

Előszó

*„Aki nem tudja honnét jön, nem tudhatja hová megy,
mert azt sem tudja, hogy hol van.”*

Habsburg Ottó

Az 1990-es évek elején, illetve a 2000 környékén a hazánkkal szomszédos országokban megtartott népszámlálások szerint a határon túli magyarság lélekszáma 2,7 millió főről 2,4 millió főre, mintegy 300 ezer fővel csökkent. Ebben a csökkenésben meghatározó szerepet játszó tényezők súlya területenként különböző.

Az Olvasó által kézben tartott értekezés a határon túli magyarság demográfiai, társadalomstatisztikai és népesedéstörténeti sajátosságainak bemutatására törekszik. Elsősorban az általános demográfiai és népesedéstörténeti információk leírására törekedtem, főleg azért, mert az előbbieken említett adatok segítségével nyerhető pontos kép a határon túli magyarság egykori és jelenlegi sorsáról. Nem titkolt célom volt továbbá a téma iránt érdeklődők ismeretanyagát kibővíteni. A PhD dolgozatom rendszerező, leíró jellegű.

Dolgozatommal a következő témaköröket kívánom megvizsgálni:

- A határon túli hét magyar közösség demográfiai sajátosságainak ismertetése a két utolsó népszámlálás alapján,
- A határon túli hét magyar közösség társadalomstatisztikai sajátosságainak – az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának, illetve a határon túli magyar szervezetek adatainak tükrében történő – ismertetése,
- Ahol ez megoldható, azaz viszonylag politikamentes volt, az egyes határon túli magyar közösségek lehetséges jövőképeinek meghatározása,
- A jelenlegi demográfiai háttérrel előidéző népesedéstörténeti előzmények bemutatása,
- A demográfiai-társadalomstatisztikai sajátosságok és a jogszabályi háttér összekapcsolódása, azon országok (Ausztria, Horvátország és Szlovénia) vonatkozásában, amelyekkel a Magyar Köztársaság külön kisebbségvédelmi egyezményt kötött,
- Az egykori határon túli magyar területek (Erdély, Felföld, Délvidék, Kátrpátalja, Horvátország (Baranya-háromszög, Muraköz és Fiume), Várvidék és Muravidék) fogalmi-etimológiai megjelöléseinek meghatározása,

- A határon túli magyarsággal együtt élő más népek demográfiai, társadalomstatisztikai és népesedéstörténeti sajátosságainak kifejtése,

Értekezésem célja, hogy – a politika mellőzésével, pusztán a demográfiai és statisztikai összefüggések ismertetésével – az Olvasó elé tárjam, hogy az egykori történelmi Magyarország 1920. évi feldarabolása milyen máig ható következményeket jelent több millió magyar számára. Habár egy anyaországi magyar sohasem lehet képes átérezni a kisebbségi életérzést, tanulmányom segítségével mind a hét magyar közösség életéből *„impressziókat”* nyerhetünk a statisztikai adatok segítségével.

Nemcsak a nagyvilágban, de még más, hozzánk hasonló kulturális értékeket valló európai uniós tagállam polgára sem képes átérezni a határon túli magyarság kérdését. Ráadásul a határon túli magyarság problémái olyan *„kétélű kard”*, amely napjainkban nemcsak kényes bel-, de még inkább érzékeny külpolitikai kérdés, amely mindenkor meghatározza a Magyar Köztársaság és a szomszédos hét állam diplomáciai kapcsolatát. A mindenkori magyar vezetésnek, függetlenül a politikai beállítottságtól, úgy kell a kérdéssel foglalkoznia, hogy azzal más ország *„érzékenységet”* ne sértse, de mégis segíteni tudjon több mint kétmillió magyar nemzetséggű személynek. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy Magyarország és a szomszédos államok többségének európai uniós tagságával, illetve Horvátország, Szerbia és Ukrajna jövőbeli uniós csatlakozásával az államhatárok értelmüket veszítik. Ezáltal elkerülhetetlen, hogy az anyaországi és a határon túli magyarság közeledése mellett a magyarság és a szomszédos népek is közeledjenek egymás felé. Az utóbbi közeledéssel az Európai Unió létrehozásának egyik céljához, a politikai unió megvalósításához vezet út.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a *„naprakészség”* elősegítése és a plagizálás elkerülése végett a társadalomstatisztikai sajátosságokkal kapcsolatos adatok az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának, illetve az egyes határon túli magyar szervezetek – főként internetes – adatállományából származnak.

Jelen munka minden fejezetének végén felhasznált irodalomjegyzék, valamint részletes térkép- és ábramelléklet található. Remélhetőleg, ezáltal a határon túli magyarság sorsa iránt fogékony érdeklődők jobban megismerhetik azt az idegenbe szakadt magyarságot, amelynek helyzete már 1920 óta foglalkoztatja az anyaország mindenkori vezetését.

Bevezetés

„Határon túli magyarságnak” nevezzük azokat a magyarokat, akik a Magyar Köztársaság államhatárain kívül, de a Kárpát-medencén belül élnek. Idetartoznak a környező országokban – a történelmi Magyarország elcsatolt területein – élő magyarok.

A Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarok az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés miatt kényszerülnek az anyaországtól elszakadva, kisebbségi sorsban élni.

1. táblázat: A történelmi Magyarország felbomlása (1920)

Ország	Terület (km ²)	Népesség (fő)	Ebből magyar (%)
Csehszlovákia	61 633	3 517 568	30,3
Románia	103 093	5 257 467	31,6
Szerb-Horvát-Szlovén Királyság	20 551	1 509 295	30,3
Ausztria	4 020	291 618	8,9
Olaszország	21	49 806	13,0
Lengyelország	589	23 662	1,0
ÖSSZES VESZTESEG	189 907	10 649 416	30,2
Trianoni Magyarország	92 963	7 615 117	88,3
Történelmi Magyarország	282 870	18 264 533	54,4

Forrás: ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Osiris, Bp., 2001, 230. p.

Az egykori történelmi Magyarországhoz tartozó területeken élő magyarság nagyságrendjének meghatározásában, a 2001-ben (Ausztria, Horvátország, Szlovákia, Ukrajna), illetve a 2002-ben (Románia, Szerbia–Montenegró és Szlovénia) lezajlott külföldi népszámlálások segítenek. Az említett népszámlálások szerint a határon túli magyarság lélekszáma 2 394 169 fő,¹ ebből a többség – 1 416 844 fő (59,2%) – Erdélyben, a Partiumban és a Bánság keleti, Temesvár (Timișoara) környéki részén él. A történelmi Magyarország elcsatolt területein élő magyarság 21,7%-a, azaz 520 528 fő a Felvidéken él. A Délvidéken – a Bácska és a Bánát területén – 285 971 magyar (11,9%) élt 2002-ben. Kárpátalján 151 516 fő (6,4%) vallotta magát magyarnak a legutóbbi népszámlálás alkalmával. A ma Horvátországhoz tartozó Baranya-háromszögben, Muraközben és Fiume (Rijeka) városában a magyarság száma összesen 7 439 főt tett ki (0,30%). A Burgenlandban élő magyarság

¹ A számadatok pontosságához hozzá kell tennünk, hogy ezen adatok a történelmi Magyarország Horvátország nélküli területére vonatkoznak. Mivel a Szerémség területe egykoron – közigazgatásilag – Horvátországhoz tartozott, ezért az ottani magyarság száma nem került az összesítésben feltüntetésre. Továbbá hiányoznak a trianoni békeszerződés szerint Lengyelországhoz csatolt 589 km²-es terület nemzetiségi adatai, valamint a havasalföldi Mehedinți megyéhez és moldvai Bacau, Neamț, Suceava megyékhez csatolt, egykoron a történelmi Magyarországhoz tartozó, települések nemzetiségi adatai is. Az adatokban a viszont fel van tüntetve Fiume város magyarságszáma is.

lélekszáma 6 441 fő (0,3%) volt. A legkevesebb magyarsággal rendelkező, az egykor magyar területen, a Muravidéken, mindössze 5 430 fő vallotta magát magyarnak (0,2%).

„Az 1919-20-ban általános pesszimista prognózisokkal szemben, melyek az új Magyarország életképességéről szóltak, a magyar gazdaság viszonylag gyorsan és sikeresen alkalmazkodott az új feltételekhez. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem nemcsak elérte, hanem jelentősen meg is haladta az 1913-ast. Az egyik legmegalapozottabb számítás szerint az 1913-as egy főre jutó GNP 1913-ban – trianoni magyar területre vetítve – az európai átlag 69 %-ának, 1929-ben pedig 74 %-ának felelt meg.”²

Ami a gazdaságot illeti, a korábbi Magyar Királyságból a termőföld 61,4%-a, a faállomány 88%-a, a vasúthálózat 62,2%-a, a kiépített utak 64,5%-a, a nyersvas 83,1%-a, az ipartelepek 55,7%-a, a hitel- és bankintézetek 67%-a került a szomszédos országok birtokába. Továbbá a középkorban jelentős arany- és ezüstbányáink is határon túlra kerültek. Csehszlovákiának, Romániának és Jugoszláviának részt kellett vállalnia Magyarország anyagi tartozásainak rendezésében a fennhatóságuk alá került területek miatt.

Magyarország azokról az Európán kívüli területi előjogokról is lemondott, amelyek a korábbi Osztrák-Magyar Monarchiához tartoztak.

Bár a békeszerződés gazdasági következményei meglehetősen súlyosak voltak, mégis az igazi – máig ható – problémát az új államhatáron kívülre került magyarság jelentette. Ezért a határon túli magyarság népesedési-demográfiai helyzete a napjainkban fontos problémákat vet fel.

Amíg az 1910. évi magyar népszámlálás szerint a történelmi Magyarországon az összlakosság 45,6%-a tartozott valamelyik nemzetiségi csoporthoz, addig az 1920. évi népszámlálás – a trianoni Magyarországon – már csak 10,5%-ot regisztrált. A trianoni Magyarországon 1920-ban számottevő kisebbséget csak az 550 ezer fős németiség (7%) és a 140 ezer fős (2%) szlovákság alkotott. A trianoni békeszerződés mellett, hogy az ország területének 67%-át elcsatolta, közel 3,5 millió magyart a határon kívülre rekesztett, a történelmi Magyarország magyar lakosságának 30,2%-át.

² ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Osiris, Bp., 2001, 235.p.

1. A romániai (erdélyi) magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai

1. 1. Fogalmi meghatározás

A mai Román Köztársaság alapját a két egykoron – egymástól is – független fejedelemség, Havasalföld (Țara Românească) és Moldva (Moldova) képezte. A Havasalföldön és Moldvában kialakuló román fejedelemségek a 14. században a Magyar Királysággal álltak hűbéri viszonyban, majd kivívták önállóságukat. A 16. századig független államok voltak, majd több mint három évszázadon át a Török Birodalom fennhatósága alatt álltak, de belső autonómiával rendelkeztek.³

A 19. század második felében a nemzetközi események következtében Havasalföld és Moldva függetlenné váltak a törököktől. 1859-ben a két terület nemzetgyűlése közös fejedelmének választotta Alexandru Ioan Cuzát, majd a két fejedelemség 1862-ben egyesült. Az új ország neve Románia lett, Bukarest fővárossal.

1. ábra

Forrás: Wikipédia, a szabad lexikon: <http://hu.wikipedia.org/>. (Letöltés ideje: 2007. november 15.)

³ DURANDIN, Catherine: *A román nép története*, Maecenas Kiadó, Bp., 1998, 134–140. p.

Az I. világháborút lezáró Párizs körül megkötött békeszerződések értelmében Románia része lett „Erdély”, a „Bánság”⁴ keleti része, valamint a „Partium”. Az egykor

⁴ „A Maros, Tisza, Duna és az erdélyi hegyek által közrefogott vidék, az 1876–1918 közötti magyarországi Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék területe. A honfoglalás kora óta magyarlakta terület, a középkorban síksági részét Temesköznek nevezték, viszonylag sűrűn lakott táj volt. Oszmán-török betörések már a 15. század végétől fenyegették déli vidékeit. Temesvár eleste (1552) után fokozatosan elnéptelenedett, és a vár visszafoglalásáig (1717) teljesen elvadult az egykor gazdag és termékeny mezőgazdasági terület. Magyar lakossága elpusztult vagy északra menekült. A török kiűzése után a bécsi kormány nem ismerte el a régi birtokosok jogi igényeit, és a háborúk tetemes költségére hivatkozva az egész vidéket kincstári tulajdonnak nyilvánította. Nem kebelezte be a magyar királyságba, hanem 11 vidékre osztva Temesi Bánság néven katonailag Bécsből kormányozta (Temeswarer Provinz, Banatus Temesvariensis). Az első évtizedekben csekély kivétellel csak német római katolikus telepesek költözhettek be a Bánságba. Mercy tábornok, az első katonai parancsnok nagyszabású mocsárlecsapolási és folyamszabályozási munkákat indított meg. Először rokkant és kiszolgált katonákat telepített le, majd 1724-től toborzott német telepesekkel folytatta a benépesítést. A Bánság német lakossága szinte az egész német nyelvterületről verbuválódott. Egy időben kényszertelepítés is folyt. Ausztriából kitoloncolt bűnözőket és nemkívánatos társadalmi elemeket költöztettek be e területre. A második nagy német telepeshullám az 1763-ban Mária Terézia által kiadott benépesítési törvény nyomában érkezett. II. József alatt is történt jelentős német bevándorlás, sőt az 1799., 1802., 1808. és 1812. években szintén lezajlott kisebb német betelepülés. 1720–1740 között a németekkel együtt kisszámú olasz, spanyol és francia telepes is bevándorolt, akik hamarosan elnémetesedtek. A török hódoltság alatt kevés szerb is lakott a vidéken, 1740 után pedig a Maros és Szeged vidékéről Dél-Bánságba húzódtak le, ill. 1751-ben a tiszai határőrvidék feloszlata miatt telepedtek le Nagyikinda környékén. 1737-ben kaptak engedélyt a bevándorlásra a török elől Olténiából menekült római katolikus bolgárok. Románok már a 16. században is éltek a Temesközbeli határos keleti hegyvidéken, a 18. század folyamán telepítés és önkéntes vándorlás következtében a Bánság minden vidékén falvakat alapítottak. A 18. század végétől Torontál és Temes megye déli részén szlovák, a 19. század második felében Krassó-Szörényben cseh falvak is keletkeztek. Különös színfolt a Karas-folyó felső völgyében a szerb-bolgár határról származó délszláv népcsoport, a krassovánok. Valószínűleg az 1740-es években vándoroltak mai lakóhelyükre. A sokféle telepítési akció következményeképpen a Bánság a történeti Magyarország legtarkább nemzetiségi tájává lett, a magyarok azonban csak a legutolsók között kaptak lehetőséget a vidék benépesítéséhez. Bár a török kivonulása után spontán több ezer magyar költözött be a kialakuló városokba (Temesvár, Becskerek, Versec stb.), helyzetük csak akkor változott, amikor 1778-ban a Pancsova, Fehértemplom és Karánsebes központtal szervezett német, szerb, ill. román határőrvidékek kivételével a Bánság közigazgatásilag visszakerült Mo.-hoz. A magyarok idetelepítését a nemzetiségiaktól eltérően csak kis részben a kincstár, nagyobb részt a földesurak szervezték. A földesúri telepítések jelentős hányada szerződéses dohánykertész község volt. Közülük számosan csak néhány évtizedig állottak fenn, lakosságuk szétszéledt, máshová települt. 1781-ben Békés megyei reformátusok költöztek Ittebőre, 1782-ben felső-magyarországi római katolikusok Csókára. 1785-ben a Heves megyei Erdőtelekről jött telepesek Párdányban szálltak meg, de a Béga gyakori áradásai miatt Ótelekre és más községekbe költöztek át. Az 1790-es években jött létre tiszántúli és sárközi ref. magyarokból Végvár (Rittberg). Alföldi magyarok, elsősorban Szeged vidéki, Csongrád és Csanád megyei dohánykertészek alapították Szaján (1804), Magyarszentmárton (1806), Majláthfalva (1819), Gátalja (1823), Udvarszállás (1835), Magyarszentmihály, Ürményháza (1840 körül) és más községeket. 1817 után nem magyar nemzetiségű telepes már csak szórványosan került a Bánságba. 1867 után folyamatossá vált a magyar telepítés – közben 1873-ban a határőrvidékeket is megszüntették –, és a Bánság a korabeli Magyarország telepítési akcióinak majdnem kizárólagos színterévé vált. 1867-ben települt Felsőmuzslya és Torontálkeresztes magyarsága. 1881-ben Szapáryfalva tiszántúli reformátusokból, 1883-ban Hertelendyfalva, Székelykeve és Sándoregyháza bukovinai székelyekből, 1891-ben Újszentes (Vadászerdő) szentesi, 1893-ban Nagybodófalva Makó és Szeged vidéki reformátusokból, 1894-ben Igazfalva Békés és Csongrád megyei agrárproletárokból, elsősorban kubikosokból települt le. 1890–1913 között 16 bánsági községbe költöztek be kisebb vagy nagyobb számmal magyarok. 1920-ban a trianoni békeszerződés a Bánság északi és keleti részét Romániának, a nyugati és déli részét Jugoszláviának ítélte, csupán kis északnyugati csücske maradt Magyarország területén. A jugoszláviai németeket a II. világháború után kitelepítették. A romániai Bánságban a falvakon kívül a nagyobb városokban és a resicai iparvidéken újabban odaköltözött magyar munkásság is él.” ORTUTAY Gyula (szerk.): Magyar Néprajzi Lexikon, I. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1981, 231. p.

osztrák közigazgatás alatt álló területek közül pedig megkapta „Bukovina”⁵ jelentős részét. A cári Oroszországtól elfoglalt, nagyrészt román lakosságú „Besszarábia”⁶ szintén Románia része lett.

2. ábra: Románia területnyerései az I. világháború után

Forrás: Wikipédia, a szabad lexikon: <http://hu.wikipedia.org/>. (Letöltés ideje: 2007. november 15.)

„Erdély” földrajzilag Kelet-Közép-Európában fekszik, a mai Románia észak-nyugati részén. Az első dokumentum, amely Erdélyre hivatkozik 1075-ből származik, ami „*Ultra siluam*”-ként, vagyis „*az erdőn túl*” formában nevezi Erdélyt. Ugyanezen században kezdtek a területre „*Partes Transsylvanae*” módon hivatkozni („*Legenda Sancti Gerhardi*”, XII. század első felében), ami „*az erdőn túli részeket*” jelenti, és ezt a kifejezést használták a Magyar Királyságon belül is. A latin helyett a köznyelvben az „*Erdőelve*” kifejezést is

⁵ Bukovina egykor hercegség volt az Osztrák Császárságban, a birodalmi tanácsban képviselt tartományok egyike. Északon Galiciával, nyugaton Galíciával és Magyarországgal, délen és keleten Oroszországgal és Moldvával volt határos. Területe: 10 452 km², fővárosa: Czernowitz (ma: Chernivtsi, Ukrajna) volt.

⁶ Besszarábia az egykor benne uralkodó Besszarab oláh családról kapta a nevét. A terület kormányzóság volt az egykori Orosz Birodalom délnyugati részében, a Dnyeszter, Fekete-tenger, a Duna-torkolat kiliai ága és a Prut folyó között, 45 632 km² területtel. Napjainkban a Moldovai Köztársaság névvel illetik.

elterjedten használták. Ennek első dokumentálása Anonymus XII. századi krónikája (*Gesta Hungarorum*) mely „*Erdeuelu*”-t említi.

A Marostól délre eső viszonylag ritkán lakott területre, a későbbi „*Királyföldre*”⁷ („*Königsboden*”) a XII–XIII. század folyamán a magyar királyok *szász* népességet telepítettek. Szászok költöztek Beszterce vidékére („*Nösnerland*”), a Barcaságra („*Burzenland*”)⁸ és Nyugat-Erdély egyes pontjaira is (Kolozsvár, Torda, Nagyenyed). A magyar elnevezést, az Erdélyt németre is lefordították: az „*Überwald*” („*über Walt*”) kifejezés számos XIII. és XIV. századi dokumentumban olvasható. Később a németek (szászok) saját elnevezéssel „*Siebenbürgennnek*” nevezték a területet.

A románság a 12-13. század fordulóján jelent meg „*Erdélyben*”. Az első évszázadokban főleg a magas hegyi tájakon a Bihar-hegységben és az Érchegységben, Hunyad vármegyében és a Fogarasi-havasokban telepedtek meg. Majd a 14-17. században újabb sűrű rajokban érkezvén dél felől „*Erdély*” minden vidékén megjelentek. A románság is átvette az „*Erdély*” elnevezést „*Ardeal*” formában, amely név először egy 1432-ben keltezett dokumentumban olvasható „*Ardeliu*” néven, ami nyilvánvalóan a magyar „*Erdély*” szóból alakult ki, és nincs köze a román „*deal*” (domb) elnevezéshez.

A mai Romániában „*Erdély*” néven ismert terület több mint a „*történelmi Erdély*”, hiszen magába foglalja a „*Partiumot*”⁹ – vagyis az egykori Magyar Királyság „részeit” – és a

⁷ „*A Nagy Küküllő és az Olt közének elhomályosulóban levő tájnéve Erdélyben. A Királyföld mint tájnév a terület kora Árpád-kori jogállásának emlékét őrzi. A viszonylag ritkán lakott Dél-Erdély a 13. századig hatalmas összefüggő királyi birtok volt (a középkori oklevelek „terra regis”, „fundus regius” néven említik). Itt kaptak hűbéres birtokot az erdélyi szászok első csoportjai. Később ezen a területen alakultak ki a szász székek, s ezért a Királyföldet Szászföldnek is nevezték. Ma szinte tisztán román népességű terület. Magyar lakossága a legújabb kori városi betelepülőktől eltekintve kisszámú és szórványokban él.*” ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, II. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1981, 152. p.

⁸ „*Hegyi medence, melyet az Olt nagy déli kanyarulata és a dél-erdélyi havasok zárnak közre. A magyarság a honfoglaláskor átvonult rajta, azonban hosszú ideig gyepűelvének hagyta a gyakori kun-besenyő betörések miatt. Valószínű, hogy a 11. század folyamán az ott talált bolgár-szlávok mellé már telepedtek magyar és besenyő határőrök, akik a Havaselvére vezető szorosokat őrizték és a Barcasági magyarság magját alkották. A Barcasági magyarok ma többségükben a Brassótól keletre fekvő Hétfaluban, illetve a medence nyugati és északi peremén Barcaújfalu, Krizba, Apáca községekben laknak. A Barcaság kezdetben az erdélyi Fehér megyéhez tartozott. A Barcasági szászok a 13. század elején királyi adományként kapták földjüket, melyen 13 községet és Brassó városát építették. 1211–1224 között a területet a német lovagrend uralta, melyet azonban önállósulási törekvéseért II. Endre király elűzött. A románok első települése a 13. század végéről ismeretes a Barcaságban.*” ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, I. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1981, 123. p.

⁹ „*Az egykori Zaránd, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék, valamint a Kővár-vidék, melyek a 16–17. század folyamán Erdélyhez való csatolás nélkül az erdélyi fejedelmek birtokába jutottak. A Partiumot az erdélyi fejedelmek mint a „Magyarország részeinek urai” bírták, azzal a kikötéssel, hogy az haláluk után a Magyar Királysághoz visszatér. A visszacsatolás 1693-ban megtörtént, de 1733-ban kelt királyi rendelet ismét különválasztotta a Partiumot. Az újabb visszacsatolásról az 1741, 1792, 1836, 1848-as években kelt törvények intézkedtek. A Partiumot végleg 1876-ban szüntették meg azzal, hogy Zaránd megyét Hunyad és Arad; Közép-Szolnok és Kraszna megyét Szilágy; Kővár-vidéket részben Szolnok-Doboka, részben Szatmár megyéhez csatolták. A Partium tájnévként is élt. Nemcsak a közigazgatásilag hozzátartozó területeket, hanem általában Erdély és az Alföld határvidékét értették rajta. Ma elhalványulóban van, leginkább az élő irodalmi nyelv őrzi.*” ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, IV. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1981, 235. p.

„Bánság” keleti felét is. Ezek nélkül „Erdély” területe megközelítőleg 57 000 km². „Erdély”, a „Partium” és a „Bánság” keleti része összesen megközelítőleg 103 000 km².

Természetföldrajzi értelemben „Erdély” egy magas fennsíkot képez: délen a Déli-Kárpátok, keleten pedig a Keleti-Kárpátok határolják el a két egykori román fejedelemségtől, Havasalföldtől és Moldvától. Az északi és a nyugati részei (Körös-vidék, Szilágyság, Szatmár, Máramaros) választják el Magyarországtól, illetve Ukrajnától, amíg a délnyugati részei (Bánát) Szerbiától.

„Erdély” első lakóiként a Kr. e. VI–IV. században az agathürszöket ismerjük. Utánuk következtek a kelták (Kr. e. III–II. sz.), dákok (Kr. e. II. századtól Kr. u. 106-ig), 106-tól jelentős része a római birodalom uralma alá kerül „Dacia provincia”¹⁰ néven. A gótok betörései miatt a rómaiak 271-ben kiűrik „Dáciát”, amely ezután különböző vándornépek (gótok, vizigótok, taifalok, hunok, avarok, szlávok, bolgárok) átvonulási vagy szállásterülete lett. A magyarok honfoglalásuk¹¹ alkalmával érkeztek meg „Erdélybe”.¹²

¹⁰ A római császárság idejében annak a területnek neve, mely a mai erdélyi felföldön, fel a Radnai-hegységig, keleten a Hargitáig terjedt s a mai Krassó-Szörény vármegyét s Kis-Oláhországot foglalta magában. Dáciát Traianus császár (Kr.u. 98–117) hódította meg.

¹¹ A hivatalos álláspont szerint – amelyet a mai történészek 80–90%-a képvisel – a magyarok egy lépcsőben szállták meg a Kárpát-medencét, amely részben tudatos, részben pedig véletlenszerű események láncolata volt. Tudatos volt, abban a tekintetben, hogy a magyarok már korábban feltérképezték a területet, ugyanis már a honfoglalás előtt is indítottak kalandozó hadjáratot erre. Ezen hadjáratok során átkeltek a Kárpát medencén, tehát megismerték a területet. Ezeknek a látogatásoknak a célja egyértelműen a terület feltérképezése volt. A honfoglalás közvetlen előzményei a 894-es kalandozások voltak. Ekkor a magyarok, akik soha nem egységesen háborúztak, két felkérésnek is eleget tettek. Az egyik sereg a bizánciak felkérésére Bulgária ellen fordult és az Al-Duna és a tőle délre fekvő részeket fosztogatott, a másik had, valószínűleg Árpád vezetésével, a morva fejedelmet, Szvatoplukot segítette az Arnulf vezette keleti-frankok leverésében. Miközben a két sereg idegen földön kalandozik, addig az Etelközben maradt magyarokat besenyő támadás éri. A magyarok a honfoglalást Kr.u. 895-ben kezdték meg, akik három irányból jöttek be a Kárpát-medencébe. Az egyik részük az Etelközből előzőtt magyarok, akik rendezetlen formában menekülnek Erdélybe, ahol hét földvárat hoznak létre. A magyarok másik része a Felső-Tisza vidékéről, a harmadik részük pedig az Al-Duna felől érkezett. A honfoglalás azonban nem egy év alatt zajlott le, hanem szakaszosan folyt. Először az ország keleti felét, majd később a X. század elején a nyugati felét biztosították. Kr.u. 907-ben a magyarok visszaverik a keleti-frankokat, s így végleg biztosítják helyüket a Kárpát-medencében. KORDÉ Zoltán – PETROVICS István: *A magyarok kalandozásai*, Zrínyi Kiadó, Bp., 1989, 15–22. p.

¹² BARTA Gábor – MAKKAI László – MÓCSY András: *Erdély története*, I. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1998, 199. p.

1. 2. Az erdélyi magyarok

A honfoglalás idején Erdélyben gyér szláv népesség lakott, amely részleges függésben állt a bolgárok birodalmától. A legerősebb a bolgár uralom a mai Bánságban volt, de Biharban, a Körösök vidékén inkább az avar töredékek voltak túlnyomó többségben. Ezért írhatta a történeti mondák és hagyományok alapján dolgozó Anonymus, hogy a Marostól délre a Temesközben a bolgár fejedelem, Biharban pedig a kazárok fejedelme uralkodott.

A honfoglaló magyarság Erdély birtokba vétele során főként Erdély középső részeit, a Szamos és a Maros középső és alsó, valamint a két Küküllő alsó folyásának völgyeit szállta meg.

A honfoglaló magyarok Erdély birtokba vétele folyamán meglehetősen gyér lakossággal találkoztak, amely részint előlük a hegyek közé tovább húzódott, részint lakóhelyén megmaradva, nekik meghódolt és aztán lassanként beléjük olvadt.

Erdély történetéről a honfoglalástól kezdve, egészen I. (Szent) István (1000–1038) trónra lépéséig alig tudunk valamit. Annyi bizonyos, hogy benne az első jelentékenyebb magyar középpont a mai Gyulafehérvár (románul: Alba Iulia) körül alakult meg. Az I. (Szent) István által alapított tíz püspökségből egy Erdélyben, Gyulafehérvár központtal alakult meg.

Az erdélyi kormányzat irányítói kezdetben az uralkodócsalád egyik ágának tagjai voltak. A gyulák 925-től irányították Erdélyt. Az utolsó gyula uralmát I. (Szent) István 1003-ban fegyverrel törte meg. Az utolsó gyula I. (Szent) István nagybátyja, Gyula volt. Gyula székhelye is Gyulafehérvár volt, azt megelőzően pedig a Körös-Maros között volt, a 970-es évek után települ csak át Erdélybe.¹³

Erdély magyarok által megszállott területe I. (Szent) István közigazgatási intézkedései következtében éppen úgy vármegyékre volt felosztva, mint Magyarországé. Előbb csak két vármegye volt: Szolnok és Fehér vármegye.¹⁴ Idővel hét vármegye alakult ki: Szolnok és Fehér mellett Doboka, Kolozs, Torda, Küküllő és Hunyad vármegyék is létrejöttek. E vármegyék közigazgatási középpontját egy-egy királyi vár alkotta, a melynek katonai parancsnoka a vár ispánja volt, egyszersmind a vármegye ispánja is. E várak őrizetére és szolgálatára letelepített várjobbágyok és várnépek tisztviselőiből alakult ki a nemességnek

¹³ SZABÓ Péter: *Az erdélyi fejedelemség*, Kulturtrade, Bp., 1997, 11. p.

¹⁴ Szolnokot csak I. Béla vagy I. Géza alapította. Fehér megyéről nem tudjuk, hogy első-e, vagy egyidőben létesült a többivel. Az említett vármegyék eredetileg mind határispánságok voltak. Szolnok vármegye, amely a Belső-Szolnok, majd Szolnok-Doboka vármegye nevet viselte, nem tévesztendő össze az Magyar Alföldön fekvő történelmi Jász-Nagykun-Szolnok vármegyével.

egy második rétege, amely jogait és kiváltságait nem honfoglaló őseitől örökölte, hanem a királytól kapta szolgálatai jutalmazásául.

A magyarság nagy tömegét e várnépeken és várjobbágyokon kívül az úgynevezett szolganépek alkották. Eredetileg rabszolgák voltak, de miután I. (Szent) István megparancsolta, hogy keresztény szolgát senkinek sem szabad tartani, olyan szolgálkák lettek, akik szabadon szegődhettek a király vagy a nemesség szolgálatába. Nem voltak tehát röghöz kötött jobbágyok. E szolganépek egyrészt személyes szolgálatot teljesítettek a nemes urak háztartásában, másrészt pedig művelték az urak földjeit, vagy legeltették marháit.

E szolganépekhez tartozott általában az Erdély megszállása idejében itt talált bolgár-szláv fajú nép is, amely a magyaroknak meghódolva megmaradt eredeti lakóhelyén. E szlávok törzs- és nemzetségfőnökei inkább a király szolgálatába állottak, mint az egyes nemes urakéba. Várnépekké, katonákká lettek, s így idővel nemcsak beleolvadtak a magyarságba, hanem annak nemesi rendjébe is felemelkedtek.

A tatárjárás nagy változást idézett elő Erdély „*etnikai térképén*”.¹⁵ A tatárok 1242-es kivonulása idején egész Erdély romokban hevert. A lakosság jelentős hányadát a tatárok lemészárolták. Akik nem a tatároknak, azok az éhínségnek estek áldozatul. Ugyanis a tatárok elől elmenekülő lakosság nem tudott a mezőgazdasággal foglalkozni, ezért tömeges volt az éhhalálban elhunytak száma is. Gyulafehérváron és birtokain – amely a tatárdúlás előtt a legfőbb központ volt – is alig lehetett találkozni egy-egy emberrel. Az egész országot, így Erdélyt is csak egy nagyobb méretű bevándorlás menthette meg. Ezt a szükségszerűséget IV. Béla (1235–1270) is felismerte.

Az új telepések, akiket a püspöki és az üresen maradt királyi jószágokra letelepítettek, a Balkán-félszigetről juhnyájaikkal Erdély felé húzódó mai románok ősei voltak.¹⁶

A félnomád pásztorkodó román telepések és az állandó lakású és földművelő erdélyi magyarok s szászok között ugyanaz volt a viszony, mint az alföldi földművelő magyarság és a nyájaival szerte kóborló kunság között.

Az 1342-től 1437-ig eltelt közel száz év alatt a magyar vármegyék területén élő románság tovább gyarapodott. A magyarság életében két olyan esemény is történt, amely lélekszámát csökkentette. Az egyik az 1437-es erdélyi parasztlázadás, amely tulajdonképpen a

¹⁵ KATONA Tamás (szerk.): *A tatárjárás emlékezete, Rogerius mester siralmas éneke*, Magyar Helikon, Bp., 1981, 113-119.p, 129-133.p.

¹⁶ A tatárjárás után eltelt száz évben (1242–1342) a románság Erdélybe való beköltözésének három földrajzi iránya mutatható ki. Egyik Fogaras vidékén, hol már a XIII. század elején megjelennek, a másik a történelmi Hunyad és a bánsági Krassó(-Szörény) vármegyék, a harmadik a történelmi Máramaros vármegye és Beszterce vidékén. Eleinte csak a királyi jószágokon települnek le, később a király megengedi az erdélyi püspököknek és a káptalannak is, hogy jószágaikra románokat telepíthessenek. Nagy Lajos idejében már a városok, sőt a magános földesurak is telepíthetnek bevándorló románokat.

magyar parasztlázadása volt. Az ő vérük hullott e lázadás elfojtása alkalmával a nemesek, székelyek és szászok fegyvercsapásai által. A másik pedig a későbbi, 1514-ben kirobbant Dózsa-féle parasztlázadás, amely – mint ismert – szintén hasonló következményekkel járt.

A románság a magyar vármegyék területén még jobban elszaporodott Erdélyben. XIV. és XV. századbeli oklevelek adatainak segítségével nyomról-nyomra ki lehet mutatni, hogy minden nagyobb népmozgalomnak következtében, amelyet a Balkánon és a mai Románia területén az egyre gyakrabban ismétlődő török háborúk okoztak, miként kerestek Erdélyben menedéket a kisebb-nagyobb csoportokba verődött románok.

A bevándorló románok kezdetben mindenütt a nekik kiirtásra átadott erdőkben, az úgynevezett irtványföldeken települtek le.

Miután a török betörések alkalmával a magyar és szász jobbágyság sora megtizedelődött, üresen maradt telkeikre a földesurak, a szükségtől kényszerítve, mind nagyobb számban telepítettek románokat.

A XV. században a várjóságokon telepített románság társadalmi és jogi helyzetében a történelmi Hunyad vármegye Hátszeg vidékén, továbbá Krassóban, a Szörényi bánságban és Temes vármegyék délkeleti részében igen nevezetes változás áll be. Kivétel nélkül olyan vidékeken, amelyeken át szokott a délkelet felől támadó török betörni az országba. E vidékeken az ország védelmi érdekei arra kényszerítették a királyi várak ispánjait, hogy a várjóságokon letelepített románokat fegyveres szolgálatra is alkalmazzák. A fegyveres szolgálat ez időben sok tekintélyt és sok előnyt biztosító volt, s ezért a kenézek és vajdák szívesen vállalkoztak rá. Látható, hogy a bánsági területeken is megtörténik a románok térhódítása.

Erdély hanyatló korszakában, II. Rákóczi György (1648–1660) meggondolatlan politikája miatt a török végigtarolta Erdélyt.¹⁷ A háborús pusztításoknak megint elsősorban a magyar és szász területek estek áldozatul. Míg a török nagyvezír hadai délnyugatról a Bánságon át nyomultak be, és partiumi Borosjenő várát ostrom alá fogták, addig a krími tatárok, a sziliszriai pasa és a két román vajda hadai Erdély keleti és déli szorosain törtek be. Rákóczi a két oldalról támadó ellenséggel szemben nem tudott sikeresen védekezni. A török, tatár, moldvai és havasalföldi hadak irtóztatóan feldúlták Erdélyt. Brassón, amely 30 000, és Nagyszebenen kívül, amely 15 000 tallérral váltotta meg magát, majdnem minden város elpusztult. Kolozsvárnak is elégték külvárosai. Maga a város csak 100 000 tallér lefizetése árán menekült meg az elpusztítástól. Gyulafehérváron leégett a Bethlen Gábor (1613–1629)

¹⁷ BARTA Gábor – MAKKAI László – MÓCSY András: *Erdély története*, II. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1998, 898. p.

által épített fejedelmi palota, a főiskola épülete könyvtárával egyetemben és a székesegyház. Azonkívül Lugos és Káransebes váraival elveszett a hajdani temesi bánságnak még magyar kézben levő része. Elvesztek, és török kézre kerültek Borosjenő és Lippa várai, és ami a legfájdalmasabb veszteség volt, Nagyvárad elvesztése.

A török Magyarországról való kiűzése után román parasztságnak a román vajdaságokból való kivándorlása ebben a korszakban háromirányú volt. Egyik Moldvából Oroszországba, a másik a Duna bal partjára, Bulgária és Szerbia határos részeibe. A harmadik pedig Magyarországra, a Temesi bánságba. A három közül az utolsó volt a legnagyobb.¹⁸ E nagy mértékű kivándorlás okozta, hogy a románság száma csak magában a történeti Erdélyben 1700-tól 1761-ig 250 000-ről 547 000-re emelkedjék és a következő húsz évben – 1784-re – 238 000-rel, 785 000-re növekedjék.

1. 3. Az erdélyi székelyek

A székelyek mondai hagyomány szerint a hunok maradékai, s már a honfoglalást megelőzően is a Kárpát-medencében éltek. Egyes kutatók szerint a székelyek az úzok leszármazottai, de olyan felfogás is létezik, amely szerint a székelyek a kabarokkal hozhatóak összefüggésbe. Bárhogy is legyen, sajnos a történészek még nem tudtak egyértelműen állást foglalni a kérdésben. Az viszont tény, hogy nincs igaza azon román kutatóknak, akik a székelységet mint elmagyarosított románságot tüntetik fel.

Okleveles emlékek és helynevek tanúsága szerint a X–XI. század táján az Árpád-házi királyok országának több különböző részén, főleg a gyepűvonalak mentén lakó székelyeket Biharba, majd a Küküllők és az Olt vidékére – miután pedig a XIII. században ezt a termékeny területet a királyi akarat folytán a szászoknak kellett átengedniük –, végül Erdély délkeleti-keleti részébe telepítették, ahol ma is élnek. Végleges lakóhelyükön feladatuk a

¹⁸ Az 1758-i török háborúban a Magyarországra betört török hadsereggel nagyszámú román parasztság is bejött a Temesi Bánságba, akiknek nagy része a török csapatok kiverése után az erdőkre és nádasokba vonult, ahonnan később letelepedtek a gazdátlan földekre és földművelőkké lettek. Nagyobb mértékű kivándorlás Havasalföldről 1741–1744 között történt Mihai Racovița vajda uralkodása alatt, aki annyira megterhelte a népet, hogy az országot egyszerre mintegy 15 000 család hagyta el. A nép nagy mértékű kivándorlása volt az oka, hogy a szultán 1744-ben elkergette. Utóda Constantin Mavrocordat lett, ki még embertelenebbül nyúzta a népet. Mikor trónra lépett, az adózó családok száma 146 000 volt, és ez a szám uralkodása alatt leszállott 35 000-re. 1765-ben egyszerre 227, s ezt megelőzően 535 román paraszt család menekült Havasalföldről a Temesi Bánságba. Mikor a temesvári központi telepítő bizottság erről azon hozzáadással tett jelentést Bécsbe, hogy még több csapat bevándorlására van kilátás, onnan azt az utasítást kapta, hogy a bevándorlásra újabban jelentkező román paraszt családokat igyekezzék lebeszélni települő szándékukról. Ez intézkedések és levelezések semmit sem használtak, mert a helyből kimozdult román parasztságot nem lehetett visszatérésre bírni. A hatóságok kénytelenek voltak a menekülteket befogadni és nekik a káransebesi, lugosi, oravicai és mehádiai járásban lakóhelyeket adni. A következő évben újra szigorú rendelet jött Bécsből, hogy a „*menekült román parasztokat Temesvárnál errébb és a Bégánál tovább ne engedjék*”.

Kárpátok vízválasztójáig kiterjesztett magyar gyepűvonal védelme volt.¹⁹ Hasonló feladatok ellátására jól bevált hagyományos nemzeti szervezeteiket a központi hatalom itt is tiszteletben tartotta: ebből alakult ki a székely székek területileg tagolt szerkezete.

A hét széket²⁰ (Csíkszék, Gyergyószék, Kézdiszék, Marosszék, Orbaiszék, Sepsiszék és Udvarhelyszék) egybefogó Székelyföld – mint a vármegyéktől elhatárolt, egységesen székelylakta terület – a XIV–XV. századtól kezdve széles körű önkormányzatot élvezett, a székelység a feudális Erdély rendi szervezetébe – a vármegyei nemesség és a szászok mellett – mint egyenjogú rendi nemzet („*Natio Siculorum*”) épült be. Habár a rendiség eltörléséig ennek folytán a székelyeket külön „nemzet”-ként tartották számon, ez csak sajátos rendi jogállásukra utaló fogalomként értékelhető. A rendi válaszfalak ellenére sem volt soha kétséges, hogy a székelység etnikailag nem önálló nemzet, csupán a magyar nemzet egyik jellegzetes népi csoportja.

A székely társadalmat a vagyoni rétegződés jellemezte. A tehetősebb azonban mégsem erőltethette rá a hatalmát a kevésbé vagyonos társára, mert minden fegyverforgató székelyre azonos jog és kötelezettség vonatkozott: a személyes szabadság és a fejenkénti fegyveres szolgálat. A vagyoni különbségek nem vezettek a feudális viszonyok kialakulásához, inkább a katonáskodás mikéntjében jelentkeztek. A legkevesebb földdel rendelkezők – akik a székelység többségét alkották – gyalogosan szálltak hadba. A lovon szolgálókat, a „lófőket” már tekintélyesebb föld illette meg. A lófő székelyeknél az ún. „*primorok*” voltak előkelőbbek. Ők rendelkeztek a legtöbb földdel és a legmagasabb katonai titulusokkal.²¹

A székely falvak lakóinak peres és egyéb ügyeiben a 12 tagú választott testület járt el. A testület hat tagja a gazdagabbak, további hat tagja pedig a szegényebbek közül került ki. Ezen testületek munkáját a székbíró felügyelte. Innen – első fellebbezési fórumként – a központi szék („*anyaszék*”), Udvarhelyszék esküdtjeihez került az ügy, végül pedig a székely ispán döntött a vitás kérdésekről. A székely ispán az egyes döntésekben ki kellett, hogy kérje a székely nemzetgyűlés véleményét.

¹⁹ NYÁRÁDY R. Károly: *Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig*, KSH Népeségtudományi Intézet Történeti Demográfiai Füzetek, 3. szám, Bp., 1987, 9. p.

²⁰ Valójában a Székelyföld több székre tagolódott. Csíkszék, Gyergyószék és Kézdiszék együttesen alkották a későbbi Csík vármegyét, továbbá Kézdiszék, Orbaiszék és Sepsiszék összeolvasztásából pedig Háromszék vármegye jött létre. Volt továbbá Bardócszék, Keresztúrszék, Miklósvárszék és Szeredaszék is, de ezek „jelentéktelenek” voltak, és beolvadtak más székekbe. Volt továbbá még egy szék, Aranyosszék, amely a Székelyföldről „elszakítva”, Torda városától délre feküdt. Csík, Háromszék és Udvarhely vármegyéket az említett székekből az 1876. évi XXXIII. tc hozta létre, ezt véglegesítette az 1877. évi I. tc.. CSÁKY Imre: *A Magyar Királyság vármegyéinek címerei, a XVIII. és a XIX. században*, Corvina Kiadó, Bp., 1995, 93., 102., 139. p.

²¹ SZABÓ Péter: *Az erdélyi fejedelemség*, Kulturtrade Kiadó, Bp., 1997., 13., 15. p.

A székelység bámulatos vitalitásának köszönhető, hogy a századok során rázúduló számos csapást kiheverve, újra és újra regenerálódva, napjainkban is a második legnagyobb összefüggő magyar néptömböt alkotja a Kárpát-medencében.

1. 4. Az erdélyi szászok

A szászok a XII–XIII. században telepedtek le Erdélyben. Megjelenésük egyrészt a Német-Római Birodalom demográfiai és társadalmi helyzetével magyarázható. Az általános népességnövekedés, a társadalmi feszültségek, az a tény, hogy a pénzgazdálkodás tönkretette a parasztságot, a kis- és középnemesség egy részét, egyes városok (Worms, Mainz, Köln, Speyer) lakossága pedig felkelt jogai érdekében, népességmozgást indított el. E vándorlás folyamán jelentős csoportok telepedtek meg a német nyelvterülettől keletre eső területeken.²²

A kivándorlás szervezésében az ún. *lokátor* („*locatores*”) játszott fontos szerepet. Ő közvetített a letelepedésre szánt területek ura és a betelepülők között, összetoborozta a kivándorolni szándékozókat, kiválasztotta a letelepedés helyét, állatokat, eszközöket, vetőmagot szerzett, cserében pedig földet és bizonyos jogokat kapott az új területen. A telepések általában jogilag szabadok voltak, cenzust fizettek, átörököthették birtokaikat, és faluközösségekbe szerveződtek, amelyeknek élén a bíró állott. Németország területén 1103-ból, 1148-ból és 1313-ból maradt fenn olyan oklevél, amely Magyarországra kivándorolt személyekről tudósít. Az 1148-ból származó adat II. Géza uralmának (1141–1162) idejére esik. E korban Erdély déli határvonalát a Bizánci Birodalom fenyegette. Emiatt a király azzal a szándékkal telepítette be a Német-Római Birodalom területéről érkező „vendégeket”, hogy az országnak katonai védelmet is nyújtsanak. Ennek érdekében II. Géza Nagyszeben környékéről, a későbbi szebeni, újgyházi és nagysinkai szász székek területéről keletebbre telepítette a székelyeket, hogy az újonnan érkezett vendégeknek helyet adjon.

Az oklevelek tanúsága szerint nem minden telepés volt német, hanem olaszok, vallonok és franciák is akadtak közöttük. Szász („*saxones*”) elnevezésük csak a XIII. század elején szilárdult meg.

A szászok jelentősége a betelepedésük után hamarosan megnőtt. A szász városok közül Brassó, Nagyszeben és Beszterce a távolsági kereskedelem központjaivá váltak. Mivel hágók mellett fekszenek, mindig lefölözték a hasznot a kereskedelemből. Nemcsak a Havasalfölddel és Moldvával állottak kapcsolatban, hanem a Közel-Kelettel, az Adriával,

²² VOGEL Sándor: *Az erdélyi szászok*, Honismeret, 2001/3, XXIX., 1. p.

Krakkóval, Lemberggel, Budával, Béccsel, a németországi és flandriai városokkal. Egyes távolsági kereskedők óriási vagyonokat halmoztak fel.²³

A szász városok²⁴ közül Segesvárott, Medgyesen, Szászvárosban és Szászsebesen a kézművességnek, az iparnak volt meghatározó szerepe. A XV. és XVI. század az erdélyi szász városok nagy gazdasági fellendülésének kora volt. Az erdélyi magyar városok közül csak Kolozsvár tudta felvenni a versenyt a szász városokkal. Kolozsváron is jelentős volt a szászok lélekszáma, s a helyi magyarságnak határozottan – olykor fegyveres módon – kellett a város vezetésének jogáért fellépni.

Döntő jelentőségű a szászok politikai és jogi egységgé válásában az 1224. évi II. András által adományozott kiváltságlevél, az Andreanum²⁵ volt, amelyet a szász történetírás arany szabadságlevélnek („*der Goldene Freibrief*”) nevez. Az oklevél egyedülálló volt a térségben, olyan jogalkotás, amely az uralkodó és a szabad telepesek közötti jogviszonyt szabályozta és mindkettejük érdekeit figyelembe vette.

²³ Az erdélyi szász városok alapítása a XII-XIII. századra tehető: A betelepülő szászok először Medgyes városát (románul: Mediaș, németül: Mediasch) alapították 1146-ban, majd sorrendben következett Szászsebes (románul: Sebeș, németül: Mühlbach) 1150-ben, Nagyszeben (románul: Sibiu, németül: Hermannstadt) 1160-ban, Segesvár (románul: Sighișoara, németül: Schässburg) 1198-ban, Szászváros (románul: Orăștie, németül: Broos) 1200-ban, Brassó (románul: Brașov, németül: Kronstadt) 1203-ban és végül Beszterce (románul: Bistrița, németül: Bistritz) 1206-ban. in.: KÖVÁRY László: *Erdély régiségei és történelmi emlékei*, Horizont Kiadó, Bp., 105. p.

²⁴ A szász városok élén a polgármester (Bürgermeister) állt, aki a városi tanácsok ülésein elnökölt. A városi tanácsok rendszerint 12 tagúak voltak. A szász városok egytől egyig vastag bevehetetlen falakkal és erős bástyákkal voltak megerősítve. Ostrom idején a céhek védtek az egyes bástyákat, békeidőben pedig gondoskodniuk kellett a karbantartásukról. Az erdélyi városok voltak Erdélyben az ipar és a kereskedelem mellett, az oktatás és a kultúra fellelővái. A falvak élén szintén egy – kisebb – tanács állt, élén a bíróval, akit a közösség maga választott. Kifejezetten Nagyszeben, a szászok „fővárosa” számított bevehetetlen erődvárosnak.

²⁵ A II. András által kibocsátott Diploma Andreanum az alábbiakról rendelkezik: „Hűséges vendégeink, az erdőn túli szászok közösen királyi felségünk lábát elé borultak, és panaszaiikkal alázatosan rámutattak arra, hogy szabadságukat, amellyel nagyatyánk, a jámbor emlékeztető Géza király hívta be őket, teljesen elvesztették. Ezért királyi felségünk szemeit a szokásos módon kegyesen rájuk vetette, és mivel nagy szegénységük miatt királyi felségünknek szolgálataikat teljesíteni nem tudták, kegyesen meghallgattuk panaszait, és mind a jelenre, mind a jövőre nézve közhírré tesszük, hogy elődeink nyomdokát követve és bensőnkben megrendülve korábbi szabadságukat visszaadtuk, mégpedig a következőképpen”:

- az egész nép egy nép legyen (unus sit populus), egy bíró alatt álljon;
- ugyanakkor megszüntetünk minden grófságot a szebeni kivétellel;
- bárki is legyen szebeni gróf, csak olyan legyen, aki állandóan köztük lakik, és a nép válassza meg, mégpedig azt, aki erre a hivatatra a legalkalmasabb;
- évente kötelesek 500 ezüstmárkát fizetni kamaránk hasznára, és ez alól az adó alól senki se legyen kivéve, aki határaik között lakik;
- 500 fegyverest kell állítaniuk abban az esetben, ha a király az országon belül visel hadat, 100-at az országon kívül, ha a király személyesen is hadba vonul, és 50-et, ha a király valamelyik vezérét küldi háborúba az országon kívül, több harcost a király nem követelhet tőlük;
- papjaikat szabadon választhatják, és nekik kell fizetniük a tizedet;
- senki sem bíraskodhat felettük, csak Mi magunk vagy a szebeni gróf; ha bíró előtt állnak, az csak a szokásjog szerint ítélkezhet felettük, bíróságunk elé csak akkor lehet megidézni őket, ha saját bírójuk nem tudott dönteni;
- a valahok és a besenyők erdeit, valamint azok vizeit a nevezett valahokkal és besenyőkkel közösen használhatják, és ezért semmiféle szolgáltatással nem tartoznak;
- egyetlen pecsétet használhatnak, amelyet Mi és méltóságviselőink elismernek;
- ha valaki közülük valakit törvény elé idéz, a bíró előtt csak olyan személyeket nevezhet meg tanúként, akik határaik között élnek;
- teljességgel felmentjük őket minden idegen törvénykezés alól;
- szabadon használhatják az erdőket tartozékaikkal együtt, a vizeket és a folyókat;
- az ország nagyjai nem követelhetnek a királytól falvakat vagy birtokokat területükön, ha pedig ezt valaki mégis megteszi, ellentmondással élhetnek;
- ha hadjárat alkalmával hozzájuk megyünk, csak háromszor gondoskodjanak rólunk;
- ha pedig a vajda a király érdekében területükre megy, kétszer, érkezéskor és távozáskor kötelesek gondoskodni róla;
- kereskedők szabadon fel és alá járkálhatnak Királyságunk területén, anélkül hogy bármely vámot fizetnének;
- vásáraikat vámmentesen tarthatják meg.

Az oklevél a következőképpen zárul: „Hogy a fent mondottak szilárdan és megváltoztathatatlanul megmaradjanak a jövő számára, ezt az oklevelet kettős pecsétünkkel megerősítettük. Kelt az Úr megtestesülése utáni 1224. évben, uralkodásunk 21. esztendejében.”, GYÉMÁNT Richárd – SZONDI Ildikó: *Az erdélyi szászok a népszámlálási adatok tükrében*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXIII., Fasc. 19., Szeged, 2003, 4–6. p.

A Diploma Andreanum a Királyföldnek („*Fundus Regius*”, „*Königboden*”) nevezett területet a szászok kezébe adta. Az oklevél a kialakuló szász jogi egység kiindulópontjává vált és olyan fejlődést indított el, amely 800 éven át lehetővé tette a szász nép fennmaradását. A szászok kiváltságait tartalmazó Diploma Andreanumot a magyar királyok és az erdélyi fejedelmek huszonnéyszer erősítették meg.

Az 1241–1242-es tatár támadás alapjaiban rázta meg a szász településterületet. A veszteségek pótlására újabb telepítésekre volt szükség. Ekképp a bevándorlás folytatódott, és még 1322-ben kiadott oklevél is új telepekről („*novella plantatio*”) beszél. A bevándorlási és letelepedési folyamat csak a XIV. században zárult le. A szász nép a különböző területekről (Luxemburg, Németország (Bajorország, valamint az északi területek), Franciaország, Olaszország) bevándorolt csoportok összeolvadásából keletkezett. Hasonlóképpen alakult ki az erdélyi szász dialektus, amelynek több változata is volt. Az Erdélybe települt szászok helyzete alapjaiban különbözött a többi keletre települt német népcsoportétól.

Mátyás király kiterjesztette az Andreanum kiváltságait a Királyföld egész területére (amely már nemcsak Nagyszebenre és környékére vonatkozott), és ezzel létrehozta az erdélyi szászok önkormányzati szervét, a Szász Egyetemet²⁶ vagy Univerzitást („*Universitas Saxonum*”, „*Sächische Nationsuniversität*”), amely évszázadokra meghatározta a szász társadalom kereteit. Az Univerzitás a Hétszék (Szeben, Újegyház, Szászsebes, Nagysink, Segesvár, Szászváros, Szerdahely), a Kétszék (Medgyes, Selyk) és Brassó, valamint Beszterce vidéke területére terjedt ki. Az Univerzitásnak törvényhozási, bíraskodási és végrehajtói jogköre volt. Tagjai voltak a székek és a két vidék vezető tisztségviselői, ezenkívül egy-két képviselő minden szék és vidék részéről. Évente kétszer, Szent György (április 24.) és Szent Katalin (november 25.) napjával kezdődően tartotta üléseit. Szükség esetén rendkívüli üléseket tartottak. Az ülések közötti időszakban Nagyszeben tanácsa intézte a folyó ügyeket, és ő hívta össze az üléseket. A királyföldi szászokat érintő minden peres ügyben az Univerzitás volt illetékes, és a szász jogszokásokat kodifikáló, 1583-ban Báthory István által jóváhagyott szász törvénykönyv²⁷ („*Eigenlandrecht der Siebenbürger Sachsen*”) alapján ítélt. Az Univerzitástól fellebbezni csak a királyhoz, később az erdélyi fejedelemhez lehetett. A jogi ügyekkel elsősorban a szebeni királybíró és a székbíró foglalkozott. Az

²⁶ A Szász Egyetem, Univerzitás kifejezésnek több jelentése volt, és a következő testületeknek felelt meg:

- a királyföldi szászok összessége (egyetemes közösség) és a kiváltságolt terület;
- az egész közösséget képviselő küldöttek testülete, azaz az évente kétszer ülésező közgyűlés (conflux);
- a szebeni tanács és a főhivatalnokok, a „delegált Egyetem” (delegierte Universitas), amely az ülések közötti időszakban vitte az ügyeket;
- főleg az újkorban az előbbi által tárgyalási felhatalmazással bíró testület, amelynek élén elnökként az ispán állott. VOGEL Sándor: *A szász autonómia Erdélyben*, Provincia, 2002. februári szám.

²⁷ GYÉMÁNT Richárd – SZONDI Ildikó: *Az erdélyi szászok a népszámlálási adatok tükrében*, Acta Iniversitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXIII., Fasc. 19., Szeged, 2003, 8. p.

adókivetési ügyek ugyancsak az Univerzitás hatáskörébe tartoztak. Céhek alapítását az Univerzitás engedélyezte, és megszabta a Királyföldön használatos árakat és mértékegységeket. Legfőbb képviselője a szebeni polgármester (Provinzialbürgermeister) és a szebeni királybíró volt, aki a szászok ispánja címet is viselte és a fejedelemben tagja volt a fejedelmi tanácsnak. A szászok autonómiája oly erős volt, hogy törvény írta elő: a szász városokban csak németek vásárolhatnak házakat, egy szász város pedig azt is megtehetette, hogy a fejedelmet nem fogadta be falai közé. A fejedelemben szász identitásban a szászok politikailag az „ország egyharmadát” alkották. Ugyanis a szász „nemzet” követői részt vettek az országgyűléseken és a fejedelem megválasztásához éppúgy szükség volt a szavazataikra, mint a magyar nemesekére vagy a székelyekére. Politikailag és jogilag tehát államalkotó rendet alkottak.

A szászok kiváltságait és ezzel sajátos életformájukat egészen 1876-ig meg tudták őrizni, túlélve ezzel a Diploma Leopoldinumot, illetve II. József rendelkezéseit. A szász kiváltságok rendszere azonban ekkora már fenntarthatatlanná vált. Az 1791. évi országgyűlés megszavazta a koncivilitást, bár a városi polgárjogot feltételekhez, vagyonhoz, képzettséghez, céhtagsághoz kötötte. Az 1792. évi kolozsvári országgyűlésen megszüntették a rendenkénti szavazás rendszerét, és a szászok ettől kezdve kisebbségben maradtak a magyarok és székelyek szavazataival szemben. A Szász Egyetem és annak közigazgatási, igazságszolgáltatási rendszere azonban kisebb megszakításokkal (1848–1849, 1849–1860) 1876-ig fennmaradt.

A magyar kormány azonban a szászok területi autonómiáját a magyar nemzetállam elveivel és a polgári liberalizmussal össze nem egyeztethetőnek és a rendi állam maradványának tekintette. 1876-ban a magyar országgyűlés elfogadta a XII. számú törvénycikket a Királyföldről, továbbá a Szász Egyetem rendezéséről és az egyetem, valamint az úgynevezett „Hébbírák” vagyonáról.

Az egységes közigazgatással rendelkező magyar nemzetállamban a szász területi autonómia számára nem maradt hely, már csak azért sem, mert a Királyföld lakosságának többségét akkor már románok alkották, és kisebb lélekszámú magyar lakossága is volt.

A magyar állam nem számolta fel az Szász Egyetemet, csupán átalakította, és betagozta az egységes magyar nemzetállamba. A szervezet a továbbiakban is nagyhatalmú testület maradt, amelynek fő feladata a szász kulturális élet és iskolarendszer támogatása volt. A törvény elfogadásával a rendi szász „nemzet” megszűnt, és a szászok Magyarország egyik modern nemzetiségévé vált, amelyet most már valóban az etnikai szálak kapcsolnak össze. Ebben a helyzetben felértékelődött a szász evangélikus egyház szerepe, amely a többi

magyarországi egyházhoz hasonlóan autonómiával rendelkezett, az állami költségvetésből támogatást élvezett, és a nemzeti identitás legjelentősebb tartóoszlopa lett.

A Szász Egyetem vagyona nagy részének elvesztésére a két világháború közötti Romániában került sor. Az 1921. évi agrárreformot úgy hajtották végre, hogy a szász evangélikus egyház, illetve a Szász Egyetem vagyona 55%-át elvesztette. 1937-ben pedig a Szász Egyetem Alapítványt feloszlatták, és vagyonát felosztották a szász evangélikus egyház és egy román kulturális szervezet, az Așezămîntul Cultural Mihai Viteazul között.²⁸

A II. világháború után a román állam kimondta a romániai németek kollektív bűnösségét, és megfosztották őket állampolgári jogaiktól, még a családi házaikat is elvették. Ez nemcsak az erdélyi szászokat érintette, hanem a bánáti és szatmári svábokat is. Sokakat (férfiakat és nőket) vegyesen 1945 elején a Szovjetunióba deportálták, akik túléltek a kényszermunkát, hazatérhettek. Románia csak 1950-ben adta vissza a romániai németek állampolgári jogait, és csak 1956-ban térhettek vissza házaikba a kitelepítettek. Az 1960-as években felgyorsult a németek kivándorlása az NSZK-ba. Az 1950-től 1982-ig terjedő időszakban 130 151 német települt át Romániából a Nyugat-Németországba.

A szászok nagyszámú kivándorlását és ezáltal felszívódást Erdélyből Nicolae Ceausescu rendszere hozta meg. Románia megegyezett az NSZK-val abban, hogy minden évben csak megfelelő számú német nemzetiségű személy kapott útlevelet, fejpenz ellenében.

Végül az 1989/1990-es közép- és kelet-európai változások következtében megnyíltak a román határok is, és a megmaradt maroknyi szász jelentős része is Németországba távozott. Ebben az időszakban már gond nélkül lehetett útlevelet szerezni. Csak 1990/1991-ben 150 000 német (szász és sváb) vándorolt ki Romániából. Az 1992. évi román népszámlálás szerint csak 119 436 fő vallotta magát német nemzetiségűnek Erdélyben, ebből közel 40 000 fő volt szász, a többi jórészt bánáti és szatmári sváb. Ekkor a 40 000 erdélyi szásznak már csak töredéke élt az egykor kiváltságos Királyföld területén. Ezzel egy különleges, unikumnak minősülő népcsoport hosszas kálváriája oldódott meg. Erdély egy virágzó kultúrával ismét szegényebb lett. Az erdélyi szászokra csak az egykori, vastag falakkal körbevett házaik, és erődített templomaik emlékeztetnek...

²⁸ VOGEL Sándor: *A szász autonómia Erdélyben*, Provincia, 2002. februári szám.

1. 5. Az erdélyi románok

Az 1300-as években a háborúk, de mindenekelőtt a pestisjárványok²⁹ (1348/1349) miatt a szászok és a magyarok kedvezőtlen demográfiai helyzetbe kerültek. A munkaerő utánpótlása végett a magyarok és a szászok „megnyitották az utat” a románoknak a magyarok és a szászok által lakott területeken való letelepedésre. Nem kétséges, hogy a XIII. század elejétől fogva jelen van már Erdélyben az újkori etnikai arculatát meghatározó három nagy népcsoport: a magyar (székely), a szász és a román. A XVII. század végéig azonban a népesség számára és etnikai összetételére az eddig ismert források alapján csak különböző becslések révén lehet következtetni.

A románok³⁰ más néven vlachok vagy valahok (régii magyar elnevezéssel oláhok) a dák-román elmélettel ellentétben a Balkán-félszigetről szivárogtak be a Kárpát-medence területére. A románok a balkáni vándorlás során félnomád állattenyésztő életmódot folytattak. A „román” nevet csak 1848 után maguknak a románoknak a kérésére használjuk. A vlach pásztornép lassú beszívárgása Erdély egyes hegyes vidékeire a XII. század végén kezdődött, első okleveles említésük 1222-ből származik. Településeik száma a XIV. század végéig 130-ra emelkedett. A román bevándorlás a XIII. századtól kezdve csaknem öt évszázadon keresztül váltakozó intenzitással, de folyamatosan tartott. A románok kenézeik vezetésével magyar királyi birtokokon telepedtek meg, és kisebb kiváltságokat élveztek. A földműves és kézműves szász lakosság kezdetben nemigen törődött a havasok román pásztornépével, akik a XIII. században Bihart és a XIV. században Máramarost letelepedtek. A román diaszpórák a XVII. században már a történelmi Szatmár vármegyében is megjelentek. A románság a XIV.

²⁹ Az 1348–1349-es pestisjárvány, amely nemcsak Erdélyt, hanem egész Európát végigpusztította, a magyar és szász falvak lakosságát annyira megtizedelte, hogy sok település teljesen kihalt, vagy csak mutatóba maradt néhány lakos. Az eddig egymás mellett élő, összefüggő nemzetiségű tömbök fokozatosan egymásba fonódó mozaikká alakulnak, magyar, szász, román falvak, kétnemzetiségű falvak tarkán váltogatják egymást. A románság szerencsés volt abban a tekintetben is, hogy az utánpótlás mellett, még a pestis sem tizedelte meg oly mértékben, mint a magyarokat és a szászokat. Ugyanis a XIV. század közepéig a románság ritkán lakott hegyvidékes területen élt, ellentétben a szászokkal és magyarokkal, akik a gazdag folyó völgyekben tömörültek elsősorban.

³⁰ Kiszely István az Anthropological Society of Washington tagja szerint a hivatalos román történetírás kidolgozta, vallja és terjeszti a dák-román kontinuitás elméletét, amelynek a lényege az, hogy a románok egyenes leszármazottai a Római Birodalom Dácia nevű tartományában élt romanizált magaskultúrájú dákoknak, azaz a románok már a magyarok bejövetele előtt ott éltek Erdélyben, tehát ők az őslakók. A dák-román elméletet valló ideológusok Anonymusnak ama leírásával bizonyítják erdélyi ottlétüket, amelyben azt írja, hogy „Erdély sóban és aranyban gazdag, blach (vlach?) és szláv lakói gyengén vannak felfegyverezve...” Anonymus gestájában azonban nem a vlachokról, hanem (blacus, blasii) népről ír, amely azonos a volgai bolgár fegyvertársaikként Erdélyben, a IX. században meglepedett belső-ázsiai török, rovásírást ismerő bulak néppel. Velük találkoztak 796 után a frankok elől Erdélybe vonuló székelyek. A románoknak jobb a nemzetközi „imázs”, mint a magyaroké, ezen ideológiájukkal árasztották el az egész világot; a nagy enciklopédiák és lexikonok e tanokkal vannak tele. (A magyarok igazi őstörténete egyetlen nemzetközi kiadványban sem szerepel.)

század közepéig még csak az amúgy is lakatlan hegységeket és közvetlen környéküket népesítette be, de az erdélyi medence közepén a magyarság és a szászok összefüggő tömbjét nem szakították meg román települések. A román beáramlás azonban egyre erőteljesebbé vált. Többségük nem szervezett telepítés formájában, hanem folyamatos beáramlás következtében foglalta el előbb a szász és magyar falvak környékét, majd egyre beljebb hatolt a településekbe. A XVIII. században Erdélyben még csak 250 000-en voltak, de a század végére számuk már megközelítette a 800 000 főt.

A XVI–XVII. századforduló körül már megkezdődött Erdély romlása. A Báthory Zsigmond ingatag politikája következtében gazdátlanná vált ország lakosságát előbb Mihály vajda (Mihai Viteazul), majd Basta csapatai, őket követően pedig román, szerb, vallon és hajdú csapatok egymással versenyezve, éveken át hajmeresztő kegyetlenséggel irtották. A földek műveletlenül maradtak, úgyszólván az életben maradtakat az éhínség, majd a pestis tizedelte meg. Bethlen Gábor (1613–1629) és I. Rákóczi György (1630–1648) fejedelemsége idején fél évszázadig nem járt ellenséges had Erdélyben, az ország újjáépült, gazdaságilag megerősödött, a tudomány és művelődés fellendült. Erdély népi erői növekednek.³¹ A békés korszaknak véget vetett II. Rákóczi György (1648–1660) 1657. évi szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjárata. A betört török–tatár martalócok és a két vajda seregei négy éven át rabolták, égették az országot, gyilkolták, rabságra hurcolták a lakosságot. A pusztulás főként a magyarságot sújtotta. A szászokat fallal övezett városaik védték, a románok nagyobb tömege még a természetes védelmet nyújtó erdős hegyekbe húzódhatott, a székelyek is a havasokba menekülhettek. A hét megye nyílt vidékein, a hadak útjában fekvő jobbágyfalvak elpusztult magyar parasztságának helyére a hegyekből leszálló románok telepednek. E hatalmas pusztulás nyomán Erdély népességének jelentős fogyatkozása következett volna be, ha egyidejűleg nem fokozódik a román bevándorlás.

A XVII. századra a románság már minden társadalmi rétegben fellelhető volt. Voltak közöttük jobbágyok, zsellérek, pásztorok, de még szabadparaszrok, kereskedők és kézművesek is. Továbbá az is megfigyelhető, hogy egyre nőtt a román nemesi családok száma is. A fejedelmek egész sor románt nemesítettek, elsősorban a Kővár-vidéken, Fogarasban, de Belső-Erdélyben is. Hunyadban, Máramarosban a román nemesek, nemesparaszrok tömege élt. A nemesi rangra emelt románok közül többen az ország vezető rétegébe emelkednek. A

³¹ SZABÓ István: *A magyarság életrajza*, Bp. 1941. 96–97; BAKÁCS István: *A török hódoltság korának népessége*, Magyarország történeti demográfiája. Bp. 1963. 135–137.

gyarapodó román értelmiség fokozatosan alkalmazkodott ahhoz az életformához, amelynek európai színezetét Erdély politikai nemzetei határozták meg évszázadokra visszamenően.³²

A XVIII. századtól a románsággal már mint politikai tényezővel is számolni kellett. A vallási unió hatásaként a semmiből létrejött egy szűk körű, de roppantmód felkészült értelmiségi réteg, amely követelte, hogy a román nép ismertessék el negyedik, egyenrangú nemzetnek. Ezzel elvetve a magját a dákoromán elméletnek és a román nacionalizmusnak.

1. 6. Egy különleges magyar népcsoport: a moldvai csángók

Románia Moldvának nevezett keleti tartományában – azaz Bacău, Botoșani, Iași, Neamț, Vaslui és Vrancea megyékben – az 1992-es román népszámlálás szerint közel negyedmillió katolikus élt. A magyar és nemzetközi szakirodalom egyöntetűen egyetért abban, hogy a Moldvában élő katolikus lakosság – a csekély számúnak mondható román, német, lengyel, olasz és cigány eredetű beolvadt népelemektől eltekintve – magyar származású. Ezt a tényt a jelentős román kutatók is elismerik.

A Moldvában élő katolikusokat csángó néven tartja számon a tudomány és a köztudat. Egy széles körben vallott, de még meggyőzően nem bizonyított tudományos nézet szerint a csángó szó a „kószál”, „csavarog”, „vándorol”, „elkóborol” stb. jelentésű „csang” illetve „csáng” ige származéka, eszerint tehát a népcsoport neve világosan utal a csángók költöző, telepes mivoltára.³³

A moldvai magyar etnikum nem tekinthető egységes népcsoportnak sem néprajzi, sem pedig történeti szempontból. A kutatók többsége az egységesítő csángó kifejezés használatát is elhibázottnak tartja, elkülönítve a középkorban telepített régebbi moldvai magyarságot a XVII–XIX. században (legfőképpen Mária Terézia uralkodása idején (1740–1780)) az erdélyi székely székekből menekült székelységtől. A kutatók egy része moldvai magyarságról, illetve székelységről beszél,³⁴ mások a csángó-magyar és a székely-magyar megkülönböztetést használják.³⁵

A moldvai magyarokat az oklevelek az 1200-as évektől említik. A csángók eredetére még nincs kizárólagos válasz, ahogyan a székelyek eredetére sincs. A csángókat a kunok

³²NYÁRÁDY R. Károly: *Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig*, KSH Népeségtudományi Intézet Történeti Demográfiai Füzetek, 3. szám, Bp., 1987, 14. p., MAKKAI László: *Magyar–román közös múlt*. Bp. 1948.

³³TÁNCZOS Vilmos: *Hányan vannak a moldvai csángók?*, Magyar Kisebbség, Új f. III, 1997.1–2. sz. 370. p.

³⁴LÜKŐ Gábor: *A moldvai csángók I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal*, Néprajzi Füzetek 3., Bp., 1936.

³⁵BENKŐ Lóránd: *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből*, A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, Bp., 1990, 188. p.

leszármazottainak tekintő elképzelés megdőlt, mint ahogy az a román felfogás is abszurd, amely a moldvai csángókat elmagyarosított románoknak tartja, akik a Római Katolikus Egyház „*magyarosító törekvésének*” estek áldozatul. A csángó magyarok továbbá – Tánczos Vilmos szerint – nem is a honfoglalásból „*kimaradt*” magyarok, akik a Kárpát-medencébe való betelepülést megelőzően itt letek volna új hazára. A leginkább helytálló nézet a következő: a csángó magyarok nyugatról, a Kárpát medencéből érkeztek mai településhelyükre valamikor a középkor folyamán. A csángók feladata feltehetően a keletről érkező „*hívatlan látogatók*” fegyveres feltartóztatása lett volna.

A kutatók többsége a csángó népességet a Szamos-völgyi, sőt Felső-Tisza vidéki magyarokkal hozza rokonságba. Egy nyelvföldrajzi megalapozású elmélet szerint viszont a csángóság zöme a belső-erdélyi Mezőség magyarságából szakadt ki.³⁶ A középkori eredetű, nem székely származású moldvai magyarság utódai ma csupán két nyelvszigeten, a Románvásártól északra (ún. északi csángók) és néhány Bákótól délre eső faluban (ún. *déli csángók*) élnek.

Az *északi csángók*³⁷ központi helyzetű, legnagyobb falui Szabófalva és Kelgyest, körülöttük még néhány katolikus faluban az idősebbek tudnak kisebb-nagyobb mértékben magyarul (Jugán, Újfalu/Traian, Bargován stb.), a többi faluban a magyarság teljesen elrománosodott. Az északi nyelvsziget központjából (nagyobbrészt Szabófalvából) rajzott ki Balusest és a Szeret alsó folyása menti Ploszkucény.³⁸

A Bákó alatti *déli csángók*³⁹ legfontosabb falvai Bogdánfalva (Valea Seacă), Trunk (Galbeni), Nagypatak (Valea Mare) és az erős székely hatást mutató Gyoszény (Gioseni).

³⁶ BENDA Kálmán (szerk.): Moldvai csángó-magyar okmánytár I–II., Bp., 1989.

³⁷ Az északi csángó magyarok hét települése az alábbi: Balusest (Bălușești), Bargován (Bărgăoani), Jugán (Jugani), Kelgyest (Pildești), Ploszkucény (Ploscuțeni), Szabófalva (Săbăoani) és Újfalu (Traian).

³⁸ TÁNCZOS Vilmos: *Hányan vannak a moldvai csángók?*, Magyar Kisebbség, Új folyam III, 1997.1–2. sz. 372. p.

³⁹ A székelyes csángók települései három folyó mentén lelhetőek fel. Az első csoportba tartozóik a Szeret folyó mentén felsorakozó 24 falú: Berendfalva (Berindești), Bergyila (Berdilă), Csík (Ciucani), Forrófalva (Fărgăoani), Furnikár (Furnicari), Gerlénny (Gârleni), Kalugarén (Călugăreni), Kápota (Capăta), Ketris (Chetriș), Klézse (Cleja), Külsőrekecsin (F. Răcăciuni), Lábnik (Vladnic), Lészped (Lespezi), Lilijecs (Lilieci), Lujzikalagor (Luizi-Călugăra), Magyarfalva (Arini), Pokolpatak (Valea Mică), Rácsila (Gârleni de Sus), Rekecsin (Răcăciuni), Somoska (Șomușca), Szászskút (Sascut-Sat), Tamás (Tămași), Terebes (Trebiș), és Újfalu/Dózsa (Gheorghe Doja). A második csoportba tartozik a Tázló mentén fekvő 19 település: Ardeván (Ardeoani), Balanyásza (Bălăneasa), Berzujok (Bărzulești), Berzunc (Berzunți), Esztrugár (Strugari), Esztufuj (Stufu), Frumósza (Frumoasa), Gajdár (Coman), Gyidráska (Verșești), Jenekest (Enăchești), Kövesalja (Petricica), Kukujéc (Cucuieți), Máriafalva/Lárguca (Lărguța), Pusztina (Pustiana), Ripa Jépi (Bogdănești), Szerbek (Florești), Szoloncka (Tărăța), Turluján (Turluianu) és Váleri (Livezi). A harmadik csoportba tartoznak a Tatros folyó mentén fekvő települések: Aknavásár (Târgu Ocna), Brusturósza (Brusturoasa), Csüges (Ciugheș), Doftána (Doftăna), Dormánfalva (Dărmănești), Fűrészfalva (Ferestrău-Oituz), Gorzafalva (Grozești), Gutinázs (Gutinaș), Kománfalva (Comănești), Mojnест (Moinești), Onyest (Onești), Palánka (Palanca), Prálea (Prălea), Szárazpatak (Valea Seacă), Szlanikfürdő (Slănic Moldova), Szőlőhegy (Părgărești), Tatros (Tg. Trotuș) és Vizánta (Vizantea Mănăstirească).

Bogdánfalva első világháború utáni kirajzása Újfalú (Nicolae Bălcescu). Szeketurában (Pădureni) már csak az öregek értenek magyarul.

A XVI. és XVII. századi háborús dúlások, járványok s nem utolsósorban a románsághoz való nyelvi és vallási asszimiláció miatt a magyarok száma Moldvában erősen megfogyatkozott, s csak a XVIII. század közepétől, az erősödő székely kivándorlás folytán kezdett ismét jelentős mértékben gyarapodni. A székelyek különösen a madéfalvi veszedelem (1764) idején a keleti székelység köréből – a katolikus Csíkból és Gyergyóból, valamint Háromszékről – érkeztek igen nagy számban, úgyhogy a ma is meglévő ún. *székelyes csángó* falvak többsége ekkor keletkezett. Mivel a gazdaságilag fejletlen Székelyföld nagy részén a földművelésre alkalmas termőterület is korlátozott volt, a túlnépesedés miatt még a XIX. században is folytatódott a Moldvába való átszivárgás. A kivándorlás üteme a századforduló táján ismét megélnékvált, de ekkorra már a Kárpátokon túlra kényszerült székelyek fő kivándorlási célpontjaivá a Román Királyság (Regat) nagyobb városai váltak. A síkvidékre települt, elsődlegesen növénytermesztéssel foglalkozó, etnikailag és vallásilag homogén csángó falvak lakosai – noha később, a XVII–XVIII. század folyamán sokan eljobbágyosodtak – eredetileg szabadparasztok voltak, azaz a faluközösségek testületileg és közvetlenül, bojári közvetítés nélkül a vajdának adóztak. A moldvai magyar katolikusok asszimilációja a XVI–XVIII. században nemcsak nyelvi, hanem vallási természetű is volt: bizonyos falvakban nemcsak nyelvüket, hanem – bojári, fejedelmi nyomásra, illetve a paphiány következtében – vallásukat is elveszítették. Az asszimilációs folyamat, aminek most a végső szakaszát éljük, a modern román nemzetállam létrejöttével egy időben, a XIX. század második felében erősödött fel, és ma sem függetleníthető a román nacionalizmustól. Az asszimilációs folyamatok eredményeként ma már a moldvai katolikusok többsége egyáltalán nem ismeri ősei anyanyelvét és magát románnak tartja. Tánczos Vilmos megállapítása szerint az 1800-as évek közepén még 71,6 százalékuk (az akkori 52 881 katolikusból 37 825 fő) magyarnak vallotta magát, az 1992. évi népszámlálás szerint csak 0,8 százalékuk (240 038 főből 1826 lélek) tartja magát magyarnak. A népszámlálások szerint a moldvai csángó falvakban a magyar nemzetiségűek száma a XX. század végére mintegy félezerre olvadt. Moldvában élő magyarul is beszélő csángók számát ma mintegy 62 ezer főben állapíthatjuk meg.⁴⁰ Ez a moldvai katolikusoknak csak mintegy egynegyedét (25,8 százalékát) jelenti. A moldvai csángók demográfiai magatartása eszerint a rendkívül magas népszaporulat mellett a gyors és nagyarányú nyelvi asszimilációval is jellemezhető.

⁴⁰ TÁNCZOS Vilmos: *Egy különös kiadvány a csángókról*, Regió, 9. évfolyam, 3. szám, Bp., 1998, 182. p.

1. 7. Etnikai változások Erdélyben a XVIII–XX. században

A II. József (1780–1790) korabeli 1784–1787. évi népszámlálás sem az etnikai, sem a vallásfelekezeti viszonyokat nem vette számba, azonban Erdély népességszámára pontosan következtet. Ezért érdemelnek különös figyelmet Joseph Leonhardnak az 1786. évi népesség etnikai összetételére vonatkozó becslései, amelyeket bizonyos kiegészítésekkel Joseph Heinrich von Mildenberg Benigni is magáévá tett.

2. táblázat: Erdély etnikai megoszlása 1786-ban (Leonhard és Benigni szerint)

Etnikai csoport	Népességszám (fő)	Megoszlás (%)
Magyar és székely	507 400	32,1
Szász (német)	204 000	12,9
Román	788 000	49,9
Cigány	60 000	4,0
Örmény	6 000	0,4
Zsidó	3 000	0,2
Görög, szerb	600	0,0
Ismeretlen	8 515	0,5
Összes népesség	1 577 515	100,0

Forrás: NYÁRÁDY R. Károly: *Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig*, KSH Népeségtudományi Intézet Történeti Demográfiai Füzete, 3. szám, Bp., 1987, 21. p.

Az 1850-től kezdve végrehajtott népszámlálások eredményeiről közzétett statisztikai adatsorok a XIX. század második felének etnikai és vallási viszonyairól már hitelesebb képet adnak. Az 1850-51-ben végrehajtott osztrák népszámlálás vizsgálta először a népesség etnikai és vallásfelekezeti hovatartozását. A Partiumot (Részeket) ezúttal is Erdélyhez számítva, a „honos népesség” (*Einheimische Bevölkerung*) nemzetiségi megoszlásáról a Bécsi Császári és Királyi Kereskedelmi Minisztérium Statisztikai Igazgatósága a következő eredményeket tette közzé.

3. táblázat: Erdély népesség száma és etnikai megoszlása (1850)

Nemzetiség	Népességszám (fő)	Megoszlás (%)
Román	1 226 998	59,5
Magyar	535 888	26,0
Német	192 438	9,3
Örmény	7 600	0,4
Cseh és szlovák	3 743	0,2
Zsidó	15 570	0,8
Cigány	78 906	3,8
Egyéb és ismeretlen	771	0,0
Összes népesség	2 061 914	100,0

Forrás: NYÁRÁDY R. Károly: *Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig*, KSH Népeségtudományi Intézet Történeti Demográfiai Füzete, 3. szám, Bp., 1987, 29. p.

Miután az 1850. évi osztrák népszámlálás nem mindenben járt a megfelelő eredménnyel (pl.: a nemzetiség fogalom meghatározása), az osztrák Belügyminisztérium megkezdte a következő számbavétel előkészítését. A második osztrák népszámlálás kezdetét 1857. október 31-re tűzték ki. Az összeírás ez alkalommal már kizárólag a polgári hatóságok részvételével történt, és viszonylag rövid idő alatt, 1857. november–december hónapban lezajlott.

4. táblázat: Erdély nemzetiségi összetétele (1857).

Nemzetiség	Népességszám (fő)	Megoszlás (%)
Magyar és Székely	536 843	26,0
Román	1 225 618	59,5
Német és Szász	192 270	9,3
Cigány	78 885	3,8
Zsidó	15 606	0,8
Örmény	7 687	0,4
Egyéb	4 736	0,2
Összesen	2 061 645	100,0

Forrás: VARGA E. Árpád: *Az 1857. évi erdélyi népszámlálás román nyelven*, Statisztikai Szemle. LXXVI, 1998. 10. sz. 856. p.

Varga E. Árpád meglátása szerint: „Az alapvető történelmi korszakhatárt az 1910. évi magyar népszámlálás jelöli ki. Ez a magyar anyanyelvűek számát a jelenkori Erdély területén 1 millió 663 ezerben állapította meg. A magyarság száma az 1880. évi népszámlálástól eltelt három évtized alatt (a polgári népességgel számolva) 600 ezerrel lett több, részaránya 25,9 százalékról 31,6 százalékra nőtt. Lélekszámának 1880 és 1910 közötti 57,6 százalékos növekedési aránya csaknem kétszerese volt az összes népesség 29,6 százalékos gyarapodásának, sőt 2,7 százalékponttal még a magyarság létszámnövekedésének országos átlagát is felülmúlta. Ezek az adatok, csakúgy, mint az akkori országban általában, a magyar nyelv feltűnő, gyors térhódításáról tanúskodnak.

Az etnikai erőviszonyokban a századforduló táján Magyarországon bekövetkezett jelentős eltolódásokat történelemszeink három tényezővel magyarázzák.

Először, a magyarok természetes szaporulata meghaladta a nem magyar népeket.

Másodszor, a magyarok kisebb arányban vettek részt a kivándorlásban, mint az ország más népei.

Harmadszor, a nem magyar lakosság egy része, valamint a bevándorlók zöme a magyarokhoz asszimilálódott.

Ezek a megállapítások a jelenkori Erdély területére is érvényesek, azzal a kiegészítéssel, hogy itt a magyarság viszonylagos súlyának az országos átlagnál némiképp erőteljesebb növekedéséhez a belső népcsere pozitív mérlege is hozzájárult. A vázolt

összefüggéseket az utolsó békeévtized – nagyjában-egészében a mai ország területére átszámítható – adatai illusztrálják.”⁴¹

Az 1910. évi – utolsó – magyar népszámlálás a ma Romániához tartozó részen 5 259 918 főt regisztrált, ebből 2 829 389 fő (53,79%) volt román, 1 661 967 fő (31,59%) magyar, 565 004 fő⁴² (10,74%) német anyanyelvű, az egyéb kategória 203 558 főt (3,88%) számlált.⁴³

Románia az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés értelmében 103 093 km² nagyságú területtel lett gazdagabb. A román történetírás álláspontja szerint a határváltozás jogi alapja a gyulafehérvári román nemzetgyűlés 1918. december 1-jei kiáltványa (napjainkban Románia nemzeti ünnepe), amely kimondta Erdély Romániával történő egyesítését. A modern román állam megteremtésében kiindulópontnak tekintett „Gyulafehérvári Nyilatkozat” széles körű jogokat ígért az „együttélő népeknek”, de ezeket Románia sohasem biztosította számukra. Az 1923-as alkotmány egységes nemzetállammá nyilvánította Romániát, és utalás sincs benne a kilátásba helyezett jogokról. Az egymást követő román kormányok ugyanakkor a trianoni szerződés előtt (1919. december 9.) aláírt kisebbségi szerződést sem vették figyelembe, azt a román törvényhozás sohasem ratifikálta.⁴⁴

A II. bécsi döntés értelmében Észak-Erdély visszatért az anyaországhoz. A visszacsatolt 43 591 km²-es területen akkoriban 2 185 546 fő élt, amelyből 51,4% volt magyar, 42,1% román, 4,1% német és 2,4% egyéb nemzetiségű. A későbbi román nacionalizmus mindmáig az akkori események egyoldalú és eltorzított bemutatásával próbálja manipulálni a román tömegeket.

A II. világháború után úgy tűnt, hogy az új hatalom a nemzetiségi kérdés méltányosabb megoldására törekszik. Az 1945. február 6-án kibocsátott 86. számú törvény (Nemzetiségi Statútum, amelyet formailag mindmáig nem hatálytalanítottak) első ízben biztosított kollektív jogokat a nemzeti kisebbségeknek. Előírta, hogy azokon a területeken, ahol a nem román nemzetiségűek a lakosság legalább 30%-át teszik ki, szóban és írásban használhatják anyanyelvüket a közigazgatási intézményekben és a bíróságokon, és e nyelvek

⁴¹ VARGA E. Árpád: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán, Regio, XIII. 2002. 1. sz. 174. p.

⁴² A jiddis (zsidó) anyanyelvűekkel együtt.

⁴³ VARGA E. Árpád: *A romániai magyarság népességszökkenésének okairól*, in.: www.kia.hu, a Kulturális Innovációs Alapítvány Könyvtárának honlapja).

⁴⁴ Az egymást követő román kormányok nemzetiségi politikája arra irányult, hogy megfossza a romániai magyarságot anyagi háttérétől és intézményrendszerétől, vagy korlátozza a magyar intézmények önkormányzati lehetőségeit. Az igazságtalanságok ellen fellépő magyar sérelmi politika szinte teljes egészében eredménytelen maradt. Ennek ellenére a romániai magyar egyházak és a romániai magyarság újonnan létrejövő gazdasági, kulturális, politikai intézményei (Országos Magyar Párt) sikeresen teljesítették közösségmegtartó feladataikat, biztosították a magyar közélet erdélyi folytonosságát.

ismeretét – a román nyelv ismerete mellett – kötelezővé tette az e területen hivatalban lévő köztisztviselők számára. A Statútum előírta az anyanyelvi oktatás biztosítását minden szinten, valamint a nemzetiségi uszítás és az etnikai diszkrimináció büntetését is. A gyakorlatban viszont a Nemzetiségi Statútum rendelkezései soha nem kerültek alkalmazásra.⁴⁵

A kommunista hatalomátvétel után, 1948-tól a magyarságot teljesen megfosztották vagyoni alapjaitól, illetve intézményrendszerétől. A román hatalom tudatosan szűkítette a magyar oktatás és a magyar egyházak mozgásterét. A jogszabályok formálisan biztosították a kisebbségek jogait, de azok a gyakorlatban nem érvényesültek.

Az 1989-es decemberi események vegyes eredményeket hoztak a romániai magyarság életébe. Egyrészt lehetővé vált az önszerveződés, ugyanakkor az akkori román politikai elit nem tartotta meg ígéreteit. nem hozták meg a kommunista–nacionalista kisebbségpolitika várt felszámolását. A sikeres önszerveződés következtében 1989 decemberében megalakult a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ), amely felvállalta a romániai magyarság érdekvédelmét és politikai képviseletét. Az RMDSZ, bár számos, egymástól markánsan különböző érdekcsoportból és platformból tevődik össze, mindmáig megőrizte egységét.

1996 és 2000 között az RMDSZ mint a demokratikus kormánykoalíció egyik tagja részt vett a központi irányításban. Az RMDSZ részvétele a román kormánykoalícióban új lehetőséget jelentett: hatalmi pozícióba kerülve vehetett részt az ország irányításában, nagyobb eséllyel kísérelhette meg a romániai magyar célkitűzéseinek megvalósítását. A koalíciós kormányzás lehetősége mindenképp előrelépésként értékelhető a magyarság szempontjából.

A 2001 és 2004 közötti parlamenti ciklusban az RMDSZ nem vállalt kormányzati szerepet, de a 2001-es, majd a 2002-es évre megállapodást írt alá a kormányzó Szociáldemokrata Párttal annak parlamenti támogatásáról, az általános reform, Románia európai és euro-atlanti integrációja, valamint a kisebbségi jogok bővítésének területén.

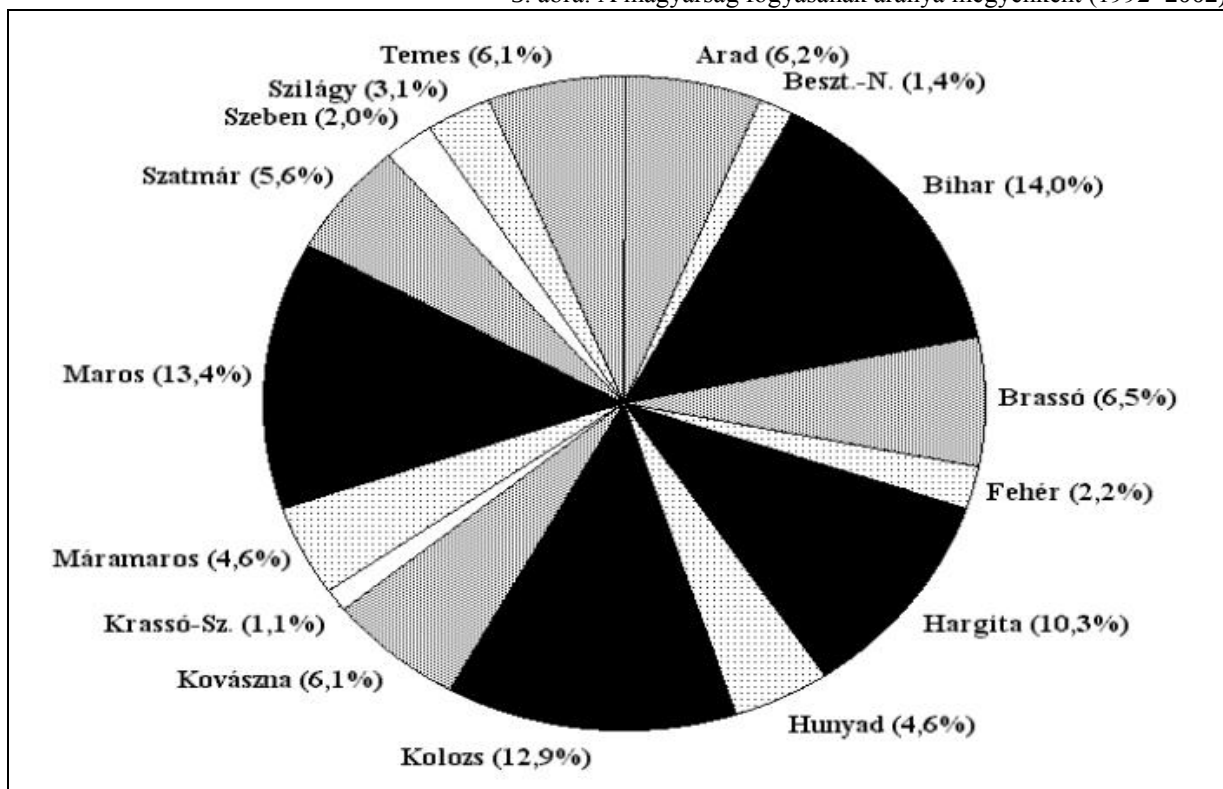
⁴⁵ Az adatok a Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapjáról származnak: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. május 14.) (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Kormányrendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

1. 8. A romániai (erdélyi) magyarság demográfiai sajátosságai

Keleti szomszédunknál, Romániában 2002-ben tartották az utolsó népszámlálást. Az összeírás eredménye nemcsak a román demográfusok, hanem a lakosság körében is megdöbbenést keltett.

Az 1992. évi román népszámlálás idején még 22 810 035 fő volt Románia összlakossága, amely a 2002. évi népszámlálás felmérése szerint 21 698 181 főre csökkent. Az összlakosság 1 111 854 fővel (–4,87%) csökkent. Arra lehetet számítani, hogy a lakosságszám csökkenni fog, de annak mértéke még a szakértőket is meglepte.⁴⁶

3. ábra: A magyarság fogyásának aránya megyénként (1992–2002)

Forrás: Forrás: SZILÁGY N. Nándor: *Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról különös tekintettel az asszimilációra*, Magyar Kisebbség, Új sorozat, VII. évfolyam, - 2002. 4. (26.) szám, Kolozsvár.

Románia természetes népmozgalmi mutatói, Magyarországhoz és a régió többi országához hasonlóan, a demográfiai átmenet hanyatló szakaszának megfelelően alakultak, azaz az elhalálózási arányszámok meghaladták a fokozatosan csökkenő születési arányszámokat.

⁴⁶ HORVÁTH István: *A 2002-es romániai népszámlálás előzetes eredményeinek ismertetése és elemzése*, in.: GYURGYÍK László – SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003., 80. p.

Az 1992. évi román népszámlálás fordulópontot jelent: megváltozott a természetes szaporulat mutatóinak előjele. Az elhalálozások száma meghaladta a születéseket. A természetes szaporulat átment természetes fogyásba.⁴⁷ A román statisztikusok szerint a természetes fogyás számlájára 300.000 fő írható.

Románia népességszám-csökkenésének másik jelentős oka a negatív vándorlási mérleg. A vizsgált tíz év alatt (1992–2002) 130 000 főt veszített Románia a negatív vándorlási mérleg miatt. Ezt a számot a 200 000 kivándorló és a 70 000 bevándorló különbözete adja.⁴⁸

A napjainkban Romániában élő magyarság szinte kizárólagosan az egykor Magyarországhoz tartozó területen él 12 másik népcsoporttal együtt, ezek aránya azonban két kivétellel – cigányok és németek (szászok és svábok) – nem éri el az 1%-ot.

A magyar etnikum Erdélyben a lakosság mintegy 20%-át teszi ki. Elsősorban a Székelyföldön, a történelmi Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegyék területén (a mai Hargita, Kovászna és Maros megyében) alkot zárt tömböt, amely az erdélyi magyarság 35–37%-át tömöríti. Itt a román lakosság számaránya általában nem haladja meg a 12–15%-ot (Székelyudvarhelyen és környékén pl. alig 2%). Az erdélyi magyarság közel 28%-a él a magyar határ mentén a Partiumban (Szatmár, Bihar, Arad és Temes megye), 16–18%-a Közép-Erdélyben, 18–20%-a pedig interetnikus diaszpórában. Erdélyen kívül csak Moldvában laknak magyarok.

⁴⁷ Az erőszakos kormányzati beavatkozások hatását legjobban Románia példája mutatja: az 1966-ban bevezetett drasztikus abortusztilalom hatására, ami a modern fogamzásgátló eszközök hozzáférhetetlenségével is párosult, az 1,9-es teljes termékenységi arányszám egy év leforgása alatt, 1967-re 3,7-re növekedett. Az abortusztilalmat 1990-ben törölték, ezt követően az abortuszok száma több, mint ötszörösére ugrott.

⁴⁸ A 2002-es román népszámlálás további közel 700 000 fő hiányát regisztrálta. A népszámlálásnál számos regisztrációs pontatlanságot követtek el. (Számba vettek ténylegesen már nem Romániában élőket, és fordítva: kihagytak ideiglenesen nem otthon tartózkodókat.) A 2002-es romániai népszámlálás számos adatsora valószínűleg csak a „*valóság torzított mása*”, annak közelítő visszatükrözése. Ugyanez az eset Magyarország (és még számos más ország) esetében is megtapasztalható – a 2001-es magyarországi népszámlálásnál szűken 10 millió fő körüli lakosságszámot prognosztizáltak, de az eredmény 10 197 ezer lett, mintegy 20 000 több a vártnál. A különbség oka ugyanaz, mint Romániánál, csak fordított előjellel: a Kárpát-medencében több százezer embert nem a bejelentett állandó lakóhelyén regisztráltak a népszámlálások alkalmával, illetve számosan kétszer is „*meg lettek számolva*” – az eltérő nyilvántartási szemléletek és rendszerek miatt. A mai, globalizációs világban minden eddiginél jobban összekeveredik a bejelentett és tényleges lakóhely, az állampolgárság és a tartós „*máshol tartózkodás*”, a térségben több százezer ember mobil, a hagyományos kategóriákba néha csak nehezen vagy egyáltalán nem besorolható. SEBŐK László: *Erdély etnikai arculatának változása*, Statisztikai Szemle. LXXIV, 1996. 11. sz. 959–961. p.

5. táblázat: A romániai magyarság népességszámának változása (fő) (1992–2002)

Terület	1992	2002	Különbség	Különbség (%)
Teljes népesség				
Országos	1 624 959	1 434 377	–190 582	–11,73
Erdély	1 603 923	1 416 844	–187 079	–11,66
Észak-Erdély	1 330 689	1 197 214	–133 475	–10,03
Dél-Erdély	273 234	219 630	–53 604	–19,62
Erdélyen kívül	21 036	17 533	–3 503	–16,65
Városi népesség				
Országos	914 070	758 208	–155 862	–17,05
Erdély	898 387	746 591	–151 796	–16,90
Észak-Erdély	703 569	595 081	–108 488	–15,42
Dél-Erdély	194 818	151 510	–43 308	–22,23
Erdélyen kívül	15 683	11 617	–4 066	–25,93
Falusi népesség				
Országos	710 889	676 169	–34 720	–4,88
Erdély	705 536	670 253	–35 283	–5,00
Észak-Erdély	627 120	602 133	–24 987	–3,98
Dél-Erdély	78 416	68 120	–10 296	–13,13
Erdélyen kívül	5 353	5 916	563	10,52

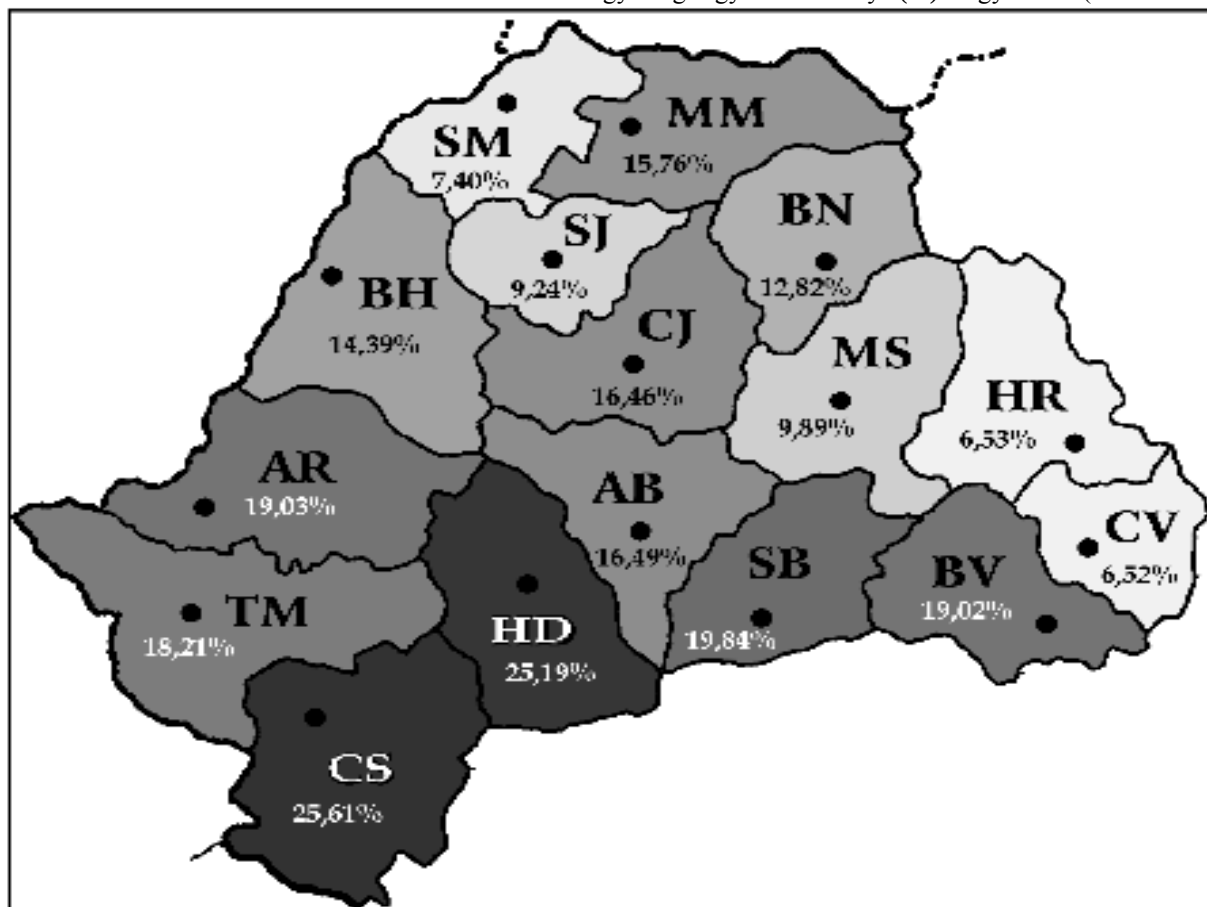
Forrás: SZILÁGY N. Nándor: *Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról különös tekintettel az asszimilációra*, Magyar Kisebbség, Új sorozat, VII. évfolyam, - 2002. 4. (26.) szám, Kolozsvár, 2002.

Az 1977-1992 közötti időszakban a romániai magyarság száma 1 712 000 főről 1 625 000 főre fogyott, miközben a természetes szaporulata pozitív – kb. 85 ezer fős – volt. Az „elveszett” 173 000 főből a külső migrációs veszteség (kivándorlás) 112 000 fő volt, s mintegy 62 ezer fő volt az, akiknek nagyobb része asszimilálódott. (A többi nyugatra vándorolt, s regisztrálatlan maradt.)⁴⁹

⁴⁹ VERES Valér: *A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a XX. század utolsó negyedében*, Korunk, Bp., 2002/2.

folyamat. A betelepítési folyamat következményei elsősorban az erdélyi városokban szembetűnők: a magyarság egyes kulturális központjai, mint Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Nagybánya, Nagyenyed, Torda, Zilah mára többségében románok által lakott településekké váltak, a hajdan szinte teljesen magyar Marosvásárhelyen pedig a lakosok fele a románságból kerül ki. 1992-ben összesen 175 olyan település volt Erdélyben, ahol a magyar etnikum aránya meghaladta az 50%-ot. 2002-re ez a részarány csökkent. A magyarok több mint fele – 758 208 fő – városokban lakik, községekben 676 169-en élnek.

5. ábra: A magyarság fogyásának aránya (%) megyénként (1992–2002)

Forrás: SZILÁGY N. Nándor: *Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról különös tekintettel az asszimilációra*, Magyar Kisebbség, Új sorozat, VII. évfolyam, - 2002. 4. (26.) szám, Kolozsvár, 2002.

A romániai magyarság közel 200 ezer fős fogyását a három fő tényező között hozzávetőlegesen 50–40–10% arányban osztja meg, számszerűsítve: migrációs veszteség kb. 90 ezer fő, természetes fogyás kb. 80 ezer fő, asszimiláció kb. 20 ezer fő, összesen kb. 190 ezer fő. Az 1992-ben 705 ezer fős falusi magyarság fogyása 34 ezer fő volt, a városiak 899 ezerről 153 ezer fővel fogytak meg 2002-re.

6. táblázat: A magyarság fogyása megyénként abszolút számokban (1992–2002)

Megye	Népesség (fő)		Különbség (fő)	Részarány az országos fogyásban (%)
	1992	2002		
Bihar	181 703	155 554	–26 149	13,72
Maros	252 651	227 673	–24 978	13,11
Kolozs	146 186	122 131	–24 055	12,62
Hargita	295 104	275 841	–19 263	10,11
Brassó	63 558	51 470	–12 088	6,34
Arad	61 011	49 399	–11 612	6,09
Kovászna	175 502	164 055	–11 447	6,01
Temes	62 866	51 421	–11 445	6,01
Szatmár	140 392	129 998	–10 394	5,45
Máramaros	54 902	46 250	–8 652	4,54
Hunyad	33 849	25 321	–8 528	4,48
Szilág	63 151	57 318	–5 833	3,06
Fehér	24 765	20 682	–4 083	2,14
Szeben	19 309	15 478	–3 831	2,01
Beszterce–Naszód	21 098	18 394	–2 704	1,42
Krassó-Szörény	7 876	5 859	–2 017	1,06

Forrás: SZILÁGY N. Nándor: *Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról különös tekintettel az asszimilációra*, Magyar Kisebbség, Új sorozat, VII. évfolyam, - 2002. 4. (26.) szám, Kolozsvár, 2002.

7. táblázat: Az erdélyi megyék a magyarság fogyásának aránya szerint (1992–2002)

Megye	Népesség (fő)		Különbség (fő)	Különbség (%)
	1992	2002		
Krassó-Szörény	7 876	5 859	–2 017	–25,61
Hunyad	33 849	25 321	–8 528	–25,19
Szeben	19 309	15 478	–3 831	–19,84
Arad	61 011	49 399	–11 612	–19,03
Brassó	63 558	51 470	–12 088	–19,02
Temes	62 866	51 421	–11 445	–18,21
Fehér	24 765	20 682	–4 083	–16,49
Kolozs	146 186	122 131	–24 055	–16,46
Máramaros	54 902	46 250	–8 652	–15,76
Bihar	181 703	155 554	–26 149	–14,39
Beszterce–Naszód	21 098	18 394	–2 704	–12,82
Maros	252 651	227 673	–24 978	–9,89
Szilágy	63 151	57 318	–5 833	–9,24
Szatmár	140 392	129 998	–10 394	–7,40
Hargita	295 104	275 841	–19 263	–6,53
Kovácsna	175 502	164 055	–11 447	–6,52

Forrás: SZILÁGY N. Nándor: *Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról különös tekintettel az asszimilációra*, Magyar Kisebbség, Új sorozat, VII. évfolyam, - 2002. 4. (26.) szám, Kolozsvár, 2002.

1. 8. 1. A romániai (erdélyi) magyarság asszimilációs vesztesége

Az előbbieken említett három népességcsökkentő tényező közül a romániai magyarság fogyását legkevésbé az asszimilációs veszteség okozta. A fogyás három tényezője közül ezt lehet a legnehezebben azonosítani és elemezni, mert alig van róla egyértelmű és közvetlen statisztikai adat. A statisztikai adatok hiányában a szakértői vélemények a két szélsőséges nézet között mozognak. Az egyik véglet az lehetne, hogy a románságba való beolvadás a romániai magyarságot belátható időn belül a teljes eltűnéssel fenyegeti, a másik meg az, hogy a 2002. évi népszámlálás előzetes adatainak olvasata szerint gyakorlatilag nincs kisebbségeket/etnikumokat érintő asszimiláció.

Amint az előbbieken említettük a romániai magyarság körében az asszimiláció nem volt jelentős. Megítélésem szerint a romániai magyarság teljes fogyásának közel 10%-át, illetve megközelítőleg 20 ezer főt érinthetett az asszimiláció. Mivel a 1980-as évek – egyébként jelentős⁵¹ – veszteségét a számok szintjén már ismertette az 1992. évi román népszámlálás, azóta az iskolarendszer okozta asszimiláció nem lehet számottevő, és nem összemérhető a nyolcvanas évekével (tehát 1990 óta jóval kisebb, mivel azóta a közoktatásban aki akar, magyarul tanulhat).

A kommunikációs és mobilitási viszonyok (szabad sajtó magyarul is, szabad utazási, tanulási és munkavállalási lehetőségek Magyarországra), és nem utolsósorban a megváltozott politikai légkör és társadalmi közérzet eredményeként a vegyes házasságok asszimilációs hatása is visszaszorult. Ám ezeket a kérdéseket pontosabban meg lehet majd vizsgálni a végleges adatok közlésekor, ugyanis a teljes (településsoros) adatok publikálása a disszertáció írásáig még nem történt meg.

A területi bontást tekintve az asszimiláció leginkább a nemzetiségileg „vegyes” – interetnikus diaszpórának tekinthető – területeket érintette. A 10 százalék alatti magyar lakosságú megyékben (például Beszterce-Naszód (Bistrița-Năsăud), Fehér (Alba), Hunyad (Hunedoara), Krassó-Szörény (Caraș-Severin), Máramaros (Maramureș), Szeben (Sibiu), Szilágy (Sălaj) és Temes (Timiș) megyékben) továbbra is jelentős az asszimiláció mint a magyarság létszámcsökkenésének egyik faktora, ám az a romániai magyar össznépességet arányaiban kis mértékben befolyásolja.

⁵¹ Az 1977 és 1992 közötti asszimilációs veszteség az 1992 utánitól eltérően jelentős volt, Varga E. Árpád ezt 50 000-re teszi.

1. 8. 2. A romániai (erdélyi) magyarság migrációs vesztesége

A román belügyi nyilvántartásokon alapuló hivatalos kivándorlási adatok nemzetiségi részletezése szerint a romániai magyarok migrációs vesztesége 1992–2000 között (19,1 ezer ki- és 2,4 ezer visszavándorlóval számolva) mindössze 16,7 ezer fő. A magyarok kivándorlása az országos irányzathoz hasonlóan csökken (az 1992. évi 3523-mal szemben 2000-ben mindössze 788 fő), visszavándorlása ugyanakkor az országosnál kisebb arányú. A hivatalos közlés a népszámlálás számbavételi hiányának tükrében nyilvánvalóan nem állja meg a helyét, így a romániai forrásokra alapozva a magyarság tényleges vándorlási veszteségét illetően is csak találgathatunk. Első pillantásra kézenfekvőnek tűnik a közel 700 ezres országos statisztikai veszteséget – aminek túlnyomó részét vélhetően az összeírásból (illetve annak összesítéséből) kimaradt külföldön tartózkodók teszik ki – ugyanabban az arányban megosztani, mint amennyi a hivatalos kivándorlási adatokból a magyar nemzetiségűekre esik.⁵² Ez a távozók esetében 10,7%, a visszatérteket is figyelembe véve 14,5%; szám szerint az első esetben 74 ezer, a másodikban 100 ezer fő. E számokat a hivatalos adatokkal kiegészítve 90–120 ezer közötti értékhez jutunk. Szinte bizonyos, hogy az országból távozott vagy hosszabb-rövidebb időre távol lévő magyarok túlnyomó többségének szülőföldje Erdély, célszerű az előbbi eljárást a Kárpátokon inneni adatokra korlátozva megismételni. Ez két problémát is felvet. Az egyik, hogy a nemzetközi vándorlás területi részletezésű adatai csupán az eltávozottakról adnak számot, a visszatérők számát nem tartalmazzák. A másik pedig, hogy Erdély vándorlási vesztesége a belső migráció egyenlegét is magában foglalja, ezért nem feltétlenül egyezik az országot innen elhagyók számával. Mindebből következően a kivándorlás hivatalos alulszámlálásából adódó statisztikai veszteség (és különösen abból a magyarság részesedése) Erdély területén is csak hozzávetőleg becsülhető.

A megyénkénti adatok összegzése szerint az 1992–2000 között Romániát elhagyó 178,8 ezer személy közül 107 ezren Erdélyből távoztak. A repatriáltak számát nem tudjuk, országos arányukat pedig (ez a kivándoroltak 35,8%-a) nem érvényesíthetjük automatikusan Erdélyben, hiszen a többségükben innen elment magyarok (valamint a németek) hazatérési hajlandósága az átlagosnál jóval kisebb. (Romániában a jelzett időszakban számon tartott 26,9 ezer német kivándorló mellett mindössze 1,5 ezer német visszavándorlót regisztráltak.)

⁵² Az adatok értékelésekor figyelembe kell venni, hogy a népszámlálási adatokkal dolgozunk, a két összehasonlított adatsor pedig nem teljesen egyenmű, mert a számítás módja nem volt egészen egyforma. Nem lényegtelen például, hogy a 2002-es népszámlálás adatainak összesítésekor a több mint egy éve huzamosan külföldön tartózkodókat (összesen mintegy 178,5 ezer személyt) egyszerűen kihagyták a számításból, míg 1992-ben az ilyen státusúakat is beszámították. (Ugyanakkor – az előző népszámlálástól eltérően – beszámítottak mintegy 24 ezer egy évnél régebben itt tartózkodó külföldit.)

Jobbnak látszik tehát az országos visszatérési arányt a magyarok és németek nélkül számítani (amely így 35,8%-ról 45,3%-ra emelkedik), a kapott hányadot pedig az Erdélyből kivándoroltaknak az említett két nemzetiség (országos) számával csökkentett értékére (61 ezer fő) vetíteni. A hivatalos adatok alapján Erdély ily módon (magyar és német nemzetiségűek nélkül) számított nemzetközi migrációs egyenlege 1992 és 2000 között 33,4 ezer lélek, amihez a magyarok és a németek országos kivándorlási veszteségét (16,7 ezer, illetve 25,4 ezer) hozzáadva 75,5 ezer főt kapunk. Ha Erdély két népszámlálás közti összes migrációs veszteségét (amely 362,6 ezer) a kivándorlás okozta hiánnyal azonosítjuk (vagyis a belső vándorlások figyelembevételétől eltekintünk), akkor ugyanitt a számbavételi hiány, azaz a kivándorlás feltételezett hivatalos és tényleges értékének különbsége kb. 285 ezer fő. A magyar nemzetiségűeknek a becsült hivatalos adatokból való részesedése (22,1%) e számra vetítve 63 ezer, az pedig a hivatalosan számon tartott 16,7 ezres vándorlási veszteségükkel kiegészítve 80 ezerre emelkedik.

A romániai forrásokból nyert információk az országból végleg távozott vagy időlegesen távollévő magyarok legfőbb úti célja, Magyarország hivatalos kimutatásaival is egybevetethetők. A budapesti Központi Statisztikai Hivatal legfrissebb közleménye szerint 1993-2001 között 49 388 Romániát elhagyó személy kapott magyar állampolgárságot. Ugyancsak a KSH közlése, hogy 2002. január 1-én 44 977 a Magyarországon tartózkodó román állampolgárok száma (akik közül 31 194-en 1994 óta léptek be az országba, vagy belépésük ideje ismeretlen). Ezzel egybevághóan az ORFK (Országos Rendőr Főkapitányság) kimutatása szerint a hosszú távon (legalább egy éve) legalisan Magyarországon élő román állampolgárok száma 2001-ben 46 575 volt (37 996-an bevándorlási engedéllyel, 8579-en huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkeztek). Ugyanitt a rövidebb ittlétet legalizálókról is tájékozódhatunk: 2001-ben 29 496-an folyamodtak tartózkodási engedélyért; közülük 12 552-en huzamos, 16 944-en ideiglenes tartózkodási kérelmet nyújtottak be. Az idézett adatok természetesen csak irányadók: az 1993-tól magyar állampolgárságot elnyertek egy része ugyanis még az 1992. évi népszámlálást megelőzően hagyhatta el Romániát (így, akiket nem jelentettek be közülük hozzátartozóik, már az akkori számbavételből is kimaradtak), a 2001-ben tartózkodási engedélyt kérelmezőknek pedig csak kisebb – változó személyi összetételű – hányada volt folyamatosan távol hazájától. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá, hogy a magyarországi nyilvántartások a bevándorló népességet kibocsátó ország szerint részletezik, a belépő román állampolgárok között viszont különböző nemzetiségűek találhatók. Mindenesetre a kérdéskör kutatóinak egybehangzó véleménye szerint az elmúlt évtizedben Romániából letelepedés szándékával érkezetteknek legalább kilencetizede magyar.

A hivatalos keretek közt zajló magyarországi bevándorlás számai végső soron nem mondanak ellent becslésemnek a romániai magyarság egy évtizednyi vándorlási veszteségéről, amely – mint fentebb láthattuk – a népmozgalmi és népszámlálási eredmények egybevetésével legfeljebb 90–120 ezer, de legalább 80 ezer főben számítható. (A magyarországi adatok inkább az alacsonyabb értékeket valószínűsítik.) Ezen adatok csupán a nagyságrendet érzékeltetők, valamint a romániai magyarság népességi veszteségének összetevői közti arányokat kijelölő, spekulatív adatról van szó. E széles tartományban mozgó, bizonytalan értéket a népszámlálás számbavételi hiánya határozza meg, amit az egyszerűség kedvéért migrációs veszteségnek tekintek (jóllehet, a felmérésből egyéb okokból is kimaradhattak emberek).

A nemzetközi vándormozgásokat számon tartó hivatalos romániai, illetve a magyarországi nyilvántartások is azt mutatják, hogy a hiányzóknak csak kisebbik hányada a szó szoros értelmében vett – új hazájában honosságot nyert – kivándorló. Hasonló nagyságú lehet a szülőföldjüktől végleg el nem szakadt, de törvényesített formában hosszabb-rövidebb ideje külföldön élő személyek köre, míg a harmadik csoportot a kiterjedt fél- vagy illegális migráció résztvevői alkotják.

A román statisztikai hivatal közleményeiből származtatott, 80–100 ezer főnyire mérsékelt becslés nem eltúlzott, amelyet a magyar hatóságok adatai is alátámasztanak, melyek szerint feltételezhető, hogy az állampolgársághoz jutottakon felül legalább 100 ezer romániai magyar tartózkodik Magyarországon.

1. 8. 3. A romániai (erdélyi) magyarság természetes fogyása

Az összes népesség számának alakulását befolyásoló tényezőket nemzetiség szerint már jóval körülményesebb számba venni, mindenekelőtt azért, mert a természetes népmozgalom kulcsfontosságú adatait ebben a bontásban több mint fél évszázada nem közlik Romániában.

A nyers élve születési mutatószámok tanúsága szerint a románok termékenysége eközben folyamatosan meghaladta az erdélyi átlagot, a magyarok születéseinek aránya ellenben a húszas évekkel kezdődően az átlag alá került. A magyarság természetes reprodukciójának viszonylag kielégítő mértékét a harmincas években már csak a románokénál alacsonyabb halálozási arányszáma biztosította. Ami halandóságának későbbi alakulását illeti, csak a sötétben tapogatózhatunk. A magyar nők élve születéseiről a hatvanas–hetvenes években felbukkanó mutatókat a magyarok természetes szaporulatának 1977–1987 közötti számított

értékével összevetve azonban feltételezhető, hogy az erdélyi magyarság átlag alatti születési arányszámaihoz ekkor már az átlagot meghaladó halálozási mutatók járultak.

Vonatkozó, szerényebb információkhoz továbbra is csupán néhány elszigetelt közlemény révén jutni, újabban főként Vasile Ghetau, román statisztikus jóvoltából. Ezek a vázolt népesedési folyamatnak immár drámai kifejeletéről tudósítanak. A korábban a bukaresti statisztikai szolgálatnál vezető posztot betöltött neves demográfus az 1992. évi népszámlálást követően több írásában foglalkozott a népességszám csökkenésével, e negatív fordulatot és annak kihatásait nemzetiségenként is taglalva. A magyarság számának népszámlálási fogyását elemezve kiemelte, hogy az addig elsősorban kivándorlással magyarázható folyamat a közeljövőben inkább a termékenység csökkenése és a halandóság növekedése következtében folytatódik. Közlése szerint a magyar nemzetiségűek halálozásának arányszáma 1992-ben 14,8 ezrelékre nőtt, az élve születéseké viszont mindössze 9 ezreléket ért el, aminek következtében a romániai magyarok lélekszáma egy év alatt 9,2 ezerrel csökkent. Három évvel később a magyarság számának 39,1 ezer főnyi csökkenését állapította meg, amiből csupán 9 ezer volt a kivándorlás számlájára írható, további 30 ezer fős hiány abból adódott, hogy a halálozások száma jelentősen meghaladta a születéseket; az 1992–1994. évek átlagában ezer lélekre 14,7 halálozás jutott. 1996 elején Ghetau szerint a magyarok száma már 53,2 ezerrel kevesebb, mint az 1992. évi népszámlálás idején volt. A négy év veszteségéből mindössze 11,8 ezer a ki- és visszavándorlások különbözete, 41,4 ezer főnyi hiány tehát a természetes fogyásra vezethető vissza. Románia nemzetiségi összetételének hosszú távú alakulásáról írott tanulmányában a magyarság számának összesen 360 ezer fős (természetes) fogyatkozását vetítette előre 2025-ig. Ugyanitt a magyar nemzetiségűek természetes népmozgalmának mutatóiról is számításokat közölt a feltehetően folyamatos népmozgalmi statisztikából vett 1995. évi adatokkal kezdődően.

A Ghetau által nyilvánosságra hozott töredékes adatok alapján a két népszámlálás közt eltelt évtizedben a magyar nemzetiségűek éves átlagban 5 ezrelékes természetes fogyása számítható. Ez mind az 1992–1995. évek tényadataival, mind pedig a hosszú távú előrejelzés számaival összevetve (melyek alapján kezdetben évi 8–10 ezres a fogyás) elfogadható értéknek tűnik, és szám szerint 80 ezer körüli veszteséget jelent.

1. 9. A romániai (erdélyi) magyarság társadalomstatistikai sajátosságai

Számarányánál és történelmi hagyományainál fogva a romániai magyarság természetes és jogos igényének tartja az óvodától az egyetemig terjedő anyanyelvi oktatását. A XX. század elején Erdély igen fejlett magyar oktatási hálózattal rendelkezett, minden szinten folyt magyar oktatás.

A két világháború közötti román törvények különféle eszközökkel törekedtek a magyar oktatási rendszer fokozatos felszámolására.

A második világháború után az 1948-as iskolareform felszámolta a felekezeti oktatást, 1959-ben megszüntették a magyar tannyelvű Bolyai Egyetemet. Az anyanyelvi oktatásban részesülők számaránya rohamosan csökkent. Az anyanyelvű oktatás folytonosságának hiánya, valamint a megoldatlan szakoktatás miatt a magyar diákok jelentős része már az általános iskola éveit alatt román tagozatra kényszerült, különösen a szórványvidéken.

Az 1992-es romániai népszámlálás hivatalos adatai szerint a 12 éven felüli összlakosság 95,3%-a iskolázott (általános, közép- vagy felsőfokú végzettségű), míg a magyarság esetében ez az arány kedvezőbb: 98%. Nem ilyen kedvező a magyarság helyzete a felsőfokú képzés terén: amíg az országos átlag (a 12 éven felüli lakosságra vonatkoztatva) 5,1%, a főiskolát vagy egyetemet végzett magyarok aránya csupán 3,6%. Legjellemzőbb a romániai magyarságra a középfokú képzés (középiskola, szakközépiskola, szakirányú technikum): az országos 66,6%-hoz (a 12 éven felüli lakosságra vonatkoztatva) mérten a magyarság 74,6%-os számaránya a legkedvezőbb.

A hivatalos adatok szerint a 2000/2001-es tanévben összesen 2367 iskolai intézményben folyt magyar tannyelvű oktatás. Ezek közül 1283 önálló magyar intézményként, 1084 pedig tagozat formájában működött. Szintek szerinti bontásban 1121 óvodában, 450 elemi, 634 általános iskolában, valamint 140 középiskolában és 22 szak-, mester- és posztliceális iskolában folyt magyarul az oktatás. 2001-ben újraindult önálló intézményként az aradi Csíky Gergely középiskola, és a 2001/2002-es tanévtől jóváhagyták a Leövey Klára máramarosszigeti önálló magyar középiskola létrehozását. Ugyancsak ebben az évben született meg a marosvásárhelyi Bolyai János Líceum önálló magyar középiskolává alakulásának terve.⁵³ A 2002/2003-as tanévben – szintén az RMDSZ-kormányzópárt közötti

⁵³ A helyi románság ellenállása miatt nem vált lehetővé az azonnali rendezés: az RMDSZ és a Szociáldemokrata Párt közötti megegyezés szerint a működő román osztályokat nem számolták fel, de a 2002/2003-as tanévtől nem indult újabb román osztály az egykori marosvásárhelyi református gimnáziumban.

megegyezés alapján – a brassói Áprily Lajos önálló magyar középiskola nyert létjogosultságot.⁵⁴

Jelenleg az elemi, általános és középiskolai keretekben 137 799 magyar gyermek tanul. Ebből 51 609-en elemi szinten – I–IV. osztályban –, 57 889-en általános szinten – V–VIII. osztályban –, 28 301-en pedig középiskolában részesülnek oktatásban. Ezt egészíti ki a szak- és posztgraduális oktatás, 9091 tanulóval. Szakoktatásban 7090, posztgraduális képzésben pedig 2001 magyar diák vesz részt.

A romániai felsőoktatási intézményeket a 2001/2002-es tanévben 24 598 magyar hallgató látogatta. A magyar hallgatók közül 20 792-an állami, 3806-an magánegyetemi, egyházi, alapítványi felsőoktatási intézménybe iratkoztak be. A 2000/2001-es tanévben magyar nyelven 8 egyetem 22 karán (közel 70 szakon) 7483 hallgató tanult, és 526 egyetemi oktató adott elő, a 2002/2003-as tanévben pedig már 9962-re emelkedett a magyar nyelven tanulók létszáma. Magyar nyelvű oktatás négy állami felsőoktatási intézményben folyik: a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen, a marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemen és a Bukaresti Egyetem hungarológiai szakán. A román tanügyi törvény a magánoktatás kategóriájába sorolja a felekezeti oktatási intézményeket is.⁵⁵

2001-ben megkapta az illetékes román hatóságoktól a működési engedélyt a magyar állam támogatásával létrehozott Sapientia Egyetem, amely 9 marosvásárhelyi és csíkszeredai karral, 374 diákkal indult. A 2002/2003-as tanévben 14-re bővült a karok száma, a hallgatók létszáma pedig 915-re emelkedett.

A romániai magyar felsőoktatási kínálatot egészítik ki a Gödöllői Szent István Egyetem, a Soproni Nyugat-Magyarországi Egyetem, a budapesti Gábor Dénes Műszaki Főiskola, a Tatabányai Modern Üzleti Tudományok Főiskolája erdélyi konzultációs központjai, amelyekben a 2002/2003-as tanévben összesen 698 diák tanult.

⁵⁴ Az 1999. július 1-jén elfogadott oktatási törvény csak részben elégíti ki az erdélyi magyarság oktatási igényeit. Minden szinten biztosítja a magyar nyelvű szakoktatást és a felvételi vizsgát, azon a nyelven, amelyen a diák elsajátította ismereteit. Lehetővé teszi a román nyelv tanulását sajátos program keretében az alsó tagozatokban és sajátos tankönyv alapján az általános iskolák felső tagozatában. Kis településeken – így szórványvidéken – is lehet létszám alatti anyanyelvű osztályokat működtetni. Az új törvény alapján az egyház nem csupán a számára szükséges személyzet képzésére jogosult, hanem működtethet – igaz csak magánintézményként – világi oktatást is. Úgyszintén lehetővé teszi magyar nyelvű csoportok, tagozatok, kollégiumok és karok szervezését a felsőoktatásban. Ezzel szemben korlátozó jellegű a kisebbségek nyelvén oktató felsőoktatási intézmények létesítésében: így magyar nyelvű állami egyetem nem, csupán multikulturális egyetem hozható létre, amelynek oktatási nyelvét külön törvény szabályozza.

⁵⁵ Ilyenek a kolozsvári magyar tannyelvű Egyetemi Fokú Protestáns Teológia Intézet, a gyulafehérvári Katolikus Teológia és a nagyváradi Partium Keresztény Egyetem.

A felekezeti statisztikával összefüggésben elmondható, hogy a romániai magyarság lényegében négy történelmi egyházhoz (római katolikus, református, unitárius és zsinatpresbiteri evangélikus) tartozik. A különböző szabadegyházakhoz tartozó magyar hívők száma – ezek országos térnyerésével arányosan – növekvő tendenciát mutat.

A római katolikusok négy erdélyi (Nagyvárad, Szatmárnémeti, Temesvár, Gyulafehérvár), illetve a Moldvai (Iași) valamint a Bukaresti Egyházmegyéhez tartoznak. A magyar római katolikusok több mint fele a Gyulafehérvári Egyházmegyéhez tartozik, amely ily módon a magyar katolikus élet súlypontja. 1991 augusztusában II. János Pál pápa e püspökséget érseki rangra emelte. A többi egyházmegye a Bukaresti Érsekséghez tartozik. Ez utóbbi 10 főpásztorból alkotott püspöki karában csak kettő magyar (Nagyvárad, Szatmár), egy német (Temesvár), a többi román, így a magyar katolikusok – bár egyházukban többségben vannak – országos szinten román irányítás alatt állnak.

A csaknem kivétel nélkül magyar híveket számláló református egyháznak két egyházkerülete van (Nagyvárad, Kolozsvár). A teljesen magyar nemzetiségű unitárius egyház egy püspökséget ölel fel (Kolozsvár), a magyar evangélikus egyháznak ugyancsak Kolozsvár a székhelye.

A 2002-es román népszámlálás szerint a reformátusok lélekszáma 10 év – 1992-es román népszámláláshoz képest – alatt 698 550-re, az unitáriusoké pedig 66 846-ra csökkent. A római katolikus egyházhoz tartozó hívek magas száma – 1 028 401 – azt jelzi, hogy e felekezeten belül növekszik a román anyanyelvűek részaránya.

Amiként a romániai intézmények döntő többsége, a magyar egyházak is anyagi gondokkal küzdenek, állami támogatásuk korlátozott, ráadásul folyamatos „harcot” vívnak a román állammal egykori ingatlanjaik visszaszerzése végett.

A Ceaușescu-rendszer bukása, a sajtószabadság lehetősége pozitív változásokat eredményezett a romániai, ezen belül a magyar nyelvű tömegkommunikáció szempontjából is. E kétségtelen pozitív fejlemény ellenére elmondhatjuk, hogy az állami rádiózás és televíziózás keretei között működő magyar nyelvű adások még nem elégítik ki a magyar nyelvű médiaszükségleteket. A központi televízió heti három és fél órát sugároz magyar nyelven, a kolozsvári stúdió heti egy és egy negyed órát országos szórásban és három és fél órát regionális adásként. A marosvásárhelyi körzeti rádió magyar nyelvű adása 2001-ben 2 órás, a kolozsvárié egy órás, ultrarövidhullámon sugárzott műsorral bővült. Így most Bukarestből naponta 1, Marosvásárhelyről 7, Kolozsvárról 5, Temesvárról 1 óra magyar nyelvű körzeti műsort szórnak.

A média politikai függetlensége relatív, esetenként súlyos anyagi nehézségekkel is meg kell küzdenie. A jelenlegi hiányt valamelyest pótolják a területi, nem állami televízió- és rádióadók (Székelyudvarhely, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Gyergyószentmiklós, Marosvásárhely, Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti).

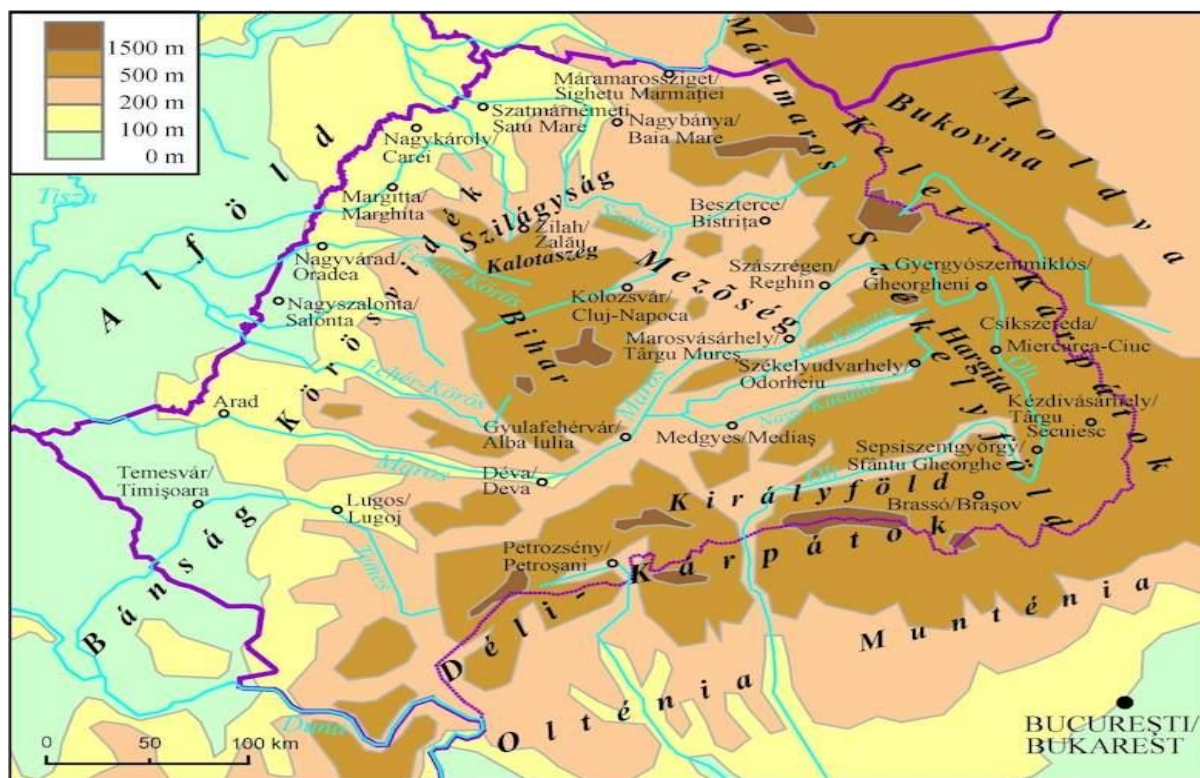
A közel 60 magyar nyelvű írott sajtótermék közül csupán néhány részesül közvetlen állami támogatásban (pl. Korunk, Művelődés, A Hét, Helikon). A romániai magyar sajtó életben tartásához elengedhetetlenül szükségesek az anyaországi anyagi támogatások.

A fontosabb folyóiratok (a fentebb említettek mellett): Látó, Magyar Kisebbség. A legfontosabb napilapok: Bihari Napló, Hargita Népe, Háromszék, Krónika, Népújság, Romániai Magyar Szó, Szabadság, Szatmári Friss Újság, Nyugati Jelen. A hetilapok közül említést érdemel: Brassói Lapok, Bányavidéki Új Szó, Szilágyság, Erdélyi Riport.

Az 1999-ben kísérleti jelleggel létrejött, hetilapként működő, majd 2001 július végén napilappá alakult egyetlen erdélyi magyar internetes portál, a Transindex 2002-ben a romániai magyar sajtópia jelentős szereplőjévé lépett elő. A belépési statisztikák szerint napi 2700–3200 látogatója van, ami havi összesítésben 57–62 ezer olvasót jelent.

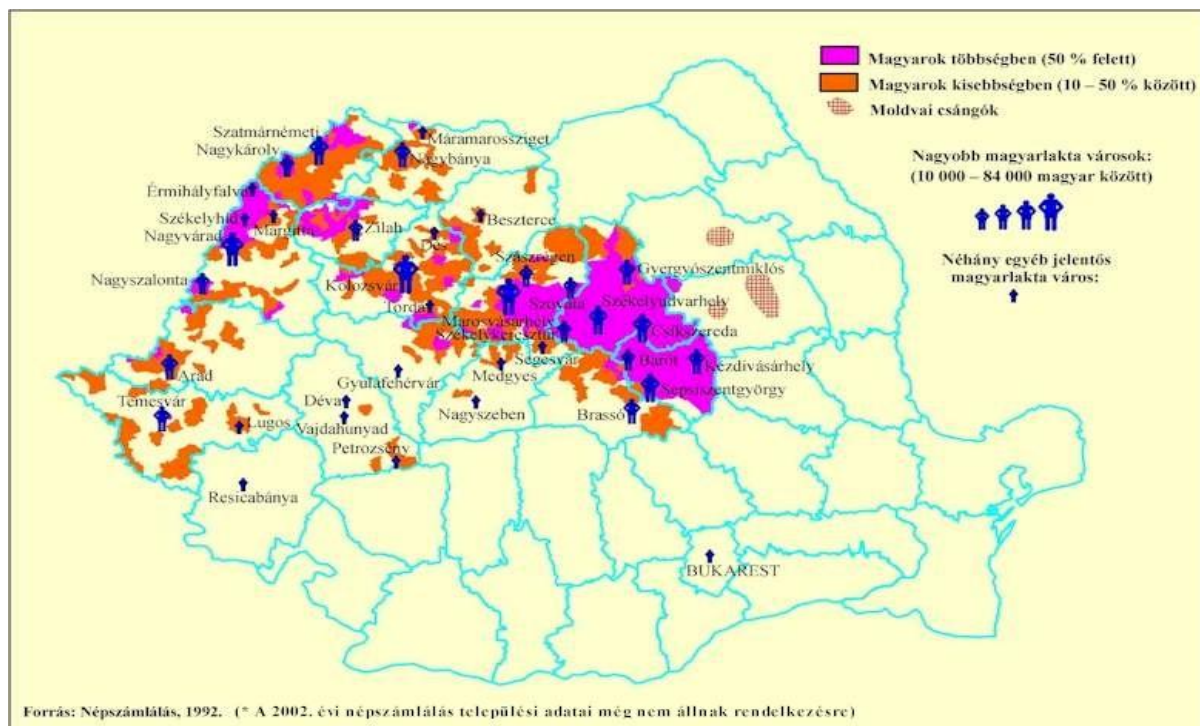
1. 10. Melléklet

6. ábra: Tájegységek Erdélyben (Románia)

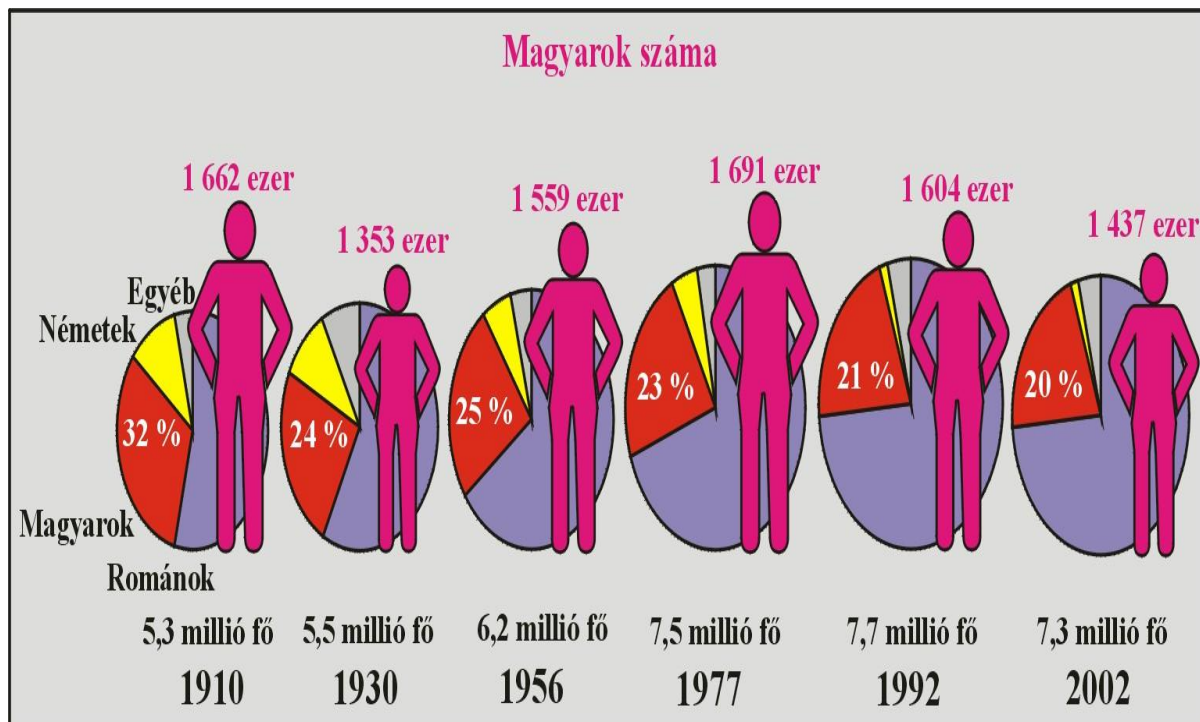
Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/erdtaj.jpg>.
(Letöltés ideje: 2007. június 20.)

7. ábra: A magyarság elhelyezkedése Romániában (2002)

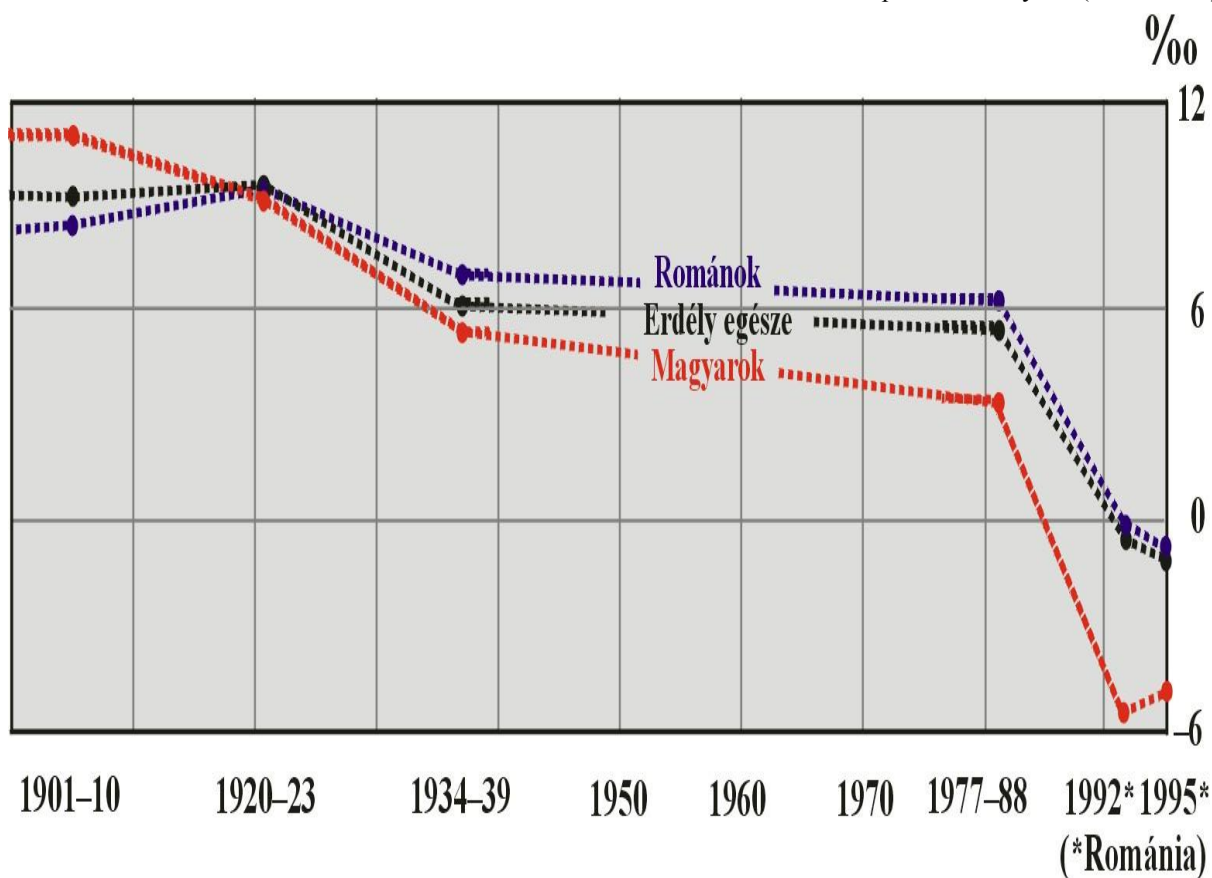
Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/roman1.jpg>.
(Letöltés ideje: 2007. június 20.)

8. ábra: Erdély nemzetiségi összetétele (1910–2002)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/erdnemz.jpg>.
(Letöltés ideje: 2007. június 20.)

9. ábra: Természetes szaporulat Erdélyben (1910–1995)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/erdterm.jpg>.
(Letöltés ideje: 2007. június 20.)

7. táblázat: Erdély lakosságának nemzetiségi összetétele (fő) (1992)

Megye	Összesen	Román	Magyar	Német	Roma	Egyéb
Județul Alba (Fehér megye)	413 919	372 951	24 765	3 243	12 661	299
Județul Arad (Arad megye)	487 617	392 600	61 011	9 392	13 325	11 289
Județul Bihor (Bihar megye)	638 863	425 097	181 703	1 593	21 796	8 674
Județul Bistrița-Năsăud (Beszterce-Naszód)	326 820	295 549	21 098	954	9 004	215
Județul Brașov (Brassó megye)	643 261	553 101	63 558	10 059	15 612	931
Județul Caraș-Severin (Krassó-Szörény megye)	376 347	325 758	7 876	11 936	7 776	23 001
Județul Cluj (Kolozs megye)	736 301	571 275	146 186	1 407	16 334	1 099
Județul Covasna (Covasna megye)	233 256	54 586	175 502	252	2 641	275
Județul Harghita (Hargita megye)	348 335	48 948	295 104	199	3 827	257
Județul Hunedoara (Hunyad megye)	547 950	503 241	33 849	3 634	5 577	1 649
Județul Maramureș (Máramaros megye)	540 099	437 997	54 902	3416	6 701	37 083
Județul Mureș (Maros megye)	610 053	317 541	252 651	4 588	34 798	475
Județul Satu Mare (Szatmár megye)	400 789	234 541	140 392	14 351	9 823	1 682
Județul Sălaj (Szilágy megye)	266 797	192 552	63 151	146	9 224	1 724
Județul Sibiu (Szeben megye)	452 873	397 205	19 309	17 122	18 730	507
Județul Timiș (Temes megye)	700 033	561 200	62 866	26 722	14 836	34 409
Erdély összesen	7 723 313	5 684 142	1 603 923	109 014	202 665	123 569
Románia összesen	22 810 035	20 408 542	1 624 959	119 462	401 087	255 985

Forrás: RMDSZ honlap: <http://www.rmdsz.ro>. (Letöltés ideje: 2007. április 30.)

8. táblázat: Erdély lakosságának nemzetiségi összetétele (fő) (2002)

Megye	Összesen	Román	Magyar	Német	Roma	Egyéb
Județul Alba (Fehér megye)	382 999	346 109	20 682	1 313	14 502	393
Județul Arad (Arad megye)	461 730	378 887	49 399	4 906	17 824	10 714
Județul Bihor (Bihar megye)	600 223	404 537	155 554	1 137	30 273	8 722
Județul Bistrița-Năsăud (Beszterce-Naszód)	312 325	281 773	18 394	658	11 280	220
Județul Brașov (Brassó megye)	588 366	512 616	51 470	4 525	18 210	1 545
Județul Caraș-Severin (Krassó-Szörény megye)	333 396	294 213	5 859	6 129	7 891	19 274
Județul Cluj (Kolozs megye)	703 269	558 332	122 131	879	20 052	1 875
Județul Covasna (Covasna megye)	222 274	51 664	164 055	191	6 022	342
Județul Harghita (Hargita megye)	326 020	45 850	275 841	139	3 840	350
Județul Hunedoara (Hunyad megye)	487 115	451 637	25 321	1 963	6 898	1 296
Județul Maramureș (Máramaros megye)	510 688	418 945	46 250	2 011	8 918	34 544
Județul Mureș (Maros megye)	579 862	308 628	227 673	2 002	40 834	725
Județul Satu Mare (Szatmár megye)	369 096	217 100	129 998	6 380	13 517	2 101
Județul Sălaj (Szilágy megye)	248 407	176 875	57 318	88	12 583	1 543
Județul Sibiu (Szeben megye)	422 224	381 784	15 478	6 608	17 658	696
Județul Timiș (Temes megye)	677 744	564 450	51 421	14 229	16 152	31 492
Erdély összesen	7 225 738	5 393 400	1 416 844	53 158	246 454	11 882
Románia összesen	21 698 181	19 409 400	1 434 377	60 088	535 250	259 066

Forrás: RMDSZ honlap: <http://www.rmdsz.ro>. (Letöltés ideje: 207. április 30.)

10. ábra: Románia közigazgatása (2007)

Forrás: Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) honlapja: <http://www.un.org>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 31.)

9. táblázat: Partium-i és bánsági történelmi magyar városok nemzetiségi képe (fő) (1910)

Település	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
Történelmi Arad vármegye					
Arad tjt, ⁵⁶ vármegyeszékhely (Arad)	63 166	10 279	46 085	4 365	2 437
Történelmi Bihar vármegye					
Nagyvárad tjt, vármegyeszékhely (Oradea)	64 169	3 604	58 421	1. 16	728
Történelmi Krassó-Szörény vármegye					
Karánsebes rtt ⁵⁷ (Cransebes)	7 999	3 916	1 413	2 419	251
Lugos rtt, vármegyeszékhely (Lugoj)	19 818	6 227	6 875	6 151	565
Történelmi Máramaros vármegye					
Máramarossziget rtt, vármegyeszékhely (Sighetu Marmatiei)	21 370	2 001	17 542	1 257	570
Történelmi Szatmár vármegye					
Felsőbánya rtt (Baia Sprie)	4 422	230	4 149	19	24
Nagybánya rtt (Baia Mare)	12 877	2 677	9 992	175	33
Nagykároly rtt, vármegyeszékhely (Carei)	16 078	216	15 772	63	27
Szatmárnémeti tjt (Satu Mare)	34 892	986	33 094	629	183
Történelmi Szilágy vármegye					
Szilágyosomlyó rtt (Simleu Silvaniei)	6 885	759	6 030	20	76
Zilah rtt, vármegyeszékhely (Zalau)	8 062	529	7 477	19	37
Történelmi Temes vármegye					
Temesvár tjt, vármegyeszékhely (Timișoara)	72 555	7.566	28 552	31 644	4 793

Forrás: 1910. évi magyar népszámlálás, LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998.

10. táblázat: Partium-i és bánsági történelmi magyar városok nemzetiségi képe (fő) (2002)

Település	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
Történelmi Arad vármegye					
Arad (Arad)	172 827	142 968	22 492	2 247	5 120
Történelmi Bihar vármegye					
Nagyvárad (Oradea)	206 614	145 284	56 985	563	3 782
Történelmi Krassó-Szörény vármegye					
Karánsebes (Cransebes)	28 301	26 074	336	530	1 361
Lugos (Lugoj)	44 636	37 043	4 272	1 319	2 002
Történelmi Máramaros vármegye					
Máramarossziget (Sighetu Marmatiei)	41 220	32 867	6 513	105	1 735
Történelmi Szatmár vármegye					
Felsőbánya (Baia Sprie)	16 609	12 469	3 441	65	634
Nagybánya (Baia Mare)	137 921	114 213	20 466	507	2 735
Nagykároly (Carei)	23 182	9 634	12 596	524	428
Szatmárnémeti (Satu Mare)	115 142	66 638	45 298	1 607	1 599
Történelmi Szilágy vármegye					
Szilágyosomlyó (Simleu Silvaniei)	16 066	10 553	4 010	14	1 489
Zilah (Zalau)	62 927	50 902	11 016	46	963
Történelmi Temes vármegye					
Temesvár (Timișoara)	317 660	271 677	24 287	7 157	14 539

Forrás: 2002. évi román népszámlálás.

⁵⁶ A tjt rövidítés jelentése: törvényhatósági jogú város.

⁵⁷ Az rtt rövidítés jelentése: rendezett tanácsú város.

11. táblázat: Erdélyi történelmi magyar városok nemzetiségi képe (fő) (1910)

Település	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
Történelmi Alsó-Fehér vármegye					
Abrudbánya rtv. (Abrud)	2 938	1 697	1 176	34	31
Gyulafehérvár rtv. (Alba Iulia)	11 616	5 170	5 226	792	428
Nagyenyed rtv., vármegyeszékhely (Aiud)	8 663	1 940	6 497	163	63
Vízakna rtv. Ocna Sibiului)	4 048	2 649	1 232	62	105
Történelmi Beszterce-Naszód vármegye					
Beszterce rtv., vármegyeszékhely (Bistrița)	13 236	4 470	2 824	5 835	107
Történelmi Brassó vármegye					
Brassó rtv., vármegyeszékhely (Brașov)	41 056	11 786	17 831	10 841	598
Történelmi Csík vármegye					
Csikszereda rtv., vármegyeszékhely (Miercurea Ciuc)	3 701	44	3 591	45	21
Gyergyószentmiklós rtv. (Gheorgheni)	8 905	155	8 549	115	86
Történelmi Fogaras vármegye					
Fogaras rtv., vármegyeszékhely (Făgăraș)	6 569	2 174	3 357	1 003	35
Történelmi Háromszék vármegye					
Kézdivásárhely rtv., (Țirgu-Secuiesc)	6 079	50	5 970	37	22
Sepsiszentgyörgy rtv., vármegyeszékhely (Sfântu Gheroghe)	8 665	108	8 361	158	38
Történelmi Hunyad vármegye					
Déva rtv., vármegyeszékhely (Deva)	8 654	2 417	5 827	276	134
Hátszeg rtv. (Hațeg)	3 124	1 514	1 438	136	36
Szászváros rtv. (Orăștie)	7 672	3 821	2 145	1 294	412
Vajdahunyad rtv. (Hunedoara)	4 520	1 789	2 457	187	87
Történelmi Kis-Küküllő vármegye					
Dicsőszentmárton rtv., vármegyeszékhely (Țîrnăveni)	4 417	957	3 210	118	132
Erzsébetváros rtv. (Dumbrăveni)	4 408	940	2 613	496	359
Történelmi Kolozs vármegye					
Kolozs rtv. (Cojocna)	4 138	1 808	2 271	3	56
Kolozsvár t.jv., vármegyeszékhely (Cluj-Napoca)	60 808	7 562	50 740	1 676	830
Történelmi Maros-Torda vármegye					
Marosvásárhely rtv., vármegyeszékhely (Țirgu Mureș)	25 517	1 717	22 790	606	404
Szászrégen t.jv. (Reghin)	7 310	1 311	2 947	2 994	58
Történelmi Nagy-Küküllő vármegye					
Medgyes rtv. (Mediaș)	8 626	2 729	1 715	3 866	316
Segesvár rtv., vármegyeszékhely (Sighișoara)	11 587	3 031	2 687	5 486	383
Történelmi Szeben vármegye					
Nagyszeben rtv., vármegyeszékhely (Sibiu)	33 489	8 824	7 252	16 832	581
Szászsebes rtv. (Sebeș)	8 504	4 980	875	2 345	304
Történelmi Szolnok-Doboka vármegye					
Dés rtv., vármegyeszékhely (Dej)	11 452	2 911	7 991	445	105
Szamosújvár rtv. (Gherla)	6 857	1 881	4 630	190	156
Történelmi Torda-Aranyos vármegye					
Torda rtv., vármegyeszékhely (Turda)	13 455	3 389	9 674	100	292
Történelmi Szolnok-Doboka vármegye					
Székelyudvarhely rtv., vármegyeszékhely (Odorheiu-Secuiesc)	10 244	115	9 888	212	29

Forrás: 1910. évi magyar népszámlálás, LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998.

12. táblázat: Erdélyi történelmi magyar városok nemzetiségi képe (fő) (2002)

Település	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
<i>Történelmi Alsó-Fehér vármegye</i>					
Abrudbánya (Abrud)	6 195	6 080	76	3	36
Gyulafehérvár (Alba Iulia)	66 406	62 722	1 836	217	1 631
Nagyenyed (Aiud)	28 934	22 596	4 787	44	1 507
Vízakna (Ocna Sibiului)	4 102	3 623	404	12	63
<i>Történelmi Beszterce-Naszód vármegye</i>					
Beszterce (Bistrița)	81 259	73 613	5 204	370	2 072
<i>Történelmi Brassó vármegye</i>					
Brassó (Brașov)	284 596	258 042	23 176	1 717	1 661
<i>Történelmi Csík vármegye</i>					
Csíkszereda (Miercurea Ciuc)	42 029	7 274	34 359	48	348
Gyergyószentmiklós (Gheorgheni)	20 018	2 161	17 524	7	326
<i>Történelmi Fogaras vármegye</i>					
Fogaras (Făgăraș)	36 121	33 677	1 643	332	469
<i>Történelmi Háromszék vármegye</i>					
Kézdivásárhely (Țîrgu-Secuiesc)	20 488	1 601	18 633	19	235
Sepsiszentgyörgy (Sfântu Gheroghe)	61 543	14 178	46 113	118	1 134
<i>Történelmi Hunyad vármegye</i>					
Déva (Deva)	69 257	61 787	5 975	348	1 147
Hátszeg (Hateg)	10 910	10 468	303	33	106
Szászváros (Orăștie)	21 213	19 697	523	104	889
Vajdahunyad (Hunedoara)	71 257	65 156	4 336	351	1 414
<i>Történelmi Kis-Küküllő vármegye</i>					
Dicsőszentmárton (Tîrnăveni)	26 654	19 231	4 721	105	2 597
Erzsébetváros (Dumbrăveni)	8 419	6 143	985	126	1 165
<i>Történelmi Kolozs vármegye</i>					
Kolozs (Cojocna)	4 376	2 634	887	-----	855
Kolozsvár (Cluj-Napoca)	317 953	252 433	60 287	734	4 499
<i>Történelmi Maros-Torda vármegye</i>					
Marosvásárhely (Țîrgu Mureș)	150 041	75 533	70 108	304	4 096
Szászrégen (Reghin)	36 126	23 611	10 396	237	1 882
<i>Történelmi Nagy-Küküllő vármegye</i>					
Medgyes (Mediaș)	55 153	45 417	6 530	1 137	2 069
Segesvár (Sighișoara)	32 304	24 571	5 934	623	1 176
<i>Történelmi Szeben vármegye</i>					
Nagyszeben (Sibiu)	154 892	148 269	3 135	2 508	980
Szászsebes (Sebeș)	27 698	25 632	212	420	1 434
<i>Történelmi Szolnok-Doboka vármegye</i>					
Dés (Dej)	38 437	32 678	5 433	21	305
Szamosújvár (Gherla)	24 083	19 243	4 086	30	724
<i>Történelmi Torda-Aranyos vármegye</i>					
Torda (Turda)	55 887	47 442	5 618	83	2 744
<i>Történelmi Udvarhely vármegye</i>					
Székelyudvathely (Odorheiu-Secuiesc)	36 948	1 077	35 357	25	489

Forrás: 2002. évi román népszámlálás.

1. 11. Felhasznált irodalom

- BAKÁCS István: *A török hódoltság korának népessége*. Magyarország történeti demográfiája. Bp. 1963.
- BARTA Gábor – MAKKAI László – MÓCSY András: *Erdély története*, I. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1998.
- BARTA Gábor – MAKKAI László – MÓCSY András: *Erdély története*, II. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1998.
- BARTA Gábor – MAKKAI László – MÓCSY András: *Erdély története*, III. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1998.
- BENDA Kálmán (szerk.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, I. kötet, Bp., 1989.
- BENDA Kálmán (szerk.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár*, II. kötet, Bp., 1989.
- BENKŐ Lóránd: *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből*, A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 188, Bp., 1990.
- CSÁKY Imre: *A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a XVIII. és a XIX. században*, Corvina Kiadó, Bp., 1995.
- DURANDIN, Catherine: *A román nép története*, Maecenas Kiadó, Bp., 1998.
- GYÉMÁNT Richárd – SZONDI Ildikó: *Az erdélyi szászok a népszámlálási adatok tükrében*, Acta Iniversitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXIII., Fasc. 19., Szeged, 2003.
- Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu.
- HORVÁTH István: *A 2002-es romániai népszámlálás előzetes eredményeinek ismertetése és elemzése*, in.: GYURGYÍK László – SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003.
- KATONA Tamás (szerk.): *A tatárjárás emlékezete, Rogerius mester siralmas éneke*, Magyar Helikon, Bp., 1981.
- KISS Tamás: *A romániai magyarság a 1992-es és 2002-es népszámlálások tükrében*, in.: GYURGYÍK László – SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003.
- KORDÉ Zoltán – PETROVICS István: *A magyarok kalandozások*, Zrínyi Kiadó, Bp., 1989.
- KÖVÁRY László: *Erdély régiségei és történelmi emlékei*, Horizont Kiadó, Bp., 1999.
- LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998.
- LÜKŐ Gábor: *A moldvai csángók I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal*, Néprajzi Füzetek 3., Bp., 1936.

MAKKAI László: *Magyar–román közös múlt*, Bp. 1948.

NYÁRÁDY R. Károly: *Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig*, KSH Népeségtudományi Intézet Történeti Demográfiai Füzetek, 3. szám, Bp., 1987.

SEBŐK László: *Erdély etnikai arculatának változása*, Statisztikai Szemle. LXXIV, 1996. 11. szám.

SZABÓ István: *A magyarság életrajza*. Bp. 1941. 96–97;

SZABÓ Péter: *Az erdélyi fejedelemség*, Kulturtrade, Bp., 1997.

SZILÁGY N. Nándor: *Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról különös tekintettel az asszimilációra*, Magyar Kisebbség, Új sorozat, VII. évfolyam, - 2002. 4. (26.) szám, Kolozsvár, 2002.

TÁNCZOS Vilmos: *Hányan vannak a moldvai csángók?*, Magyar Kisebbség, Új folyam. III, Bp., 1997, 1–2. sz.

TÁNCZOS Vilmos: *Egy különös kiadvány a csángókról*, Regió, 9. évfolyam, 3. szám, Bp., 1998.

VARGA E. Árpád: *A népesség fejlődése, az etnikai és felekezeti viszonyok alakulása a jelenkori Erdély területén 1869–1920 között* in.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest, 1998.

VARGA E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*, in.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest, 1998.

VARGA E. Árpád: *Az 1977-es népszámlálás az újabb adatközlések tükrében*, *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez*, Regio – MTA Történettudományi Intézet, Bp., 1992.

VARGA E. Árpád: *Az 1977. évi romániai népszámlálásról az újabb adatközlések tükrében*, in.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest, 1998.

VARGA E. Árpád: *Erdély anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti statisztikája, 1880–1992*, Magyarság, Bp., 1994, IV. szám.

VARGA E. Árpád: *Nemzetiségi népességfejlődés és a magyarság lélekszámának alakulása Erdélyben 1920 és 1995 között*, in.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest, 1998.

VARGA E. Árpád: *Változás és állandóság. Az etnikai viszonyok alakulása hét észak-erdélyi megye magyar többségű településvidékén*, Honismeret, XVII. 1989. 4. szám.

VARGA E. Árpád: *Városodás, vándorlás, nemzetiség. Adatok és szempontok az erdélyi városi térségek etnikai arculatváltásának vizsgálatához*, in.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest, 1998.

VARGA E. Árpád: *Erdély magyar népessége 1870–1995 között*, Magyar Kisebbség, új sor. IV. évfolyam, 1998. 3/4. szám.

VARGA E. Árpád: *Az 1992. évi romániai népszámlálás előzetes nemzetiségi adatközlése*, Regio. III, 1992. 3. szám.

VARGA E. Árpád: *Hiteles vagy harci statisztika? Az 1992. januári romániai népszámlálás kérdőjelei*, in.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest, 1998.

VARGA E. Árpád: *Az erdélyi magyarság lélekszámáról*, in.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest, 1998.

VARGA E. Árpád: *A romániai magyarság főbb demográfiai jellemzői az 1992. évi népszámlálás eredményei alapján*, in.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest, 1998.

VARGA E. Árpád: *A nemzetiségek iskolázottsága Romániában az 1992. évi népszámlálás idején*, in.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest, 1998.

VARGA E. Árpád: *A családok nemzetiségi és felekezeti összetétele Romániában az 1992. évi népszámlálás eredményei alapján*, in.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest, 1998.

VARGA E. Árpád: *Népszámlálások Erdély területén 1850 és 1910 között*, www.kia.hu in: *A Kulturális Innovációs Alapítvány Könyvtárának honlapja*.

VARGA E. Árpád: *Az 1857. évi erdélyi népszámlálás*, Statisztikai Szemle. LXXVI, 1998. 10. szám.

VARGA E. Árpád: *Vasile Ghețău előreszámítása Románia nemzetiségeiről (1992–2025)*, Hitel, XIII. évfolyam. 2000. 7. szám.

VARGA E. Árpád: *Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán*, Regio, XIII. 2002. 1. szám.

VARGA E. Árpád: *A romániai magyarság népességcsökkenésének okairól. Néhány demográfiai szempont a 2002. évi népszámlálás előzetes közleményének értékeléséhez*, Magyar Kisebbség. Új sorozat, VIII, 2002. 4. szám.

VERES Valér: *A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a XX. század utolsó negyedében*, Korunk, 2002/2.

VOGEL Sándor: *Az erdélyi szászok*, Honismeret, 2001/3, XXIX.

VOGEL Sándor: *A szász autonómia Erdélyben*, Provincia, 2002. februári szám.

2. A szlovákiai (felföldi) magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai

2. 1. Fogalmi meghatározás

A történelmi Magyarországtól a trianoni békeszerződés értelmében az egykori Csehszlovákiához csatolt területre, illetve annak részeire mind a magyar, mind a szlovák szakirodalom eltérő terminológiákat használ. A „*Felföld*”, a „*Felső-Magyarország*”, a „*Felvidék*”, illetve a „*Tótság*” elnevezések a magyar, amíg a „*Horné Uhorsko*”, a „*Slováky*”, és a „*Slovensko*” kifejezések a szlovák publikációk sajátjai. Továbbá magyarázatra szorul a szlovák „*Uhorsko*”, illetve „*Mad'arsko*” fogalompár is.

A trianoni békeszerződés (1920. június 4.) következtében⁵⁸ a történelmi Magyarország elcsatolt területei közül nincs még egy, amelynek a megnevezése annyira vitatott volna, mint a korábban Csehszlovákiához csatolt, ma pedig a Szlovák Köztársasághoz tartozó északi részé.

Magyarországon kevésbé ismert, hogy a „*Magyarország*” fogalom kifejezésére a szlovák nyelvnek két szava van, az „*Uhorsko*” és a „*Mad'arsko*”. Az előbbi a soknemzetiségű „*történeti Magyarországot*”, vagy „vérmérséklettől” függően „*Nagy-Magyarországot*” jelenti, amely a szlovákoknak is hazájuk volt, a második pedig a mai, „*trianoni Magyarországot*”. (Ezt a különbséget egyébként a horvát és a szerb nyelv is ismeri.)⁵⁹ A szlovákkal rokon nyelv, a cseh is alkalmazza ezt a különbségtételt.

Az Ortutay Gyula szerkesztésében megjelent Magyar néprajzi lexikon II. kötete az alábbiak szerint írja le a „*Felföld*” meghatározását:

„A Felföld történeti tájfogalom, tágabban a történeti Magyarország északi területeinek, az ún. Felső-Magyarországnak, szűkebben a magyar nyelvterület északi, hegyvidéki területeinek megjelölésére. Bizonyos szerzők az Északi-középhegységre és ennek

⁵⁸ Az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező Magyar Királyság területéből az újonnan megalakult Csehszlovákiához került 61 633 km² (Kárpátaljával). A kérdéses területen az 1910. évi népszámlálási adatok alapján összesen 3 517 568 lakos élt (ebből 30,3% magyar, 7,4% német, 48,2% szlovák, 12,3% ruszin, 1,8% egyéb). Az 1910. évi magyar népszámlálás a később Szlovákiának nevezett Észak-Magyarországon (Kárpátalja nélkül) összesen 2 926 824 lakost talált. A népesség anyanyelv szerinti megoszlása a következő volt: 1 686 712 fő (57,63%) szlovák, 896 271 fő (30,62%) magyar, 196 958 fő (6,73%), rutén 97 051 fő (3,32%), lengyel 10 659 fő (0,36%), egyéb 39 173 fő (1,34%). KEPECS József (szerk.): *A Felvidék településeinek népszámlálási adatai*, KSH, Bp., 1999, 12. p., ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Osiris Kiadó, Bp., 2001, 230. p.

⁵⁹ NIEDERHAUSER Emil: *Két magyar nyelvű szlovák könyv a magyar-szlovák irodalmi kapcsolatokról*, Kisebbségkutatás, 11. évfolyam, 2001, 3. szám.

északi tágabb előterére alkalmazzák. Használatára családnévi vagy jelzői szerepben a 15. század derekától van adat.”⁶⁰

Viski Károly 1938-ban szintén kísérletet tett a „Felföld” fogalmának meghatározására:

*„Az Alföld fölötti, északi hegyvidékekből összetett országrész neve az Alföld ellenében Felföld volna, de mind ez, mind a Felső-Magyarország név irodalmi eredetű; közkeletűbb köznyelvi nevén Felvidék volna, de a nép ezen sem érti egész Felső-Magyarországot, hanem helyről helyre csupán a tőle fentebb, a hegyek felé következő vidékeket.”*⁶¹

A „Felső-Magyarország” fogalmán azt a területet értjük, amelynek körvonalai a 16. század folyamán, Magyarország három részre szakadása és az úgynevezett királyi Magyarország létrejötte után alakultak ki. A „Felföld” nyugaton Pozsonnyal (szlovákul: Bratislava), az egykori koronázóvárossal kezdődik, és nagy félkörben Nagyszombaton (Trnava), Trencsénen (Trenčín), Nyitrán (Nitra), a bányavárosokon⁶² és a Szepességen (Spiš) keresztül Kassán (Košice) végződik.

További meghatározást találunk a „Felső-Magyarország” fogalmára György Aladárnál:

*„Felső-Magyarországnak vagy Felvidéknek nevezzük hazánknak azt a nagy éjszaki területét, mely a Duna dévényi kapujánál fölkanyarodva, korongszelet alakban éjszakra, majd keletre húzódik el egész az egykori Erdély éjszaknyugati széléig az ország éjszaki határa és a nagy Alföld között. Nyugati részén a határ déli vonala maga a Duna egész odáig, a hol hirtelen délre fordul; innen éjszakkéleti irányban a Mátra, Bükk és Hegyalja hegységek lábainál végződik a Felföld, s a Hegyaljától kezdve a felső Tisza mentén halad, mely kígyódzó szalagként fut éjszakkélet felé, csaknem mindenütt a hegység és a síkság érintkező részeit mosva.”*⁶³

„Felső-Magyarország” nemcsak társadalom-földrajzilag, hanem időben is meghatározható jelenség. Kezdeté a már említett királyi Magyarország létrejöttéhez, lezárása

⁶⁰ ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon*, II. kötet, Bp., 1981, 118. p.

⁶¹ VISKI Károly: *Etnikai csoportok, vidékek*, in: MELICH János – NÉMETH Gyula (szerk.): *A magyar nyelvtudomány kézikönyve*, I. kötet, Bp., 1938, 17. p.

⁶² Jelen esetben a „bányavárosok” kifejezés alatt a hét „Alsó-magyarországi bányavárost” értjük: Bakabánya (Pukanec), Besztercebánya (Banská Bystrica), Bélabánya (Fehérbánya) (Banská Belá), Körmöcbánya (Kremnica), Libetbánya (Lubietová), Selmecebánya (Banská Štiavnica), Újbánya (Nová Baňa). Az előbbieket fontos megkülönböztetni a hét „Felső-magyarországi bányavárostól”, amelyek Gölncibánya (Gelnica), Igló (Spišská Nová Ves), Jászó (Jasov), Rozsnyó (Rožňava), Rudabánya, Szomolnok (Smolník) és Telkibánya voltak. *Pallas Nagylexikon*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., II. kötet, Bp., 1893-1897., 345. p., WENZEL Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*, MTA Könyvkiadó-Hivatala, Bp., 1880.

⁶³ GYÖRGY Aladár: *Felső-Magyarország*, in: *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben*, 15. Magyarország V. kötet (Felső-Magyarország I. rész), Magyar Királyi Államnyomda, Bp., 1899, 3. p.

pedig a Habsburg Birodalom és ezen belül a történelmi Magyarország 1918 utáni megszűnéséhez-megszüntetéséhez kapcsolódik.

A „*Felső-Magyarország*” fogalmat tehát XIX. századi lassú kikopása ellenére azért helyezzük vissza szerepébe a Felföld és Felvidék fogalmak ellenében, mert térben és időben azonosítható jelenséget takar, valamint utal arra a multikulturalitásra és művelődési sokszínűsége, amely a középkorban még nem, az 1918 utáni Felvidéken már nem létezhetett úgy, mint korábban.

A „*Felvidék*” újabb keletű elnevezés, melyet kezdetben kisbetűvel írtak. Elterjedése a XIX. század negyvenes éveire tehető, mint a két régi – fent említett – tájnév szinonimája. A Czuczor–Fogarasi-féle nagyszótár (a maga nemében első, hat kötetben jelent meg 1862 és 1871 között) még nem tartalmaz „*Felvidék*” címszót.

Liszka József munkájában kifejti, hogy az 1800-as évek második felében született politikai, kultúrpolitikai, népesedéspolitikai, továbbá az útleíró munkák szerzői – így többek között Kőrösy József – nem tartották szükségesnek a Felvidék megnevezés pontosabb, földrajzi fogalmakkal is segíthető definiálást, azonban az említett munkákból kiolvasható, hogy elsősorban a történelmi Magyarország északi, jórészt szlovákok által lakott vármegyéit értették alatta.⁶⁴

Mendöl 1940-es munkájában az alábbiak szerint próbálta meghatározni a Felvidék földrajzi területét:

*„A Felvidék belső oldala nyugaton a Kisalföldre tekint, keleten az Alföldre. Külső kerete a Kárpátoknak a Bécsi-medencétől Brassó vidékéig megszakítatlan, tehát a Keleti-Kárpátokon is végigfutó legkülső úgynevezett homokkő-öve: ez hordja a történelmi magyar határt...”.*⁶⁵

A Mendöl-féle szemléletet követik a korabeli lexikonok, szótárak is: *„hegyekkel, fennsíkokkal borított vidéket”, „magasabb helyen, hegyes vidéken fekvő részét valamely tartománynak”*⁶⁶ értenek rajta, s ebből adódóan tulajdonnévként, földrajzi név értelemben *„Magyarország azon éjszaki vármegyéit”* mondják Felföldnek, *„melyek a Kárpátok mentében fekszenek”*.⁶⁷

A trianoni békeszerződés aláírása után jelentősen változott a „*Felvidék*” fogalom jelentése:

⁶⁴ LISZKA József: *A szlovákiai magyarok néprajza*, Osiris Kiadó, Bp., 2002, 29. p.

⁶⁵ MENDÖL Tibor: *Felvidék*, Magyar Szemle Társaság, Bp., 1940, 5. p.

⁶⁶ BALLAGI Mór: *A magyar nyelv teljes szótára*, I.kötet, Heckenast Nyomda, Pest, 1873, 373. p.

⁶⁷ CZUCZOR Gergely – FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*, II. kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1862-74, 710. p.

„*Felvidéken ma azt a magyar területet értjük, melyet a trianoni béke az újonnan alakult cseh-szlovák államhoz csatolt. Ez nem fedi teljesen a Felvidék földrajzi fogalmát...*”⁶⁸

Ezt követően fokozatosan Szlovákiával, illetve annak magyarok által lakott déli részével kezdték azonos értelemben használni. A politikai nyelvezetben, illetve a köznyelvben kialakult a felvidéki magyarság fogalom, amely a Szlovákia területén élő magyarok összefoglaló nevével, lényegében a szlovákiai magyar szókapcsolattal lett azonos jelentésű.⁶⁹

A „*Felvidék*” megjelöléshez – 1878 óta – a szlovák történelmi emlékezetben az erőszakos magyarosítás társul. Az „*ezeréves rabság*” természetesen történelmi mítosz, de az 1870-es évek közepétől valóban diszkriminatív politikát folytatott a magyar állam a szlovákokkal szemben.⁷⁰ Ezért – bár Magyarországon széles körben elterjedt – nem javasolt a „*Felvidék*” név használata. Ennek egyik indoka, hogy a szlovákok számára egyet jelent a nemzetiségi elnyomással, illetve az erőszakos magyarosítással. Másfelől késlelteti, mi több nehezíti a magyar–szlovák megértést. Ez azzal magyarázható, hogy a „*Felvidék*” elnevezés Trianon után igazi politikai tartalmat nyert, s ezáltal alkalmas arra, hogy kétségbe vonja a független Szlovák Köztársaság létezését. A „*Felvidék*” jelző helyett célszerű inkább a „*Felföld*” elnevezést használni. Módszertanilag fontos hangsúlyozni, hogy a „*Felföld*” fogalom a 19. század közepétől, a „*Felvidék*” elnevezés pedig 1918 után szorította ki a „*Felső-Magyarország*” megjelölést. A „*Felső-Magyarország*” tehát a 19. század közepéig használt történeti-földrajzi fogalom. A XVI. és a XVIII. század között a Szepes és Gömör vármegyéktől Erdélyig elterülő országrészt jelölte, amely nem került a török kezére. A legáltalánosabb megfogalmazás szerint Magyarország felső vidéke, nevezetesen a Duna bal partja és a Tisza jobb partja. Ezen utóbbi meghatározást átveszi a szlovák történettudomány is, amely „*Horné Uhorsko*” megnevezéssel illeti.⁷¹

A szlovák szakirodalomban használt „*Slovensko*” elnevezés szintén nem a közelmúlt „terméke”. A „*Slovensko*” földrajzi névvel először a cseh Josef Dobrovsky német nyelvű – 1809-ben megjelent – nyelvészeti munkájában lehetett találkozni. A szerző szerint a Magyar Királyság északi területén lakó szlovákok szülőföldjét jelölik így. Hozzá tartozik persze az igazsághoz, hogy ennél jóval korábban is születtek kifejezések a szlovák etnikum által lakott terület megnevezésére. A XVI. századi morva források beszélnek például „*Slovákyról*” (itt a többes számú szóalak etnikai területet jelent). Hangsúlyozni szükséges, hogy ez nem világos

⁶⁸ FARKAS Gyula: *Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Bp., 1927, 3. p.

⁶⁹ LISZKA József: *A szlovákiai magyarok néprajza*, Osiris Kiadó, Bp., 2002, 30. p.

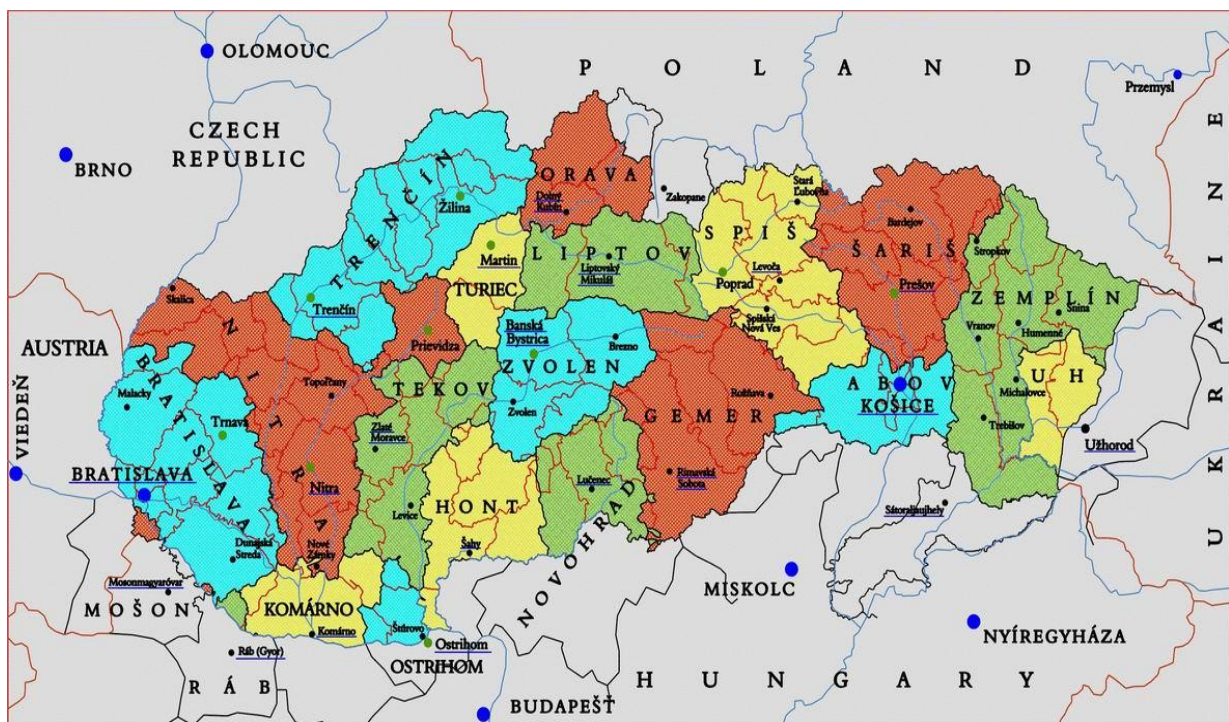
⁷⁰ KISS GY. Csaba: *Séta a Felvidék szó körül (I-II.)*, Magyar szó, Újvidék, 2006. július 11–12.

⁷¹ MÉSZÁROS András: *Iskolai filozófia Felső-Magyarországon*, Fórum Társadalomtudományi Szemle, IV. évfolyam, 2002/2. szám.

közigazgatási határokkal elválasztott terület volt, hanem az a vidék vagy azok a vidékek, ahol túlnyomórészt szlovákok éltek.

Szakértői körökben nincs egység a „Szlovákia” (*Slovensko*) elnevezés kérdésében. Vannak olyan szlovák kutatók, akik a felső-magyarországi szláv régiót (legkésőbb a XI–XII. századtól kezdve) „Szlovákiá”-nak nevezik, annak ellenére, hogy a „*Slovensko*” megnevezés adatokkal igazolható módon csak 1685-től fordul elő. (Etnikai régió értelemben vett használata eszerint csak a XVIII. századtól gyökeresedhetett meg.) Mások a szó mai jelentését a cseh Jozef Dobrovskýhoz kötik. Kiss Gy. Csaba úgy látja, hogy a „*Slovensko*” fogalom egészen az 1830–1840-es évekig nem volt egyértelmű, s csak a magyar–szlovák nyelvharc kiéleződése és a szlovák nemzeti tudat körvonalazódása során és után kezdett – a történeti Magyarország (*Uhorsko*) magyarok lakta területeitől (*Mad'arsko*) megkülönböztetésül – területi értelmet is kapni.⁷²

11. ábra: A mai Szlovákia területe az 1920 előtti magyar közigazgatás szerint

Forrás: http://www.iabsi.com/gen/public/Documents/Slovakia_Hungary_Counties.jpg (Letöltés: 2005. október 31.)

„Szlovákia” (szlovákul: *Slovensko*), hivatalosan a „Szlovák Köztársaság” (szlovákul: *Slovenská Republika*) 1993. január 1-től független⁷³ közép-európai állam a Kárpát-medence északi részén. Nyugatról a Cseh Köztársaság és Ausztria, délről Magyarország, keletről

⁷² KISS GY. Csaba: *Közép-Európa, nemzetek, kisebbségek*, Pesti Szalon, Bp. 1993. 291.

⁷³ Kivéve a II. világháború alatt (1939-1945) független Jozef Tiso vezette Szlovákiát.

Ukrajna, északról pedig Lengyelország határolja. Fővárosa és legnagyobb városa Pozsony (szlovákul Bratislava).

A mai Szlovákia határait – és 49 035 km²-es területét⁷⁴ – az 1947. évi párizsi békeszerződés határozta meg. Délen ez nagyrészt megegyezik a trianoni békeszerződés által meghúzott határokkal, kivételt képez a pozsonyi hídfő, ahol stratégiai okokból 1947-ben további három falut csatoltak el Magyarországtól (Oroszvár, Horvátjárfalu és Dunacsún).⁷⁵ Szlovákia keleti határát, az ukrán–szlovák határt 1947-ben egy egyenes vonallal húzták meg, így a részben magyarok lakta Kárpátalja a Szovjetunióhoz került. Szlovákia északi és nyugati határa megegyezik a trianoni határokkal, kivéve Árva és Szepes vármegyék kisebb területeit, amelyek Lengyelországhoz kerültek.

A magyar szakirodalomban hasonló értelemben használták a szlovákok lakta vidékre a „*Tótság*” elnevezést, amely a Rákóczi-korban már fellelhető. Itt is hangsúlyoznunk kell, hogy a korábban használatos magyar „*tót*” kifejezés eredetileg a hazai szlávokat jelölte, szűkebb értelemben pedig Horvát-Szlavónország lakóira vonatkozott („*Tótország*”). Később kezdik a szlovákokra alkalmazni. A Rákóczi szabadságharc idején már egyértelműen a szlovák lakta területeket jelölte a Felföldön. Fontos hangsúlyoznunk, hogy a később a szlovákokra használt „*tót*” kifejezés is sérelmes a szlovákság részére, akárcsak a szerbeknek a „*rác*”, illetve a románoknak az „*oláh*” kifejezés. Az említett kifejezéseknek a magyarban nincs pejoratív tartalma, ugyanakkor az említett népek számára a felsőbbbőségérzet és a lebecsülés sugárzik belőle.

A *tót* valószínűleg a trák-illír „*tauti*”, kelta „*touta*” népnévből származik, csakúgy, mint a *teuton* és a *deutsch*; hasonló névátvitel igen gyakori. A XVIII. századig hazai szlávokat, elsősorban délszlávot jelentett, ezt igazolja Szlavónia régi neve: „*Tótország*”, s a vend vidék egykori elnevezése: „*Tótföld*”, „*Tótság*”; ezt követően szűkült le a jelentése *szlovákra*.⁷⁶ A két világháború között a „*Szlovákia*” országnév helyett a magyarban is gyakran a „*Szlovenszko*” alakot használták, népnévként viszont a „*tót*”-ot, még a „*csehszlovák*” utótagja helyett is: „*csehtót expanzió*”, „*csehtótság*”.

A magyar köztudatban szinte ismeretlen a szlovák „*dolniaky*” kifejezés, amellyel a szlovákok a ma Szlovákia déli részén élőket, elsősorban a magyarokat illetik. A „*dolniaky*” magyar fordításban „*alföldiek*”-et jelent.

⁷⁴ *Reader's Digest Illustrated Atlas of the World*, The Reader's Digest Association Limited, London, 1997, 213. p.

⁷⁵ LACIKA, Ján: *Bratislava*, Djama, Bratislava, 2000, 225–226. p.

⁷⁶ BÁRCZI Géza: *Magyar szövegtől szótár*, Trezor kiadó, Bp., 1991, 315. p.

Némi magyarázatra szorul a „szlovák” népmegjelölés is. A túl általános *szláv* és a vissza-következtetésre épülő, történelmietlen „szlovák” elnevezés helyett a mai történettudomány a „középkori szlovákokra” a „szlovien” elnevezést használja.

A kárpát-medencei szláv-szlovien-szlovák jelenlét középkorban meglévő folytonosságát számos írásos dokumentum is alátámasztja. A „*Hungaria Superior*” sűrű városhálózatára jellemző német dominancia nem jelentette azt, hogy szláv-szlovien elemeket ne találunk ezekben a városokban: számos utalás van szláv lelkészekre, a szláv és német elemek közti hatalmi harcokra a városvezetés körül.

IV. Béla 1238-ban Nagyszombat (Trnava) minden lakosát, köztük a szláv-szlovien elemeket is – „*sclavi, cives et hospites nostri*” – privilégiumokhoz juttatja. Egyébiránt Nagyszombat a XV. század folyamán fokozatosan elszlovákosodott. A várossal ekkoriban a király és az udvari kancellária is cseh nyelven levelezett! (Ebben az időszakban a magyar elem is teret nyert a felföldi városokban.)⁷⁷

Zsolnán (Žilina) már 1381-ben kiharcolják a szlovien-szlovák elemek – Nagy Lajos hathatós segítségével –, hogy az eredetien németajkú városvezetésben a számarányuknak megfelelő mértékben kapjanak helyet.⁷⁸ Fontos hangsúlyoznunk, hogy ez az adott korban nem volt egyedi eset, hasonló események játszódtak le az erdélyi Kolozsvár (németül: Klausenburg) városában, illetve Budán (németül: Ofen) – 1402-ben, illetve 1438-ban – is. Ezek azonban nem nemzetiségi mozgalmak voltak, hanem a szegény és a gazdag „harca” a hatalomban való részesedésből. A „nemzetiségi ébredés” csak a felvilágosodás korában kezd megjelenni.⁷⁹

Nem ismeretlen a szlovák gazdagpolgárság a XV. századi Kassán és a már említett bányavárosokban sem. A továbbra is meghatározó német mellett tehát a szláv-szlovák (és magyar) csoportok is teret nyertek a felső-magyarországi városokban, hol jobban, hol kevésbé. Igaz volt ez a vármegyék egy részére: Árva, Liptó, Turóc, Trencsén és Zólyom vármegyék valószínűleg nagyobb számú magyar népességgel sosem rendelkeztek, és hogy középkori lakosaik feltehetően a mai szlovákok elődei. A helyi népességből kiemelkedettek mellé idetelepült és -telepített magyar nyelvű nemesség hamar elszlovákosodott. Az 1498–1527 közti időszak alatt a fent említett öt vármegyéből érkezett országgyűlési követek szinte

⁷⁷ BOROVSKÝ Samu – SZIKLAY János (szerk.): *Pozsony vármegye*, A Magyarország vármegyéi és városai, Országos Monográfiai Társaság, Bp., 1987, 159. p.

⁷⁸ KOVÁČ, Dušan: Szlovákia története, Kalligram, Pozsony, 2001, 39. p.

⁷⁹ ÁCS Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*, Kossuth Kiadó, Bp., 1984, 42. p.

kizárólag szlovákajkú nemesek voltak.⁸⁰ Így többek között a Felföld történelmében jelentős Thurzó család is részben szlovák elődökkel büszkélkedhet.

Ez átszínezi a magyar történelmi emlékezet egyik jellegzetes vonását, hogy tudniillik a szlovákok középkori ősei abban semmilyen szerepet nem kapnak, vagy legfeljebb marginális szereplőként, amolyan kívülállóként („*hegyi pásztor*”) tűnnek fel. Még jobban átfesti a szlovák nemzeti öntudatot, amely „magyar uralomról”, „magyar elnyomásról” szeretne tudni.

Összegzésképpen elmondható, hogy északi szomszédunk, a szlovákság számára a „*Felvidék*” elnevezés – illetve a „*tót*” megnevezés – használata sérelmezett, ugyanakkor számos szlovák szerző is elismer hasonlóan súlyos, a közeledést nehezítő szlovák „*berögződést*”. Magyar szempontból sérelmi kategória a mai „*Szlovák Köztársaság*” múltjának szlovákosítása. Hiszen az egykori „*Felső-Magyarország*” területén nem kis számban éltek magyarok, németek és más népek – többek között ruszinok, ukránok – is. Bizonyos neves személyiségek – többek között Bél Mátyás – nemzeti hovatartozásáról értelmetlen vitát folytatni. A „*Felvidék*” éppúgy, mint az 1918 előttre visszavetített „*Slovensko*” (magyarul: *Szlovákia*), egyoldalú, korlátolt szemléletről tanúskodik.⁸¹

A magyar–szlovák kiegyezés érdekében mindenképp szükséges a sérelmezett problémák orvoslása. A szándék mindkét félnél megvan. A szlovákok is több „*gesztusértékű*” lépést tettek – többek között a komáromi Selye János Egyetem alapításával – Magyarország és a szlovákiai magyarság irányába.

A tényleges megegyezés és megbékélés érdekében még a legtöbbet a tudati szinten kell tenni, ahol az eredmények elérése feltehetően hosszabb időt, folyamatot igényel, s melyet nem elsősorban deklarációk, hanem tartalmas és tartós együttműködés és sok türelem, kölcsönös bizalom erősödése oldhat meg. Tehát van esély a kiegyezésre és a megbékélésre, ez a jövő feladata.⁸²

⁸⁰ *Magyarország külkapcsolati rendszere, tansegédlet*, Budapesti Corvinus Egyetem, Világgazdasági Tanszék, 13. p. Elektronikus letöltés helye: www.bke.hu (Letöltés ideje: 2006. november 24.).

⁸¹ KISS GY. Csaba: *Séta a Felvidék szó körül (I-II.)*, Magyar szó, Újvidék, 2006. július 11–12.

⁸² GYÉMÁNT Richárd: A felvidéki magyarság és a szlovák regionalizáció, in: HEGEDŰS Bulcsú (szerk.): *Doktoranduszok és Fiatal kutatók konferenciája*, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bp., 2006, 20. p.

2. 2. A szlovákiai (felföldi) magyarság területi elhelyezkedése

A felföldi magyarság településterülete a magyar–szlovák határ szlovák oldalán helyezkedik el. A magyarság nyelvterülete viszonylag egységes és folyamatos. A szlovákiai magyar kisebbség által lakott helységek néhol keskenyedő, másutt szélesedő, többnyire összefüggő nyelvterületet határolnak be a mai szlovák fővárostól, Pozsonytól egészen a szlovák–ukrán határig.

A felföldi magyarság lakóhelyének kiterjedése 1920 óta jelentősen csökkent. A legnagyobb és leggyorsabb mértékű területzsugorodás a két világháború (1918–1939) között, illetve közvetlenül a II. világháború (1939–1945) után következett be.⁸³ Az előbbieken említett időszakok után további zsugorodás is megfigyelhető, azonban ennek mértéke az előző időszakéhoz képest nem jelentős.

A 2001. évi szlovák népszámlálás szerint a felvidéki magyarság legnagyobb tömbje Pozsonytól (Bratislava) Tótygyarmatig (Slovenské Ľarmoty) tart. Tótygyarmatnál és a szomszédos Erdőszelestyénél (Selest'any) a nyelvi és az államhatár – az említett egy település erejéig – egybeesik.

A második magyar tömb Erdőszelestyén után kezdődik. Kezdetben keskenyen, majd a Gömörnek (Gemer) nevezett tájegység területén némileg kiszélesülve öleli át a magyar határt. A második tömb Kassa (Košice) városánál végződik.

A történelmi Abaúj-Torna vármegye székhelyétől, Kassa városától, pontosabban a Hernád (Hornad) folyótól egészen Tótúj helyig (Slovenské Nove Mesto), amely egykoron a zempléni vármegyeszékhely, Sátoraljaúj hely része volt, a magyar–szlovák nyelvi és államhatár közel 50 km hosszan egybeesik.

⁸³ Az 1938. november 2-án Bécsben a Belvedere-palotában született bécsi döntéssel 11 927 km² nagyságú terület és 1 041 401 lakos (879 007 fő magyar (84,4%), 123 864 fő szlovák (11,9%), 19 691 fő rutén (1,9%), 10 010 fő német (1%), egyéb és ismeretlen anyanyelvű 8 829 fő (0,8%)) került Magyarországhoz. A visszacsatolt terület 878 települése közül 763 volt magyar, 105 szlovák, hét rutén, három pedig német többségű. Kevesen tudják, hogy az I. bécsi döntést 1939-ben határkorrekciók kísérték. Először 1939. január 7-én módosult az új határ, Jászóváralja települést (Abaúj-Torna vármegye) Magyarországhoz csatolták. 1939. március 14-én pedig újabb 18 falu, valamint két falurész került Magyarországhoz, továbbá nyolc település visszakerült Szlovákiához. Az 1939 és 1945 között létező fasiszta Szlovákiában mintegy 57 897 magyar maradt, jogaik – a nacionalista, egypárti parancsuralmi rendszerben – minimálisak voltak. A Szlovákiánál maradt magyar településeknél elsősorban a Nyitra környékén fekvő 19 magyar (palóc) szórótelepülésre, valamint a pozsonyi magyarságra (1938-ban 16 005 főt számláltak) kell gondolnunk. Csehszlovákia felbomlásakor, 1939. márciusában az addig Csehszlovákiához tartozó, 1938. októbertől autonómiát élvező Kárpátalja teljes területe is Magyarországhoz lett. 1939. április 4-én egy magyar–szlovák bilaterális szerződés értelmében Magyarország Zemplén és Ung vármegyék szlovákiai részéből visszakapott újabb 74 települést, zömében rutén és szlovák lakossal. Ezen települések túlnyomó többsége ma is Szlovákiában van, amíg Kárpátalja teljes területe Ukrajnáé. SALLAI Gergely: *Az első bécsi döntés*, Osiris Kiadó, Bp., 2002, 237. p., ZEIDNER Miklós: *A revíziós gondolat*, Osiris Kiadó, Bp., 2001, 215. p.

Az előbbieken említett 50 km után helyezkedik el a harmadik magyar tömb területe, amely Tótújhelytől az ukrán–szlovák határig terjed. Ehhez a tömbhöz tartozik a Bodroghöz, valamint az Ung-vidék magyarsága.⁸⁴

A magyar tömbökön kívül a felföldi magyarság egy harmadik földrajzi területen is jelen van. A Nyitra (Nitra) környéki magyarság Szlovákia területén magyar szórványnak tekinthető. Az egykori Nyitra vármegye székhelyén elenyésző számú magyar él, azonban a város körül számos magyar lakik a kisebb-nagyobb falvakban.⁸⁵

A felföldi magyarság, ahogy az előbbieken foglaltakból is kitűnik három – mások szerint két – tömbben⁸⁶ és egy szórványterületen él.

Korábban a Felföldön három nyelvhatártípust lehetett megkülönböztetni: „A felföldi magyar nyelvhatár nagyjából évszázadokon keresztül az „*éles nyelvhatár*” típushoz tartozott, amint a mátyusföldi nyelvhatárszakasz máig mutatja. Emellett „*a sáv* nyelvhatártípus” is előfordult, ahol egy nem túl széles észak–déli sávban egymás mellett voltak találhatóak a magyar és a szlovák többségű községek, például Bars, Nógrád és Gömör egy-egy rövidebb szakaszán. S végül az 1960-as évektől kezdve egyre általánosabbá kezd válni az „*elmosódó nyelvhatár*” típusa, amelynek esetében kiterjedt régiók kezdenek vegyes

⁸⁴ GYÉMÁNT Richárd: *A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005, 73–74. p., GYÉMÁNT Richárd: *A felvidéki magyarság demográfiai sajátosságai és a szlovák regionalizáció*, Területi Statisztika, KSH, Bp., 2006, 197. p.

⁸⁵ „A Nyitra-vidék összefoglaló megnevezése annak a több településcsoportot, illetőleg települést magában foglaló földrajzi területnek, melyek legnagyobb része a mai Nyitrai járás területén található, vagy ha nem is, de gazdaságilag vagy hagyományokban szorosabban kapcsolódik Nyitrához vagy a járás községeihez, mint a saját közigazgatási egységéhez. A Nyitra-vidéken belül található Zoboralja vagy Zobor-vidék csupán azt a tizenhárom községet (Alsóbodok, Alsócsitár, Barslédec, Béd, Gimes, Kolon, Menyhe, Nyitraegerszeg, Nyitragerencsér, Nyitrageszte, Pográny, Vicsáppapáti és Zsére) öleli fel, melyek a Nyitrától északra, északkeletre elterülő, a Zobor hegyvel kezdődő hegyvonulat környékén húzódnak meg. A Zobor-vidék megnevezés tehát nem öleli fel a Nyitra folyó völgyében, Nyitra városától délre (Nyitracsehi, Nagycétény, Nemespann, Nyitraszőlős, Berencs) és keletre fekvő falvakat (Bábindal, Kalász, Nagyhind, Aha, Tild és Csiffár). Ugyancsak ide sorolandó a Nyitrától délnyugatra fekvő Felsőkirályi község is. E települések közül az 1996-os közigazgatási reform szerint csupán három nem tartozik a Nyitrai járáshoz: Barslédec (az aranyosmaróti járás egyetlen magyar községe lett), Felsőkirályi (a vágsellyei járáshoz tartozik) és Nagykér (már régebbtől az érsekújvári járás része).” SANDOR Anna: *A nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2004, 70. p., KÓSA László – FILEP Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1975, 195. p.

⁸⁶ Gyurgyík László neves felföldi szociológus-demográfus a szerző által említett első két tömböt (Pozsony–Tótygarmat, illetve Tótygarmat–Kassa) egynek veszi: „Az összefüggő magyar nyelvterület Közép-Szlovákiában a nagykürtösi járás területén két ponton is egy-egy község területére zsugorodik, ...”. Ezzel a megállapítással szemben Gyönyör József a magyar népesség 10 százalékos határértékét alapul véve írta le az 1980. évi népszámlálási adatok alapján a nyelvhatár két helyen történt megszakadását: „A selmeci völgyben Palást, Ipolyfödemes, Ipolynyék, Csáb, Apátújfalu, Bátorfalu, Lukanyénye községnél megszakad a mai északi nyelvhatár magyar-szlovák államhatár feletti része és két-három község szélességében (Tótygarmat, Erdőselestyén) azzal azonossá válik. Rozsnyótól keletre Krasznahorkaváralja, Dernő, Barka falvakon keresztül a Bodva völgyébe ér a nyelvhatár. Innen Aj és Torna községeken keresztül Jászóig, majd le délre ismét az országhatárra jut Szepsi és Csécs községeken keresztül. A Hernád- völgyében Szeszta, Nagyida Kenyhec után ismét az országhatáron másodszor is megszakad a Szlovákia belüli nyelvhatár.” GYÖNYÖR József: *Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről*, Madách Kiadó, Pozsony 1989. 63–64. p., GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 25. p.

nyelvűvé válni, egyrészt az ott lakó népesség kétnyelvűsödésével, másrészt a folyamatos beköltözés nyomán kialakuló új átmenetileg kiegyensúlyozódó etnikai viszonyok révén. Emellett – kivált a nógrádi és gömöri folyóvölgyekben – a nyelvhatár a völgyek térformáit követve meredeken kitér, majd visszatér az államhatárral többé-kevésbé párhuzamos vonalhoz. A magyar és a szlovák interetnikus viszonyok a magyarok Kárpát-medencei letelepedését követően kialakult, majd pedig a tatárjárás után állandósult legfontosabb térségi sajátossága a magyar-szlovák nyelvhatár létrejötte volt. Ez a nyelvhatár az évszázadok folyamán több ízben is jelentős változásokon ment át, s a felső-magyarországi városok etnikai térszerkezete a nyelvhatártól jórészt függetlenül alakult. A nyelvhatár állandóságát azonban a Pozsony – Szenc – Nyitra – Léva – Rimaszombat – Rozsnyó– Kassa – Nagykapos – Ungvár városvonaltól hol északabbra, hol meg délebbre kijelölhető etnikai választóvonal jelölte. Ahogy a gömöri folyóvölgyek északi végénél még ma is mondják: a nyelvhatár ott húzódott, „*ahol véget ér a Miatyánk és kezdődik az Otče náš.*”⁸⁷

A nemzetiségileg vegyes lakosságú településekként a (cseh)szlovák statisztikai kimutatások korábban csak azokat a helységeket tartották számon, ahol egy adott nemzetiségű lakosság részaránya meghaladta a 10%-ot, illetve a 100 főt.⁸⁸

A magyar településterületen – a 2001. évi szlovák népszámlálás szerint – 513 762 magyar nemzetiségű személy élt, azaz a felföldi magyarság 98,7%-a. A szlovákiai magyarság többsége tehát Dél-Szlovákiában él, a mintegy 550 kilométer hosszúságú szlovák–magyar államhatár mentén, közel 9000 négyzetkilométernyi viszonylag összefüggő nyelvterületen. Ez nagyjából kétezer négyzetkilométerrel kisebb terület, mint 1920-ban, a trianoni békeszerződés idején volt. A szlovákiai magyar lakosság 1,3%-a (6766 fő) a nyelvhatáron kívül szlovák nyelvű közegben él, általában városias településrendszerben (pl.: Besztercebánya (Banská Bystrica), Eperjes (Prešov) vagy Zólyom (Zvolen)).

A 2001. évi szlovák népszámlálás nemzetiségi adatai szerint a magyar nyelvterületen 551 olyan település (város és falu) van, ahol a magyar lakosság (513 762 fő) száma, illetve aránya meghaladja a 100 főt, illetve a 10%-ot. Viszont az anyanyelvi statisztika szerint az előbbi kritériumnak (10%, illetve 100 fő) 2001-ben 568 város és falu (565 172 magyar anyanyelvű lakóval) felelt meg.⁸⁹ A nemzetiségi és az anyanyelvi statisztikát összevetve a települések

⁸⁷ SZARKA László: *Tér és identitás. Államhatár, nyelvhatár, etnikai kontaktuszóna*, 231-237. p. in: KRAUSZ Tamás – SZVÁK Gyula (szerk.): *Életünk Kelet-Európa, Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*. Pannonica Kiadó, Bp., 2003.

⁸⁸ GYÖNYÖR József: *Államalkotó nemzetiségek, Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről*, Madách Kiadó, Pozsony, 1989, 63-64. p.

⁸⁹ A népesség anyanyelvi adatai a (cseh)szlovákiai népszámlálások történetében a 2001-es népszámlálást követően kerültek első ízben nyilvánosságra községsoros bontásban.

számában nem jelentős az eltérés (17 település), azonban a magyar nemzetiségű, illetve anyanyelvű népesség számát illetően már igen (54 410 fő). Legyen szó nemzetiségről, vagy anyanyelvről, a felföldi magyarság urbanizációs jellemzői elmaradnak Szlovákia ugyanilyen jellemzőitől. A felföldi magyarság jelentős része nem városban, hanem falvakban él, rurális környezetben. A ma Szlovákiához tartozó egykor magyarországi – történelmi - vármegyeszékhelyek, rendezett tanácsú, illetve törvényhatósági jogú városok közül 2001-re már csak az egykori Hont vármegye székhelye, Ipolyság (62,2%), valamint a néhai Komárom vármegye központja, Komárom (ma Révkomárom) városa (60,1%) magyar többségű.

A magyarok lakta településeket az ezeken élő magyarok száma, illetve aránya szerint négy csoportba sorolhatjuk:⁹⁰

a, *szórványjellegűnek* azok a települések tekinthetők, ahol a magyar népesség aránya kevesebb, mint 10%, de eléri a 100 főt;

b, *magyar kisebbségűnek* a 10%–50% közötti magyar részarányú településeket tekinthetjük;

c, *mérsékelt magyar többségűek* azok a – többségükben – magyarok által lakott települések, ahol a magyar népesség aránya meghaladja az 50%-ot, de nem éri el a 80%-ot;

d, *erős magyar többségűként* tartjuk nyilván azokat a településeket, ahol a magyarság aránya meghaladja a 80%-ot.⁹¹

A két utóbbi – 1991. évi és 2002. évi – népszámlálás között a magyarok lakta települések etnikai szerkezetében jelentékeny változás, hogy az 1991-ben még magyar többségű települések (c, és d, kategória) aránya 78,1%-ról 74,4%-ra esett. Ugyanakkor a magyar kisebbségű települések (b, kategória) aránya jelentősen, 16,5%-ról 21,1%-ra nőtt. A magyar szórványjellegű települések (a, kategória) aránya 5,4%-ról 4,5%-ra esett. A magyarság arányának csökkenése viszont szinte minden magyarlakta település jellemzője volt.⁹²

⁹⁰ Egyes szerzők között jelentős eltérés van a szórványjelleg megítélésében, ebből kifolyólag nincs egyértelmű meghatározása a szórvány fogalmának. Csak példaként említjük meg, hogy Gyönyör József, valamint Gyurgyík László 10%, illetve 100 fős határával szemben, Vetési László 30%-os, illetve 300 fős küszöböt használ. DÁNYI Dezső: *A szlovákiai szórványmagyarság*, RÉGIÓ, Kisebbség, Politika, Társadalom, Bp., 1999, 3–4. sz., 161–206. p., GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 28. p. VETÉSI László: *Szórványstratégia – nemzetstratégia*, Magyar Kisebbség, Bp., 2000, 2. szám, 172–214. p.

⁹¹ GYURGYÍK László: *A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai*, 146. p., in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig*, I. kötet, Fórum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

⁹² GYURGYÍK László: *Magyar mérleg, A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1994, 17–22. p.

Az 1991. évi csehszlovák és a 2002. évi szlovák népszámlálás között a 10%-nál, illetve 100 főnél kevesebb magyarnak otthont adó – nem magyar – településeken élő magyarok száma 6435 főről (1,1%) 6766 főre (1,3%) nőtt.

13. táblázat: A magyarlakta települések megoszlása a települések etnikai típusa szerint (1991, 2001)

A települések etnikai aránya szerint	1991				2001			
	Helységek száma	Megoszlás (%)	Város (%)	Falu (%)	Helységek száma	Megoszlás (%)	Város (%)	Falu (%)
Kevesebb, mint 10%, de több, mint 100 fő	30	5,4	52,0	0,8	25	4,5	46,7	0,8
10%–50%	91	16,5	20,0	16,1	116	21,1	22,2	20,9
50–80%	160	28,9	20,0	29,8	194	35,2	26,7	36,0
80% felett	272	49,2	8,0	53,3	216	39,2	4,4	42,3
Összesen	553	100,0	100,0	100,0	551	100,0	100,0	100,0

GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 29. p.

A magyar nyelvterület településein az 1990-es években tehát a magyar népesség jelentős mértékű csökkenése figyelhető meg. Míg az erős magyar többségű települések száma érezhetően csökkent, a mérsékelt magyar többségű, szlovákok által is jelentős mértékben lakott települések száma nem változott meg jelentősebb mértékben, a magyar kisebbségű települések aránya viszont jelentős mértékben gyarapodott. Ugyanakkor a magyar nyelvterületen belül a magyar népesség arányának csökkenésével párhuzamosan emelkedik a szlovák nemzetiségű lakosság aránya. 1991-ben a magyar nyelvterület 523 helységéből (tehát ahol a magyarság aránya meghaladja a 10%-ot) 15,9%-ban, azaz 83 településen volt többségben a szlovák lakosság. Erős többséget 17 településen regisztráltak. 2001-re a szlovák többségű települések száma 100-ra (19,0%) emelkedett, ezen belül az erős szlovák többségű települések száma nem változott. Jelentős mértékű változások a szlovák kisebbségű településeknél is kimutathatók. Az évtized folyamán arányuk 46,3%-ról (242 település) 55,7%-ra (293 település) emelkedett. A legnagyobb változások a 10%-nál kisebb szlovák arányú településeknél mutatkoznak. Ezek aránya 37,8%-ról (198 település) 25,3%-ra (133 település) csökkent.⁹³

⁹³ GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 32. p.

14. táblázat: A magyar nyelvterület településein élő szlovák lakosság megoszlása (1991, 2001)

A települések nagyságkategóriái a szlovákság jelenléte szerint	1991				2001			
	Helységek száma	Megoszlás (%)	Szlovákok száma	Megoszlás (%)	Helységek száma	Megoszlás (%)	Szlovákok száma	Megoszlás (%)
Kevesebb, mint 10% és kevesebb, mint 100 fő	177	33,8	5 458	1,8	115	21,9	3 891	1,2
Kevesebb, mint 10%, de több, mint 100 fő	21	4,0	3 133	1,0	18	3,4	2 910	0,9
10%–50%	242	46,3	109 619	35,5	293	55,7	115 284	34,6
50–80%	66	12,6	130 786	42,4	83	15,8	126 926	38,1
80% felett	17	3,3	59 786	19,4	17	3,2	84 373	25,3
Összesen	523	100,0	308 782	100,0	526	100,0	333 384	100,0

GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 34. p.

15. táblázat: A magyar nyelvterület lakosságának nemzetiségi megoszlása (1991, 2002)

Nemzetiség	1991		2002	
	Népesség száma (fő)	Megoszlás (%)	Népesség száma (fő)	Megoszlás (%)
Magyar	520 968	61,5	481 631	56,8
Szlovák	308 782	36,4	333 384	39,3
Egyéb és ismeretlen	17 833	2,1	32 333	3,8
Összesen	847 583	100,0	847 348	100,0

GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 34. p.

A magyar nyelvterület népessége a két utóbbi népszámlálás között alig változott. A 11 év alatt a területe lakossága mindössze 235 fővel csökkent. Amíg a magyarok száma 39 337 fővel – jelentősen – esett vissza, addig a szlovákság száma 24 602 fővel emelkedett. Az egyéb és ismeretlen nemzetiségűek száma is 14 500 fővel nőtt. Ez utóbbi kategória lélekszámának növekedését a romák – 7524 fős – emelkedése is elősegítette. Egyébként a romák aránya országosan 18,6%-kal, a magyar nyelvterületen belül 77,2%-kal emelkedett.⁹⁴

⁹⁴ GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2004, 190-197. p.

2. 3. A szlovákiai (felföldi) magyarság demográfiai sajátosságai

2. 3. 1. Nemek szerinti megoszlás

A *nem az egyén* olyan *alapvető biológiai tulajdonsága*, amelyhez életkoronként és társadalmi korszakonként más és más társadalmi funkciók kapcsolódnak. Különösen előtérbe kerül ezen ismérv társadalmi jelentősége akkor, amikor nem az egyént, hanem annak nagyobb csoportját, egy meghatározott területen élő népességet vesszük „gócra” alá. A *nem minőségi (alternatív) ismérv*, amely a népességet két kategóriára osztja: a *férfi és a női nemre*.

Az 1991. évi csehszlovák népszámlálás szerint a szlovákiai magyar lakosság 48,3%-a, a 2001. évi szlovák népszámlálás szerint már csak 48,1%-a volt férfi. Ezzel egyidejűleg értelemszerűen nőtt a nők részaránya 51,7%-ról 51,9%-ra.

2. 3. 2. Életkor szerinti megoszlás

Az *életkor* az egyént – a nem mellett – jellemző, tőle elválaszthatatlan biológiai és társadalmi tulajdonságok összessége, amelyhez korszakonként változó tartalom kapcsolódik.⁹⁵ Az adott terület, adott időpontbeli népességének kor szerinti összetétele is egy állapotot tükröz. Ez a korstruktúra egyrészt korábbi társadalmi, demográfiai folyamatok eredménye; másrészt egyik meghatározó eleme a következő időszak népesedési folyamatainak (elsősorban születések és halálozások alakulásának), valamint befolyásolja a társadalmi-gazdasági helyzet alakulását is (pl.: iskoláztatás).

Szlovákia népessége az utóbbi évtizedekben az előregedés jegyeit mutatja. Amíg a lakosság átlagéletkora 1991-ben 33,6 év volt, addig 2001-ben már 36,1 évre emelkedett. Az országos értékkel szemben a felföldi magyarság előregedése jelentősebb mértékű: amíg 1991-ben 36,2 év volt az átlagéletkor, addig 2001-ben már 39,9 évre nőtt.

Szlovákiában a magyar népesség előregedése nagyobb mértékű az országos trendeknél: a magyar népességben belül a legfiatalabb korcsoportokhoz tartozók aránya jelentős mértékben alacsonyabb, mint a szlovákiai értékek. Az országos, valamint a magyar korfa⁹⁶ egyfajta tükrö a születések számában bekövetkezett változásoknak, de magán viseli a

⁹⁵ BALÁZS József – HORVÁTH Róbert: *Bevezetés a demográfiába*, JATEPress, Szeged, 1993, 36. p.

⁹⁶ A *korfa* (más szóval: korpiramis) két, egymással szembe állított szalagdiagram. Az egyik a férfiakra, a másik a nőkre vonatkozó adatokat szemlélteti. A függőleges tengelyeken – alulról felfelé haladva – ábrázoljuk a koréveket, a vízszintes tengelyen pedig, a népesség számát (arányát) tüntetjük fel. BECSEY József: *Népességföldrajz*, IPSZILON Kiadó, Békéscsaba, 2004, 217. p.

nagyobb társadalmi traumák – elsősorban a háborúk, illetve az azt követő megpróbáltatások – következményeit is.

16. táblázat: Szlovákia népességének biológiai korcsoportok szerinti megoszlása (1991, 2002)

Biológiai korcsoportok	Összesen		Magyar		Szlovák	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001
0-14	24,9	18,9	20,5	15,0	25,5	19,2
15-59	60,2	64,8	61,5	65,1	60,0	65,0
60 felett	14,8	15,4	18,0	19,5	14,5	15,0
Ismeretlen	0,0	0,9	0,0	0,4	0,0	0,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 50. p.

A magyar lakónépesség biológiai korcsoportok szerinti megoszlása meglehetősen kedvezőtlenül alakult. A gyermekkorúak (0–14 év) száma 116 117-ről (20,5%) 77 943-re (15,0%) esett, vagyis 38 174 fővel kevesebb gyermekkorú magyar nemzetiségű személy élt 2001-ben Szlovákiában, mint tíz évvel korábban. A produktív korúak (15–59 év) száma viszont 339 062 főről (61,5%) 348 845 főre (65,1%) emelkedett, ami azt jelenti, hogy 2001-ben 9783 fővel több magyar produktív korú egyén élt Szlovákiában, mint 1991-ben. A harmadik kategória, a hatvan év felettiek száma 1991 és 2001 között 912 fővel nőtt, vagyis 101 462 főről (18,0%) 102 374 főre (19,9%) emelkedett. Az ismeretlen életkorú magyar nemzetiségű személyek száma 64 főről (0,01%) 2 061 főre (0,4%) nőtt.

A korcsoportok tekintetében a – magyar nemzetiségűek körében – legnagyobb fogyás a 0–4, illetve az 5–9 évesek között tapasztalható. Arányuk az előbbinél 38,0%-kal, az utóbbinál 36,1%-kal csökkent 1991 és 2001 között. Növekedés mutatkozik viszont a 20–24 évesek korcsoportjában. Jelentős változás, tapasztalható továbbá a 40 és 54 évesek korcsoportjaiban is. Összességében elmondható, hogy a magyarság elöregedése követi a szlovákiai trendet, ugyanakkor az országos arányokat jelentősen meghaladja. Amíg Szlovákiában a propagatív (szülőképes korú) nők száma – 1 333 708 főről 1 429 928 főre – emelkedett, addig a felföldi magyarságon belül – 141 367 főről 134 473 főre – csökkent. Annak ellenére, hogy a szülési korhatár Szlovákiában is egyre jobban kitolódik, az élve születések többségét továbbra is a 20 és 29. életév közötti nők biztosítják.

17. táblázat: A szülőképes (propagatív) korú (15–49 éves) nők nemzetiségek szerinti megoszlása (1991,2001)

Korcsoport (év)	1991			2001		
	Szlovákia összesen	Magyar	Szlovák	Szlovákia összesen	Magyar	Szlovák
15–49	1 333 708	141 367	1 142 139	1 429 928	134 473	1 235 439
%	49,4	48,2	49,4	51,7	49,8	52,0
Szlovákia=100%	100,0	10,6	85,6	100,0	9,4	86,4
20–29	374 662	38 125	321 468	441 371	38 231	358 167
%	13,9	13,0	13,9	16,0	14,2	16,2
Szlovákia=100	100,0	10,2	85,8	100,0	8,7	87,3

Forrás: GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 53. p.

18. táblázat: A magyar és szlovák nemzetiségű lakosság öt éves korcsoportjai nemek szerint Szlovákiában (1991)

Korcsoport	Szlovákia			Magyar			Szlovák		
	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő
0-4	399 534	204 014	195 520	34 115	17 363	16 752	350 138	178 871	171 267
5-9	442 586	226 147	216 439	39 012	19 899	19 113	388 701	198 661	190 040
10-14	471 841	240 964	230 877	42 990	22 090	20 900	414 437	211 534	202 903
15-19	443 983	226 160	217 733	42 340	21 571	20 769	387 641	197 674	189 967
20-24	370 865	188 969	181 896	37 420	19 300	18 120	319 572	163 010	156 562
25-29	390 814	198 048	192 766	40 960	20 955	20 005	334 428	169 522	164 906
30-34	413 503	209 901	203 602	45 061	23 084	21 977	353 453	179 166	174 287
35-39	428 131	215 439	212 692	48 384	24 669	23 715	364 654	183 149	181 505
40-44	360 630	179 463	181 167	38 533	19 309	19 224	308 039	153 401	154 638
45-49	276 730	132 878	143 852	33 826	16 269	17 557	232 226	111 952	120 274
50-54	249 077	117 142	131 935	31 522	15 017	16 505	208 065	97 886	110 179
55-59	243 867	112 511	131 356	30 759	14 154	16 605	203 695	93 919	109 776
60-64	238 211	106 151	132 060	30 168	13 271	16 897	199 570	88 662	110 908
65-69	218 462	92 880	125 582	27 321	11 482	15 839	184 209	78 344	105 865
70-74	113 534	46 404	67 130	15 328	5 746	9 582	94 908	39 305	55 603
75-79	107 608	41 706	65 902	14 751	5 137	9 614	89 580	35 364	54 216
80-	103 576	34 492	69 084	14 742	4 730	10 012	85 312	28 653	56 677
Ismeretlen	1 473	792	681	64	30	34	700	364	336
Összesen	5 274 335	2 574 061	2 700 274	567 296	274 076	293 220	4 519 328	2 209 419	2 309 909

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal.

19. táblázat: A magyar és szlovák nemzetiségű lakosság öt éves korcsoportjai nemek szerint Szlovákiában (2001)

Korcsoport	Szlovákia			Magyar			Szlovák		
	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő
0-4	277 709	142 397	135 312	21 163	10 852	10 311	238 359	122 299	116 060
5-9	338 772	173 426	165 346	24 936	12 834	12 102	296 752	151 835	144 917
10-14	399 012	203 773	195 239	31 844	16 298	15 546	350 162	178 777	171 385
15-19	440 003	224 835	215 168	36 784	18 826	17 958	386 657	197 580	189 077
20-24	466 328	237 744	228 584	39 662	20 385	19 277	409 202	208 447	200 755
25-29	432 649	219 862	212 787	38 780	19 826	18 954	375 186	190 774	184 412
30-34	359 200	181 495	177 705	34 157	17 473	16 684	307 465	155 011	152 454
35-39	380 054	190 953	189 101	37 978	19 235	18 743	323 819	162 225	161 594
40-44	398 966	200 264	198 702	41 853	21 213	20 640	339 718	169 815	169 903
45-49	410 780	202 899	207 881	44 356	22 139	22 217	349 190	171 946	177 244
50-54	343 768	166 384	177 384	35 420	17 222	18 198	292 815	141 532	151 283
55-59	255 423	117 483	137 940	30 072	13 724	16 348	213 907	98 583	115 324
60-64	218 344	96 088	122 256	26 724	11 878	14 846	182 226	80 133	102 093
65-69	197 491	82 476	115 015	24 078	9 925	14 153	164 954	68 744	96 210
70-74	175 488	68 061	107 427	21 571	8 174	13 397	146 708	56 688	90 020
75-79	135 913	48 248	87 665	16 203	5 637	10 566	114 592	40 725	73 867
80-	102 031	32 585	69 446	12 886	3 761	9 125	85 171	27 572	57 599
Ismeretlen	47 524	23 542	23 982	2 061	987	1 074	37 971	18 583	19 388
Összesen	5 379 455	2 612 515	2 766 940	520 528	250 389	270 139	4 614 854	2 241 269	2 373 585

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal.

2. 3. 3. Családi állapot szerinti megoszlás

A népesség családi állapot szerinti összetétele, illetve ennek változása, különösen az elmúlt másfél évtizedben került a nemzetközi szakmai körök érdeklődésének középpontjába. Ennek az indoka az, hogy a korösszetétel mellett a családi állapot szerinti összetétel változása a másik fontos strukturális tényező, ami a népességfejlődés egészére kihat, mivel a születési mozgalom mellett a halálozások alakulását is befolyásolja. A házasságon kívüli születések jelentős terjedése mellett is a nem házas nők termékenysége jóval elmarad a házasságétól, a nem házasok halandósága viszont jelentősen meghaladja a házasságét, bizonyos életkorokban annak többszöröse. Így a házasságban élők számának zsugorodása és a nem házasok

térnyerése csökkentőleg hat a termékenység általános szintjére, ugyanakkor növeli a halandóságot.⁹⁷

A népesség családi állapot szerinti *összetételét* alapvetően a házasságkötési és válási szokások, magatartások *alakítják*, de a megözvegyülések által a lakosság halandósági viszonyai is hatással vannak összetételére. A házassági mozgalom jellemzőinek radikális változása és a párkapcsolatok stabilitásának csökkenése az elmúlt másfél évtized egyik legszembetűnőbb demográfiai jelensége. A másik fontos tényező, ami előtérbe került a házasságnak, mint intézménynek a megítélése, szerepe, jelentősége. A házasságkötések mellett vagy azok ellenében ugyanis gyorsan terjednek a házasságon kívüli, alternatív párkapcsolatok. Ezekről viszont keveset tudunk, mivel keletkezésük és felbomlásuk kiesik a hivatalos statisztika látóköréből. E változások „kikezdik” a család intézményét is és mivel egyre nehezebb definiálni, hogy mit tekintünk családnak. Tény, hogy a házasságon alapuló párkapcsolatok már nem kizárólagos letéteményesei a család intézményének.

*A népesség családi állapot szerinti csoportosítása a jogi helyzet szerint történik:*⁹⁸

- *nőtlen, hajadon* az a személy, aki még soha nem kötött házasságot;
- *házas* az a személy, akinek házasságát jogerős bírói ítélet nem bontotta fel, házastársa életben van, függetlenül attól, hogy együtt él-e házastársával;
- *özvegy* az a személy, aki házastársa halála után nem kötött újabb házasságot;
- *elvált* az a személy, akinek házasságát jogerőre emelkedett bírói ítélet bontotta fel, és azt követően nem kötött újabb házasságot.⁹⁹

A 2001. évi szlovák népszámlálás *a családi állapot és a nemzetiségek viszonyáról* kevés információt közölt. Az összefüggéseket tekintve a családi állapot kérdése keveset árul el a felföldi magyarság létét meghatározó dinamikus folyamatokról. Esetleg a korcsoportok szerinti bontás esetében lehet értékelhető következtetésre jutni.

20. táblázat: Szlovákia népességének családi állapot szerinti megoszlása (%) (1991,2002)

Családi állapot	Összesen		Magyar		Szlovák	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001
Nőtlen/hajadon	42,3	42,3	36,0	35,5	43,3	43,2
Házas	47,7	44,9	51,6	48,8	47,1	44,6
Elvált	2,8	4,3	2,9	4,8	2,8	4,3
Özvegy	7,1	7,2	9,5	10,0	6,8	7,0
Ismeretlen	0,1	1,3	0,0	0,8	0,0	0,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: GYURGYIK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiát, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 62. p.

⁹⁷ GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Második, átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005, 52-55. p.

⁹⁸ BALÁZS József – HORVÁTH Róbert: *Bevezetés a demográfiába*, JATEPress, Szeged, 1993, 41-42. p.

⁹⁹ GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Negyedik átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006, 136. p.

A szlovákiai magyar lakosság családi állapot szerinti megoszlásában egyértelműen megmutatkoznak a kormegoszlás kedvezőtlen jegyei.

A nőtlenek és hajadonok aránya – az országos értéknél kedvezőtlenebbül alakult – 36,0%-ról 35,5%-ra csökkent. Ez a magyar lakosznak az országosnál kedvezőtlenebb korösszetételével, illetve a gyermekkorúak viszonylag alacsony arányával magyarázható.

A magyar nemzetiségű házasságok aránya – az országos trendekhez hasonló mértékben – csökkent (51,6%-ról 48,8%-ra). Ez a házasságkötések csökkenő számával, a házasságkötési kor kitolódásával, illetve a válások számának növekedésével magyarázható.

A családi állapot kérdésében a legnagyobb változás az elváltak számában jelentkezett. A magyar népességen belüli közel kétharmados növekedés (2,9%-ról 4,8%-ra) az országos trendeknél is magasabb értéket vett fel.

Az özvegyek megoszlását tekintve, 10 év alatt szintén jelentős emelkedés tapasztalható. A szlovákiai magyarság özvegy családi állapotban lévő személyeinek többsége nő. Ez a változás a magyar népességen belüli magasabb időskorú népesség arányával hozható összefüggésbe.¹⁰⁰

2. 3. 4. Iskolai végzettség szerinti megoszlás

A felföldi magyarság iskolai végzettség szerinti megoszlását alapvetően meghatározták a II. világháború után (1945-1948) a szlovákiai magyarságot sújtó hátrányos intézkedések. A „hontalanság” éveiben a kitelepítések, a deportálások, a lakosságcsere, valamint a reszlovakizáció alapjaiban rengette és változtatta meg a felföldi magyarság rétegződését, mind a nemzetiségi, mind az oktatási-kulturális, valamint más statisztikák területén is. A második világháború utáni években a szlovákiai magyar iskolák bezárása, illetve az előbbieken említett hátrányos intézkedések miatt a szlovákiai magyarság szinte értelmiség nélkül maradt. A kitelepítés és kiűzetés áldozatául esett több ezer magyar pedagógus is. Amikor 1949-1950-ben újranyitották a magyar iskolákat Csehszlovákiában, csupán 100 szakképzett magyar pedagógust találtak. Ennek következményeit a felföldi magyarság társadalomstatisztikai sajátosságai mind a mai napig jelzik.

¹⁰⁰ GYURGYÍK László: *A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai*. in: FAZEKAS József – HUNÉIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989-2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004, 159-162. p.

Az 1991. évi, illetve 2002. évi népszámlálási adatok szerint általános jelenségnek tűnik a csak alapiskolai végzettségűek, illetve iskolai végzettség nélküliek, valamint a gyermekkorúak számának és arányának csökkenése.

Az alapiskolai végzettségűek részaránya magyar lakosságon belül továbbra is aránytalanul magas (30,5%), szemben a szlovákiai (21,1%), illetve a szlovák (19,7%) értékekkel. A magyarságra jellemző érték ennek ellenére 1991 és 2001 között csökkenésen ment keresztül (39,5%-ról 30,5%-ra esett).

A szakmunkások aránya a magyarságon belül magas értéket (23,2%) képvisel szemben a szlovákiai (19,7%), valamint a szlovák nemzetiségre vonatkozó értékekkel (19,8%). Ugyanakkor jelentősen emelkedett a középiskolai érettségivel rendelkezők száma is. A két utóbbi népszámlálás között a magyarság 35,7%-os növekedési ütemet könyvelhetett el.

A főiskolai, valamint az egyetemi végzettséggel rendelkezők aránya (4,5%) jelentősen elmarad, mind az országos (7,9%), mind a szlovák nemzetiségre (8,2%) vonatkozó értékektől.

A szlovák nemzetiségűek körében közel kétszer annyi diplomás van, mint a felföldi magyarság körében.

A felföldi magyarsággal szemben a szlovákság iskolai végzettségi mutatói az összlakosság adataitól lényegesen nem térnek el. Azonban az megfigyelhető, hogy az alacsonyabb végzettségűek aránya az országos értéknél alacsonyabb, a magasabb végzettségűek aránya pedig az országos átlagnál magasabb.

21. táblázat: Iskolai végzettség szerinti megoszlás Szlovákiában (%) (1991, 2001)

Legmagasabb iskolai végzettség	Szlovákia összesen		Magyar		Szlovák	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001
Alapiskolai (befejezetlennel együtt)	28,7	21,1	39,5	30,5	27,2	19,7
Szakmunkás (érettségi nélkül)	19,0	19,7	19,4	23,2	19,3	19,8
Szakiskolai	2,1	3,8	1,9	2,7	2,1	3,9
Középiskolai érettségivel	18,3	25,6	14,9	22,1	18,9	26,6
Ebből szakmunkás	1,7	4,7	0,9	3,1	1,9	5,0
Ebből szakközépiskolai	13,3	16,2	10,1	12,9	13,9	17,0
Ebből általános középiskolai	3,2	4,7	4,0	6,1	3,1	4,6
Főiskolai és egyetemi	5,8	7,9	2,9	4,5	6,1	8,2
Iskolai végzettség nélkül	0,5	0,3	0,5	0,4	0,4	0,2
Iskolai végzettségről szóló adat nélkül	0,7	1,6	0,4	0,8	0,6	1,1
Gyerekek 15 (1991), illetve 16 (2001) éves korig	24,9	20,1	20,5	15,9	25,5	20,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 54. p.

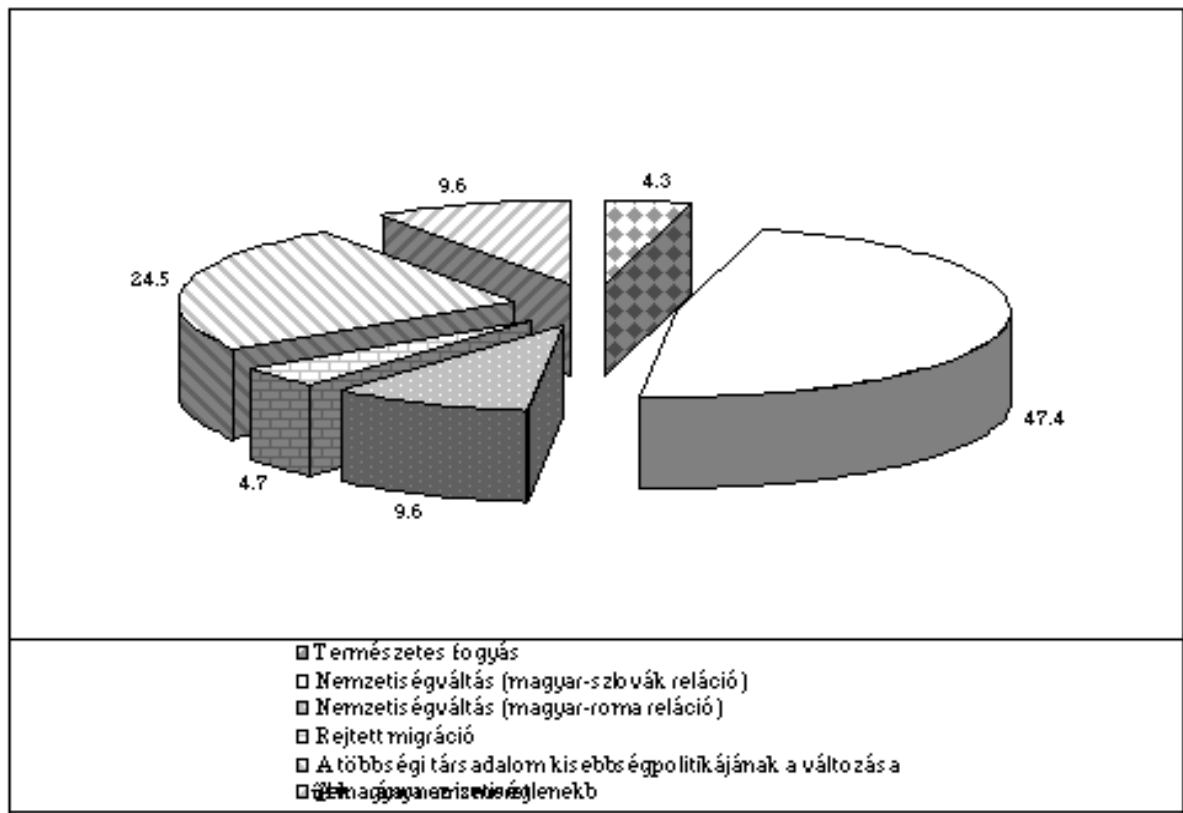
2. 4. A szlovákiai (felföldi) magyarság lélekszáma változásának okai

A szlovákiai (felföldi) magyar nemzetiség lélekszáma az 1991. évi – még – csehszlovák népszámlálás szerint 567 296 fő volt. A következő, a 2001. évi – már – szlovák népszámlálás szerint a Szlovákiában élő magyar nemzetiségűek száma 520 528 főre csökkent. A két utóbbi népszámlálás között a szlovákiai magyar nemzetiségűek lélekszáma 46 768 fővel (8,2%) csökkent.

A szlovákiai (felföldi) magyarság lélekszámbeli csökkenésének okait az alábbi tényezőkre vezethetjük vissza:

- 1, Nemzetiségváltás: magyar–szlovák reláció,
- 2, A többségi társadalom kisebbségpolitikájának változása,
- 3, Nemzetiségváltás: magyar–roma reláció,
- 4, A magyar nemzetiségűek aránya az ismeretlenekből,
- 5, Az ún. rejtett migráció,
- 6, Természetes fogyás.

12. ábra: A szlovákiai (felföldi) lélekszám csökkenéseinek összetevői (%) (2001).

Forrás: GYURGYÍK László: *A szlovákiai magyarság lélekszámcsökkenésének okai*, 60. p. in. GYURGYÍK László – SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2003.

2. 4. 1. Nemzetiségváltási folyamatok

A nemzetiségváltási folyamatokat két relációban vizsgálhatjuk: Egyfelől a kisebbségi etnikum és a többségi domináns etnikum relációban (*magyar–szlovák reláció*), másfelől a vizsgált kisebbségi etnikum – más kisebbségi, nem domináns etnikumok relációjában (*magyar–roma reláció*). A nemzetváltás meghatározó trendje a többségi szlovák nemzetiség irányában zajlik, s egy további, az előzőnél szerényebb veszteség az, ami a kisebbségi roma népesség irányába mutatkozik.¹⁰¹ A magyar nemzetiségű népességnek a többi szlovákiai nemzeti kisebbség közül legkiterjedtebb interetnikai kapcsolatai a romákkal alakultak ki. A többi nemzetiség által lakott területek más régiókba helyezhetők, vagy e nemzetiségek lélekszáma igen alacsony, illetve szórványban élnek. A magyarlakta területeken a legjelentősebb számú etnikumot a romák alkotják. (A romák először az 1991-es népszámlálás alkalmával jelentek meg a nemzetiségek listáján.) Lélekszámuk 10 év alatt 75 802-ről 89 920-ra (18,6%-kal) emelkedett. A magyarlakta településeken az arányuk ennek több mint kétszeresével, 39,4%-kal növekedett. A roma irányba történő nemzetiségváltásból származó magyar veszteség mintegy 4–6 ezer főre becsülhető. A szlovák-magyar interetnikai kapcsolatok meghatározó jellemzője, kísérő jelensége a magyar kisebbség irányából a szlovák népesség irányába mutató asszimiláció, melyet a népmozgalmi és népszámlálási adatok szintjén nemzetváltásként értelmezünk. A magyar népesség 47 ezer fős csökkenéséből a két utolsó census közti időszakban a magyar lakosság nemzetváltásból fakadó veszteségét – az ötéves korcsoportokhoz tartozók számában, arányában bekövetkezett változások alapján – 26 ezer főre becsülhetjük. Ebből a roma irányba zajló statisztikai hasonulást leszámítva, a szlovák irányba zajló nemzetváltás 20–22 ezer főre tehető. Itt hívnám fel a figyelmet arra, hogy ez a szám nem tartalmazza azt a veszteséget, amely a magyar etnikai reprodukció csökkenéséből (a szlovák népesség irányába) következett be. Azok a szlovákiai magyar fiatalok, akik a hetvenes-nyolcvanas években szlovák tanítási nyelvű iskolákba jártak, ennél fogva elvesztették kulturális kötődésüket, majd a magas fokú urbanizáció miatt szülőfalujukból elköltözve gyökereiket is, s az új közegben szlováknak vallották magukat és gyermekeiket, azaz asszimilálódtak. (Ez elsősorban a Csallóközből és a Mátyusföldről elszármazottakra vonatkozik.)¹⁰²

¹⁰¹ GYURGYÍK László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2004, 80–88. p.

¹⁰² Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 30.). (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

2. 4. 2. A többségi társadalom kisebbségpolitikájának változása

A szlovákiai (felföldi) magyar nemzetiségűek – 1991 és 2001 közötti – lélekszámapadását jelentősen elősegítette a többségi társadalom kisebbségpolitikája, illetve annak változásai a magyarság irányában. Ez a tényező voltaképpen a nemzetváltást meghatározó tényezők közé is besorolható lenne, s jelentősége akkor növekszik, ha a vizsgált időszakban változás következik be a többségi társadalom kisebbségpolitikájában. Amennyiben viszont nincs érzékelhető változás, akkor ez a tényező elhanyagolható.

Az 1990-es években a Vladimír Mečiar vezette kormány kisebbségpolitikája kedvezőtlenül érintette a szlovákiai (felföldi) magyarságot. Az 1991-ben alakult Vladimír Mečiar vezette „*Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom*” (HZDS) politikai lépéseivel, parlamenti magatartásával nagyban hozzájárult a korabeli szlovákiai politikai helyzet kiéleződéséhez. Ellenzékbe kerülve Mečiar gyorsan átvette a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) szélsőségesen magyar- és csehellenes politikáját és eszközeit is.

Az 1990-es évek elején végbement rendszerváltozás utáni demokratikus fejlődéssel ugyanakkor felszínre kerültek a nemzetiségi ellentétek is. Ez nem csupán a szélsőségesen nacionalista Szlovák Nemzeti Párt szította magyarellenességet jelentette, hanem az egységes Csehszlovákia jövője szempontjából meghatározó cseh és szlovák politikai reprezentáció közötti ellentéteket is a csehszlovák föderáció sorsáról és Szlovákia jogállásáról a szövetségi államban. A kérdés gyors és megnyugtató rendezésének elodázása, a nacionalista és reformellenes politikai erők megerősödése Szlovákiában és a lakosság elégedetlensége a piacgazdaságra való áttérés nyomán fellépő szociális nehézségek miatt végül is odavezetett, hogy az 1992-es választások alapvető kérdése az volt, hogy fennmarad-e Csehszlovákia.¹⁰³

A magyar lakosság kiszolgáltatott helyzetbe kerülése Szlovákiában az önálló állam megalakulásával (1993. január 1.),¹⁰⁴ de főleg 1994 decemberétől, Vladimír Mečiar harmadszori kormányra lépése óta felgyorsult.¹⁰⁵

Egyfelől megszületett a „*Szlovák Köztársaság államnyelvéről*” szóló törvény (1996. évi CCLX. t.v.), amely a szlovák nyelv kizárólagos használatának jogi kereteit nemcsak a

¹⁰³ HAMBERGER Judit: *Csehszlovákia szétválása, Egy föderációs kísérlet kudarca*, Teleki László Alapítvány, Bp., 1997, 90.p, 181. p.

¹⁰⁴ *Krónika* kézikönyv, Európa, Magyar Könyvklub, Bp., 2001, 386. p.

¹⁰⁵ SZARKA László: Kisebbségi többpártrendszer és közösségépítés, A szlovákiai magyar politikai pártok működése 1989-1998 között, 93. p., in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

hivatali ügyintézésben és az ügyféli kapcsolatokban teremtette meg, hanem az egyházi ügyvitelt érintően és a magánélet egy részében is, pl. az orvos és a beteg kapcsolatában.

Másodsorban átszervezték a Szlovák Köztársaság államigazgatását és az államigazgatási területeket. Az államigazgatást 1991-től néhány törvény szabályozta, amelyek alapján többek között 17 magyar többségű elsőfokú államigazgatási körzet (legkevesebb 10 önálló önkormányzattal rendelkező falut vagy várost magába foglaló államigazgatási terület), valamint két járás (egy-egy járásban legkevesebb két államigazgatási körzet volt) keletkezett.

„*A Szlovák Köztársaság területi és államigazgatási elrendezéséről*” szóló 1996. évi CCXXI. törvény a korábbi közigazgatási területi felosztást megszüntette. Azóta csupán két járás területén élnek többségben a magyarok. Az új törvény létrehozott nyolc nagy államigazgatási területet (kerületet), amelyből ötben élnek magyarok, 10%–30%-os koncentráltságban. Ezeken a területeken kellett volna 1998-ban megalakulni a regionális önkormányzatoknak, amelyekben a számarányuk miatt a magyarok alárendelt helyzetbe kerültek.¹⁰⁶

A parlament elfogadta továbbá a „*Matica Slovenská*” („*Szlovák Anyácska*”) szlovák szervezet különleges jogállását biztosító 1997. évi LXVIII. törvényt, ami bizonyos államigazgatási hatásköröket is biztosít a szervezetnek, beavatkozási lehetőséget az etnikai kapcsolatokba és a nem szlovák nemzetiségű lakosság kulturális életébe, továbbá az iskolaügybe, és feljogosítja a szervezetet feladatának teljesítése érdekében további jogi személyek létrehozására.

Megszületett továbbá a nem szlovákiai állampolgárságú szlovákok szlovákiai jogait szabályozó a „*Külföldi szlovákokról*” szóló 1997. évi LII. törvény, amely a második világháború után a magyarok jogfosztását törvényesítő jogszabályok meghozatala óta az első diszkriminációs törvény a Szlovák Köztársaság jogrendszerében. A törvény kimondja, hogy csak az szerezheti meg a külföldi szlovák státusát Szlovákiában, aki három nemzedékre visszamenőleg bizonyítani tudja szlovák etnikai eredetét. Ez azt jelenti, hogy az a személy, illetve leszármazottja, aki a mai Szlovákia területén született és most más országban él, de nem szlovák eredetű, illetve nem szlovák nemzetiségű, ezen törvény szerint hátrányos helyzetbe kerül a szlovák etnikai eredetet bizonyítani tudó személyekkel szemben. Ennek egyértelmű munkajogi és vagyoni jogi vonatkozásai vannak.

¹⁰⁶ GYURGYÍK László: *A (cseh)szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének alakulása 1918–1998*, 97–97. p. in: TÓTH László (szerk.): *A (csehszlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*, I. kötet, Ister, Bp., 1998.

Ondrej Nemčok iskolaügyi államtitkár 1997. márciusában körlevelet intézett az államigazgatás iskolákat irányító járási vezetőkhöz, melyben elrendelte a következőket: a magyar tannyelvű iskolákban a szlovák nyelvet kizárólag szlovák nemzetiségű tanítók oktathatják. A többi nem szlovák iskolában ugyanígy a földrajzot és a történelmet is (a „kizárólag” kifejezést később „főleg”-re módosította az államtitkár); továbbá azon községekben, ahol a magyar lakosság aránya meghaladja a 40%-ot, a szlovák iskolák tanítói fizetés-kiegészítésben részesüljenek; valamint minden községben, ahol magyarok is laknak és nincs iskola vagy nincs szlovák iskola, a lehetőség szerint meg kell nyitni a szlovák iskolát (a magyar iskolát azonban nem).¹⁰⁷

A többségi társadalom kisebbségpolitikájának változása következtében a szlovákiai (felföldi) magyarság lélekszámfogyásának 25,4%-át (11 880 fő) e tényezővel magyarázható.

2. 4. 3. A magyar nemzetiségűek aránya az ismeretlenekből

A 2001. évi szlovák népszámlálás alkalmával a lakosság egy részének a cenzushoz való nem megfelelő hozzáállása miatt a kérdések növekvő hányadában a válaszmegtagadás, illetve nem adekvát válaszok adása figyelhető meg. A népszámlálás adatsorai szerint Szlovákia lakosságának megközelítőleg 1%-a nem, illetve nem „megfelelően” válaszolt a nemzeti hovatartozását tudakoló kérdésre. A nem válaszolók mellett Szlovákiában nem élő etnikumokhoz tartozóknak (több ezren indiánnak és eszkimónak) vagy egy helyett több nemzetiséghez tartozónak vallották magukat. 2001-ben az ismeretlen vagy kiértékelhetetlen nemzetiségűek aránya az 1991-es érték hatszorosa volt.

Az ismeretlen nemzetiségűek egy vonatkozásban – állampolgárság szerint – jelentős mértékben eltérnek a többi nemzetiségtől. Szlovák állampolgár mindössze 41,8%-uk volt, a census során megszámolt népességnek viszont 98,0%-a tartozott ide.

Azoknak a nemzetiségeknek a körében, ahol az idegen állampolgárok aránya magasabb, feltehetőleg az ismeretlen nemzetiségűek aránya is magasabb lehet. A Szlovákiában élő magyar népességnek 1,12%-a volt idegen állampolgár, Szlovákián belül ez az érték 1,89% volt. Feltételezhetjük, hogy a magyar népességből az ismeretlenek irányába mutató veszteség bizonyos mértékben alacsonyabb az országos átlagnál. Ugyanakkor felmerülhet az a feltevés is, hogy az ismeretlenek aránya magasabb a városokban, mint a

¹⁰⁷ HAMBERGER Judit: *A Magyar Koalíció Pártja a szlovák kormányban*, 108–109. p., in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

falvakban, mivel az idegen állampolgárok is inkább nagyobb településeken élnek, mint falvakban. Amíg országosan az ismeretlenek aránya alig haladta meg az 1%-ot, a falvakban és kisvárosokban az ismeretlenek aránya 0,6%–0,8%, a nagyobb városokban 1,2–1,4%, a két nagyvárosban (Pozsony és Kassa) 1,6% körül mozgott. Mivel a szlovákiai magyarság nagyobb arányban él falvakban, mint városokban, ezért az ismeretlenek számának 8,8 ezerről 54,5 ezerre történő növekedése becslés alapján a magyarság számát közvetve mintegy 4000 fővel csökkenthette.¹⁰⁸

2. 4. 4. Az ún. „rejtett migráció” problematikája

Adott terület népességszámát a természetes népmozgalmi jelenségek (elsődlegesen a születések és halálozások) mellett, kisebb-nagyobb mértékben közvetlenül befolyásolják, megváltoztatják a vándorlások is. *A mechanikus népmozgalom, a vándorlás (migráció) a népesség térbeli, földrajzi helyváltoztatását jelenti. Másként megfogalmazva, a vándorlás nem más, mint a közigazgatási határt (pl.: településhatár, országhatár) átlépő lakóhelyváltoztatás.*

Általános szabályként megállapítható, hogy a vizsgált területi egységek földrajzi méretének csökkenésével (Föld, kontinensek, országok, régiók, települések stb.) a külső vándorlások népességalkotó szerepe egyre növekszik. Tehát a hermetikusan zárt külső határokkal operáló népességi modellek tudományos értéke egyre csökken és a nyitott (a külső vándorlást figyelembe vevő) népességi modelleké egyre növekszik.

A vándorlási (migrációs) statisztika forrásai a vándorlásoknak csak egy részét képesek kimutatni. A vándorlási adatok alapvetően *három forrásból* származnak:

1. *népszámlálás (cenzus),*
2. *különféle nyilvántartások (regiszterek),*
3. *mintavételes felvétel (ún. „survey módszer”).¹⁰⁹*

A népszámlálási típusú felvételek egy adott eszmei időpontra vonatkozó állományi (stock) adatokat szolgáltatnak a vándorlókról, így a belföldi és a nemzetközi migrációról is. Elsősorban a migrációnak az eredményét képesek megmutatni a fogadó terület viszonylatában. A népszámlálások másik két forráshoz viszonyított előnye a teljesség.

¹⁰⁸ GYURGYÍK László: *A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai*, 170. p., in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásáig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

¹⁰⁹ Népesedéspolitikai Kormánybizottság Titkárságának honlapja: www.nepinfo.hu. (Letöltés: 2007. január 1.)

A népszámlálás *másik* nagy *előnye* az, hogy a vándorlók szinte minden lényeges egyéni-, család-, háztartás-jellemzőit, valamint lakásviszonyait is felveszi, és a lehető legszélesebb képet nyújtja magukról a vándorlókról.

A *harmadik pozitívuma* az, hogy a leghosszabb idősorok e forrás alapján képezhetők, és akár évszázados tendenciák felvázolására is lehetőség nyílik a születési helyek statisztikái alapján, ami a másik két esetben, a megjelenés óta eltelt idő rövidebb volta miatt, jelenleg nyilvánvalóan lehetetlen.

A *hiányosságokra* áttérve a vándorlókhoz képest a vándorlásokról, vagyis magáról a folyamatról (annak mennyiségéről, távolságáról, irányáról) a népszámlálás nem nyújt teljes képet.

A népszámlálási módszer (*residual method*) *általános hibája* továbbá az is, hogy eszmei időpontja és a korábbi vonatkoztatási időpont (10 évvel azelőtti január 1-je, vagy egy évvel azelőtti január 1-je) közötti mozgásokat nem képes rekonstruálni, továbbá az, hogy csak a vándorlások egyenlegét képes megadni. Márpedig ugyanazt az egyenleget végtelen bevándorlási és kivándorlási számpár különbözete is eredményezheti. Az első eset csak a tíz éven felüli, a második pedig kizárólag az egy éves és idősebb népességre vonatkoztatható. Nem lehet tudni továbbá azt sem, hogy a két viszonyítási időszak között mikor történt mozgás, ezért lényegében a népszámlálás idején nem a vándorláskori jellemzőket lehet felvenni, hanem szerencsés esetben, csupán ahhoz közeli állapotot. A népszámlálások alapján készülő vándorlási statisztikákból hiányoznak azok a vándorlók, akik meghaltak, vagy kivándoroltak az országból a felvétel időpontjáig.

A legkülönbébb típusú *regiszterek* (lakcím-bejelentési, tartózkodási engedélyeket, munkavállalási engedélyeket, állampolgárokat nyilvántartó, határforgalmat mérő) folyamatos információt képesek szolgáltatni az aktuális helyzetről és a változásokról is. A változásokat az éves időtartamokkal dolgozó folyamatos vándorlási statisztikákban sűrítik egybe. A mechanikus népmozgalmi statisztikák a censzusok szolgáltatata nemzetközi vándorlási adatokhoz képest már a mozgásokat magukat tartalmazzák és nem a mozgások hosszú távú eredménye befolyásolta helyzetet. Tehát a valóságos folyamatokat közvetlenül tükrözik. A folyamatos vándorlás-statisztika szolgáltatata adatokat *áramlási (flow) típusú adatoknak nevezzük*. A nemzetközi összehasonlításban fejlettnak tekinthető folyamatos magyar belföldi vándormozgalmi statisztika 1955 óta szolgáltat településszintig adatokat

A *mintavételes felvételek* legtöbbször állományi típusú adatokat eredményeznek, azonban retrospektív kérdések feltételével visszamenőlegesen áramlási adatok is nyerhetők e

kütfőből. A felvételek érénye lehet a két népszámlálás közötti helyzet bemutatása a mikrocenzusok révén, illetve a gyors megszervezhetőség miatti aktualitás.

A speciális célokból születő mintavételes felvételek a téma legszélesebb, legmélyebb összefüggéseit is képesek feltárni. Jellegükből következően egyik legfőbb problémájuk a teljeskörűség hiánya. A másik jelentős nehézség a minta korrekt kiválasztása a rendelkezésre álló alapsokaságból. A mintavételhez mindenképpen valamilyen releváns meglévő regisztert kell használni. Ellenkező esetben magának az alapsokaságnak a képzése is jelentős erőfeszítéseket követel.

A fentebb említett *három* alapvető *migrációs* statisztikai *forrás* inkább *kiegészíti*, mint *átfed* egymást, hiszen eltérő típusú adatgyűjtések által szolgáltatott adatokról van szó.

A vándorlások és a vándorlók számának különbsége általános módszertani probléma. Egy bizonyos időszak viszonylatában (például egy év), egy személy a „vándorló” akár többször is vándorolhat, tehát a vándorlók és a vándorlások száma nem egyenlő, hiszen az utóbbi többnyire nagyobb. Minél kisebb a vonatkoztatási időszak, és nagyobb az elvándorlás és az odavándorlás területe, annál kisebb a két szám közötti differencia. Rendszerint nincs nagy különbség a két szám között az évente összegzett áramlási adatokban, azonban összekeverésük és helytelen használatuk félreértéseket szülhet.

Az előbbieken említett információk ismeretében általánosságban elmondható, hogy a rejtett migrációs veszteségbe tartoznak mindazok a személyek, akik külföldön tanulnak, dolgoznak, s egy részüknek külföldön ideiglenes, huzamos tartózkodási engedélye van, vagy akár már le is telepedtek, de a kibocsátó ország – jelen esetben Szlovákia – statisztikája ezt nem rögzíti.

A népmozgalmi statisztika vándorlási adatai nem képesek megragadni azokat, akiknek a távozását semmilyen adminisztratív aktus nem rögzíti.

A külföldre irányuló elvándorlás folyamatának két végpontja a „jelenlét” és a „távollét” között általában hosszadalmas folyamat húzódik meg. Csak az elvándorlás előrehaladott záró szakaszában fogható meg adminisztratív eszközökkel az ilyen jellegű migráció. Azoknak a száma, akik az „ittlét” és a „távollét” különböző átmeneti stádiumaiban találhatók, sokkal nagyobb, többszöröse azoknak, akik hivatalosan is be- vagy elvándorlónak minősülnek. Ezeket az eseteket sem a szlovák, sem más országok statisztikai nyilvántartásai nem rögzítik. Tehát ezeknél az átmeneti állapotban leledzőknél nem rendelkezünk megfogható adatokkal. Egyfajta rejtett migrációval állunk szemben. A kérdés az, hogy mennyire becsülhetjük azoknak a magyaroknak számát, akik huzamosan egy másik országban élnek, nagy valószínűséggel már csak látogatóként térnek vissza (esetleg már letelepedtek,

vagy letelepedésük folyamatban van), de hivatalosan még Szlovákia állampolgárai. Mivel a népszámlálás önkitöltős technikával készül, a távollévők egy kisebb részét elkerüli a népszámlálás. A huzamosan távollévők meghatározó része a fiatalabb korcsoportokhoz tartozik, nagy részük feltehetőleg nem rendelkezik saját lakással, ily módon szüleiknél, hozzátartozóiknál vannak bejelentve. S ebben az esetben igen nagy valószínűséggel a hozzátartozók kitöltik népszámlálási adatlapjaikat. Sokkal nagyobb eséllyel kerül el a népszámlálás azokat, akik saját lakással, házzal rendelkeznek.

Feltételezhetjük, hogy a „*rejtett migráció*” csak kis mértékben csökkenthette a szlovákiai magyarság számát. Gyurgyík László kiindulópontjául az szolgált, hogy Szlovákia lakosságának a 2001-es népszámlálás időpontjára továbbszámított adata 23 ezer fővel volt magasabb, mint a lakosság száma a népszámlálás szerint. Tekintettel arra, hogy 1991-ben és 2001-ben is ugyanazon elvek szerint lett behatárolva a megkérdezettek köre, módszertani eltérés nem vezethet lélekszám módosuláshoz. Ebből kiindulva a szlovákiai eltérés magyarságra eső részét (2,2 ezer főt), a magyar rejtett migráció felső hataraként vesszük tekintetbe.¹¹⁰

2. 4. 5. A természetes fogyás

Természetes fogyást, illetve a természetes szaporodást a természetes népmozgalmak, azon belül is az élveszületések és a halálozások negatív, illetve pozitív különbözete adja. A természetes fogyástól, illetve szaporodástól meg kell különböztetnünk a tényleges fogyást, illetve szaporodást, amely az előbbieken említett két népmozgalmi jelenségen kívül figyelembe veszi a migrációt, pontosabban a vándorlási egyenleget.

A rendelkezésre álló népmozgalmi adatok szerint az 1990-es évek közepéig a (magyar) születések száma magasabb volt a halálozásoknál. Az 1990-es évek elején a magyar természetes szaporodás növekménye minimális volt. A magyar természetes szaporodás 1990-re már 1 000 fő alá csökkent, s 1994-től a szaporodást fogyás váltotta fel. Amíg a (magyar) születések száma és aránya fokozatosan csökkent, a halálozások száma és aránya lényegében nem változott. A magyar élveszületések száma 1991 és 2001 között 6 707-ről 4 498-ra, azaz

¹¹⁰ GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 102. p., GYÉMÁNT Richárd: A felvidéki magyarság és a szlovák regionalizáció, 15. p., in: HEGEDŰS Bulcsú (szerk.): *Doktoranduszok és Fiatal kutatók konferenciája*, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bp., 2006.

33%-kal csökkent. A természetes fogyás a magyar nemzetiségűek körében – 1991 és 2001 között – 2 145 fő.¹¹¹

22. táblázat: A szlovákiai (felföldi) magyar nemzetiségű lakosság természetes népmozgalma (1990–2003)

Év	Élveszületések száma	Halálozások száma	Természetes fogyás/szaporodás	Házasságkötések száma	Válások száma
1990	7 282	6 436	846	3 758	944
1991	6 707	6 270	437	3 201	862
1992	6 603	6 226	377	3 103	831
1993	6 242	6 109	133	2 759	810
1994	5 649	5 653	-4	2 628	915
1995	5 022	5 472	-450	2 700	886
1996	5 100	5 082	18	2 480	915
1997	5 187	5 388	-201	2 497	808
1998	5 060	5 636	-576	2 384	851
1999	4 855	5 678	-823	2 252	1 012
2000	4 498	5 554	-1 056	2 002	914
2001	4 210	5 543	-1 333	1 916	977
2002	4 109	5 359	-1 250	1 830	1 124
2003	4 080	5 383	-1 303	n.a.	n.a.

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal.

¹¹¹ GYURGYÍK László: *A szlovákiai magyarság lélekszámcsökkenésének okai*, 50. p., GYURGYÍK László – SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából, 1989-2002*, Teleki László Intézet, Bp., 2003.

2. 5. A szlovákiai (felföldi) magyarság társadalomstatistikai sajátosságai

2. 5. 1. Oktatás

A második világháború után a magyar iskolákban csak az 1949/1950-es tanévben kezdték meg újra az oktatási munkát, mindössze 100 magyar szakképzett pedagógussal. Az 1945 és 1949 közötti időszakban a magyar iskolák bezárása, a kitelepítések, a deportálások és a lakosságcsere következtében a szlovákiai magyar oktatást teljesen két vállra fektették.¹¹²

A magyarság asszimilálását célzó intézkedések mindvégig összefüggésben voltak a magyar iskolahálózat leépítésére irányuló törekvésekkel, amelyek különösen az 1970-es és az 1980-as években erősödtek fel. A magyar iskolahálózatot érintő átszervezések, az iskolák összevonása, az egy településen belüli szlovák és magyar iskolák közös igazgatóság alá vonása, a magyar pedagógusok és a magyar egyetemi oktatás hiánya mind a mai napig kedvezőtlen hatással van a magyar oktatásügyre.¹¹³ Évek óta csökken a magyar tannyelvű iskolák, osztályok száma.

Szlovákiában jelenleg nincs sem magyar magánóvoda, sem magyar tanítási nyelvű magán-alapiskola.

A szlovákiai oktatásügyben 2002-ben igen jelentős változás történt. A 2001-ben elkezdett közigazgatási reform részeként 2002. július 1-jével az óvodák és általános iskolák a helyi, a gimnáziumok és középiskolák pedig a kerületi önkormányzatok fennhatósága alá kerültek.¹¹⁴ Igaz, a reformfolyamat részeként mind a mai napig nem került sor az adóreformra, vagyis az adórendszer decentralizálására, ami jelentősen megnehezíti az önkormányzatok számára az iskolák és csatlakozó intézmények fenntartását. Jogi szempontból viszont a szlovákiai magyarság még soha nem gyakorolt ilyen nagy jogköröket iskolarendszere felett. A közigazgatási jogkörökről szóló törvény ugyanis úgy rendelkezik, hogy nemcsak az iskolák fenntartása, hanem alapítása is a helyi önkormányzat joga. Az állam az iskolaépületek fenntartására évek óta alig biztosított forrást, az épületeket az

¹¹² LÁSZLÓ Béla: *A (cseh)szlovákiai oktatásügy szerkezete, valamint közigazgatási és jogi keretei 1945 után*, 94–101. p., in: TÓTH László (szerk.): *A (csehszlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*, II. kötet, Ister, Bp., 1998.

¹¹³ 1996. évi adatok szerint a szlovákiai tanuló ifjúság 8,8%-a magyar nemzetiségű, de csak 6,8%-a jár magyar tannyelvű iskolába. Az összes magyar iskolaköteles gyermek mintegy 26,2%-a nem anyanyelvű iskolát látogat, amihez jelentős mértékben hozzájárul, hogy 130 településen, ahol a magyar ajkú lakosság többséget alkot, nincs magyar tannyelvű iskola.

¹¹⁴ LÁSZLÓ Béla: *A magyar oktatásügy*, 203–226. p., in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásáig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

önkormányzatok katasztrofális állapotban voltak kénytelenek átvenni, fenntartásuk, illetve állaguk javítása pedig immár az ő feladatuk, ami jelentősen megterheli költségvetésüket.

További fontos változás, hogy a kormány, illetve a parlament egyenrangúsította az ország állami, illetve magán- és egyházi iskoláit. Már a 2002–2003-as tanévben gyakorlatilag azonos támogatást kapnak az iskolatípusok, a támogatás mértéke a diákok számától függ.

Szlovákiában az egyházi alapiskolákban tanuló gyermekek száma 25 521, közülük 1 061 magyar nemzetiségű. Az egyházi alapiskolákban tanuló (1 061 fő) magyar nemzetiségű diák 97,27%-a (1 032 fő) tanulhat anyanyelvén. Az 1993/1994-es tanévben a magyar nemzetiségű óvodás gyermekek 22,85%-a, az 1996/1997-es tanévben 23,30%-a, 2000-ben pedig 21,34%-a járt szlovák óvodába. Ugyanezekben a tanévekben a magyar nemzetiségű iskolaköteles gyermekek 21,19%-a, 23,12%-a, illetve 19,01%-a látogatott szlovák tanítási nyelvű állami alapiskolát.¹¹⁵

A szlovákiai magyar felsőoktatás terén az elmúlt két esztendőben fontos események történtek. A pedagógusképzés terén előrelépést jelent – bár komoly terheket ró a szlovákiai magyar fiatalokra –, hogy a szlovák oktatási tárca rendezte a magyar tanárképző főiskolák végzettjeinek helyzetét. Oklevelüket ugyan nem ismeri el, ám háromszemeszteres továbbképzést biztosított számukra a nyitrai és a besztercebányai egyetemen, ahol pedagógusképzés is folyik, így másfél év alatt teljes értékű pedagógusként oktathatnak a magyar iskolákban. Ez vonatkozik a Komáromi Városi Egyetem levelező tagozatos hallgatóira is.

Jelentős előrelépés történt 2001-ben a szlovákiai magyar felsőoktatás terén az által, hogy Észak-Komáromban megkezdte munkáját a budapesti Közgazdasági és Államigazgatási Egyetem kihelyezett kara, amely elsősorban közgazdászokat és menedzsereket nevel a szlovákiai magyar társadalom számára. A karta a Sellye János Alapítvány működteti, és magyarországi és szlovákiai előadók oktatják az immár 400 első- és másodéves diákot, akik ösztöndíjban és ingyenes kollégiumi ellátásban részesülnek. Az elképzelések szerint az

¹¹⁵ A szlovák tanítási nyelvű alapiskolába járó magyar gyermekek részaránya az 1993/1994-es és a 2000/2001-es tanév között a Dunaszerdahelyi járásban 14,74%-ról 13,33%-ra, a Lévai járásban 22,65%-ról 21,29%-ra, a Nyitrai járásban 48,81%-ról 36,36%-ra, az Érsekújvári járásban 24,38%-ról 19,72%-ra, a Rimaszombati járásban 18,86%-ról 9,18%-ra, a Nagykürtösi járásban 39,66%-ról 34,47%-ra, a Komáromi járásban pedig 17,18%-ról 13,33%-ra mérséklődött, addig ugyanebben az időszakban a Losonci járásban a csökkenés csak 0,18%-os volt, a Töketerbesi járásban a szlovák tanítási nyelvű alapiskolát látogató magyar nemzetiségű gyermekek részaránya 22,70%-ról 32,78%-ra növekedett. A legelszomorítóbb adatok azonban a Nyitrai járás szlovák óvodát látogató magyar nemzetiségű gyermekei esetében regisztrálhatók: itt ez a részarány 87,62%, a Losonci és a Nagyrőcei járásban 41,08%, illetve 45,15%, a Galántai járásban 27,82%, a Vágsellyei járásban pedig 39,95%. Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 30.). (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

egyetem kihelyezett részlegén folyamatosan emelik a diákok és tanárok számát úgy, hogy néhány éven belül mintegy ezer diák folytathassa itt tanulmányait, s közben egyre bővül majd a tantárgyi–szakmai kínálat is. Az oktatás magyar, szlovák és angol nyelven folyik.

2002-ben erőteljesen rajzolódott ki az önálló szlovákiai magyar egyetem megalakulásának a lehetősége is. Az új szlovák kormány programjába ugyanis kiemelt feladatként került be az intézmény megalakításának szándéka.

A nyitrai Konstantin Egyetemen is alakult egy új kar 2002-ben, amely ugyancsak hozzájárulhat a felvidéki magyar fiatalok műveltségi szintjének emeléséhez. Létrejött továbbá a közép-európai kultúrák kara, amely továbbra is vállalja a magyar pedagógusok képzését, és az elképzelések szerint kultúraszervezői, s talán néprajzi szakok is otthont kapnak a karon, természetesen a szlovákiai kisebbségekhez tartozó fiatalok képzését szolgálva.

Szlovákiában u.n. városi egyetemek¹¹⁶ is működnek. Az egyik Komáromban a másik Királyhelmeceken. Mindkét városi egyetem esetében megoldatlan a diplomák elismerése és a városi egyetemek akkreditációja, mivel az oklevelek kölcsönös elismeréséről szóló magyar–szlovák egyezmény csak az egyetemi oklevelek elismerését teszi lehetővé. Így a magyarországi főiskolák diplomái csak annyi segítséget jelentenek a szlovákiai magyar diákok számára, hogy háromszemeszteres továbbképzés után megkapják a szlovák egyetem oklevelét. Ezt a három szemesztert azonban kizárólag önköltséges alapon végezhetik el.

E két városi egyetemen kívül magyarországi főiskolák kihelyezett tagozatai működnek még Kassán (sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola), Dunaszerdahelyen (tatabányai Modern Üzleti Tudományok Főiskolája), valamint Kassán és Magyardíószezen (budapesti Gábor Dénes Főiskola). Az oklevelek elismerése hasonlóan megoldatlan, mint a városi egyetemek esetében.

1990 őszén alakult meg a Calvin János Teológiai Intézet (Komárom), amely később a Calvin János Teológiai Akadémia nevet vette fel és hitoktatókat, valamint lelkészeket képez.

¹¹⁶ A (rév)komáromi önkormányzat a meglévő jogszabályoknak megfelelően 1992. június 16-án hozta létre a Városi Egyetemet, amely magyarországi társintézmények (Benedek Elek Óvónőképző Főiskola, Sopron; Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola, Győr; Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Kertészeti Főiskolai Kara, Kecskemét) kihelyezett tagozataként működik. A végzős hallgatók diplomáját magyarországi felsőoktatási intézmény adja ki. A Városi Egyetemen az 2000/2001-es tanévben 450 hallgatója volt. Királyhelmeceken a Városi Egyetem a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem kihelyezett tagozataként 1993-ban jött létre. A királyhelmecei 8 szemeszteres képzés főiskolai szintű közgazdászdiploma megszerzéséhez nyújt lehetőséget. Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 30.). (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

2. 5. 2. Felekezeti megoszlás

A vallási élet tekintetében, a kommunista érában az egyházak és a hitélet szigorú ellenőrzés alatt állt. A felekezeti hovatartozást 1950 után, első ízben az 1991. évi csehszlovák népszámlálás alkalmával mérték fel. Az 1991. évi népszámlálást követő 2001. évi szlovák népszámlálás szintén foglalkozott a felekezeti megoszlás kérdésével.

23. táblázat: Felekezeti megoszlás Szlovákiában (%) (1991, 2001)

Felekezeti hovatartozás	1991			2001		
	Szlovákia összesen	Magyar	Szlovák	Szlovákia összesen	Magyar	Szlovák
Római katolikus	60,4	64,9	60,8	68,9	72,8	69,9
Görög katolikus	3,4	1,2	3,5	4,1	1,6	4,1
Evangélikus	6,2	2,2	6,9	6,9	1,5	7,8
Református	1,6	11,4	0,4	2,0	15,5	0,6
Ortodox	0,7	0,0	0,5	0,9	0,0	0,7
Zsidó	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Egyéb	0,6	0,8	0,5	1,1	1,1	1,0
Ismeretlen	17,4	12,9	17,6	3,0	1,1	2,2
Felekezeten kívüli	9,8	6,6	9,9	13,0	6,4	13,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal.

24. táblázat: Felekezeti megoszlás Szlovákiában (fő) (1991, 2001)

Felekezeti hovatartozás	1991			2001		
	Szlovákia összesen	Magyar	Szlovák	Szlovákia összesen	Magyar	Szlovák
Római katolikus	3 187 383	368 416	2 745 502	3 708 120	378 700	3 224 093
Görög katolikus	178 733	6 764	156 886	219 831	8 086	188 522
Evangélikus	326 397	12 310	310 749	372 858	7 963	360 716
Református	82 545	64 533	17 572	109 735	80 582	27 970
Ortodox	34 376	135	22 365	50 363	86	31 607
Zsidó	912	122	742	2 310	240	1 737
Egyéb	30 603	4 575	23 571	58 332	5 712	45 807
Ismeretlen	917 835	73 194	793 818	160 598	5 823	102 084
Felekezeten kívüli	515 551	37 247	448 123	697 308	33 336	632 318
Összesen	5 274 335	567 296	4 519 328	5 379 455	520 528	4 614 854

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal.

Az 1991. évi csehszlovák, valamint 2001. évi szlovák népszámlálás felekezeti megoszlásra vonatkozó adatai közötti a legjelentősebb eltérés az „ismeretlenek”¹¹⁷ számában mutatkozik meg. Amíg a rendszerváltás utáni első népszámlálás idején a magukat „ismeretlennek” vallók aránya – országosan - 17,7% volt, addig 2001-ben már csak a megkérdezettek 3%-a vallotta magát felekezeti megoszlás tekintetében „ismeretlennek”.

¹¹⁷ GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 100. p.

Az „ismeretlenek” körébe tartozhattak a „bizonytalankodók”, akik egyik felekezethez sem tudták magukat besorolni, de felekezeten kívülinek sem tartották magukat. Az „ismeretlen” kategóriát választhatták a „többses identitású” személyek is. Az „ismeretlen” kategóriába sorolták be azokat is, akik a fent megnevezett történelmi egyházaknak ugyan nem voltak hívei, de valamilyen más, kisebb egyházhoz vagy szektához tartozónak tartották magukat. Végül az „ismeretlenek” közé sorolták be azokat is, akik nem gondosan töltötték ki a népszámlálási kérdőívet vagy megválaszolatlanul hagyták a kérdést.

A felekezeti hovatartozás tekintetében Szlovákia egyes régiói eltérő képet mutatnak. Általánosságban elmondható, hogy római katolikusok aránya – a történelmi hagyományokból kifolyólag – nyugatról kelet felé csökken. Közép-Szlovákiában az evangélikusok, valamint a felekezeten kívüliek aránya magasabb az országos értékeknél. Kelet-Szlovákiában pedig a görög katolikusok aránya haladja meg az országos átlagot. A reformátusok mind Közép-, mind Kelet-Szlovákiában az országos arányhoz képest magasabb arányban vannak jelen.

A hitéletet a rendszerváltozás előtt gátolta az egyházi vagyon elkobzása, illetve államosítása. Az említett nehézségek ellenére az egyházi élet folyamatosan erősödik. A Szlovák Nemzeti Tanács 1993 szeptemberében törvényt fogadott el az egyházi javak visszaszolgáltatásáról. Ennek alapján az egyházak visszakaphatják ingó- és ingatlan vagyonukat, kivéve a törvényben felsorolt eseteket. Az egyházak költségvetési támogatása az Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériumának feladata.

A törvény a református egyház számára – amely kifejezetten magyar egyház Szlovákiában – csak részleges kárpótlást biztosított. Az ügyben jelenleg is tárgyalások folynak a szlovák kormánnyal, illetve peres úton próbálnak érvényt szerezni követeléseiknek. A református egyház mintegy 70%-át kapta vissza földingatlanainak. A református egyházat a már említett meghurcolás és hátrányos megkülönböztetés mellett ugyancsak a lelkészek alacsony száma gátolja munkájában.¹¹⁸

A szlovákiai magyar római katolikus hívők 1990 óta hiába kérik az önálló püspökség kialakítását, illetve egy magyar püspök kinevezését.¹¹⁹ A felföldi magyarság többsége római katolikus vallású, ennek ellenére jelentős hiány mutatkozik magyar anyanyelvű papokban. Évek óta csak két-három új papot szentelnek fel, valamint nincs megoldva a magyar nyelvű

¹¹⁸ A. KISS Béla: *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház*, 383–384. p., in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

¹¹⁹ HERDICS György – ZSIDÓ János: *A Római Katolikus Egyház* 389. p., in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

pagképzés. Ez a helyzet nemcsak a római katolikusok hitéletének megszervezését nehezíti, hanem a katolikus iskolaalapítást is gátolja.

Az evangélikus egyház helyzete – a nagy hagyományok ellenére – szintén nagyon kedvezőtlen a helyzet; magyar anyanyelvű papjai csak elvétve vannak.

A legjobbnak a görög-katolikusok helyzete mondható. A közel 10 magyar jellegű plébánia két esperességben oszlik meg, a megközelítőleg 8 ezer magyar nemzetiségű görög-katolikus vallású lakosság lelki szükségleteit 12 magyar pap látja el.¹²⁰

2. 5. 3. Médiumok

A média tekintetében is vegyes eredmények mutatkoznak. A nemzetiségi sajtó állami támogatásának hiánya miatt több lap megszűnt, illetve megváltozott periodicitása.

A legismertebb szlovákiai magyar lapok a következők: Új Szó (napilap), Vasárnap (családi hetilap), Irodalmi Szemle és Kalligram (irodalmi lapok), Katedra (pedagógiai szaklap), Csallóköz (hetilap), Szabad Újság (hetilap), Remény (katolikus hetilap), továbbá számos gyermek, ifjúsági és egyéb lap. Ezen kívül több regionális – pl. Gömörország (az északi peremvidék fóruma) – és helyi (községi vagy városi) lap is megjelenik, köztük a Castrum Novum (Érsekújvár), a Honti Lapok (Ipolytő), a Komáromi Lapok, a Párkány és Vidéke, a Somorja és Vidéke stb. A minimális állami támogatáson túl a megjelenést magyarországi alapítványok és civil szervezetek támogatása teszi lehetővé.¹²¹

A jelenleg heti 45 órás magyar rádióadás műsorának gerince a Pavilon című, hétfőtől péntekig, délután fél háromtól este fél hétig, élőben közvetített zenés, információs, szórakoztató műsor. A Napi krónika kétszer jelentkezik 13,00 és 17,30 órakor. Péntekenként 13,30 órától 30 perces műsort közvetít a magyarul beszélő romák számára. Szombaton Hétről hétre címmel élő műsort sugároznak, amelyben a hét politikai eseményeit foglalják össze. Vasárnap reggel egyházi magazin, majd 10,00 órától 14,00 óráig négyórás élő műsor, a Randevű szerepel a programban.

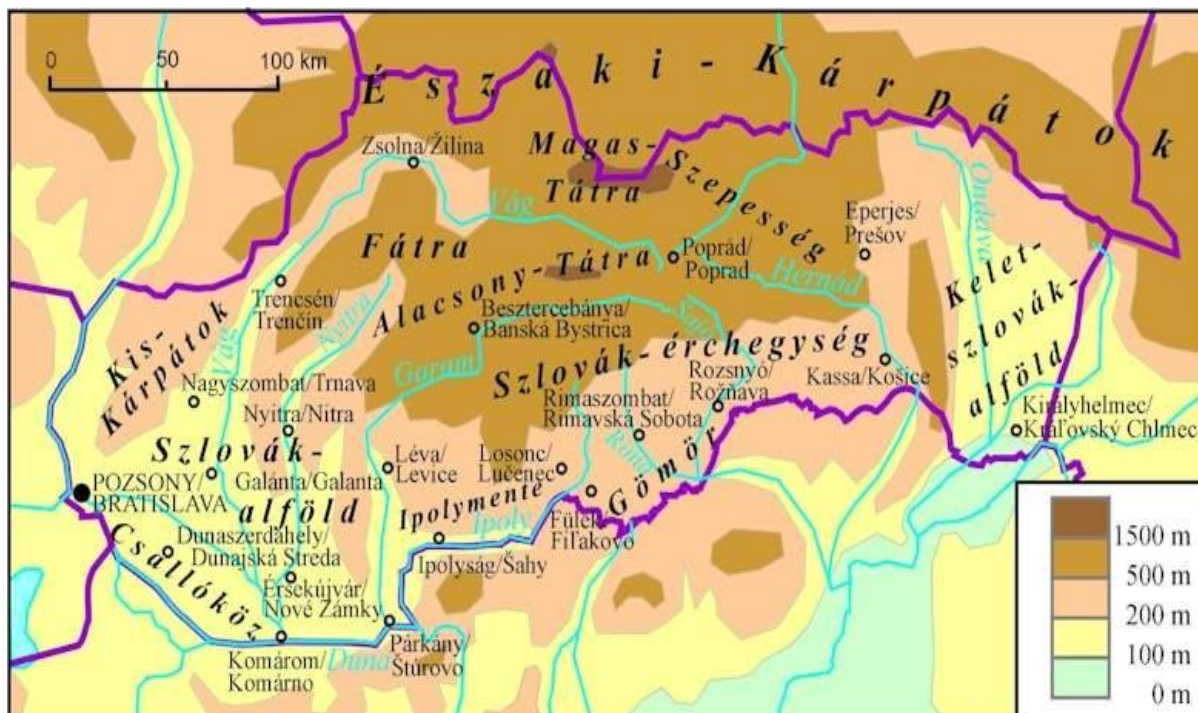
1999. április 1-jétől megalakult a Szlovák Televízió Magyar Műsorok Szerkesztősége. A napi híreken kívül a Szerkesztőség a Szlovák Televízió hivatalos műsorrendjébe iktatott 1–1 órás adásidővel rendelkezik kedden és csütörtökön.

¹²⁰ HORVÁTH Gyula (szerk.): *Dél-Szlovákia, A Kárpát-medence régiói 2.*, MTA Regionális Kutatások Központja, Dialg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004, 250–253. p.

¹²¹ LOVÁSZ Attila: *A magyar sajtó*, 426–428. p., in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásáig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja - Dunaszerdahely, 2004.

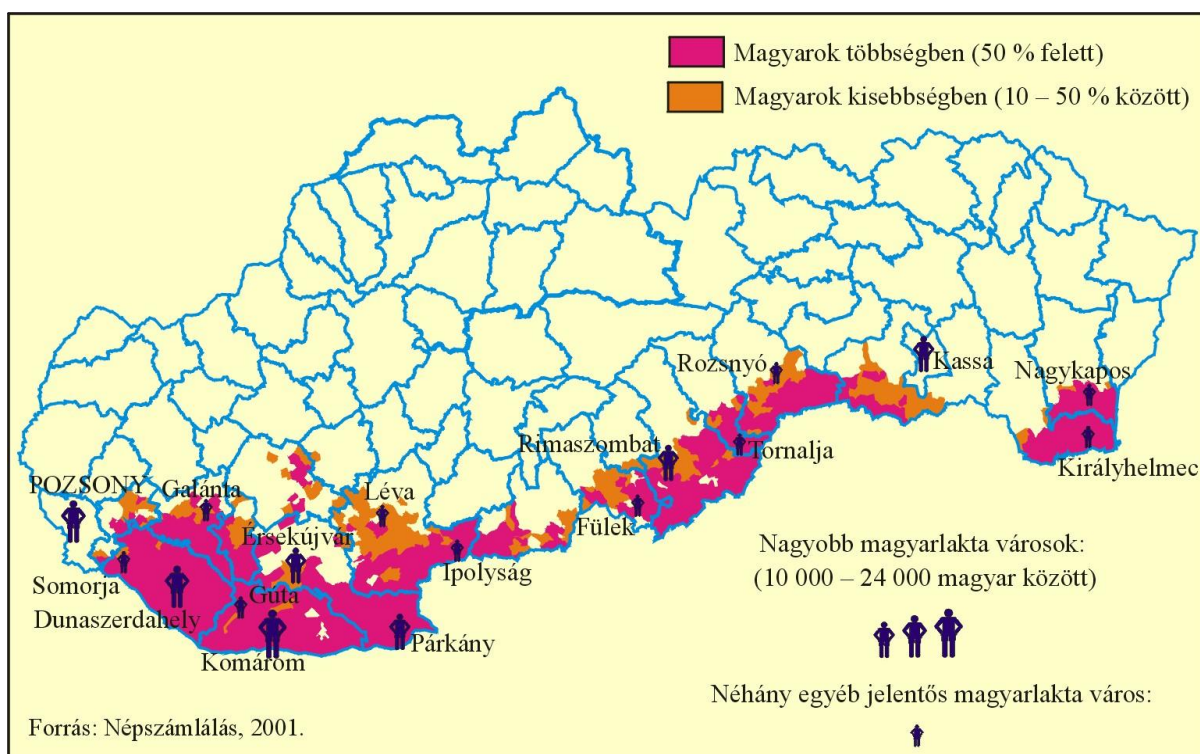
2. 6. Melléklet

13. ábra: Tájegységek Szlovákiában

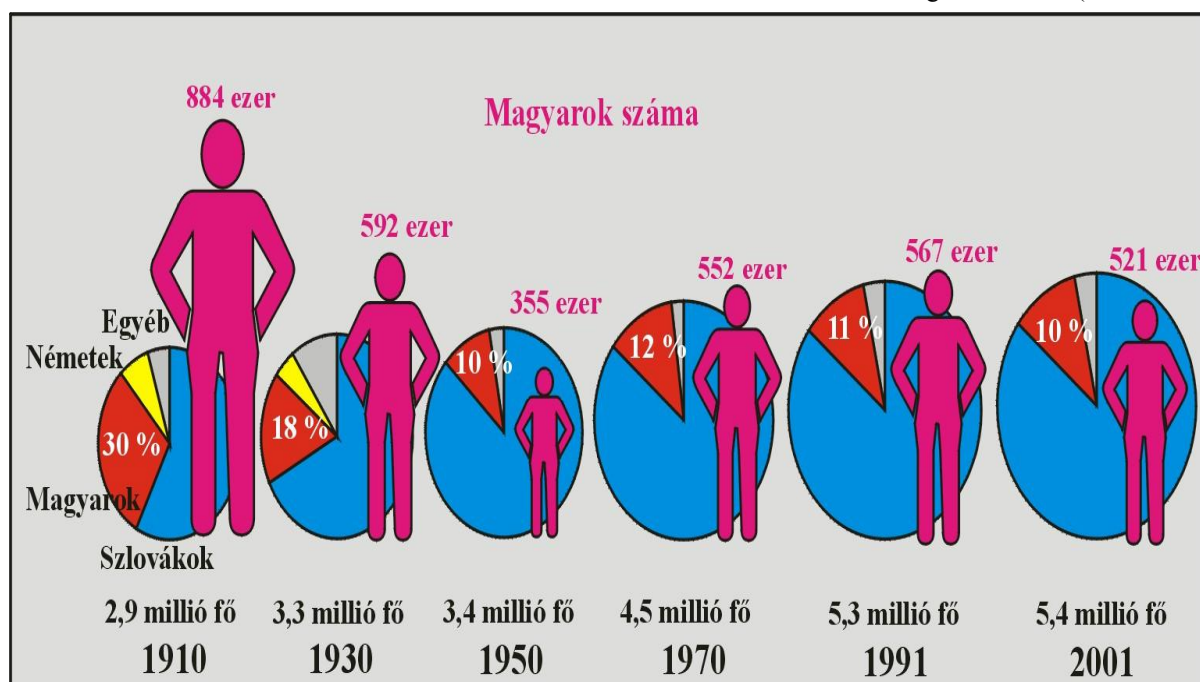
Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/szlnemz.jpg>.
(Letöltés ideje: 2007. augusztus 27.)

14. ábra: Magyarok Szlovákiában (2001)

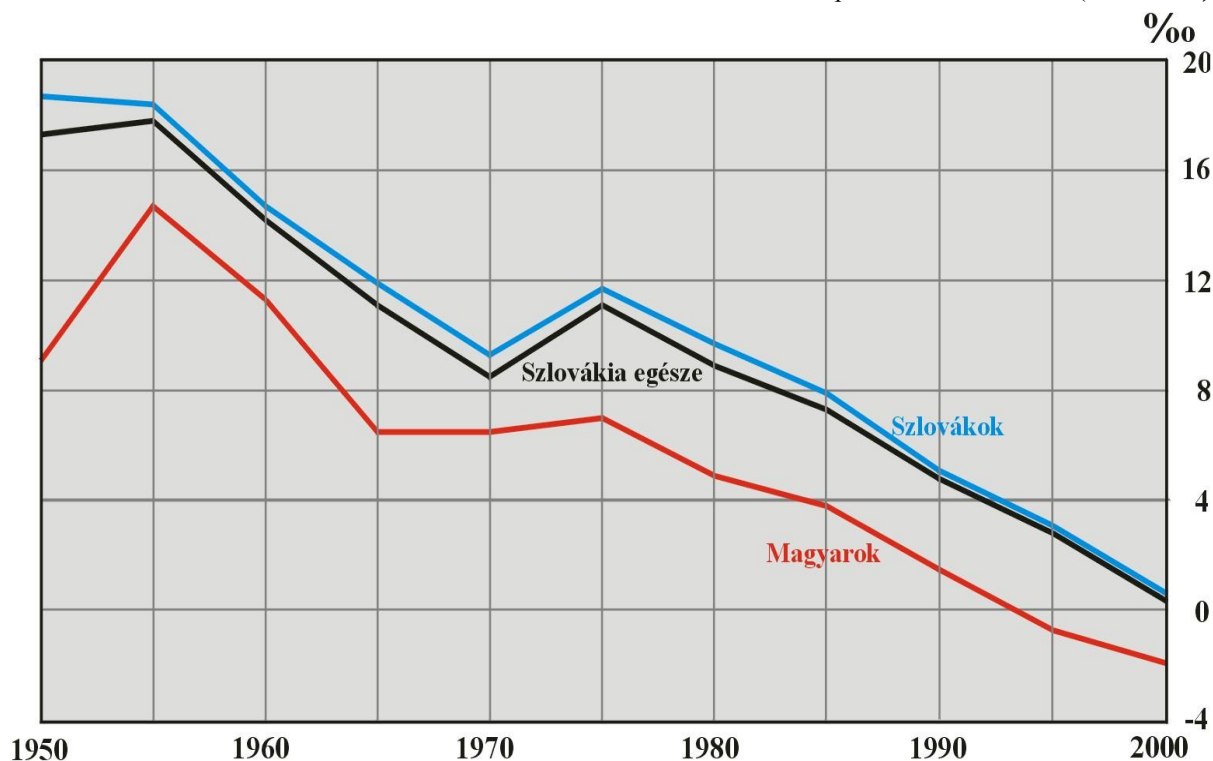
Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/szlnemz.jpg>.
(Letöltés ideje: 2007. augusztus 27.)

15. ábra: Szlovákia nemzetiségi összetétele (1910-2001)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/szlnemz.jpg>.
(Letöltés ideje: 2007. augusztus 27.)

16. ábra: A természetes szaporodás Szlovákiában (1950-2000)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/szlnemz.jpg>.
(Letöltés ideje: 2007. augusztus 27.)

17. ábra: Szlovákia közigazgatása (2005)

Forrás: Az ENSZ honlapja, <http://www.un.org/>. (Letöltés ideje: 2005. augusztus 31.)

25. táblázat: A felvidéki történelmi magyar városok nemzetiségi képe (1910)

Település	Összesen	Szlovák	Magyar	Német	Egyéb
Történelmi Abauj-Torna vármegye					
Kassa (Košice) vármegyeszékhely, tjt.	44 211	6 547	33 350	3 189	1 125
Történelmi Arva vármegye					
Alsókubin (Dolný Kubín) vármegyeszékhely	1 821	1 055	471	245	50
Történelmi Bars vármegye					
Aranyosmarót (Zlaté Moravce) vármegyeszékhely	3 227	941	2 127	147	12
Körmöcbánya (Kremnica) rtv.	4 514	1 482	1 501	1 514	17
Léva (Levice) rtv.	9 675	688	8 752	199	36
Újbánya (Nová Baňa) rtv.	4 813	4 256	470	79	8
Történelmi Gömör és Kishont vármegye					
Dobsina (Dobšiná) rtv.	5 029	1 503	1 739	1 688	99
Jolsva (Jelšava) rtv.	2 846	449	1 739	42	616
Nagytrőce (Revúca) rtv.	1 925	884	1 000	37	4
Rimaszombat (Rimavská Sobota) rtv.	6 912	468	6 199	91	154
Rozsnyó (Rožňava) rtv.	6 565	406	5 886	159	114
Történelmi Hont vármegye					
Ipolyság (Šahy) vármegyeszékhely	4 206	122	4 003	64	17
Korpona (Krupina) rtv.	4 016	3 460	484	24	48
Selmec- és Bélabánya (Banská Štiavnica) tjt.	15 185	8 341	6 340	453	51
Történelmi Komárom vármegye					
Komárom (Komarno) vármegyeszékhely, tjt.	22 337	768	19 924	1 248	397
Történelmi Liptó vármegye					
Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš) vármegyeszékhely	3 251	1 656	900	655	40
Rózsahegy (Ružomberok) rtv.	12 249	8 340	1 735	1 031	1 143
Történelmi Nógrád vármegye					
Losonc (Lučenec) rtv.	12 939	1 675	10 634	428	202
Történelmi Nyitra vármegye					
Érsekújvár (Nové Zámky) rtv.	16 228	964	14 838	377	49
Nyitra (Nitra) vármegyeszékhely, rtv.	16 419	4 929	9 754	1 636	100
Szokolca (Skalica) rtv.	5 018	4 155	505	259	99
Történelmi Pozsony vármegye					
Bazin (Pezinok) rtv.	4 809	2 642	575	1 558	34
Modor (Modra) rtv.	5 009	4 124	347	525	13
Nagyszombat (Trnava) rtv.	15 163	8 032	4 593	2 280	258
Pozsony (Bratislava) vármegyeszékhely, rtv.	78 223	11 673	31 705	32 790	2 055
Szentgyörgy (Svätý Jur) rtv.	3 458	1 897	641	916	4
Történelmi Sáros vármegye					
Bártfa (Bardejov) rtv.	6 578	2 571	2 179	1 617	211
Eperjes (Prešov) vármegyeszékhely, rtv.	16 323	6 494	7 976	1 404	449
Kisszeben (Sabinov) rtv.	3 288	1 640	1 168	341	139
Történelmi Szepes vármegye					
Gölnicbánya (Gelnica) rtv.	3 833	1 098	606	2 095	34
Igló (Spišská Nová Ves) rtv.	10 525	5 103	3 494	1 786	142
Késmárk (Kežmarok) rtv.	6 317	1 606	1 314	3 242	155
Leibic (L'ubica)	2 782	1 311	213	1 135	123
Lőcse (Levoča) vármegyeszékhely, rtv.	7 528	3 094	2 410	1 377	647
Poprád (Poprad) rtv.	2 283	758	689	818	18
Szepesbéla (Spišská Belá) rtv.	2 894	1 258	355	1 247	34
Szepesolaszi (Spišské Vlachy) rtv.	2 413	1 613	340	440	20
Szepesváralja (Spišské Podhradie) rtv.	3 129	1 832	566	713	18
Történelmi Trencsén vármegye					
Trencsén (Trenčín) vármegyeszékhely, rtv.	7 805	3 676	2 997	925	207
Zsolna (Žilina) rtv.	9 179	4 954	2 336	1 463	426
Történelmi Turóc vármegye					
Turócszentmárton (Martin) vármegyeszékhely	4 113	2 720	934	392	67
Történelmi Zólyom vármegye					
Besztercebánya (Banská Bystrica) vármegyeszékhely, rtv.	10 776	4 388	5 261	879	248
Breznóbánya (Brezno) rtv.	4 179	3 081	1 010	73	15
Zólyom (Zvolen) rtv.	8 799	3 579	4 973	209	38

Forrás: 1910. évi magyar népszámlálás, LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998.

26. táblázat: A felvidéki történelmi magyar városok nemzetiségi képe (2001)

Település	Összesen	Szlovák	Magyar	Német	Egyéb
Történelmi Abaúj-Torna vármegye					
Kassa (Košice) vármegyeszékhely, tjv.	236 093	210 340	8 940		16 813
Történelmi Arva vármegye					
Alsókubin (Dolný Kubín) vármegyeszékhely	19 948	19 356	28		564
Történelmi Bars vármegye					
Aranyosmarót (Zlaté Moravce) vármegyeszékhely	15 618	15 164	45		409
Körmöcbánya (Kremnica) rtv.	5822	5575	19		228
Léva (Levice) rtv.	36 538	30 997	4 469		1 072
Újbánya (Nová Baňa) rtv.	7 505	7 318	7		180
Történelmi Gömör és Kishont vármegye					
Dobsina (Dobšiná) rtv.	4 896	4 337	31		528
Jolsva (Jelšava) rtv.	3 287	2 774	81		432
Nagytrőce (Revúca) rtv.	13 466	12 405	291		770
Rimaszombat (Rimavská Sobota) rtv.	25 088	14 873	8 846		1 369
Rozsnyó (Rožňava) rtv.	19 261	13 343	5 162		756
Történelmi Hont vármegye					
Ipolyság (Šahy) vármegyeszékhely	8 061	2 787	5 015		259
Korpona (Krupina) rtv.	7 991	7 802	27		162
Selmec- és Bélabánya (Banská Štiavnica) tjv.	10 874	10 213	43		618
Történelmi Komárom vármegye					
Komárom (Komarno) vármegyeszékhely, tjv.	37 366	12 960	22 452		1 954
Történelmi Liptó vármegye					
Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš) vármegyeszékhely	33 007	31 049	91		1 867
Rózsahegy (Ružomberok) rtv.	30 417	29 394	41		982
Történelmi Nógrád vármegye					
Losonc (Lučenec) rtv.	28 332	23 127	3 713		2 034
Történelmi Nyitra vármegye					
Érsekújvár (Nové Zámky) rtv.	42 262	29 446	11 632		1 184
Nyitra (Nitra) vármegyeszékhely, rtv.	87 285	83 285	1 489		2 511
Szabolca (Skalica) rtv.	15 013	14 239	19		755
Történelmi Pozsony vármegye					
Bazin (Pezinok) rtv.	21 082	20 347	110		625
Modor (Modra) rtv.	8 536	8 315	35		186
Nagyszombat (Trnava) rtv.	70 286	68 099	148		2 039
Pozsony (Bratislava) vármegyeszékhely, rtv.	428 672	391 761	16 451		20 460
Szentgyörgy (Svätý Jur) rtv.	4 614	4 499	18		97
Történelmi Sáros vármegye					
Bártfa (Bardejov) rtv.	33 247	30 346	48		2 853
Eperjes (Prešov) vármegyeszékhely, rtv.	92 786	86 910	208		5 668
Kisszeben (Sabinov) rtv.	12 290	11 137	7		1 146
Történelmi Szepes vármegye					
Gölnicbánya (Gelnica) rtv.	6 404	6 143	6		255
Igló (Spišská Nová Ves) rtv.	39 193	36 924	65		2 204
Késmárk (Kežmarok) rtv.	17 383	16 550	26		807
Leibic (L'ubica)	3 677	3 443	1		233
Lőcse (Levoča) vármegyeszékhely, rtv.	14 366	12 509	15		1 842
Poprád (Poprad) rtv.	56 157	5 268	131		3 158
Szepesbéla (Spišská Belá) rtv.	6 136	5 818	4		314
Szepesolaszi (Spišské Vlachy) rtv.	3 518	3 441	2		75
Szepesváralja (Spišské Podhradie) rtv.	3 780	3 490	1		289
Történelmi Trencsén vármegye					
Trencsén (Trenčín) vármegyeszékhely, rtv.	57 854	55 131	164		2 559
Zsolna (Žilina) rtv.	85 400	82 750	106		2 544
Történelmi Turóc vármegye					
Turócszentmárton (Martin) vármegyeszékhely	60 133	57 072	144		2 917
Történelmi Zólyom vármegye					
Besztercebánya (Banská Bystrica) vármegyeszékhely, rtv.	83 056	78 690	446		3 920
Breznobánya (Brezno) rtv.	22 875	21 239	50		1 586
Zólyom (Zvolen) rtv.	43 789	41 980	218		1 591

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal, 2001. évi szlovák népszámlálás.

2. 7. Felhasznált irodalom

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) honlapja: <http://www.who.int>.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (UN) honlapja: <http://www.un.org>.

Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH) honlapja: <http://www.htmh.hu>.

Krónika kézikönyv, Európa, Magyar Könyvklub, Bp., 2001.

Magyarország külkapcsolati rendszere, tansegédlet, Budapesti Corvinus Egyetem, Világgazdasági Tanszék. Elektronikus letöltés helye: www.bke.hu.

Pallas Nagylexikon, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., II. kötet, Bp., 1893-1897.

Reader's Digest Illustrated Atlas of the World, The Reader's Digest Association Limited, London, 1997.

Szlovák Statisztikai Hivatal honlapja: <http://www.statistics.sk>.

A. KISS Béla: *A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház*. in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989-2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

ÁCS Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*, Kossuth Kiadó, Bp., 1984.

BALÁZS József – HORVÁTH Róbert: *Bevezetés a demográfiába*, JATEPress, Szeged, 1993.

BALLAGI Mór: *A magyar nyelv teljes szótára*, I. kötet, Heckenast Nyomda, Pest, 1873.

BÁRCZI Géza: *Magyar szófejtő szótár*, Trezor kiadó, Bp., 1991.

BECSEY József: *Népességföldrajz*, IPSZILON Kiadó, Békéscsaba, 2004.

BOROVSKY Samu – SZIKLAY János (szerk.): *Pozsony vármegye*, A Magyarország vármegyéi és városai, Országos Monográfiai Társaság, Bp., 1987.

CZUCZOR Gergely – FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*, II. kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1862-1874.

DÁNYI Dezső: *A szlovákiai szórványmagyarság*, RÉGIÓ, Kisebbség, Politika, Társadalom, Bp., 1999, 3–4. sz.

DUKA ZÓLYOMI Norbert: *A szlovenszkói magyar katolikusok követelései*, Magyar Kisebbség, 1937, 20. szám.

FARKAS Gyula: *A elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Bp., 1927.

GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2004.

GYÉMÁNT Richárd: *A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005.

GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Második, átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006.

GYÉMÁNT Richárd: *A felvidéki magyarság demográfiai sajátosságai és a szlovák regionalizáció*, Területi Statisztika, KSH, Bp., 2006.

GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Harmadik, átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006.

GYÉMÁNT Richárd: A felvidéki magyarság és a szlovák regionalizáció, in: HEGEDŰS Bulcsú (szerk.): *Doktoranduszok és Fiatal kutatók konferenciája*, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bp., 2006.

GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Negyedik, átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006.

GYÖNYÖR József: *Államalkotó nemzetiségek. Tények és adatok a csehszlovákiai nemzetiségekről*, Madách Kiadó, Pozsony 1989.

GYÖRGY Aladár: *Felső-Magyarország*, in: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*, 15. Magyarország V. kötet (Felső-Magyarország I. rész), Magyar Királyi Államnyomda, Bp., 1899.

GYURGYÍK László: *Magyar mérleg, A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1994.

GYURGYÍK László: *A (cseh)szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének alakulása 1918–1998*. in: TÓTH László (szerk.): *A (csehszlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*, I. kötet, Ister, Bp., 1998.

GYURGYÍK László: *A szlovákiai magyarság lélekszámcsökkenésének okai*. GYURGYÍK László – SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából, 1989-2002*, Teleki László Intézet, Bp., 2003.

GYURGYÍK László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2004.

GYURGYÍK László: *A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai*. in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001, A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006.

GYURGYÍK László: *Népszámlálás 2001 - A szlovákiai magyarság számának alakulása*: <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=344>.

HAMBERGER Judit: *Csehszlovákia szétválása, Egy föderációs kísérlet kudarca*, Teleki László Alapítvány, Bp., 1997.

HAMBERGER Judit: *A Magyar Koalíció Pártja a szlovák kormányban*. in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja - Dunaszerdahely, 2004.

HERDICS György – ZSIDÓ János: *A Római Katolikus Egyház*. in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

HOÓZ István: *Népesség és népesedés*, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 1995.

HORVÁTH Gyula (szerk.): *Dél-Szlovákia, A Kárpát-medence régiói 2.*, MTA Regionális Kutatások Központja, Dialg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004.

KEPECS József (szerk.): *A Felvidék településeinek népszámlálási adatai*, KSH, Bp., 1999.

KISS GY. Csaba: *Közép-Európa, nemzetek, kisebbségek*, Pesti Szalon, Bp. 1993.

KISS GY. Csaba: *Séta a Felvidék szó körül (I–II.)*, Magyar szó, Újvidék, 2006. július 11–12.

KÓSA László – FILEP Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1975.

KOVAC, Dušan: *Szlovákia története*, Kalligram, Pozsony, 2001.

LACIKA, Ján: *Bratislava*, Djama, Bratislava, 2000.

LACZA Tihamér: *A magyar sajtó Szlovákiában 1945 után*, in: TÓTH László (szerk.): *A (csehszlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*, II. kötet, Ister, Bp., 1998.

LÁSZLÓ Béla: *A (cseh)szlovákiai oktatásügy szerkezete, valamint közigazgatási és jogi keretei 1945 után*. in: TÓTH László (szerk.): *A (csehszlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*, II. kötet, Ister, Bp., 1998.

LÁSZLÓ Béla: *A magyar oktatásügy*. in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.

LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998.

- LISZKA József: *A szlovákiai magyarok néprajza*, Osiris Kiadó, Bp., 2002.
- LOVÁSZ Attila: *A magyar sajtó*. in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.
- MENDÖL Tibor: *Felvidék*, Magyar Szemle Társaság, Bp., 1940.
- MÉSZÁROS András: *Iskolai filozófia Felső–Magyarországon*, Fórum Társadalomtudományi Szemle, IV. évfolyam, 2002/2. szám.
- NIEDERHAUSER Emil: Két magyar nyelvű szlovák könyv a magyar-szlovák irodalmi kapcsolatokról, *Kisebbségkutatás*, 11. évfolyam, 2001, 3. szám.
- ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon*, II. kötet, Bp., 1981.
- RIGÓCKI Csaba: *Társadalomföldrajz*, AKG Kiadó, Bp., 1994.
- ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Osiris Kiadó, Bp., 2001.
- SALLAI Gergely: *Az első bécsi döntés*, Osiris Kiadó, Bp., 2002.
- SÁNDOR Anna: *A nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2004.
- SZARKA László: *A (cseh)szlovákiai magyar közösség nyolc évtizede 1918–1998, Történeti vázlat*, in: TÓTH László (szerk.): *A (csehszlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*, I. kötet, Ister, Bp., 1998.
- SZARKA László: *Tér és identitás. Államhatár, nyelvhatár, etnikai kontaktuszóna*. in: KRAUSZ Tamás – SZVÁK Gyula (szerk.): *Életünk Kelet-Európa, Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*. Pannonica Kiadó, Bp., 2003.
- SZARKA László: *Kisebbségi többpártrendszer és közösségépítés, A szlovákiai magyar politikai pártok működése 1989–1998 között*. in: FAZEKAS József – HUNČIK Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában (1989–2004), Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, I. kötet, Forum Kisebbségkutatási Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2004.
- VADKERTY Katalin: *A belső telepítések és a lakosságcsere*, Mercurius könyvek, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1999.
- VETÉSI László: *Szórványstratégia – nemzetstratégia*, Magyar Kisebbség, Bp., 2000, 2. szám.
- VISKI Károly: *Etnikai csoportok, vidékek*, in: MELICH János – NÉMETH Gyula (szerk.): *A magyar nyelvtudomány kézikönyve*, I. kötet, Bp., 1938.
- WENZEL Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*, MTA Könyvkiadó-Hivatala, Bp., 1880.
- ZEIDNER Miklós: *A revíziós gondolat*, Osiris Kiadó, Bp., 2001.

3. A szerbiai (délvidéki) magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai

3. 1. Fogalmi meghatározás

Azt a területet, amelyet ma „*Délvidéknek*” hívunk, a történelem folyamán több elnevezéssel illették. Az évszázadok alatt négy jelentősebb fogalom látott napvilágot.

Az első megjelölés a magyar történelemben az „*Alvidék*” volt. Ez a kifejezés már I. (Szent) István (1000–1038) óta ismeretes, azonban csak Zsigmond király (1389–1437) uralkodásától került az érdeklődés középpontjába. Ez idő tájt jelent meg a török a középkori Magyarország déli határainál, ekkor értékelődött fel az „*Alvidék*” szerepe, amely a négy szlavón vármegyét (Pozsega, Szerém, Valkó¹²² és Verőce), továbbá Bács, Torontál, Temes, Keve vármegyét, illetőleg a Szávától és a Dunától délre fekvő – sói, ozorai, macsói és szörényi – bánságokat tömörítette. Az „*Alvidék*” földrajzi értelemben nagyobb területű volt, mint az a terület, amelyet napjainkban „*Délvidéknek*” hívunk.¹²³

Az „*Alvidéken*” kiépült erős végvárvonal (Szabács–Nándorfehérvár–Szendrő–Galambóc) végett lassan kezdett meghonosodni egy új elnevezés, a „*Végvidék*”. A „*Végvidék*” területe még mindig nem egyezett meg a mai „*Délvidék*” területével, bár azt is magába foglalta.¹²⁴

A XVIII–XIX. század folyamán két újabb elnevezés honosodott meg az előbbieket helyett – bár igazán ismerté csak az 1848/1849. évi szabadságharc idején vált –, a magyar „*Délvidék*” és a szerb „*Vajdaság*” fogalom.¹²⁵

Ortutay Gyula magyar néprajzi lexikonja szerint a XVIII–XIX. századi „*Délvidék*” megjelölés csak a „*Bácskát*” és a „*Bánságot*” jelölte. Az I. világháború után a Magyarországtól a délszláv királysághoz csatolt részeket nevezték „*Délvidéknek*”. A napjainkban eltűnően levő tájnév szerepét lassan átveszi – a helyi magyarság köreiben is – a szerb „*Vajdaság*” („*Vojvodina*”) elnevezés.¹²⁶

¹²² „*Valkó vármegye és várispánság, a mai Szerém, Verőce és Pozsega vármegyék egy részét foglalta magában. A XV. század vége felé 33 vára, 34 városa, 1182 helysége ismeretes. Főispánjai többnyire vagy éppen állandóan a macsói bánok voltak. 1541 után teljesen megszűnt benne a vármegyei élet és rövid időn a vármegye feledésbe ment, úgy hogy holfekvését is csak újabb időkben, főképp Csánki nyomozásai állapították meg.*” Pallas Nagylexikon, Pallas Irodalmi és Nyomdai Társaság, Bp., 1893-1896, XV. Kötet, 365. p.

¹²³ THOMKA Orsolya: *A kettős állampolgárság kérdéséről a Délvidék vonatkozásában*, Confessio, A magyarországi református egyház figyelője, 28. évfolyam, 2004/4.

¹²⁴ GYÉMÁNT Richárd – PETRES Tibor – SZONDI Ildikó: *A szerbiai Vajdaság az ezredfordulón a népszámlálási adatok tükrében*, Területi statisztika, 6. (43.) évfolyam 4. szám, KSH, Bp., 2003, 361. p.

¹²⁵ DOMOKOS László: *Magyarok a Délvidéken*, Zrínyi Kiadó, Bp., 1992, 8-10. p.

¹²⁶ ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, I. kötet, Bp., 1981, 355. p.

A „*Vajdaság*” elnevezés első megjelenése 1848-ra tehető, ekkor mondták ki a szerbek – 1848. május 13–15-én – a Karlócán tartott gyűlésükön¹²⁷, hogy a Szerémségből, a Bácskából, a Temesközből, a Baranyából, a katonai határőrvidékből, a Sajkás-vidékből¹²⁸, valamint a kikindai és a becsei kerületből létre kívánják hozni a „*Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot*”. Ezt az óhajt a Habsburg-ház 1849. november 18-án engedélyezte is: az említett területek – a Határőrvidék, a Sajkás-vidék és a Baranya nélküli – összevonásával létrejött a „*Szerb Vajdaság és Temesi Bánság*”, amely egészen 1860. december 27-ig létezett, ekkor I. Ferenc József (1848–1916) egy rendelettel megszüntette, és visszaállította az 1848 előtti állapotokat.¹²⁹

A 18-19. századi „*Délvidék*”, illetve a „*Vajdaság*” kifejezés területileg már közel megegyezett a mai „*Vajdaság*” területével.

A napjainkban ismert „*Délvidék*”, illetve „*Vajdaság*”, a földrajzi határait Trianonban nyerte el. A trianoni békedöntés értelmében a „*Szerb–Horvát–Szlovén Királyi Állam*”¹³⁰ 63 092 km² területet mondhatott magáénak az egykori történelmi Magyarországból. Ebből 42 541 km² magát Horvátországot takarta, a fennmaradó 20 551 km² -ből, ha leszámítjuk a Baranya-háromszöget, a Muraközt, illetve a Muravidéket, megkapjuk a földrajzi értelemben vett Délvidéket.¹³¹ Ez a terület magába foglalata a történelmi Bács–Bodrog vármegye

¹²⁷ HEKA László: *Szerbia állam- és jogtörténete*, Bába Kiadó, Szeged, 2005, 68. p.

¹²⁸ A Sajkás-vidék (Csajkás-kerület vagy Titeli csajkások zászlóalja), az egykori péterváradai határőrvidék területéből kihalított – 907,35 km² -es – szeglet neve, melyet a Duna és Tisza összefolyása képzett. Hajós („sajkás”) lakosai a katonai határőrvidék fennállásakor a Dunán, Tiszán s Dráván tartoztak katonai szolgálatot teljesíteni. Központja Titel volt. A Csajkás-kerületet Mária Terézia (1740–1780) uralkodása alatt, 1763–1764-ben létesítették, a dunai és szávai hajózás, valamint a határvonal szigorú őrzése céljából. Az 1873. XXVII. Törvénycikk. a kerületet polgárosította és Bács–Bodrog vármegyével egyesítette. *Pallas Nagylexikon*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Társaság, Bp., 1893–1896, IV. kötet, . p., SZENTKLÁRAY Jenő: *A dunai hajóhadak története*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1886.

¹²⁹ *Az Osztrák-Magyar Monarchia*, Történelmi dokumentumok, Bp., 38. p.

¹³⁰ A délszláv államalakulat első megnevezése 1918. december 1-jén történt, ekkor kiáltották ki a „*Szerb–Horvát–Szlovén Királyi Államot*”, amelyet 1921-től „*Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak*” hívtak. Az ország a „*Jugoszláv Királyság*” nevet 1929. október 3-án veszi fel. Jugoszlávia 1945. november 29-én államformát vált és a hivatalos megnevezése „*Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság*” lett. Az 1990-es évek elején megkezdődött Jugoszlávia felbomlása. 1991. június 25-én Szlovénia és Horvátország kiáltja ki függetlenségét. 1991. szeptember 8-án népszavazást tartanak Macedóniában, amelyen eredményeként Macedónia 1991. november 20-án jelenti be kilépését Jugoszláviából. Habár 1991. október 15-én kinyilvánítják Bosznia–Hercegovina függetlenségét is, a „nagy áttörést” az 1992. február 29. és március 1. között tartott függetlenségi népszavazás hozza meg. Márciusban a szerb akciók folyamatossá válásával megkezdődik a délszláv háború legsötétebb szakasza az 1995. novemberéig tartó boszniai háború. Az egykori Jugoszlávia romjain megmaradó Szerbia és Montenegró 1992. április 27-én létrehozta a „*Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot*”, ismertebb nevén „*Kis–Jugoszláviát*”. Kis–Jugoszlávia a 2006. május 21-én tartott montenegrói népszavazás eredményeként szűnt meg. Ekkor Montenegróban a népszavazásra jogosultak 55,5%-a szavazott a Szerbiától történő elszakadásra. JUHÁSZ József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia, A délszláv állam története*, AULA Kiadó, Bp., 1999, 335–346. p., KÓKAI Péter: *Új ország, Új helyzet, Montenegró független lett*, Magyar Szó, Magyar Szó Lapkiadó Lapkiadó Kft., Novi Sad, 2006. május 23.

¹³¹ *Történelmi Világatlasz*, Cartographia, Bp., 1992, 131. p.

négyötödét, a történelmi Torontál vármegye kétharmadát, valamint Temes vármegye közel harmadát. Csongrád vármegye Horgos nevű faluja, Krassó–Szörény vármegye két települése (Krassószombat és Udvarszállás) szintén ide került. Ezzel azonban nem zárhatjuk le a földrajzi meghatározást, mert a későbbi délszláv közigazgatási változások következtében az egykori – horvát közigazgatás alatt álló – Szerém vármegye több mint négyötöde Horvátországtól átkerülve, az előbb említett területekkel közösen hozta létre a „Vajdaságot”. Ugyanakkor egy kisebb terület, az egykori Torontál vármegyei részből közigazgatásilag – még 1948-ban – Szerbia része lett. Ezt a lépést a főváros, Belgrád földrajzi közelsége indokolta. Ez a kis terület 501 km² (az egykori Borcsa (Borča) és Báranyos (Ovča) környéke), ahonnan a magyarság már „felszívódott”. Ugyanakkor a „Délvidék” egy kisebb területet – hat települést (Macvanska Mitrovica, Nocaj, Radenkovic, Ravnje, Salas Nocajski és Zasavica) – kapott Közép-Szerbiától is, amely ma a Szerémségi körzeten belül a Szávaszentdemeteri (vagy mitrovicai) község része.

Jelenleg a Vajdaság 21 205 km² területű, és három földrajzi tájegységből, a Bácskából, a Bánátból, illetve a Szerémségből áll.

A délszláv királyság által kapott terület – 20 551 km² – nemzetiségi összetétele 1910-es magyar népszámlálási adatok szerint: magyar: 577 549 fő (30,1%), szerb: 384 000 fő (25,6%), német: 323 624 fő (21,6%), román: 73 990 fő (4,9%), szlovák: 56 528 fő (3,8%), ruszin: 13 051 fő (0,9%), egyéb: 90 271 fő (13,1%), összesen: 1 519 013 fő (100,0%).¹³²

Az 1 519 013 fő, a történelmi Magyarország lakosságának 8,3%-a, a 20 551 négyzetkilométernyi terület pedig a történelmi Magyarország területének 7,4%-át jelentette.

A szerb közigazgatás alapján jelenleg a Délvidék 45 községre¹³³ oszlik. Ebből 20 található a Bácskában, 16 a Bánátban, illetve kilenc község helyezkedik el a Szerémség területén. A Délvidék székvárosa Újvidék (Novi Sad).

A településszámot tekintve a legkisebb község az egy települést, Karlócát (Sremski Karlovci) magába foglaló Karlóca község, a legnagyobb község a szávaszentdemeteri, amely 26 települést foglal magába. A területnagyságot tekintve, a nagybecskereki község (1 326 km²) a legnagyobb, a legkisebb pedig a karlócai (51 km²).

¹³² LELKES György: *A Magyar helység-azonosító szótár*, Talma Kiadó, Baja, 1998, 934. p.

¹³³ A község vagy kommuna (szerbül: opština) járásszerű településcsoport, a Jugoszláviában meghonosodott értelmezés szerint olyan társadalmi államigazgatási önkormányzattal felruházott területi egység, amelyet a névadó város vagy nagyobb falu és a jogilag odasorolt települések képeznek. A jugoszláviai községek valamivel kisebbek az egykori magyarországi járásokhoz képest. BIACSI Antal: *Kis délvidéki demográfia*, Életjel könyvek 57. MTT – Szabadegyetem, – Logos Kiadó, Szabadka – Tótfalu, 1994, 31. p.

Magyar többségű önkormányzat nyolc községben van, ezek a magyarkanizsai, zentai, adai, szabadkai, topolyai, kishegyesi, óbecsei a Bácskában, és egy van a Bánátban, a zentai községgel szembeni Csóka község. 2002-ben a nyolc községből hatban abszolút, kettőben (Óbecse, Szabadka) pedig relatív többségben volt a magyarság.

Jelenleg a Vajdaságnak 464 jogilag elismert települése van.¹³⁴ A – 2002. évi népszámlálási adatok szerint – legkisebb a Bácskában található, a bácstopolyai községhez tartozó Völgypart (Obornjača) két lakójával, a legnagyobb pedig Újvidék, a Vajdaság székvárosa, 191 405 lakossal.

18. ábra: A délvidék községei. (2007)

Forrás: GYÉMÁNT Richárd – PETRES Tibor – SZONDI Ildikó: *A szerbiai Vajdaság az ezredfordulón a népszámlálási adatok tükrében*, Területi statisztika, KSH, Bp., 363. p.

¹³⁴ BIACSI Antal: „Magyar” falvak és városok, 196–197. p. in: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 1999*, Pannon Press, Szabadka, 1998., *Vajdasági magyar breviárium*, 160–164. p. in: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 2000*, Pannon Press, Szabadka, 1999.

27. táblázat: A Délvidék nemzetiségi összetétele (fő,%) (1991,2002)

Nemzetiség	Népesség 1991		Népesség 2002		Növekedés (Csökkenés) 1991-2002
Albán	2 556	0,10	1 695	0,08	-861
Bolgár	2 363	0,10	1 658	0,08	-705
Bosnyák			417	0,02	417
Bunyevác			19 766	0,97	-----
Cigány	24 366	1,20	29 057	1,43	4 691
Cseh	1 844	0,10	1 648	0,08	-196
Goran ¹³⁵			606	0,03	606
Görög	483	0,00	-----	-----	-483
Horvát	98 025	4,90	56 546	2,78	-41 479
„Jugoszláv” ¹³⁶	174 295	8,80	49 881	2,45	-124 414
Lengyel	669	0,00	-----	-----	-669
Macedón	17 472	0,70	11 785	0,58	-5 707
Magyar	339 491	16,90	290 207	14,28	-49 284
Montenegrói	44 838	2,20	35 513	1,75	-49 284
Muzulmán	5 851	0,30	3 634	0,18	-2 217
Német	3 873	0,20	3 154	0,16	-719
Orosz	1 019	0,10	940	0,05	-79
Román	38 809	1,90	30 419	1,50	-8 388
Ruszin	17 652	0,90	15 626	0,77	-2 026
Szerb	1 143 723	56,80	1 321 807	65,05	178 084
Szlovák	63 545	3,20	56 637	2,79	-6 908
Szlovén	2 730	0,10	2 005	0,10	-725
Török	187	0,00	-----	-----	-187
Ukrán	4 565	0,27	4 635	0,23	70
Vlach	132	0,00	101	0,0	-31
Zsidó	513	0,00	-----	-----	-513
Egyéb	1 465	0,10	5 311	0,26	3 846
Nem nyilatkozott	5 427	0,30	55 016	2,71	49 589
Regionális hovatartozás	2 503	0,10	10 154	0,50	7 651
Ismeretlen	15 493	0,80	23 774	1,17	8 281
Összesen	2 013 889	100,0	2 031 992	100	18 103

Forrás: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka, 2003, 335. p.

¹³⁵ A goránok muzulmán szlávok, akik a NATO Jugoszlávia elleni légicsapásainak kezdetekor szerbekben, a montenegróiakon és a romákon kívül szintén nagyobb számban hagyták el kosovói otthonukat.

¹³⁶ „Jugoszláv” nemzetiség nem létezik, azonban már az 1961.évi népszámlálásnál alkalmazták ezt a kategóriát. Az 1971. évi népszámlálásig a meghatározatlan jugoszláv kategóriába a délszláv eredetűeket sorolták, ettől kezdve a jugoszlávok közé már nemcsak a délszláv eredetűek kerültek, hanem főként nemzetiségi (pl.: magyar, szlovák stb.) származásúak. Az 1971 és 1981 közötti időszakban elképesztő méreteket öltött a „jugoszlávnak lenni” állam- és kommunista párti propaganda, amely 1981 és 1991 között tovább erősödött. Ez volt a háború utáni fejlődés titói „aranykorszaka”: a látszatjólét és az életszínvonal irigylésre méltó volt a környező szocialista országok helyzetéhez viszonyítva. MIRNICS Károly: *A népszámlálások és a vajdasági magyarság identitása*, RÉGIÓ, Kisebbség, Politika, Társadalom, Teleki László Alapítvány és Teleki László Intézet Közép-Európai Tanulmányok Központja, Bp., 1992/3, 56. p.

3. 2. 1. A bácskai magyarság

A Délvidéken belül – magyar szempontból – legjelentősebb terület a Bácska,¹³⁷ a legtöbb délvidéki magyar ezen a területen él. A Bácskát, mint tájegységet keletről a Tisza folyó, délről és nyugatról a Duna folyam, északról pedig a Magyar Köztársaság határolja. A táj meglehetősen sík, földje rendkívül termékeny. A történelmi Magyarország legmagasabb aranykorona értékű földjei itt húzódtak.

A török hódoltság 156 éve alatt a magyarság, de az egész vidék is szinte teljesen elpusztult. A török időkben – több periódusban – szerbek telepedtek le a Bácska területén. Az első jelentősebb szerb betelepülés – jóval korábban – már I. (Nagy) Lajos (1342–1382) uralkodása alatt történt, az utolsó nagyobb szerb bevándorlás pedig a török időket követően, a Rákóczi-szabadságharc leverése (1711) után ment végbe.¹³⁸ A török elől menekülő szerbek letelepedése Lazar Lazarević szerb kenéz 1389. június 28-án – régi ortodox naptár szerint 1389. június 15-én – bekövetkezett rigómezei csatavesztése után gyorsult fel, amikor a középkori Szerbia megsemmisült.

A szerb betelepülés legjelentősebb hulláma – a „seoba srba” („szerbek vándorlása”) – 1690-ben, III. Csernovics Arzén (Arsenije Čarnojević) ipeki szerb pátriárka vezetésével történt, I. Lipót (1657–1705) Habsburg uralkodó támogatásával. Becslések szerint 30 000, mások szerint 40 000 szerb család, közel 200 000 fő érkezett az immár Habsburg kézben lévő Magyar Királyság területére. Feladatuk a magyar déli határ védelme, munkaerő biztosítása, a Bácska, a Szerémség és a Bánát benépesítése volt.¹³⁹

¹³⁷ „A Duna–Tisza közének a Baja-Szeged vonaltól délre eső része. Északi sávja kivételével ma Szerbiához tartozik. A honfoglalás korától magyarlakta vidék, a középkorban gazdag, viszonylag sűrűn települt táj volt. Két vármegye alakult ki területén: Bács kb. a Ferenc-csatorna vonalától délre és Bodrog attól északra. A török elől menekülő délszláv népcsoportok (szerbek, bunyevácok, sokácok) a 15. században kezdtek beszivárogni a Bácska területére. A legnagyobb szerb beköltözés 1691-ben történt, a leverett törökellenes felkelés után, Csernovics pátriárka vezetésével. Magyar lakossága a 16. század elejétől folytonosan pusztult vagy északra vándorolt és Buda elestétől (1541) a zentai csatáig (1697) tartó hódoltság ideje alatt majdnem teljesen eltűnt a tájról. A 18. század elején némely keleti és déli területeinek kivételével (Tiszai Kamarakerület, Csajkás kerület) visszaállították a két régi vármegyét, de 1802-ben összevonták Bács-Bodrog megyévé. A gyér délszláv lakosságú területre 1733-tól indult meg a magyar lakosság beköltözése, ...”, ORTUTAY Gyula (szerk.): Magyar Néprajzi Lexikon, I. kötet, 231. p.

¹³⁸ Az első szerb betelepülés 1365-ben, a második az első rigómezei csatavesztés (1389) után, a harmadik az aldunai Szendrő várának török bevételét (1439) követően, a negyedik 1459-ben, az ötödik 1481-ben, a hetedik 1538-ban, a nyolcadik betelepülés – a legnagyobb – Csernovics Arzén ipeki pátriárka vezetésével 1690-ben és a kilencedik pedig a Rákóczi-szabadságharc leverését (1711) követően ment végbe. BOROVSKY Samu – SZIKLAY János (szerk.): *Temes vármegye és Temesvár szabad királyi város, Országos Monográfia Társaság*, Bp., 1900, 313. p., GYÉMÁNT Richárd: *A történelmi Temes vármegye népesedéstörténete*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum, Tomus V., Fasciculus 4., Szeged, 2005, 84. p.

¹³⁹ DOMONKOS László: *Magyarok a Délvidéken*, Bp., Zrínyi Kiadó, 1992, 20-25. p.

A magyarság újbóli betelepülése csak 1733-tól indult meg. Sok magyar érkezett Somogy és Zala vármegyékből, általuk népesült újra Bezdán (1743), illetve Péterréve (1755) is. A Jászságból is érkeztek magyarok Magyarkanizsára (1750), Zentára (1755), Adára (1760), Óverbászra (1767). A kunhegyesi és tiszaburai magyarok Bácsfeketehegyet népesítették be, Bácskossuthfalvát pedig a Karcagról, Kunmadarasról, illetve a Jászkisérről érkező magyarok „élesztették fel”. Pest, Nógrád és Heves vármegyékből – 1783 és 1806 között – érkező magyarok népesítették be Temerint, Moholt és Bácsföldvárt.

A magyarsággal egy időben érkeztek a németek (svábok) is, akik felvirágoztatták a Bácska több mint 30 települését (pl.: Apatin, Bácsordas, Bácsszentiván, Csonoplya, Hódság, Szilberek, Paripás és Szentfűlöp). A Bácska déli részén – a Sajkás-vidék kivételével – szinte kizárólag a német nemzetiség lakott. A II. világháború után a német nemzetiséget kitelepítették Jugoszlávia területéről. A Felföldről – Bács (Bač) és Bácspetróc (Bački Petrovac) környékére – szlovákok is érkeztek, és megjelent – például Bácskeresztúron (Ruski Krstur) – a rutén nemzetiség is a Délvidéken. A horvátok a Szerémségen kívül Szabadka és Zombor környékén telepedtek le, napjainkban 13 településen alkotnak többséget. Egyedül a – jórészt a kishegyesi község területén élő montenegrói népcsoport érkezett – szervezett betelepítések által - a I. világháború után.¹⁴⁰ Közel száz év alatt több etnikum választotta lakóhelyéül a Bácskát, de ugyanígy a Bánátot és a Szerémséget is. A különféle népcsoportok bevándorlásával Európa nemzetiségileg legvegyesebb térsége jött létre és ez megállapítás mind a mai napig helytálló.

Az 1802-ben – Bács és Bodrog vármegyékből – megalakult Bács–Bodrog vármegyét¹⁴¹ 1920-ban – a trianoni békeszerződés következtében – két részre osztották. A történelmi vármegye északi 1 685 km²-es része – Baja és környéke – Magyarország része maradt. A vármegye nagyobbik fele (8 677 km²) az újonnan létrejött délszláv állam része lett.

Napjainkban, a Délvidék részét képező Bácska, az egykori Csongrád vármegyei Horgos faluból és az egykori Bács–Bodrog vármegye délszláv kézre került nagyobbik feléből áll. Területe: 8 904 km², ezzel a Délvidék területének 41 százalékát teszi ki.

¹⁴⁰ GÖNCZ Lajos: A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban), Osiris Kiadó – Forum Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Bp.-Újvidék, 39. p.

¹⁴¹ *A magyar államiság jelképei a Vajdaságban*, 164–165. p. in: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 2001*, Pannon Press, Szabadka, 2000.

3. 2. 1. 1. Az Észak-bácskai körzet (Severno-backi okrug)

Az Észak-bácskai körzetbe mindössze három község – Bácsstopolya (Bačka Topola), Kishegyes (Mali Iđoš) és Szabadka (Subotica) – tartozik. Mind a három élén magyar többségű az önkormányzat, a három községből kettőben abszolút, egyben (Szabadka) pedig relatív többségben van a magyarság.¹⁴² A körzet területe: 1 784 km². A népsűrűség 1991-ben még 115 fő/km², 2002-ben pedig már csak 112 fő/km² volt. Az 1991. évi népszámlálás szerint 205 401 fő élt a körzet területén, azonban a 2002-es szerb népszámlálás már csak 200 140 főt regisztrált.

28. táblázat: Az Észak-bácskai körzet nemzetiségi összetétele (fő) (2002)

Nemzetiség	Bácsstopolya község	Kishegyes község	Szabadka község	Összesen
Albán	51	8	256	315
Bolgár	1	-----	67	68
Bosnyák	10	5	98	113
Bunyevác	187	13	16 254	16 454
Cigány	88	138	1 454	1 680
Cseh	4	3	20	27
Gorán	7	-----	54	61
Görög	-----	-----	-----	-----
Horvát	454	85	16 688	17 227
„Jugoszláv”	831	95	8 562	9 488
Lengyel	-----	-----	-----	-----
Macedón	49	17	495	561
Magyar	22 543	7 546	57 092	87 181
Montenegrói	547	2 812	1 860	5 219
Muzulmán	60	16	370	446
Német	44	21	272	337
Orosz	5	2	64	71
Román	10	2	57	69
Ruszin	292	35	157	484
Szerb	11 454	2 357	35 826	49 637
Szlovák	200	2	168	370
Szlovén	57	10	158	225
Török	-----	-----	-----	-----
Ukrán	19	10	44	73
Vlach	-----	-----	-----	-----
Zsidó	-----	-----	-----	-----
Egyéb	85	34	1 041	1 160
Nem nyilatkozott	1 162	219	6 470	7 851
Regoionális hovatartozás	51	41	706	798
Ismeretlen	34	23	168	225
Összesen	38 245	13 494	148 401	200 140

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal.

¹⁴² BIACSI Antal: *Fogyunk mégis vagyunk, népesedés az elmúlt tizenegy évben*, 174–177. p. in: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 2003*, Pannon Press, Szabadka, 2002.

A körzetnek összesen 45 települése van, ebből három a kishegyesi, 19 a szabadkai és 23 a bácsstopolyai községben található. A településszerkezet sok érdekességet mutat, ami összefügg azzal, hogy a körzet településeinek többségét a történelmi múltban pusztaként, tanyaként, törpetelepülésként vagy uradalmi birtokként tartották nyilván. A számos tanya, puszta és uradalmi birtok egy részét az I. világháború után széttelepítették, más részét viszont fejlesztették.¹⁴³ Vannak olyan települések is, amelyek délszláv „telepesfaluként” jöttek létre. Ebben az esetben a délszláv vezetés teljesen új – szerb, montenegrói stb. - településeket hozott létre. Ilyenek – többek között – a bácsstopolyai község területén Karadordevo vagy Krivaja, illetve a szabadkai község területén Mali Beograd (Kisbelgrád), Mala Bosna (Kisbosznia), Újzsednik (Novi Zednik). A telepesfalvak létrehozásának célja a magyar nemzetiségi tömb asszimilálása volt.

A körzet 45 településéből csak tíz tekinthet vissza történelmi múltra, ezek a három kishegyesi település (Bácsfeketehegy (Feketić), Kishelyes (Mali Iđoš), Szeghegy (Lovćenac)), a szabadkai községben Bajmok (Bajmok), Csantavér (Čantavir), Szabadka (Subotica), valamint a bácsstopolyai községben Bajsa (Bajša), Bácskossutfalva, (más néven Ómoravica) (Stara Moravica), Bácsstopolya (Bačka Topola) és Pacsér (Pačir).

29. táblázat

Az Észak-bácskai körzet nemzetiségi összetétele 1991-ben és 2002-ben (fő)						
Község	1991			2002		
	Összlakosság	Magyar	Egyéb	Összlakosság	Magyar	Egyéb
Bácsstopolya	40 473	26 185	14 288	38 245	22 543	15 702
Kishegyes	14 394	8 42	5 942	13 494	7 546	5 948
Szabadka	150 534	64 277	86 257	148 401	57 092	91 309
Összesen	205 401	98 914	106 487	200 140	87 181	112 959

Forrás: Magyarkanizsa község honlapja: (<http://www.kanjiza.co.yu/nepszamlalas2002>). (Letöltés ideje: 2007. augusztus 19.)

A fenti táblázatból látható, hogy 2002-ben a magyarság még többségben van, a három községből kettőben a magyarság több, mint 50 százalékot meghaladóan van jelen

¹⁴³ Ilyen például a bácsstopolyai községben Brazília (Bagremovo) vagy Bogaras (Bogaras), illetve a Szabadkai község területén Királyhalom (Backi Vinogradi), Kelebia (Kelebija), vagy Hajdújárás (Hajdukovo). MIRNICS Károly: *A népszámlálások és a vajdasági magyarok identitása*, RÉGIÓ, Kisebbség, Politika, Társadalom, Teleki László Alapítvány és Teleki László Intézet Közép-Európai Tanulmányok Központja, Bp., 1992/3. 58. p.

(Bácstopolya: 59%, Kishegyes: 56%¹⁴⁴). Szabadka községben pedig továbbra is biztosított a magyar relatív többség (44%).

A – 2002. évi szerb népszámlálás adatai szerint – bácstopolyai község területén található 23 település közül 12 helység magyar többségű volt. Ezek: Bajsa (Bajša) (65,1%), Bácskossuthfalva (Stara Moravica) (84,1%), Bácstopolya (Bačka Topola) (59,2%), Bogaras (Bogaraš) (95,7%), Brazília (Bagremovo) (82,3%), Gunaras (Gunaroš) (97,2%), Kavilló (Kavilo) (92,3%), Pacsér (Pačir) (59,9%), Pobeda (Pobeda) (47,1%), Völgypart (Obornjača) (100%), Zentagunaras (Novo Orahovo) (85,6%) és Zobnatica (Zobnatica) (62,8%).¹⁴⁵

30. táblázat: A bácstopolyai község településeinek népességfogyása (1991–2002)

Település	Népesség (fő)		Népességfogyás		Többségi nemzetiség
	1991	2002	Fő	%	
Andrásmező	629	696	67	1,1	szerb
Bajsa	2 745	2 568	–177	–6,4	magyar
Bácskossuthfalva	6 266	5 699	–567	–9	magyar
Bácstopolya	16 704	16 171	–533	–3,2	magyar
Bogaras	151	94	–57	–37,7	magyar
Brazília	220	204	–16	–7,3	magyar
Cserepes	497	609	112	22,5	szerb
Felsőroglatica	587	477	–110	–18,7	szerb
Gunaras	1 531	1 441	–90	–5,9	magyar
Istenáldás	635	632	–3	–0,4	szerb
Karadordevo	588	590	2	0,3	szerb
Karkatúr	524	516	–8	–1,5	szerb
Kavilló	259	233	–26	–10	magyar
Kisbelgrád	503	524	21	4,2	szerb
Középszállás	183	172	–11	–6	szerb
Krivaja	910	986	76	8,4	szerb
Pacsér	3 309	2 948	–361	–10,9	magyar
Pannonia	970	798	–172	–17,7	szerb
Pobeda	382	342	–40	–10,5	magyar
Székelytornyos	229	205	–24	–10,5	szerb
Völgypart	-----	2	2	100	magyar
Zentagunaras	2 263	2 029	–234	–10,3	magyar
Zobnatica	388	309	–79	–20,4	magyar
A község összesen	40 473	38 245	–2 228	–5,5	magyar

Forrás: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 338–339. p.

A két utóbbi népszámlálás között eltelt 11 év alatt jelentős változás történt a bácstopolyai község nemzetiség statisztikájában. A község területén legszámosabb

¹⁴⁴ A kishegyesi község három településéből kettőben (Bácsfeketehegy, Kishegyes) kétharmadot meghaladó magyar többség van, viszont a harmadikon, Szeghegyen a magyarság csak elenyésző számban él. Ennek az oka, hogy Szeghegy német település volt, de a németeknek a II. világháború után kitelepítették, helyükre montenegróiak érkeztek. CZÉKUS Géza: *Kishegyes múltja a demográfiai adatok tükrében*, Logos Kiadó, Tóthfalu, 2002, 14. p.

¹⁴⁵ GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 338–339. p.

nép csoport, a magyarság száma 26 185 főről 22 543 főre apadt (–13,9%). A számbelileg második helyen álló szerbség viszont jelentősen nőtt. A két népszámlálás között – a szervezett betelepítések következtében – 8 923 főről 11 454 főre (+28,36%) emelkedett a számuk. Az 1991-ben 2 335 főt számláló „jugoszláv nemzetiség” 2 335 főről 831 főre (–64,4%) csökkent. A montenegrói nép csoport száma szintén népességfogyást könyvelhetett el: 623 főről 547 főre (–12,2%) csökkent. Az 1991. évi népszámlálás szerint az egy százalékot meghaladó nép csoportok közül a horvátság volt a legkisebb. Számuk 11 év alatt 522 főről 454 főre (–13%) csökkent.

A bácstopolyai község települései közül mindössze öt település növelte lélekszámát, míg a többi 18 helységben főként a magyarság rohamos fogyásának lehetünk tanúi. Az öt – népességszámát növelni tudó – település közül négyben a szerb a domináns nemzetiség és csak az 1991 óta önállósult, két személy által lakott Völgypart az egyedüli magyar „település”.

A kishegyesi község területén mindössze három település található, ezek közül Bácsfeketehegyen (Feketić) (61,6%) és Kishegyesen (Mali Idoš) (87,2%) mutatott ki magyar többséget a legutolsó – 2002. évi – szerb népszámlálás.

31. táblázat: A kishegyesi község településeinek népességfogyása (1991–2002)

Település	Népesség (fő)		Népességfogyás		Többségi nemzetiség
	1991	2002	Fő	%	
Bácsfeketehegy	4 542	4 336	–206	–4,53	magyar
Kishegyes	5 803	5 465	–338	–5,82	magyar
Szeghegy	4 049	3 693	–356	–8,79	montenegrói
A község összesen	14 394	13 494	–900	–6,2	magyar

Forrás: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Írén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 346–347. p.

Az 1991 és 2002 közötti időszakban a kishegyesi község is népességfogyást könyvelhetett el, amelynek elsődleges oka az elvándorlás, valamint a természetes fogyás. A kedvezőtlen élveszületési és halálozási arányszámok mellett, az elvándorlás is erőteljesen éreztette hatását. A kishegyes községi magyarság 8 542 főről 7 546 főre csökkent (–10,7%). A magyarsághoz hasonlóan 11 év alatt a montenegrói – különösen a szeghegyi – nép csoport száma is jelentősen, 1 210 fővel (–36,5%) fogyott. Ugyanakkor a harmadik jelentősebb községi nép csoport, a szerb a két népszámlálás között – a betelepítések következtében – jelentősen gyarapodott. Lélekszámuk 1 634 főről 2 357 főre (+30,1%) nőtt.¹⁴⁶

¹⁴⁶ GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Írén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 346–347. p.

A szabadkai község 19 települése közül mindössze nyolcra lehetett elmondani – a 2002. évi census adatsorai szerint – hogy magyar többségű. Az említett helységek az alábbiak: Bačko Dušanovo (62,5%), Bácsszőlős (más néven Királyhalom) (Bački Vinogradi) (94,5%), Csantavér (Čantavir) (92,4%), Hajdújárás (Hajdukovo) (88,3%), Kelebia (Kelebija) (58,8%), Ludas (Supljak) (87,5%), Palics (Palič) (53,9%) és Szabadka (Subotica) (35%).¹⁴⁷

32. táblázat: A szabadkai község településeinek népességfogyása (1991–2002)

Település	Népesség (fő)		Népességfogyás		Többségi nemzetiség
	1991	2002	Fő	%	
Alsótavankút	2 710	2 631	–79	–2,9	horvát-bunjevác,
Bačko Dušanovo	785	741	–44	–5,6	magyar
Bajmok	8 620	8 586	–34	–0,4	szerb
Bácsszőlős	2 242	2 039	–203	–9	magyar
Békova	1 942	1 824	–118	–6,1	horvát-bunjevác
Csantavér	7 940	7 178	–762	–9,6	magyar
Felsőtavankút	1 526	1 381	–145	–9,5	horvát-bunjevác
Györgyén	1 911	1 746	–165	–8,6	horvát-bunjevác
Hadikörs	509	446	–63	–12,4	szerb
Hajdújárás	2 627	2 482	–145	–5,5	magyar
Kelebia	1 975	2 128	+193	+9,8	magyar
Kisbosznia	1 488	1 245	–243	–16,33	horvát-bunjevác
Ludas	1 427	1 310	–117	–8,2	magyar
Meggyes	634	639	+5	+0,8	szerb
Mérges	1 182	1 181	–1	–0,1	bunjevác-horvát
Nagyfény	2 323	2 230	–93	–4	horvát-bunjevác
Palics	7 375	7 745	+370	+5	magyar
Szabadka	100 386	99 981	–405	–0,4	magyar
Újzsednik	2 932	2 848	–84	–2,9	szerb
A község összesen	150 534	148 401	–2 133	–1,4	magyar

Forrás: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 354–355. p.

A községi magyarság száma – 1991 és 2002 között – 64 277 főről 57 092 főre fogyott (–11,2%),¹⁴⁸ ezzel szemben a szerbség 22 335 főről 26 242 főre (17,5%) növelte lélekszámát. A község nemzetiségi statisztikájának sajátossága, hogy a „jugoszláv” népcsoport számában erőteljes visszaesés mutatkozott. Az 1991. évi népszámlálás idején a magukat „jugoszlávnak” vallók száma 22 764 főről – 11 év alatt – 8 562 főre (–62,4%) esett vissza. A szabadkai

¹⁴⁷ GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 354–355. p.

¹⁴⁸ GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 354–355. p.

községben meghatározó jelentőségű bunyevác és horvát népcsoportok száma a várthoz képest kevésbé változott. A bunyevácok száma 17 439 főről 16 254 főre (–6,8%) mérséklődött, viszont a horvátok lélekszáma 16 369 főről 16 688 főre (1,9%) növekedett. A még viszonylag jelentős montenegrói népcsoport szintén növelte számát, 1 755 főről 1 860 főre (6%).

Az utóbbi évtizedekben Szabadka város népességének gyarapodása lelassult, majd az 1991-ben kirobbant délszláv háború hatásaként a multikulturális városból főként a magyarok és horvátok elvándorlása miatt – a 2002. évi szerb népszámlálás adatai szerint – a város népességfogyásának lehetünk tanúi. Szabadka város népességszámának csökkenését a délszláv háborút követő folyamatos szerb betelepülés sem tudta egyensúlyozni. Ugyanakkor a község falvaiban a délszláv háborút megelőzően már érzékelhető volt a népességsökkenés, amely folyamat a délszláv háború következtében – szintén a magyarok és horvátok elvándorlása miatt – felgyorsult. A fogyás mértéke azonban eltérően alakult, amíg Szabadkán csak 0,4%-os, addig a falvak már jelentős népességfogyást könyvelhettek el. A község 19 települése közül – a szerb betelepítések következtében – Kelebia (9,8%), Meggyes (0,8%) és Palics (5%) kivételével minden helységben fogyott a népesség a két népszámlálás – 1991 és 2002 – közötti időszakban. A legnagyobb fogyást a horvát-bunyevác Kisbosznia (–16,33%), a szerb, de jelentős bunyevác kisebbséggel rendelkező Hadikörs (–12,4%), valamint a magyar Csantavér (–9,6%) könyvelhette el.

3. 2. 1. 2. A Nyugat-bácskai körzet (Zapadno-backi okrug)

A körzet négy községet ölel fel, amelyek közül egyben sincs magyar – községi szintű – önkormányzat, illetve magyar többség. A négy község az apatini (Apatin), a hódásági (Odžaci), a kulai (Kula), és a zombori (Sombor). A négy község területén – szóróványt képezve – még vannak magyar többségű települések.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Magyar többségű települések, az apatini községben Bácskertes (Kupusina) és Szilágy (Svilojevo), a hódáságiban Gombos (Bogojevo), valamint a zombori községben Bácsgyulafalva (Telečka), Bezdán (Bezdán), Doroszló (Doroslovo) és Nemesmilitics (Svetozar Miletić). GYÉMÁNT Richárd: *A vajdasági magyarság és népesedési viszonyai*, 339. p., in: BADÓ Attila – BÓKA János (szerk.): *Tudományos diákköri szemle, 2003*, Szegedi tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2003.

33. táblázat: A Nyugat-bácskai körzet nemzetiségi összetétele (fő) (2002)

Nemzetiség	Apatin község	Hódság község	Kúla község	Zombor község	Összesen
Albán	26	12	27	100	165
Bolgár	2	9	5	32	48
Bosnyák	3	6	5	30	44
Bunjevác	41	8	27	2 730	2 806
Cigány	524	839	163	415	1 941
Cseh	-----	4	27	16	47
Gorán	1	1	15	42	59
Görög	-----	-----	-----	-----	-----
Horvát	3 766	282	806	8 106	12 960
„Jugoszláv”	727	305	740	5 098	6 870
Lengyel	-----	-----	-----	-----	-----
Macedón	32	55	183	167	437
Magyar	3 785	1 572	4 082	12 386	21 825
Montenegrói	109	245	7 902	926	9 182
Muzulmán	45	10	53	94	202
Német	159	63	158	339	719
Orosz	6	17	21	35	79
Román	1 191	174	5	250	1 620
Ruszin	9	53	5 398	75	5 535
Szerb	20 216	29 477	25 152	59 799	134 644
Szlovák	39	1 002	106	117	1 264
Szlovén	25	18	51	81	175
Török	-----	-----	-----	-----	-----
Ukrán	3	25	1 453	27	1 508
Vlach	-----	-----	-----	-----	-----
Zsidó	-----	-----	-----	-----	-----
Egyéb	81	20	92	674	867
Nem nyilatkozott	1 893	846	1 175	4 983	8 897
Regoionális hovatartozás	59	82	103	483	727
Ismeretlen	71	457	604	258	1 390
Összesen	32 813	35 582	48 353	97 263	214 011

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal.

A körzet területe: $2\,420\text{ km}^2$, a népsűrűség 1991-ben 90 fő/km^2 volt, 2002-ben viszont már csak 88 fő/km^2 . A község lakosainak száma 1991-ben 215 916 fő volt, a 2002. évi népszámlálás szerint viszont már csak 214 011 fő élt a körzet területén. A körzet 11 év alatt 1 905 főt (0,9%) veszített népességéből. A körzetben 37 település található, ebből öt az apatini, kilenc a hódsági, hét a kulai és 16 a zombori községben. A körzet központja Zombor, amely Trianonig Bács–Bodrog vármegye székhelye volt.

A Nyugat-bácskai körzet nemzetiségi összetétele 2002-ban (fő)						
Község	1991			2002		
	Összlakosság	Magyar	Egyéb	Összlakosság	Magyar	Egyéb
Apatin	32 999	4 823	28 176	32 813	3 785	29 028
Hódság	37 501	2 195	35 306	35 582	1 572	34 010
Kula	49 311	4 314	44 997	48 353	4 082	44 271
Zombor	96 105	15 397	80 708	97 263	12 386	84 877
Összesen	215 916	26 729	189 187	214 011	21 825	192 186

Forrás: Magyarkanizsa község honlapja: (<http://www.kanjiza.co.yu/nepszamlalas2002>). (Letöltés ideje: 2007. augusztus 19.)

A táblázatból egyértelműen kitűnik a szórványjelleg. 2002-ben az apatini község 3 785 magyar lakosát a két, közel „színmagyar” település adta – az 1751-ben alapított palóc eredetű¹⁵⁰ – Bácskertes (Kupusina) (78,8%) és Szilágyi (Svilojevo) (58,1%). A többi három településen elenyésző számban élt magyar. A hódsági község kilenc települése a történelmi múltban sem rendelkezett magyar többséggel, kivéve Gombost (54,4%), amely napjainkban is magyar településnek számít. A többi nyolc település jórészt német (Bácsordas, Hódság, Paripás, Szentfűlöp, Szilberek), illetve szerb település (Dernye, Liliomos, Militics) volt.¹⁵¹ A kulai község hét településéből, 2002-ben Kula, a községközpont adta a községi magyarság közel 70–75 százalékát, a többi hat településen csak „hírmondónak” maradtak magyarok. A zombori községet tekintve elmondható, hogy itt él a legtöbb magyar a négy község közül. A zombori községben a legtöbb magyarral a községközpont, Zombor (Sombor), a számarányt tekintve pedig Bácsgyulafalva (Telečka) (72,4%) büszkélkedhet. További jelentős magyar többségű települések Bezdán (Bezdan) (56,7%), Doroszló (Doroslovo) (52%) és Nemesmilitics (Svetozar Miletić) (46%).

3. 2. 1. 3. A Dél-bácskai körzet (Juzno-backi okrug)

A körzet területe: 4 016 km², amely 12 községet tömörít. Ebből két község fekszik a Szerémségben (Beočin és Karlóca (Sremski Karlovci)), továbbá Bácspalánka (Bačka Palanka) és Újvidék (Novi Sad) községek területe átnyúlik a Szerémségbe. Bácspalánka község két települést (Neštin, Vizić), Újvidék község pedig öt települést (Bukovac (Bukovac), Kamenica

¹⁵⁰ SILLING István: *Meszentelt jeleink, A 250 éves Kupuszina szabadtéri vallási emlékei*, Kupuszinai Füzetek 3., kupuszinai Petőfi Sándor Művelődési Egyesület, Kupuszina, 2001, 3. p.

¹⁵¹ BOROVSZKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye I-II.*, Országos Monográfia Társaság, Bp., 118. p.

(Sremska Kamenica), Ledinci (Ledince), Pétervárad (Petrovaradin), Stari Ledinci (Óledince) mondhat magáénak a Szerémségből.

35. táblázat: A Dél-bácskai körzet nemzetiségi összetétele (fő) (2002)

Nemzetiség	Bács	Bácspalánka	Bácspetróc	Beocsin	Karlóca	Óbecse	Szenttamás
Albán	7	80	5	205	4	66	25
Bolgár	1	5	4	5	3	12	6
Bosnyák	4	18	4	3	-----	6	4
Bunjevác	10	17	-----	3	2	16	4
Cigány	318	841	85	1 048	10	479	361
Cseh	3	20	2	9	3	4	3
Gorán	-----	-----	-----	-----	1	6	-----
Görög	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Horvát	1 389	982	120	757	753	437	147
„Jugoszláv”	805		293	861	254	1 070	462
Lengyel	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Macedón	11	51	12	27	19	62	33
Magyar	992	1 490	85	288	215	20 018	3 920
Montenegrói	56	186	20	79	89	229	133
Muzulmán	216	79	13	52	4	87	38
Német	89	102	6	39	71	46	20
Orosz	6	20	3	10	10	6	9
Román	570	4	-----	14	6	18	12
Ruszin	9	53	11	28	14	24	13
Szerb	7 596	47 916	3 779	10 967	6 664	16 832	11 963
Szlovák	3 213	5 837	9 751	959	27	37	13
Szlovén	8	35	7	92	19	15	11
Török	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Ukrán	92	28	11	15		14	26
Vlach	-----	-----	-----	-----	-----	12	-----
Zsidó	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Egyéb	133	44	14	21	10	4	20
Nem nyilatkozott	525	1 481	254	599	272	18	312
Regoionális hovatartozás	74	78	24	37	53	824	175
Ismeretlen	141	558	178	153	329	262	125
Összesen	16 268	60 966	14 681	16 086	8 839	399	17 855

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal.

35. táblázat: A Dél-bácskai körzet nemzetiségi összetétele (fő) (2002) (folytatás)

Nemzetiség	Temerin	Titel	Újvidék	Verbász	Zsablya	Összesen
Albán	36	7	299	45	20	614
Bolgár	7	16	141	14	-----	214
Bosnyák	1	1	59	23	-----	123
Bunjevác	5	3	229	23	3	315
Cigány	38	229	1 740	136	768	6 053
Cseh	1	-----	175	18	2	240
Gorán	-----	-----	358	1	-----	366
Görög	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Horvát	196	160	6 263	659	177	12 040
„Jugoszláv”	407	318	9 514	675	259	15 959
Lengyel	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Macedón	27	55	1 144	155	41	1 637
Magyar	8 341	902	15 687	2 885	305	55 128
Montenegrói	78	34	5 040	11 371	25	17 340
Muzulmán	20	6	1 015	100	16	1 646
Német	29	15	410	127	14	968
Orosz	7	10	272	47	8	408
Román	13	7	860	7	11	1 522
Ruszin	49	18	2 032	3 765	1 407	7 443
Szerb	18 155	14 482	225 995	21 907	23 732	409 988
Szlovák	122	122	7 230	312	62	27 640
Szlovén	11	11	443	57	10	725
Török	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Ukrán	3	3	482	975	49	1 715
Vlach	-----	-----	13	1	1	15
Zsidó	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Egyéb	27	22	1 133	60	39	1 541
Nem nyilatkozott	288	395	10 903	1 326	291	17 470
Regoionális hovatartozás	61	76	3 568	149	119	4 676
Ismeretlen	382	158	4 289	1 014	154	7 880
Összesen	28 275	17 050	299 294	45 852	27 513	593 666

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal.

A körzet népsűrűsége 1991-ben 90 fő/km² volt, de 2002-ben már 148 fő/km²-re „duzzadt”. A körzet központja, Újvidék egyben a Délvidék (Vajdaság) „fővárosa” is. A Bácskában, ebben a körzetben él a legkevesebb magyar.

A bácsi (Bač) község magyar lakossága többnyire két településen él kisebbségi sorban, az egyik a községközpont Bács (Bač), a másik pedig Vajsza (Vajska). A többi négy településen, településenként csak néhány tíz magyar él.

Bácspalánka község magyarságát jórészt maga a községközpont, Bácspalánka adja, a többi 13 településen szintén csak tízes nagyságrendű.

A szlovák többségű bácsipetróci község (Bački Petrovac) négy településének 85 fős magyarsága gyakorlatilag „megszűnt” létezni.

A két szerémségi községben, amelyet közigazgatásilag a Dél-bácskai körzetbe soroltak be szintén alig él magyar nemzetiségű személy.

A legérzékenyebb „vérveszteséget” talán Óbecse község (Bečej) szenvedte el. A község öt, jelentős számú magyar lakossal rendelkező települését a Dél-bácskai körzetbe osztották be, ezzel elválasztották a tömbmagyarság más községeitől. A község öt települése közül négyben (Bácsföldvár (Bačko Gradište) (46,3%), Istenföldje (Mileševo) (51%), Óbecse (Bečej) (45,5%), Péterréve (Bačko Petrovo Selo) (71,8%)) a magyarság elenyésző többséget alkot. A község 1991-ben még abszolút magyar többségűnek számított, azonban a szerb betelepítések következtében 2002-re csak a relatív többség maradt.

36. táblázat: Az óbecsei község településeinek népességfogyása (1991–2002)

Település	Népesség (fő)		Népességfogyás		Domináns nemzetiség
	1991	2002	Fő	%	
Bácsföldvár	5 625	5 445	–180	–3,2	magyar
Csikériapuszta	1 250	1 332	+82	–6,6	szerb
Istenföldje	1 218	1 118	–100	–8,2	magyar
Óbecse	26 634	25 774	–860	–3,2	magyar
Péterréve	7 958	7 318	–640	–8	magyar
A község összesen	42 685	40 987	–1 698	–4	magyar

Forrás: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 346–347. p.

A szenttamási (Srbobran) község területén a magyarság nem alkotott magyar többséget. A községközpont, Szenttamás újraalapításában a németek játszottak főbb szerepet, azonban a település egyre inkább elszerbesedett. Szenttamás településre,¹⁵² illetve a környező településekre (Nádalj (Nadalj), Túria (Turija)) már az 1700-as években jelentős számú szerb lakosság költözött.

A temerini község – akárcsak a szenttamási község – szintén három települést foglal magába, a községközpont, Temerin mellett az elenyésző számú magyarságnak otthont adó Járek (Backi Jarak) és Szőreg (Sirig) településeket. A község magyarságát gyakorlatilag a központ adja.

A titeli (Titel) és a zsablyai (Žabalj) községek magyarságszáma minimális. A két község területe egykoron a szerbek lakta Sajkás-vidék része volt. A két község kis számú magyarsága a II. világháború végén – a kitelepítések miatt – csak hírmondónak maradt. A zsablyai Csurog és Zsablya, valamint a titeli Mozsor és Sajkáslak települések magyarsága

¹⁵² Az 1848/1849-es szabadságharc idején a szerb felkelők „fellegvára” Szenttamás volt. HERMANN Róbert (szerk.): *Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc története*, Videopont, Bp., 1996, 136–140. p.

szenvedte meg a legjobban a II. világháború végén a jugoszláv partizánok és a helyi szerb lakosság brutalitását.¹⁵³

37. táblázat

A Dél-bácskai körzet nemzetiségi összetétele 2002-ban (fő)						
Község	1991			2002		
	Összlakosság	Magyar	Egyéb	Összlakosság	Magyar	Egyéb
Bács	17 249	1 225	16 024	16 268	992	1 5276
Bácspalánka	58 835	1 529	57 306	60 966	1 490	59 476
Bácspetrőc	15 662	94	15 568	14 681	85	14 596
Beocin	14 848	271	14 577	16 086	288	15 798
Karlóca	7 534	224	7 310	8 839	215	8 624
Óbecse	42 685	23 224	19 461	40 987	20 018	20 969
Szenttamás	17 365	4 587	12 778	17 855	3 920	13 935
Temerin	24 939	9 646	15 293	28 275	8 341	19 934
Titel	16 218	995	15 223	17 050	902	16 148
Újvidék	265 464	20 245	245 219	299 294	15 687	283 607
Verbász	46 405	3 443	42 962	45 852	2 885	42 967
Zsablja	25 823	294	25 529	27 513	305	27 208
Összesen	553 027	65 777	487 250	593 666	55 128	538 538

Forrás: Magyarkanizsa község honlapja: (<http://www.kanjiza.co.yu/nepszamlalas2002>). (Letöltés ideje: 2007. augusztus 19.)

A 2002-es jugoszláv népszámlálás kellemetlen „meglepetése” az újvidéki község (Novi Sad) volt, ahol 4 558 fővel kevesebb volt a magyar 2002-ben, mint 1991-ben. A község magyarságának a többsége két településen élt. Az egyik a Vajdaság fővárosa Újvidék, ahol a legtöbb községi magyar él, több mint 10 000 fő. A másik település pedig Tiszakálmánfalva (Budisava),¹⁵⁴ amelynek még közel harmada (31,5%) magyar.¹⁵⁵

A verbászi község (Vrbas) területén – 1910-ben – jórészt németek, valamint ruszinok laktak, a szerbség és magyarság csak kis számban volt jelen. A 2002. évi népszámlálás szerint csak a községközpont rendelkezett jelentősebb számú magyarsággal.

¹⁵³ TELEKI Júlia: *Keresem az apám sírját, Visszatekintés a múltba – II., bővített kiadás*, Logos Kiadó, Tóthfalu, 1999, 10–13. p.

¹⁵⁴ A Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter nevéhez fűződik a „milleniumi falvak” megalapítása. Az általa kidolgozott és a parlament által megszavazott „telepítési” törvénynek köszönhetően jelent meg több település Magyarország térképén a Millenium és a századforduló környékén. Közülük négy található a Bácskában, melyek örök emléket állítottak Szilágyinak és azon kormányfőknek, akik mellett igazságügy miniszterként működött, és akik támogatták álmának megvalósulásában: a kisparaszток földhöz juttatásában. Szilágyi (Sviloevo) — Szilágyi Dezső, igazságügy miniszter (1889–1895) és az országgyűlés elnöke (1895–1896). Tiszakálmánfalva (Budisava) — Tisza Kálmán, miniszterelnök (1875–1890). Bácsgyulafalva (Telečka) — Szapáry Gyula, miniszterelnök és belügyminiszter (1890–1892), Wekerlefalva (Nova Gajdobra) — Wekerle Sándor, miniszterelnök (1892–1895).

¹⁵⁵ GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa: *Fészekhagyó vajdaságiak*, MTT Könyvtár 4., Szabadka 2001.

3. 2. 2. A bánáti magyarság

A Délvidék második jelentősebb tájegysége a Bánát.¹⁵⁶ Területe: 8 886 km². A tájegységet – földrajzilag – nyugatról a Bácska, illetve a Tisza folyó és – Titeltől – a Duna folyó, északról Magyarország, keletről Románia és délről szintén a Duna folyó – túloldalán Szerbia – határolja.

A „*Bánát*” a magyar nyelvhasználatban az a terület, amelyet Jugoszlávia a Bánságból a trianoni békeszerződéssel kapott. A Bánságot három vármegye (Torontál (10 016 km²), Temes (7 433 km²) Krassó-Szörény vármegye (11 074 km²) alkotta.¹⁵⁷ A Bánság területe 28 523 km². A trianoni békeszerződés csak Torontál vármegye északi csücskét hagyta meg az anyaországnak néhány településsel, ezek: Kiszombor, Klárafalva, Ferencszállás, Deszk, Kübekháza, Tiszasziget, Újszentiván, valamint Szőreg és Újszeged települések.¹⁵⁸

A történelmi Torontál Temes, Krassó–Szörény vármegyék a mohácsi vész után – 1552-ben – a török uralom alá jutottak. A pozsareváci béke (1718) értelmében ez volt az utolsó magyar terület, amely – 166 év után – visszakerült a török birodalomtól. A három történelmi vármegye területe nem lett a Magyar Királyság része, hanem 1718 és 1778 között egy Magyarországtól elkülönült önálló tartományként kezelték az osztrákok. A területből az osztrák uralkodók gyakorlatilag egy osztrák örökös tartományt akartak létrehozni, német nyelvű, római katolikus lakossággal. A Temesi Bánságot a bécsi kormánynak alárendelt bánági igazgatóság által katonailag kormányozták. Az országgyűlés többször felszólalt ez alkotmányellenes állapotok miatt, mígnem az 1741. XVIII. tc. által a polgári igazgatás alatt levő terület az állam rendes közigazgatási szervezetébe beolvadt (1778). Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után ismét elszakították az országtól és („*Szerb Vajdaság és Temesi Bánság*”) Ausztria „koronaországa” lett. Ezt az állapotot az 1860.

¹⁵⁶ „*A Maros, Tisza, Duna és az erdélyi hegyek által közrefogott vidék, az 1876–1918 közötti magyarországi Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyék területe. A honfoglalás kora óta magyarlakta terület, a középkorban síksági részét Temesköznek nevezték, viszonylag sűrűn lakott táj volt. Oszmán-török betörések már a 15. század végétől fenyegették déli vidékeit. Temesvár eleste (1552) után fokozatosan elnéptelenedett, és a vár visszafoglalásáig (1717) teljesen elvadult az egykor gazdag és termékeny mezőgazdasági terület. Magyar lakossága elpusztult vagy É-ra menekült.*” Az 1700-as évektől magyarság mellett élő németek, a románság és a szerbség a „Bánát” megjelölést használja erre a Bánság területére. A magyarban használt „Bánát” elnevezés viszont csak arra a részre vonatkozik, amelyet a délszláv királyság a „Bánság” területéből a trianoni békeszerződés értelmében megkapott. ORTUTAY Gyula (szer.): Magyar Néprajzi Lexikon, I. kötet, . p.

¹⁵⁷ LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Kiadó, 1998, Baja, 435. p.

¹⁵⁸ Újszeged már 1880. június 5-én Szeged része lett, Szőreg pedig 1973. április 15-én lett Szeged egyik városrésze. *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára*, 5. Csongrád megye, KSH, Bp., 1995, . p., BÁNYAI Gitta: *Az újszegedi liget*, Múzeumi Tudományért Alapítvány, Szeged, 1998, 13. p.

októberi diploma szüntette meg, amely a területet ismét visszaadta Magyarországnak. A különállás mind a két esetben jogosulatlan volt.¹⁵⁹

Az I. világháborút követően a „Bánság” a két „győztes” államé, Romániáé és Szerbiáé lett. Nem kevés problémát okozott a franciáknak a két balkáni ország, mivel mindkettő magának követelte az egész területet. A térségben lévő néhány francia hadosztálynak több esetben kellett a marakodó feleket szétválasztani, mert azok fegyveres támadásokat indítottak egymás ellen. A helyzetet súlyosbította, hogy a terület etnikailag vegyes volt, a történelmi Magyarország etnikailag legkevertebb területe a – Bácska mellett – Bánság volt.¹⁶⁰

Az 1910. évi magyar népszámlálás 1 582 133 főt regisztrált a három vármegye területén, ebből a magyarság mindössze 194 634 főt tett ki. A Béga folyótól északra a magyarok voltak számbeli többségben.¹⁶¹ A Bánság területe 1910-ben jelentős részben román (592 049 fő), német (387 545 fő) és szerb (292 302 fő) lakta terület volt. Az egész Bánságot feltehetően a románok kapták volna, azonban a központi hatalmakkal különbékét kötöttek, ezért jöhettek számításba a szerbek.

Az 1991. évi még „jugoszláv” népszámlálás szerint a 339 491 fős vajdasági magyarságból 75 144 magyar élt a Bánátban,¹⁶² ugyanakkor a 2002. évi szerb népszámlálás már csak 62 890 szórvány-magyart számlált a térségben.

3. 2. 2. 1. Az Észak-bánáti körzet (Severno-banatski okrug)

A körzet hat községet ölel fel, ebből három (Csóka (Čoka), Nagykikinda (Kikinda), Törökkanizsa (Novi Kneževac)) a Bánátban van. Az észak-bánáti körzet csak félig minősül bánátinak, mert három Tisza menti község a Bácskában fekszik (Ada (Ada), Magyarkanizsa (Kanjiža) és Zenta (Senta)). A szerb hatalom egy, a közigazgatás területén hozott döntéssel

¹⁵⁹ A Pallas Nagylexikona, Pallas Irodalmi és Nyomdai Társaság, Bp., 1893–1896, II. kötet., 589–590. p.

¹⁶⁰ GYÉMÁNT Richárd: *A történelmi Temes vármegye népesedéstörténete*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum, Tomus IV., Fasciculus 8., Szeged, 2004, 230–231. p.

¹⁶¹ Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint Krassó-Szörény vármegyében élt a legkevesebb magyar, mindössze 33 787 fő (7,2%). A magyar lakosság javarészt a megyeszékhely Lugoson, továbbá Karánsebesen és más kisvárosokban élt. A legtöbb magyar Torontál vármegyében lakott, a 615 151 főből 128 405 fő (20,9%) volt magyar nemzetiségű. Temes vármegye összlakossága 500 835 fő volt, ebből 79 960 fő (16%) vallotta magát magyar nemzetiségűnek. ZENTAI László (szerk.): *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914*, Talma Kiadó, Pécs, 2001, 72–73., 76–77. p.

¹⁶² A magyar nyelvhasználatban meghonosodott Bánát, az egykori Torontál vármegye kétharmadából, Temes vármegye harmadából, valamint Krassó-Szörény vármegye két településéből (Udvarszállás, Krassószombat) jött létre.

kettészakította a délvidéki tömbmagyarságot.¹⁶³ Elősegítve ezzel is a délvidéki magyarság elaprózódását.

A három bácskai községben az önkormányzat többségét a magyar kisebbség adja, itt a legerősebb a délvidéki magyarság (Ada (76,6%), Magyarkanizsa (86,5%) és Zenta (80,5%)). A körzetet alkotó hat község területe: 2 329 km², a települések száma kereken ötven. A körzet lakossága 1991-ben 179 783 fő, a népsűrűség pedig 77 fő/km² volt. A három bácskai község területe összesen 921 km² és 23 települést tömörít. A Bánátban 27 település található, mindössze 1 408 km²-en. A lakosság számát tekintve 1991-ben 80 953 fő élt a három bácskai községben, a népsűrűség pedig 88 fő/km² volt.

38. táblázat

Az Észak-bánati körzet nemzetiségi összetétele 2002-ban (fő)						
Község	1991			2002		
	Összlakosság	Magyar	Egyéb	Összlakosság	Magyar	Egyéb
Ada	21 506	16 625	4 881	18 994	14 558	4 436
Magyarkanizsa	30 668	26 862	3 806	27 510	23 802	3 708
Zenta	28 779	23 281	5 498	25 568	20 587	4 981
Csóka	15 271	8 623	6 648	13 832	7 133	6 699
Nagykikinda	69 743	9 874	59 869	67 002	8 607	58 395
Törökkanizsa	13 816	4 676	9 140	12 975	3 864	9 111
Összesen	179 783	89 941	89 842	165 881	78 551	87 330

Forrás: Magyarkanizsa község honlapja: (<http://www.kanjiza.co.yu/nepszamlalas2002>). (Letöltés ideje: 2007. augusztus 19.)

Az 1991. évi „jugoszláv” népszámlálás szerint még 89 941 magyar nemzetiségű személy élt a körzetben, ennek a 90 százaléka a bácskai községekben lakott. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint a körzetet alkotó hat községben összesen 165 881 fő élt, ebből 72 072 fő a Bácskában, és 93 809 fő pedig a Bánátban. A népsűrűség 71 fő/km² volt, ezen belül a három bácskai községet tekintve pedig 78 fő/km², illetve a három bánati községben 67 fő/km² volt ez az adat. A három bácskai községben, 1991-ben 79 százalékos, 2002-ben, 78 százalékos volt a magyarság számaránya.

39. táblázat: A Észak-bánati körzet nemzetiségi összetétele (fő) (2002)

¹⁶³ BIACSI Antal: *Ollóval szabdaltnak körzetek, Körzetesítés és demográfia*, Magyar Szó, Újvidék, 1992. február 21.

Nemzetiség	Ada	Csóka	Magyarkanizsa	Nagyikikinda	Törökkanizsa	Zenta	Összesen
Albán	38	14	25	56	7	57	197
Bolgár	-----	-----	-----	25	1	2	28
Bosnyák	3	4	1	1	1	3	13
Bunjevác	8	3	38	9	11	29	98
Cigány	277	337	530	1 564	655	581	3 944
Cseh	-----	1	-----	14	-----	-----	15
Gorán	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Görög	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Horvát	66	87	82	240	64	93	632
„Jugoszláv”	275	228	246	1 670	207	392	3 018
Lengyel	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Macedón	2	17	10	158	32	30	249
Magyar	14 558	7 133	23 802	8 607	3 864	20 587	78 551
Montenegrói	29	32	66	219	31	124	501
Muzulmán	19	16	4	88	6	38	171
Német	15	5	8	69	6	17	120
Orosz	1	5	4	19	2	8	39
Román	8	18	196	133	7	1	363
Ruszin	3	4	5	16	-----	10	40
Szerb	3 324	5 205	2 037	51 212	7 725	2 739	72 242
Szlovák	14	201	6	55	6	24	306
Szlovén	5	15	2	33	8	12	75
Török	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Ukrán	5	3	5	35	7	9	
Vlach	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Zsidó	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Egyéb	24	97	17	90	14	61	303
Nem nyilatkozott	237	327	368	2 006	260	631	3 829
Regoionális hovatartozás	40	34	17	374	13	77	555
Ismeretlen	43	46	41	309	48	41	528
Összesen	18 994	13 832	27 510	67 002	12 975	25 568	165 881

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal.

A három Tisza menti bácskai község – annak ellenére, hogy közigazgatásilag az észak-bánáti körzetbe sorolták – a legszámottevőbb magyarsággal rendelkező területnek számít. A 2002. évi szerb népszámlálás adatai szerint a három község területén 72 072 fő élt, ebből 58 947 fő (81,8%) vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Ezzel szemben a szerb nemzetiségűek száma mindössze 8 100 fő volt, azaz a három község lakosságának a 11,2%-át alkották. Egyéb nemzetiségűt mindössze 3 530 főt (4,95%) számláltak. Nemzetiségéről nem nyilatkozott 1 236 fő (1,7%), regionális hovatartozást jelölt meg 134 fő (0,18%), valamint ismeretlen nemzetiségű 125 fő (0,17%) volt.

40. táblázat: A adai község településeinek népességfogyása (1991–2002)

Település	Népesség (fő)		Népességfogyás		Többségi nemzetiség
	1991	2002	Fő	%	
Ada	12 078	10 547	–1 531	–12,7	magyar
Mohol	7 522	6 786	–736	–9,8	magyar
Törökfalú	1 143	1 038	–105	–9,2	magyar
Valkaisor	305	234	–71	–23,3	magyar
Völgypart	458	389	–69	–15	magyar
A község összesen	21 506	18 994	–2 512	–11,7	magyar

Forrás: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 346–347. p.

Az adai község területén – 2002-ben – a legjelentősebb nemzetiség – 14 558 fővel (76,6%) – a magyar volt, a második jelentősebb népcsoport – 3 324 fővel (17,5%) – a szerb volt. Harmadik helyen a cigányság állt 277 fővel (1,5%). A magukat „jugoszlávnak” vallók 275 főt (1,4%) számláltak. Az egyéb nemzetiségűek száma 240 fő (1,2%) volt. Nemzetiségéről nem nyilatkozott 237 fő (1,4%), regionális hovatartozást jelölt meg 40 fő (0,2%) és az ismeretlen nemzetiségűek száma 43 fő (0,2%) volt.

Az adai község – 227 km²-es – területén mindössze öt település található, amelyek kivétel nélkül magyar többségűek: Ada (Ada): 82,9%, Mohol (Mol): 62,1%, Törökfalú (Utrine): 97,5%, Valkaisor (Sterijino): 94,9% és – amely település nem összetévesztendő a bácstopolya községi „névrokonával” – Völgypart (Obornjača): 93,3%. A két utóbbi népszámlálás között mind az öt jelentős arányban veszített magyarságából. A legtöbbet Valkaisor (–23,3%), a legkevesebbet Törökfalú (–9,2%). A község magyar lakossága járszági, illetve felföldi eredetű, amely az 1920. évi impériumváltást követően is megmaradt. Azonban az elmúlt évtizedek során a demográfiai problémákkal ez a község sem tudott megbirkózni. Az adai község területén már az 1970-es években megkezdődött a lélekszámcsökkenés, majd az 1980-as évektől kezdődően a természetes fogyás számlájára átlagosan 100 fő írható. Az 1990-es években a természetes fogyás mellett már a negatív vándorlási egyenleg is jelentősen érezteti hatását, mind a népességszámban, mind az egyes települések korstruktúrájában.

A magyarkanizsai község a „legmagyarabb község” az egész Délvidék területén. A magyarkanizsai község területén 2002-ben 27 510 fő élt, ebből 23 802 fő (86,5%) volt magyar, 2 037 fő (7,4%) szerb, 530 fő (1,9%) cigány, valamint 196 fő (0,7%) román nemzetiségű. A magukat „jugoszlávnak” vallók száma 246 fő (0,9%), az egyéb nemzetiségűek száma 273 fő (1%) volt. Nemzetiségéről nem nyilatkozott 368 fő (1,44%), regionális hovatartozást jelölt meg 17 fő (0,06%) és az ismeretlen nemzetiségűek száma 41 fő (0,1%) volt.

41. táblázat: A magyarkanizsai község településeinek népességfogyása (1991–2002)

Település	Népesség (fő)		Népességfogyás		Többségi nemzetiség
	1991	2002	Fő	%	
Adorján	1 158	1 128	–30	–2,6	magyar
Fogadjisten	361	366	5	1,4	szerb
Horgos	7 201	6 325	–876	–12,1	magyar
Ilonakertváros	282	340	58	20,6	magyar
Kishomok	150	115	35	–23,3	magyar
Kispiac	2 144	1 988	–156	–7,3	magyar
Magyarkanizsa	11 541	10 200	–1 341	–11,6	magyar
Martonos	2 423	2 183	–240	–9,9	magyar
Orom	1 912	1 471	–441	–23	magyar
Oromhegyes	2 028	1 868	–160	–7,9	magyar
Tóthfalu	765	709	–56	–7,3	magyar
Újfalu	336	211	–125	–37,2	magyar
Völgyes	367	516	149	40,6	magyar
A község összesen	30 668	27 510	–3 158	–10,3	magyar

Forrás: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 344–345. p.

A magyarkanizsai község 401 km²-es területe 13 településnek ad otthont, amelyek közül 12 magyar többségű, ezek: Adorján (Adorjan): (74,9%), Horgos (Horgoš): (83,8%), Ilonakertváros (Zimonjić): (54,4%), Kishomok (Male Pesak): (100%), Kispiac (Male Pijace): (96,4%), Magyarkanizsa (Kanjiža): (86,5%), Martonos (Martonoš): (86,9%), Orom (Orom): (94,2%), Oromhegyes (Trešnjevac): (96,2%), Tóthfalu (Totovo Selo): (99,4%), Újfalu (Novo Selo): (87,7%) és Völgyes (Doline): (96,9%). Az egyedüli szerb többségű település Fogadjisten (Velebit), amelyet az I. világháború után a horvátországi Velebit-hegységből érkező telepeseikkel népesítettek be.

Az 1991. és 2002. évi népszámlálások között itt is – kevés kivételtől eltekintve – a magyarok lakta települések könyvelhettek el lélekszámapadást. A község területén csak a szerb Fogadjisten (1,4%) és a magyar Ilonakertváros (20,6%) és Völgyes (40,6%) növelte lélekszámát. A község települései közül Adorjánt, Horgost, Magyarkanizsát és Martonost már a 11., illetve a 12. századi oklevelek is említik. A többi település gyakorlatilag a tanyavilág fejlődésével vált önállóvá. Ez a folyamat az úthálózat, a gazdasági fejlődés, a népszaporulat, illetve a pozitív vándorlási egyenleg folytán – mesterséges úton – kezdődött a 20. század elején. Ilonakertváros Fogadjistenhez hasonlóan fejlődött ki, míg Újfalu mint tanyavilág 1978-ban, a mezőgazdasági birtokközpont önállósodásával jött létre.

A magyarkanizsai község később – 1981 után – csatlakozott a kedvezőtlen demográfiai helyzetben lévő más magyar községekhez. A község területén – akkoriban – tapasztalt pozitív vándorlási egyenleg, valamint az ipari fejlődés miatt a község népessége

viszonylag egyenletesen fejlődött, azonban a délszláv háború kirobbanásával, az ipar, a gazdaság hanyatlásával a jórészt magyar lakosság egy része az elvándorlást részesítette előnyben. Az elvándorlást jelentősen erősítette az a tényező, hogy a község északon az anyaországgal határos. A község területén 1981 óta természetes fogyásról beszélhetünk. A község népességének újratermelése elsősorban a három legnagyobb település, Horgos, Martonos és Magyarkanizsa feladata lenne, mert ezek adnak otthont a községi népesség közel 70%-ának, azonban ez a három település is demográfiai mélyponton van. Így áttételesen, a népesedés vonatkozásában is nagyon rájuk illik a népességük szegénységére utaló, falucsúfó mondóka: „*Óh-Kanizsa, Gyász-Martonos, Jaj-Horgos.*”

42. táblázat: A zentai község településeinek népességfogyása (1991–2002)

Település	Népesség (fő)		Népességfogyás		Többségi nemzetiség
	1991	2002	Fő	%	
Bogaras	822	724	–98	–11,9	magyar
Felsőhegy	2 167	1 889	–278	–12,8	magyar
Kevi	1 055	887	–168	–15,9	magyar
Tornyos	1 908	1 766	–142	–7,4	magyar
Zenta	22 827	20 302	–2 525	–11,1	magyar
A község összesen	28 779	25 568	–2 061	–11,2	magyar

Forrás: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 351. p.

A község területén 2002-ben 25 568 fő élt, ezek közül 20 587 fő (80,5%) volt magyar, 2 739 fő (10,7%) szerb, 581 fő (2,3%) roma, valamint 392 fő (1,5%) „jugoszláv” nemzetiségű. Az egyéb kategória 520 fő (2%) volt. Nemzetiségéről nem nyilatkozott 631 fő (2,5%), regionális hovatartozást jelölt meg 77 fő (0,3%) és az ismeretlen nemzetiségűek száma 41 fő (0,2%) volt.

A zentai község 293 km²-es területén öt település található, amelyek kivétel nélkül abszolút magyar többséggel rendelkeznek. Bogaras (Bogaraš) – ez a település nem összetévesztendő a bácstopolyai község területén található Bogarassal – 80,1%-ban, Felsőhegy (Gornji Breg) 97,1%-ban, Kevi (Kevi) 97%-ban, Tornyos (Tornjoš) 82,2%-ban valamint Zenta (Senta), a községközpont 78,1%-ban még magyar többségű települések. A zentai község településein szintén az előbbieken részletezett okok miatt jellemző a népességfogyás.

43. táblázat: A csókai község településeinek népességfogyása (1991–2002)

Település	Népesség (fő)		Népességfogyás		Többségi nemzetiség
	1991	2002	Fő	%	
Csóka	5 244	4 707	–537	–10,2	magyar
Egyházaskér	548	404	–144	–26,8	magyar
Feketető	595	568	–27	–4,5	magyar
Hódegyháza	1 118	978	–140	–12,5	magyar
Kanizsamonostor	152	135	–17	–11,2	magyar
Padé	3 190	2 882	–308	–9,7	magyar
Szanád	1 384	1 314	–70	–5,1	szerb
Tiszaszentmiklós	3 040	2 844	–196	–6,4	szerb
A község összesen	15 271	13 832	–1 439	–9,4	magyar

Forrás: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka 2003, 351. p.

A csókai község – 321 km² – területén 2002-ben 13 832 fő élt, ezek közül 7 133 fő (51,6%) volt magyar, 5 205 fő (37,6%) szerb, 337 fő (2,5%) roma, 228 fő (1,6%) „jugoszláv”, valamint 201 fő (1,4%) szlovák nemzetiségű. Az egyéb kategória 321 fő (2,4%) volt. Nemzetiségéről nem nyilatkozott 327 fő (2,4%), regionális hovatartozást jelölt meg 34 fő (0,2%) és az ismeretlen nemzetiségűek száma 46 fő (0,3%) volt.

A csókai község az egyedüli bánáti község, ahol még a magyar nemzetiség van többségben. A község nyolc települése közül hatban a magyarság van többségben, ezek: Csóka (Coka) (57,4%), Egyházaskér (Vrbica) (92,1%), Feketető (Crna Bara) (47%), Hódegyháza (Jazovo) (85,1%), Kanizsamonostor (Banatski Monoštor) (94,8%), valamint Padé (Padej) (66,6%).

A községi magyarság fogyása nemcsak a drámai demográfiai mutatókkal függ össze, hanem azzal is, hogy a bánáti térség mindig is elmaradottabb volt a bácskaihoz képest. A Bánát még a szocialista Jugoszlávia fennállása alatt kicsi „népességmegtartó-erővel” rendelkezett, amely helyzeten a délszláv háború csak tovább rontott. A bánáti magyar szórvány településekről mindig is erős migráció érvényesült a bácskai magyar tömb területeire. A demográfusok szerint a következő szerb népszámlálás idejére a Csóka községi magyarság vélhetően kisebbségbe szorul.

A további két (nagykikindai és törökkanizsai) észak-bánáti községben a magyarság már hosszú évtizedek óta „kisebbségi kenyéren” él. Mindössze néhány magyar többségű település található az említett két község területén.

A törökkanizsai község területén csak a magyar-román-szerb határ szerb oldalán megbújó Magyarmajdány (Majdan) (86%) és Rábé (Rabe) (91,1%) rendelkezik magyar többséggel. A két település mindössze néhány száz magyarnak ad otthont. A települések korszerkezete előregedett, a fiatal lakosság – a jobb megélhetés reményében – elvándorol. A

településen sem iskola, sem templom sincs. A két településen magyar nyelvű istentiszteletet is ritkán tartanak. Rábén csak a temetést végzik magyarul, Magyarmajdányon még működik az imaház, amelynek felekezeti életét az oroszlámosi plébános látja el.¹⁶⁴ Az előbbi adatokból is látható, hogy a két magyar település sorvadása elkerülhetetlen.

A nagyikikindai község területén már csak egy magyar település van Szaján (Sajan) (88,6%). A települést az 1800-as évek elején Szeged környékéről (Tápé) érkező dohánytermelő családok alapították. Az első telepítéshez kisoroszi (Rusko Selo) és tordai (Torda) családok is csatlakoztak. A második telepítési hullám során – 1816 körül – szintén – vedresegyházi – magyarok érkeztek. A harmadik betelepítésnél (1832) szintén magyarok, a negyediknél (1848 után) már német anyanyelvűek is érkeztek. A településen napjainkban iskola, valamint templom is van, így a magyar nyelv és értékek használata, megőrzése még biztosítva van.¹⁶⁵

3. 2. 2. 2. A Közép-bánáti körzet (Sredne-banatski okrug)

A közép-bánáti körzet területe 3 256 km². A körzet öt községet foglal magába. Ezek a begaszentgyörgyi (Žitište), a magyarcsernyei (Nova Crnja), a nagybecskereki (Zrenjanin), a torontálszécsányi (Sečanj) és a törökbecsei (Novi Bečej) községek. A terület lakossága 1991-ben 221 353 fő volt, a népsűrűség pedig 68 fő/km². 2002-ben a terület összlakossága 208 456 fő volt, a népsűrűség pedig 64 fő/km².

A Közép-Bánátban a magyarság már csak egy-egy településen alkot többséget. A begaszentgyörgyi községben három faluban van abszolút többségben: Magyarittabén (Novi Itabej) (81,9%), Tamásfalván (Hetin) (53,2%), valamint Torontáltortán (Torda) (86,6%) volt a magyarság százalékos aránya 2002-ben. A magyarcsernyei községben – 2002-ben – két faluban volt abszolút magyar többség, Tóbán (Toba) (84,1%), és Magyarcsernyén (Nova Crnja) (84,6%). A nagybecskereki községben két faluban volt abszolút többségben a magyarság, Lukácsfalván (Lukino Selo) (67,6%), és Magyarszentmihályon (Mihajlovo) (94%). A torontálszécsányi község már csak egy falut tudott felmutatni, ahol a magyarok abszolút többségben éltek, ez a település Káptalanfalva (Bušenje) volt (85,1%). A törökbecsei községben nem volt magyar abszolút többség egy településen sem.

¹⁶⁴ A Nagybecskereki Egyházmegye évkönyve 2000, Agapé Kiadó, Novi Sad, 2000, 31. p.

¹⁶⁵ ERŐS Lajos: *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*, Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993, 392. p.

44. táblázat: A Közép-bánati körzet nemzetiségi összetétele (fő) (2002)

Nemzetiség	Bégaszentgyörgy	Magyar-csernye	Nagybecskerek	Torontál-szécsány	Törökbecse	Összesen
Albán	7	3	78	2	14	104
Bolgár	14	9	252	114	5	394
Bosnyák	1	2	8	1	-----	12
Bunyevác	2	-----	18	2	3	25
Cigány	765	869	2 471	609	968	5 682
Cseh	1	1	22	-----	1	25
Gorán	1	-----	26	-----	-----	27
Görög	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Horvát	75	42	677	148	89	1 031
„Jugoszláv”	266	101	2 559	266	567	3 759
Lengyel	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Macedón	15	25	437	62	60	599
Magyar	4 017	2 369	14 211	2 068	5 177	27 842
Montenegrói	42	55	442	44	47	630
Muzulmán	14	9	92	9	20	144
Német	11	21	181	40	12	265
Orosz	1	1	56	15	14	87
Román	1 837	16	2 511	642	150	5 156
Ruszin	-----	1	20	1	1	30
Szerb	12 628	8 934	98 794	11 607	18 831	150 794
Szlovák	7	20	2 403	61	61	2 495
Szlovén	2	10	111	8	8	131
Török	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Ukrán	2	5	31	2	1	41
Vlach	-----	-----	4	-----	-----	4
Zsidó	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Egyéb	15	18	278	26	18	342
Nem nyilatkozott	523	728	3 415	544	728	5 376
Regoionális hovatartozás	56	115	1 405	39	115	1 642
Ismeretlen	97	66	1 549	67	66	1 819
Összesen	20 399	12 705	132 051	16 377	26 924	208 456

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal.

45. táblázat

A Közép-bánati körzet nemzetiségi összetétele 1991-ben és 2002-ben (fő)						
Község	1991			2002		
	Összlakosság	Magyar	Egyéb	Összlakosság	Magyar	Egyéb
Bégaszentgyörgy	22 811	5 081	17 730	20 399	4 017	16 382
Magyar-csernye	14 538	2 993	11 545	12 705	2 369	10 336
Nagybecskerek	136 778	17 264	119 514	132 051	14 211	117 840
Torontál-szécsány	18 438	2 468	15 970	16 377	2 068	14 309
Törökbecse	28 788	6 165	22 623	26 924	5 177	21 747
Összesen	221 353	33 971	187 382	280 456	27 842	252 614

Forrás: Magyarokanizsa község honlapja: (<http://www.kanjiza.co.yu/nepszamlalas2002>). (Letöltés ideje: 2007. augusztus 19.)

3. 2. 2. 3. A Dél-bánáti körzet (Juzno-banatski okrug)

A körzet területe 4 245 km², amelyen a következő nyolc község található: az alibunári (Alibunar), az antalfalvi (Kovačica), a fehértemplomi (Bela Crkva), kevevári (Kovin), az opávai (Opovo), a pancsovai (Pančevo), a verseci (Vršac) és a zichyfalvi (Plandište). A lakosságszám a körzeten belül 1991-ben 328 428 fő volt, a népsűrűség pedig 77 fő/km², 2002-ben a lakosságszám már 313 937 fő volt, a népsűrűség pedig 74 fő/km².

46. táblázat: A Dél-bánáti körzet nemzetiségi összetétele (fő) (2002)

Nemzetiség	Alibunár	Antalfalva	Fehértemplom	Kevevéra
Albán	7	27	11	9
Bolgár	11	9	10	117
Bosnyák	1	1	4	2
Bunjevác	1	-----	1	2
Cigány	657	815	619	1 143
Cseh	6	8	814	158
Gorán	1	-----	1	-----
Görög	-----	-----	-----	-----
Horvát	65	69	90	114
„Jugoszláv”	159	349	283	361
Lengyel	-----	-----	-----	-----
Macedón	139	100	109	143
Magyar	309	2 935	459	3 408
Montenegrói	78	50	147	180
Muzulmán	28	9	36	96
Német	19	13	46	50
Orosz	3	10	17	10
Román	6 076	1 950	1 101	1 363
Ruszin	-----	4	3	3
Szerb	13 680	9 459	15 654	28 246
Szlovák	1 195	11 455	28	44
Szlovén	17	6	12	30
Török	-----	-----	-----	-----
Ukrán	5	4	5	10
Vlach	12	11	3	35
Zsidó	-----	-----	-----	-----
Egyéb	27	20	25	46
Nem nyilatkozott	201	486	381	872
Regoionális hovatartozás	25	31	67	46
Ismeretlen	232	69	441	314
Összesen	22 954	27 890	20 367	36 802

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal.

46. táblázat: A Dél-bánati körzet nemzetiségi összetétele (fő) (folytatás) (2002)

Nemzetiség	Opáva	Pancsova	Versec	Zichyfalva	Összesen
Albán	5	48	42	9	158
Bolgár	4	563	100	23	837
Bosnyák	-----	56	3	1	68
Bunjevác	-----	19	8	10	41
Cigány	187	187	1 186	269	6 268
Cseh	2	57	153	1	1 199
Gorán	-----	36	-----	-----	38
Görög	-----	-----	-----	-----	-----
Horvát	289	1 168	276	69	2 140
„Jugoszláv”	224	2 992	1 019	300	5 687
Lengyel	-----	-----	-----	-----	-----
Macedón	64	5 276	508	1 297	7 636
Magyar	58	4 037	2 619	1 619	15 444
Montenegrói	16	1 003	221	20	1 715
Muzulmán	4	487	53	14	727
Német	8	227	113	32	508
Orosz	6	69	23	2	140
Román	185	4 065	5 913	965	21 618
Ruszin	1	29	3	7	50
Szerb	9 507	97 137	39 418	7 540	220 641
Szlovák	38	1 578	149	725	15 212
Szlovén	1	140	146	62	414
Török	-----	-----	-----	-----	-----
Ukrán	6	33	12	1	76
Vlach	-----	7	11	-----	79
Zsidó	-----	-----	-----	-----	-----
Egyéb	31	471	110	46	776
Nem nyilatkozott	223	2 935	868	241	6 207
Regoionális hovatartozás	84	398	187	7	845
Ismeretlen	73	2 939	1 228	117	5 413
Összesen	11 016	127 162	54 369	13 377	313 937

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal.

47. táblázat

A dél-bánati körzet nemzetiségi összetétele 1991-ben és 2002-ben (fő)						
Község	1991			2002		
	Összlakosság	Magyar	Egyéb	Összlakosság	Magyar	Egyéb
Alibunár	26 535	340	26 195	22 954	309	22 645
Antalfalva	30 469	3 584	26 885	27 890	2 935	24 955
Fehértemplom	23 707	582	23 125	20 367	459	19 908
Kevevára	38 263	3 937	34 326	36 802	3 408	33 394
Opáva	11 384	63	11 321	11 016	58	10 958
Pancsova	125 261	5 043	120 218	127 162	4 037	123 125
Versec	58 228	3 182	55 046	54 369	2 619	51 750
Zichyfalva	14 581	1 813	12 768	13 377	1 619	11 758
Összesen	328 428	18 544	309 884	313 937	15 444	298 493

Forrás: Magyarokanizsa község honlapja: (<http://www.kanjiza.co.yu/nepszamlalas2002>). (Letöltés ideje: 2007. augusztus 19.)

A dél-bánáti körzet magyarsága tipikus szórványnak tekinthető, ahol egy-egy magyar sziget található a szerb, a szlovák, illetve a román települések tengerében.

A alibunári község területén nincs magyar többségű település, kizárólag csak szerb, illetve román többségű helységek találhatók.

Az antalfalvi község magyarságát a többnyire református Torontálvásárhely (Debeljača) magyarsága képviseli. A község nemzetiségi szempontból egyébként egyedülálló a Bánátban, többségében szlovák nemzetiségűek lakják.

A fehértemplomi község területén szintén a szerb és román települések között egy magyar nyelvsziget, Udvarszállás (Dobricevo) (88,5%) található.

A kevevárai községben két magyar település a székely eredetű Székelykeve (Skorenovac) (86,7%), valamint a szomszédos Dunadombból (Dubovac) kivált Emánueltelep (Sumarak) (34,4%) tömöríti a magyarság túlnyomó többségét. A Kárpát-medence legdélebbi magyar pontja, Székelykeve 1887-ben alakult magyar falu.¹⁶⁶ A mai Székelykeve második telephelye az itt lakó csíki, illetve bukovinai eredetű székelyeknek. Az előbbi telephelyükön Gyurgyevón levő évenkénti talajvíz és árvíz arra kényszerítette a hatóságot, hogy az embereket vízmentes helyre, vízmentes területre telepítse. Az első helyen való négyévi (1883–1887) ott tartózkodásuk után 1887-ben a kevevári (Kovin) és kevepallósi (Pločica) határ összeszegezésénél a kormánybiztosság földet vásárolt és áttelepítette a falut a mai helyére, egy magasabb dombra. Az új faluhelyen bőven volt hely a terjeszkedésre.

Az 1883-ban történt telepítés nem ment olyan könnyen,¹⁶⁷ sok nehézséggel kellett megküzdeniük, részben a szomorú kilátások (egészségtelen vidék, árvíz, belvíz, betegségek) miatt, továbbá jelentős részben a telepítésnél alkalmazott több hivatalnok tapintatlansága, embertelen bánásmódja miatt.

A telepítésnek sok árnyoldala és szegényfoltja volt, amelybe sokak önzése is belevegyült, de mégis megvolt a haszna. Sok szegénynek földet és kenyeret adott, így megmentette az egykori bukovinai székelységet az állandó munkakereséstől, a Moldvába járástól,¹⁶⁸ a nincstelenségtől. És így a Bukovinában maradottaknak is valamivel több föld maradt, nagyobb kenyér jutott.

¹⁶⁶ GALAMBOS Tibor: *Székelykeve*, Kovin, LO Press, 2001, 38–39. p.

¹⁶⁷ Akiknek az 1883-ban érkezéssel az új Székelykeven nem jutott föld, a mintegy 125 családot, szükségből az Arad vármegyei Gyórok kincstári birtokon helyeztek el.

¹⁶⁸ A három al-dunai székely falu lakói Bukovinából (Andrásfalva, Fogadjisten, Hadikfalva, Istensegíts és Józseffalva) jöttek.

Valóságos tény, hogyha 1883-ban nem bontották volna meg a bukovinai magyarok sorait,¹⁶⁹ annyira elszaporodtak volna, hogy később a 40 000 lengyellel, és a még nagyobb számú bukovinai némettel számarányban is versenyeztek volna. (Gazdálkodás terén így is versenyeztek velük. A kertgazdálkodásban, a gyümölcs, a zöldségfélék termelésében még így is felülmúlták őket.)

Székelykevéen a magyarok mellé – akárcsak a szomszédos Sándoregyházán –, bolgárokat telepítettek.¹⁷⁰ Egy bolgár s egy magyar családot telepítettek le egymás mellé, így a lakosság keveredni kezdett, végül a vegyes házasságok miatt a magyarok a bolgárok jelentős részét asszimilálták, beolvastották.

E három község lakói ma is az eredeti bukovinai nyelven beszélnek, féltve őrzik nyelvüket és számontartják a legkisebb eltávolodást is a vélt normától, a régiék nyelvétől. Éppen olyan gonddal vigyázzák nyelvjárásukat, mint folklór és egyéb kincsüket. Noha már ők is letették a székely viseletet, de a székely vetettágyak ott vannak a tiszta szobákban, és büszkén mutogatják a festékesekkel együtt.

Mindhárom falura jellemző, az utolsó években egyre több egyén és család hagyja el otthonát. Új hazát vagy csak munkát keresve Ausztráliában, Svédországban és más helyeken telepedtek le. A Székelykevéről elszármazottak minden augusztus 20. (Szent István ünnepe) körül visszatérnek a faluba, ilyenkor zsúfolásig megtelik a falu. Szinte nincs olyan ház, ahol ne lenne olyan családtag, aki már külföldön él. Az elvándorlás az egyik legmeghatározóbb demográfiai jelenség Székelykevéen, amelynek eredői a szegénység, a perspektíva nélküli jövő, a szerb hatalom megnyilvánulásai. Az elvándorlás elsősorban a fiatalokat érinti, ezért a falu egyre jobban elöregszik.

Az opávai község területéről a magyarok szinte teljesen kivesztek.

A pancsovai község területén is csak egy magyar település, a szintén székely eredetű Sándoregyháza (Ivanovo) található.

¹⁶⁹ Annak ellenére, hogy 1845/1846-ban, és 1866-ban kolera, illetve 1846-ban és 1865-ben éhínség, azt követően pedig járványok tizedelték meg a lakosságot, 1880-ban a népszámláláskor 9887 főt számoltak meg az öt faluban, a népesség alig száz év elteltével három és félszeresére nőtt. A kitelepítések, a járványok miatt 1910-ig mintegy tizenegyezer fő volt a lakosság csökkenése, mégis az 1930-as évek végére 16 000-en éltek a bukovinai székely falvakban. A nagy szaporaság miatt elaprózódtak a földbirtokok is, nehézzé vált a megélhetés. Az elszegényedés, a földnélküliség és a reménytelenség sokakat arra kényszerített, hogy elhagyja otthonát, és megindultak a kirajzások. Az al-dunai területen kívül 1889–1910 között kb. 700-an települtek Déva környékére, 1892-ben Vajdahunyadra 93 fő került, Marosludasra 98 fő, Sztrigyszentgyörgyre 268 fő, Csernakeresztúrra 623 fő költözött. Az I. világháború végéig nagy számban vándoroltak ki Észak-Amerikába, főként Kanadába, 1905–1914 között több farmterületet hoztak létre Punnichy és Hapkins településeken, illetve Székelyföld, Eszterháza, Máriavölgy magyarlakta telepein. Később a közeli városokban, Hamiltonban és Reginában is kerestek munkát. Az I. világháború után Dél-Amerikába is vándoroltak ki bukovinai székelyek, 1924-ben Sztrigyszentgyörgyről 5 család kelt útnak, és Brazíliában, Sao Paulotól 800 km-re az őserdő közepén megalapították Boldogasszonyfalvát.

¹⁷⁰ NAGY SÍVÓ Zoltán: *Bukovina, mit vétettem?*, Forum, Újvidék, 1999, 38–39. p.

A verseci községben már csak egy magyar település van, Fejértelep (Susara) (64,1%), mely 1896-ban alakult magyar falu. Az akkori földművelésügyi miniszterről, báró Fejérváry Gézáról Fejértelepnek nevezték el.¹⁷¹ A környék lakossága a száraz homokbuckákra épült új falut szívesebben Szusara, Susara névvel illette.

A falut 1896-ban telepítették, de vannak, akik néhány évvel korábbra datálják a falualapítást. Amikor Versecen tönkrementek a szőlősök, akkor kezdtek ideköltözni az emberek: nemcsak Versecről, hanem Torontálvásárhelyről, Ürményházáról és más helyekről is. Az idetelepített gazdák kaptak fejenként nyolc hold földterületet, amit nagyon nehéz és kitartó munka árán tudtak csak betelepíteni szőlővel. Először kicsit keletebbre alakult ki a település, a jelenlegi helyén, az 1900-as évektől kezdtek házakat építeni a letelepedni vágyó családok. Néhány ház még mindig áll ezekből az első épületekből.

1990-ben kezdődtek az új templom építésének munkálatai, és 1994-ben adták át rendeltetésének, akkor lett fölszentelve, Szent László ünnepére. A régi település helyén szintén volt egy templom, ahová 1955-ig eljártak a helyi lakosok, és amit sajnos, 1987 telén ismeretlen tettesek felgyújtottak. A leégett templom tégláit beleépítették az új templomba. Kéthetente jár a székelykevei plébános a falu lakóihoz. Egy-egy istentisztelet alkalmával 30–40-en vannak a templomban, ünnepkor többen. A tapasztalat szerint a fiatalok nemigen járnak az istentiszteletekre. A templomhoz melléképületet is építettek, csoportos lelkinapok tartására. Itt nyáron a cserkészeknek is szállást biztosítanak, és anyanyelvápoló táborra is sor kerül. A táborba egész Bánátból érkeznek diákok.

A fejértelepi iskolában néhány éve megszűnt a magyar nyelvű oktatás. Sokáig működött négy osztály magyar nyelven.¹⁷² Ötödiktől kezdve azonban szerb nyelvű tagozatokra kerülnek a magyar diákoké és a 15 kilométerre levő Uljmára (Homokszil) utaznak. A tízéves gyerekeknek nagyon nehéz volt a váltás, és főleg a szülők döntöttek úgy, hogy nagyobb szükség van a jó szerbtudásra, mint a magyarra. Amikor a helybeli magyar tanító nyugdíjba ment, nem vettek fel helyette mást. Sajnos, még az anyanyelvápoló tábor iránt sem nagy az érdeklődés a helybeliek körében.

Az általános iskola elvégzése után a fiatalok nemigen tanulnak, legnagyobb részük otthon marad a családi gazdálkodásban. Legtöbb család földműveléssel, kertészettel,

¹⁷¹ LÁNYI Bertalan: *A Fejérváry kormányzat politikai és alkotmányjogi megvilágításban*, Bp., 1909., GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora I–II.*, Bp., 1934, GRATZ Gusztáv: *Magyarország története I–II.*, Bp., 1964.

¹⁷² Fejértelepen 1998-ban szűnt meg a magyar nyelvű oktatás. Ennek oka az volt, hogy a nyugdíjba vonuló tanítónő lebeszélte a szülőket a magyar tagozat fenntartásáról azzal az érvel, hogy a gyermekek a közeli Uljmában folytatják szerbül ötödik osztálytól a tanulást és nehézséget jelent nekik, ha az első négy osztályt magyarul végzik el. A négyosztályos oktatásban résztvevő tanulók többsége most is magyar, akik egy szerb és egy román tanítónőtől tanulnak szerbül. Most már a szülőket is nehéz rávenni arra, hogy kérjék a magyar nyelvű oktatást, mert úgy érzik, hosszú távon nincs jövője a gyermekek anyanyelvű továbbtanulásának.

gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Csupán néhány ingázó dolgozó van, akik a farmon, az erdőszetben vagy Versecen dolgoznak. A falubeliek búzát, árpát, napraforgót és kukoricát termesztnek. Az állatállomány nagyon megcsappant az utóbbi időben, mert nehéz értékesíteni az állatokat. A háztáji gazdaságra jellemző, hogy mindenből van egy kicsi. Valamikor 200 tehenet hajtottak ki a csordába, és voltak kisebb gulyák is, 50–60 tehénnel. Ma már összesen, ha van ennyi tehén a faluban.

Az 1960-as, 1970-es években 1100-an éltek ebben a faluban, mára ez a szám nagyon megcsappant: 470 lakosa van a településnek, több mint hatvan százalékuk magyar. Voltak idők amikor még németek is éltek a faluban. Sokan vándoroltak ki külföldre, Németországba, Svédországba, akik a nyári szabadságot rendszerint itthon töltik, és olyankor benépesül a falu. Egyébként is igen sok víkendház épült az utóbbi időben, belgrádi, újvidéki, verseci, pancsovai családok töltik itt a pihenőjüket.

A faluvezetés az utóbbi időben sokat tesz a település szépítéséért: rendezett a temető, tiszták az utcák, a központ, rendezett a sportpálya, kiérdemelték a verseci község legtisztább településének címét. A vízellátással az utóbbi években nincs gond, körülbelül tízkét éve kaptak új kutat, és azóta folyamatos a vízellátás, és a víz minősége is megfelelő. Azonban a falu könyvtárát lassan tízkét éve már, hogy megszüntették.

Fejértelepen nem könnyű az élet. Két kis vegyesbolt áll a falubeliek rendelkezésére, ahol be lehet szerezni a legfontosabb élelmiszereket, de nincs orvos, nincs gyógyszertár. Hetente kétszer hozza ki a postás a küldeményeket. Nincs telefon, és a gyöngye térerő miatt a mobilhasználat is lehetetlen. Autóbusz sem közlekedik. Nem járnak az újságok, a Magyar Szót a 30 kilométerre levő Versecen is igen nehéz beszerezni, az Újvidéki Rádió és Televízió adásait sem tudják követni.

A zichyfalvi község területén szintén csak egy magyar nyelvsziget van, Ürményháza (Jermenovci) (69,1%).

3. 2. 3. A szerémségi magyarság

A harmadik – Délvidéket alkotó – terület a Szerémség,¹⁷³ minimális magyarsággal rendelkezik. A területet nyugatról Horvátország, északról a Duna folyam (a túloldalon a Bácskával), keletről szintén a Duna folyó (a túloldalon a Bánáttal) valamint délről a Száva folyó választja el Szerbiától.

Az 1991-es népszámlálási adatok szerint 5 015 – szórvány – magyar élt a térségben, amely a délvidéki magyaroknak csak 1,5%-át alkotta. A 2002. évi szerb népszámlálás szerint már csak 4 739 fő, azaz a délvidéki magyarság 1,6%-a lakott az eltűnt „magyar Atlantisz” területén. A két népszámlálás között 276 fővel – 5,5%-kal – fogyott a szerémségi magyarság.

A Szerémség egykor virágzó – magyarok által lakott – vidék volt, amely a középkorban az egyik legértékesebb mezőgazdasági területnek számított. Híres volt a földműveléséről, az állattartásáról, de különösen a szerémségi borról vált ismerté. A borvidéken rengeteg szegedi tartott, és művelt szőlőskerteket, így e terület nagyon sokban kötődik Szeged városához. A szerémségi borkultúra európai hírű volt.

A vidék magyarlakta falvai és mezővárosai teljesen elnéptelenedtek a török idők alatt. Ahogy Domonkos László fogalmaz: *„A Szerémség a magyar Atlantisz: itt az egykori magyar élet teljes egészében a múlt óceánjába süllyedt.”*¹⁷⁴

A valószínűleg illír eredetű tájnév magyarul először 1527-ben fordul elő az oklevelekben. A 18-19. században délszlávok – főként szerbek – és németek lepik el a Köleshegy – ma Fruska Gora – környékét. Jelentős számban érkeztek ide magyarok is, akik Ruma, Ingyija, Herkóca, Nyékica településeken leltek új otthonra. Az egykori jugoszláv közigazgatás a Szerémséget két részre osztotta. A nagyobb rész a Délvidék, a Vajdaság része lett, míg a kisebb rész az egykori vármegyeszékhellyel, Vukovárral együtt Horvátországé lett.

¹⁷³ „Duna és a Száva közötti nagytáj. A Szerémség területe Sirmium központtal már az ókorban értékes kultúrterületté vált. A római birodalom bukása után ugyan gyakran gazdát cserélt, de provinciális kultúrájának fontos elemei megérték a magyar államszervezés időszakát. A középkorban vármegyéit szerveztek területén, melynek határa a Szávától délre húzódott. A középkori Magyarország egyik legértékesebb mezőgazdasági vidéke volt, európai hírű szőlészete révén, egyben jelentős szerepet játszott a mezővárosi (Kamonc, Újlak) elemek társadalmi, kulturális mozgalmában (huszitizmus, eretnekmozgalmak). Szőlő- és bortermelésében a messzebb fekvő erdélyi és a Duna menti oppidumok, civitasok polgársága mint extraneus – idegen – birtokos volt érdekelt (pl. Szeged polgárainak 15. századi bortermeléséről több adat maradt fenn). A hódoltság ideje alatt teljesen tönkretették a hadműveletek. Lakossága elpusztult, elmenekült. Szerb és horvát települők ülték meg. A 18. században rajtuk kívül német, szlovák, cseh, ukrán telepések is megjelentek. A 18–19. században dunántúli és bácskai kivándorlás eredményeként több magyar szórványa is keletkezett (pl. Maradék, India, Ürög, Nyékince, Herkóca). 1764-ben két másik vármegyével (Pozsega és Verőce) együtt Fiume városáért cserébe lett Horvátország része.” Ma nagyobb részben Szerbia, kisebb részben Horvátország része. KÓSA László: *Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában*, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közl., Bp., 1972, ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, V. kötet, PENAVIN Olga: *A szerémségi magyar szigetek* nyelve, Bp., 1972.

¹⁷⁴ DOMONKOS László: *Magyarok a Délvidéken*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992, 28. p.

A Szerémség Szerbiához tartozó területén – a 2002. évi népszámlálás adatsorai szerint – összesen négy településen élt 10 százaléknál számottevőbb magyar kisebbség, ezek: Dobrodó (Dobrodol) (75,6%), Maradik (Maradik) (24%), Nikince (Nikinci) (11,9%) és Satrinca (Satrinca) (63,4%).

3. 2. 3. 1. A szerémségi körzet (Sremski okrug)

A Szerémség nem azonos a szerémségi körzettel, mivel a két szerémségi községet Beocsin (Beočin) és Karlóca (Sremski Karlovci) a Dél-bácskai körzetbe (Jugno-backi okrug) sorolták. Kilenc szerémségi község alkotja magát a Szerémséget, viszont a szerémségi körzetbe csak hét község tartozik (Ingyija (Indija), Pecsinci (Pećinci), Ruma (Ruma), Sid (Sid), Szávaszentdemeter (más néven Mitrovica) (Sremska Mitrovica) és Ürög (Irig)) A körzet területe 3 486 km². 1991-ben a lakosság 309 981 főt számlált, a népsűrűség pedig 89 fő/km² volt. 2002-ben a körzet lakossága 335 901 fő volt, a népsűrűség pedig 96 fő/km². A két népszámlálás között – a szerb betelepítéseknek következtében – 25 920 fővel (7,7%) gyarapodott a körzet népessége.

48. táblázat

A szerémségi körzet nemzetiségi összetétele 1991-ben és 2002-ben (fő)						
Község	1991			2002		
	Összlakosság	Magyar	Egyéb	Összlakosság	Magyar	Egyéb
Ingyija	44 185	1 087	43 098	49 609	962	48 647
Ópazova	57 291	145	57 146	67 576	130	67 446
Pecsinci	20 077	27	20 050	21 506	21	21 485
Ruma	55 087	1 688	53 399	60 006	1 306	58 700
Sid	36 317	295	36 022	38 973	262	38 711
Szávaszentdemeter	85 328	901	84 427	85 902	739	85 163
Ürög	11 696	872	10 824	12 329	816	11 513
Összesen	309 981	5 015	304 966	335 901	4 236	331 665

Forrás: Magyarokanizsa község honlapja: (<http://www.kanjiza.co.yu/nepszamlalas2002>). (Letöltés ideje: 2007. augusztus 19.)

A szerémségi körzet hét községének területén – a 2002. évi népszámlálás adatai szerint – 335 901 fő élt, ebből 283 861 fő (84,5%) volt szerb, 10 516 fő (3,1%) horvát, 9 350 fő (2,8%) szlovák, 4 236 fő (1,3%) magyar, 3 489 fő (1%) roma, 2 044 fő (0,6%) ruszin és 1 158 fő (0,3%) ukrán etnikumhoz tartozó személy. Az egyéb nemzetiséghez tartozó egyének száma 8 431 fő (2,63%) volt. Nemzetiségéről nem nyilatkozott 5 386 fő (1,6%), továbbá regionális hovatartozást jelölt meg 911 fő (0,27%), valamint ismeretlen nemzetiségű 6 519 fő (1,9%) volt.

49. táblázat: A Szerémségi körzet nemzetiségi összetétele (fő) (2002)

Nemzetiség	Ingyija	Mitrovica	Ópazova	Pecinci	Ruma	Sid	Űrög
Albán	14	44	14	3	37	21	9
Bolgár	18	17	9	5	12	1	7
Bosnyák	14	6	13	2	5	3	1
Bunjevác	7	10	3	-----	5	1	1
Cigány	263	564	1 085	669	757	93	58
Cseh	25	37	9	1	10		-----
Gorán	-----	6	38	9	-----	-----	2
Görög	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Horvát	1 904	2 547	1 615	88	1 987		289
„Jugoszláv”	969	1 212	754	114	1 017	739	295
Lengyel	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Macedón	79	143	209	43	139	28	25
Magyar	962	739	130	21	1 306	262	816
Montenegrói	196	219	252	53	102	46	58
Muzulmán	24	75	65	22	59	30	23
Német	40	87	24	9	47	7	23
Orosz	17	28	28	10	11	17	5
Román	7	21	8	7	13	6	9
Ruszin	3	691	7	6	14	1 318	5
Szerb	42 105	75 003	54 850	19 893	51 957	30 252	9 801
Szlovák	406	280	5 992	89	49	2 521	13
Szlovén	37	68	22	7	38	7	81
Török	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Ukrán	422	593	49	2	27	57	8
Vlach	-----	1	1	1	-----	-----	-----
Zsidó	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Egyéb	74	93	61	10	49	17	18
Nem nyilatkozott	1 196	1 049	1 163	106	1 149	609	114
Regoionális hovatartozás	197	252	51	141	147	36	87
Ismeretlen	630	2 117	1 124	195	1 069	803	581
Összesen	49 609	85 902	67 576	21 506	60 006	38 973	12 329

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal.

3. 3. A szerbiai (délvidéki) magyarság demográfiai sajátosságai

A 2002. évi szerb népszámlálás nemzetiségi adatsorai szerint a Szerb Köztársaság lakosságának 3,91%-a – azaz összesen 293 299 fő – vallotta magát magyar nemzetiségűnek, míg a szűkebb – tartományok (Délvidék és Koszovó) nélküli – Szerbiában 3 092 magyart írtak össze, amelyből 2 080 fő szerb fővárosában, Belgrádban élt.

50. táblázat: A népesség alakulása Szerbiában (1991,2002)

	A lakosság létszáma			
	2002	1991	Abszolút csökkenés - növekedés (1991-2002)	Index 1991=100
Szerbia ¹⁷⁵	7 479 437	7 548 978	-69 541	99,1
Szűkebb Szerbia ¹⁷⁷	5 454 950	5 582 611	-127 661	97,7
Vajdaság	2 024 487	1 966 367	+58 120	103,0

Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal.

A Szerb Köztársaság 161 községben (opstina) elvégzett népszámlálás alapján a magyarok nyolc (két község (a bácskai Óbecse és Szabadka) – relatív többség, hat község (a bácskai Ada, Bácsstopolya, Kishegyes, Magyarkanizsa, Zenta és a bánáti Csóka) – abszolút többség), a bosnyákok három, a bolgárok, a szlovákok és az albánok két-két községben voltak többségben, míg a szerbség a fennmaradó 144-ben alkotott többséget.

A legutóbbi népszámlálás adatsorai arra is rámutattak, hogy a szerbiai magyarság 98,9%-a a Vajdaság, azaz a Délvidék területén élt. A délvidéki magyarság a legjelentősebb nemzeti kisebbség a Délvidék területén. A délvidéki magyarság lélekszáma a 2002. évi szerbiai népszámlálás szerint 290 207 fő volt, ami az 1991. évi jugoszláv népszámlálás adataihoz – 339 491 fő – képest 49 284 fővel kevesebb. A délvidéki magyarság 11 év alatt 14,5 %-os lélekszámvesztést szenvedett el. A három tájegység közül a legtöbb magyar – 222 578 fő, a délvidéki magyarok 76,7%-a – a földrajzi értelemben vett – Bácska 20 községének területén élt. A második jelentősebb – földrajzi értelemben vett – tájegység területén, a Bánát 16 községében 62 890 fő, azaz a délvidéki magyarság 21,7%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A harmadik terület, az egykori „*magyar Atlantisz*”, a Szerémség kilenc községében 4 739 fő – a délvidéki magyarság 1,6%-a – vallotta magát magyar nemzetiségűnek.

¹⁷⁵ A 2002. évi népszámlálás Koszovó területén nem tartották meg.

¹⁷⁶ Az 1991. évi népszámlálás adatsorai – az albán bojkott miatt – Bujanovac, Medveda és Preševo községek nélkül értendők.

¹⁷⁷ Szűkebb Szerbia alatt Szerbia központi része értendő, a tartományok (Vajdaság és Koszovó) nélkül.

A magyar kisebbség¹⁷⁸ számaránya – 2002-ben – a tartomány teljes lakosságához képest 14,28% volt, ami a 11 évvel korábbi népességstatisztikai adatokhoz – 16,9% – képest szintén jelentős csökkenést mutat.

A délvidéki magyarság csökkenése mégsem olyan nagy méretű, mint ahogyan azt több elemző is prognosztizálta. Az előző periódusokban ugyanis a magyarság tízévenkénti csökkenése kb. 10%-os volt (önmagához viszonyítva), míg a legutóbbi népszámlálási periódusban ez az arány ugyan tovább növekedett (14,5%), de mégsem akkora mértékben, hogy az megmaradásában fenyegetné a magyarságot. Tekintetbe véve a térségnek az utóbbi évtizedbeli politikai-gazdasági helyzetét, ez a számarány akár sokkal rosszabb is lehetett volna. Ennek ellenére a délvidéki magyarság kritikus demográfiai problémákkal küzd. A térség magyarságának számbeli csökkenését több, meglehetősen szerteágazó tényező okozza:

a, *Kedvezőtlen természetes népszaporulat*: délvidéki demográfusok – pl.: Mirnics Károly – véleménye szerint, ha a délvidéki magyarság természetes szaporodása – 1948 és 1991 között – 4%-os maradt volna, akkor a Délvidéken napjainkban 445 745 magyar nemzetiségű személy élne. A magyarság fertilitása az 1953. évi 19,5 ezrelékről 1991-re 11,4 ezrelékre zuhant, amely maga után vonzotta, hogy már a hatvanas évek elejétől csökkent a natalitás a magyarság körében. Az élveszületések számának csökkenésével a délvidéki magyarság korstruktúrája is kedvezőtlenül alakult. Az elöregedés kedvezőtlen – népességcsökkentő – hatása kezdett megmutatkozni. A 2002. évi szerb népszámlálás adatai szerint az átlagéletkor a délvidéki magyarok esetében 42 év, ugyanakkor a magyar lakosság csak közel 20%-a gyermek. Az 1991. évi népszámlálás alkalmával már 106 ezer magyar nemzetiségűvel kevesebbet írtak össze, mint 1948-ban.¹⁷⁹

b, *Vegyes házasságok*: A délvidéki magyarság életében jelentős problémát okoz a vegyes házasságok egyre emelkedő száma, az 1991-ben kirobbant délszláv háború előtt ez a jelenség kevésbé volt jelentős. Egészen az 1961–1971-es időszakig a magyarság azonosságtudatában nem történt komolyabb törés, pedig már ekkor is jelentős volt a vegyes házasságok száma. Ennek ellenére ekkor még nem távolodott el jelentős mértékben egymástól az anyanyelv és a nemzetiségi hovatartozás. A gyökeres fordulat ezután történt. A következő időszakban olyan erős propaganda-hadjárat alá vették a nemzetiségeket, főként pedig a

¹⁷⁸ „A szocialista Jugoszlávia törvényalkotása világosan megkülönböztette egymástól a nemzet és az etnikai csoport fogalmát. A nemzet fogalmát kizárólag a jugoszláv szövetséget alkotó és államalkotó népek viszonylatában használták (szerbek, horvátok, montenegróiak, szlovének, macedónok és nemzeti meghatározottságú muzulmánok). A nemzetiség fogalmát a környező országok (nemzetállamok) Jugoszláviához csatolt részein élő kisebbségek értelemben használták (ezek az albánok, magyarok, csehek, olaszok, törökök, románok, szlovákok, ruszinok). Az etnikai csoport megnevezés a vlahokra (hegyi lakos oláhokra) és a cigányságra vonatkozott.” MIRNICS Károly: *A népszámlálások és a vajdasági magyarok identitása*,

¹⁷⁹ GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén: *Vándorlások a Vajdaságban és a Vajdaságból*, 3. p.

vegyes házasságban élőket, hogy változtassák meg a maguk vagy gyermekük nemzetiségét, hogy teljesen elnyomorították az önazonosság-tudatot. A szerb vezetés szerint a nemzetiségi családokban természetellenes, ha a gyermek(ek) az egyik vagy a másik szülő nemzetiségét viszi tovább, vagy ha az egyik vagy másik szülővel azonosul, s az a természetes, ha inkább „jugoszlávnak” vallja magát. Ekkor kezdődött egy erőteljes „offenzíva” a nemzetek fölötti jugoszláv tudat kialakításában; és ennek eredményeképpen „kényszerített, erőszakos asszimilációt” hajtottak végre. A Jugoszláv Kommunista Párt nemzetiségi politikájában ezen az ideológiai célon kívül nem is volt más feladat: ideológiai módszereket kidolgozni, ezekre magyarázatot adni, és elfogadtatni a tömegekkel. Emögött azonban a legrejtettebb „nagyszerb törekvések” bújtak meg, amelyek 1991-ben a délszláv tragédiába torkollott.

A kilencvenes években csökkent a vegyes házasságok száma, és jelentősen csökkent a magukat „jugoszlávnak” vallók száma is – a vegyes házasságból származó szerb tannyelvű iskolákba íratott gyerekek száma azonban nem. A szórványban élő magyaroknál kifejezettebben, de a tömbmagyarságnál is tapasztalható volt az etnikailag homogén házasságok csökkenése (1956 és 1988 között 82,2%-ról 73,6%-ra csökkent). A vegyes házasságokban iskolába induláskor a gyermek iskoláját gyakran a szláv szülő nyelvi „előnyeihez” igazodva határozták meg. Az 1990-es években már minden harmadik házasság vegyesházasság volt, amely kétségtelenné teszi, hogy a Délvidéken van legmagasabb fokú etnikai heterogámia egész Európában.

c, *Migráció (vándorlás)*: A Délvidék az európai régiókhoz viszonyítva jellegzetesen migrációs területnek számít. A Délvidék népességének nemcsak etnikai, hanem más – pl.: foglalkozási – sajátosságait is erőteljesen befolyásolták az intenzív költözködések. A mechanikus népmozgalom területén különböző vándorlási irányt figyelhetünk meg:

I. vándorlás a faluról városba, illetve vándorlás a szórványból a tömbmagyarságba (belső migráció),

II. vándorlás Szerbiából az anyaországba vagy más országba (külső migráció), valamint a

III. szerb menekültkérdés.

I. A belső vándormozgalmak kiváltó okai általában gazdasági vagy urbánus tényezők, olykor családgyejesítés (házasság, idősök gondozása) stb. A meglehetősen nehéz megélhetést nyújtó, vagy megélhetést egyáltalán nem nyújtó agrárpolitika következtében a magyar falvak, illetve tanyák nehéz helyzetbe kerültek. A II. világháború után a magyar lakosság a mezőgazdaságból az iparba kényszerült. Ez a „szektorváltás” ugyanakkor olyan földrajzi területekre kényszerítette a délvidéki magyarság egyes tagjait a Délvidéken belül, ahol a

magyar értékörzés (pl.: iskola hiánya, magyar nyelvű felekezeti élet stb.) lehetetlenné vált. A szórvány – főként a bánáti – magyarság vagy tömbmagyarság területeire (Észak-Bácska, Tisza mente) vagy pedig a nagy már többnyire szerbek által lakott városokba kényszerült. Kevesen gondolnák, de a délvidéki magyarság egy kisebb része – közel 3 000 fő – még Belgrádba, illetve Közép-Szerbiába is elvándorolt a jobb megélhetés reményében.

II. Gábrityné dr. Molnár Irén szerint: „*A jugoszláv magyar lakosok három évtizede tartó emigrációjának motívumai sokfélék, és az egyes időszakokban részben változtak.*”

1. Mindenekelőtt meg kell említeni a hatvanas évek Jugoszláviájának – mint a keleti tömbhöz nem tartozó szocialista országnak – földrajzi-politikai *nyitottságát*. Szinte képtelenségként hat, hogy a kilencvenes években éppen az *ország bezártsága*, gettóvá válása okozza a lakosság emigrálását, mert vannak, akik nem szeretnék Európától leszakadni.

2. Fontos tényező volt a külföldre távozók esetében a *szegénység*, tehát a létfenntartási gondok és a *munkanélküliség*, amely a magyar lakosságot erőteljesen sújtotta. Ma, az anyaországban történt sikeres rendszerváltás, ugyanakkor a *reformok elmaradása* egyirányúvá teszi e törekvéseket Jugoszláviában.

3. A magyar szakemberek külföldre távozását – az *agyelszívást* – serkentette a szakemberek tudásának, tehetségének kihasználatlansága, a tudományos kutatás kedvezőtlen helyzete, az elégtelen befektetések újításokba és találmányokba, az anyagi megbecsülés hiánya stb. Ugyanakkor az egyesült Európa új, kreatív törekvéseknek adott mind nagyobb teret, ahol tehetséges szakembereink versenybe állhatnak.

4. A *leszűkült szociális-kulturális kisebbségi élet- és fejlődési tér* lehetetlenné tette a megfelelő hagyományörző életmód megtartását, megnyirbálta az anyanyelvű oktatást (óvodától az egyetemig).

5. A *politikai emigránsok* a kilencvenes évek elején jelentek meg, általában arra hivatkoznak, hogy nem akarnak eleget tenni a *katonai behívónak*, alapvető polgári jogukat érzik veszélyeztetve kisebbségi nemzethez tartozásuk miatt. A magyarok többsége nem érezte szükségét, hogy részt vegyen a délszláv viszály bármely formájában.

6. Az egész társadalom súlyos változásokon ment keresztül, a *hatalom- és gazdasági rendszerváltás lelassult*, a be nem járózott többpártrendszer politikai versengéshez, leszámolásokhoz vezetett, ahol a másképp-gondolkodást nemigen tudják elviselni.

7. Végül nem feledkezhetünk meg a pszichológiai tényezőkről sem, a háborútól, a mozgósításoktól való félelemről, továbbá a gazdasági zárlat okozta nyomasztó helyzetről, amelynek következtében Szerbia gazdasága sokáig nem fog talpra állni.

Mindez a *kilátástalanság, a tehetetlenség érzését váltja ki az emberek többségében.*”

A szülőföldről külföldre történő – külső – vándorlást kezdetben a jogszabályi háttér is elősegítette. Jugoszlávia például 1968. október 11-én vendégmunkás-egyezményt kötött a Német Szövetségi Köztársasággal, ezzel a délszláv állam polgárainak lehetőségük volt a nyugati – német – munkavállalásra. A külföldi munkavállalás azonban már a hatvanas évek közepén kezdődött. 1970-re már 16 627 magyar vendégmunkás dolgozott külföldön, vagyis a Vajdaságból külföldön dolgozók 27,5%-a magyar volt. Legnagyobb számban Szabadkáról, Újvidékről, Topolyáról, Zomborból, Adáról távoztak.

A hetvenes években már a szórványból is megindultak a magyarok a nagyvilágba, főleg az európai országokba (pl.: Ausztria, Franciaország, NSZK, Svédország), a kilencvenes években pedig már a tengerentúli államokba (elsősorban az USA és Kanada területére) is.¹⁸⁰

Visszatérve Gábrityné dr. Molnár Írén gondolataihoz, egyet kell értenünk vele, hogy „a magyarok gazdasági emigrációja többrendbeli kárt okozott e közösségnek:

(1) Különösen kedvezőtlen jelenség az, hogy az *ideiglenesen külföldön munkát vállalók szakképzettsége jobb*, mint az itthon foglalkoztatottaké. Napjainkban ez a kép még rosszabb, mert a befogadó országokban nincs többé igény a szakképzetlen munkaerőre.

(2) A munkaerő-elvándorlás okozta közvetlen károk egyike az *anyagilag veszteség*, amely a társadalmat érte azoknak a szakembereknek a távozásával, akik képzésére sok pénzt fordított, hiszen a kész *szakemberek tudásukat más országokban kamatoztatják*: ezek az országok beruházás nélkül jutnak képzett szakemberekhez.

(3) Ugyanakkor az emberi és anyagi veszteséget elszenvedő országban *lassul a gazdasági fejlődés üteme és minősége*. Így az ország, ahonnan nagy számban emigrálnak, nagyban függ a külföldi tőkebefektetéstől, amelyet az elvesztett szakmunkaerő pótlására fordítanak.

(4) A *termelékenység csökkenésével* kisebb lesz a munkaerő-versengés is, mivel az eltávozott jó munkaerő helyét az alacsonyabb képzettségű munkanélküliek foglalják el.

(5) A hirtelen *életmód-változtatás* – például a kivándorlás esetében – hatással van az emberek egyéni és családi életére is, nagy erőfeszítések közepette sokszor csalódottak. Amikor megöregszenek, kifáradnak, viszonylag alacsony nyugdíjjal térnek vissza.

(6) Természetesen vannak sikeres, fiatal, vállalkozó szellemű emberek, akik nem kívánnak aktív éveik alatt mindvégig külföldön dolgozni; szeretnék visszatérni, és tőkéjüket ingatlanba vagy új vállalkozásba fektetni. Ez a tőke jól jönne, de a *lassú rendszerváltás* miatt senki sem mer befektetni a háború által veszélyeztetett területeken, hanem külföldön marad

¹⁸⁰ FRIEDRICH Anna: *Annyi magyar, ahány betelepült menekült a Vajdaságban*, Családi Kör.

mindaddig, amíg itthon nem rendeződik a helyzet. A nem hivatalos adatok szerint a szerb állampolgárok *pénztőkéit fektettek be* Ausztriában, Németországban, Olaszországban, Cipruson és Magyarországon, mert így biztonságban látják felhalmozott tőkéjüket. A *munkaerő-elvándorlás negatív következménye, hogy a nagyarányú kivándorlás* károsan befolyásolta Vajdaság és a magyar települések természetes demográfiai és gazdasági fejlődését. *Vajdaságból a legintenzívebben a viszonylag fejletlen dél-bánáti régióból, és a gazdasági és kulturális szempontból is legfejlettebb Észak-Bácskából vándoroltak. Távozásukkal csökkent a termelékenység is, mert kisebb lett munkaerő-verseny is: a távozott magyar munkaerő helyét az alacsonyabb képzettségű más nemzetiségűek, esetleg menekültek, munkanélküliek foglalják el. A szóránymagyarság térségében a munkaerőcsere fokozatosan nemzetiségcserébe megy át.*¹⁸¹

III. A délvidéki magyar tömböt a kilencvenes években felhígították az 1992-es, 1995-ös és 1999-es szerb menekülthullámmal. Mára a horvátországi és boszniai szerb „menekültek” a Délvidék területére történő tervszerű betelepítése – a becslések szerint – megközelítette a 250 ezret. Az 1995. évi augusztusi horvát katonai akció következtében a knini „Krajina”-ból Jugoszlávia mintegy 150 ezer menekültet fogadott be, közülük mintegy 110 ezret, vagyis a menekültek 75%-át a Vajdaságba irányították. (A tartományi Vöröskereszt adatai szerint a Vajdaság több mint 200 ezer menekültet, a Szerbiába érkező menekültek 42%-át fogadta be. Az UNHCR nyilvántartása szerint 1995-ben 259 719 menekült tartózkodott a Vajdaságban.) Az 1920-as évek óta tudatosan és folyamatosan alkalmazott asszimilációs gyakorlatnak megfelelően tízezres nagyságrendben telepítették le a menekülteket a tömbben élő magyarság lakóterületén és Nyugat-Bácskában. Érkezésük és letelepedésük több közösségekben megbontotta a magyarság homogenitását, illetve az 50% körüli (magyar-többségi nemzet) egyensúlyt. A felfegyverzett szerb menekültek számos helyi atrocitást provokáltak elsősorban horvát- és magyarlakta településeken. Megkezdtek eltávoztak vagy ideiglenesen távol lévők ingatlanainak összeírását, sőt fizikai birtokbavételét.

A magyarság körében továbbra is aggodalmat kelt a szélsőséges szerb nacionalista erők jelenléte, amelyek egyes vajdasági közösségekben, ahol hatalmon vannak, folyamatosan hajtják végre a menekültek végleges elhelyezését, a települések átstrukturálását és az eredeti etnikai arányok megváltoztatását. Így történt ez Temerinben is, ahol a menekülteknek kizárólag a magyar többségű negyedben osztottak ingyenes telket, holott a település más

¹⁸¹ GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén: *Vándorlások a Vajdaságban és a Vajdaságból*, 3. p.

területén is lett volna erre lehetőség.¹⁸² A területrendezési tervet a NATO jugoszláviai akciójának idején fogadta el a községi képviselőtestület. Hasonló veszély fenyegeti Bezdán települést is, ahol a helyi közösség ortodox templom építését tervezi a szerb menekültek részére. A történelmileg kialakult etnikai arányok megváltoztatását vonja maga után az a tény is, hogy 1999 júniusában Törökkanizsán a helyi közösség (önkormányzat) ingyen osztott földet a szerb menekülteknek. A helyzet a demokratikus fordulat után sem változott lényegesen. A szerb demokratikus pártok egyes képviselői továbbra is úgy szeretnék megoldani a szerbiai menekültkérdést, hogy a szerb menekülteket zömmel magyarok lakta területeken kívánják elhelyezni. A NATO jugoszláviai akcióját követően megindult a koszovói menekültek Vajdaságba érkezése is. A vajdasági magyar szervezetek becslései adatai szerint kb. 10–15 ezer új menekült (elsősorban koszovói roma) érkezett a tartomány területére. Az egykori JSZK területén az UNHCR adatai szerint kb. 800 000 menekült tartózkodik, akik nagy része véglegesen itt szeretne letelepedni, kisebbik hányaduk vissza szeretne költözni szülőföldjére, vagy más országba kíván emigrálni. Ezt a folyamatot látszik erősíteni a 2001 februárjában életbe lépett módosított jugoszláv állampolgársági törvény is, amelynek alapján szokatlanul rövid idő alatt megszerezhetővé vált a jugoszláv állampolgárság: összesen 125 000-en kapták meg az állampolgárságot, ebből 80 000 személy lett kettős állampolgár.

d, népszámlálási sajátosság: ¹⁸³ a „jugoszláv” népszámlálási kategória: Az említett kategória jelentősége különösen a délszláv háború 1991-es kirobbanásig volt meghatározó jelentőségű. Az utóbbi két – 1991. és 2002. évi – népszámlálást összehasonlítva jelentős különbséget találunk a „jugoszláv” kategória számszaki alakulását illetően. A „jugoszláv” népszámlálási kategória bevezetésének tulajdonképpen „nemzeti kisebbségcsökkentő” szerepe volt. *„Az 1953-as népszámlálás alkalmával a számlálóbiztos köteles volt megállapítani a következőt: ha valaki nem nyújtott adatot nemzetiségi hovatartozásáról, elsősorban arról, hogy milyen származású – délszláv-e vagy más –, a számlálóbiztos ezt szorgalmazta. Aki ugyanis nem jelölte meg pontos délszláv hovatartozását, azt jugoszlávként*

¹⁸² Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. április 30.)

¹⁸³ „A szocialista Jugoszlávia törvényalkotása világosan megkülönböztette egymástól a nemzet és az etnikai csoport fogalmát. A nemzet fogalmát kizárólag a jugoszláv szövetséget alkotó és államalkotó népek viszonylatában használták (szerbek, horvátok, montenegróiak, szlovének, macedónok és nemzeti meghatározottságú muzulmánok). A nemzetiség fogalmát a környező országok (nemzetállamok) Jugoszláviához csatolt részein élő kisebbségek értelemben használták (ezek az albánok, magyarok, csehek, olaszok, törökök, románok, szlovákok, ruszinok). Az etnikai csoport megnevezés a vlahokra (hegyi lakos oláhokra) és a cigányságra vonatkozott.” MIRNICS Károly: *A népszámlálások és a vajdasági magyarság identitása*, RÉGIÓ, Kisebbség, Politika, Társadalom, Teleki László Alapítvány és Teleki László Intézet Közép-Európai Tanulmányok Központja, Bp., 1992/3.

sorolták be, egyéb esetekben nemzeti hovatartozásukat illetően a „meghatározatlan” vagy „ismeretlen” kategóriába kerültek. Az 1961. évi népszámláláskor a számlálóbiztosok külön is felhívták erre a lehetőségre a figyelmet, és sugallták ezt a meghatározatlan jugoszláv hovatartozást. Az 1971-es népszámláláskor azután bevezették az új modalitást: hogy a polgárnak alkotmányos joga van jugoszlávnak maradni. Ezáltal három új kategória keletkezett azok számára, akik nem közölték nemzetiségi hovatartozásukat: a nem nyilatkozott, a nemzetek és nemzetiségek feletti jugoszláv és a területi meghatározottságú. Amíg tehát 1971-ig a meghatározatlan jugoszláv kategóriába a délszláv eredetűeket sorolták, ettől kezdve a jugoszlávok közé már nemcsak a délszláv eredetűek kerültek, hanem főként nemzetiségi származásúak. Az 1971–1981-es időszakban elképesztő méreteket öltött a „jugoszlávnak lenni” állam- és kommunista párti propaganda. Ez volt a háború utáni fejlődés titói „aranykorszaka”: a látszatjólét és az életszínvonal irigylésre méltó volt a környező szocialista országok helyzetéhez viszonyítva. Az 1981-1991 közötti időszakban még tovább erősödött a „jugoszlávnak lenni” propaganda („Tito – mi vagyunk”, „Tito után – Tito” jelmondatok mindennapos agyba sulykolása).¹⁸⁴

e, magas öngyilkossági hajlandóság: Az öngyilkosság súlyos közegészségügyi probléma, megelőzése és befolyásolása nem egyszerű. A korszerű prevenció tevékenységek egész sorát öleli fel; ide tartozhat például az is, ha egy adott társadalom a lehető legjobb feltételeket próbálja biztosítani a fiatal generáció fejlődéséhez; ha a társadalompolitika szabályozza a környezeti rizikótényezőket; vagy ha magas színvonalú és hatékony a mentális betegségek kezelése. Magától értetődik az is, hogy fontos az e témához kapcsolódó információk széles körű terjesztése és a társadalmi tudatosság fokozása is.¹⁸⁵

Európában a – kisebb térségeket, régiókat tekintve – Pannon-síkság az a földrajzi terület, ahol az öngyilkosságok világviszonylatban is *első helyet foglalnak el*.¹⁸⁶ A Délvidék területén található Szabadka és környéke a maga 40–45 százezrelékes öngyilkossági arányával a világranglista első helyén szerepelt a 21. század előestéjén.

¹⁸⁴ MIRNICS Károly: *A népszámlálások és a vajdasági magyarság identitása*, RÉGIÓ, Kisebbség, Politika, Társadalom, Teleki László Alapítvány és Teleki László Intézet Közép-Európai Tanulmányok Központja, Bp., 1992/3, 58. p.

¹⁸⁵ GYÉMÁNT Richárd: *Társadalomstatisztika*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007, 31. p.

¹⁸⁶ A nemzetközi összehasonlításban, az öngyilkossági arányszámokat tekintve – a WHO adatai szerint – 2003-ban Magyarország a világranglista 6. helyét szerezte meg. Ezen a korántsem előkelő listán Magyarországot – 1-5. helyen – csak Litvánia, Oroszország, Belorusszia, Lettország és Észtország előzi meg. A 7-10. helyeken Szlovénia, Ukrajna, Kazahsztán és Finnország követi hazánkat. *Egészségügyi Világszervezet* honlapja: www.who.int (Letöltés időpontja: 2007. augusztus 24.), GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006.

A Délvidéken az *elhalálozások* több mint 2%-át az *öngyilkosságok* teszik ki, ami évente 500–600 halállal végződő, befejezett öngyilkosságot takar. A kisebbségek közül leggyakrabban a magyar nemzetiségűek követnek el öngyilkosságot, általánosságban az esetek több mint felét.

A befejezett öngyilkosságok közel 60–70%-át *férfiak követik el*. Az öngyilkossági próbálkozásokról nincsenek statisztikák, de egyes kutatók szerint közel 8–10-szer *nagyobb* az öngyilkossági *kísérletek száma*, mint a befejezett öngyilkosságoké.¹⁸⁷

Az életkor szerinti összetétel szerint a *befejezett öngyilkosságok 30–35%-át gyermek-, illetve fiatalok követik el*.

A leggyakoribb elkövetési mód az *önakasztás*, amely az esetek 60–65%-át teszi ki. Ez közel megegyezik a magyarországi statisztikákkal. Az életkor előrehaladtával nő az önakasztások aránya: 30 éves korig 38–40%, viszont 50 éves kor felett már 75%. Az önakasztottak 70%-a a férfiak közül kerül ki. A második leggyakoribb elkövetési mód – akárcsak Magyarországon – a *mérgezés*. Különösen a gyógyszer-túladagolás áll előkelő helyen. Ez utóbbi módszert általában a nők alkalmazzák.

Érdekes sajátosság, hogy a *vízbefulladás* – annak ellenére, hogy a Délvidék gazdag folyókban, tavakban – kevesen választják. Feltehető oka az lehet, hogy a vízterülethez el kell jutni, valamint hosszabb idő múlva áll be a halál és nagyobb szenvedéssel jár. A vízbefulladásához hasonlóan az *áramütés*, valamint a *vágó- és szúróeszközzel történő* elkövetési módot is kevesen választják. Ugyanakkor – feltehetően az egykori háborús időszak miatti könnyebb hozzáférhetőség miatt – egyre jobban növekszik azok száma, akik *lőfegyverrel* követik el a cselekményt.

f, *egyéb demográfiai tényezők: A nemzeti identitástudat gyengülése, természetes asszimiláció szintén csökkentette az amúgy is megtizedelődött délvidéki magyarságot.*

Mindezek mellett az *állami nemzetiségi politika, a szerb hatalom jogi megoldásai, az (erőszakos) asszimilációs törekvések*, a statisztikai számbavétel módszere szintén csökkentő tényezőként jönnek számba.¹⁸⁸

Más – elsődleges – demográfiai jellemzők is jelentős számban csökkentették a délvidéki magyarság számát, ezek a következők: az *abortuszok magas száma, illetve a válások emelkedő száma.*

¹⁸⁷ SÁGI Zoltán: *Az élet oltárán, Vajdasági szindróma, Adalékok a délvidéki öngyilkosságokhoz*, 204–207. p. in: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 2002*, Pannon Press, Szabadka, 2001.

¹⁸⁸ GYÉMÁNT Richárd – SZONDI Ildikó: *Bevezetés a demográfiába*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2004, 220. p.

A gazdasági elszegényedés, illetve a politikai bizonytalanság nemcsak a kivándorlási hajlandóságot, hanem az alkoholizmus és a drogfogyasztás elterjedését is elősegítette.

Az alkoholizmus szorosan kapcsolódik az öngyilkossághoz. A Délvidéken az öngyilkosságok 30–50%-át alkoholos állapotban követik el. A túlzott alkoholfogyasztás¹⁸⁹ már önmagában is önpusztítás. A délvidéki magyarság körében egyre elterjedtebb a tömény szeszes ital fogyasztása. Az alkohol fogyasztása által csökken az erkölcsi-kritikai képesség, az ítélőképesség, a késztetések mérlegelése, az ok-okozati összefüggések valósághű meglátása, a logikus gondolkodás, valamint a következmények felismerése. A krónikus alkoholista nemcsak az öngyilkosságok végett veszélyeztetett, hanem azért is, mert elősegíti az egyén degradálódását, a társadalmi ranglétrán való lecsúszását, emberi - családi, baráti, munkahelyi – kapcsolatainak megszűnését. Ezeket a folyamatokat az egyén „felettes énje” is látja és „elítéli”, ezáltal az alkoholfüggő személy állandó konfliktusban él magával, amely elősegíti a legnagyobb tragédiát, az élet elvesztését.

Az alkoholizmus mellett a *drogfogyasztók számának emelkedése* is egyre inkább érinti a délvidéki magyarságot. Mintegy hét évvel ezelőtt a legfiatalabb fogyasztócsoporthoz tartoztak a középiskolások, a tizenhat évesek korosztálya volt, napjainkra *már az általános iskolás tizenkét-tizenhárom évesek korosztálya a legvesélyeztetettebb*. Két évvel ezelőtti felmérések szerint a középiskolások 80–85%-a kerül kapcsolatba valamilyen fajtájú kábítószerrel. Az említett középiskolások 60–70%-a ki is próbálja valamelyik „terméket”. Az ezredforduló környékén ez az arány közel a fele volt az említetteknek (40–45%, illetve 30–35%).

A *drogok fajtáit tekintve* a délvidéki fiatalok mind a természetes, mind a mesterséges anyagokhoz hozzájuthatnak. Használatuk elterjedtségét illetően messzemenően a kannabisz-származék, a „marihuána” (fű, joint) van az első helyen, ezt követi a „speed” (amfetamin), az extasy (MDMA), egyszerű használhatóságuk és az olcsóbb áraik miatt. A heroinra és kokainra „kevésbé van igény”, mert ezek a szerek meglehetősen drágák, valamint adagolásukhoz egyéb felszerelésre (fecskendő, tű stb.) is szükség van.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Az *alkoholfogyasztás* tekintetében a WHO az alábbi kategóriákat különbözteti meg: *absztinensek*, akik egyáltalán nem fogyasztanak alkoholos italokat, vagyis mentesek az alkoholtól; *szociális ivók*, akik főleg társaságban isznak, az ivás célja nem a részegség, bár időnként ez is előfordul; *nagyivók*, akik rendszeresen és sokat isznak, gyakran lerészegednek; köztük tartoznak a „probléma-ivók”, akik nem rendszeresen, de önkontroll nélkül isznak, hogy gondolataiktól megszabaduljanak (ők gyakran válnak alkoholbetegekké); *alkoholbetegek*, akiknek tevékenységük, gondolataik az alkohol megszerzése körül forognak, kezelésük esetén elvonási tünetek alakulnak ki, ami mindenképpen orvosi ellátást igényel. *Egészségügyi Világszervezet* honlapja: www.who.int (Letöltés időpontja: 2007. augusztus 24.), GYÉMANT Richárd: *Társadalomstatistika*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007, 19. p.

¹⁹⁰ SÁGI Zoltán: *Kérészeletű rózsaszín világ, Szenvedélybetegségek és drogstratégia Vajdaságban*, 230–232. p. in: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 2005*, Pannon Press, Szabadka, 2004.

Habár nem demográfiai, inkább pszichológiai sajátosság, hogy „a vajdasági magyarság személyiségjegyeit elemezve az tapasztalható, hogy két olyan személyiségjegy figyelhető meg, amelyből arra következtethetünk, hogy a személyiség a folyamatos sebzettség és sebezhetőség – vulnerabilitás – állapotában él. Ezek: a kisebbrendűségi érzés és a depresszió.”

A kisebbrendűségi érzés szemléltetésére íme néhány jellemző gondolat: „Az egyén átéli azt, hogy „nekem nem szabad örülnöm”, „nem szabad szeretnem”, „nem szabad dühösnek lennem”, „nem kerülhetek senkihez sem közel, mert akkor látszana, hogy mennyire kisebb-kevesebb vagyok”... És ha mindez találkozik a depresszió jegyeivel, kialakul a sajátos délvidéki személyiségszerkezet, aminek következménye a nem adekvát védekezési mechanizmus, amely szerint „a legjobb védekezés a menekülés”.¹⁹¹

3. 4. A szerbiai (délvidéki) magyarság társadalomstatistikai sajátosságai

A délvidéki nemzeti kisebbségek oktatási jogait a köztársasági oktatási törvények szabályozzák.¹⁹² A szerbiai oktatási törvények súlyos fogyatékokkal rendelkeznek. Egyfelől a széles döntési jogkörrel rendelkező iskolaigazgatók kinevezését teljes egészében az oktatási minisztérium hatáskörébe utalják. Fontos probléma továbbá, hogy az iskolaszékek létrehozásáról is az oktatási minisztérium dönt. Így a nemzeti kisebbségek képviselőinek, szervezeteinek, de még a községi, városi önkormányzatoknak sincs beleszólása az iskolaigazgatók, illetve az iskolaszékek személyi kérdéseit illetően. Ennek következtében az igazgatók a minisztérium politikáját képviselik, más érdekekre nincsenek, és nem is lehetnek figyelemmel. További probléma a minisztérium kizárólagos joga a tantervek és programok összeállítására, ezekbe a nemzeti kisebbségek képviselőinek, szakmai szervezeteinek semmilyen, még konzultációs beleszólási joga sincs.

A fent említett kedvezőtlen helyzet miatt fordulhatott elő az, hogy számos iskolában (olyan városokban is, ahol a kisebbségek többségben vannak) a nemzetiségi tagozatokon a tantárgyak többségét szerb nyelven hallgatják a tanulók, amíg hét évvel ezelőtt csak

¹⁹¹ SÁGI Zoltán: *Délvidéki lelkiállapot*, 205-211. p. in: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén: *Fészekhagyó vajdaságiak, Tanulmányok, kutatások, statisztikák*, MTT Könyvtár 4., Szabadka, 2001.

¹⁹² Mielőtt a Szerb Köztársaság megszüntette volna a tartományok (Koszovó és Vajdaság) törvényhozási jogkörét, az oktatásügyet és ezzel együtt a nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatását is tartományi törvények szabályozták. Az oktatásügyet szabályozó négy szerbiai törvény a következő: az „általános iskolai törvény”, a „középiskolai törvény”, a „főiskolai törvény”, valamint a „tudományegyetemről szóló törvény”.

kivételesen fordult elő, hogy akár egy tantárgyat is szerbül tanuljanak a nemzetiségi osztályokban.

A felsőoktatásban az új szerbiai törvények zsugorították a nemzeti kisebbségek jogait. A főiskolákon és egyetemeken az oktatás kizárólag a szerb kormány jóváhagyásával szervezhető meg a nemzeti kisebbségek nyelvén.

Az 1992. évi szerbiai felsőoktatási törvények abban a tekintetben is szűkítették a nemzeti kisebbségek jogait, hogy az előző törvényektől eltérően nem teszik lehetővé a felvételi vizsgák kisebbségi nyelveken történő letételét (ha az oktatási intézményben nem folyik oktatás a nemzetiségek nyelvén).

Az említett korlátozások és központosító tanügyi törvények, valamint a háború miatti elvándorlás következtében a Vajdaságban jelentősen csökken a magyar tagozatok és az azokon tanuló magyar tanulók létszáma. A hivatalos kimutatások szerint az oktatás minden szintjén visszaesés mutatkozik az anyanyelvű tanulók létszámában.¹⁹³

A 2001/2002-es tanévben Vajdaság 344 általános iskolája közül nyolcvanban oktattak magyarul (is), ebből nyolc általános iskola csak magyar tannyelvű, 67 kétnyelvű (szerb és magyar, ebből 21 dominánsan magyar), 4 iskola pedig háromnyelvű (2 szerb–román–magyar, 2 szerb–szlovák–magyar) volt. A 344 alapfokú oktatási intézményből 253-ban tanult magyar nemzetiségű diák. A magyar nemzetiségű tanulók összlétszáma 22 553 fő, ami a vajdasági általános iskolások 11,99 %-át teszi ki. A 22 533 magyar nemzetiségű tanuló közül 18 249 magyar tannyelvű osztályba jár (80,91%).

A 2000/2001-es tanévben Vajdaságban 9 251 (11,04%) magyar nemzetiségű tanuló járt középiskolába, és 67,34% végezte tanulmányait anyanyelvén.

A magyar nyelvű középfokú oktatásban részt vevő diákok csak 19,68%-a jár gimnáziumba, 39,46%-a négyéves szakközépiskolába, 39,25%-a pedig hároméves szakközépiskolába. A magyar tannyelvű középiskolákban a tantárgyak jelentős részét szerb nyelven tanítják.

A szabadkai székhelyű Magyarságkutató Tudományos Társaság által ismertetett számadatok alapján megállapítható, hogy a Vajdaságban a magyar tannyelvű gimnáziumi oktatás nem igazán népszerű. Ez a magyar nyelvű felsőoktatás szempontjából negatív tényező, hiszen az egyetemi hallgatók utánpótlását elsősorban a magasabb színvonalú elméleti képzést nyújtó gimnáziumok és középiskolák biztosíthatják.

¹⁹³ Amíg 1978-ban 30 564 magyar nemzetiségű diák tanult magyar nyelvű osztályokban az általános iskolákban, addig 1993-ban az oktatás valamennyi szintjén mindössze 26 000 magyar diák folytatta anyanyelvén tanulmányait.

Önálló magyar felsőoktatási intézmény a Vajdaságban nincs. Az 1999/2000-es tanévben a Vajdaságban összesen 816 magyar nemzetiségű hallgató járt főiskolára, ami a vajdasági főiskolai hallgatóknak a 6,9%-nak felel meg, s ugyanebben az évben a Vajdaságban 2 032 magyar hallgató folytatta tanulmányait egyetemen, ez az összes vajdasági egyetemi hallgató a 6,2%-át jelenti. Arányához képest a magyarság továbbra is alulreprezentált a vajdasági felsőoktatásban. A vajdasági magyar egyetemi hallgatók közül legtöbben Újvidéken folytatták tanulmányaikat (1 266), míg a legtöbb magyar nemzetiségű főiskolás Szabadkán (395 fő) és Nagybecskerekén (128 fő) tanult.

A magyar nyelvű pedagógusképzés elsorvasztása és a kilencvenes évek elején bekövetkezett kivándorlás miatt a vajdasági magyar oktatás súlyos pedagógushiánnyal küzd. A Magyarországon diplomázó és visszatérő vajdasági pedagógusok munkába állását diplomahonosítási nehézségek akadályozzák.

Az erősen alulfinanszírozott oktatási intézmények legégetőbb problémája az anyanyelvű könyvek és tankönyvek hiánya, ugyanis a nyolcvanas évek végétől az újvidéki Tankönyvkiadó Intézetnél megszűnt az általános és középiskolai tankönyveknek, segédleteknek, kötelező olvasmányoknak a tartomány öt hivatalos nyelvén történő kiadása. A hatalom gyakorlatilag lehetetlenné teszi anyaországi tankönyvek használatát.¹⁹⁴ A gondok áthidalására helyi szerzők tollából tankönyvpótló ismeretterjesztő füzeteket adott ki előbb a Családi Kör című hetilap, majd 1995-től a Vajdasági Magyar Tankönyvtanács.

A felekezeti statisztikát tekintve a vajdasági magyarság hívő részének döntő hányada római katolikus, a többiek pedig zömében reformátusok.

A szabadkai székhelyű, bácskai római katolikus egyházmegyéhez tartozó hívek 80 %-a magyar, a többi döntően horvát. Az egyházmegye területén elenyésző számban élnek még német, szlovák és ruszin ajkú katolikusok is. A nagybecskereki központú, bánáti római katolikus püspökség területén élő hívek kb. 90%-a magyar kötődésű. Az egyházmegye területén csekély számú horvát, bolgár, cseh és német hívő él. Trianon óta először mindkét egyházmegye élén magyar nemzetiségű lelkipásztor szolgál.

A bácsfeketehegyi székhelyű Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház területén 13 egyházközségben és 38 szórványban 15 ezer alá süllyedt a hívők száma, ők gyakorlatilag mind magyarok. Vajdaság tartomány területén kisszámú egyéb protestáns magyar él, közöttük a legjelentősebb a bajmoki székhelyű evangélikus egyház.

¹⁹⁴ Ugyanakkor a magyar gyakorlat nem akadályozza sem a szerbiai tankönyvek, sem más művek behozatalát és használatát.

Miután a történelmi egyházak paphiányban szenvednek, az egyre öregedő lelkészállományra fokozott terhelés nehezedik. Ez, valamint a plébániák egy részének idegen ajkú pásztorral való betöltése, a településeken s családokon belüli etnikai átrendeződések mind korlátozzák a magyar nyelvű vallásgyakorlást és a magyar közösség megtartására gyakorolt szerepét.

A tömegtájékoztatás tekintve a vajdasági magyar nyelvű sajtótermékek száma megtévesztően nagy, ennek ellenére komoly gondokkal küzdenek.

A vajdasági magyarság egyetlen magyar nyelven megjelenő napilapja az újvidéki Magyar Szó, amelynek alapítója a Vajdasági Tartományi Képviselőház.¹⁹⁵

A hetilapok között a legnagyobb múltra a 7 Nap tekinthet vissza, amely fénykorában – a nyolcvanas évek közepén – az 55 ezres példányszámot is meghaladta. A kezdetben újságformátumú, utóbb színes családi magazin tartalmú, tényfeltáró riportjaival, szókimondó cikkeivel, színes, szórakoztató tárcáival nagy népszerűségre tett szert. 1990 őszén a 7 Napot is közvállalattá alakították, majd a sorozatos hatalmi beavatkozások miatt 1993-ban megszűnni kényszerült. A szerkesztőség tagjai rövidesen Új Hét Nap néven magánlapot indítottak, ami néhány szám után szintén megszűnt. Az eredeti jelleget felvállalva, Szabad Hét Nap címmel 1994. augusztus 4-én színvonalas, heti rendszerességgel megjelenő, politikai jellegű családi magazin indult, amelynek példányszáma a legutóbbi időszakig 14-16 ezer között mozgott. 1999-ben – a magas nyomdai költségek miatt – példányszámát 11.000-re volt kénytelen leszállítani. A magát a 7 Nap szellemi örökösének tekintő hetilap 68 oldal terjedelemben nagy figyelmet fordított a vajdasági és az egyetemes magyarság sorskérdéseinek taglalására. A hetilap mellékleteként jelent meg 1998. év végéig a VMSZ közlönye, a Körkép. Az állami támogatásban nem részesülő lap súlyos anyagi gondokkal küzdött, amit csak részben tudott enyhíteni a szabadkai és más vajdasági magyar többségű önkormányzatok, valamint a magyarországi alapítványok támogatása.

Időközben a hatalom újraindította a 7 Napot, amely állami támogatásának köszönhetően kétheti rendszerességgel 26 oldalon, 5 500 példányban jelent meg. Szerkesztéspolitikája megfelelt a rezsím által meghatározott irányelveknek.

¹⁹⁵ Miután 1990-ben – más orgánumok mellett – közvállalattá alakították, a hatalom még közvetlenebb módon avatkozott be a szerkesztés- és káderpolitikába: a főszerkesztőt el akarták mozdítani, s helyébe az uralkodó párt emberét ültetni. A terv a szerkesztőség egyöntetű ellenállásán s a többnemzetiségű olvasótábor és a szakma szolidaritásán bukkott meg. Azóta drasztikusan csökkentették a lapnak nyújtott állami támogatást és – a háborús ellátási nehézségekre hivatkozva – a felhasználható papírmennyiséget. 1993-ban rövid ideig szünetelt, illetve ritkábbá vált a megjelenése. Az elmúlt években jelentősen csökkenteni kényszerültek a terjedelmet, regionális és tematikus mellékleteiket pedig meg kellett szüntetniük.

A 2000 őszen bekövetkezett változások után a Szabad Hét Nap és a Hét Nap szerkesztősége összevonásra került.

A Belgrádi Televízió 1968-tól sugárzott magyar nyelvű informatív, művelődési, mezőgazdasági és gyermekműsorokat. Szerepüket 1975-től az Újvidéki Televízió vette át.¹⁹⁶

Dél-Bánságban, Pancsova község önkormányzatának helyi televíziójában (RTV) 2000. január 16-tól heti negyed órás adással jelentkezik a „Magyar Percek Adása”, amely információkkal és a helyi magyarság művelődési életével foglalkozó műsoraival látja el a régió szórványmagyarságát.

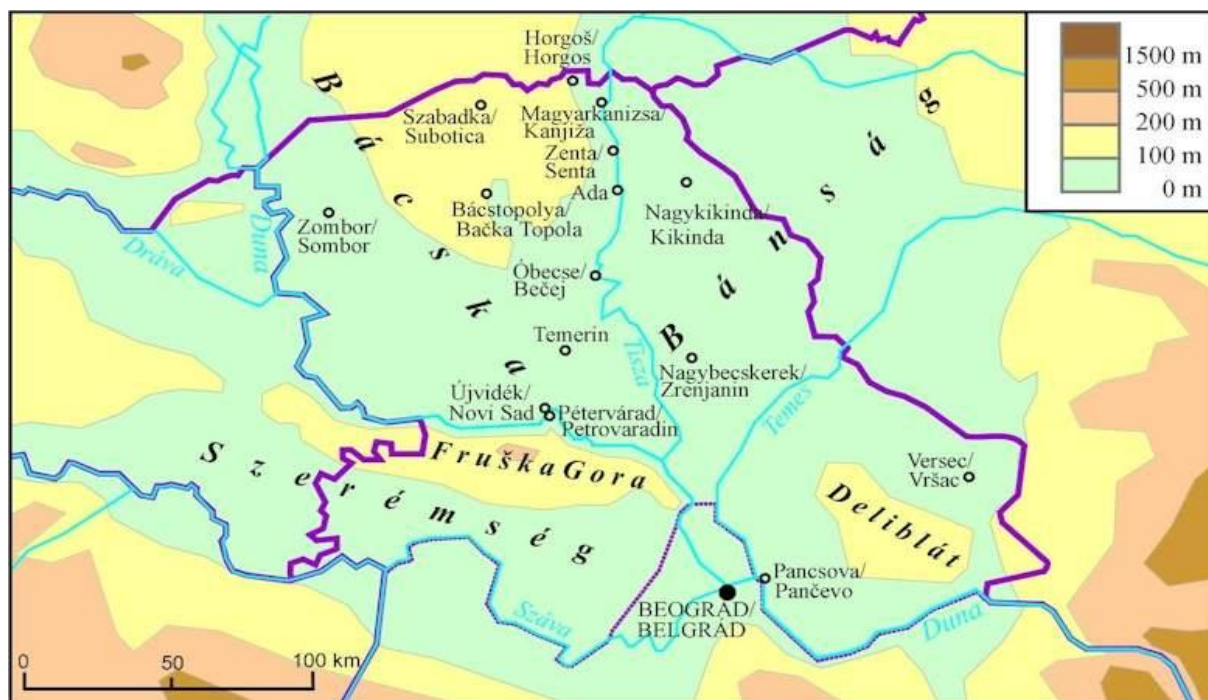
Az Újvidéki Rádió magyar adása az elmúlt évekig napi huszonnégy órában, középhullámon sugározta a műsorait, önálló szerkesztőséggel. 1991-től az adásidő egyharmadát áttették ultrarövidhullámra, aminek következtében vételi lehetősége csökkent. A NATO légitámadását követően ez az adó is megsemmisült, de míg a szerb nyelvű műsorok ismét hallható hullámhosszat kaptak, addig a kisebbségi adásoknak, így a magyar adásnak is egy, a Vajdaságban alig fogható középhullámot engedtek át, felaprózva a műsoridőt a különböző adásnyelvek között. A lerombolt 1 kW kapacitású adó helyett 100 Wattos erővel sugároznak jelenleg, ami csak Újvidék környékét fedi.

Az önkormányzat által alapított Szabadkai Rádió a NATO-akciót megelőzően szinte egész Vajdaság területén fogható volt, jelenleg Szabadka környékén mintegy 30 km-es körzetben hallgatható. A magyar nyelvű műsor 6 órás, a horvát 1, a szerb szintén 6 órás. A szabadkai rádió műsorában az óránkénti hírek mellett leginkább a napi aktualitások és néhány visszatérő rovat (oktatás, színház, rendezvények) szerepelnek. Nagy hangsúlyt fektet a magyarságot érintő vagy sorsát formáló események bemutatására. Adásait a kanizsai rádió is átveszi. A rádió 2002 áprilisától napi 24 órás magyar nyelvű adást sugároz.

¹⁹⁶ A kilencvenes évek elejétől itt is nyomon követhető a személyi és területi leépítés, valamint a műsorok tartalmába, szellemiségébe való közvetlen hatalmi beavatkozás. A nyomásgyakorlás, a kényszerszabadságok, a behívók és a háború elől egyre többen távoztak a szerkesztőségből, így az 1988-ban még száztagú szerkesztőség 1998-ra 35 főre apadt. A szerkesztőség 1999 szeptemberére 23 főre zsugorodott. A légitámadás idején a TV épülete, a műszaki berendezések és a dokumentáció egy része megsemmisült. A magyar nyelvű televíziózás 31 év után arra a szintre esett vissza, mint amiről 1968-ban elindult.

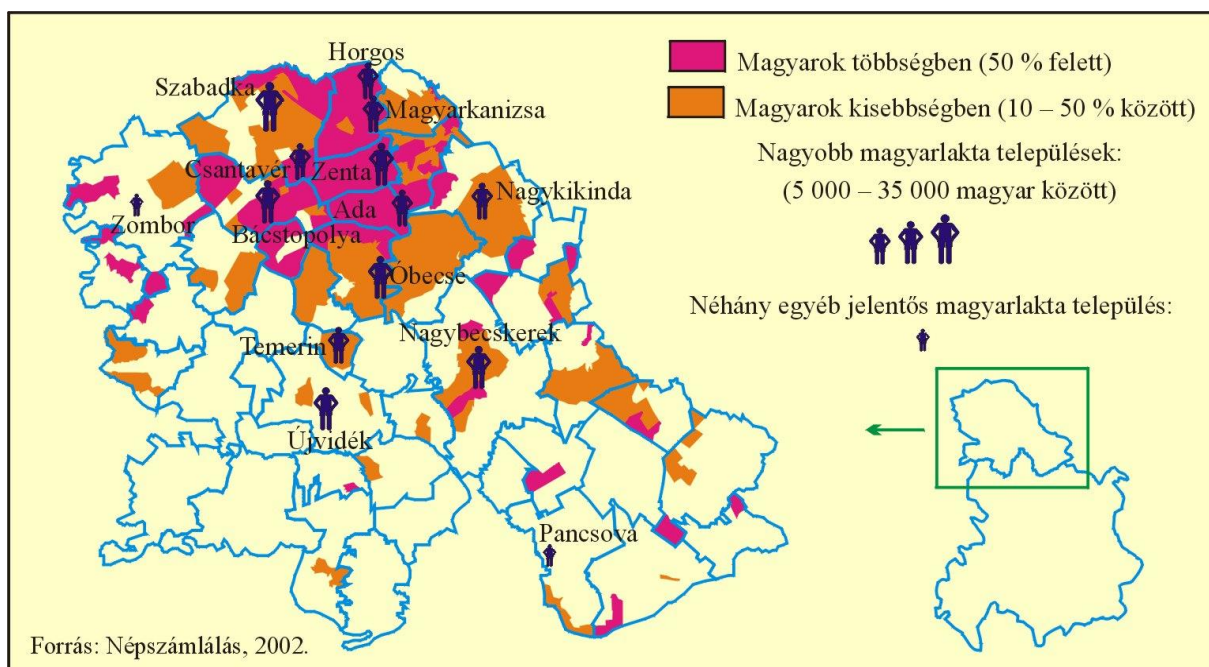
3. 6. Melléklet

19. ábra: Tájegységek a Vajdaságban

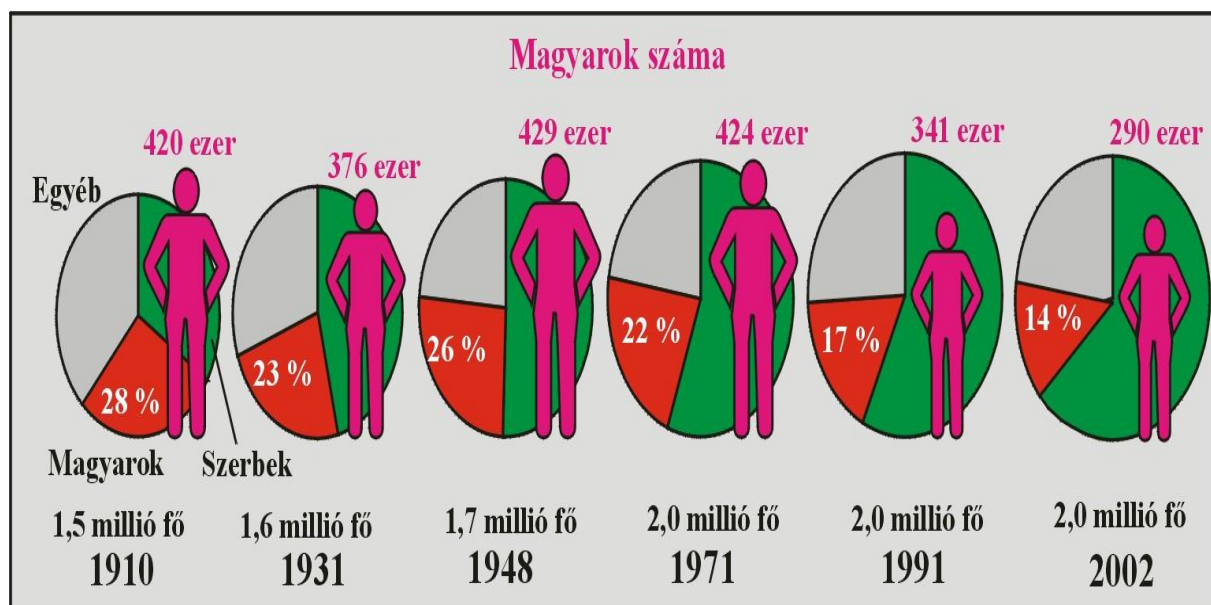
Forrás: Az egykori *Határon Túli Magyarok Hivatalának* honlapja: <http://www.htmh.hu>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 20.).

20. ábra: A magyarság területi elhelyezkedése 2002-ben

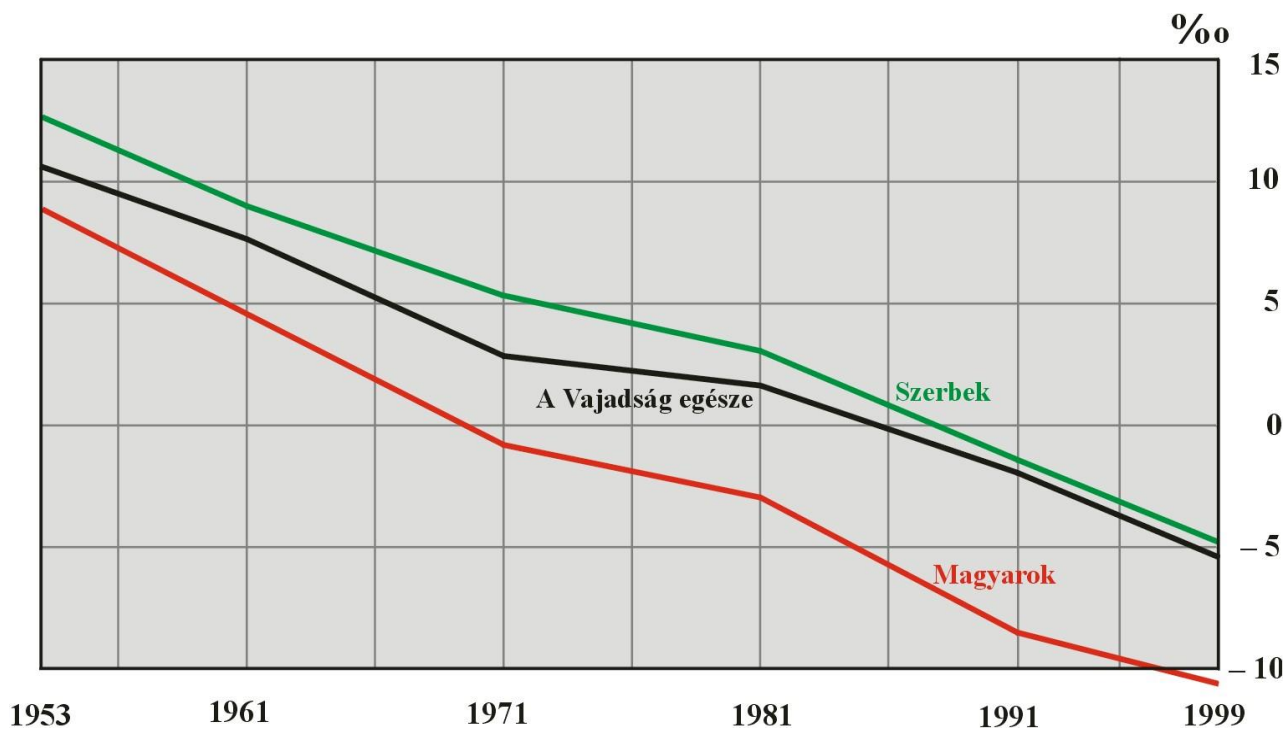
Forrás: Az egykori *Határon Túli Magyarok Hivatalának* honlapja: <http://www.htmh.hu>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 20.).

21. ábra: A Délvidék nemzetiségi összetételének alakulása (1910-2002)

Forrás: Az egykori *Határon Túli Magyarok Hivatalának* honlapja: <http://www.htmh.hu>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 20.).

22. ábra: A természetes szaporodás a Vajdaságban 1953 és 1999 között

Forrás: Az egykori *Határon Túli Magyarok Hivatalának* honlapja: <http://www.htmh.hu>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 20.).

51. táblázat: A délvidéki történelmi magyar városok nemzetiségi képe (1910)

Település	Összesen	Szerb	Magyar	Német	Egyéb
<i>Történelmi Bács-Bodrog vármegye</i>					
Magyarkanizsa (Kanjiza) rtv.	17 018	329	16 655	28	6
Szabadka (Subotica) tjv.	94 610	3 514	55 587	1 913	33 596
Újvidék (Novi Sad) tjv.	33 590	11 594	13 343	5 918	2 735
Zenta (Senta) rtv.	29 666	2 020	27 221	177	248
Zombor (Sombor) vármegyeszékhely, tjv.	30 593	11 881	10 078	2 181	6 453
<i>Történelmi Temes vármegye</i>					
Fehértemplom (Bela Crkva) rtv.	11 524	1 994	1 213	6 062	2 255
Versec (Vršac) rtv.	27 370	8 602	3 890	13 556	1 322
<i>Történelmi Torontál vármegye</i>					
Nagybecskerek (Zrenjanin) vármegyeszékhely, rtv.	26 006	8 934	9 148	6 811	1 113
Nagykikinda (Kikinda) rtv.	26 795	14 148	5 968	5 855	824
Pancsova (Pančevo) tjv.	20 808	8 714	3 364	7 467	1 263

Forrás: LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998.

52. táblázat: A délvidéki történelmi magyar városok nemzetiségi képe (2002)

Település	Összesen	Szerb	Magyar	Német	Egyéb
<i>Történelmi Bács-Bodrog vármegye</i>					
Magyarkanizsa (Kanjiza)	10 200	865	8 825	2	508
Szabadka (Subotica)	99 981	26 242	34 983	176	38 580
Újvidék (Novi Sad)	191 405	141 475	11 538	301	38 091
Zenta (Senta)	20 302	2 655	15 860	10	1 777
Zombor (Sombor)	51 471	32 988	3 743	199	14 541
<i>Történelmi Temes vármegye</i>					
Fehértemplom (Bela Crkva)	10 675	8 222	180	29	2 244
Versec (Vršac)	36 623	28 372	1 800	85	6 366
<i>Történelmi Torontál vármegye</i>					
Nagybecskerek (Zrenjanin)	79 773	56 560	11 605	140	11 468
Nagykikinda (Kikinda)	41 935	31 317	5 290	52	5 276
Pancsova (Pančevo)	77 087	60 963	3 279	172	12 673

Forrás: 2002. évi szerb népszámlálás.

23. ábra: Szerbia térképe (2007)

Forrás: Az ENSZ honlapja: <http://www.un.org/>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 24.)

3. 7. Felhasznált irodalom

A magyar államiság jelképei a Vajdaságban. in: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 2001*, Pannon Press, Szabadka, 2000.

Az egykori *Határon Túli Magyarok Hivatalának* honlapja: <http://www.htmh.hu>

Az Egészségügyi Világszervezet honlapja: <http://www.who.int/>.

Az ENSZ honlapja: <http://www.un.org/>.

A Szerb Statisztikai Hivatal honlapja: <http://www.statserb.sr.gov.yu/Rzs/erzs.htm>.

Az Osztrák-Magyar Monarchia, Történelmi dokumentumok, Bp., 38. p.

Magyarkanizsa község honlapja: <http://www.kanjiza.co.yu/nepszamlalas2002>.

Magyarország történeti statisztikai helységnévtára, 5. Csongrád megye, KSH, Bp., 1995.

Pallas Nagylexikon, Pallas Irodalmi és Nyomdai Társaság, Bp., 1893–1896, I. kötet.

Pallas Nagylexikon, Pallas Irodalmi és Nyomdai Társaság, Bp., 1893–1896, IV. kötet.

Pallas Nagylexikon, Pallas Irodalmi és Nyomdai Társaság, Bp., 1893–1896, XV. Kötet.

Történelmi Világtlasz, Cartographia, Bp., 1992.

Vajdasági magyar breviárium. in: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 2000*, Pannon Press, Szabadka, 1999.

BÁNYAI Gitta: *Az újszegedi liget*, Múzeumi Tudományért Alapítvány, Szeged, 1998.

BIACSI Antal: Ollóval szabdalt körzetek, Körzetesítés és demográfia, Magyar Szó, Újvidék, 1992. február 21.

BIACSI Antal: *Kis délvidéki demográfia*, Életjel könyvek 57. MTT – Szabadegyetem, – Logos Kiadó, Szabadka – Tótfalu, 1994.

BIACSI Antal: „Magyar” falvak és városok. in: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 1999*, Pannon Press, Szabadka, 1998.

BIACSI Antal: *Fogyunk mégis vagyunk, népesedés az elmúlt tizenegy évben.* In: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 2003*, Pannon Press, Szabadka, 2002.

BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye I.*, Országos Monográfia Társaság, Bp.

BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye II.*, Országos Monográfia Társaság, Bp.

BOROVSKY Samu – SZIKLAY János (szerk.): *Temes vármegye és Temesvár szabad királyi város*, Országos Monográfia Társaság, Bp., 1900.

BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*, Országos Monográfia Társaság, Bp.

CZÉKUS Géza: *Kishegyes múltja a demográfiai adatok tükrében*, Logos Kiadó, Tóthfalu, 2002.

DOMOKOS László: *Magyarok a Délvidéken*, Zrínyi Kiadó, Bp., 1992.

ERŐS Lajos: *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*, Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993.

FRIEDRICH Anna: *Annyi magyar, ahány betelepült menekült a Vajdaságban*, Családi Kör, GALAMBOS Tibor: *Székelkeve*, Kovin, LO Press, 2001.

GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén: *Vándorlások a Vajdaságban és a Vajdaságból*,

GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén - MIRNICS Zsuzsa: *Fészekhagyó vajdaságiak*, MTT Könyvtár 4., Szabadka 2001.

GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek, Szórvány és szociolingvisztikai kutatások*, MTT Könyvtár 7., Szabadka, 2003.

GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora I–II.*, Bp., 1934.

GRATZ Gusztáv: *Magyarország története I–II.*, Bp., 1964.

GÖNCZ Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*, Osiris Kiadó – Forum Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Újvidék.

GYÉMÁNT Richárd: *A vajdasági magyarság és népesedési viszonyai*. in: BADÓ Attila – BÓKA János (szerk.): *Tudományos diákköri szemle, 2003*, Szegedi tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2003.

GYÉMÁNT Richárd – PETRES Tibor – SZONDI Ildikó: *A szerbiai Vajdaság az ezredfordulón a népszámlálási adatok tükrében*, Területi statisztika, 6. (43.) évfolyam 4. szám, KSH, Bp., 2003.

GYÉMÁNT Richárd – SZONDI Ildikó: *Bevezetés a demográfiába*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2004.

GYÉMÁNT Richárd: *A történelmi Temes vármegye népesedéstörténete*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum, Tomus IV., Fasciculus 8., Szeged, 2004.

GYÉMÁNT Richárd: *A történelmi Temes vármegye népesedéstörténete*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum, Tomus V., Fasciculus 4., Szeged, 2005.

GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006.

GYÉMÁNT Richárd: *Társadalomstatisztika*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007.

HEKA László: *Szerbia állam- és jogtörténete*, Bába Kiadó, Szeged, 2005.

- HERMANN Róbert (szerk.): *Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc története*, Videopont, Bp., 1996.
- JUHÁSZ József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia, A délszláv állam története*, AULA Kiadó, Bp., 1999.
- KÓKAI Péter: *Új ország, Új helyzet, Montenegró független lett*, Magyar Szó, Magyar Szó Lapkiadó Lapkiadó Kft., Novi Sad, 2006. május 23.
- LÁNYI Bertalan: *A Fejérváry kormányzat politikai és alkotmányjogi megvilágításban*, Bp., 1909.
- LELKES György: *A Magyar helység-azonosító szótár*, Talma Kiadó, Baja.
- MIRNICS Károly: *A népszámlálások és a vajdasági magyarság identitása*, RÉGIÓ, Kisebbség, Politika, Társadalom, Teleki László Alapítvány és Teleki László Intézet Közép-Európai Tanulmányok Központja, Bp., 1992/3.
- NAGY SÍVÓ Zoltán: *Bukovina, mit vétettem?*, Forum, Újvidék, 1999.
- ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, I. kötet, Bp., 1981.
- ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, V. kötet, Bp., 1981.
- PENAVIN Olga: *A szerémségi magyar szigetek nyelve*, Bp., 1972.
- SÁGI Zoltán: *Délvidéki lelkiállapot*. in: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR Irén: *Fészekhagyó vajdaságiak, Tanulmányok, kutatások, statisztikák*, MTT Könyvtár 4., Szabadka, 2001.
- SÁGI Zoltán: *Kérészéletű rózsaszín világ, Szenvedélybetegségek és drogstratégia Vajdaságban*. in: KREKITY Olga (szerk.): *Vajdasági Magyar Kalendárium 2005*, Pannon Press, Szabadka, 2004.
- SILLING István: *Meszentelt jeleink, A 250 éves Kupuszina szabadtéri vallási emlékei*, Kupuszinai Füzetek 3., kupuszinai Petőfi Sándor Művelődési Egyesület, Kupuszina, 2001.
- SZENTKLÁRAY Jenő: *A dunai hajóhadak története*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1886.
- TELEKI Júlia: *Keresem az apám sírját, Visszatekintés a múltba – II., bővített kiadás*, Logos Kiadó, Tóthfalu, 1999.
- THOMKA Orsolya: *A kettős állampolgárság kérdéséről a Délvidék vonatkozásában*, Confessio, A magyarországi református egyház figyelője, 28. évfolyam, 2004/4.
- ZENTAI László (szerk.): *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914*, Talma Kiadó, Pécs, 2001

4. Az ukrajnai (kárpátaljai) magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai

4. 1. Fogalmi meghatározás

Kárpátalja, a Kárpát-medence, az *Ukrán Köztársasághoz tartozó* északkeleti részén, a Szlovák, a Magyar, valamint a Román Köztársaság ölelésében elterülő térség. A legfiatalabb magyar tájneveknek közé tartozik. „Kárpátalja” – „*Zakarpatszkaja oblaszty*” néven – egyike Ukrajna 24 megyéjének. A 12 800 km²-es kiterjedésű terület elnevezése a *trianoni békeszerződést követően* került be fokozatosan a magyar köztudatba, és – jelentős mértékben az 1939 és 1945 közötti hivatalos használata miatt – mára már teljesen elfogadottá vált.

Kárpátalja a magyar honfoglalástól egészen az I. világháború végéig a Magyar Királyság szerves része volt. Az I. világháborút követően a magyar vezetés mindent megtett, hogy a jelentős részben ruszinok és ukránok által lakott¹⁹⁷ Kárpátalját Magyarország számára megtartsa. Még 1918. november 9-én Ungváron megalakult a „*Magyarországi Rutén Néptanács*”, majd a *Károlyi-kormány* megalapította itt a „*Ruszka Krajna autonóm területet*”. Az 1920. június 4-én Csehszlovákiával megkötött trianoni békeszerződés során „*Podkarpatská Rus*” néven Kárpátalja a csehszlovák államalakulat részévé vált, ám autonómiát csak 1938 szeptemberében kapott ismét a terület.¹⁹⁸

Az 1938. november 2-i *első bécsi döntés értelmében* Kárpátalja déli része – Ungvár, Munkács és Beregszász városok és környékük – ismét Magyarország része lett. A magyar hadsereg – kihasználva Hitler Csehszlovákia megszüntetésére tett lépéseit – 1939. március 15. és március 18. között megszállta Kárpátalja még csehszlovák kézen lévő területét is, ezzel Kárpátalja egészét Magyarország annektálta.¹⁹⁹ 1944 októberében a szovjet hadsereg foglalta el a vidéket, majd 1945. június 29-én a Szovjetunióhoz csatolták a területet. A térség ezáltal az ukrán tagköztársaság része lett. A Szovjetunió felbomlása után Kárpátalja – az 1991. december 1-én megtartott referendum értelmében – a függetlenné vált Ukrajna része lett.

¹⁹⁷ A terület ukrán, illetve ruszin lakossága a XIII. századtól kezdődően a Kárpátok keleti lejtőjéről vándorolt be az elkövetkező időszakban több nagyobb hullámban. KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc: *A 9. és 10. század története*, Pannonica Kiadó, Bp., 2003., 86–89. p., ÚJLAKY István: „*Nemzettankönyv*”, Kráter Kiadó, Bp., 1996., 22. p.

¹⁹⁸ ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, III. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1981, 84. p., BENEDEK András: *A tettenérhető történelem*, Ungvár-Bp., Intermix Kiadó, 1993, 7–8. p.

¹⁹⁹ SALLAI Gergely: *Az első bécsi döntés*, Osiris Kiadó, Bp., 2002, 237. p.

1991. december 6-án kötötték meg a „magyar–ukrán államszerződést”, amely többek között a kisebbségek jogainak kölcsönös biztosításáról szólt, és kimondta azt is, hogy a szerződő feleknek nincs egymással szemben területi követelésük.

4. 2. Történelmi népmozgalmak Kárpátalja területén

Több mint egy évszázada – 1880-ban – a mai Kárpátalja területén élő közel 410 ezer lakos közül 105 ezer fő (25,7%) vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Az össznépesség majd 60%-át jelentő ruszinok²⁰⁰ száma a 244 ezret is meghaladta. A különösen a XIX. század második felében a Kárpátok északkeleti lengyel, ukrán előteréből (Galíciából) egyre nagyobb tömegekben érkező zsidókat (kb. 58 ezer fő) a statisztika nem vette nyilvántartásba, mert többnyire német vagy magyar anyanyelvűnek tüntették fel magukat.

A századfordulón, az 1880–1910-es népszámlálások közötti időszakban a magyarok száma 105-ről 185 ezerre, aránya 25,7%-ról 30,6%-ra emelkedett. A magyarok ilyen nagyfokú gyarapodása elsősorban megnövekedett természetes szaporodásuknak, a kivándorlásban való – ruszinokhoz képest – kisebb részvételüknek, a zsidók, németek természetes, szívesen vállalt asszimilációjának, magyarosodásának, illetve az ugocsai

²⁰⁰ A ruszinoknak többféle elnevezésük ismeretes: *ruténok, kárpátukránok, rusznyákok, kisoroszkok*. A „ruszin” szó régi hagyományokra tekint vissza: egyfelől a „rusz” országrészeket jelentette, amelyek a mai Ukrainát és Fehéroroszországot ölelik fel, másfelől a Lengyel Királyságban és a Litván Nagyhercegségben alkalmazott írott nyelvet. Mindkét vonatkozásban ellentéte tehát az oroszoknak. Már XIX. századi Habsburg Birodalomban is használták a „rutén” kifejezést – jóllehet következetlenül, rendszertelenül – az ukránok megjelölésére. Korszerűbb alkalmazásában a Kárpátok hegységeiben és hegyoldalain élő keleti-szláv népeket jelöli a szó. A „ruszin” szó nem felcserélhető, váltogatható az „ukrán” szóval. Kölcsönösen kizárják egymást. A ruszinoknak négy jelentősebb népcsoportjuk van. Az Erdős-Kárpátok északkeleti csücskében, a Tisza forrásvidékén, valamint a Romániához csatolt Havasmezőn, Visóorosziban és Oroszkőn él a ruszinok legkisebb és legérdekesebb törzse a „hucul”. Galíciából és Bukovinából vándoroltak be lassan, észrevétlenül a XVI-XIX. század folyamán. Az első ruszin bevándorlók Rahón telepedtek le. A pásztorok és nyájuk gazdái fokozatosan, lassú beszivárgással népesítették be a mai huculföldet. A „hucul” eredetileg pásztornép volt, csak az állattenyésztéshez értett, később kiváló erdőmunkás és tutajos lett belőle. Nagy mestere volt a faragásnak. A huculoktól nyugatra a Szopurka folyótól a Laborc folyóig elterülő hegyvidéken (Verhovinán) élnek a „bojkók”, a második jelentősebb ruszin népcsoport. A „bojkóktól” keletre, a Latorcától Poprádig húzódó hegyvidéken, az Alacsony-Beszkidék lejtőjén élnek a „lemkók”. A „lemkók” földje alacsony hegyvidék. Nemcsak a magyarországi, hanem a halicsi „lemkók” is régebben jártak a magyar Alföldre. A múlt század elején a nagyobb magyar uradalmakban sok halicsi „lemkó” kondás volt. Földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Földjük sovány, köves, agyagos. Annyit nem tudott termelni, hogy megéljen belőle. Nemcsak állatot nevelt, hanem kereskedett is vele. Vándorkereskedők és iparosok voltak egy személyben. Drótozáson, üvegezésen kívül egyéb iparral alig foglalkozik a „lemkó”. A „dolisnyánok” őshazáját minden valószínűség szerint a volhíniai Poleszjében és Podóliában találjuk meg. Valószínűleg Moldávián és Erdélyen keresztül jutottak el Kárpátaljára. A mai Székelyföldön tartózkodhattak előbb hosszabb-rövidebb ideig, s onnan vándoroltak észak felé, mai lakóhelyeikre. A síklakók tehát mindegy 600–700 éve telepedtek meg Kárpátalján. Mindig érintkeztek a magyarsággal és sok tekintetben hozzájuk simultak. Életmódjuk, lakásuk, ruházatuk nagyjából olyan, mint a magyaroké. HODINKA Antal: *A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk.*, Bp. 1923., PALÁDI-KOVÁCS Attila: *Ukrán szórványok a 18–19. században a mai Magyarország északkeleti részén*, Népi Kultúra – Népi Társadalom, Bp., 1973.

bizonytalan etnikai hovatartozású görög katolikus magyar–ruszin népesség (Nagyszőlős, Tekeháza, Fancsika, Karácsfalva, Mátyfalva, Szőlősvégardó, Batár, Csomafalva stb.) ezúttal magyar érzülete felülkerekedésének volt köszönhető. A terület két legnagyobb, 30–40%-ában zsidó vallású városában, Ungváron és Munkácson a magyarok aránya 82–73%-ot ért el.

53. táblázat: Kárpátalja népességének etnikai összetétele 1880-1979 között (fő,%)

Év	Összes lakos	Magyar	%	Ruszin, ukrán, orosz	%	Zsidó	%	Német	%	Román	%	Szlovák, cseh	%
1880	408 971	105 343	25,7	244 742	59,8			31 745	7,8	16 713	4,1	8 611	2,1
1910	605 942	185 433	30,6	330 010	54,5			64 257	10,6	11 668	1,9	6 346	1,0
1921	619 304	111 052	17,9	372 523	60,1	80 132	12,9				...	19 284	3,1
1930	733 956	116 584	15,9	447 127	60,9	91 839	12,5	13 273	1,8		...	34 032	4,6
1941	852 546	245 286	28,8	502 329	58,9	78 272	9,2	13 244	1,5	15 587	1,8	6 838	0,8
1959	920 173	146 247	15,9	716 063	77,8	12 169	1,3			18 346	2,0	12 289	1,3
1979	1 155 759	158 446	13,7	940 319	81,3	3 848	0,3	3 746	0,3	27 155	2,3	8 914	0,8
1979*	1 155 759	194 000	16,8	906 000	78,4	2 639	0,2	3 478	0,3	29 485	2,4	7 329	0,6

Forrás:

Az 1910-es népszámlálás idején a mai városi rangú települések közül a magyarság aránya meghaladta a 75%-ot Beregszászon, Nagyszőlősön, Csapon és Técsőn is. Tetemes volt a magyar etnikum térnyerése olyan központi településeken is, mint Huszt, Rahó, Körösmező, Szolyva, Szerednye és Ilosva. Ennek köszönhetően a mai városok 1910-beli 85 ezer főnyi összlakosságán belül 68,7%-ot ért el a magyarok aránya. A magyarság városokon belüli nagy arányát elsősorban a városok többnyire magyar etnikai alaprétégének, a magyar nemzet államalkotó mivoltának és a városok ruszin vonzáskörzetéből való kisebb mértékű betelepülésnek köszönhetette. A kárpátaljai magyarság nagyfokú korabeli „urbanizáltságát” a magyar városlakóknak a terület összes magyarjához viszonyított 31,6%-os aránya is bizonyítja. A ruszinok esetében ez az arány akkor 4,8%-ot, a németeknél 13,9%-ot ért el.

Kárpátalján 1910-ben 597 062 fő élt, ebből 335 237 fő (56,15%) volt rutén, 174 482 fő (29,22%) magyar, 63 656 fő (10,66%) német, 14 132 fő (2,37%) román, 7 728 fő (1,3%) szlovák, 590 fő (0,1%) lengyel, 201 fő (0,03%) cseh, 179 fő (0,03%) szerb és horvát, valamint 857 fő (0,14%) egyéb nemzetiségű.²⁰¹

²⁰¹ POPÉLY Gyula: *Népfogyatkozás*, Régió, Bp., 1991, 20. p.

*Az első világháborút követően a Károlyi-kormány az 1918. évi X. Néptörvényben*²⁰² „*Ruszka Krajna*” néven az itteni Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék²⁰³ ruszinlakta részén autonóm területet szervezett, mely a cseh és román megszállás miatt csak rövid ideig létezett.

*A trianoni békediktátum (1920) értelmében a mai Kárpátalja megyét „Podkarpatska Rus”, „Rusinsko” néven a „Csehszlovák Köztársasághoz” csatolták. A főként a délnyugati határsávban élő magyarság a magyar államtól való leválasztását a román és csehszlovák területek közötti közvetlen vasúti összeköttetést biztosító, rendkívüli stratégiai jelentőségű Csap–Beregszász–Királyháza–Nevetlenfalu vasútvonal övezetében való településének „köszönhette”.*²⁰⁴

A hatalomváltás – a Kárpát-medence más területeihez hasonlóan – itt is jelentősen lecsökkentette a vélt történelmi sérelmekért kíméletlenül elnyomott magyarság számát. Az itteni magyarok 1910-ben rögzített 185 ezernyi lélekszáma az 1921-es csehszlovák nemzetiségi statisztikákban 111 ezerre csökkent. A több mint 70 ezer főnyi veszteség fő okait 18 600 magyarnak a hatalomváltást követő elköltöztetésében, kiutasításában, a jelentős részben magyar anyanyelvű zsidóságnak és cigányságnak külön etnikai kategóriába való sorolásában (tehát a magyarokról való leválasztásában), a görög katolikus vallású magyarok döntő többségének ruszinokká való átminősítésében, a főleg Ugocsában élő kettős nyelvű, kultúrájú magyar–ruszin népességnek ezúttal a ruszinokhoz történt „átpártolásában” kereshetjük. Az említett okok következtében 1910–1921 között a statisztikák szerint a városokban élő magyarok száma csaknem felére (Munkácson 38%-ára, Nagyszőlősen 33%-ára) csökkent.

A falusi térségekben a magyar etnikai terület egységét – a földreform köntösébe álcázva – cseh, szlovák, ruszin lakosság nacionalista célzatú betelepítésével próbálták megbontani. Az új telepeseket – rendkívüli kedvezményekkel – elsősorban a Csap–Királyháza vasútvonal és az új magyar államhatár mellett fekvő magyar falvakba (Csap, Eszeny, Bótrágy, Beregsom, Beregdéda stb.) költöztették. A kiemelkedő fontosságú magyarlakta bátyúi vasúti csomópont mellé pedig – a Magyarországon maradt Kislónya és Nagylónya falvak Csehszlovákiához csatolt határában – egy önálló cseh telepesközséget (Svoboda-Nagybakos) hoztak létre.

A történelem során első ízben kisebbségi sorba került kárpátaljai magyarság száma az 1930-as csehszlovák népszámlálás adatai szerint olyannyira kismértékben növekedett, hogy

²⁰² FEDINEC Csilla: *Kárpátalja közigazgatása és tanügyigazgatása 1938–1944 között*, Magyar Pedagógia, 96. évf. 4. szám, 1996, 367–375. p., *Magyar Törvénytár*, Bp., 1919, 396–398. p.

²⁰³ KRISTÓ Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1988.

²⁰⁴ ÁDÁM Magda: *Eduard Beneš*, Rubicon, 3. szám, 1994, 20–23. p.

aránya a terület össznépességén belül már a 16%-ot sem érte el. Különösen nagy volt a magyarok visszaszorulása a mindenkori államhatalom fellegvárában, a városokban és a központi fekvésű településeken (Ungváron az 1921-beli 37,4%-ról 16,9%-ra, Beregszászon 60,9%-ról 51,3%-ra, Csapon 71,3%-ról 58,3%-ra stb.) A kárpátaljai magyarok számának csökkenését a túlnyomóan magyarlakta határsávnak (ill. Ungvárnak és Munkácsnak) *az első bécsi döntés (1938. november 2.) által* Magyarországhoz való visszacsatolása tartóztatta fel. Később Szlovákia függetlenné válása és a csehszlovák országrészekről való elszakadása (1939. március 15–18.) után Magyarország birtokba vette Kárpátalja egyéb, túlnyomóan ruszin lakosságú területeit is. Ilyen események – a kárpátaljai magyarság ismét államalkotó nemzetté emelkedése – után került sor *az 1941-es magyar népszámlálásra*. Ebben az időpontban anyanyelv szerint a 852 ezer főnyi kárpátaljai népesség 28,8%-a (245 286 lakos) vallotta magát magyarnak.

Az etnikai arányoknak a magyarok számát megduplázó eltolódását több tényező okozta: cseh, szlovák állami alkalmazottak, telepesek túlnyomó részének elköltözése, a magyar anyanyelvű zsidók, bizonytalan etnikai hovatartozásúak, kétnyelvűek ezúttal ismét magyarként való számbavétele, a trianoni magyar államterületről nagyszámú magyar beköltözése.

Az államhatalmi változásra érzékenyen reagáló városok népességének etnikai összetétele ebben az időszakban is – most a magyarok javára – jelentősen átformálódott. A kivétel nélkül magyar többségűvé váló városok közül Beregszászon több mint 90, Ungváron pedig közel 80%-os arányt ért el a magyarság. A ruszin lakosságú vidékek központjaiban is a lakosság tetemes része (20-40%-a) vallotta anyanyelvének a magyart (Szolyva, Perecseny, Nagyberezna, Huszt, Rahó, Körösmező stb).

A magyar fennhatóság, a kárpátaljai magyaroknak az anyaországhoz való visszacsatolása azonban – mindössze – 1944 októberéig tartott.

A háborús események következményeként kb. 25 000 magyar menekült költözött át a mai magyar államterületre.²⁰⁵ A hatalomváltást követő véres indulatoknak, illetve 1944 novemberében a hadköteles, munkaképes korú magyar férfiak többségének (több mint 40 000) gyűjtőtáborokba, kényszerszolgálatára Ukrajnába és a Szovjetunió távolabbi vidékeire való deportálásának sok ezernyi magyar esett áldozatul.²⁰⁶

²⁰⁵ DÁVID Zoltán: *Magyarok - határaink mentén*, Mozgó Világ, 1982, 7. sz., 38–50. p.

²⁰⁶ KOVÁCS Vilmos – BENEDEK András: *Magyar irodalom Kárpát–Ukrajnában*, Tiszatáj, 1970, 10. szám, 961–966. p. KOVÁCS Vilmos – BENEDEK András: *Magyar irodalom Kárpát–Ukrajnában*, Tiszatáj, 1970, 12. szám, 1144–1150. p.

A magyarságon revansot vevő intézkedésekkel²⁰⁷ párhuzamosan a Csehszlovákia és Szovjetunió közötti 1945. június 29-i megegyezés alapján Kárpátalja a Szovjetunió részévé vált. Maga a Kárpátontúli Terület 1946. január 22-én alakult meg mint Ukrajna egyik közigazgatási egysége.²⁰⁸ Ugyanakkor a Kárpátokból az 1944-1947 közötti földreform keretén belül több ezernyi ruszint, ukránt telepítettek a magyarlakta alföldi tájakra (Beregszász, Szvoboda, Badov, Danilovka, Russzkije Gejevci, Demecsi, Cservonoje, Petrovka, Kastanovoje, Zatisnoje, Velikaja Bakta, Puskino, Novoje Klinovoje stb).

A háború utáni első szovjet népszámlálás (1959) a terület 920 ezernyi lakosából mindössze 146 ezer főt tekintett magyar nemzetiségűnek. Az 1941-hez viszonyított csaknem 100 ezer főnyi csökkenés okát – a fentiekben említett eseményeken kívül – a jelentős részben magyar anyanyelvű zsidóság nagy háborús veszteségeiben, kivándorlásában, a kétnyelvű, főleg ugocsai népesség egyre inkább ruszinná válásában, a görög katolikus magyarság kategorikusan ruszinként való számbavételében kereshetjük. A helybeli magyar nemzetiség politikai helyzetének javulása, illetve a Kárpát-medencében csak a csallóközi, szabolcsi, szatmári, csíki magyarokéhoz mérhető magas természetes szaporodása következtében számuk 1967. január 1-jén a Területi Statisztikai Hivatal szerint 163 100 főre emelkedett.²⁰⁹

Több mint egy évtizeddel később – a nemzetiségi hovatartozásnál a személyes bevallást továbbra is jobbra mellőző – népszámlálás idején (1979) a hivatalos statisztika már csak 158 ezer kárpátaljai magyar nemzetiségű létéről tudott. Ez a szám – települési szintű becsléseink alapján – 36 ezerrel tekinthető kevesebbnek, mint a kárpátaljai magyarság 1979-ben valószínű létszáma (194 000).

4. 3. Az ukrajnai (kárpátaljai) magyarság jelenlegi településterülete

A magyarok döntő többsége (73,8%) a Magyar Köztársaság határától legfeljebb 20 kilométeres távolságban él. Harmadrészüket a beregszászi, negyedük pedig az ungvári járás

²⁰⁷ A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség honlapja: www.karpatok.uzhgorod.ua/karpatalja.html (Letöltés ideje: 2007. július 6.)

²⁰⁸ A 1945. június 29-én a Szovjetunió fővárosában, Moszkvában aláírt csehszlovák-szovjet szerződés értelmében Csehszlovákia „baráti szándékának” jelül átadta Kárpátalját a Szovjetuniónak. A szerződés I. cikkelyében a következő olvasható: „Zakarpatszkaja Ukrajina (ennek neve a csehszlovák alkotmány szerint Podkarpatska Rus), amely az 1919. szeptember 10-i Saint-Germain-en-Laye-ban megkötött szerződés alapján lett a Csehszlovák Köztársaság autonóm egysége, Zakarpatszkaja Ukrajina lakossága akaratnyilvánításának megfelelően, és mindkét Magas Tárgyaló Fél baráti megegyezése alapján újraegyesül ősi hazájával, Ukrajnával, és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság kötelékébe kerül.” ZSELICKY Béla: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1944. in: FÖLDES György: Politikatörténeti füzetek X., Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

²⁰⁹ ROT, Alexander: A magyar nyelv fejlődése, A magyar-keleti szláv nyelvi kapcsolatok, Kijev–Uzshorod, 1968.

lakója. Annak köszönhetően, hogy a magyaroknak 2/3-a él kb. 90 olyan településen, ahol abszolút többséget alkotnak, illetve az anyaország közelségéből eredően zavartalan a tömegkommunikációs (tévé, rádió) kapcsolat, jó a közlekedési és helybeli munkavállalási lehetőség, a nem magyar többségű városokba irányuló elvándorlás szintje alacsony, a magyaroknak oroszul csak 42,9%-a, ukránul pedig mindössze 13,4%-a (!) beszélt 1989-ben. A terület 324 ezernyi városi lakosából 74 ezer (22,8%) tekinthető magyarnak. A városlakó magyaroknak nemzetiségük összlétszámához viszonyított aránya (38,1%) még nem érte el 1941-es színvonalát (39,2%), de – Kárpátalja „legurbanizáltabb” etnikumaként – továbbra is meghaladja a ruszinok, ukránok, oroszok hasonló mutatóját (27,3%). Ennek megfelelően a legnagyobb magyar közösségeket is a vidék városai tömörítik (Beregszász, Ungvár, Munkács, Nagyszőlős). Tekintélyes számú, több mint 2000 főnél nagyobb magyar közösségnek nyújt otthont 12 falu is (pl. Nagydobrony, Visk, Vári, Mezőkaszony, Gát).

Az ungvári járásban, ahol a magyarság tetemes része Kárpátalja megye fővárosában, Ungváron él, a nyelvhatár az elmúlt évszázadokban kevésbé változott. A magyar többségű terület továbbra is az Ungvár–Korláthelmec vonaltól délre eső területen található, ahol azonban Csap városában, a Csap–Ungvár vasútvonal melletti és az ungvári agglomeráció településeiben az ukránok fokozódó betelepülése miatt számottevő a magyarok arányának visszaszorulása. A járásban a legtöbb falusi magyar Nagydobronyban, Eszenyben, Kisdobronyban, Tizasalamonban, Ráton és Szürtén él.

A magyar határral legnagyobb szakaszon érintkező beregszászi járás magyarjainak közel 40%-a a járás székhelyén – a ma már Bulcsut és Beregardót is magába foglaló – Beregszászon lakik. A járás magyar etnikai egységét csak néhány régebbi (Kovácsó, Nyáras-, Csikósgorond) és újabb telepítésű (Badov, Danilovka, Kastanovoje, Zatiskovka, Velikaja-Bakta stb.) ruszin nyelvsziget bontja meg. Beregszászon kívül a legtöbb magyar a Tisza-parti Váriban, a hajdani járási székhelynek számító Mezőkaszonyban, a lecsapolt Szernye-mocsár melletti Gáton, Makkosjánosin, Nagyberegen, Beregújfalun, a Beregszász melletti Nagymuzsalyon, Beregdédán és a vasúti csomópontnak számító Bátyún él.²¹⁰

A szomszédos munkácsi járás magyar nemzetiségű népességének több mint fele már Munkácson talált otthonra. A többiek a beregszászi járás magyar falvainak szomszédságában, (Dercen, Fornos, Izsnyéte, Csongor, Szernye, Barkasó stb.) élnek. Egyetlen falu, a Munkáctól nyugatra fekvő Beregrákos a középkori magyar nyelvhatár őrzőjeként évszázadok óta dacol – ruszin környezetben – a beolvadással.

²¹⁰ GYÉMÁNT Richárd: *A határon túli magyarság demográfiai sajátosságai*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005, 125–140. p.

A nagyszőlősi járásban, a hajdani Ugocsa vármegyében, ahol a Tisza az Alföldre lép, a magyarság három évszázada meglehetősen vegyesen él a ruszin lakossággal. Az évszázados együttélés és a sok esetben közös (görög katolikus) vallás miatt e táj falvaiban voltak a legnagyobb eltérések az egyes népszámlálások etnikai statisztikáiban. Jelenleg a legtöbb magyart Nagyszőlős városban, Tiszaújlakon, Salánkon, a Szatmár megyétől elcsatolt Nagypaládon, a Tisza melléki Tiszapéterfalván, Csepén és Feketeardón találjuk.

A Tisza mentén felfelé haladva a korábbi Máramaros vármegyében elterülő huszti járás területére érünk, ahol a középkori – jelentős német polgárságot asszimiláló – városi magyarságot jobbra már csak a viskiek képviselik. Jelentős a huszti magyar kisebbség létszáma is (2 000 fő).

A viskihez hasonló lélekszámú magyar közösség (3 000 fő) él a szomszéd járás székhelyén, Técsőn is. A Tisza jobb partján, a romániai Máramarosszigettel szemben terül el a híres sóbányász település, Aknaszlatina, amely kb. 3 200 magyarnak jelent lakóhelyet. A járásban jelentős számú magyar él még Bustyaházán, Kerekhegyen, Taracközön és Királymezőn is.

A Kárpátok láncai között a Tisza forrásvidékén megbúvó rahói járásban már csak 5 000 lakos képviseli nemzetünket. Döntő többségük rahóinak, kőrösmezeinek, nagybocskóinak és gyertyánligetinek vallja magát.

24. ábra: Kárpátalja közigazgatása (2007)

Forrás: Beregszász város honlapja: http://www.bereg.net.ua/varos/hun/map_1.html. (Letöltés ideje: 2007. szeptember 19.)

4. 4. Az ukrajnai (kárpátaljai) magyarság demográfiai sajátosságai

A magyarság területi elhelyezkedését tekintve, a magyar kisebbség Kárpátalján elsősorban a magyar-ukrán határ mentén, a határtól számított 20 km-es sávban lakik. Ezen túlmenően jelentős még, de már csak szórványnak tekinthető a Tisza folyó völgyében élő magyarság. Ez a terület Huszttól egészen a Tisza forrásvidékéig terjed. Nagyobb számú magyarság már csak – az egykori máramarosi királyi városokban – Huszton, Técsőn, Visken, Aknaszlatinán és Rahón él. Szintén jelentős számú magyar él a két nagyváros, Ungvár és Munkács területén. A két város a II. világháború végéig a magyar–ukrán nyelvhatáron feküdt, és többségében magyar lakosok lakták. Mára a magyar lakosság teljesen elvesztette az össznépelességen belül alkotott többségét.

A 2001. évi népszámlálás alkalmával Ungváron 115 600 fő élt, ebből 89 900 fő volt ukrán, 11 100 fő orosz és csak 8 000 fő magyar (6,92%). A cigány lakosság 1 700 főt, az egyéb kategória pedig 4 900 főt számlált. Munkács helyzete sem jobb, a város összlakossága 2001-ben 81 600 fő volt, ebből 62 900 fő volt ukrán, 7 300 fő orosz és csak 6 900 fő volt magyar nemzetiségű (8,45%). A cigányok száma 1 100 fő volt, az egyéb kategória pedig 3 400 főt képviselt.

A kárpátaljai magyarság központja Beregszász, az egykori Bereg vármegye székhelye. A 2001. évi népszámlálás szerint 26 600 fő lakta, ebből a többség 12 800 fő volt magyar (48,12%), 10 300 fő ukrán, 1 400 fő orosz, 1 700 fő cigány és 400 fő egyéb nemzetiségű.

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna területe 603 700 km², ebből Kárpátalja csak 12 800 km²-t tesz ki és az ország területének 2,12%-át alkotja. A 2001. évi ukrán népszámlálás szerint *Kárpátalja lakossága* 1 254 614 fő volt, ebből a többség – 1 010 127 fő – ukrán nemzetiségű volt (80,51%). A második legjelentősebb népcsoport a magyar volt, 151 516 fővel (12,07%). Ukrajnában összesen 156 600 magyar élt, ebből a többség (96,75%) Kárpátalján.²¹¹ Kárpátalján kívül az alábbi településeken élnek jelentősebb magyar csoportok: Kijev, Lvov és Harkov. A kárpátaljai magyarság az 1989. évi még szovjet népszámláláshoz képest 2001-re 4 195 fővel fogyott (-2,69%). Ukrajnában 1989-ben 163 111 magyar élt, 2001-ben már csak 156 600 fő. A csökkenés 6 511 fő (-3,99%). Kárpátalján a harmadik legjelentősebb nemzetiség az orosz volt, 30 993 fő vallotta magát orosz nemzetiségűnek

²¹¹ MOLNÁR József – MOLNÁR D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukrajnai népszámlálás hozzáférhető eredményeinek tükrében*, 64. p. in.: GYURGYÍK László – SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003.

(2,47%). A negyedik számottevő nemzetiség a roma volt. Számuk 14 004 fő volt (1,11%). Az egyéb kategória 47 974 főt tett ki (3,84%).

A magyarság száma – 1920 óta – *folyamatosan csökken*, igaz nem olyan drasztikusan, mint a délvidéki magyaroké. A kárpátaljai magyarság 12 év alatt 4 195 főt veszített lélekszámából.

Demográfiailag *a magyarság asszimilációja* nem olyan gyors, mint a szlovéniai, szlovákiai vagy akár a horvátországi magyaroké. Természetesen a vegyes házasságok – az asszimiláció „melegágya” – itt is jelen vannak, de hatása nem érvényesül olyan mértékben, mint a szlovéniai (muravidéki), vagy a szerbiai (délvidéki) magyarok esetében.

A kárpátaljai magyarság körében a főbb problémát *a születésszám erőteljes visszaesése és a halálozások számának növekedése* okozza. Ez a tendencia azonban egész Ukrajnában megfigyelhető. Az ország lakossága 1989-ben 51 452 034 fő volt, 2001-ben már csak 48 416 000 főt regisztráltak. A fogyás 3 036 034 fő (-5,9%).

További jelentős problémát okoz *a kedvezőtlen gazdasági helyzet*. Kárpátalja még a történelmi Magyarország részeként is fejletlen területnek számított, ez a helyzet a Szovjetunió, majd Ukrajna részeként még fokozódott is. Nagy problémát jelent az előbbi okból eredő *magas munkanélküliség*. Kárpátalja Ukrajna 24 megyéje közül a munkanélküliség nagyságát tekintve az első helyek egyikét foglalja el. A 2002-es adatok szerint Kárpátalján a gazdaságilag aktív korú népesség 6,5%-a volt munkanélküli. Ez a szám nem látszik magasnak, de fontos tudni, hogy csak minden tizedik ember fordul a foglalkoztatási központokhoz és regisztrálja magát. A munkanélküliek arányát minimálisan a hivatalos érték tízszeresének becsülhetjük. A magyar lakta területeken egyes településeken a munkanélküliség szinte 100%-os, a lakosság különféle „fekete” munkából próbálja magát és családját eltartani. Sokaknak biztos megélhetést csak a magyar határ közelsége okoz. Az utóbbi években Kárpátalján föllendült az idegenforgalom, bár ez nem oldja meg a súlyos gazdasági helyzetet, de legalább valamelyest enyhíti azt.

Súlyos problémát okoz a magyarság körében a *Magyarországra való kivándorlás* is. Az 1990-es években közel 5 000 magyar hagyta el Kárpátalját és telepedett le Magyarországon. Jelentős az ideiglenes vándorlások száma is. A kárpátaljai magyarság jelentős része jár át Magyarországra tanulni, illetve dolgozni. Az előbbi kategória a főként a fiatalokat jelöli, az utóbbi inkább az idősebbeket.

Sajnos nem áll rendelkezésünkre pontos adat arra vonatkozóan, hogy az 1990-es évek eleje óta hány kárpátaljai magyar települt át az anyaországba. A legóvatosabb becslések szerint a múlt század kilencvenes éveiben mintegy ötezer kárpátaljai magyar települt át.

Mások szerint ennél háromszor-négyszer többen választották végleges lakhelyül Magyarországot. Minden valószínűség szerint a nagy bumm, a tömeges elvándorlás idején – 1990 és 1997 között – évente másfél-kétezer kárpátaljai magyar hagyta el szülőföldjét.

Vélelmezhetően a magyarság száma azért sem csökkent drasztikusan, mert több bizonytalan etnikai identitású egyén vallja magát magyarnak. Ez főként a nagyvárosok – Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlös és Huszt – esetében figyelhető meg. A „kedvezménytörvény” előnye miatt a nemzetiség tekintetében bizonytalankodók mellett a cigányság egy része is inkább magyarnak vallotta magát. A „kedvezménytörvény” megszületésével az oktatási-nevelési támogatás bevezetése után érdemes lett magyarnak lenni. Ez jól nyomon követhető a Munkácson élő, többségében magyar anyanyelvű cigányság példáján. A statisztikai adatok tanúsága szerint a kivándorlás és a természetes népességfogyás ellenére 1989 és 2001 között a munkácsi magyarság lélekszáma majdnem 4 %-kal növekedett. Ma a 85 ezres Latorca-parti nagyváros lakói közül hétezren magyarnak vallják magukat.

54. táblázat: Kárpátalja nemzetiségi összetétele 2001-ben (fő)

Járás, illetve város	Lakosság	Ukrán	Orosz	Magyar	Román	Cigány	Egyéb
Beregszászi járás	54 000	10 200	400	41 100		2 200	100
Huszt	96 900	92 100	900	3 800			100
Ilosvai járás	100 900	99 500	600	100			700
Munkácsi járás	101 400	85 200	700	12 900		1 300	1 300
Nagybereznai járás	28 200	27 200	200			500	300
Nagyszőlösi járás	118 000	84 300	1 400	30 900		900	500
Ökörmezei járás	49 900	49 500	200				200
Perecsenyi járás	32 000	30 800	400				800
Rahói járás	90 900	76 200	700	2 900	10 500		600
Szolyvai járás	54 900	51 900	800	400			1 800
Técsői járás	171 900	143 000	1 700	5 000	21 300		900
Ungvári járás	74 400	43 400	1 500	24 800		3 000	1 700
Volóci járás	25 500	25 200	200				100
Beregszász (város)	26 600	10 300	1 400	12 800		1 700	400
Huszt (város)	31 900	28 500	1 200	1 700		100	400
Munkács (város)	81 600	62 900	7 300	6 900		1 100	3 400
Ungvár (város)	115 600	89 900	11 100	8 000		1 700	4 900
Összesen	1 254 614	1 010 127	30 993	151 516	32 152	14 004	15 822

Forrás: GYURGYIK László – SEBŐK László (szerkesztés): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003, 196–197. p.

A kárpátaljai magyarság jövőjére vonatkozóan nehéz jóslatokba bocsátkozni. A kérdéssel foglalkozó kárpátaljai szakemberek szerint annyit óvatosan megállapíthatunk: úgy tűnik a tömeges áttelepülések ideje lejárt. Amit természetesen az ukrán gazdasági és politikai viszonyok bármikor megváltoztathatnak. Viszont az továbbra sem egyértelmű, hogy vajon a tanulmányaikat Magyarországon folytató fiatalok közül a diploma megszerzése után hányan mennek haza és vállalnak otthon munkát. Továbbá nyílt kérdés az is, hogy Kárpátalja felsőoktatási intézményeiben végzetek közül hányan döntenek úgy, hogy Magyarországon, vagy netán Európa valamelyik távolabbi országában, Európai Unió tagállamában próbálnak szerencsét.

Jelenleg úgy tűnik, hogy a falun élő családok közül azok tudnak biztos egzisztenciát teremteni maguknak, akik *az intenzív zöldségtermesztésre álltak rá*. Ennek az ágazatnak, állítják a szakemberek, az elkövetkező tizenöt-húsz évben biztos jövője van. Azonban nem várható el minden kárpátaljai magyartól, még annak ellenére sem, hogy a magyarság többsége, kb. 64%-a falun él, hogy zöldségtermesztésre rendezkedjen be.²¹²

Sokban befolyásolhatja a kárpátaljai magyarság sorsát a Magyar Köztársaság egyes területeinek fejlődése. Többek között, hogy milyen gyorsan fejlődik a határon túli Észak-Alföld régió, ezen belül *Szabolcs–Szatmár–Bereg megye*. A gazdasági szakemberek túlnyomó része egyetért abban, hogy a Kárpát-medencében élő magyarok közül általában a kárpátaljaiak vannak a leginkább hátrányos helyzetben. Egy előnyünk azonban elvitathatatlan. A kárpátaljai magyar falvak többsége a magyar határ közelében Kárpátalja délnyugati részén található. A magyar nyelvterület az ukrán–magyar határral párhuzamosan egy 15–20 kilométeres sávban húzódik. Ez azt jelenti, hogy megfelelő úthálózat és elegendő számú határátkelő esetén – a magyar-szlovák példához hasonlóan – akár naponta tudunk majd ingázni itteni lakóhelyünk és a határ túloldalán levő munkahelyünk között. Ha tehát Kárpátalját is eléri az autópálya és a szomszéd magyar megyékben is megélénkül a vállalkozási kedv, annak pozitív hatásait a kárpátaljai magyarok is hamar megérezik. Biztosan nem kell majd illegálisan munkát vállalni, hisz a határ térségében létrehozott közös vállalatok ezt a gondot megoldják. A jövőben feltehetően a kárpátaljai magyarság integrálódásának minden földrajzi akadálya folyamatosan megszűnik.

²¹² KOVÁCS Elemér: *Kárpátalja magyarsága a népszámlálási adatok tükrében*: <http://www.emagyar.net>. (Letöltés ideje: 2007. szeptember 18.)

4. 5. Az ukrainai (kárpátaljai) magyarság társadalomstatistikai sajátosságai

A kárpátaljai magyar oktatás az újjáalakulás állapotában van. Az ukrainai nemzeti kisebbségi törvény lehetőséget ad a nemzeti–kulturális autonómia létrehozására, az oktatási autonómia kereteinek kialakítására.

Az ukrainai és azon belül a magyar oktatási intézmények legtöbb gondja jelenleg pénzügyi természetű. Az egy diákra jutó évi támogatás összege hozzávetőlegesen 200 USD lenne, ami magában foglalja a fenntartási, működési, bér- és egyéb költségeket is. Ezzel magyarázható, hogy az utóbbi években télen az iskolákban rendre kényszerszünetet kellett tartani, mivel nem volt biztosított az épületek fűtése, világítása. A falusi iskolák a közművek hiánya miatt gyakran a legelemibb higiéniai követelményeknek sem felelnek meg. Komoly gondok mutatkoztak a magyar iskolák tankönyvellátásában, s ez befolyásolja a magyar tanintézetek helyzetét is. Az 1999/2000-es tanév kezdetére egyetlen magyar nyelvű tankönyv sem jelent meg, amire Kárpátalján a II. világháború után még nem volt példa. Nem biztosítottak az ukrán nyelv megfelelő szintű elsajátításának feltételei, hiányoznak az ukrán nyelvkönyvek, a magyar iskolák számára képzett ukrán nyelvtanárok, a kétnyelvű szótárak. Jelenleg az illetékes magyar szervezetek már próbálják orvosolni a hiányosságot: 2000-ben 10, majd 2001-ben már 21 tankönyv jelent meg. Elkezdődött az ukrán nyelvkönyvek készítése az elemi iskolai osztályok számára.²¹³

Az óvodai foglalkozás tekintetében Kárpátalján, a megyei tanfelügyelőség statisztikai adatai szerint az 1994/95-ös tanévben már 90 óvodában folyt magyar nyelvű oktatás (68 magyar, 21 ukrán–magyar, 1 ukrán–magyar–orosz). A magyar többségű falvakban az óvodák zöme magyar nyelvű. Az utóbbi évek kedvezőtlen gazdasági folyamatai következtében sok óvodát bezártak, mert a szülők nagyobb része elvesztette munkáját. Ez általános jelenség, így nem csak a magyar anyanyelvű óvodákra vonatkozik. A 2002/2003-as tanévben a magyar nyelvű óvodák illetve az óvodai csoportok száma már 73 volt.²¹⁴

Az általános és középiskolai oktatás helyzete is sokat fejlődött. Sikertült megállítani a magyar iskolahálózat sorvadását. Sok, korábban két vagy három tannyelvű iskola több községben önálló magyar iskolává alakult át. Újra megnyílt az elemi iskola (I–IV. osztály) több faluban, illetve általános iskolákká (I–IX. osztály) szerveztek elemi iskolákat. Nőtt a magyar tannyelvű osztályok létszáma. A 2001/2002-es tanévben 8 önálló magyar és 3 vegyes tannyelvű elemi, 40 önálló magyar és 11 vegyes tannyelvű nyolcosztályos, illetve 19 önálló magyar és 16 vegyes

²¹³ Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

²¹⁴ Az óvodák és elemi iskolák pedagógusait a Munkácsi Tanítóképző magyar tannyelvű csoportjaiban, illetve a fentiekben említett beregszászi főiskolán képezik. Az Ungvári Állami Egyetemen a tanárképzés – a matematikai karon működő alcsoport kivételével – ukrán nyelven folyik.

tannyelvű középiskola működött Kárpátalján. Az említett intézményekben összesen 20 468 diák tanult magyar nyelven. Három református magyar (Nagybereg, Nagydobrony és Tivadarfalva) és egy római katolikus gimnáziumban (Munkács) folyik oktatás. Beregszászban nyolcosztályos magyar gimnázium indult, amelyben a 2001/2002-es tanévben 450 fő tanult.

Jelenleg magyar tannyelvű szakiskolák Kárpátalján nem működnek. A megye négy szakközépiskolájában (Beregszászon, Munkácson, Makkosjánosiban és Ungváron) az utóbbi években magyar tannyelvű osztályok indultak. Ezekben a 2000/2001-es tanévben 7 csoportban 168 diák tanult magyarul. Számos szakiskolában volna igény magyar osztályok indítására, ha sikerülne megteremteni ennek anyagi feltételeit, és biztosítani a magyar nyelven is oktatni tudó szakembergárdát.

A felsőoktatás terén is újabb lehetőségek nyíltak az elmúlt időszakban. Az Ungvári Állami Egyetemen (2001 óta Ungvári Nemzeti Egyetem) 1963 óta folyik magyar nyelv- és irodalom-szakos tanárok képzése a Magyar Filológiai Tanszéken. A 2002/2003-as tanévig 709 hallgató szerzett itt magyar nyelv- és irodalom-szakos tanári oklevelet. A tanszék bázisán jött létre 1988-ban az ungvári Hungarológiai Központ és számos más magyar szervezet.

Beregszászon 1994 szeptemberétől a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozataként négy szakon indult főiskolai képzés. Ez a nem állami oktatási intézmény 1996-tól Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola néven folytatta tevékenységét, az 1999/2000-es tanévtől pedig immár teljesen önálló intézményként működik a magyar állam támogatásával. A főiskolán óvodapedagógusi, tanítói, angol–földrajz, angol–történelem, 1997-től földrajz–történelem, 1999-től pedig kertészmérnöki szakokon folyik képzés. A 2000/2001-es tanévben a főiskolán 263 diák tanult.

A rendszerváltástól, 1990-től lehetővé vált a kárpátaljai fiatalok magyarországi továbbtanulása. Ekkor 11-en kezdték meg magyarországi egyetemi, főiskolai tanulmányaikat, egy évvel később 27-en, 1992-ben 53-an, 1993-ban 80-an, 1994-ben 84-en, 1995-ben 88-an. Az 1995/96-os tanévben összesen 350 kárpátaljai diák tanult magyarországi felsőoktatási intézményekben. 1996-ban 66, 1997-ben 70, 1998-ban 78 kárpátaljai magyar diák fejezte be felsőfokú tanulmányait Magyarországon, de 75 százalékuk nem tért haza a diploma megszerzése után.

A felekezeti statisztika meglehetősen vegyes képet mutat. A kárpátaljai magyarok a református, a római katolikus és a görög-katolikus egyházak keretein belül gyakorolják hitüket. Ezeknek az intézményeknek a becslése szerint Kárpátalján kb. 100 ezer református, 65 ezer római katolikus és 30 ezer görög katolikus vallású magyar él.

A hitélet gyakorlásának feltételei a totalitárius rendszer széthullása után kezdtek kialakulni. Az elmúlt évtizedek üldöztetései azonban mély nyomokat hagytak az egyházakban. A Szovjetunió fennállása alatt a görög-katolikus egyházat támadták a legerősebben, 1949-től be is tiltották. A Szovjetunióban ugyancsak szervezeten vagy koncepciós perekben számoltak le a református és római katolikus egyházzal, illetve azok képviselőivel.

A Kárpátalja gazdasági és kulturális életében évszázadokon át meghatározó szerepet játszó – többségében magyar ajkú – zsidóság főként a holocaust következtében mára lényegében eltűnt. Az 1921-es népszámláláskor még 86 000-en voltak, s a lakosság 12%-át tették ki. A deportálást becslések szerint 30 000 ezren éltek túl, de az 1950-es éveket követő, máig tartó kivándorlás folytán – hivatalos adatok szerint – napjainkra alig 3 000-en maradtak.

Minden felekezet számára komoly gondot jelentett a korábbi évtizedekben a paphiány. Az utóbbi néhány évben azonban jelentős előrelépés történt ezen a téren, mivel korlátozott számban ugyan, de kárpátaljai magyar fiatalok is tanulhatnak magyarországi és erdélyi egyházi felsőoktatási intézményekben.

Ma a *római katolikus egyház* kárpátaljai kerületeiben 29 lelkész szolgál, s jelenleg 16 római katolikus papnövendék tanul Magyarországon. A magyarországi római katolikus egyház szerzetespapok küldésével igyekszik enyhíteni a krónikus lelkészhiányt. A nehéz gazdasági helyzetben a lelki szolgálat mellett a katolikus egyház kiterjedt és egyre pótolhatatlanabb karitatív tevékenységet fejt ki a kárpátaljai hívek körében, akik közül sokan fordulnak felé anyagi támogatást is remélve. Jelenleg csaknem minden, római katolikusok által is lakott kárpátaljai településen működik karitatív csoport. A katolikus egyház a segélyszállítmányok elosztásának szervezése mellett hét ingyenes patikát működtet Nagyszőlős központtal, és ingyenkonyhát tart fenn ugyancsak Nagyszőlősön, valamint Técsőn.

A *református egyházon belül* 97 gyülekezet működik (1988-ban számuk 81 volt). Az utóbbi időben 15 új parókia épült, és 3 református gimnáziumban folyik oktatás. Közel 40 lelkész tevékenykedik, több mint 50 diák tanul külföldön teológiát. A református egyház is a nélkülöző hívek segélyezését tekinti egyik fő feladatának.

A *görög-katolikus egyháznak* 101 temploma van (1941-ben még 400 volt). Kárpátalján ugyanakkor hivatalosan 264 görög-katolikus parókia van bejegyezve. Az egyház legégetőbb gondja az egykor elkobzott ingatlanjainak visszaszerzése. Sok településen ugyanis tíz évvel a görög-katolikus egyház működésének engedélyezését követően a hívek még mindig a szabad ég alatt vesznek részt a szertartásokon. A paphiány enyhítésére az ungvári szemináriumban és külföldön folyik a lelkipásztorok képzése.

A tömegtájékoztatás sajátos helyzetben van Kárpátalján, mind a nyomtatott, mind pedig az elektronikus sajtó tekintetében.

A nyomtatott sajtó kapcsán az alábbi alapvető jellemzőket lehet megemlíteni. A terület egyetlen magyar nyelvű napilapja a „Kárpáti Igaz Szó”, amely 9 ezres példányszámban jelenik meg. 2001-től mintegy 13 ezer példányban jelenik meg a KMKSZ (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség) közéleti és kulturális hetilapja, a „Kárpátalja”. A kárpátaljai magyarság körében további három helyi lap is megjelenik magyar fordításban: az „Ungvidéki Hírek” (közel 1 300 példányban), a „Nagyszőlős-vidéki Hírek” (4 000 példányban), és a „Beregi Hírlap” (4 600 példányban). A kárpátaljai magyar sajtótermékek választékát színesíti továbbá számos negyedéves és egyéb (családi, ifjúsági, gyermek, pedagógus stb. lapok) kiadvány.

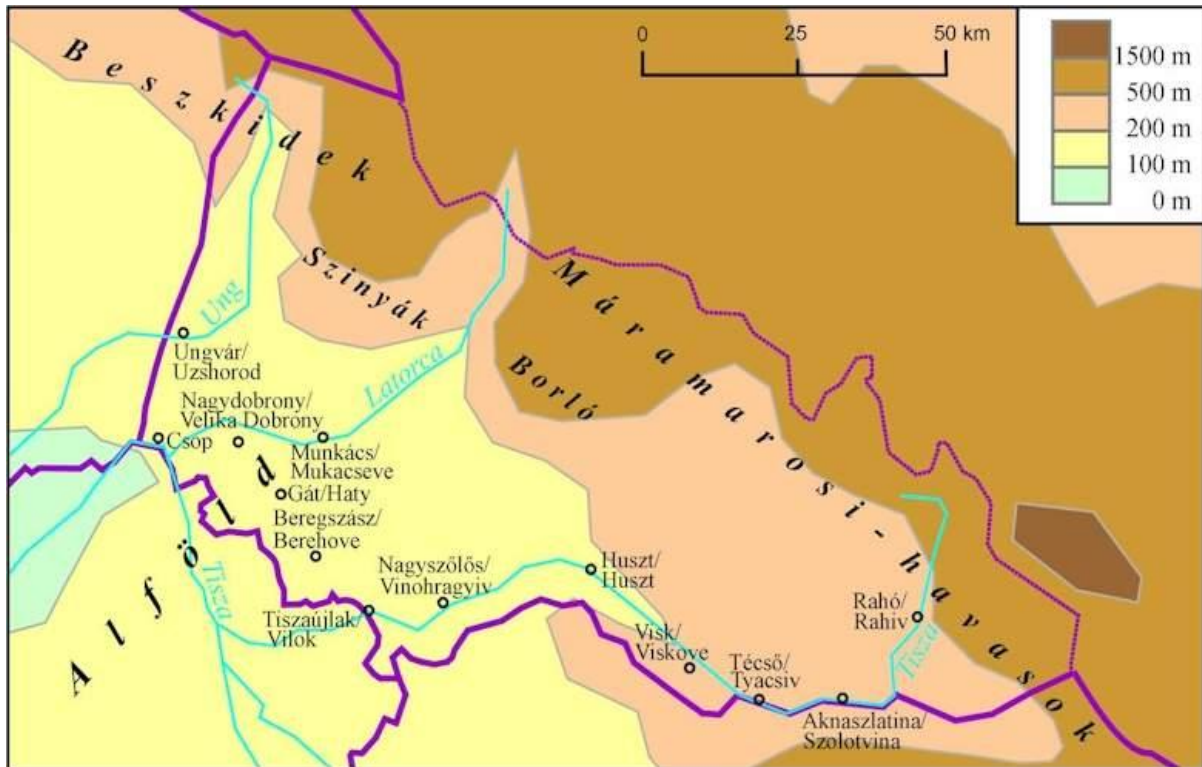
Az elektronikus sajtó kapcsán külön kell röviden szólnunk a televíziózásról, valamint a rádiózásról.

Kárpátalján a Magyar Televízió adását az 1990-es évek végéig a hegyvidéki járások (pl.: Rahó) kivételével szinte mindenhol fogni lehetett. A Magyar Televízió 1-es műsorát sugárzó Tokaji adó 1995. december 31-e után beszüntette működését. Különösen azoknak a kárpátaljaiak számára okoz ez gondot, akiknek régi típusú vagy fekete-fehér televíziókészülékük van. A műholdról sugárzott Duna Televízió adásai megfelelő vevőrendszer híján csak kevesek számára hozzáférhetőek.

A kárpátaljai rádió magyar adásainak műsorideje évi 470 óra, a televízió adásideje évi 70 óra. Az Ukrajnai Rádió és Televízió Kárpátaljai Stúdiója Magyar Nyelvű Adások Főszerkesztősége szerződéses kapcsolatban áll a Magyar Televízióval és Rádióval.

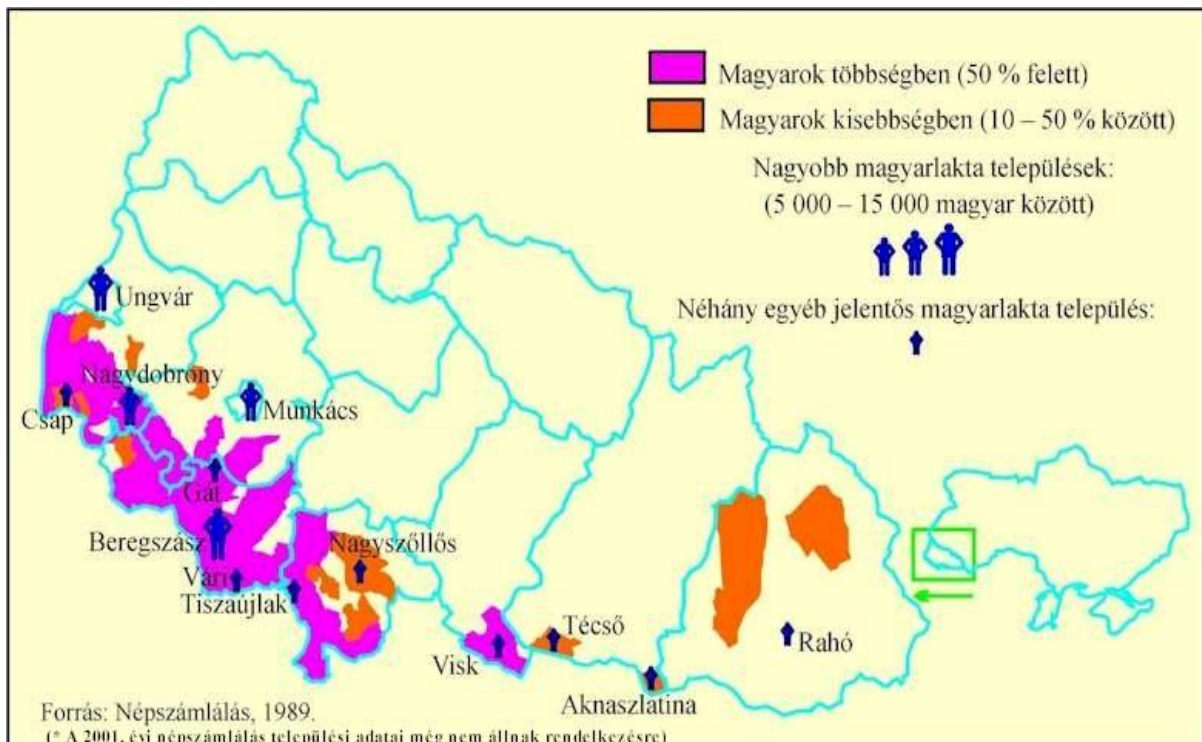
4. 6. Melléklet

25. ábra: Kárpátalja tájegységei

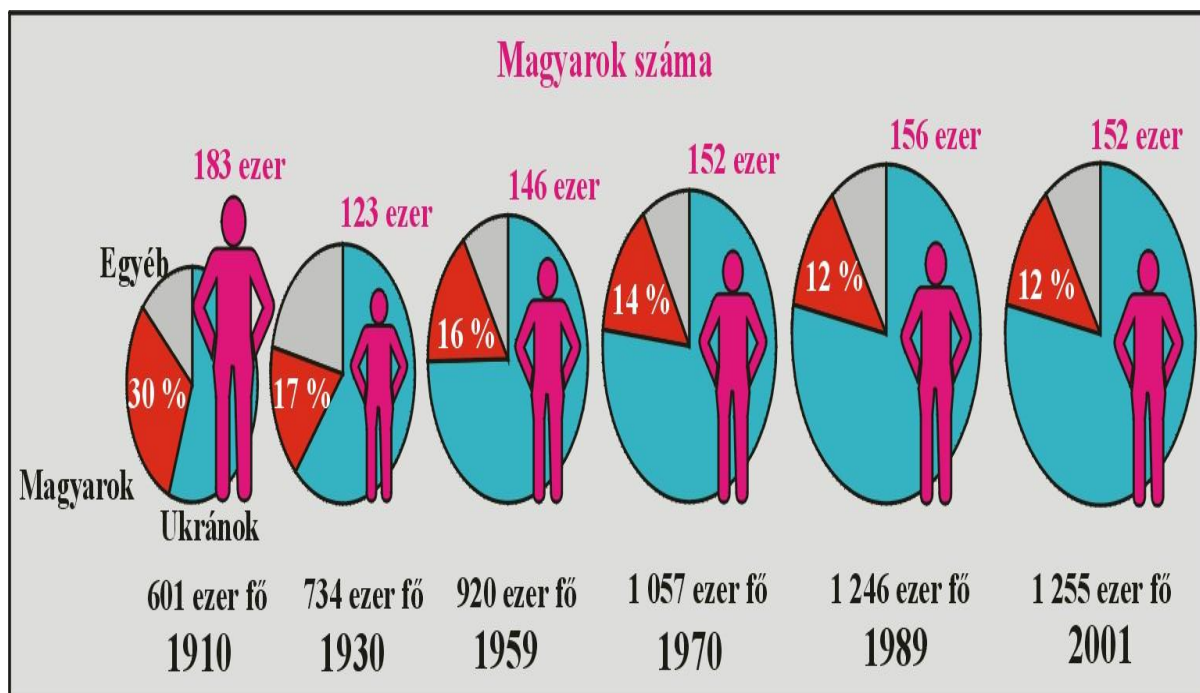
Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/karptaj.jpg> (Letöltés ideje: 2007. július 12.)

26. ábra: A kárpátaljai magyarság területi elhelyezkedése (2005)

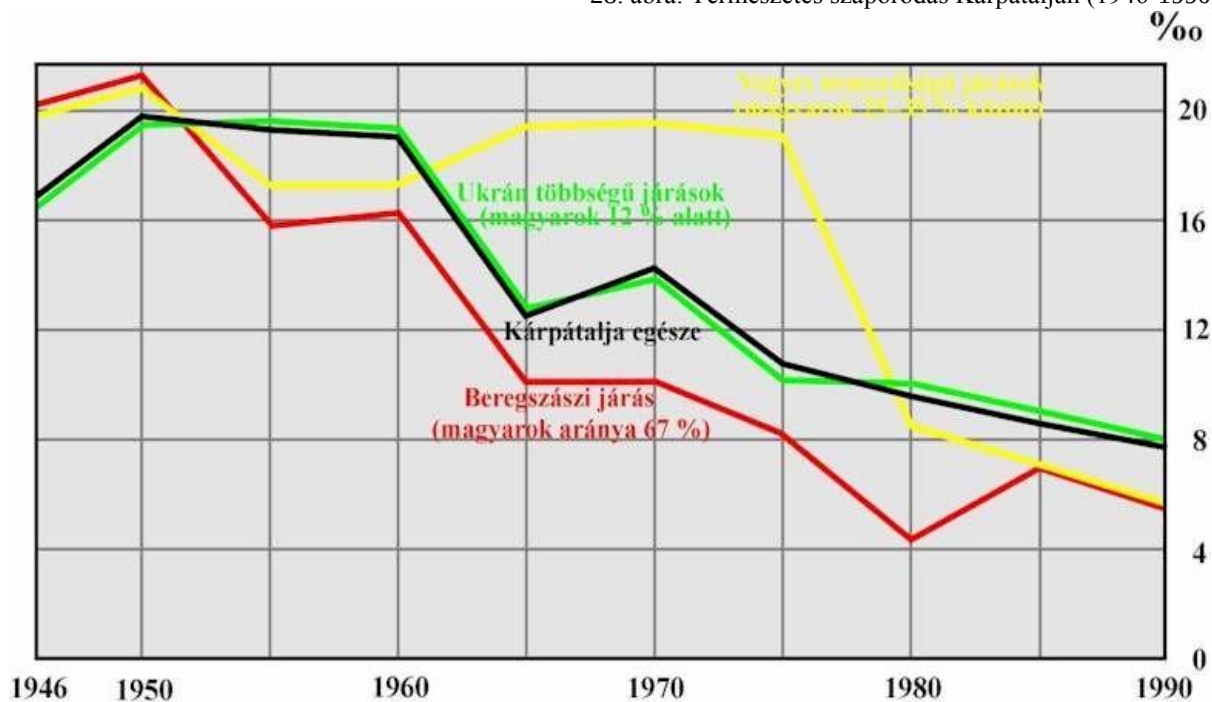
Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/karp1.jpg> (Letöltés ideje: 2007. július 12.)

27. ábra: Kárpátalja nemzetiségi összetétele (1910-2001)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/karnemz.jpg>
(Letöltés ideje: 2007. július 12.)

28. ábra: Természetes szaporodás Kárpátalján (1946-1990)

(Frisebb adatok nem állnak rendelkezésre)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/karterm.jpg>
(Letöltés ideje: 2007. július 12.)

55. táblázat: A kárpátaljai történelmi magyar városok nemzetiségi képe (fő) (1910)

Település	Összesen	Ukrán	Magyar	Német	Egyéb
Történelmi Bereg vármegye					
Beregszász (Berehove), vármegyeszékhely, rtv.	12 933	221	12 432	140	140
Munkács (Mukacseve), rtv.	17 275	1 394	12 686	3 078	117
Történelmi Ugocsa vármegye					
Nagyszöllös (Vinohranyiv), vármegyeszékhely, rtv.	7 811	1 266	5 943	540	62
Történelmi Ung vármegye					
Ungvár (Uzshorod), vármegyeszékhely, rtv.	16 919	643	13 590	1 151	1 535

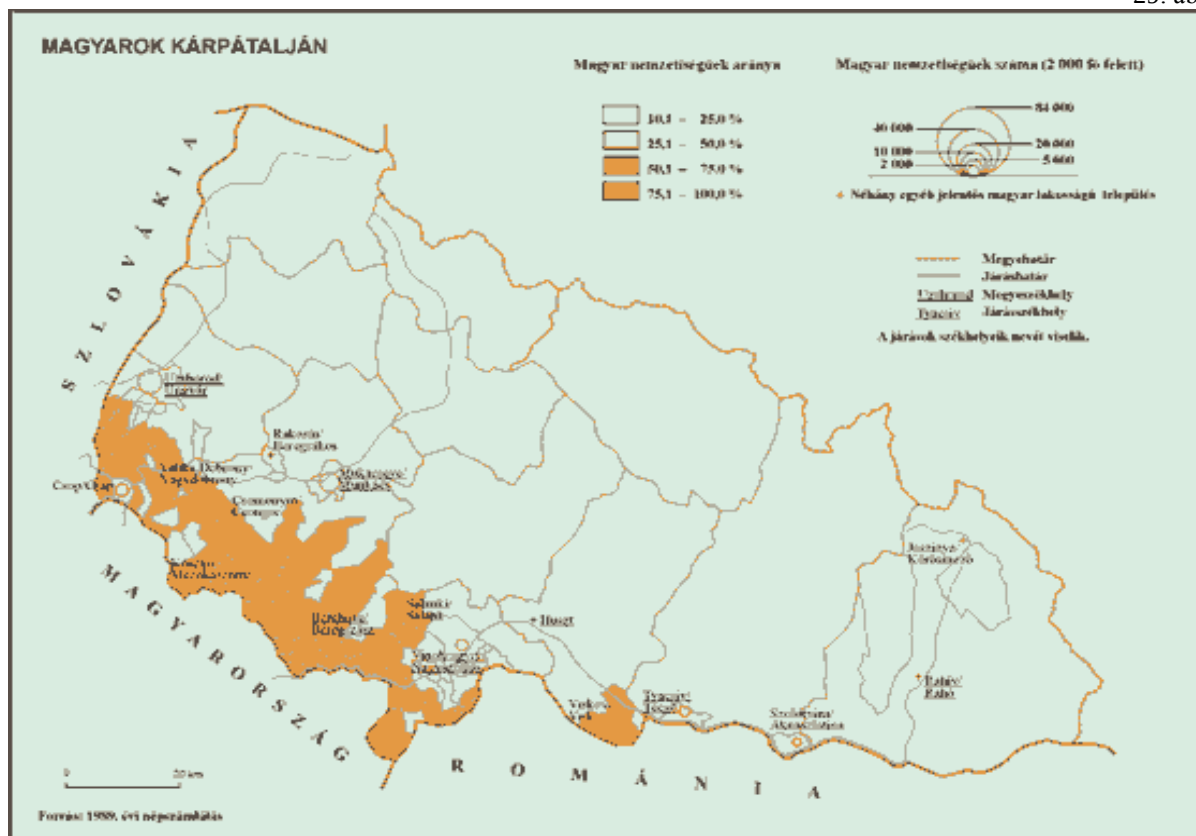
Forrás: 1910. évi magyar népszámlálás, LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998.

56. táblázat: A kárpátaljai történelmi magyar városok nemzetiségi képe (fő) (2001)

Település	Összesen	Ukrán	Magyar	Roma	Egyéb
Történelmi Bereg vármegye					
Beregszász (Berehove)	26 600	10 300	12 800	1 700	1 800
Munkács (Mukacseve)	81 600	62 900	6 900	1 100	10 700
Történelmi Ugocsa vármegye					
Nagyszöllös (Vinohranyiv)	25 383		3 633		21 750
Történelmi Ung vármegye					
Ungvár (Uzshorod)	115 600	89 900	8 000	1 700	16 000

Forrás: GYURGYÍK László – SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003, 196-197 .p.

29. ábra

Forrás: Hungarian Human Rights Foundation honlapja: <http://www.hhrf.org/hhrf/> (Letöltés ideje: 2007. szeptember 19.)

30. ábra: Ukrajna közigazgatása (2007)

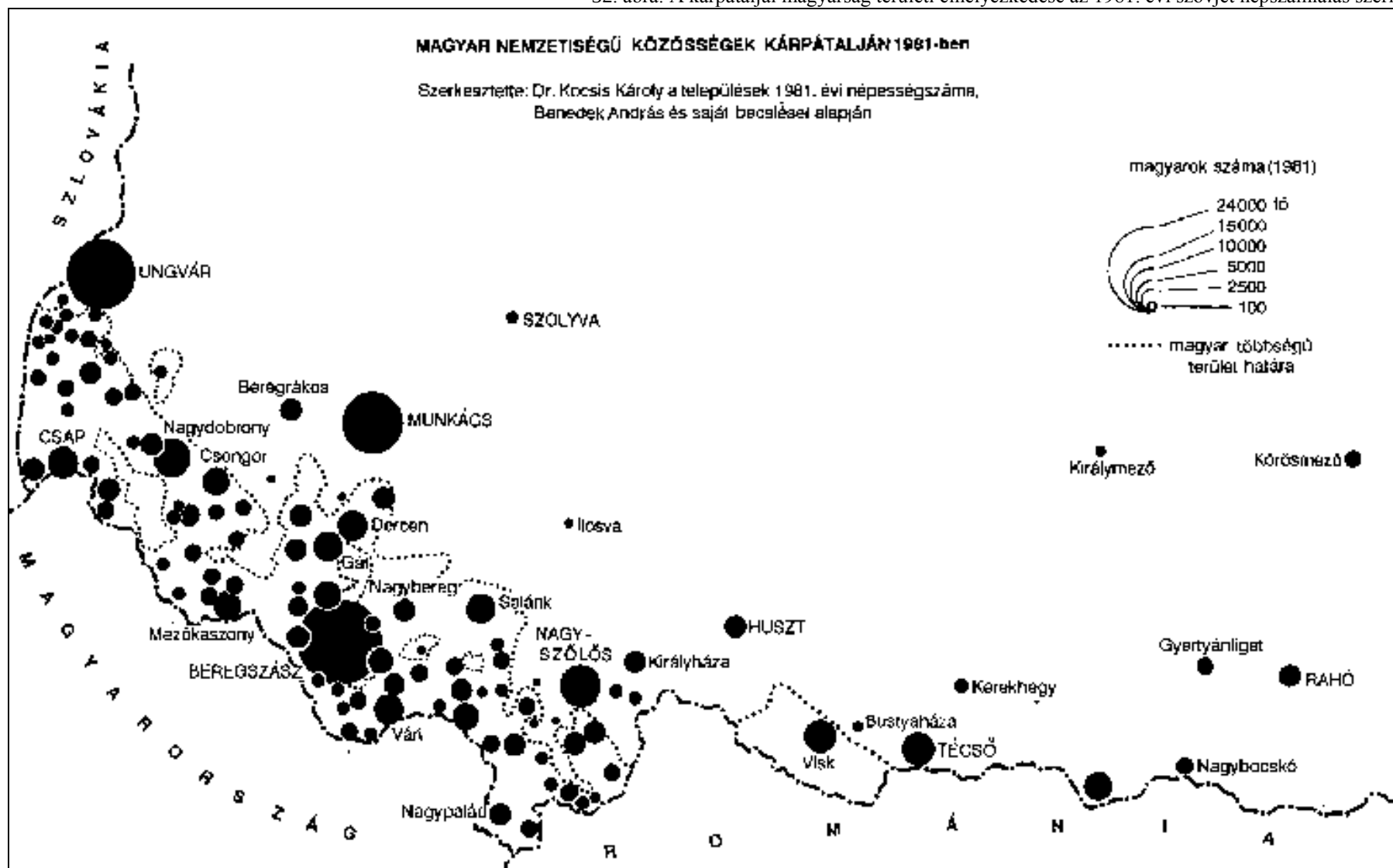

Forrás: Az ENSZ honlapja, <http://www.un.org/>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 31.)

Forrás: A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség honlapja: www.karpatok.uzhgorod.ua/karpatalja.html. (Letöltés ideje: 2007. május 30)

32. ábra: A kárpátaljai magyarság területi elhelyezkedése az 1981. évi szovjet népszámlálás szerint

Forrás: A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség honlapja: www.karpatok.uzhgorod.ua/karpatalja.html. (Letöltés ideje: 2007. május 30.)

4. 7. Felhasznált irodalom

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének honlapja, <http://www.un.org/>.

Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség honlapja: www.karpatok.uzhgorod.ua/karpatalja.html.

Beregszász város honlapja: http://www.bereg.net.ua/varos/hun/map_1.html.

Hungarian Human Rights Foundation honlapja: <http://www.hhrf.org/hhrf/>.

KOVÁCS Elemér: *Kárpátalja magyarsága a népszámlálási adatok tükrében*: <http://www.emagyar.net>.

Magyar Törvénytár, Bp., 1919.

ÁDÁM Magda: *Eduard Beneš*, Rubicon, 3. szám, 1994.

BENEDEK András: *A tettenérhető történelem*, Ungvár-Bp., Intermix Kiadó, 1993.

BORSODY István: *Beneš*, Az Athenaeum Kiadása, SAVARIA UNIVERSITY PRESS, Szombathely, 2001.

DÁVID Zoltán: *Magyarok - határaink mentén*, Mozgó Világ, 1982, 7. sz.

FEDINEC Csilla: *Kárpátalja közigazgatása és tanügyigazgatása 1938–1944 között*, Magyar Pedagógia, 96. évf. 4. szám, 1996.

GYÉMÁNT Richárd: *A határon túli magyarság demográfiai sajátosságai*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005.

HODINKA Antal: *A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk*, Bp. 1923.

KOVÁCS Vilmos – BENEDEK András: *Magyar irodalom Kárpát–Ukrajnában*, Tiszatáj, 1970, 10. szám.

KOVÁCS Vilmos – BENEDEK András: *Magyar irodalom Kárpát–Ukrajnában*, Tiszatáj, 1970, 12. szám.

KRISTÓ Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1988.

KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc: *A 9. és 10. század története*, Pannonica Kiadó, Bp., 2003.

LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998.

MOLNÁR József – MOLNÁR D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukrajnai népszámlálás hozzáférhető eredményeinek tükrében*, in.: GYURGYÍK László – SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép–Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003.

ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, III. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp., 1981.

PALÁDI-KOVÁCS Attila: *Ukrán szórványok a 18–19. században a mai Magyarország északkeleti részén*, Népi Kultúra – Népi Társadalom, Bp., 1973.

POPÉLY Gyula: *Népfogyatkozás*, Régió, Bp., 1991.

ROT, Alexander: *A magyar nyelv fejlődése, A magyar-keleti szláv nyelvi kapcsolatok*, Kijev–Uzshorod, 1968.

SALLAI Gergely: *Az első bécsi döntés*, Osiris, Bp., 2002.

ÚJLAKY István: „*Nemzettankönyv*”, Kráter, Bp., 1996.

ZSELICKY Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1944*. in:

FÖLDES György: *Politikatörténeti füzetek X.*, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

5. A horvátországi magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai

5.1. A horvátországi magyar kisebbségről általában

A Horvát Köztársaság – akárcsak Szlovénia – 1991. június 25-én deklarálta függetlenségét és kilépett a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságból.²¹⁵ „*A demokratikus politikai intézmények kialakulása, a pártrendszerek, a választási rendszerek, a politikai rendszer egyéb elemeinek működése, a demokrácia teljesítőképessége tekintetében Horvátország a délszláv háborút követően határozott fejlődésnek indult. Bár még nem érte utol Szlovéniát, de már messze elhagyta a mai Szerbiát*”.²¹⁶

A Horvát Köztársaság területe 56 538 km²,²¹⁷ a lakosság a 2001. évi horvát népszámlálás szerint 4 437 460 lelket számlált, ebből 3 977 171 fő vallotta sajátjának a horvát nemzetiséget (89,63%), további 460 289 fő (10,37%) pedig egyéb nemzetiséghez tartozónak tekintette magát.²¹⁸

Az 1991. évi jugoszláv népszámlálás szerint a horvátországi magyarság még 22 355 főt számlált, viszont 2001. évi horvát népszámlálás szerint jelentősen fogyott a magyar nemzetiségű személyek száma; mindössze 16 595 magyar nemzetiségű személyt regisztráltak a Horvát Köztársaság területén. A horvátországi magyarság 1991 és 2001 között 5 760 fővel csökkent, azaz lélekszámának 25,76 százalékát veszítette el.

A Horvátországban élő magyar népesség mintegy négyötöde a horvát Duna mente vidékén, pontosabban a Drávaszögben (Drávaköz, Baranya-háromszög) és Kelet-Szlavóniában összpontosul, abszolút vagy relatív többségben. Az említett két térség közül csak a Drávaköz tartozott – Baranya vármegye részeként – a történelmi Magyarországhoz. Kelet-Szlavónia – a történelmi Verőce és Szerém vármegyék részeként – a horvát-szlavón társállam részeit képezték. A szintén a történelmi Magyarországhoz tartozó – már 1910-ben abszolút horvát többségű – Muraköz a trianoni békeszerződés aláírásáig Zala vármegye része

²¹⁵ „Az 1991 telén-tavaszan, a föderáció sorsáról lefolytatott jugoszláv csúcstalálkozók kudarca után Horvátországban 1991. május 2-án népszavazást tartottak a függetlenség kérdéséről, amelyen a népszavazáson részt vettek 95 százaléka a függetlenség mellett döntött, s június 25-én Horvátország (Szlovéniával együtt) kimondta függetlenségét.” 1992. január 15-én az EK, majd később, tavasszal az USA is elismerte Horvátország függetlenségét, s a horvát állam május 22-én felvételt nyert az ENSZ-be is.” SOKCSEVITS Dénes – SZILÁGYI Imre – SZILÁGYI Károly: *Déli szomszédaink története*, Bereményi Könyvkiadó, Bp., 1994, 323., 325. p.

²¹⁶ FÁBIÁN György: *A rendszerváltás politikájának fő jellemzői Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában*, Acta universitatis szegediensis de Attila József nominatae, Szeged, 1996, 3. p.

²¹⁷ *Officina Világévkönyv '94/95 – A Föld 192 országának aktuális adatai*, Officina Nova, Bp., 1994, 186. p.

²¹⁸ Horvát Statisztikai Hivatal: <http://www.dzs.hr/>. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

volt. A Magyar Királyság, mint „*corpus separatum*”²¹⁹ a Kvarner-öbölben található kikötővárost, Fiumét (Rijeka) is a magáénak tudhatta. A történelmi Magyarország területéből 1 887 km² – a Baranya-háromszög (1 136 km²), a Muraköz (730 km²) és Fiume városának (21 km²) területe – tartozik ma a Horvát Köztársasághoz.

Az 1998. január 1-jétől hatályos, 2000-ben módosított *horvát alkotmány* is néven nevezi, és államalkotó tényezőként ismeri el (más autochton – őshonos – kisebbségekkel együtt) a magyarságot: „...a Horvát Köztársaság, mint a horvát nép nemzeti állama és az őshonos nemzeti kisebbségek, a szerbek, csehek, szlovákok, olaszok, magyarok, zsidók, németek, osztrákok, ukránok, ruszinok és mások, akiknek a horvát nemzetiségű állampolgárokkal együtt biztosított az egyenjogúság és nemzeti jogaik megvalósulása, az ENSZ és a szabad világ országainak demokratikus elveivel összhangban...”²²⁰

A Horvát Köztársaság 1991 decemberében csatlakozott a „*Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén*” elnevezésű nyilatkozathoz.

Magyarország és Horvátország – 1992. december 16-án – megkötötte a „*Barátsági és Együttműködési Szerződést*”, „arra törekedve, hogy az európai együttműködési mechanizmusok fejlesztése és alkalmazása révén maguk is hozzájárulnak az Európa megosztottságának elkerülésére irányuló kezdeményezések sikeréhez, amelyek célja egy demokratikus, békés és egységes Európa megteremtése, a jövőben is törekedve a kölcsönös együttműködés fejlesztésére és valamennyi területen történő további elmélyítésére”²²¹

1995. április 5-én Eszéken aláírták a „*Magyar–Horvát Kisebbségvédelmi Egyezményt*”, ezt követően októberben megalakult a „*Magyar–Horvát Kisebbségi Vegyes Bizottság*”, amelynek feladata, évenként egyszer ülésezve, áttekinteni a kétoldalú kisebbségvédelem időszerű kérdéseit, ellenőrizni az egyezményben foglaltak betartását.²²²

²¹⁹ FRIED Ilona: *Fiume, Magyarok nyomában külföldön*, Enciklopédia Kiadó, Bp., 2004, 7. p.

²²⁰ *Ustav Republike Hrvatske, A Horvát Köztársaság Alkotmánya*, Zagreb, 1998.

²²¹ *Szerződés a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és az együttműködésről* (1992. december 16.), Kétoldalú megállapodások, dokumentumok, Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

²²² *Egyezmény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről* (1995. április 5.), Kétoldalú megállapodások, dokumentumok, Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

A két ország kormánya – még 1995-ben – oktatási, kulturális és tudományos együttműködési megállapodást írt alá, amelyet 1999 áprilisában kétoldalú oktatási és tudományos, 1999. júliusában pedig egy új kulturális egyezmény követett.²²³

2002. december 13-án a horvát Szábor elfogadta a „*Nemzeti Kisebbségek Jogairól*” szóló új, alkotmányerejű kisebbségi törvényt, amely – egyebek mellett – lehetővé teszi a kisebbségi önkormányzatok létrehozását is. A kisebbségi önkormányzati választásokra 2003 első felében került sor. Az új horvát kisebbségi törvény alapján új helyzet jött létre. Egyrészt azért, mert a korábban megválasztott települési, járási és megyei önkormányzati képviselő-testületek – a kisebbségek arányától függően – kötelező jelleggel újabb kisebbségi képviselőkkel bővíthetnek, másrészt a kisebbségek megyei (25 tagú), városi (15 tagú) és járási (10 tagú) szinten megválaszthatták kisebbségi önkormányzataikat. A kisebbségi önkormányzatok a megyei, a városi és a járási önkormányzati testületek mellett működnek, és a kisebbségeket érintő kérdésekben javaslattételi, valamint véleményezési joggal rendelkeznek. A 2002 decemberében elfogadott törvény alapján 2003. május 18-án tartották meg első ízben a horvátországi kisebbségi önkormányzati választásokat.

A 2000 májusában elfogadott *nemzetiségi oktatási törvény* és a *kisebbségi nyelvek egyenrangúságáról* szóló törvény tovább bővíti a Horvátországban élő kisebbségi közösségeket, így a magyarság jogosítványait is.²²⁴

5. 2. A magyar kérdés „megoldódása” a Muraközben

A Horvátországhoz tartozó Muraközt²²⁵ (horvátul: Međimurje), a Mura és a Dráva folyók fogják közre. Területe 730 km². Központja, a Zrínyi család egykori fészke: Csáktornya (Čakovec).²²⁶

²²³ LÁBADI Károly: *A horvátországi magyarok és könyvkiadásuk (1990-2005)*, 79. p., In: SIMON Attila (szerk.): *A határon túli magyar tudományos könyvkiadás*, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2005.

²²⁴ A horvátországi magyarok számára a horvát többségi nemzet alanyi jogon biztosít egy képviselői helyet a horvát Száborban. Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

²²⁵ „Muraköz a Mura és a Dráva folyók, valamint a történeti Magyarország és Ausztria (Stájerország) határa között fekvő, a történeti megyerendszerben Zala megyéhez tartozó, nyugati felén dombos, egyébként alföldies és ártéri terület. Lakossága szlovén és horvát, valamint kisebb számban magyar. A hódoltság alatt erősen veszélyeztetett táj volt, népességének jelentős hányada elvándorolt az ország védettebb területeire, így a Muraközi családnév elég gyakorivá vált. Kulturális, gazdasági központja Csáktornya. Területe a Zrínyiek katonai, politikai tevékenységeinek bázisa volt. Osztrák piacokra is termelt. Jelentékeny szőlészete volt. Társadalmi struktúrája, gazdálkodása, népének műveltsége a szomszédos zalai, vasi parasztságával rokon.” „A muraköz magyarokhoz kapcsolódik a Mura-torkolatban fekvő Légrád evangélikus magyarsága...” . ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, III. kötet, Bp., 221. p.

A térség a területét tekintve, Horvátország legsűrűbben lakott ($162,2 \text{ fő/km}^2$) és legtöbb településsel rendelkező része.²²⁷

A Muraköz egykoron Magyarországhoz, Zala vármegyéhez tartozott. A Muraközt Zala vármegye két járása alkotta (csáktornyai, perlaki). Az 1886 és 1918 között érvényes közigazgatási szabályok alapján a csáktornyai járás 72, a perlaki járás 33 település ölelt fel. A trianoni békeszerződés Légrad települést is ide csatolta a történelmi Zala vármegye nagykanizsai járásból, így összesen 106 történelmi Zala vármegyei település került az új délszláv államhoz. Kevesen tudják, hogy a Muraköz 1849 és 1861 között Horvátország része volt.²²⁸ Csáktornya és vidéke már ezekben az időkben is horvát többségű térségnek számított.

Az 1910-es – még magyar – népszámlálás szerint az összlakosság 93 283 fő volt, ebből 84 767 fő volt horvát (90,9%), 7 706 magyar (8,2%), 417 fő volt német (0,5%), az egyéb kategória pedig, 393 főt tett ki (0,4%). Az 2001-es délszláv népszámlálás az egész Muraközben összesen 73 magyart – településenként szétszórva – mutatott ki. Az eltelt 91 év alatt az idő „felmorzsolta” a muraközi magyarságot.

57. táblázat

A Muraköz (Légrad településsel) nemzetiségi összetétele 1880 és 1941 között (fő)					
Nemzetiség	1880	1910	1921	1931	1941
Magyar	3 172	7 706	1 847		7 504
Délszláv	63 055	84 767	88 688		97 881
Német	1 269	417	331		221
Egyéb	2 910	393	255		535
Összesen	70 406	93 283	91 121	95 943	106 141

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 75. p.

A Muraköz 1920. június 4-én lett – jogilag – a délszláv államalakulat része. A terület a török időktől kezdődően egyre jobban „elhorvátosodott”, csekély magyar betelepülés csak az 1800-as években volt megfigyelhető. Azonban ez a migráció nem játszott jelentős szerepet, a térség továbbra is több mint 90 százalékban horvátnak volt mondható. A gyér magyar betelepülés a térség központját, Csáktornyát, illetve a jelentősebb településeket – Perlak, Muraszerdahely stb. – érintette. A magyarság nem földművelőként jelent meg, hanem inkább kereskedőként, iparosként. Szintén az 1800-as években települt be ide a magyar zsidóság is.

²²⁶ Csáktornyán írta Zrínyi Miklós a „Szigeti veszedelem” című művét. KELECSÉNYI László Zoltán: *Magyar Irodalom*, Atlasz, Athenaeum, Bp., 2000, 68., 72. p.

²²⁷ NADILO, Branko: Csáktornya és más várak a Mura mentén, *Građevinar*, 2004/56. évfolyam, 5. szám.

²²⁸ ARDAY Lajos: *Magyarok a Délvidéken*, Jugoszláviában, BIP, Budapest, 2002, 274. p.

58. táblázat

Az egykori csáktornyai járás lakosainak száma nemzetiségük szerint (fő)					
Nemzetiség	1880	1910	1921	1931 ²²⁹	1941
Magyar	1 424	4 709	1 035		3 822
Délszláv	31 070	41 217	41 520		54 458
Német	945	323	268		202
Egyéb	1 360	222	149		378
Összesen	34 799	46 471	42 972	48 269	58 860

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 75. p.

59. táblázat

Csáktornya, az egykori járási központ lakosainak nemzetiségi összetétele (fő)					
Nemzetiség	1880	1910	1921	1931	1941
Magyar	828	2 433	820		2 652
Délszláv	2 139	2 439	4 605		3 872
Német	665	251	224		151
Egyéb	178	90	106		102
Összesen	3 810	5 213	5 755	6 192	6 777

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 67. p.

A csáktornyai járás mind a 72 településén a horvátok alkották az abszolút többséget, azonban Csáktornyan a magyarság jelentős kisebbségként volt jelen. A járás magyarságának túlnyomó többségét is a csáktornyai magyarok adták. A táblázat szerint, 1910-ben és 1941-ben a magyarok száma jelentősen „megugrott”. Mind a két népszámlálás alkalmával a terület Magyarországhoz tartozott. Az 1910-es eredmény hűen tükrözi a magyar iparosok, kereskedők, illetve a magyar zsidók betelepülését. Az 1941-es népszámlálást közvetlenül a terület Magyarországhoz való visszakerülése után mérték fel. Itt megfigyelhető az 1920 körül elmenekült, szülőföldjét elhagyó magyarság visszatelepedése. A magyar lakosság száma 1944/45 után erőteljes csökkenésnek indult, de nemcsak Csáktornyan, hanem az egész Muraközben is.

A perlaki járás már kevesebb magyart számlált az egyes népszámlálások alkalmával. A járás 33 települést mondhatott magáénak, ebből egy településen sem élt többségben a magyarság. Ennek ellenére 1910-ben és 1941-ben több mint 2 000 főt is meghaladta a magyar nemzetiségűek száma a járáson belül.

²²⁹ Az 1931. évi jugoszláv népszámlálás adatai közül csak összesített adatok állnak a magyar Központi Statisztikai Hivatal rendelkezésére. CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 75. p.

60. táblázat

Az egykori perlaki járás lakosainak száma nemzetiségük szerint (fő)					
Nemzetiség	1880	1910	1921	1931	1941
Magyar	919	2 057	241		2 512
Délszláv	30 304	41 647	44 839		41 987
Német	269	73	49		12
Egyéb	1 410	139	98		146
Összesen	32 902	43 916	45 227	44 948	44 657

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 80. p.

61. táblázat

Perlak, az egykori járási központ lakosainak nemzetiségi összetétele (fő)					
Nemzetiség	1880	1910	1921	1931	1941
Magyar	133	713	74		1 314
Délszláv	3 234	3 754	4 405		3 108
Német	69	20	17		4
Egyéb	109	26	1		1
Összesen	3 545	4 513	4 497	4 440	4 427

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 79. p.

A Muraközt alkotó csáktornyai és perlaki járások mellett Légrád település is Zala vármegyéhez tartozott. Légrád a nagykanizsai járás része volt, a Dráva és a Mura folyók találkozásánál, a Dráva jobb oldalán. A település közel 800 éves, lakói 1530-tól többnyire evangélikus vallásúak voltak.²³⁰ A középkorban mezőváros volt, majd a Zrínyi család kezébe került. A településen 1945-től nincs magyar oktatás, a gyors asszimiláció „feloldotta” a maroknyi magyar közösséget. A hajdan jelentős magyar evangélikus egyház 140–150 hívőre fogyatkozott, a hitélet az 1960-as évektől már horvát nyelven folyik. Ezt megelőzően magyar volt az istentisztelet nyelve. Ahogy más településre, így Légrádra is jellemző, hogy a szülők már elsősorban horvátul beszélnek a gyermekeikkel. Légrád 1 405 fős összlakosságából 1991-ben már csak két százalék vallotta magát magyarnak.²³¹

62. táblázat

Légrád település nemzetiségi összetétele 1880 és 1941 között (fő)					
Nemzetiség	1880	1910	1921	1931	1941
Magyar	829	940	571		1 170
Délszláv	1 681	1 903	2 329		1 436
Német	55	21	14		7
Egyéb	140	32	8		11
Összesen	2 705	2 896	2 922	2 726	2 624

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 75. p.

²³⁰ GYÉMÁNT Richárd – DROZDIK Zsuzsa: *A horvátországi magyarság területi és társadalomstatistikai sajátosságai*, Területi Statisztika, KSH, 7. (44.) évfolyam, 4. szám, Bp., 2004, 363–364. p.

²³¹ ARDAY Lajos: *Az északnyugat-horvátországi szórványokról*, 181–183. p., in: ARDAY Lajos (szerk.): *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Közép-Európa Intézet, Teleki László Alapítvány, Bp., 1994.

A 2001-es horvát népszámlálás adatai szerint 118 426 fő élt a Muraközben, ebből 112 746 fő volt horvát. A magyarok mindössze 73 főt tettek ki (0,06%). Ezek alapján a Muraköz központja, Csáktornya összlakossága 30 455 fő volt, ebből 27 fő volt magyar (0,08%).²³² Amint az a fenti adatokból is kiolvasható, a magyarság, mint „nemzetiségi színfolt” végleg eltűnt a Muraköz „nemzetiségi palettájáról”.

5. 3. Magyarok a Baranya-háromszögben

Az egykori történelmi Baranya vármegye déli részét több névvel is illetik. A Baranya-háromszög mellett használatos a Dél-Baranya, a Drávaköz,²³³ Drávaszög²³⁴ és a Drávazug²³⁵ megjelölés is. A területet északról a Magyar Köztársaság, keletről a Duna folyam (a túloldalon Szerbiával), dél-délnyugatról, pedig a Dráva folyó fogja közre. Területe: 1 136 km².²³⁶

A Drávaköz lakói sűrűn váltakoztak; a magyar honfoglalásig az illírek, a kelták, a rómaiak, a hunok, a gótok, az avarok és a szlávok követték egymást.²³⁷ A szlávok beolvadtak a honfoglaló magyarságba. A honfoglalástól a török hódoltság bekövetkeztéig színmagyar területnek számított a Baranya-háromszög.

Az első településeket – pl.: Baranyavár – már a XII. századi oklevelek is említik, azonban a települések többsége az Árpád-kor második felében²³⁸ jöttek létre.²³⁹

²³² Horvát Statisztikai Hivatal: <http://www.dzs.hr/>. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

²³³ A Drávaköz a Dráva és a Duna közötti területnek elsősorban a tudományos irodalomban használt megnevezése. A Drávaköz a Drávaszög szinonimája. ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, I. kötet, Bp., 111. p.

²³⁴ Baranya vármegye déli, 1918 óta részben Jugoszláviához tartozó területének újabb, a szakirodalomban felbukkanó neve, Gönyey Sándor használta először. GÖNYEY Sándor: *A Drávaszög néprajzi elkülönítése*, Pécsi Városi Múzeum Értesítője, Pécs, 1942., BARANYAI Júlia: *Vízbe vesző nyomok*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1976.

²³⁵ LÁBADI Károly: *Drávaszög Ábécé, Néprajzi és folklór tájlexikon*, HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Kft., – Drávaszög Alapítvány, Eszék-Budapest, 1996, 109. p.

²³⁶ HOPPÁL Dezső: *A történelmi Magyarország vármegyéinek címerei*, Cartographia, Bp, 2001, 158–159.p.

²³⁷ SRŠAN, Stjepan: *Hrvatska Baranja*, Glas Slavonije, Osijek, 1991. október.

²³⁸ A napjainkban is magyar többségű Csúzást 1252-ben, Kopácsot és Laskót 1212-ben, Sepsét 1227-ben, Várdarócot 1264-ben és Vörösmartot 1246-ban említik először az okiratok. SZÉKELY András Bertalan: *Horvátországi magyar sors a 90-es években – Szétszóratásban*. In: Horvátországi Magyarság, I. évfolyam, 8–10. szám, Bp., 1994. LÁBADI Károly: *Magyarok és szomszédaik a Drávaszögben*, 15–32. p., In: LÁBADI Károly: *Drávaszögi rovátkák*, HMDK, Eszék, 1993.

²³⁹ *Jugoszláv Enciklopédia*, (magyar nyelvű kiadás), I. kötet, Miroslav Krleža Jugoszláv Lexikográfiai Intézet, Zágráb, 1985, 452. p.

A honfoglalás idején a Botond-törzs vette birtokba a területet. A tatárjárást megelőzően, a krónikák 117 települést említettek a Drávaszögben.²⁴⁰ A tatárjárás alkalmával, Batu kán 1242. évi visszavonulása idején a Baranya–háromszögi települések közel 40 százaléka pusztulhatott el.²⁴¹ Az 1300-as években – Györffy György szerint – közel 60 település létezett a Drávaszög területén. Az 1330-as évekből származó pápai tizedjegyzék már számos, ma létező baranyai települést is megemlíti. Ilyenek voltak: Csúza, Kopács, Laskó, Sepse vagy Vörösmart. A XV. században már közel 92 települése volt a Drávaszögnek.

Az első jelentősebb „idegen” betelepülés a törökökhöz kapcsolódik. A törökök azért, hogy gazdag dalmát városokat – Zadar, Šibenik, Trau, Split stb. – elfoglalják, ezen városok körüli horvát falvak lakosait kitelepítették.²⁴² A horvát – sokác²⁴³ – lakosságot többek között a Drávaközben telepítették le. A kitelepítés célja a dalmát városok kiéheztetése volt. A betelepítés folytán a Baranya–háromszög lakossága 15 százalékban horvát – sokác – lett. Ez a részarány tovább nőtt a dalmáciai-hercegovinai horvátok – bunyevácok²⁴⁴ – betelepítésével. A török időkben a terület a mohácsi szandzsákhöz tartozott, az 1543-tól rendelkezésre álló

²⁴⁰ A Dráva és a Duna összefolyásánál elterülő Drávaszög voltaképp két, dél-baranyai magyarok által (is) lakott tájat jelöl: a kiterjedtebb a Magyarországhoz tartozó ún. „Külső-Drávaszög” mintegy 24 faluja (Beremend, Bisse, Csarnóta, Drávaszabolcs, Egyházasharaszti, Garé, Gordisa, Harkány, Ipacsfa, Kisharsány, Kistapolca, Kistótfalu, Kölked, Magyarpeterd, Matty, Máriagyűd, Nagyarsány, Nagytótfalu, Old, Siklós, Siklósnagyfalu, Szava, Terehegy és Turony) nyugatabbra esik, érintkezik az Ormánsággal, ellenben a Duna vonalát szorosabban követő tíz községre (Bellye, Csúza, Hercegszöllős, Karancs, Kopács, Kő, Laskó, Sepse, Várdaróc és Vörösmart) zsugorodott „Belső-Drávaszög”, horvát és szerb falvakkal van elszakítva a népesebb társától. A csöppnyi Belső-Drávaszög maga is két egyenlőtlen részre oszlik, az északnak félnépi neve „Hegyalja”, melyhez Csúza, Hercegszöllős, Karancs, Kő, Sepse, Vörösmart tartozik. A „Hegyalja” magyar és részben délszláv lakossága a középkor derekától folyamatos, a török után, a 18. században német és újabb délszláv telepesek is érkeztek, de a II. világháború után a németek nagyobb részét kitelepítették. „Hegyalja” korábban polgárosodott, mint a külön „Alfaluk” névvel illetett déli rész, ahová az északiaknál régiesebb, hagyományosabb Bellye, Kopács, Laskó és Várdaróc tartozik. Valaha a két rész nem is szívesen házasodott össze, és belső határu a Maláka-patakot nevezték meg. KATONA Imre (közreadja: LÁBADI Károly): *Búcsúszavak a Drávaszögtől*, Forrás, Szépirodalmi, szociográfiai, művészeti folyóirat, 33. évfolyam, 2001. novemberi szám, ZENTAI János: *Baranya megye magyar néprajzi csoportjai*, 27–30. p. In: Ethnographia, LXXXIX. Évfolyam, 4. szám.

²⁴¹ GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1966, 152. p.

²⁴² HEKA László – SZONDI Ildikó: *Magyarok a Drávaszögben*, Acta universitatis szegediensis de Attila József nominatae, Tomus XLIV., Fasciculus 5., Szeged, 1993, 4. p.

²⁴³ A sokácok horvát etnikai csoport. Valószínű, hogy korábbi hazájukat, Boszniát és Hercegovinát a 16–17. században hagyták el. Részben az oszmán-törökök telepítették őket katonai megfontolásból, részben maguk menekültek a török elnyomás elől északabbra. Ma Baranyában, Szlavóniában és a Bácskában élnek. A mai Magyarországon Bács-Kiskun és Baranya megyékben laknak magyarokkal vegyesen. ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, IV. kötet, Bp., 134. p., TÍMÁR György: *A Duna-Drávaszög népesedéstörténete*, 343–372. p. In: Baranyai Helytörténetírás, BML Évkönyv, 1987/1988, Pécs, 1988.

²⁴⁴ A bunyevácok horvát etnikai csoport. Valószínűleg a 17. század második felében menekültek az oszmán-törökök elől Dalmáciából és Hercegovinából mai lakóhelyükre a Bácskába, Baja, Zombor, Szabadka városokba, illetve azok környékére, ahol magyarokkal vegyesen élnek. ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, I. kötet, Bp., 231. p.

adólajstromok részletes leírást adnak a lakosság viszonyaira vonatkozóan. Egy 1554-es adónyilvántartás szerint 48 faluja volt a térségnek.²⁴⁵

A térségben a reformáció is erősen érezte hatását. Sztárai Mihály, a híres reformátor az 1540-es években – a török uralom alatt – 120 református gyülekezetet alapított a Drávaszögben, illetve Szlavóniában. Ezek közül 2001-re már csak 14 közösség létezett, ebből egy horvát nyelvű.

A török kiűzése után a magyarság visszatelepedése mellett a bécsi császári udvar gospić-i horvátokat is letelepített a Baranya-háromszög területére. A szomszédos Bácskából szerbek is jöttek, akik szintén itt telepedtek le.²⁴⁶ A magyarok és horvátok – sokácok és bunyevácok – mellett a harmadik népcsoport a szerbség volt, aki letelepedett a Drávaszögben. A szerbek mellett gyér muzulmán betelepülés is megfigyelhető volt, számuk alig haladta meg a 250 főt. A kis számú muzulmán csoport gyorsan asszimilálódott. A jelentősebb szerb letelepedés az 1600-as évekre tehető, bár már korábban is megfigyelhető volt. A betelepülések szükségességét indokolta a magyar falvak sorvadása és több település kipusztulása. Az 1687-es összeírás szerint 45, az 1695. évi összeírás szerint már csak 24 település volt a Drávaszögben. Voltak települések, amelyek csak ideiglenesen néptelenedtek el (Pélmonostor, Baranyavár stb.), mások végleg eltűntek és történelem homályába veszttek. A 25 település nemzetiségi összetétele a következő volt: 14 000 magyar, 2 700 horvát, 900 szerb és 250 „török”. A 25 településből 13 helységben a magyarok, hét településen a horvátok, három faluban a szerbek alkották a többséget, volt továbbá két olyan település, amely vegyes nemzetiségi összetétellel rendelkezett.²⁴⁷

A magyarok, a horvátok és a szerbek mellé – negyedik népcsoportként – az 1700-as évek elején németek – svábok – is költöztek, a mai németországi Baden-Württemberg, Bajorország és Rheinland-Pfalz területéről.²⁴⁸ A betelepülések miatt „népességgrobbanás” következett be, a drávaszögi települések lélekszáma növekedésnek indult. Habár korábban is voltak – szerb, horvát és magyar – bevándorlások, a szegénység, a járványok, a bizonytalan gazdasági helyzet, valamint a háborús pusztítások ezt „leárnyékolták”.

²⁴⁵ BOGNÁR András: *A baranyai lakosság etnikai összetételének változása*, 114. p. In.: ARDAY Lajos: *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1994.

²⁴⁶ DOMONKOS László: *Magyarok a Délvidéken*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992, 15-19.p., KOCIS Károly: *Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén*, Teleki László Alapítvány, Bp., 28. p., 1993.

²⁴⁷ HEKA László – SZONDI Ildikó: *Magyarok a Drávaszögben*, Acta universitatis szegediensis de Attila József nominatae, Tomus XLIV., Fasciculus 5., Szeged, 1993, 6. p., PATAKI András: *A Drávaszög 400 évvel ezelőtt*, Magyar Képes Újság, Eszék, 1992.

²⁴⁸ VÁRADY Ferenc (szerk.): *Baranya múltja és jelene*, I. kötet, Pécs, 1896, 694. p.

Josef Práger, a bellyei uradalmi birtok egykori adjunktusa, a Drávaszögről írt munkájában megemlíti, hogy „...a magyarok a Drávaszögben hat faluban laknak egységesen, másokban a szerbekkel és a németekkel együtt, mert a török időkben nagyon megritkult a magyar lakosság.”

Az 1910. évi népszámlálás szerint a történelmi Baranya vármegyéhez tartozó Baranya-háromszögben 34 település volt. A 34 településből három tartozott a siklósi, hat település a mohácsi, továbbá 25 település a baranyavári járáshoz.

63. táblázat

Az egykori siklósi járás három elcsatolt településének nemzetiségi adatai 1880 és 1941 között (fő)					
	1880	1910	1921	1931	1941
Magyar	484	751	842	841	1 112
Délszláv	1 454	1 373	1 212	1 341	1 108
Német	143	149	182	173	151
Egyéb	105	98	123	90	283
Összesen	2 216	2 372	2 359	2 445	2 654

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 43. p.

Az egykori Baranya vármegye siklósi járásából három település tartozik ma a Horvát Köztársaság területét képező Drávaszöghöz. A három település Petárda (Baranjsko Petrovo Selo), Torjanc (Torjanci) és Újbezdán (Novi Bezdán). A három településből kettő, Petárda és Torjanc már az 1800-as években is horvát többségű település volt. Újbezdánt 1848 után a Bács-Bodrog vármegyei Bezdán településről érkezett magyar telepesek alapították. Újbezdán a II. világháború után is megtartotta magyar többségét.²⁴⁹

64. táblázat

Az egykori mohácsi járás hat elcsatolt településének nemzetiségi adatai 1880 és 1941 között (fő)					
	1880	1910	1921	1931	1941
Magyar	1 165	2 571	1 925	1 425	1 778
Délszláv	6 515	878	5 434	5 595	4 326
Német	1 044	1 040	1 187	1 050	893
Egyéb	372	5 373	94	31	128
Összesen	9 096	9 862	8 640	8 101	7 125

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidéki településeinek nemzetiségi adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 43. p.

A történelmi Baranya vármegye mohácsi járásának hat települése tartozik ma a Horvát Köztársasághoz. A hat település: Baranyakisfalud (Branjina), Dályok (Duboševica), Darázs (Draž), Hercegmárok (Gajić), Izsép (Topolje) és Nagybodolya (Podolje). Az 1880 és 1941 közötti időszakban a hat településből csak Nagybodolya volt magyar többségű.

²⁴⁹ BOROVSZKY Samu (szerk.): *Bács-Bodrog vármegye*, I. kötet, Magyarország vármegyéi és városai, Országos Monográfiai Társaság, Bp., 1909.

Baranyakisfalud települést többségében németek lakták, de a horvát és a szerb népcsoport száma sem volt elhanyagolható. A II. világháború végén a német kisebbség elhagyta a falut, helyükre szerbek és horvátok érkeztek. A többi négy település Dályok, Darázs, Hercegmárok és Izsép többségében horvát – sokác – települések voltak. A II. világháború után a hat településből már csak Nagybodolya volt az egyedüli, ahol még nagyobb számban éltek magyarok.

65. táblázat

Az egykori baranyavári járás 25 elcsatolt településének nemzetiségi adatai 1880 és 1941 között (fő) (folytatás)					
	1880	1910	1921	1931	1941
Magyar	12 579	13 325	13 870	10 871	15 759
Délszláv	8 031	6 650	9 102	13 176	11 765
Német	11 940	12 786	14 885	14 327	13 193
Egyéb	1 467	5 802	596	3 926	1 285
Összesen	34 017	38 563	38 453	42 300	42 002

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 42. p.

Az egykori Baranya vármegye baranyavári járásának majdnem a teljes területe ma Horvátország része. Az 1910. évi népszámlálás szerint a 25 településből 11 település volt abszolút magyar többségű, további két település Baranyavár és Dárda pedig, jelentős számú magyarsággal rendelkezett. A 11 abszolút magyar többségű település: Bellye (Bilje), Csúza (Suza), Hercegszöllős (Kneževi Vinogradi), Karancs (Karanac), Kiskőszeg (Batina), Kopács (Kopačevo), Kő (Kamenac), Laskó (Lug), Sepse (Kotlina), Várdaróc (Vardarac) és Vörösmart (Zmajevac) voltak. A német népcsoport főként Albertfaluban (Grabovac), Baranyabánon (Popovac), Baranyaszentistvánon (Petlovac), Dárdán (Darda), Kácsfalun (Jagodnjak), Keskenden (Kozarac), Kisdárdán (Tvrđavica), Laskafalun (Ceminac), valamint Pélmonostoron (Beli Manastir) volt többségben. Benge (Šumarina) és Bolmány (Bolman) szerb falvak voltak, továbbá jelentős számban éltek szerbek Baranyabánon, Dárdán, Hercegszöllősön, Kácsfaluban és Pélmonostoron is. Baranyavár (Branjin Vrh) és Lőcs (Luč) horvát – sokác – falvak voltak, valamint jelentős számú sokác élt még Bengén is. Bolmányon a roma népcsoport száma is számottevő volt.

66. táblázat

A Drávaszög nemzetiségi összetétele (1880-1941) (fő)					
	1880	1910	1921	1931	1941
Magyar	14 230	20 134	16 638	13 138	18 648
Délszláv	15 999	7 953	15 747	20 114	17 197
Német	13 156	13 944	16 253	15 548	14 238
Egyéb	1 944	8 766	814	725	1 698
Összesen	45 329	50 797	49 452	52 846	51 781

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999, 26 p.

Az 1910-es magyar népszámlálás szerint a Baranya-háromszög lakosságának 40 százaléka magyar, 26,7 százaléka német, 19,2 százaléka horvát, 12,6 százaléka szerb és 1,5 százaléka pedig, egyéb nemzetiségű volt. Az összlakosság 50 797 fő volt. Több mint egy évtizeddel később, 1921-ben már csak a összlakosság 33,8 százalék volt magyar, 32,6 százalék a német, 18,8 százalék a horvát, 12,9 százalék a szerb, valamint 1,9 százalék az egyéb nemzetiségű. Az 1921. évi délszláv népszámlálás 49 452 főt írt össze a Baranya-háromszögben. A magyarság 1910 és 1921 között 6,2 százalékkal csökkent.

A nemzetiségi összetétel miatt még az I. világháború végén is kérdéses volt a Drávaszög hovatartozása. A brit békedelegáció 1919. február 8-án kelt javaslata szerint a Baranya-háromszög nem lett volna része a délszláv államnak. „*A Duna–Dráva–szög népessége ne tartozzék a jugoszláv államhoz, mivel számuk sem eloszlásuk nem indokolja ezt, és földrajzi és gazdasági okok erősen ez ellen szólnak.*”²⁵⁰ A Baranya-háromszög hovatartozását illetően négy elképzelés látott napvilágot:

- a magyar álláspont szerint, a Drávaszögnek továbbra is az anyaországhoz kell tartoznia,
- a délszláv vélemény szerint, a kérdéses terület, valamint Mohács és Siklós városok és ezen települések környéke az újonnan létrejövő délszláv államhoz kell hogy tartozzanak,
- az olaszok által támogatott variáció szerint, a mai Drávaszög kilenc északi települése (beleértve Pélmónostort is) Magyarországnál maradt volna,
- a francia álláspont képviselte a Baranya-háromszög ma is fennálló határait.

Végül az utolsó, a negyedik megoldás valósult meg. Magyarország – jogilag - 1920. június 4-én veszítette el a Drávaszöveget, de gyakorlatilag ez már 1919 őszén bekövetkezett.

67. táblázat

A Drávaszög nemzetiségi összetétele (1948-2001) (fő)							
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2001
Magyar	16 945	16 012	15 303	13 473	9 920	8 956	7 114
Horvát	18 792	17 984	23 514	23 283	19 136	22 740	23 693
Szerb	11 442	11 607	13 698	15 614	12 857	13 851	8 592
Német	4 494	3 228	1 392	773	410	nincs adat	449
„Jugoszláv”	----	----	115	1 355	8 850	nincs adat	----
Egyéb	1 829	2 035	2 066	1 824	2 236	8 718	2 785
Összesen	53 502	50 866	56 088	56 322	53 409	54 265	42 633

Forrás: SEBŐK László: *A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében*, 130. p. in.: ARDAY Lajos: *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1994., ÉGER György: *A Drávaszög demográfiai viszonyai az elmúlt száz évben (1880–1981)*. In: *Magyarságkutatás Évkönyve 1988*, Magyarságkutatási Intézet, Bp., 1989.

²⁵⁰ DOMONKOS László: *Magyarok a Délvidéken*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992, 42. p.

A Baranya-háromszög nemzetiségi-etnikai képe meglehetősen vegyes volt. A XX. században azonban további jelentős változások mentek végbe a térség nemzetiségét illetően.

Jugoszlávia 1941. áprilisában széthullott. Magyarország 11 475 km²-t nyert vissza az 1920-ban elcsatolt Délvidékből. A Bácska, a Muraköz és a Muravidék mellett a Drávaköz is visszakerült Magyarországhoz.²⁵¹ A magyarság számbelileg újból gyarapodott, egészen 1944/45-ig. A Drávaköz nemzetiségi összetétele a II. világháború után ismét teljesen fölborult. A németiség, amely számarányát tekintve 1921-ben még 32,6 százalékos az összlakosságon belül, teljesen felszívódott. A magyarság „jobban” járt, mint a német nemzetiség, a szülőföldjén maradhatott, de évről évre fogyott a számuk.

A trianoni békeszerződés aláírásától egészen 1929-ig a Drávaszög politikailag a vajdasági Zomborhoz tartozott, majd 1929-től 1945-ig Újvidékhez, mint a Dunai Bánság része. A Drávaszög nem volt összeköttetésben a Vajdasággal, a kisköszegi híd – a mai szerb-horvát határ – csak 1972 és 1974-ben épült meg. Az irracionális helyzetnek 1945-ben vetettek véget, ekkor a Baranya-háromszöget a horvát tagköztársaság kapta, s ezáltal, az egész terület Eszékhez kapcsolódott.

A magyarság 1945 és 1990 közötti erőteljes fogyásához hozzájárult a nagy munkanélküliség, a mezőgazdaság hanyatlása, a Jugoszlávián belüli vándorlás, illetve a külföldre – Nyugat-Európa, Ausztrália, USA stb. – történő vándorlás is. Az 1991 nyarán kirobbant délszláv háború „két vállra fektette” a baranyai magyarságot. A túlnyomórészt a mezőgazdaságból élő magyarság megélhetése veszélybe került.

Az ősi mesterségek eltűntek, a fiatalok közül egyre többen vándorolnak el a jobb megélhetés reményében. Rengetegen mentek – már Tito idejében is – a Nyugat-európai országokba vendégmunkásnak, akik közül sokan vissza sem tértek szülőföldjükre.

A délszláv háború 1991-es kirobbanásakor, a szerb hadsereg viszonylag gyorsan elfoglalta a Drávaszöveget, illetve a szomszédos – a Drávától délre fekvő – Kelet-Szlavóniát. A szerb megszállás elől közel 6 000 magyar nemzetiségű menekült el, nem is beszélve a horvát menekültekről. Az etnikai arányok ismét fölborultak. A magyarság közel kétharmada elmenekült a Baranya-háromszögből, a szerb hadsereg közeledtének hírére. A szerbek által véghezvitt szervezett betelepítések által 25–30 000, más források szerint 50 000 szerb érkezett a Baranya-háromszögbe és a szomszédos Kelet-Szlavóniába a horvátországi és a boszniai szerb területekről. Viszont amikor a Drávaköz visszakerült Horvátországhoz, a drávaszögi „menekült” szerbek közül sokan Kis-Jugoszláviába vándoroltak és ott telepedtek le. Az 1995.

²⁵¹ *Történelmi Világtalasz*, Kartográfiai Vállalat, Bp., 1991, 134. p.

novemberében megkötött „erdődi megállapodás” értelmében a magyar nemzetiségű drávaköziek visszatérhettek szülőföldjükre, ennek ellenére csak 1997 nyarán kezdődött meg a visszatelepülés. 1998 nyaráig a horvátországi magyarok 75 százaléka tért vissza a lakóhelyére, vagy rendszeresen látogatja azt. Sajnálatos tény, hogy 1000–1500 horvátországi, többnyire drávaközi és Kelet-szlavóniai magyar nemzetiségű személy halt meg a délszláv háborúban.²⁵²

68. táblázat: A drávaközi magyar nemzetiségű menekültek száma a délszláv háborúban (fő)

Helység	Magyar	Menekült	Százalék
Drávaszög			
Bellye/Bilje	422	370	88
Csúza/Suza	664	150	23
Darázs/Draž	212	158	75
Dárda/Darda	626	510	81
Hercegszöllős/ Kneževi Vinogradi	382	230	60
Karancs/Karanac	289	200	69
Kiskőszeg/Batina	688	436	63
Kopács/Kopačevo	610	400	66
Laskó/Lug	834	240	29
Nagybodolya/Podolje	178	83	47
Pélmonostor/ Beli Manastir	865	740	86
Sepse/Kotlina	416	100	24
Újbezdán/Novi Bezdán	329	150	46
Várdaróc/Vardarac	536	330	62
Vörösmart/Zmajevac	888	250	28

Forrás: A Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: Jelentés a horvátországi magyarság helyzetéről, becslő adatok, www.HTMH.hu. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

Közigazgatásilag a Baranya–háromszög az Eszék–Baranya zsupánsághoz – megyéhez – tartozik. Az Eszék-Baranyai zsupánság kilenc obcínája²⁵³ (Beli Manastir – Pélmonostor, Bilje – Bellye, Ceminac – Laskafalu, Darda – Dárda, Draž – Darázs, Jagodnjak – Kácsfalu, Kneževi Vinogradi– Hercegszöllős, Petlovac – Baranyaszentistván és Popovac – Baranyabán) alkotja a Baranya–háromszöget. A terület központja Pélmonostor (Beli Manastir).

Az 1991. évi népszámlálás idejére a Drávaszög már elveszítette magyar többségét, amely tehát nem a délszláv háború következménye. A drávaközi magyarság 1920 óta több településen is kisebbségbe szorult, csupán néhány település tudta a magyar többségét megőrizni. A térségben a nemzetiségi arányok megváltozása részben az – olykor erőszakos – asszimilációval, részben az elvándorlással, részben pedig egyes népcsoportok (szerb, horvát) tömeges betelepítésével függ össze. A délszláv háború előtt a magyarság számának

²⁵² A Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: Jelentés a horvátországi magyarság helyzetéről, becslő adatok, www.HTMH.hu. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.), GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: Demográfia, második átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005, 215-216. p.

²⁵³ A magyarban a már jogtörténeti fogalomnak, „kvázi” a „járásnak” megfelelő közigazgatási egység.

csökkentésében a „jugoszláv” népszámlálási kategória is szerepet játszott, mivel többen a „vegyes házasságok” terjedésével ide sorolták be magukat.²⁵⁴

A helyzetet csak súlyosbítja, hogy más határon túli magyar térségekhez hasonlóan ez a térség is az agráriumot tekintette fő megélhetési forrásának. A mezőgazdaság fokozatos leépülésével, a munkanélküliség emelkedésével a – magyar – fiatalság elvándorolt. Sokan Nyugat-Európa országában próbáltak új életet kezdeni.

Az legsúlyosabb problémát – az amúgy is már sorvadó drávaszögi magyarság számára – a délszláv háború és a szerb megszállás okozta. A háború nemcsak a népmozgalmak alakulásába szült bele, hanem a társadalomstatisztikai sajátosságok – pl.: oktatás – területén is jelentős hátrányokkal járt.²⁵⁵ A Baranya-háromszög megszállása után a magyar értelmiség közel 80 százaléka, de a magyar lakosság többsége is elhagyta lakóhelyét. Ugyanakkor a Horvátország más részeiről „menekülő” szerb lakosság tömegével telepedett le a magyarok, illetve a horvátok által elhagyott házakba. Ilyen légkörben került sor 1992. január 27. és 1992. március 5. között a Drávaköz szerb népszámlálására, mivel a szerb hatóságok nem fogadták el az 1991-es népszámlálás „horvátok általi meghamisítását”. A szerbek szerint az 1991. évi népszámlálás – a Drávaszögre vonatkozó – valós eredményei a következők lettek volna: a 47 403 fős összlakosságból 20 757 fő (43,9%) szerb, 15 152 fő (31,9%) horvát, 9 072 fő (19,1%) magyar, 902 fő (1,9%) pedig „jugoszláv”, valamint 1 520 fő (3,2%) egyéb nemzetiségű lett volna.²⁵⁶

A szerb – „nem meghamisított” – népszámlálás²⁵⁷ jelentős eltérése, hogy csak 39 482 lakost számlált össze²⁵⁸ a Drávaszögben, ugyanakkor megemlíti, hogy 5 874, zömében szerb nemzetiségű személy érkezett 5 771 kitelepített nagyobb részben horvát, kisebb részben magyar nemzetiségű személyek helyére. Sajátos érdekessége a szerb betelepítéseknek, hogy a drávaszögi szerb falvakba nem érkeztek szerb menekültek Knin környékéről, valamint más szerb lakta, de immáron horvátországi területekről.

²⁵⁴ LÁBADI Károly: *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, Akadémiai Kiadó, Bp., 2003, 176–189. p.

²⁵⁵ LÁBADI Károly: *Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban*. Forrás: www.mtaki.hu. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

²⁵⁶ ČURČIĆ, Slobodan – KICOŠEV, Saša: *Development of the population in Baranya – Razvoj Populacije Baranje*, Pélmónostor – Újvidék, 1993, 75. p.

²⁵⁷ A szerb összeírás szerint a 39 482 fős összlakosságból 23 458 fő (59,4%) volt szerb, 7 689 fő (19,5%) horvát, 6 926 fő (17,5%) magyar, 490 fő (1,2%) jugoszláv, valamint 919 fő (2,4%) egyéb nemzetiségű. A két összeírást összevetve látható, hogy a szerb megszállók legalább 21 ezer – jórészt horvát, kisebb részben magyar – személyt űztek el lakóhelyükről. ČURČIĆ, Slobodan – KICOŠEV, Saša: *Development of the population in Baranya – Razvoj Populacije Baranje*, Pélmónostor – Újvidék, 1993, 78. p.

²⁵⁸ Az 1991. május 19-én tartott referendumon – amelyen Horvátország önállóságáról döntöttek – 41 267 drávaszögi polgár rendelkezett szavazati joggal.

Az 1995-ös év sikeres horvát katonai akciói után Horvátország megszállt területei – így a Drávaköz is – felszabadultak. A horvát megtorlástól tartva a betelepített szerbek közül többen is elhagyták a Baranya-háromszöget és a Délvidékre vándoroltak. Bár az 1995-ös „erdői megállapodás” értelmében a Drávaszögből, illetve Kelet-Szlavóniából elűldözött személyek visszatérhettek lakóhelyükre,²⁵⁹ azonban az elmenekült drávaszögi magyarok jelentős csoportja nem tért vissza.

A 2001. évi horvát népszámlálás jelentős eltéréseket mutat a II. világháború előtti népszámlálásokhoz képest. A nemzetiségi összetétel ismét jelentősen megváltozott. A német – sváb – nemzetiség még a II. világháború után távozásra kényszerült. A drávaszögi szerb nemzetiség csökkenése pedig, a Baranya-háromszög 1995-ös horvát kézbe kerülésétől számítható. A horvát nemzetiség abszolút többségbe került, azonban a második legjelentősebb nemzetiség a szerb maradt. A harmadik helyet pedig – a szerbekkel közel azonos számban a magyarok szerezték meg.²⁶⁰ A 2001. évi horvát népszámlálás – szemben az 1991. évi jugoszláv népszámlálással – csak járási – illetve a városi – szinten mutatja ki a nemzetiségi összetételt. A Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége szerint a községsoros adatok nyilvánosságra hozatala nem várható.

A 2001. évi népszámlálás szerint az összlakosság 42 633 főt tett ki, ez 11 632 fővel (21,43%) kevesebb az 1991-ben regisztráltnál (54 265 fő). A horvátok száma 1991-ben 22 740 fő volt, 2001-ben a számuk már 23 693 főt tett ki. A szerbek száma 13 851 fő volt 1991-ben; 2001-ben már csak 8 592 szerbet regisztráltak a Baranya-háromszögben. A szerbek száma 5 259 fővel (37,96%) csökkent 1991-hez képest. A magyarság 1991-ben 8 956 főt számlált, 2001-re ez a szám 7 114 főre olvadt. A magyarság száma 1 842 fővel csökkent (20,56%) tíz év alatt. Az egyéb kategória 1991-ben 8 718 főt tett ki, 2001-ben már csak 3 234 fő volt. A csökkenés 5 484 fő volt (62,9%).²⁶¹

²⁵⁹ „A legutóbbi belharcok során e drávaszögi magyarság jó harmada hagyta el korábbi lakóhelyét, az újjáépítés, a visszaköltözés voltaképp napjainkig húzódik; a társadalom magán- és közéleti ereszékei meglazultak, a gazdaság vontatottan fejlődik, a szellemi élet rendkívül lassan bontakozik ki.” KATONA Imre (közreadja: LÁBADY Károly): *Búcsúszavak a Drávaszögtől*, Forrás, Szépirodalmi, szociográfiai, művészeti folyóirat, 33. évfolyam, 2001. novemberi szám.

²⁶⁰ Horvát Statisztikai Hivatal: <http://www.dsz.hr/>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

²⁶¹ SEBŐK László: *A 2001. évi horvát népszámlálás magyar nézőpontból*, 208–211. p., in: GYURGYÍK László – SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003., LÁBADY Károly: *Szétszórásban, A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991–1998*, Timp – Militaria Kiadó, Budapest-Zágráb, 2004, 22–26. p.

69. táblázat: A Drávaszög obcináinak nemzetiségi összetétele (fő) (1991)

A pélmonostori obcina nemzetiségi összetétele									
Település	Nemzetiség								
	Magyar	%	Horvát	%	Szerb	%	Egyéb	%	Összesen
Baranyavár	46	3	1 026	65	1 90	12	316	20	1 576
Benge	30	5	387	59	113	17	125	19	655
Pélmonostor	865	3	3 262	32	3 770	37	2 249	28	10 146
Secerana	65	9	270	37	144	20	250	34	729
Összesen	1 006	7,8	4 945	37,7	4 217	32,1	2 940	22,4	13 106
A baranyabáni obcina nemzetiségi összetétele									
Település	Nemzetiség								
	Magyar	%	Horvát	%	Szerb	%	Egyéb	%	Összesen
Baranyabán	17	1	1 034	65	347	22	184	12	1 582
Baranyakisfalud	7	1	289	46	219	34	118	19	633
Knezevo	90	6	418	30	411	29	489	35	1 408
Összesen	114	3,1	1 741	48	977	27,1	791	21,8	3 623
A baranyaszentistváni obcina nemzetiségi összetétele									
Település	Nemzetiség								
	Magyar	%	Horvát	%	Szerb	%	Egyéb	%	Összesen
Baranyabán	25	3	843	83	51	5	33	9	1 012
Lócs	9	1	615	84	31	4	80	11	735
Novi Nevesinje	8	7	0	0	104	90	3	3	115
Petárda	72	9	609	78	29	4	69	9	779
Sirine	20	12	70	41	18	11	62	36	170
Sudaraz	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Torjanc	15	3	291	61	7	1	15	3	476
Újbezdán	329	88	20	5	3	1	24	6	376
Zeleno Polje	1	1	73	60	30	24	18	15	122
Összesen	479	18,2	2 521	66,6	273	7,2	304	8	3 785
A bellyei obcina nemzetiségi összetétele									
Település	Nemzetiség								
	Magyar	%	Horvát	%	Szerb	%	Egyéb	%	Összesen
Bellye	422	12	1 801	53	572	16	676	19	3 571
Kopács	610	76	118	15	32	4	45	5	805
Kozjak	20	15	91	65	16	11	13	9	140
Laskó	834	80	125	12	27	3	50	5	1 036
Podunavlje	0	0	1	50	1	50	0	0	2
Tikves	4	5	26	36	31	42	12	17	73
Várdaróc	536	69	124	16	25	3	87	12	782
Zlatna Greda	9	20	24	52	4	8	8	20	46
Összesen	2 435	38,3	2 310	36,4	708	11,3	891	14	6 344
A darázi obcina nemzetiségi összetétele									
Település	Nemzetiség								
	Magyar	%	Horvát	%	Szerb	%	Egyéb	%	Összesen
Dályok	23	2	747	88	32	4	50	6	852
Darázs	212	25	570	68	16	2	42	5	840
Hercegmárok	75	15	409	79	6	1	27	5	517
Izsép	56	8	565	83	37	5	25	4	683
Kiskőszeg	688	47	446	31	61	4	254	18	1.449
Nagybodolya	178	63	64	23	10	3	30	11	282
Összesen	1 232	26,6	2 801	60,5	162	3,5	428	9,4	4 623

Forrás: Horvát Statisztikai Hivatal: <http://www.dzs.hr/Eng/Census/census2001.htm>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

69. táblázat: A Drávaszög obcnáinak nemzetiségi összetétele (fő) (folytatás) (1991)

A dárdai obcína nemzetiségi összetétele									
Település	Nemzetiség								
	Magyar	%	Horvát	%	Szerb	%	Egyéb	%	Összesen
Dárda	626	9	2 532	38	2 289	34	1 304	19	6 751
Mece	78	8	504	51	213	22	193	19	988
Svajcarnica	1	0	49	17	209	71	34	12	293
Ugljes	8	1	19	3	582	89	43	7	653
Összesen	713	8,2	3 104	35,7	3 293	37,9	1 574	18,2	8 685
A hercegszöllősi obcína nemzetiségi összetétele									
Település	Nemzetiség								
	Magyar	%	Horvát	%	Szerb	%	Egyéb	%	Összesen
Csúza	664	84	56	7	15	2	57	7	792
Hercegszöllős	382	18	651	31	674	32	420	19	2 127
Jasenovac	6	3	116	68	22	13	27	16	171
Karancs	289	20	432	29	551	38	184	13	1 466
Kő	90	31	83	28	57	19	64	22	294
Mirkovac	25	11	54	49	20	18	26	23	233
Sepse	416	90	27	6	5	1	12	3	460
Sokolovac	3	4	18	26	42	60	7	10	70
Vörösmart	888	72	240	20	29	2	78	6	1 235
Összesen	2 763	40,3	1 677	24,4	1 415	20,6	875	14,7	6 848
A kácsfalvi obcína nemzetiségi összetétele									
Település	Nemzetiség								
	Magyar	%	Horvát	%	Szerb	%	Egyéb	%	Összesen
Bolmány	5	1	86	12	586	79	64	8	741
Kácsfalu	67	3	296	15	1 439	74	149	8	1 951
Majské Medje	2	1	53	34	83	53	20	12	158
Novi Bolman	12	5	14	7	163	76	26	12	215
Novi Ceminac	8	1	200	37	261	49	68	13	537
Összesen	94	2,6	649	18	2 532	70,2	327	9,2	3 602
A laskafalvi obcína nemzetiségi összetétele									
Település	Nemzetiség								
	Magyar	%	Horvát	%	Szerb	%	Egyéb	%	Összesen
Albertfalu	31	3	873	81	34	3	141	13	1 079
Keskend	25	3	815	87	67	7	26	3	933
Laskafalu	52	4	1 063	75	131	9	167	12	1 413
Mitrovac	11	10	54	49	20	18	26	23	111
Összesen	119	3,5	2 805	79,3	252	7,1	360	10,1	3 536

Forrás: Horvát Statisztikai Hivatal: <http://www.dzs.hr/Eng/Census/census2001.htm>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

70. táblázat: A Drávaszög járásainak nemzetiségi összetétele (fő) (2001)

Járás	Nemzetiség								
	Magyar	%	Horvát	%	Szerb	%	Egyéb	%	Összesen
Baranyabán	104	4,2	1 675	69	506	20,8	142	6	2 427
Baranyaszentistván	395	14,4	1 957	71,3	144	5,2	247	9,1	2 743
Bellye	1 921	35	3 020	55,1	246	4,4	293	5,5	5 480
Darázs	874	26	2 278	67,8	94	2,8	110	3,4	3 356
Dárda	581	8,2	3 663	51,8	2 008	28,4	810	11,6	7 062
Hercegszöllős	2 121	40,8	1 781	34,3	956	18,4	328	6,5	5 186
Kácsfalu	73	2,8	676	26,6	1 642	64,7	146	5,9	2 537
Laskafalva	112	3,9	2 558	89,5	76	2,6	110	4	2 856
Pélmonostor	933	8,4	6 085	55,3	2 920	26,5	1 048	9,8	10 986
Összesen	7 114	16,6	23 693	55,5	8 592	20,1	3 234	7,8	42 633

Forrás: Horvát Statisztikai Hivatal: <http://www.dzs.hr/Eng/Census/census2001.htm>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

Amint az a táblázatból is leolvasható, a Drávaszögben a horvátok alkotják az abszolút többséget. A magyarság csak a harmadik helyen áll a horvátok és a szerbek mögött a nemzetiségek lélekszámát tekintve. 1991-ben a kilenc járásból hatban a horvátok, kettőben a szerbek (Dárda, Kácsfalu) és egyben a magyarok (Hercegszöllős) alkották a többséget. A legutóbbi népszámlálás alkalmával, 2001-ben a horvátok már hét, a szerbek egy (Kácsfalu) és a magyarok is csak egy járásban (Hercegszöllős) alkottak többséget.

A 2001. évi horvát népszámlálás szerint vélelmezhető, hogy a magyar többségű települések – ha csökkent is magyarságszámuk – megtartották a magyar többséget. Ennek alapján Csúza, Kopács, Laskó, Sepse, Újbezdán, Várdaróc, Vörösmart továbbra is magyar többségűek maradtak, továbbá másik hét település (Darázs, Hercegszöllős, Karancs, Kiskőszeg, Kő, Nagybodolya és Pélmonostor) minden bizonnyal továbbra is jelentős magyar kisebbséggel rendelkezik.²⁶²

5. 4. Magyar szórványok Horvátországban

A horvát állam a IX. században a Száva, a Vrbas és Cetinje folyók, illetve az Adriai-tenger által határolt tájakon,²⁶³ a mai Dalmácia és Bosznia-Hercegovina területén alakult ki.²⁶⁴ Az évszázadok folyamán a horvát állam fokozatosan északabbra és keletebbre terjeszkedett. Az 1886-1918 közötti Horvát-Szlavónország három fő részből állt (Dalmácia és az Isztriai-félsziget az I. világháború végéig Ausztriáé volt):

1. Szlavóniából (az egykori Pozsega, Szerém és Verőce vármegyék),
2. a középkori Szlavóniából (az egykori Belovár-Kőrös, Varasd és Zágráb vármegyék),
3. és a régi Horvátországból (az egykori Lika-Krbava, Modrus-Fiume vármegyék).²⁶⁵

A magyarok I. (Szent) László (1077-1095) uralkodása alatt terjesztették ki fennhatóságukat az első két területre, majd az utód Könyves Kálmán (1095-1116) szerzi meg a harmadik területet Dalmáciával együtt a Magyar Királyság részére.

A török időkig Pozsega, Szerém és Verőce vármegyék jelentős számú magyarsággal rendelkeztek, ezek a területek jogilag 1779-ig Magyarország részei voltak. A három vármegye

²⁶² GYÉMÁNT Richárd: A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005, 158-159. p.

²⁶³ HEKA László: *Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez*, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tomus LII., Fasciculus 4., Szeged, 1997, 5. p., KRISTÓ Gyula (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 58. p.

²⁶⁴ ARDAY Lajos: *Magyarok a Délvidéken*, Jugoszláviában, BIP, Budapest, 2002, 273. p.

²⁶⁵ B. JESZENSZKI Béla: *A társországek közjogi viszonya a magyar államhoz*, Budapest, 1889, 127-128. p., HEKA László: *A délszláv államok alkotmánytörténete*, Gold Press Nyomda, Szeged, 2002, 167. p.

gyakorlatilag már 1745-ban a horvát bán fennhatósága alá került, Mária Terézia rendelkezéseinek köszönhetően.²⁶⁶ A török kiűzésével a három vármegye területén élő magyarság csaknem felszívódott. Csak négy falu – Haraszi, Kórógy, Szentlászló és a ma már Eszékhez tartozó Rétfalu – magyarsága maradt meg.

A magyarországi szegényparasztok, akik a magyar területeken csak 2-3 hold földdel rendelkeztek, Szlavóniában 20-30 hold földet is kaptak. Ezért sok magyar próbált „szerencsét” az említett három vármegye területén. A bácskai magyarok főként a Szerémségbe, a baranyaiak Verőcebe, a somogyiak és zalaiak többnyire Pozsegában, a vasiak jórészt Belovár–Körösben telepedtek le. A magyarok rövid idő elteltével összeütközésbe kerültek a horvátokkal, mivel magyar oktatást és hitéletet kívántak.²⁶⁷

Hamar elkezdődött a római katolikus magyarok beolvadása a helyi horvátságba, ugyanis ezt a diakovári (đakovo-i) és zágrábi horvát nyelvű püspökségek elősegítették. Nem volt magyar nyelvű hitélet, illetve oktatás. A reformátusok jobb helyzetben voltak, mert a magyar Duna-melléki Református Egyházhoz tartoztak. Itt biztosítva volt a magyar nyelv oktatása, illetve a magyar nyelvű liturgia. A horvátok a magyar iskolákat rendszeresen magyarosítással vádolták. Az 1888-as iskolaválasztási törvény ellenére a horvát hatóságok megbírságotlák azokat a magyarokat, akik magyar iskolába járaták gyermekeiket. Az 1900-as évek elején mindössze 24 iskolájuk volt a magyaroknak. Gróf Széchenyi Béla és gróf Klebelsberg Kúnó vezetésével 1904. márciusában létrejött a Julián Egyesület, amelynek a célja az volt, hogy segítsen – főként a magyar anyanyelvi oktatás területén – a Horvát-szlavónországi szórvány magyarságon. Már 1912-ben 99 iskolája volt a szlavóniai magyarságnak, ebből 64 Julián iskola volt. Az I. világháború után a Julián-iskolákat megszüntették, a tanítókat pedig, kiutasították az új délszláv államalakulat területéről. Az 1918/19-es tanévben 790 állami és 1 047 többnyire felekezeti magyar tanító közül az 1929/30-as tanévben már csak alig 250 teljesített szolgálatot.

²⁶⁶ HEKA László: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*, Bába Kiadó, Szeged, 2004, 119. p., HEKA László: *Horvátország kulturális és művészettörténete – Bevezetés a kroatisztikába*, Bába Kiadó, Szeged, 2004, 122. p., HEKA László: *A horvát Sabor (Szábor) jogtörténeti szerepe*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXII., Fasciculus 8., Szeged, 2002, 8. p.

²⁶⁷ „Az 1790-1848. évi magyar országgyűléseken a „horvát kérdés” állandó vita tárgya volt. „Alsó Szlavónia” és Fiume hovatarozása, a magyar nyelv bevezetése Horvátországban is, valamint a protestánsok egyenjogúsága a Dráva másik partján voltak a fő témák, amelyekben a magyarok és a horvátok nem tudtak kompromisszumos megoldást találni.” HEKA László: *A horvátok és az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXVI., Fasciculus 10., Szeged, 2004, 3. p., HEKA László: *Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LIV., Fasciculus 9., Szeged, 1998, 7. p., MISKOLCZY Gyula: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*, I. kötet, Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1927, 43–44. p.

71. táblázat: A magyar lakosság száma az egyes horvát vármegyékben (fő) (1910)

Vármegye	Terület (Km ²)	A vármegye lakossága	Horvát lakosság	Magyar lakosság	Egyéb lakosság
Belovár–Kőrös	5 070	332 592 fő	253 687 fő	14 224 fő	64 681 fő
Lika–Korbava	6 211	204 710 fő	100 346 fő	22 fő	104 342 fő
Modrus–Fiume	4 879	231 654 fő	152 210 fő	899 fő	78 545 fő
Pozsega	4 929	265 272 fő	142 616 fő	16 462 fő	106 194 fő
Szerém	6 866	414 234 fő	106 198 fő	29 522 fő	278 514 fő
Varasd	2 507	307 010 fő	300 033 fő	1 095 fő	5 882 fő
Verőce	4 867	272 430 fő	137 394 fő	45 196 fő	89 840 fő
Zágráb	7 212	594 052 fő	445 870 fő	6 068 fő	142 114 fő
Összesen	42 541	2 621 954 fő	1 638 354 fő	113 488 fő	870 112 fő

Forrás: LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Kiadó, Pécs, 1998.

Az 1910. évi népszámlálás szerint Horvát–Szlavónországban a magyarság kisebbségben volt, de a száma nem elhanyagolható, 119 981 főt tett ki.²⁶⁸ Ez Horvátország lakosságának 4,57 százaléka volt, amíg a horvátok 62,48 százalékos többségben vannak. Jelentős a szerbek száma is, akik főként a Szerémségben éltek, valamint Pozsega és Verőce vármegyékben. A számuk ezen a 42 541 km²-es területen 644 955 fő (24,59%). Jelentős volt még a németek száma 134 078 fő (5,31%). Továbbá éltek itt szlovákok 21 613 fő (0,82%), ukránok 8 317 fő (0,317%). Az egyéb kategória 54 656 főt tett ki (2,58%). Napjainkra a 119 981 fős magyar lakosság szinte teljesen eltűnt az egykori nyolc történelmi vármegye területéről. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság – szerbül Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – 1918-as megalakulásától az 1990-es évekig jelentős változások mentek végbe. A magyarság – a német kisebbséggel egyetemben – jóformán teljesen eltűnt az 1886–1918 közötti horvátországi területekről. A délszláv közigazgatási változtatások nyomán a Szerémség, a néhai Szerém vármegye háromötöd részben Szerbiáé lett és „beépült” a Vajdaságba.²⁶⁹ Csak a nyugati rész, az egykori megyeszékhellyel, Vukovárral maradt Horvátországnak.

Kelet-Szlavóniában, illetve a Nyugat-Szerémségben 1991-ben 9 821 magyar élt. A magyarság 17 településen lakott, ebből csak négy – Haraszi, Kórógy, Rétfalu és Szentlászló²⁷⁰ – volt többségében magyar. A többi 13 településen – Almás (Aljmaš), Antunovac, Apáti (Opatovac), Csák (Čakovci), Dálya (Dalj), Erdőd (Erdut), Eszék (Osijek),

²⁶⁸ A 119 981 főből 91 180 fő, azaz a 75,99 százalék. Verőcében 45 196 magyar élt 1910-ben, Szerémbe 29 522 és Pozsegában pedig, 16 462 magyar élt.

²⁶⁹ SEBŐK László: *A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében*, in.: ARDAY Lajos: *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1994, 137. p.

²⁷⁰ „A legutóbbi másfél században a Dráva–Száva közötti magyarok településtörténetük szerint két nagyobb csoportra oszlottak. Az egyiket Kórógy, Haraszi, Szentlászló és Magyarrétfalu lakossága alkotja, mely középkori sőt valószínűleg honfoglaláskori magyar népesség maradéka, a Vuka és a Dráva mocsarainak védelmében vészelté át a török háborúkat. A másik csoport a múlt század második felében keletkezett bácskai és dunántúli kivándorlással, Szlavónia és Szerémség számos községében szóródott szét.” KÓSA László: *A szlavóniai magyar reformátusok egyházi és társadalmi állapota 1885-ben*, 43. p. in: ARDAY Lajos (szerk.): *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Közép-Európa Intézet, Teleki László Alapítvány, Bp., 1994.

Lacháza (Vladislavci), Marinci, Ójankovác (Stari Jankovci), Újlok (Ilok), Vinkovce (Vinkovci) és Vukovár (Vukovar) – a magyarok helyi kisebbséget képeztek. Az ezekben a falvakban élő magyarok több mint fele földönfutó lett a délszláv háború alatt. Kelet-Szlavóniából az egész magyarság elmenekült, még a településeiket – Kórógy, Haraszti, Szentlászló – is megrongálta, vagy lerombolta a délszláv háború.²⁷¹ A 17 településből Eszék, Haraszti, Kórógy és Szentlászló Árpád-koriak, a többi településre jóval később, az 1800-as években költöztek be a magyarok. Sajnos, napjainkban is szokás ezen a vidéken az egykézés, ennek következtében Haraszti magyarsága jelentősen előregedett. Rétfalu – ma Eszék külvárosa – teljes asszimilációját Eszék közelsége segíti elő.

Eszék (Osijek) városa egykoron Verőce vármegye székhelye volt, mivel a Dráva partján fekszik kapcsolatban állt Baranyával és azon keresztül Magyarországgal. A város területe – 1910-ben – 57 km², lakosainak száma 31 388 fő volt. A legnépesebb népcsoport a horvát volt 12 625 fő (40,22%), a második helyen a magyarság állt 11 269 fővel (35,9%). A harmadik legnépesebb népcsoport a szerb volt 2 889 fővel (9,2%). Az 1910-es népszámlálás alkalmával 743 fő cseh nemzetiségűnek vallotta magát (2,36%). Az egyéb kategória 3 862 fő tett ki (12,32%). A 2001. évi horvát népszámlálás alkalmával Eszék városának összlakossága 114 616 fő volt, ebből 99 234 fő volt horvát (86,57%), 15 382 fő pedig (13,43%) egyéb nemzetiségű. A legjelentősebb kisebbség a városban a szerb volt 8 767 fővel, a magyarság mindössze 1 154 főt tett ki. Eszék – az érdekvédelmi, érdekképviselési szervek székhelyei miatt – a horvátországi magyarok központja. A várostól nyugatra már kevés magyar szóróványt találunk.

Közép-Horvátországban az 1990-es évek elejére csak közel 3 000 magyar maradt. Az 1910. évi népszámlálás szerint még 21 387 magyar élt itt, ebből 14 224 fő Belovár–Kőrös vármegyében, 1 095 fő Varasd vármegyében, 6 068 fő, pedig Zágrábban, és a szintén Zágráb nevet viselő vármegyében.

Napjainkban az egykori Varasd vármegye területén már nincs magyar szóróvány, a történelmi Zágráb vármegye területén is csak Zágráb, a horvát főváros tekinthető magyar szóróványnak. Zágráb lakossága az 1910-es népszámlálás szerint 79 038 főt tett ki. Ebből a túlnyomó többség horvát volt, 59 348 fő (75%). Jelentős volt a szlovén népcsoport száma, akik 7 116 főt számláltak (9%). A harmadik helyen a németek álltak 4 458 fővel, (5,64%). A magyarság is képviseltette magát, igaz csak 4 028 fővel (5,09%). A szerbek 3 897 főt tettek ki

²⁷¹ TVRTKO, Vujity: *Tűzvonalban, ...ami a haditudósításokból kimaradt*, INTERPRESS REKLÁM Kft., Bp., 1992, 96-97. p.

(4,93%), továbbá 123 szlovák, 46 ukrán és 22 román élt a városban. A 2001-es horvát népszámlálás szerint, Zágráb 779 145 főt mondhat magáénak. Ebből a többség (716 344 fő) horvát. A magyar nemzetiség 841 fővel képviseltette magát az összlakosságon belül (0,11%). Jelentősebb népcsoportok Zágráb városában az albán (3 389 fő – 0,43%), a bosnyák (6 204 fő – 0,8%), a montenegrói (1 313 fő – 0,17%), a szlovén (3 225 fő – 0,41%) és a szerb (18 811 fő – 2,41%).

A történelmi Belovár-Körös és Pozsega vármegyék területén még található néhány település, amely napjainkban is otthont ad a magyarságnak. Az egykori Belovár-Körös vármegyéhez tartozó települések: Bedenik, Belovar, Govede Polje, Mali Pisajan, Veliki Pisajan és Velika Pisanica. A történelmi Pozsega vármegye területéhez tartozott szórvány magyar települések: Brekinjska, Dežanovac, Grbavac, Imsovac, Kreštelovac, Trojeglava. Az említett települések közül egy sincs, ahol magyar többség lenne. Az 1991. évi népszámlálás szerint a települések magyarságának a száma 16 és 73 fő között mozgott, kivéve Bedeniket, Belovárt, Grbovacot és Velika Pisanicát. Bedeniken a magyarság száma 117 fő volt, a település összlakosságának 16,18 százalékát alkották a magyarok, Grbovacon 108 fő vallotta magát magyarnak, ez az összlakosság 35,76 százaléka volt. Velika Pisanicán 174 fő mondta magát magyarnak, ez a település összlakosságának 11,84 százaléka volt. Belovár, az egykori megyeszékhely 118 magyarnak adott otthont, szemben a közel 27 ezres délszláv közösséggel. A fent említett települések csak a legjelentősebb magyar szórványok. Természetesen más környékbeli településeken is élnek magyarok, de a számuk elenyésző. Szinte bizonyos, hogy a horvátországi magyar szórványok sorsa megmásíthatatlan: teljes asszimilációjuk, beolvadásuk elkerülhetetlen.

Zágrábtól délre, a horvát tengerparton már csak a nagyobb városokban – Fiume (Rijeka), Póla (Pula), Rovinj, Split és Zára (Zadar) – él kisebb számú magyarság. Ezek közül a legjelentősebb a fiumei magyarság.

Fiume, a történelmi múltban a Magyar Királyság egyetlen kikötővárosa volt. A város „külön testként” kapcsolódott a Magyar Királysághoz. A város a középkorban különböző hűbérurak birtoka volt. A Habsburg-ház a 16. század elején szerezte meg a települést. Mária Terézia (1740-1780) uralkodása alatt 1776-tól horvát, 1779-től viszont magyar területnek számított. A napóleoni háborúkban a franciák szereztek meg, majd Napóleon bukásától – a rövid, 1813-as angol megszállást nem számítva –, 1814-től egészen 1822-ig ismét az osztrákoké lett.²⁷² Magyarország csak 1822-ben nyeri vissza régi jogait a kikötőváros felett,

²⁷² A Pallas Nagylexikona, VII. kötet, A Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Bp., 1900, 113. p.

amelyet az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc után ismét elveszt. A település 1849 és 1868 között Horvátország része volt, majd az I. világháború végig ismét a magyar közigazgatás része lett. A várost – tévesen – szokták a 64. magyar vármegyének is hívni, bár sohasem töltötte be ezt a szerepet. A város hivatalos megnevezése „*Fiume szabad város és kerülete*” volt.

Az 1886 és 1918 közötti magyar közigazgatás szerint Fiume város és kerülete 21 km² nagyságú volt. A város lakosainak száma a 18. század végén még csak 2 500 fő, de már 1780-ban 16 000 főre, 1870-ben pedig, 17 800 főre emelkedett. Az 1880. évi népszámlálás szerint a lakosok száma 20 981 fő, a házak száma 1 503 volt, míg 10 évvel később lakosainak száma 29 494 főre ugrott, a házak száma pedig, 1 731 lett.²⁷³

Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint a lakosság száma 49 806 fő volt, ebből 27 307 fő volt olasz, 12 926 fő horvát, 6 493 fő magyar, 2 315 fő német, 425 fő szerb, 192 fő szlovák, 137 fő román és 11 fő ukrán.

Az I. világháborút követően – 1919-ben – az olasz költő, forradalmár Gabriele D’Annunzio és serege szállja meg, és Olaszország részének nyilvánítja a – a független városállami jövőt elképzelő – várost. A kikötőváros, miután meghiúsult az önállósodás utolsó reménye is – 1924-ben – Olaszország részévé válik. Fiume ezt követően – a rövid 1943.évi német megszállást kivéve – egészen 1945-ig Olaszországhoz tartozott. Ezt követően Jugoszlávia része volt, majd 1991-től a független Horvátország egyik legforgalmasabb kikötővárosa.

A 2001-es horvát népszámlálás 252 fő (0,17%) magyart írt össze a 148 235 fős városban. Tíz évvel korábban, 1991-ben még 331 fő vallotta magát magyarnak Fiume városában. A kis közösség a mai napig ápolja magyarságát és keresi a kapcsolatot az anyaországgal.

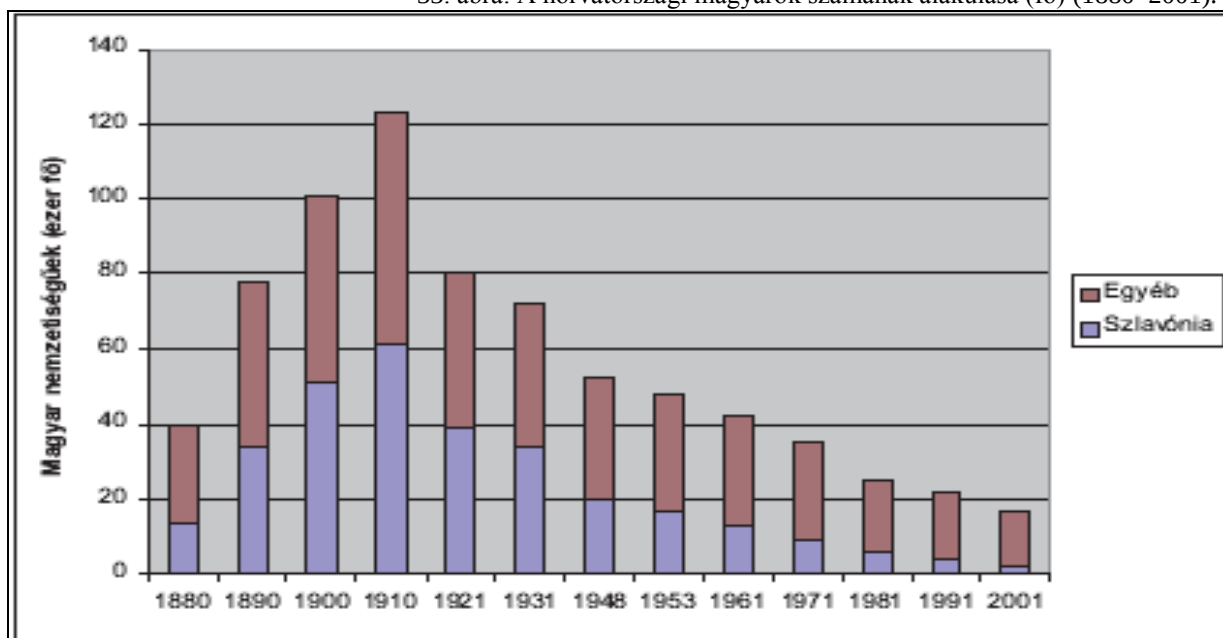
²⁷³ BOROVSZKY Samu – SZIKLAY János (szerk.): *Fiume és a magyar-horvát tengerpart, Magyarország vármegyéi és városai*, Országos Monográfiai Társaság, Bp., 1909.

5. 5. A horvátországi magyarság demográfiai sajátosságai (1991-2002) és jövőképe

A határon túli magyarok közül a horvátországi magyarság több szempontból is speciális helyzettel rendelkezik: „...a horvátországi magyarság az egyetlen olyan csoport, amelyiknek nagyobb része nem teljesen tekinthető őshonosnak, miután a 19. század végi gyökerek erre csak részben predesztinálják, továbbá a (burgenlandiakhoz hasonlóan) az itteni magyarok túlnyomó többsége eredendően szórványkörülmények között élt, ma pedig ez a tendencia alapvetővé vált.”²⁷⁴

A 2001. évi horvát népszámlálás szerint a Horvát Köztársaság területén 4 437 460 fő élt, ebből 3 977 171 fő volt horvát (89,63 %), 331.383 fő pedig egyéb nemzetiségű (10,37%).

33. ábra: A horvátországi magyarok számának alakulása (fő) (1880–2001).

Forrás: SEBŐK László: *A szlavóniai magyar szórványok*, Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, MTA, <http://www.mtaki.hu/>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

A – szerb, a bosnyák és az olasz után – negyedik jelentősebb horvátországi nemzeti kisebbség a magyar. A 2001. évi horvát népszámlálás adatai szerint 16 595 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Ez a szám egykoron – 1910-ben – még 119 981 volt. Az I. világháború előtt a magyarság adta a horvátországi közlekedésben – MÁV stb. – dolgozók több mint negyedét. A magyarság felülreprezentált volt a horvát véderőben, kereskedelemben és iparban is, nem is beszélve a horvátországi értelmiségről. A magyarság száma 1921-re, a

²⁷⁴ SEBŐK László: *A szlavóniai magyar szórványok*, Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, MTA, <http://www.mtaki.hu/>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

trianoni békeszerződés megkötése után közel 76 ezer főre zuhant. Sokaknak távozniuk kellett, többek között a magyar hivatalnokréteget, az értelmiség jelentős részét, a közlekedésben dolgozókat, stb. kötelezték a délszláv (horvát) területek elhagyására.

Az 1910. évi – magyar – népszámlálás szerint még 208 horvát településen élt 100 főnél több magyar, ez a szám 1921-re jelentősen megváltozott: 108-ra csökkent. A II. világháború után – 1948-ban – már csak 51 450 főt tett ki a magyarság.²⁷⁵ A két világháború között a horvátországi magyarság számát az Amerikába történő kivándorlás is jelentősen csökkentette, bár ez a jelenség már az I. világháború előtt is megfigyelhető volt. Az asszimiláció szintén nem volt ismeretlen jelenség, már az I. világháború után megindult, de csak napjainkra vált gyorsuló üteművé.

Ahhoz, hogy az egyes horvátországi népszámlálások népességstatisztikai adatait összehasonlítsuk, több szempont is nehezíti a dolgunkat. Az egyik, hogy az 1880-tól 2001-ig terjedő időszak népszámlálásai eltérő adatokra kérdeztek rá. Az 1880 és 1910 közötti időszakban – az Osztrák-Magyar Monarchia idejében – az anyanyelvet és a vallást tudakolták a zágrábi statisztikai hivatal munkatársai. Közel hasonló volt a helyzet a II. világháborút megelőző időszak népszámlálások alkalmával is, amit már a jugoszláv hatóságok vittek véghez. A II. világháború után már a nemzetiségre kérdeztek rá. Ráadásul az 1991. évi jugoszláv és a 2001. évi horvát népszámlálás is eltérő terminológiát követett. Az említett szempont a kisebbik problémát okozza. A nagyobbik az, hogy Horvátország területének közigazgatási beosztása többször változott, így szinte lehetetlen összevetni az egyes népszámlálások adatait. A horvátországi magyarok demográfiai sajátosságainak vizsgálatát megnehezíti továbbá, hogy a 2002. évi horvát népszámlálás nemzetiségi adatait – személyiségi jogokra hivatkozva –, csak az új községek (občinák) bontásában publikálták, s ezek az aggregált adatok a településenkénti elemzést nem teszik lehetővé. Ezért a kérdéssel foglalkozó kutató kénytelen az 1991-es népszámlálás falusoros adataira támaszkodni.

²⁷⁵ SEBŐK László: *A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében*, 138. p. in.: ARDAY Lajos: *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1994.

72. táblázat: Horvátország területén elhelyezkedő zsupánások nemzetiségi összetétele (fő) (2001)

Zsupánások	Összlakosság	Horvát	Magyar	Szerb	Egyéb
Szlavónia					
Brodsko–Posavska	176 765	166 129	81	5 347	5 208
Osjecko–Baranjska	330 506	277 245	9 784	28 866	14 611
Pozesko–Slavonska	85 831	76 118	221	5 616	3 876
Viroviticko–Podravska	93 389	83 554	255	6 612	2 968
Vukovarsko–Srijemska	204 768	160 277	2 047	31 644	10 800
Bjelovarsko–Bilogorska	133 084	109 871	1 188	9 421	12 604
Közép–Horvátország					
Karlovacka	141 787	119 490	32	15 651	6 614
Koprivnicko–Krizevacka	124 467	119 450	108	2 408	2 501
Krapinsko–Zagorska	142 432	140 212	25	224	1 971
Medimurska	118 426	112 746	73	248	5 359
Sisacko–Moslavacka	185 387	152 196	148	21 617	11 426
Varazdinska	184 769	180 474	56	761	3 478
Zagrebacka	309 696	297 868	158	2 720	8 950
Grad Zagreb (Zágráb város)	779 145	716 344	841	18 811	43 149
Horvát tengerpart					
Dubrovačko–Neretvanska	122 870	114 621	89	2 409	5 751
Istarska	206 344	148 328	536	14 284	43 196
Licko–Senjska	53 677	46 245	18	6 193	1 221
Primorsko–Goranska	305 505	258 438	516	15 005	31 546
Sibensko–Kninska	112 891	99 838	68	10 229	2 756
Splitsko–Dalmatinska	463 676	446 539	262	5 520	11 355
Zadarska	162 045	151 188	89	5 716	5 052
Összesen	4 437 460	3 977 171	16 595	201 631	242 063

Forrás: <http://www.dzs.hr/Eng/Census/census2001.htm>. Letöltve: 2004. január 6.

Amint azt már az előzőekben említettük, az 1991. évi jugoszláv népszámlálás szerint a horvátországi magyarság még 22 355 főt számlált, viszont 2001. évi horvát népszámlálás szerint jelentősen fogyott a magyar nemzetiségű személyek száma; mindössze 16 595 magyar nemzetiségű személyt regisztráltak a Horvát Köztársaság területén. A horvátországi magyarság 1991 és 2001 között 5 760 fővel csökkent, azaz a lélekszámának 25,76 százalékát veszítette el. A horvátországi magyarság népességfogyásában az alábbi tényezők játszottak főbb szerepet:

Migráció: Az 1960-as években Jugoszlávia a nyugat felé nyitott, vendégmunkások tízezrei indultak, főként Németországba. Sok magyar a horvát területekről is nyugatra távozott (*külső vándorlás*). Számbelileg a vendégmunkások is csökkentették a horvátországi magyarság lélekszámát. Viszont a hazatérő vajdasági – délvidéki – magyar vendégmunkások egy része – eredeti lakóhelye helyett – az Adriai-tenger partján telepedett le. A *belső migráció* – bár nem volt tömegesnek nevezhető – ebben a tekintetben mégis pozitívan érintette a horvátországi magyarság számbeli alakulását. Azonban ez sem segített a magyarság negatív demográfiai mutatóinak javításában. A magyarság lélekszáma továbbra is rohamosan csökkent.

Az 1991-ben kirobbant délszláv háború is jelentős (külső és belső) migrációs hullámot indított el. A horvátországi magyarok közül több ezren voltak kénytelenek – többek között – a siklósi és harkányi menekülttáborokban átvészelni a háborút. A Baranya, Kelet-Szlavónia és Nyugat-Szerémség területéről elmenekült 7 903 magyar nemzetiségű állampolgár jelentős része – becslések szerint fele – Magyarországra, illetve nyugati országokba távozott. Ugyanakkor a szervezett betelepítések következtében 25–30 000, más források szerint 50 000 szerb „menekült” érkezett a Baranyába és Kelet-Szlavóniába horvátországi és boszniai szerb területekről.

Sokan Horvátország biztonságosabb vidékein kerestek menedéket, s ezáltal a belső migrációt valósították meg. A nyugat-szlavóniai magyarságot szintén elűzték a lakóhelyéről, de ők a velük szomszédos szerb falvak házaiba be tudtak költözni.

Az 1995. novemberi „erdődi megállapodás” megnyitotta a megszállt területek Horvátországhoz történő békés reintegrációjának útját, de a menekültek kétoldalú visszatérése csak 1997 nyarán kezdődött meg. 1998 őszéig – a magyar szervezetek becslései alapján – a menekültek 75%-a tért vissza lakóhelyére, vagy rendszeresen látogatja azt.

A délszláv háború során a horvát Duna mente *lakosságának összetételében olyan mélyreható változások következtek be, amelyek hatására a magyarság* – amely 1991-ben még bizonyos településeken abszolút vagy relatív többséget élvezett – a későbbiekben *elenyésző, jelentéktelen helyi kisebbséggé vált, illetve válhat.*

Háborús veszteség: A horvát hatóságok adatai szerint a háború ideje alatt mintegy 1000–1500 – baranyai, illetve kelet-szlavóniai – magyar halálozott el. A már 16 595 fős horvátországi magyarság életében ez érzékeny veszteségnek tekinthető.

Asszimiláció: Akárcsak a szlovéniai (muravidéki) magyarok esetében, a vallás szerepe itt is meghatározó volt. Napjainkra csak azok a horvátországi magyarok, illetve magyar települések tudtak megmaradni, ahol a református hitet követték. A Horvát Római Katolikus Egyház – még az Osztrák-Magyar Monarchia idején is – ragaszkodott a saját területén a horvát papokhoz, illetve a horvát nyelvű istentiszteletekhez. A terület délszláv kézbe kerülésével – mivel a magyar nyelvű iskolák jó részét is megszüntették – a római katolikus magyar településekre az elkerülhetetlen – előbb nyelvi, majd etnikai – beolvadás várt. Az egykori római katolikus magyarság jó része – néhány baranyai magyar településtől eltekintve – az elmúlt száz évben szinte teljesen beolvadt a helyi horvátságba. Ugyanakkor az asszimilációhoz kapcsolódó szórványosodás előmozdította a „vegyes házasságok” számbeli gyarapodását is. A statisztikák szerint a háború alatt vegyes házasságban született gyermekek

szinte kivétel nélkül horvát „szellemben” nevelődnek. Ugyanis a jugoszláv hadsereg pusztításai miatt azok is horvátokkal szimpatizáltak, akik amúgy más nemzetiségűek voltak.

Kilátástalan gazdasági helyzet: A visszatérő menekülteknek – köztük a magyaroknak is – létbizonytalansággal kell szembenézniük, nincs megélhetési lehetőség. A háború következtében a horvátországi magyarság gazdasági helyzete katasztrofálissá vált. A környék mezőgazdasági és ipari nagyüzemei tönkrementek. A magángazdaságok a modernizációs hitelek hiánya és az értékesítési nehézségek miatt nem tudnak talpra állni. A korábban jól működő háztáji gazdaságokat teljesen kifosztották. A térségben nagy hagyományokkal rendelkező szőlő- és földművelés, valamint az állattenyésztés eszközei szinte teljes egészében hiányoznak. Az utóbbi évek magyarországi közalapítványi támogatásainak köszönhetően valamelyest enyhültek a térség mezőgazdaságának gondjai.²⁷⁶

Területi elhelyezkedés: A horvátországi magyarok több mint kétharmada a szórványban él, főként Kelet-Szlavóniában, illetve Nyugat-Szlavónia – szinte teljesen asszimilálódott – egyes településein.

73. táblázat: A nyugat-szlavóniai szórványtelepülések magyar lakossága (fő) (1910-1991)

	Lakos 1910	Magyar 1910	Lakos 1939-41	Magyar 1939-41	Lakos 1981	Magyar 1981	Lakos 1991	Magyar 1991
Daruvár kommuna:								
Dezanovac	1414	324	...	70	1010	70	1003	62
Govedjepolje	534	280	459	238	241	39	202	33
Imsovac	835	358	...	240	380	57	309	46
Krestelovac	512	332	...	376	207	68	172	73
Trojgleva	820	213	459	238	241	39	412	41
Belovár kommuna:								
Bedenik	1467	781	474	332	686	151	723	117
Velika Pisanica	2524	729	...	600	1616	240	1469	174
Garešnica kommuna:								
Mali Pasijan	együtt:		437	216	244	23	223	16
Veliki Pasijan	849	322	447	205	359	66	374	50
Grubisnopolje kommuna:								
Grbavac	597	315	506	267	387	124	302	108
Pakrač kommuna:								
Brekinjska	561	308	477	298	244	63	199	53

Forrás: SEBŐK László: *A szlavóniai magyar szórványok*, Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, MTA, <http://www.mtaki.hu/>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

A területi elhelyezkedésből következik, hogy a horvátországi magyarság gyakorlatilag – az korábbiakban felsorolt – kilenc baranyai, illetve a kelet-szlavóniai Kórógyon,

²⁷⁶ Az utóbbi évek magyarországi közalapítványi támogatásainak köszönhetően valamelyest enyhültek a térség mezőgazdaságának gondjai. Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

Szentlászlón és Harasztin kívül más településeken kívül sehol sincs többségben. A horvátországi magyarság szinte kivétel nélkül rurális, falusias közegben él. A városok magyarsága gyakorlatilag már asszimilálódott. A horvátországi magyarság érdekképviselői, érdekvédelmi központjának nevezhető Eszéken is csak 1154 fő, az összlakosság 1 százaléka vallotta magát magyar nemzetiségűnek a legutóbbi népszámláláskor.

Oktatási rendszer: A délszláv háború következtében a horvátországi magyar oktatás gyakorlatilag teljesen megsemmisült. A délszláv háborút követően a magyar nyelvű oktatás csak lassan éledt újjá. Napjainkban már inkább a kétnyelvűség (horvát-magyar) dominál azokban az iskolában, ahol magyarul is oktatnak, és egyértelműen a magyar nyelv alárendelt szerepének lehetünk tanúi. Az „*aszimmetrikus kétnyelvűség*” itt is kedvez a nyelvi, majd a későbbiekben az etnikai asszimilációnak.

Természetes fogyás: Az előbbiek ismeretében talán nem lehet csodálkozni azon, hogy az elveszületések száma messze elmarad a halálozások számához képest. A horvátországi magyarság elöregedett, a még magyar többségű települések korszerkezete a jövőre vonatkozóan kilátástalannak mondható.

Az okokat tovább vizsgálva, a magyarság számának csökkenését elősegítette még:

- *a nagy sorsfordulók* (Trianon, 1945-ös visszacsatolás Jugoszláviához),
- *az I. és II. világháború, illetve az ehhez kapcsolódó atrocitások*,²⁷⁷
- „*csonka társadalom*”: a horvátországi magyarság köréből is – 1918, illetve 1945 óta – hiányzik az értelmiség, a tisztviselői réteg.
- betelepítések, kolonizáció.
- *erőszakos politikai nyomás* a két világháború között, valamint a II. világháborút követően az 1960-as évekig.
- a régi hagyományok, népszokások, ősi mesterségek a történelem kihalása.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a horvátországi magyarság esetében a hagyományok, és az egész működő közösség felbomlása komoly veszéllyel fenyeget. Ugyanakkor az elöregedés és gyermektelenség is egyre erőteljesebb. A horvátországi magyarság csaknem egésze olyan körülmények között és annyira elszórtan él, hogy asszimilációjuk csaknem bizonyosra vehető. További fogyásuk egyértelműen prognosztizálható, s a keserű realitás alapján úgy gondoljuk, hogy a következő népszámlálás idején reális alternatívaként kell azzal számolnunk, hogy az itteni magyarok száma – legalábbis a nemzetiségi bevallás alapján – akár a felére is csökkenhet.

²⁷⁷ FÜR Lajos: *Magyar sors a Kárpát-medencében*, Kairosz Kiadó, 2001, 214–217. p.

5. 6. A horvátországi magyarság társadalomstatistikai sajátosságai

A horvátországi magyarság társadalomstatistikai helyzete meglehetősen eltérő képet mutat 1991 előtt, illetve délszláv háború időszaka után.

A legszembetűnőbb változás az *oktatás területén* történt. Az 1991-es háborús események során a horvátországi magyar nyelvű oktatási rendszer gyakorlatilag teljes mértékben megsemmisült, és még az óvodai hálózatot sem sikerült mind a mai napig helyreállítani.²⁷⁸ Ennek elsődleges oka, hogy a súlyos anyagi gondokkal küzdő önkormányzatok nem tudják biztosítani az óvodák fenntartásával kapcsolatos költségeket. A Baranya-háromszögben csak Csúzán, Vörösmarton, Laskón, Várdarócon és Kopácson működik magyar óvoda, valamint 2002 őszén az eszéki Magyar Oktatási és Művelődési Központban két 25–25 fős óvodai csoportot indítottak, és ez négy óvónő alkalmazását teszi lehetővé.

Az általános iskolai oktatás is érzékeny veszteséget szenvedett. Az 1997/1998-as tanévben csak két önálló nyolcosztályos magyar általános iskola működött Horvátországban (Vörösmart, Laskó). Az 1998/99-es tanévtől viszont már a kelet-szlavóniai Kórógy magyar általános iskolája is megkezdte munkáját.²⁷⁹ Néhány településen – közöttük Zágrábban is – kétnyelvű oktatás zajlik. Az anyanyelvápolás (a magyar nyelv és irodalom, történelem, ének–zene, tánc szervezett oktatása) lehetőségei alig néhány horvát tannyelvű általános iskolában biztosítottak. Ennek határfoka igen szerény, jelentősége a megmaradás szempontjából elenyésző. A magyar nemzetiségű általános iskolás diákok száma a háború előttihez viszonyítva a felére csökkent.

Magyar nyelvű középiskolai oktatás Horvátországban jóformán csak Eszéken folyik.

A felsőoktatás tekintetében az Eszéki Egyetemen a tervezett magyar nyelvű pedagógusképzés megindítása nem történt meg. Úgy tűnik, hogy a horvátországi magyarság pedagógus-utánpótlása az anyaországi egyetemekre, főiskolákra járókkal megoldható. A Zágrábi Egyetemen 1994 óta Hungarológiai Tanszék működik az Általános Nyelvészeti és

²⁷⁸ A Magyar Képes Újság 1992. január 23-án megjelent száma szerint az 1991. évi népszámláláskor a Drávásögben 19 310 horvát, 12 857 szerb és 9 920 magyar nemzetiségű polgár élt. A szerb megszállást követően mintegy 17 000 horvát, 6 000 magyar és 5 000 más nemzetiségű (albán, jugoszláv, német, szlovén) menekült el a térségből. A drávásögi magyar tannyelvű iskolákban (Vörösmarton és Laskón), valamint a körzeti iskolákban (Újbezdánon, Sepsén, Csúzán, Nagybodolyán, Várdarócon és Kopácson) megszűnt a magyar nyelvű oktatás. A kimutatás szerint Horvátország háborús övezeteiből megközelítőleg 130 magyar pedagógus menekült el. Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.).

²⁷⁹ Sürgető feladat az általános iskolai tankönyvek magyar nyelvre történő átírása, a magyar iskolák felszerelésének korszerűsítése, javítása, valamint a nemzeti azonosságtudat szempontjából fontos tantárgyak keretében az ún. nemzeti tartalmak megfelelő óraszámban történő tanításának biztosítása.

Orientalisztikai Intézet szervezeti keretein belül, szinte kizárólag nem magyar nemzetiségű hallgatókkal. A felvételi vizsgán is horvát nyelvből és irodalomból kérdezik a jelölteket.

A *felekezeti hovatartozás tekintetében* 1991-ig a baranyai és kelet-szlavóniai magyarság fele-fele arányban vallotta magát katolikusnak és reformátusnak. A katolikus egyházközség a Diakovo-i Püspökséghez tartozik, s a püspöki vikárius személyében ma is csak egyetlen magyar ajkú pappal rendelkezik.

A horvátországi magyar katolikusok anyanyelven történő vallásgyakorlása nem biztosított. A református hívek száma 1991-ben 4 200 körül volt, korábban a bácskai református püspökséghez tartoztak, majd 1993 januárjában a megalakult Horvátországi Református Keresztyén Egyház tagjai lettek.²⁸⁰

A katolikus és a református közösség egyházi vagyona a háborúban megsemmisült, templomai, parókiái, intézményei jelentős részét elpusztították.²⁸¹ A szerb megszállás éveiben három református lelkész látta el egész Baranyában az egyházi teendőket, temetett és esketett felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül. A Magyarországon és Horvátország szabad területein élő menekültek lelki gondozásával és segélyezésével a Délvidéki Református Menekült Misszió és az eszéki székhelyű Elűzöttek Közössége foglalkozott. Ez utóbbi a menekült reformátusokat gyűjtötte össze a kopácsi lelkész, a HMRKE jelenlegi szuperintendensének vezetésével.

A *médiumok tekintetében* is jelentős változás tapasztalható a délszláv háborút megelőzően és azt követően.

A *nyomtatott sajtó* kapcsán fontos hangsúlyoznunk, hogy Horvátországban nem jelenik meg magyar nyelvű napilap. A HMSZ (*Horvátországi Magyarok Szövetsége*) által kiadott „*Magyar Képes Újság*” című hetilaptól a kormány 1997-ben megvonta a támogatást. Azóta magyarországi támogatással, időközönként jelenik csak meg. A HMSZ adja ki az „*Életfa*” című kulturális lapot és az „*Évkönyvet*” is.

A hetilapok kiadásával kapcsolatban sem jobb a helyzet. A kiadására fordítandó horvát kormányzati támogatás elosztásáról évről-évre vita támad a horvátországi magyar szervezetek között. A tárgyaló felek egyetértenek abban, hogy független kiadót és szerkesztőséget kell felállítani, ahol a szakértelem a döntő és nem lehet figyelembe venni a kisebbségi szervezetek

²⁸⁰ 1999. június 6-án hét baranyai, illetve szlavóniai református gyülekezet (Szentlászló, Kopács, Vörösmart, Csúza, Hercegszöllős, Bellye, Eszék) létrehozta a Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyházat (HMRKE), amely becslést adatok szerint a horvátországi református hívek mintegy 60 százalékát fogja át.

²⁸¹ A háború az alábbi baranyai és kelet-szlavóniai templomokban tett kárt: a bellyei templom teljesen kiégett, a laskói templom orgonája leégett, Szentlászló, Kórógy, Kopács, Haraszi és Tordinci templomai a fegyveres harcok alatt rongálódtak meg. Kő és Sepse templomát teljesen kifosztották. Kelet-Szlavóniában az egyházi anyakönyvek nagy része is megsemmisült.

ellentéteit, valamint a közvetlen politikai érdekeket. Ennek érdekében 1996-ban a *HMDK (Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége)* Eszék székhellyel megalakította a *HUNCRO* elnevezésű *Lap- és Könyvkiadó Vállalatot*, amelynek gondozásában jelenik meg az „*Új Magyar Képes Újság*” című hetilap, a „*Horvátországi Magyarság*” című havilap és a „*Barkóca*” elnevezésű gyermekújság. A *HUNCRO* adja ki a *HMDK „Évkönyvét”, a „Rovátkákat” és a „Gazdasági Kalendáriumot” is. A horvát kormány Kisebbségi Hivatala 1998-ban két alkalommal vonta meg a támogatást a kiadóvállalattól. Ennek következtében 1998 júniusától decemberig Horvátországban egyetlen magyar nyelvű nyomtatott sajtótermék sem jelent meg. 1998 decemberében a Kisebbségi Hivatal a hetilap kiadásával a Magyar Egyesületek Szövetségét bízta meg, amely „*Képes Újság*” címmel öt számot adott ki. A horvátországi magyarság tájékoztatására a horvát kormány 1999-ben ismét a „*HUNCRO Lap- és Könyvkiadó Vállalatnak*” adott megbízást. A „*Magyar Egyesületek Szövetsége*” 2002-ben immár a második évfolyamát jelentette meg a „*Horvátországi Magyar Napló*” című időszak kiadványnak, a HMTMT pedig *MAHO (MAgyarok HORvátországban)* néven internetes újságot jelentet meg saját költségén.²⁸²*

Az elektronikus sajtóval kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy a horvátországi magyarok lehetőségei elmaradnak a többi határon túli közösség mögött. A rádiózás gyakorlatilag csak az Eszéki Rádió naponta 30 perces magyar adására terjed ki, amely elsősorban hírműsorokat sugároz.

A televíziózás terén sem jobb a helyzet: magyar nyelvű TV-adással a horvátországi magyarság nem rendelkezik, számukra heti 30 percben az eszéki Szlavón Televízió biztosít megjelenési lehetőséget. A „*Drávatáj*” című kulturális-informatív adás a talán legismertebb magyar nyelvű műsor.

Amint az előbbiekből is kitűnik a horvátországi magyarság nemcsak demográfiai, hanem, társadalomstatistikai sajátosságai terén is jelentős – talán megoldhatatlan – hiányosságokkal küzd.

²⁸² A *MAHO (MAgyarok HORvátországban)* internetes újság: <http://jagor.srce.hr/maho/>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

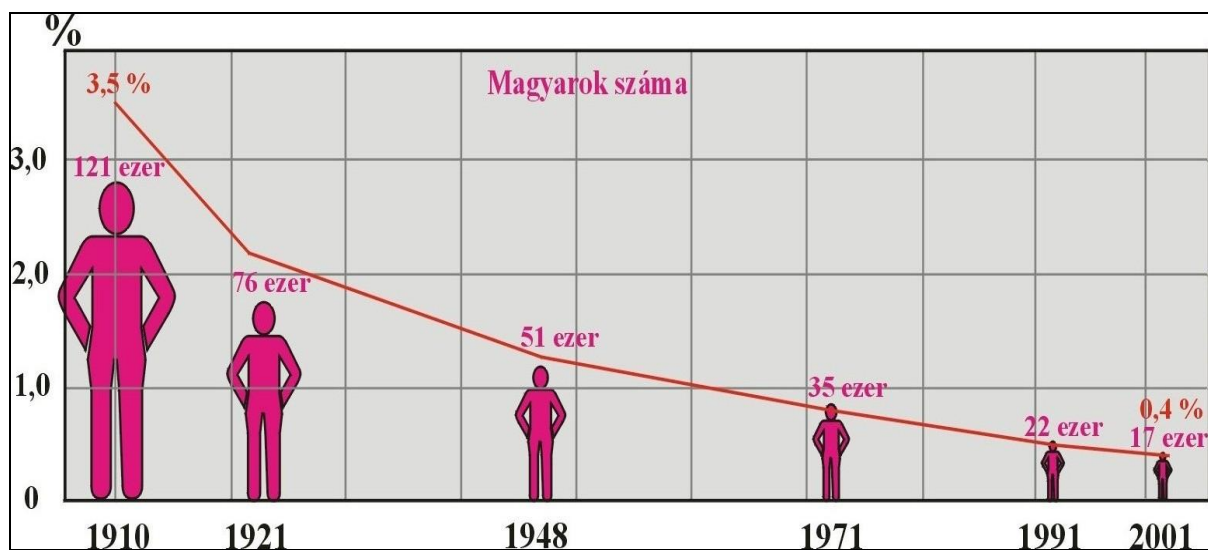
5. 7. Melléklet

34. ábra: A horvátországi magyarság területi elhelyezkedése a Horvát Köztársaságban (2001)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

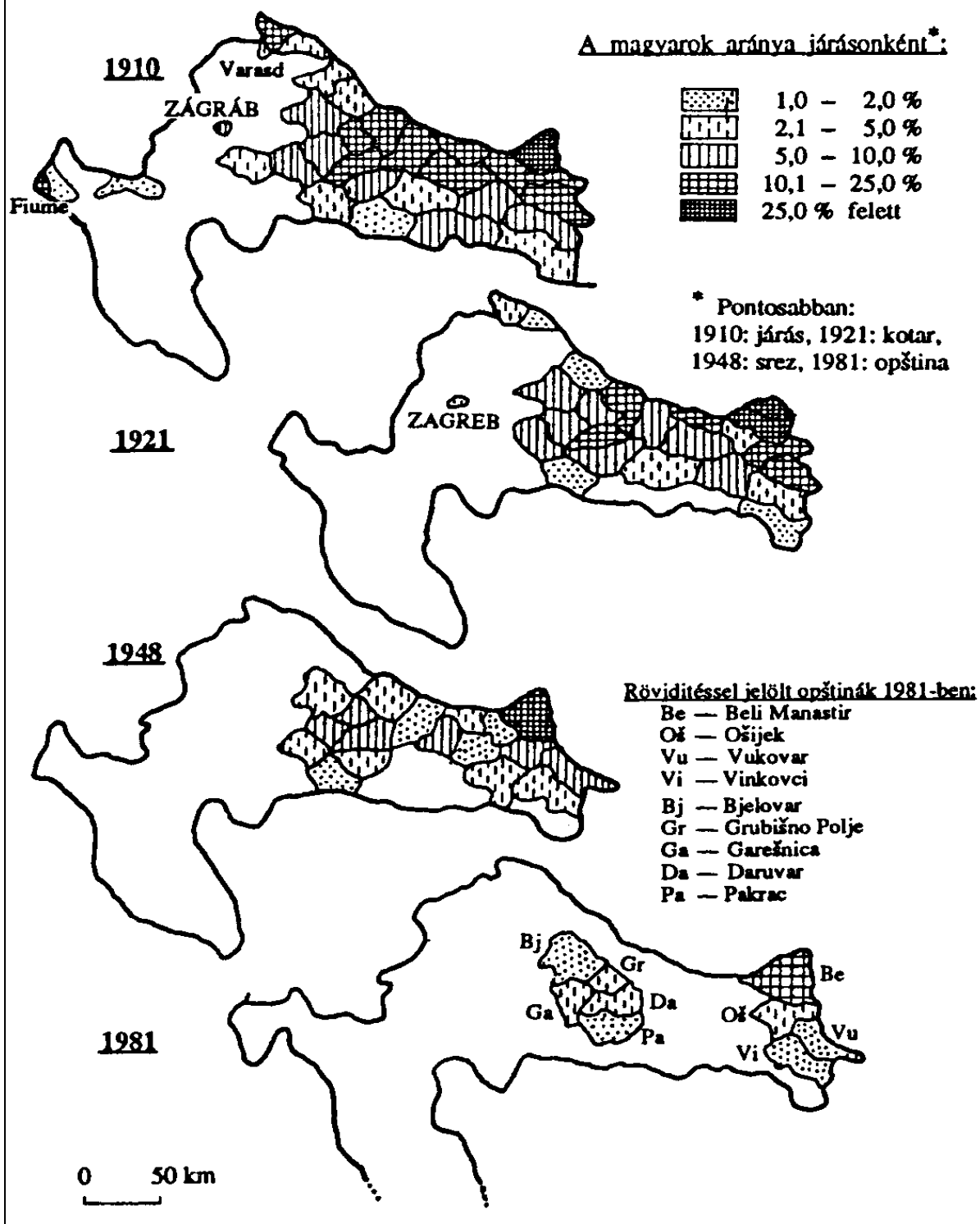
35. ábra: A horvátországi magyarság számának alakulása (fő) (1910-2001)

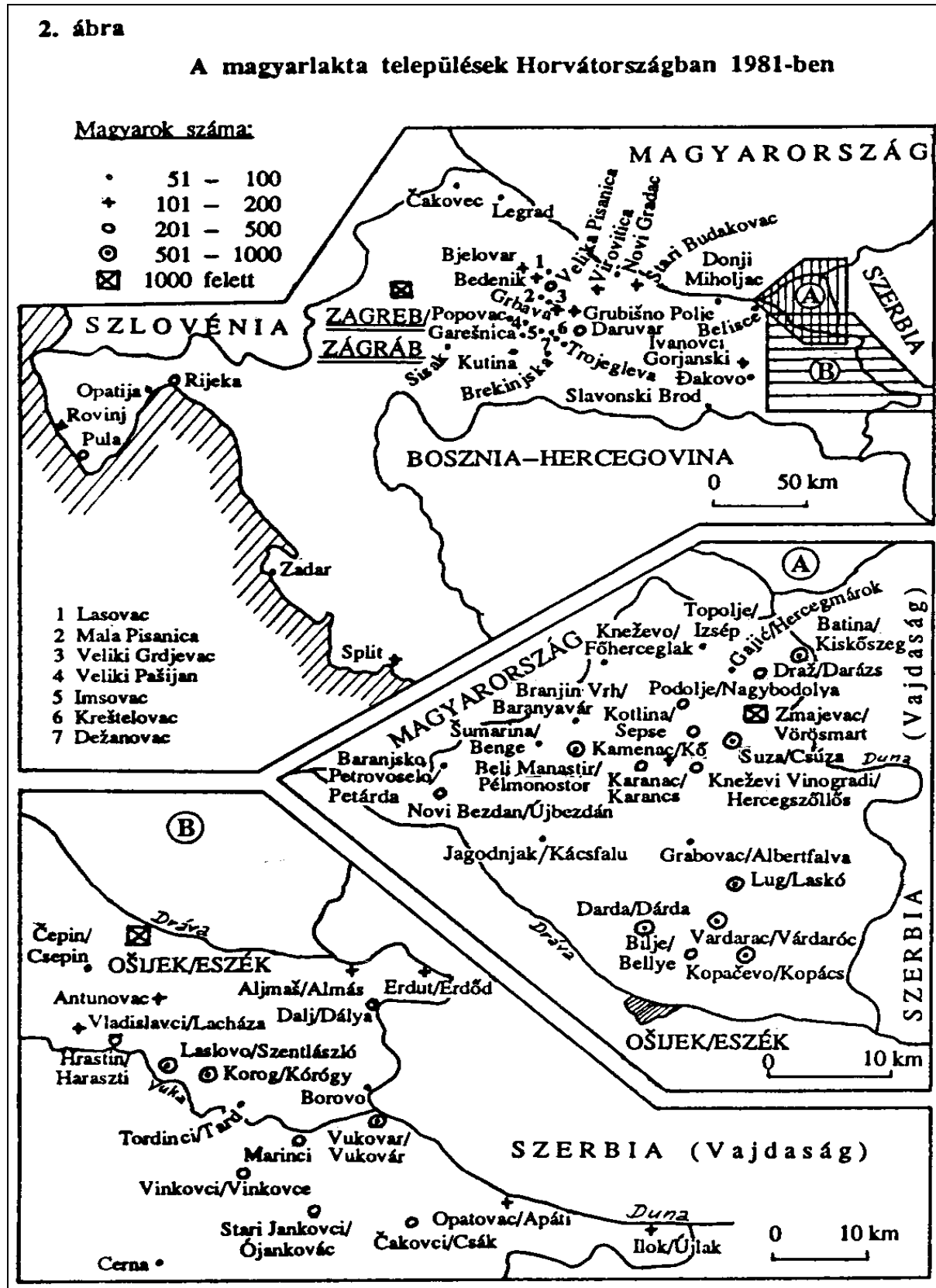
Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

1. ábra

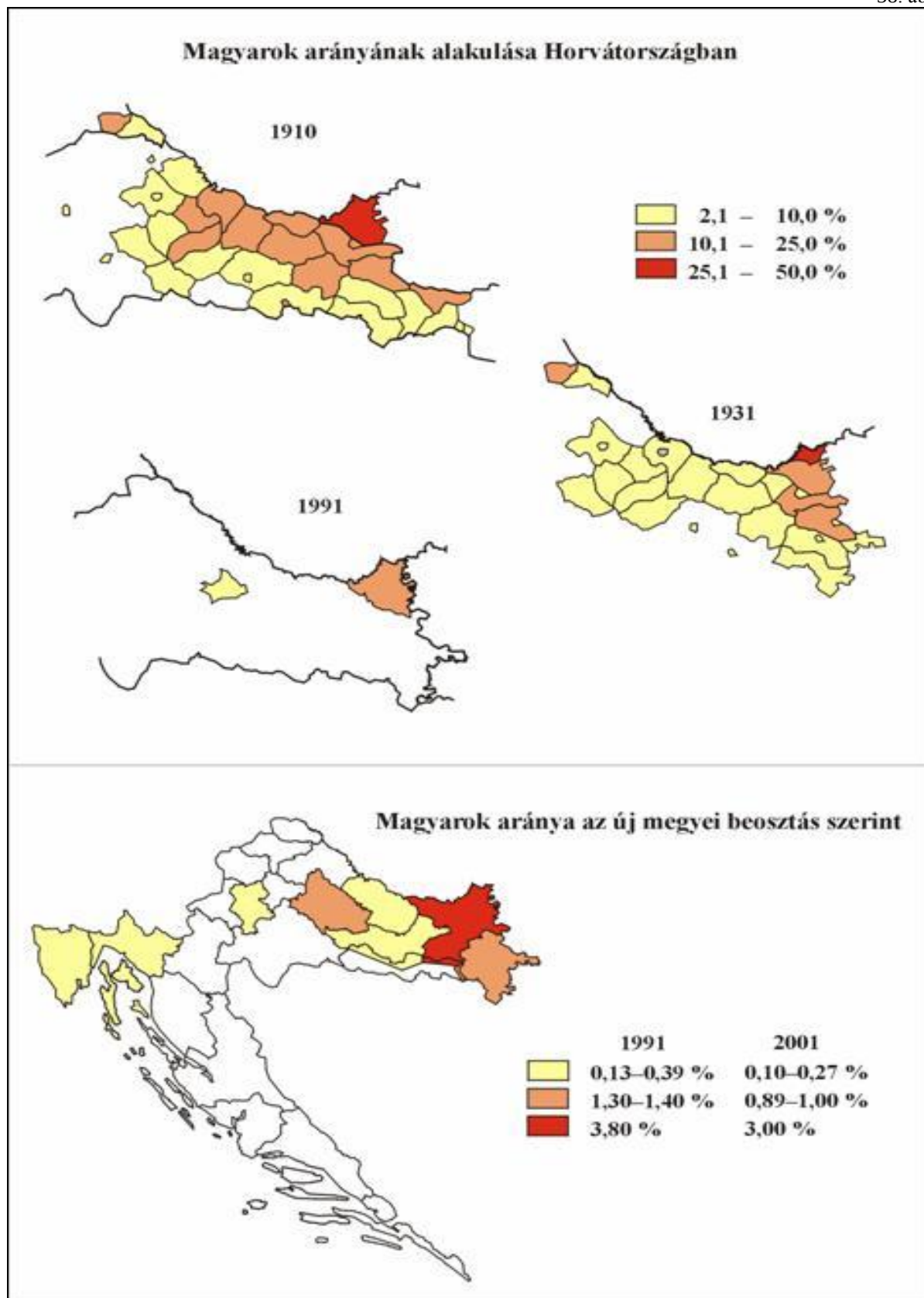
A horvátországi magyarok aránya járásonként a népszámlálások szerint
a jelenlegi Horvátország területén

Forrás: RÉGIÓ, Kisebbség, Politika, Társadalom folyóirat: <http://www.regiofolyoirat.hu>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

Forrás: RÉGIÓ, Kisebbség, Politika, Társadalom folyóirat, <http://www.regiofolyoirat.hu>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

Forrás: SEBŐK László: *A délvidéki demográfiai folyamatok – elsősorban a magyarok vonatkozásában*, Erdélyi Magyar Adatbank: <http://adatbank.transindex.ro>. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 7.)

39. ábra: Horvátország térképe (2007)

Forrás: Az ENSZ honlapja: <http://www.un.org/>. (Letöltés: 2007. július 31.).

5. 8. Felhasznált irodalom

A Pallas Nagylexikona, VII. kötet, A Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Bp., 1900.

Egyezmény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről (1995. április 5.)

Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu.

Horvát Statisztikai Hivatal: <http://www.dzs.hr/>.

Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének honlapja: www.hmdk.hr.

Jugoszláv Enciklopédia, (magyar nyelvű kiadás), I. kötet, Miroslav Krleža Jugoszláv Lexikográfiai Intézet, Zágráb, 1985.

MAHO (Magyarok Horvátországban) internetes újság el <http://jagor.srce.hr/maho/>.

Officina Világévkönyv '94/95 – A Föld 192 országának aktuális adatai, Officina Nova, Bp., 1994.

RÉGIÓ, Kisebbség, Politika, Társadalom folyóirat, <http://www.regiofolyoirat.hu>.

Szerződés a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és az együttműködésről (1992. december 16.)

Ustav Republike Hrvatske, A Horvát Köztársaság Alkotmánya, Zagreb, 1998.

Történelmi Világtlasz, Kartográfiai Vállalat, Bp., 1991.

ARDAY Lajos: *Az északnyugat-horvátországi szórványokról*. in: ARDAY Lajos (szerk.): *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Közép-Európa Intézet, Teleki László Alapítvány, Bp., 1994.

ARDAY Lajos: *Magyarok a Délvidéken*, Jugoszláviában, BIP, Budapest, 2002.

B. JESZENSZKI Béla: *A társországok közjogi viszonya a magyar államhoz*, Budapest, 1889.

BARANYAI Júlia: *Vízbe vesző nyomok*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1976.

BOGNÁR András: *A baranyai lakosság etnikai összetételének változása*. in.: ARDAY Lajos: *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1994.

BOROVSKY Samu: *Bács-Bodrog vármegye*, I. kötet, Magyarország vármegyéi és városai, Országos Monográfiai Társaság, Bp., 1909.

BOROVSKY Samu – SZIKLAY János (szerk.): *Fiume és a magyar-horvát tengerpart, Magyarország vármegyéi és városai*, Országos Monográfiai Társaság, Bp.,

ČURČIĆ, Slobodan – KICOŠEV, Saša: *Development of the population in Baranya – Razvoj Populacije Baranje*, Pélmonostor – Újvidék, 1993.

- CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai (1880–1941)*, KSH, Bp., 1999.
- DOMONKOS László: *Magyarok a Délvidéken*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992.
- ÉGER György: *A Drávaszög demográfiai viszonyai az elmúlt száz évben (1880–1981)*. in: *Magyarságkutatás Évkönyve 1988*, Magyarságkutató Intézet, Bp., 1989.
- FÁBIÁN György: *A rendszerváltás politikájának fő jellemzői Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában*, Acta universitatis szegediensis de Attila József nominatae, Szeged, 1996.
- FRIED Ilona: *Fiume, Magyarok nyomában külföldön*, Enciklopédia Kiadó, Bp., 2004.
- FÜR Lajos: *Magyar sors a Kárpát-medencében*, Kairosz Kiadó, 2001.
- GÖNYEY Sándor: *A Drávaszög néprajzi elkülönítése*, Pécsi Városi Múzeum Értesítője, Pécs, 1942.
- GYÉMÁNT Richárd – DROZDIK Zsuzsa: *A horvátországi magyarság területi és társadalomstatistikai sajátosságai*, Területi Statisztika, KSH, 7. (44.) évfolyam, 4. szám, Bp., 2004.
- GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, második átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005.
- GYÉMÁNT Richárd: *A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005.
- GYÖRFFY György: *Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1966.
- HEKA László – SZONDI Ildikó: *Magyarok a Drávaszögben*, Acta universitatis szegediensis de Attila József nominatae, Tomus XLIV., Fasciculus 5., Szeged, 1993.
- HEKA László: *Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez*, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tomus LII., Fasciculus 4., Szeged, 1997.
- HEKA László: *Az 1868. évi horvát–magyar kiegyezés a sajtó tükrében*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LIV., Fasciculus 9., Szeged, 1998.
- HEKA László: *A délszláv államok alkotmánytörténete*, Gold Press Nyomda, Szeged, 2002.
- HEKA László: *A horvát Sabor (Szábor) jogtörténeti szerepe*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXII., Fasciculus 8., Szeged, 2002.
- HEKA László: *A magyar–horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*, Bába Kiadó, Szeged, 2004.
- HEKA László: *Horvátország kulturális és művészettörténete – Bevezetés a kroatistikába*, Bába Kiadó, Szeged, 2004.

HEKA László: *A horvátok és az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXVI., Fasciculus 10., Szeged, 2004.

HOPPÁL Dezső: *A történelmi Magyarország vármegyéinek címerei*, Cartographia, Bp., 2001.

KATONA Imre (közreadja: LÁBADI Károly): *Búcsúszavak a Drávaszögtől*, Forrás, Szépirodalmi, szociográfiai, művészeti folyóirat, 33. évfolyam, 2001. novemberi szám.

KELECSÉNYI László Zoltán: *Magyar Irodalom*, Atlasz, Athenaeum, Bp., 2000.

KOCSIS Károly: *Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén*, Teleki László Alapítvány, Bp., 1993.

KÓSA László: A szlavóniai magyar reformátusok egyházi és társadalmi állapota 1885-ben, 43. p. In: ARDAY Lajos (szerk.): *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Közép-Európa Intézet, Teleki László Alapítvány, Bp., 1994.

KRISTÓ Gyula (szerk.): *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

LÁBADI Károly: *Magyarok és szomszédaik a Drávaszögben*. in: LÁBADI Károly: *Drávaszögi rovatkák*, HMDK, Eszék, 1993.

LÁBADI Károly: *Drávaszög Ábécé, Néprajzi és folklór tájlexikon*, HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Kft., – Drávaszög Alapítvány, Eszék-Budapest, 1996.

LÁBADI Károly: *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, Akadémiai Kiadó, Bp., 2003.

LÁBADI Károly: *Szétszórásban, A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991–1998*, Timp – Militaria Kiadó, Budapest-Zágráb, 2004.

LÁBADI Károly: *A horvátországi magyarok és könyvkiadásuk (1990–2005)*. in: SIMON Attila (szerk.): *A határon túli magyar tudományos könyvkiadás*, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja – Dunaszerdahely, 2005.

LÁBADI Károly: *Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban*. Forrás: www.mtaki.hu.

LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Talma Kiadó, Pécs, 1998.

MISKOLCZY Gyula: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*, I. kötet, Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1927.

NADILO, Branko: Csáktornya és más várak a Mura mentén, Građevinar, 2004/56. évfolyam, 5. szám.

ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, I. kötet, Bp., 1981.

ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, III. kötet, Bp., 1981.

ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, IV. kötet, Bp., 1981.

- PATAKI András: *A Drávaszög 400 évvel ezelőtt*, Magyar Képes Újság, Eszék, 1992.
- SEBŐK László: *A horvátországi magyarok a statisztikák tükrében*. in.: ARDAY Lajos: *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1994.,
- SEBŐK László: *A 2001. évi horvát népszámlálás magyar nézőpontból*. in: GYURGYÍK László – SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003.
- SEBŐK László: *A délvidéki demográfiai folyamatok – elsősorban a magyarok vonatkozásában*, Erdélyi Magyar Adatbank: <http://adatbank.transindex.ro>.
- SEBŐK László: *A szlavóniai magyar szórványok*, Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, MTA, <http://www.mtaki.hu/>.
- SOKCSEVITS Dénes – SZILÁGYI Imre – SZILÁGYI Károly: *Déli szomszédaink története*, Bereményi Könyvkiadó, Bp., 1994.
- SRŠAN, Stjepan: *Hrvatska Baranja*, Glas Slavonije, Osijek, 1991. október.
- SZÉKELY András Bertalan: *Horvátországi magyar sors a 90-es években – Szétszórásban*. In: *Horvátországi Magyarság*, I. évfolyam, 8-10. szám, Bp., 1994.
- TÍMÁR György: *A Duna-Drávaszög népesedéstörténete*. in: *Baranyai Helytörténetírás*, BML Évkönyv, 1987/1988, Pécs, 1988.
- TVRTKO, Vujity: *Tűzvonalban, ...ami a haditudósításokból kimaradt*, INTERPRESS REKLÁM Kft., Bp., 1992.
- VÁRADY Ferenc (szerk.): *Baranya múltja és jelene.*, I. kötet, Pécs, 1896.
- ZENTAI János: *Baranya megye magyar néprajzi csoportjai*. in: *Ethnographia*, LXXXIX. Évfolyam, 4. szám.

6. Az ausztriai (burgenlandi) magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai

6. 1. Az ausztriai kisebbségekről általában

Ausztriában a kisebbségvédelem már a 1. század közepétől jelentős szerepet játszik. Annak ellenére, hogy Ausztria, közvetlen nyugati szomszédunk kisebbségpolitikájáról – a szűk szakértői kört leszámítva – keveset tud a magyar közvélemény. Ez részben érthető is, hiszen Közép- és Kelet-Európa államaiban az utóbbi évtizedek jelentős politikai, gazdasági, illetve társadalmi változásai elterelték a figyelmet. Ez a folyamat napjainkban sem zárult le, tovább folytatódik. Az információ hiányának másfelől kedvező vetülete is van: nincsenek jelentősebb problémák a többség-kisebbség viszonyában.

*„Az ország területén élő etnikai csoportokat, közösségeket az idők folyamán különböző fogalmakkal jelölték. Az Osztrák-Magyar Monarchiában a jogban a néptörzs (Volksstamm), a politikai életben a nemzetiség (Nationalität) fogalom volt használatos. A két világháború között és közvetlenül a háború után nemzeti kisebbségről (nationale Minderheit) beszéltek, napjaink osztrák jogalkotásában a népcsoport (Volksgruppe) fogalmat használják. Nyilvánvaló azonban, hogy ezek a fogalmak fedik egymást és ugyanazt a kategóriát jelölik.”*²⁸³

Az Ausztriában élő nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó jogszabályok alapvetően kiegészítik egymást.

Az első legjelentősebb kisebbségvédelmi jogszabály még az Osztrák-Magyar Monarchia megszületésének évében jött létre. Az 1867. december 21-én elfogadott alkotmányos érvényű *Alaptörvény (Staatsgrundgesetz)* kimondja, hogy *„Az állam összes nemzete egyenjogú.... Az állam elismeri az országszerte használatos nyelvek egyenjogúságát az iskolákban, hivatalokban és a nyilvános életben.”*²⁸⁴ Az 1867. évi állami alaptörvény kivételes jelentősége abban is mutatkozik meg, hogy jogilag biztosítja a népcsoportok számára – kollektív jogként – az egész közösség védelmét, valamint a saját nyelvű oktatáshoz szükséges eszközrendszert. Az alaptörvényből következik annak támogató jellege, amely biztosítja egy népcsoport megmaradását.

²⁸³ VOGEL Sándor: *A kisebbségi jogok Ausztriában*, Régió, 12. évf., 3. sz., Bp., 2001.

²⁸⁴ A jelenlegi osztrák alkotmány 149. cikkelye az előbb idézet törvényt az osztrák alkotmányjog részének tekinti. Habár szakértői körökben vitás az 1867-es alaptörvény teljességének megítélése, az osztrák jogászok jelentős része mégis érvényesnek fogadja el. KOLONOVITS, Dieter: *Die rechtliche Situation der kroatischen und der slowenischen Volksgruppe in Österreich*. Europa Ethnica 1996. 3–4. 101. p.

A következő jelentősebb dokumentum az I. világháborút elvesztő Ausztriával 1919. szeptember 10-én megkötött *Saint-Germain-en-Laye-i békeszerződés*. A békeszerződés kimondja: „*Osztrák állampolgárok, akik egy faji, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartoznak, ugyanabban – jogilag és ténylegesen – a bánásmódban és garanciákban részesülnek, mint más állampolgárok.*” Az osztrák alkotmány alkotmányos jogszabálynak tartja a *Saint-Germain-en-Laye-i békeszerződés* ide vonatkozó rendelkezéseit (III. rész, V. fejezet, 66–68. cikkely).

Az előbbieken említett rendelkezéseken kívül a békeszerződés vonatkozó cikkelyei biztosítják a népcsoportok részére, hogy nyelvüket – függetlenül, hogy német az államnyelv – a hivatalos ügyekben – szóban és írásban – használhassák. A 68. cikkely értelmében Ausztria könnyítéseket biztosít az anyanyelvi oktatás területén, ott ahol nagyobb számban élnek nem német nyelvű osztrák állampolgárok. Továbbá – vallási, nevelési és jótékonyági célokra – megfelelő összeget biztosít az állami és községi költségvetésből „*a faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó osztrák állampolgárok*” részére, ahol azok „tekintélyesebb” számban élnek.

A *Saint-Germain-en-Laye-i békeszerződés* kisebbségvédelmi cikkelyei az I. világháború után megkötött többi kisebbségvédelmi szerződéshez hasonlóan csak egyéni kisebbségvédelmet biztosítanak²⁸⁵ és nem népcsoportvédelmet. Jogfolytonosságuk azonban mindenképpen pozitívnak tekinthető.

A harmadik legjelentősebb kisebbségvédelmi jogszabály az 1955. május 15-én megkötött „*Osztrák Államszerződés*”, amelyet a szövetséges hatalmak (Nagy-Britannia, Egyesült Államok és a Szovjetunió) kötöttek Ausztriával. Az osztrák államszerződés megtiltotta Ausztria csatlakozását Németországhoz („*Anschluss*”), tömegpusztító fegyverek gyártását és birtoklását, kötelezte a osztrák kormányt a demokratikus szabadságjogok biztosítására. Ezzel összhangban hozta meg az osztrák parlament az Ausztria állandó semlegességét kimondó törvényt, amely deklarálta, hogy az ország semmiféle katonai szövetséghez nem csatlakozik és nem engedi meg, hogy területén idegen államok katonai támaszpontokat létesítsenek.

A jogszabály 1955. június 7-én lépett életbe, miután Ausztria és a szövetséges hatalmak ratifikálták. A kisebbségvédelmi jogszabályokat tartalmazó 7. cikkelye a szövetségi alkotmány 149. cikkelye értelmében alkotmányos jogerővel bír. Az *Államszerződésben* Ausztria visszaállítása és a fasizmustól való felszabadítása után újra rendezték a nemzetiségek

²⁸⁵ GALÁNTAI József: *Trianon és a kisebbségvédelem*, Maecenas Kiadó, Bp., 1989. 76–81. p., 91–93. p.

jogait és egyenjogúságát a németnyelvű többséggel úgy mint egymással. A 6. cikk rendezi az általános emberi jogokat, a 7. cikk²⁸⁶ csak a karintiai és stájerországi szlovén, valamint a burgenlandi horvát nemzetiségek jogait rendezi, a magyar és a cseh nemzetiségeket nem említi meg.

Az *Osztrák Államszerződés* 7. cikkelye csak a szlovén és horvát kisebbségekhez tartozó osztrák állampolgárokról beszél, tehát egyéni és nem kollektív jogokat véd. Egyetlen kollektív vonatkozású előírása az 5. bekezdés, amely a burgenlandi horvát és a karintiai és stájerországi szlovén lakosságot védi az ellene irányuló cselekedetek ellen. Ugyanakkor szűkebb a *Saint-Germain-en-Laye-i békeszerződésnél*, mert csak a karintiai és stájerországi szlovén és a burgenlandi horvát kisebbségekre vonatkozik és nem Ausztria valamennyi kisebbségére, tehát a burgenlandi magyarokra sem. Végrehajtását azonban több belső jogszabály biztosította és biztosítja ma is.

Az *Osztrák Államszerződés* (1955) után 1976-ig kellett várni, amire a magyar és a cseh népcsoportokat is hivatalosan elismerték Ausztriában. A két időpont (1955–1976) között voltak ugyan még kisebbségvédelmi rendelkezések, de ezek jórészt csak az 1955-ben hivatalosan elismert – karintiai és stájerországi szlovénokra, valamint a burgenlandi horvátokra vonatkozott.

Az Ausztriában élő népcsoportok jogainak védelmében az 1976. évi un. „*Népcsoporttörvény*” (Volksgruppengesetz) kivételes jelentőséggel rendelkezik. Különös jelentőségű egyfelől, mert hivatalosan is elismeri – a karintiai és stájerországi szlovénok, valamint burgenlandi horvátok mellett – a burgenlandi magyarságot, valamint a bécsi cseh népcsoportot. A jogszabály hatálya a bécsi magyarságra és a bécsi szlovákokra csak 1992-ben, a romákra pedig 1993-ban terjedt ki. Másfelől, mert valamennyi népcsoport jogainak biztosítását írja elő.

Az 1976. évi *Népcsoporttörvény* elsősorban a népcsoportot, mint közösséget védi, tehát főként kollektív jogokat véd. Ugyanakkor az egyén számára is jogokat biztosít.

A jogszabály általános rendelkezései között megtalálható a népcsoport fogalmi elemeinek meghatározása, amelynek a következő objektív jellemvonásai vannak:

- a szövetségi terület részein laknak,
- ott honosak (*beheimateten*), azaz őshonosak,
- osztrák állampolgárok,

²⁸⁶ A 7. cikkely bevezetésének oka az volt, hogy a II. világháború után Jugoszlávia igényt támasztott Karintia egyes területeire. A nagyhatalmak ezt nem fogadták el, ellenszolgáltatásképpen Ausztriának azonban biztosítania kellett a szlovén és a horvát kisebbség jogait.

- nem német anyanyelvűek,
- saját népjellegzetességekkel (*Volkstum*), azaz identitással rendelkeznek.

Az osztrák jogfelfogás értelmében nem tartoznak a népcsoportokhoz a menekültek és a bevándorlók, még akkor sem, ha letelepültek Ausztriában és osztrák állampolgárságot nyertek. A kérdés annál is inkább megemlítendő, mert Ausztriában nagy számban élnek az 1945-1948 és 1956-os évek magyar, az utóbbi két évtized erdélyi magyar és az 1968-as év prágai tavaszának cseh menekültjei, valamint horvát és szlovén vendégmunkások.

A törvény biztosítja a népcsoportok képviseletét, amelyek – a II. fejezet értelmében – tanácsokat hozhatnak létre.

A törvényben a következő áll: a népcsoporttanács (*Volksgruppenbeirat*) „a szövetségi kormány és a miniszterek tanácsadói.... a népcsoporttanács tagjai helyzetük javítására ajánlatokat tehetnek.” Fontos emléteni, hogy a népcsoporttanácsok meghallgatása kötelező az adott népcsoportot érintő jogszabály vagy egyéb intézkedés meghozatala előtt. Az egyes népcsoporttanácsok tagjait – a népcsoportszervezetek javaslatának figyelembevételével – a szövetségi kormány nevezi ki. A kinevezés ellen a népcsoportszervezetek fellebbezéssel élhetnek. A osztrák szakértők véleménye szerint ezek a tanácsok ellátják a népcsoportok politikai képviseletét is.

Alapvető jelentőségű a „*Népcsoporttörvény*” III. fejezete, amely előírja a népcsoportoknak az állam részéről történő támogatását.

Az 1976. évi „*Népcsoporttörvény*” elméletileg anyagilag támogatja az egyes népcsoportokat, így a burgenlandi, illetve – 1992 óta a bécsi – magyarságot is, azonban a törvény gyakorlati alkalmazása anyagilag ellehetetleníti a népcsoportok helyzetét. A burgenlandi magyarság az 1999-ben vásárolt bécsi közösségi helyiséggel anyagilag csődhelyzetbe került. A vételár és az átalakítás összesen 4,5 millió osztrák schillinget tettek ki. Támogatás híján, a hosszúlejáratú kölcsön visszafizetése szinte „két vállra” fektette a burgenlandi magyarságot.

Az *Osztrák Alkotmánybíróság* szerint a kisebbségvédelem nem merülhet ki az egyenlőség elvének biztosításában, valamint a diszkrimináció tilalmában, hanem megköveteli azt, hogy a kisebbségek számára egyéb (pl.: anyagi) előnyöket biztosítsanak. Így elméletileg az anyagi támogatások kapcsán is ki kell kérni az illetékes népcsoporttanácsok véleményét, amelyek javaslatot tehetnek az anyagi eszközök felhasználásáról.

A törvény IV. fejezete biztosítja, hogy a „*topográfiai jelzéseket*” a német nyelvű megjelölések mellett, az adott népcsoport nyelvén is ki kell állítani.²⁸⁷

A törvény V. fejezete hivatott a népcsoportok hatóság előtti nyelvhasználatának rendezésére. A törvény azt is előírja továbbá, hogy az osztrák hatóságok (pl.: bíróság előtt) kötelesek a népcsoportok tagjainak szabad nyelvhasználatához szükséges feltételeket biztosítani, ellenkező esetben az intézkedés elmaradása a hatósági eljárás érvénytelenségét vonhatja maga után.

A magyaroktól eltérően a horvát és a szlovén közösségek fenntartással fogadták a *Népcsoporttörvényt*, egyebek mellett a következő fontosabb rendelkezéseket sérelmezték: a törvény szűkíti az *Osztrák Államszerződés* rendelkezéseinek körét. Ugyanis csak a népcsoportok megőrzését, fenntartását (*Erhaltung*) biztosítja és nem írja elő azok kibontakoztatását (*Entfaltung*). Továbbá a kétnyelvű topográfiai jelzésekkel kapcsolatban nehezményezték, hogy azokat csak ott lehet elhelyezni, ahol a lakosság 25%-át az adott népcsoport alkotja. Szintén vitatott kérdés volt, hogy a népcsoporttanácsokba olyan politikai pártok képviselői is bekerülhettek, akik ellenzik a népcsoportok jogainak kiterjesztését. Ez előbbieken említett rendelkezések – nem teljes körű – felsorolása eredményezte azt, hogy a szlovénok csak 1989-ben, a horvátok pedig csak 1993-ban hozták létre saját népcsoporttanácsaikat.

A *Népcsoporttörvény* végrehajtásához egyéb jogszabályokat kell hozni, ezért hiányzik a self-executing jelleg, s ezáltal a jelen jogszabály eltér a korábban tárgyalt „alaptörvényektől”. Ennek fényében a végrehajtáshoz az osztrák szövetségi kormány a magyar népcsoport vonatkozásban az alábbi rendeleteket hozta:

– A szövetségi kormány 1977. január 18-i rendelete a népcsoportok tanácsairól. Ezt 1992-ben, illetve 1993-ban módosították, mivel a hivatalosan elismert népcsoportok száma bővült. Jelenleg hat népcsoportot (burgenlandi horvát, karintiai és stájerországi szlovén, burgenlandi és bécsi magyar, bécsi csehek, bécsi szlovákok, valamint a romák) ismernek el hivatalosan Ausztriában.

– A szövetségi kormány rendelete azoknak a területrészeknek a meghatározásáról, ahol a topográfiai jelöléseket és feliratokat nemcsak német, hanem horvát és magyar nyelven is fel kell tüntetni.

²⁸⁷ Burgenlandban a kétnyelvű helységnévtáblák használatára csak négy település kapott jogot (Alsóőr – Unterwart, Felsőpulya – Oberpullendorf, Felsőőr – Oberwart és Őrisziget – Siget in der Wart). Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/>. (Letöltés ideje: 2007. július 25.)

– A szövetségi kormánynak 2000. június 5-i rendelete azoknak a bíróságoknak, közigazgatási hatóságoknak és egyéb hivataloknak a meghatározásáról, amelyek a német nyelv mellett a magyar nyelvet pótlólagos hivatalos nyelvként használhatják.

Végül, a 2000. évi szövetségi alkotmánymódosítás szintén alapvető fontosságú jogszabály, amelynek – módosított – 8. cikkelye az alábbiakat mondja ki:

(1) *„A német nyelv, a nyelvi kisebbségek számára a szövetségi törvénykezés által biztosított jogok csorbitása nélkül, a Köztársaság államnyelve.*

(2) *A Köztársaság (a Szövetség, a tartományok és a községek) elismerik természetes nyelvi és kulturális sokszínűségüket, amely az őshonos népcsoportok által jut kifejezésre. E népcsoportok nyelvét, kultúráját, fennmaradását és fenntartását tiszteletben kell tartani, biztosítani és támogatni kell.*”

A módosított alkotmánycikk 2000. augusztus 1-jén lépett érvénybe. Ezzel az Ausztriában élő népcsoportok, azaz kisebbségek régi vágya teljesült.²⁸⁸

Zárógondolatként megemlítendő az ET Tanácsadó Bizottságának jelentése, amelyet az osztrák országjelentés alapulvételével alkotott meg. A jelentés – személyes vizsgálatok alapján – megállapítja, hogy a horvát, a szlovén, a magyar, a cseh, szlovák és a roma kisebbség kapcsolata a többségi osztrák nemzettel harmonikus, a kapcsolat további jellemzője a tolerancián alapuló együttélés. Ugyanakkor a jelentés hibákat is megállapított: indokolt a magyar, a cseh és a szlovák nyelvoktatás intézményeinek megerősítése és fejlesztése, továbbá a médiahasználatban is reformokra van szükség. Példaként a magyar, a cseh és a szlovák kisebbségi média említhető. Burgenlandban a horvát kisebbség helyzete a legkielégítőbb, a magyaroké kevésbé jó. Mégis jelentős távolság van a burgenlandi magyarok és a kárpátaljai, illetve a vajdasági magyarok helyzete között, az előbbiek javára.

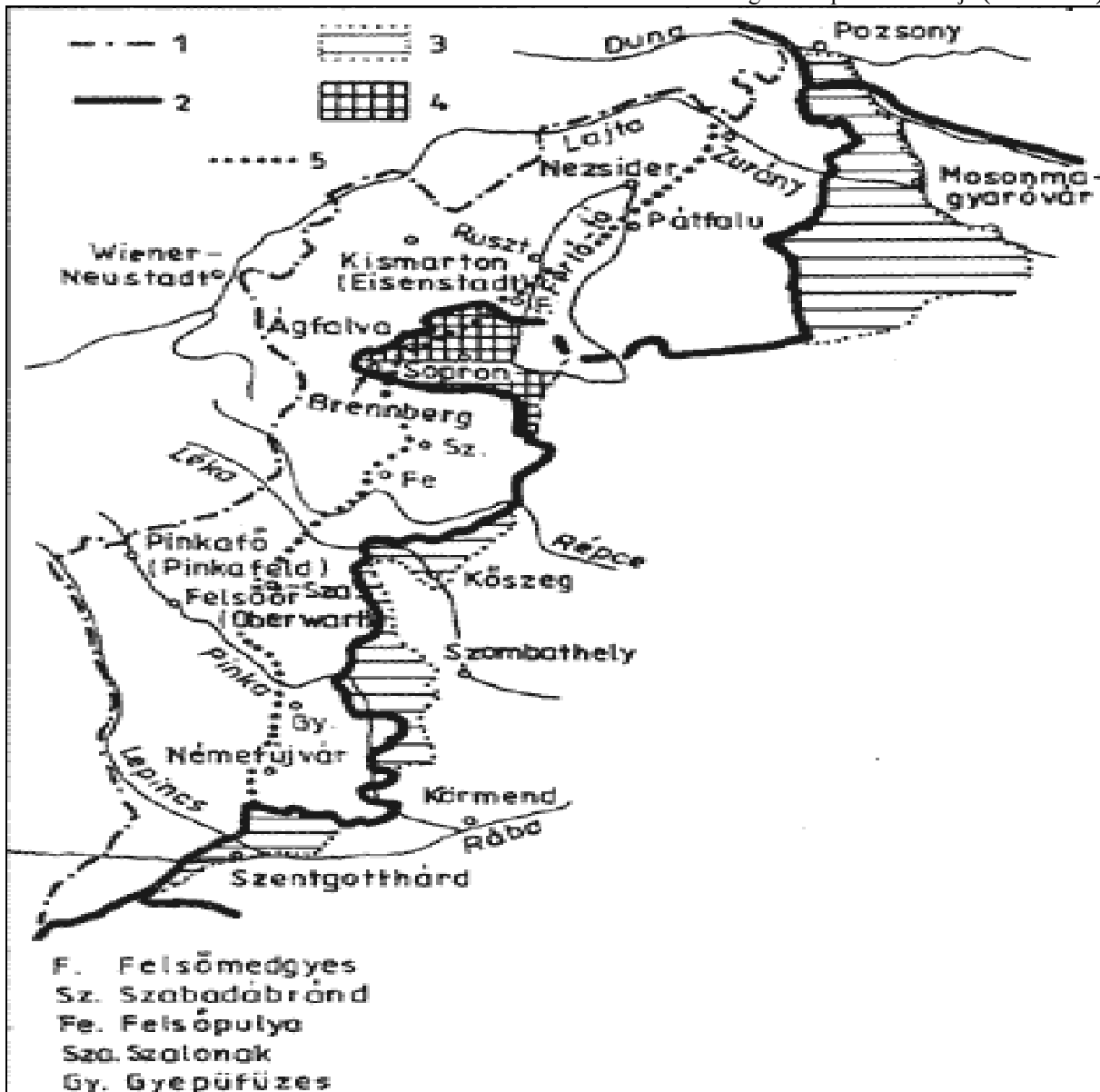
Remélhetőleg, Magyarország 2004. május 1-én történt EU csatlakozásával tovább javul Magyarország és Ausztria amúgy is jó kapcsolata, valamint a „maroknyi” burgenlandi magyarság demográfiai helyzete is rendeződik.

²⁸⁸ GYÉMÁNT Richárd: *A burgenlandi magyarság a statisztikai adatok tükrében*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007, 79. p.

6. 2. Burgenland körülhatárolása

Burgenland az Osztrák Köztársaság legfiatalabb tartománya (*Bundesland Burgenland*). Az I. világháborút lezáró, Párizs körül megkötött békeszerződések (Saint-Germain-en-Laye, Trianon) „vívmányaként” jött létre. Azt megelőzően ilyen nevű tájegység, illetve tartomány nem létezett. Burgenland három történelmi, Ausztriával szomszédos magyar vármegye nyugati, jórészt németek lakta területéből jött létre.²⁸⁹

40. ábra: Burgenland problematikája (1918-1922)

Forrás: Jelmagyarázat: 1., Magyarország határa, 1914, 2., Magyarország határa, 1920, 3., nem teljesült osztrák igény, 4., népszavazás, 1921, 5., „Lajtabánság”, 1921. Forrás: Köztes-Európa Térképtár: www.terkepek.adatbank.transindex.ro (Letöltés ideje: 2007. január 7.)

²⁸⁹ GYÉMÁNT Richárd: *A burgenlandi magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai*, KSH, Területi Statisztika, Bp., 2005/1., 33. p.

A „*Burgenland*” elnevezés hivatalosan először 1921-ben jelent meg. A magyarországi használatban való megjelenése az 1930-as évekre tehető. A fogalom megalkotója dr. *Alfred Wallheim* bécsi egyetemi tanár, aki az új tartomány első tartományfőnöke volt. A Burgenland megjelölés a elcsatolással érintett három magyar vármegye – *Moson, Sopron és Vas* – német nevének (*Wieselburg, Ödenburg, Eisenburg*) utolsó szótagjából képezve alakult ki. Az I. világháborút követően osztrák igények merültek fel Pozsony (*Preßburg*) és környéke kapcsán is, amely a negyedik elcsatolással érintett terület lett volna, de erre nem került sor. A tartomány létrejöttét megelőzően a térség német nyelvű lakói egyszerűen „*Nyugat-Magyarország*” („*Westungarn*”) elnevezéssel illeték a kérdéses területet.

Burgenland területén alapvetően három jelentős, őshonos népcsoport található, a magyar mellett a német, valamint a horvát.

A horvátok „*Gradišće*” (Gradiscse) elnevezéssel illetik Burgenland területét. A gradiscsei horvátság nyelvileg és néprajzilag elkülönült csoportot képez a horvát népen belül. A „*Gradišće*” elméletileg a német „*Burgenland*” tükörfordítása. Ugyanakkor megtévesztő is, ugyanis ezt a megjelölést az egész egykori Nyugat-Magyarországra értik; tehát a Magyar Köztársaság államhatárain belül élő nyugat-magyarországi horvátjaink (pl.: a Kőszeg és Sopron környéki települések horvátsága) is „*gradišćei horvátok*”. Holott Sopron és Kőszeg, valamint az azokat határainkon belül „környező” falvak nem Burgenlandhoz tartoznak.

A „*Burgenland*” elnevezés magyar megjelölésére vonatkozóan a haza szakirodalom jelentősen megosztott. Egyes szerzők – például Juhász László – a német elnevezéshez kapcsolódóan a „*Várvidék*” megjelölést szorgalmazzák a kérdéses területre.²⁹⁰ Többek között azzal érvelnek, hogy az „*Őrvidék*” elnevezés azért sem ajánlatos, mert évszázadok óta így hívják a Pinka folyócska völgyének Gyepűfüzes (Kohfidisch) és Pinkafő (Pinkafeld) között húzódó szakaszát. Mivel ez a tájegység, a „*Felső-Őrség*” csak egy töredéke Burgenland egész területének, így helytelen lenne ezt az elnevezést az egész tartományra kiterjeszteni. Mások – például Botlik József²⁹¹ – „helytelennek és történelmietlennek” tartják a „*Várvidék*” elnevezést, helyette inkább az „*Őrvidék*” elnevezést javasolják.

²⁹⁰ JUHÁSZ László: *Burgenland, Várvidék*, Antológia Kiadó, Lakitelek, 1999, 10. p.

²⁹¹ BOTLIK József: *Az örök ivadéakai*, Kincses Kalendárium 2005, Két zsiráf kft., Bp., 2005.

Óvakodni kell azonban a kérdéses terület vonatkozásában az „Őrség” elnevezés használatától. Ugyanis a magyar szakirodalom – földrajzi értelemben – két „Őrséget” ismer, az ún. „Alsó”²⁹² és Felső-Őrséget”.

Az ún. „Felső-Őrség” a történelmi Vas vármegye Rába folyón túli területén, az Árpád-kori gyeplő vidékén a Pinka völgyében fennmaradt magyar településcsoport, nyelvsziget neve. A XX. század elején Felsőőr, Alsóőr, Őrisziget és Jobbágyi települések tartoztak hozzá. Az egykor határbiztosító magyar lakosságú települések hosszú sora kísért a Rába folyón túli országrészt. Erre utalnak az Őr-, Őri- összetételű, Lő-, Lövő tagú és a Szem, Szemes, valamint a Kolozs településnevek is.

A vidék lakosságában az Árpád-kort követően jelentős arányban megnövekedtek a szomszédos osztrák területekről beköltözők. A hódoltság idejében a Bécs felé irányuló hadjáratok alaposan megtizedelték a középkori magyar lakosságot, akiknek száma a határőrelemek szabadalmának megvonása, illetve korlátozása miatt is csökkent. A németek mellett a törökök elől északra menekülő horvátok is részt vettek a népesség-veszteség pótlásában. A „Felső-Őrség” területe napjainkban teljes egészében Ausztria része.²⁹³

Burgenland területe egy évezreden át a Magyar Királyság szerves része volt. Az „Őrvidék” (illetve a „Várvidék”) elnevezés eredeti értelme gyeplő, határőrvidék, amely kezdetben és távolabban északról a Kis-Kárpátoktól, Pozsony térségétől onnan széles sávban dél felé haladva a Mura folyásáig, a teljes Nyugat-Magyarországon át húzódott. Az „Őrvidék” (illetve „Várvidék”) tája szűkebben az Árpád-kortól értelmezhető, azóta lényegében a történelmi Nyugat-Dunántúl nyugati részét jelentette. A burgenlandi terület nagyságának meghatározásához a történelmi múlthoz kell visszanyúlnunk:

„A Magyarországgal szembeni területi követeléseket hivatalosan 1918 októberében vetették fel az osztrák ideiglenes nemzetgyűlésen a nagy-német eszméket valló képviselők. A Német-Osztrák Köztársaság békekövetsége 1919. június 16-án jegyzékben kérte – mivel az osztrákok által 1919. július 2-án átvett osztrák békeszerződés tervezete Ausztria keleti határának az 1867-es osztrák–magyar határt jelölte ki – Nyugat-Magyarország németek lakta részének a Német-Osztrák Köztársasághoz való csatolását, történelmi jogra, Bécs stb. élelmiszerellátásra, katonai-védelmi (!) szempontokra és a terület népességének óhajára hivatkozva. Az osztrák kérések között szerepelt, hogy a terület népessége népszavazással

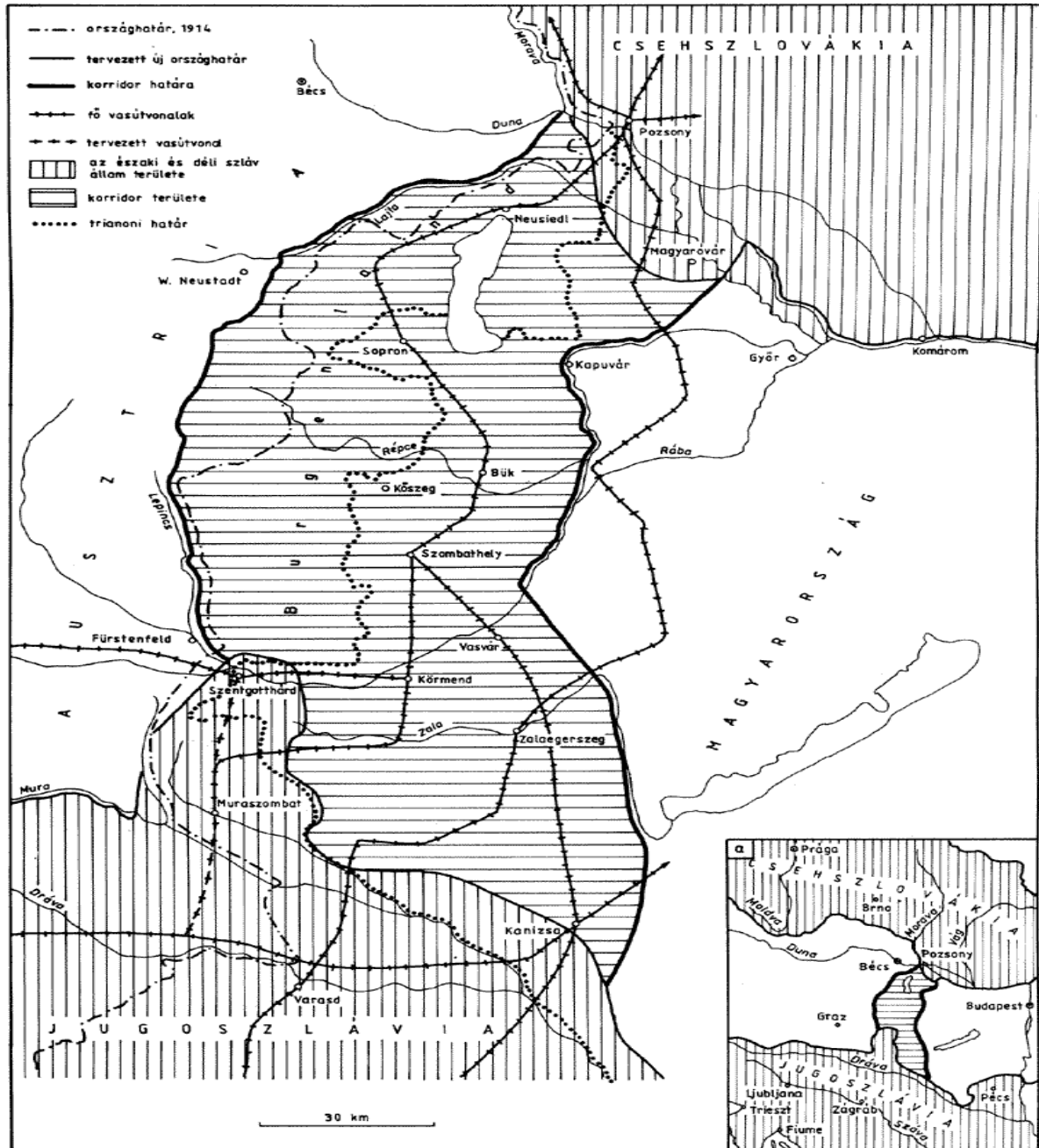
²⁹² Az ún. „Alsó-Őrséghez” – napjainkban Magyarországon a köznyelv ezt hívja „Őrségnek” – 18 település tartozik. Az „Alsó-Őrség” tájegység központja: Őriszentpéter városa. A 18 településből három, Őrihodos (Hodoš), Kapornak (Krplivnik) és Bükkalja (ma Domonkosfa (Domanjševci) településhez tartozik) Szlovénia része. ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, IV. kötet, Akadémia Kiadó, Bp., 1981, 135–137. p.

²⁹³ ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, II. kötet, Akadémia Kiadó, Bp., 1981, 134–136. p.

döntsön hovatarozásáról. Később az osztrák kormány mereven elutasította a magyar kormány népszavazási javaslatát.”²⁹⁴

A burgenlandi terület potenciális jövőképe lehetett volna a „csehszlovák–délsláv korridor” megvalósulása.²⁹⁵

41. ábra: A nyugat-magyarországi szláv korridor terve (1919)

Forrás: Köztes-Európa Térképtár: www.terkepek.adatbank.transindex.ro (Letöltés ideje: 2007. január 7.)

²⁹⁴ LÖKKÖS János: *Trianon számokban*, Püski Kiadó, Bp., 2000, 141. p.

²⁹⁵ Köztes-Európa Térképtár: www.terkepek.adatbank.transindex.ro (Letöltés ideje: 2007. január 7.)

A szláv korridor gondolata nem új keletű, már 1848-ban felmerült Ján Kollárnál, a pánszláv mozgalom atyjánál, majd ezt a gondolatmenetet vitte tovább – már 1914-ben – Thomas Garrique Masaryk és Eduard Benes, Csehszlovákia „alapítói”.

Az elmélet lényege a következő lett volna: Moson, Sopron, Vas és Zala vármegyék területén egy csehszlovák–délszláv „folyosót” kell létrehozni, amely területet megosztották volna Csehszlovákia, illetve a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) között.

A „korridor” létrehozásának történeti és gazdasági alapjai voltak. A történeti ok szerint a korridorral orvosolni lehetne azt a „történelmi igazságtalanságot”, amellyel a magyarok szétválasztották az északi szlávokat a déliektől.

A gazdasági alap értelmében a kereskedelem és a közlekedés biztosítva lenne a két szláv államalakulat között. Csehszlovákia tengeri kikötőhöz jutott volna, s megszűnt volna minden szorosabb kapcsolat az osztrákok és a magyarok között. Ez utóbbi lehetőség megghiúsított volna minden osztrák, illetve magyar revíziós kísérletet.

A békekonferencia nem vette komolyan ezt a követelést és elutasította. Különösen az olasz fél tiltakozott ellene, ugyanis nem fűződött érdeke egy erős Csehszlovákiához, amely egy esetleges olasz-jugoszláv konfliktus esetén a délszlávok oldalát erősítené.²⁹⁶

A kérdéses területet – 4 312 km²-t – az 1919. szeptember 10-én aláírt Saint-Germain-en-Laye-i békeszerződés²⁹⁷, majd az 1920. június 4-én megkötött trianoni békediktátum Ausztriának ítélte. A mai Burgenland területe azonban az előbb említettnél kisebb területű, mert az 1921. december 14-étől 16-áig Sopronban, Brennbergbányán és nyolc környékbeli faluban (Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagycenk, Sopronbánfalva) megtartott népszavazáson a lakosság 65 százaléka Magyarország javára döntött, miáltal 257 km² négyzetkilométer tért vissza az anyaországhoz. Brennbergbányát – amely település ma Sopron megyei jogú város része – nem szokták a „nyolcba” beleszámolni, ott 1921. december 15-én – amíg a többi nyolc faluban 1921. december 16-án – hajtották végre a népszavazást. A soproni népszavazást – az 1921. október 11-13 között az olaszországi

²⁹⁶ PALOTÁS Zoltán: *A trianoni határok*, Interedition, Bp., 1990, 50–51. p.

²⁹⁷ A Saint-Germain-en-Laye-i békeszerződés (1919. szeptember 10.) egyfelől Ausztria másfelől a Szövetséges és Társult Hatalmak között az I. világháború befejezése gyanánt Saint-Germain-en-Laye-ben kötött béke. Hatályba lépett 1920 július 16-án. A békeszerződés értelmében Ausztria régi területéből csupán Salzburg, illetve Vorarlberg tartomány maradt csonkítatlan, kisebb területeket vesztek Alsó- és Felső-Ausztria, valamint Karintia tartományok. Nagyobb területeket szakítottak el Tirol (Dél-Tirol), illetve Stájerország (Dél-Stájerország) tartományoktól. Ellenben Ausztriának jutott Nyugat-Magyarország (a mai Burgenland), amelynek területéből azonban Sopront és környékét a velencei egyezmény folyományaként tartott népszavazás alapján utóbb sikerült megmentenünk. *Révay Lexikon*, XVI. kötet, Révay Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Bp., 1924, 677. p.

Velencében megtartott konferencián létrejött – az un. „*velencei egyezmény*” tette lehetővé, amelyben – olasz közvetítéssel – a magyar és az osztrák fél megállapodott a népszavazásban.

42. ábra: A soproni népszavazásban érintett települések (1921)

Jelmagyarázat: 1., az új országhatár, 2., a népszavazás körzete, 3., Magyarország mellett, 4., Ausztria mellett.
 Forrás: Köztes-Európa Térképtár: www.terkepek.adatbank.transindex.ro (Letöltés ideje: 2007. január 7.)

A soproni népszavazás adatai szerint összesen 26 900 jogosultból 24 063 fő (87,7%) részvétel mellett 15 334 fő (65,16%) szavazott Magyarországra, 8 227 fő (34,84%) pedig Ausztriára, és 502 szavazat érvénytelen volt.²⁹⁸

Sopron törvényhatósági jogú város 37 509 lakója közül 18 994-nek volt szavazati joga. Itt 89,2%-os részvétellel 72,7% szavazott Magyarországra. Ez az eredmény egyértelműen annak köszönhető, hogy az – 1910-ben – 51%-ban németajkú város német lakosainak többsége is Magyarországra szavazott.

A nyolc faluban a 7 900 választásra jogosult 83,9%-os részvételével 54,6%-a Ausztria mellett szavazott. Magyarországra csak a magyarok lakta Nagycenken, valamint a németajkú Fertőbozon és a horvátajkú Kópházán szavaztak többségben. A német többségű – jórészt evangélikus – Ágfalván, Balfon, Harkán és – a többnyire római katolikus – Sopronbátfalván a

²⁹⁸ ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Osiris Kiadó, Bp., 2005, 199. p. ORMOS Mária: *Civitas Fidelissima*, Gordiusz Kiadó, Győr, 1990.

népszavazást megelőző propagandatevékenység miatt meglehetősen jelentős magyarellenesség alakult ki. A soproni népszavazás eredményeképp Sopron városa elnyerte a „*hűség városa*”, a „*Civitas fidelissima*” címet a magyar Országgyűléstől (1922. XXIX. tc.).²⁹⁹ (Később – 2001-ben – a Kormány az 1921. évi soproni népszavazás emlékére a 244/2001. (XII. 14.) kormányrendelettel december 14-ét a „*Hűség Napjává*” nyilvánította. Ugyanis a népszavazás eredményét Sopron városa döntötte el 1921. december 14-én.)

A soproni népszavazást követően, 1922-ben – a nyugat-magyarországi felkelés az ún. hazatérési mozgalom hatására – a Szombathely és Szentgotthárd közötti szakaszon – az 1922. szeptember 17-én kelt népszövetségi határozat értelmében – határkorrekcióra került sor. Ennek során tíz, korábban elcsatolt község – Alsócsatár, Felsőcsatár (utóbbi kettő ma Felsőcsatár), Magyarkeresztes, Németkeresztes (utóbbi kettő ma Vaskeresztes), Kislárda, Nagylárda (utóbbi kettő ma Lárda), Horvátlövő, Pornóapáti, Rendek és Rótfalva – visszatérhetett Magyarországhoz. Az említett településekkel egy időben Ausztriához kerültek Hámortó (Hammer), Léka (Lockehaus) és Pomogy (Pamhagen) települések.

Egy későbbi csereegyezmény keretében újabb két település – Ólmod, valamint Szentpéterfa – tért vissza Magyarországhoz, ugyanekkor Rendeket (Liebing) és Rótfalvát (Rattersdorf) Ausztriához csatolták. 1923. január 1-én – a fent említett települések mellett – Felsőrönök, Felsőszőlők, Pinkamindszent és Rábafüzes határából összesen 1400 kataszteri holdat csatoltak vissza Magyarországhoz. Ugyanekkor Ausztria átvette Lovászd (Luising) települést.³⁰⁰

A felsorolt településeket az I. világháborút lezáró trianoni békediktátummal, kényszerrel 1921. novemberében Ausztriához csatolták. A községek lakói az idegen uralom alatt is ragaszkodtak Magyarországhoz. A győztes országok képviselőiből álló határmegállapító bizottságnál, az osztrák fennhatóság alatt nyíltan, szóban és írásban követelték a visszacsatolásukat. A kérés a nemzetközi fórumokon is megértésre talált és 1923. január 1-én visszatértek az anyaországhoz. Szentpéterfa hősi helytállásáért 1923-ban Vas Vármegye Törvényhatósági Bizottságától megkapta a „*Cummunitas Fidelissima*”, azaz „A leghűségesebb község” címet.³⁰¹

Az említett történelmi események következtében alakult ki Burgenland végleges 3 695 km²-es területe, illetve annak keleti határai.

²⁹⁹ Sopron megyei jogú város honlapja: www.sopron.hu. (Letöltés ideje: 2007. január 7.)

³⁰⁰ SOÓS Katalin: *Burgenland az európai politikában 1918–1921*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1971, 176–177. p.

³⁰¹ Szentpéterfa település honlapja: www.szentpeterfa.hu. (Letöltés ideje: 2007. január 17.)

6. 3. Módszertani megjegyzések a Burgenland területét érintő magyar, illetve osztrák népszámlálásokhoz

Amint azt már említettük, Burgenland 1920-ig a történelmi Magyarország része volt. A magyar népszámlálások (1880., 1890., 1900., 1910. és 1920. évi népszámlálások) eszmei időpontja az adott év december 31. napjának 24. órája volt. Fontos hangsúlyozni, hogy az 1920. évi népszámlálás még magyar népszámlálás volt,³⁰² kivéve a Dél-Burgenland területén található Bónisfalvát (Bonisdorf, ma Vasdobra (Neuhaus am Klausenbach része)). Ennek oka, hogy térségben magyar fegyveres jelenlét volt és Burgenland tényleges átadása csak 1921-ben következett be. Bónisfalva 1920-ban még délszláv megszállás alatt volt, csak később került Ausztriához.

Burgenland települései 1920 előtt 13 járáshoz tartoztak, azt követően pedig hét kerülethez (bizonyos szakirodalmakban járás) (Bezirk). Teljes egészében csak hat járást csatoltak el Magyarországtól.³⁰³ A hat teljes járás hét kerületté alakult át, hetedikként a gyanafalvi kerület (Bezirk Jennersdorf) jött létre. Azok a járasok, amelyeknek csak egy részét csatolták Ausztriához, beleolvadtak a hét kerületbe. A "töredékjárasok" közül a magyaróvári és a rajkai a nezsideri kerület (Bezirk Neusiedl am See) része lett. A körmendi járás a németújvári kerület (Bezirk Güssing) részévé vált. A soproni járás nagyrészt a felsőpulyai kerület (Bezirk Oberpullendorf) része lett, kivéve Fertőmeggyest (Mörbisch am See) és Kelénpatakot (Klingenbach), amely települések a kismartoni kerülethez (Bezirk Eisenstadt-Umgebung) kerültek. Az egykori soproni járásból Lépesfalva (Loipersbach im Burgenland), Somfalva (Schattendorf) és Sopronkertes (Baumgarten) a nagymartoni kerület (Bezirk Mattersburg) része lett. A kőszegi járásból 13 község a felsőpulyai kerület része lett (Hámortó (Hammerteich), Hosszúszeg (Langeck im Burgenland), Hosszúszeghuta (Glasshütten bei Langeck im Burgenland), Kőpatak (Steinbach im Burgenland), Kúpfalva (Kogl im Burgenland)), Lantosfalva (Bubendorf im Burgenland), Léka (Lockenhaus), Létér (Lebenbrunn), Németgyirót (Deutsch Gerisdorf), Pörgölény (Pilgersdorf), Rendek (Liebing), Rőtfa (Rattersdorf) és Salamonfalva (Salmannsdorf)), a többi a felsőőri kerülethez (Bezirk Oberwart) került. A szombathelyi "töredékjáras" települései a németújvári kerületbe kerültek

³⁰² Más egykori magyar területeken (Felföld, Erdély, Délvidék stb.) az 1910. évi népszámlálás volt az utolsó magyar népszámlálás.

³⁰³ A nezsideri járás Moson, a felsőpulyai, a kismartoni és a nagymartoni járasok Sopron, a felsőőri és a németújvári járasok pedig Vas vármegye részei voltak. A németújvári járásból egy település – Nemesmedves – Magyarországnál maradt.

(Csém (Schandorf) kivételével, amely a felsőőri kerületet gazdagította), majd 1951-től még öt község (Abdalóc (Edlitz im Burgenland), Csejke (Eisenberg an der Pinka), Németlövő (Deutsch Schützen), Pokolfalu (Höll) és Pósaszentkatalin (Sankt Katharein im Burgenland)) és az eredetileg németújvári járásbeli Egyházassfüzes (Kirchfidisch) és Hovárdos (Harmisch) átkerült a felsőőri kerületbe. A gyanafalvi kerület a szentgotthárdi „töredékjárásból” alakult ki.

Kezdetben a burgenlandi települések száma 327-re volt tehető (1910–1920), 1991-ben már csak 153 település („*Gemeinde*”) volt Burgenlandban. A nagy változás jelentős részben az 1971-es közigazgatási kérdéseket érintő jogszabálynak („*Gemeindestrukturverbesserungsgesetz*”) tudható be. A 2001. évi osztrák népszámlálási adatok – az MTA Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis (KMKA) szerint – 170 burgenlandi „*Gemeinde*” vonatkozásában láttak napvilágot.

A területi kérdésekkel kapcsolatban külterületi változások is történtek az I. világháború után; Hegyeshalom és Oroszvár (ma: Rusovce, Szlovákia) területéből Kleylemajor, illetve Ürgédpusztá Ausztriához került. Magyarországnál maradtak Féltorony (Albertkázmérpusztá), Köpcsény (Fácánkert), Mosontarcsa (Rohrerfeld) és Pomogy (Mexikópusztá, stb.) külterületéből bizonyos részek.³⁰⁴

Az 1880-1890. évi népszámlálási adatok a jelenlévő polgári népességre, az 1900–1920. évi adatok az összes jelenlévő népességre, az 1934–1991. évi adatok pedig a lakónépességre vonatkoztak. Az osztrák népszámlálások a gondolkodás nyelvét (1923), a társadalmi érintkezés nyelvét (1934), később pedig a családban beszélt nyelvet tudakolták (1951–1991). Az eddigi legutolsó – 2001. évi osztrák – népszámlálás pedig a magánérintkezésben használt nyelvre kérdezett rá.

Az 1923. évi osztrák népszámlálás csak a német, magyar, horvát és egyéb nyelvet közli községenként, de a lábjegyzetben járasonként kimutatja az egyéb kategórián belül a cseh, a szlovák, a szlovén nyelvűek, illetve bizonyos esetekben a cigányok (romák) számát is.

Az 1934. évi osztrák népszámlálás nemcsak a német, a magyar, illetve a horvát nyelvűek számát mutatja ki községenként, hanem a cseh, szlovák, szlovén nyelvűek számát is közli. A népszámlálások adataiban – községenként – a romák száma is kimutatásra került.

³⁰⁴ PÁLHÁZY László (szerk.): *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1991)*, KSH, Budapest, 2000., 14–15. p.

43. ábra: A burgenlandi kerületek elhelyezkedése (2006)

Forrás: Magyarország települései + Budapest anno, (www.alfanet.hu/helyseg/nemet.gcw, Letöltés ideje: 2007. július 27.)

Az 1951. évi népszámlálás sajátos módszertant követ: csak a német, a horvát, illetve a magyar nyelvűeket közli, viszont ezeket második nyelvként is. Nem különbözteti meg a külföldieket.

Az 1961. évi osztrák népszámlálás „újítása”, hogy az osztrák állampolgárokat külön kimutatta.

Az 1971. évi osztrák népszámlálás csak a magyar, a német és a horvát nyelvűekre közöl adatokat. Ugyanakkor az osztrák állampolgárokat is ismertette községenként.

Az 1981. évi osztrák népszámlálás csak a némettel kombinálja a nyelveket (sorrendiség nélkül, illetve csak az idegen nyelv – német sorrendben), azonban a szlovén, a cseh és a vend nyelvet is közli (bár a vend egész Burgenlandban nem fordul elő).

Az 1991. évi osztrák népszámlálás a hagyományos három nyelven kívül (német, horvát és magyar) közli még a szlovén, a cseh, a szerb-horvát, a vend (ekkor sem mutatták ki Burgenlandban) valamint a török nyelvűek számát is.³⁰⁵

A 2001. évi osztrák népszámlálás kérdőívein a német – a hivatalos államnyelv – mellett felsorolásra került a hat hivatalosan is elismert ausztriai népcsoport nyelve is (szlovén, burgenlandi horvát (gradicanski hrvatski), magyar, cseh, szlovák és roma nyelvek). Ezek mellett más nyelvek is beírhatók a kérdőívbe. A 2001. évi osztrák népszámlálás a család, a rokonság, vagy a barátok körében beszélt nyelvre (Umgangssprache) kérdezett rá.

Összességében elmondható, hogy a nyelvi adatok vonatkozásában az osztrák népszámlálási rendszer meglehetősen bonyolult és egyáltalán nem egységes. Már a népszámlálási alapelvekből is hiányzik az egységes normatív szempontrendszer. A 2001. évi népszámlálás egyrészt nem az anyanyelvre kérdez rá, másrészt megkülönbözteti az osztrák állampolgárt a külfölditől, harmadsorban az országban tartózkodó, de állandó lakóhellyel nem rendelkező – főként szezonális munkások – személyeket nem veszi számba.³⁰⁶

³⁰⁵ PÁLHÁZY László (szerk.): *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1991)*, KSH, Budapest, 2000., 16–20. p.

³⁰⁶ BAUMGARTNER, Gerhard: *Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001. évi osztrák népszámlálás tükrében*, 158. p. in: GYURGYÍK László – SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából, 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003.

6. 4. Magyarok Moson vármegye Ausztriához csatolt részében

Moson vármegye (*Komitat Wieselburg*, illetve *Wieselburger Gespanschaft*) a kisebb területű vármegyék közé tartozott, területe: 1 937 km² volt. A vármegye 59 településéből 28 falut csatoltak Ausztriához. A történelmi vármegye három járásból állt; a magyaróváriból kettő, a nezsideriből 19, a rajkaiból pedig, hét település lett Ausztria része.

A történelmi Magyarország mezőgazdaságilag egyik legfejlettebb vármegyéjét 1910-ben, az utolsó magyar népszámlálás alkalmával 94 479 fő lakta. A népsűrűség 48,8 fő/km² volt. Moson volt az egyedüli a 64 magyar vármegye közül, ahol a német nemzetiség³⁰⁷ alkotta a lakosság többségét (55%). A magyarság számaránya mindössze 34,9% volt, a horvátok 8,6%-é, az egyéb kategória pedig, 1,5%-ot számlált.

A XIX. században a vármegye területén nagy urasági gazdaságokon majorságok alakultak ki. A nagybirtokok munkaerő-szükségletének megoldására Kapuvár és Pozsony környékéről nagy létszámú magyar betelepítések történtek. A legnagyobb birtokok az Esterházy család tulajdonában voltak (Paulhof, Apetlonerhof stb.).³⁰⁸ Az említett magyar munkaerő a II. világháború utáni³⁰⁹ kedvezőtlen gazdasági helyzet miatt kivándorolt. Ma már csak elvétve találkozhatunk a hajdani majorsági munkások utódjaival.

³⁰⁷ A népesség többségét kitevő németek – a „*heidebauerek*” – közismerten vagyonos és művelt társadalmi rétegnek számítottak. Amióta az idők viharai miatt a magyar köznemesség a vármegyéből kiveszett, annak helyét a gazdálkodó „*heidebauer*” lakosság foglalta el, amely mellett csak nagy uradalmak és szegény zsellérek voltak, s így a közép és kis birtokos osztálynak jóformán ez a jómódú nép az egyedüli képviselője. Rodiczky Jenő szerint a legtipikusabb „*heidebauer*” települések Mosonszolnok, Mosonszentpéter, Mosonszentjános (ez utóbbi kettő ma Jánossomorja része), Mosontarcsa (Tadten) és Mosonszentandrás (Sankt Andrä am Zicksee) voltak. Mosonmagyaróvár város honlapja: www.mosonmagyarovar.hu. (Letöltés ideje: 2007. június 2.)

³⁰⁸ A Pallas Nagylexikona, VIII. kötet, Bp., 118. p.

³⁰⁹ A II. világháborút lezáró párizsi békeszerződés (1947) értelmében Magyarország köteles volt további három, egykor Moson vármegyei falut (Dunacsún (Čunovo), Horvátjárfalu (Jarovce) és Oroszvár (Rusovce)) Csehszlovákia (ma: Szlovákia részei) részére átadni. További két – Csehszlovákia által igényelt – falu, a korábban németajkú Rajka (németül: Ragendorf) és az egykor horvátajkú Bezenye (horvátul: Bizonja) Magyarországnál maradt. Az átadást a mai szlovák főváros, Pozsony (Bratislava) terjeszkedése indokolta. A három falu most Pozsony 17 kerületéből három kerületet alkot. A három településből Oroszvár német, Dunacsún és Horvátjárfalu pedig horvátajkú települések voltak. BALOGH Sándor – GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos – FÖGLEIN Gizella: *Magyarország története 1918–1975*, Tankönyvkiadó, Bp., 1988, 161. p.

73. táblázat: Moson vármegye Ausztriához csatolt részének nemzetiségi összetétele (fő) (1880–2001)

Év	Összesen	Német	Magyar	Horvát	Egyéb
1880	42 639	32 295	2 202	5 536	2 606
1890	42 419	33 049	3 405	5 428	537
1900	45 254	33 783	5 607	5 127	737
1910	46 074	33 056	6 977	5 192	849
1920	48 418	35 764	6 930	5 186	538
1923	46 687	37 347	3 694	5 168	478
1934	51 669	43 637	2 705	4 833	494
1951	50 572	46 630	1 016	2 869	57
1961	49 509	45 814	774	2 708	213
1971	49 293	48 863	157	134	139
1981	48 458	46 495	385	1 297	281
1991	49 397	45 711	987	1 641	1 058
2001	51 730	47 291	1 150	1 557	1 732

Forrás: PÁLHÁZY László (szerk.): *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1991)*, KSH, Budapest, 2000, 36–51.p., MTA, Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis (KMKA): www.adatbazis.mtaki.hungary.com. (Letöltés ideje: 2007. június 24.)

6. 5. Magyarok Sopron vármegye Ausztriához csatolt részében

Sopron vármegye (*Komitat Ödenburg*, illetve *Ödenburger Gespanschaft*), akárcsak a szomszédos Moson, szintén a kisebb területű vármegyék közé tartozott. Területe: 3 256 km², településeinek száma pedig 232 volt. A történelmi vármegye közigazgatásilag hét járásból (csepregi, csornai, felsőpulyai, kapuvári, kismartoni, nagymartoni és soproni járások), illetve három rendezett tanácsú városból (Kismarton, Ruszt és Sopron) állt. Sopron vármegyéből az 1921. évi soproni népszavazás után egy 1 341 km²-es terület került Ausztriához. A felsőpulyai járásból 36, a kismartoniból 26, a nagymartoniból 19, a soproni járásból pedig 21 település került Ausztriához, valamint Kismarton és Ruszt rendezett tanácsú városok is Ausztria részeivé váltak.³¹⁰

Sopron vármegye az 1910. évi magyar népszámlálás alkalmával 283 510 fővel rendelkezett. A népsűrűség 87,07 fő/km² volt. A vármegyében a magyarság alkotta a relatív többséget (49,74%), a német nemzetiség 38,48%-ot tett ki. A horvátok 10,94%-kal a harmadik legjelentősebb népcsoport voltak a vármegye területén. Az egyéb kategória 0,87%-ot képviselt.

A négy említett járás települései mellett két rendezett tanácsú várost, korábban szabad királyi várost is Ausztriához csatoltak. Ez a két település Kismarton (Eisenstadt) és Ruszt (Rust am See). Kismartont német lakosai kezdetben a magyar elnevezésből lefordítva *Wenig Mertersdorfnak* hívták. Az Eisenstadt német elnevezés csak 1388-ban tűnt fel, amely

³¹⁰ GYÉMÁNT Richárd – SZONDI Ildikó: *Demográfiai vizsgálódások a burgenlandi magyarság körében*, Demográfia, 47. évf. 1–2. sz., Bp., 2004., 94–95. p.

magyarul „*Vasvárost*” jelent. A „*Vasváros*” elnevezés feltehetően középkori várának erősségére utalt. Az Árpád-kor elején a települést magyarul „*Szabómártonnak*” hívták, csak később honosodott meg a Kismarton elnevezés. Kismarton 1925-ben lett Burgenland tartomány központja. Az „*Anschluss*” alkalmával Burgenlandot felosztották Alsó–Ausztia és Stájerország között, viszont 1945 után ismét önálló tartomány lett Burgenland, Kismarton központtal.

74. táblázat: Kismarton rendezett tanácsú város nemzetiségi összetétele (fő) (1880–2001)

Év	Összesen	Német	Magyar	Horvát	Egyéb
1880	2 845	2 329	222	112	182
1890	2 972	2 410	355	131	76
1900	3 067	2 369	501	133	64
1910	3 073	2 074	834	101	64
1920	2 917	1 767	1 020	105	25
1923	3 263	2 877	266	112	8
1934	4 986	4 579	203	172	32
1951	5 464	5 369	48	40	7
1961	7 167	6 906	92	41	128
1971	7 774	7 736	8	9	21
1981	7 749	7 260	222	181	86
1991	10 349	9 482	314	320	233
2001	11 334	9 960	373	533	468

Forrás: PÁLHÁZY László: *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1991)*, KSH, Budapest, 2000, 100–101.p., MTA, Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis (KMKA): www.adatbazis.mtaki.hungary.com. (Letöltés ideje: 2007. június 24.)

Ruszt városa 1681 óta viselte a szabad királyi városi címet. A település eredeti neve „*Szil*” („*Ceel*”) volt. A Ruszt elnevezés az 1300-as évek végén honosodott meg. A település magyar neve (Szil) németre lefordítva Rusztnak hangzik. Ruszt, a legkisebb városa volt a történelmi Magyarországnak. Ruszt, napjainkban híres jó borairól, valamint a mindössze 15 km-re fekvő Kismartonnal együtt kiváló idegenforgalmi célpont a turisták számára.

75. táblázat: Ruszt rendezett tanácsú város nemzetiségi összetétele (fő) (1880–2001)

Év	Összesen	Német	Magyar	Horvát	Egyéb
1880	1 403	1 248	71	31	53
1890	1 548	1 410	91	42	5
1900	1 609	1 446	130	28	5
1910	1 535	1 290	218	24	3
1920	1 402	1 282	90	23	7
1923	1 361	1 308	36	14	3
1934	1 432	1 399	14	18	1
1951	1 596	1 593	3	–	–
1961	1 690	1 652	8	3	27
1971	1 704	1 690	–	11	3
1981	1 693	1 684	1	–	8
1991	1 696	1 647	14	13	22
2001	1 714	1 623	33	27	31

Forrás: PÁLHÁZY László (szerk.): *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1991)*, KSH, Budapest, 2000, 100–101.p., MTA, Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis (KMKA): www.adatbazis.mtaki.hungary.com. (Letöltés ideje: 2007. június 24.)

A történelmi Sopron vármegyétől Ausztriához csatolt terület magyarsága számbeli csökkenésének oka, hogy az 1921 előtt itt letelepedett magyar hivatalnokok, katonák, tanárok, orvosok, jogászok, valamint vasutasok és egyéb munkások, 1921 után a trianoni Magyarországra vándoroltak vissza, a kedvezőtlen gazdasági helyzet miatt.

A történelmi Sopron vármegye nyugati része – akárcsak a szomszédos Moson vármegye Ausztriához csatolt területei – már az 1880-as magyar népszámlálás alkalmával is minősített német többségű volt, a második legjelentősebb népcsoportot a horvátok alkották. A magyarság már akkor is csak a harmadik helyen állt a népességszámot tekintve. A vizsgált terület magyarságának jelentős részét Oberpullendorf, azaz Felsőpulya település adta, és adja napjainkban is.

76. táblázat: Sopron vármegye Ausztriához csatolt részének nemzetiségi összetétele (fő) (1880–2001)*

Év	Összesen	Német	Magyar	Horvát	Egyéb
1880	102 728	72 283	2 908	22 961	4 576
1890	107 819	78 083	4 315	24 528	893
1900	114 313	80 830	6 328	26 012	1 143
1910	116 392	80 879	8 382	25 952	1 179
1920	120 471	84 094	7 851	27 598	928
1923	118 374	86 698	4 100	27 053	523
1934	124 555	93 773	2 775	26 590	1 417
1951	116 020	93 697	1 362	20 799	162
1961	115 519	95 305	1 384	18 039	791
1971	115 572	107 721	346	7 278	227
1981	115 290	100 881	1 246	12 331	832
1991	117 918	99 785	2 271	13 196	2 666
2001	123 635	102 993	2 445	13 538	4 659

Forrás: PÁLHÁZY László (szerk.): *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1991)*, KSH, Budapest, 2000, 100–101.p., MTA, Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis (KMKA): www.adatbazis.mtaki.hungary.com. (Letöltés ideje: 2007. június 24.)

* Kismarton és Ruszt egykori rendezett tanácsú városok adataival.

6. 6. Magyarok Vas vármegye Ausztriához csatolt részében

A történelmi Vas vármegye 611 településéből 195 település került Ausztriához a trianoni békeszerződés, illetve az azt követő határkorrekciók következtében.

Az 1910. évi magyar népszámlálás 435 793 főt írt össze Vas vármegye területén. A népsűrűség: 73,4 fő/km² volt. A vármegye lakosságának 56,88%-a volt magyar, továbbá 14,94%-a német, 3,72%-a horvát nemzetiségű. Az egyéb kategória 24,46%-ot számlált.

A trianoni békeszerződés és az azt követő határmódosítások következtében Vas vármegye 2 190 km² területet veszített Ausztria és a létrejövő Szerb-Horvát-Szlovén

Királyság javára. Ebből 1 548 km² lett Ausztriáé, valamint 642 km² a délszláv államalakulaté. A 642 km²-es terület, amelyet Muravidéknek hívunk, 1991-től Szlovénia része.

Az Ausztriához csatolt Vas vármegyei vidéken, még 955-ben, a Lech-mezei események után határőr-településeket létesítettek. A korai dokumentumok „*spiculatores*” és „*sagittarii*”, azaz „*őrökről*” és „*lövőkről*” szólnak. Néhány település (Alsólövő, Felsőlovő, Őrisziget, Alsóőr és Felsőőr ma is emlékeztetnek egykori lakóikra. A magyar határőrök kivételes jogokkal rendelkeztek, kismemessé nyilvánították őket. Később számos vár is épült ezen a vidéken a vidék biztonságosabbá tétele végett (pl.: Borostyánkő, Léka, Monyorókerék, Németújvár, Vöröstorony). A várurak földjeire a német lakosság beszivárgása is megkezdődött. A török háborúk idején a vidék magyar lakossága megfogyatkozott, a német lakosság ebből kifolyólag nagyobb szerephez jutott. A török időkben a németek mellé ide is horvátok érkeztek, ezzel a megmaradt néhány magyarok település el lett választva a többi – dunántúli – magyar nyelvű területtől. Ekkor alakultak ki az alsóőri, a felsőőri és az őriszigeti magyar nyelvi szigetek.

A magyar népcsoportra erősen jellemzőek az asszimilációs jegyek. A folyamat nem spontán jellegű. A burgenlandi magyarság gyorsuló asszimilációjában fontos szerepet kapott a Magyarországgal való érintkezés hosszú időn át tartó nehézsége, a magyar nyelv oktatásának elégtelensége, de mindenek előtt a vegyes házasságok gyakoribbá válása.³¹¹

A vegyes házasságok nem az asszimiláció kizárólagos okai, csupán egy tényezőjük. A burgenlandi magyarság asszimilációját segíti elő a hagyományos, mezőgazdaságból élő családi struktúrák felbomlása, és ezzel párhuzamosan a nyelvterületen kívüli városi központokban (Bécs, Bécsújhely, Graz stb.) való munkavállalás elterjedése is.

A várvidéki magyarság fogyása már a XIX. században megkezdődött. Egyrészt az iparosodás miatt a magyar kézművesek háttérbe szorultak. Másrészt a kisbirtokosok nem bírták tovább felaprózni a birtokaikat. Megkezdődtek az elvándorlások is, majd a megmaradt magyar lakosság lassan asszimilálódni kezdett. Az „*Anschluss*” követően Hitler Ukrajnába akarta deportálni a megmaradt burgenlandi magyarságot, és a helyükre Dél-Tirolból szándékozott németeket betelepíteni. Az elgondolás nem valósult meg, de az egyházi iskolákat államosították, valamint a magyar nyelv oktatását is megszüntették. A II. világháború borzalmai a burgenlandi, és ezzel a „*határőr-települések*” magyarságát is

³¹¹ GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Első kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2004., p., Burgenlandi Magyar Kultúregyesület: http://www.hhrf.org/xantusz/mv_burgenland.html (Letöltés ideje: 2007. június 1.).

megettizedték. A vasfüggöny létrehozásával pedig, még a kapcsolat is megszakadt az anyaországgal.

77. táblázat: Vas vármegye Ausztriához csatolt részének nemzetiségi összetétele (fő) (1880–2001)

Év	Összesen	Német	Magyar	Horvát	Egyéb
1880	124 894	100 363	5 868	12 584	6 079
1890	132 105	109 552	7 447	13 442	1 664
1900	132 957	109 502	8 512	13 401	1 542
1910	129 575	103 373	10 866	12 489	2 847
1920	125 960	101 327	10 086	11 969	2 578
1923	121 118	102 950	7 460	9 790	918
1934	123 223	103 916	4 962	9 077	5 268
1951	109 544	99 360	2 873	6.931	380
1961	105 973	96 848	2 875	5.512	738
1971	107 254	104 592	988	1.374	300
1981	106 023	97 993	2 516	5 134	380
1991	103 565	93 601	3 505	4 623	1 836
2001 ³¹²	102 701	92 256	3 079	5 041	2 325

Forrás: PÁLHÁZY László (szerk.): *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1991)*, KSH, Budapest, 2000, 180–181.p., MTA, Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis (KMKA): www.adatbazis.mtaki.hungary.com. (Letöltés ideje: 2007. június 24.)

Napjainkban, a burgenlandi magyarság túlnyomó többségének négy település ad otthont. Felsőpulya (Oberpullendorf) kivételével a többi három település az egykori Vas vármegye Ausztriához csatolt részén helyezkedik el, azon belül is a néhai felsőőri járás területén. A három vasi település felekezeti hovatartozás tekintetében is érdekességet mutat. A legkisebb a három közül az evangélikus magyarlakta Őrisziget, amely ma is magyar többségű. Alsóőr, amely szintén a mai napig megőrizte magyar többségét, a római katolikus vallást követi, akárcsak a néhai Sopron vármegyei Felsőpulya. A legnagyobb település, ahol a magyarok már csak kisebbségben élnek, Felsőőr, a várvidéki magyarság központja. A felsőőri magyarok többnyire a református vallást követik.³¹³

6. 7. A burgenlandi magyarság demográfiai sajátosságai

A 2001. évi osztrák népszámlálás szerint, Ausztriában 40 583 fő (5 884 osztrák és 14 699 külföldi állampolgár) magyar élt, ennyi személy jelölte meg a magyart érintkezési nyelvként a népszámlálási kérdőíveken. A 2001. évi osztrák népszámlálás a környezetben – a magánérintkezésben – használt nyelvre kérdezett rá. Az 1991. évi eredményhez képest a magyarság száma 7 124 fővel nőtt (21,29%). Az ausztriai magyar szervezetek szerint a

³¹² Kisostoros (Sopron vármegye, felsőpulyai járás) adataival, Rendek és Rőtfalva adatai nélkül.

³¹³ GYÉMÁNT Richárd: *A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005, 204–205. p.

magyar származásúak száma megközelítőleg 60-70 ezer főre tehető. Az ausztriai magyarság zöme Bécsben és környékén élt. Nagyobb számban élnek még magyarok a tartományi központokban (Linz, Salzburg, Graz, Innsbruck, Klagenfurt) és természetesen az egykor magyar Burgenland területén.

Az Ausztriában élő magyarok eredetük szerint két részre oszthatók. Az egyik az „őshonos” magyarság, akik eredetileg a történelmi Magyarországhoz tartozó Burgenlandban éltek, csak a trianoni békeszerződés, illetve az azt korrigáló határrendezések következtében kerültek osztrák fennhatóság alá. A másik csoport az 1920 után (a II. világháború után, 1956 után) kimenekült, kitelepült migrációs szórvány.

A II. világháború után számos polgári és katonai menekült személy maradt Ausztriában a brit, a francia és az amerikai zónában.³¹⁴ A menekültek többsége 1947-ig a tengerentúlra távozott (USA, Kanada és Ausztrália). Ausztriában a zónák 1955-ben az osztrák államszerződéssel szűntek meg, ekkor mondták ki Ausztria semlegességét. Az amerikaiak, a britek, a franciák és szovjetek ekkor vonták ki csapataikat Ausztriából.

A kimenekültek száma tovább gyarapodott 1956 után, a forradalmat követően 181 ezer magyar menekült Ausztriába. Ezek közül 1959-ig 162 ezer magyar más nyugati országokba távozott, 7 772 fő pedig visszatért Magyarországra.³¹⁵

Az „őshonos” burgenlandi magyarság a 2001. évi népszámlálás szerint 6641 fő volt (ebből 4 704 osztrák és 1 937 külföldi állampolgár). A magyarok száma 1991-hez képest 5,4%-kal csökkent. A magyar „létszámvesztés” többnyire Felsőőrt (Oberwart) és Alsóőrt (Unterwart) érintette.

Burgenland lakossága, az 2001. évi osztrák népszámlálás szerint 87,35%-ban német nemzetiségű volt. A horvátok a második helyen 5,85%-os számaránnyal, a magyarok pedig 6 641 fővel a harmadik helyen (2,39%) álltak. Az egyéb kategória 12 232 főt tett ki (4,41%). A németek száma 1880-tól 1900-ig lassan nőtt, majd 1910-re visszaesett, 1920-tól 1934-ig ismét növekedően volt, majd 1951 óta lassan, de folyamatosan csökken. A horvátok számát tekintve elmondható, hogy 1880-tól 1900-ig nőtt, majd 1910-ben csökkent, 1920-ban ismét nőtt, majd 1923 óta folyamatosan gyorsuló mértékben csökkent a számuk. A magyarság 1880-tól 1910-ig gyarapodott, majd 1920-tól fokozatosan csökkent, egészen 1971-ig amikor is alig regisztráltak magyart az egész Burgenland területén. Az 1981. és 1991. évi népszámlálás szerint a számuk ismét növekedni kezdett.

³¹⁴ Ausztria, akárcsak Németország a II. világháború után négy zónára lett felosztva (amerikai, brit, francia és szovjet). A szovjet zóna Bécs és környéke (Alsó–Ausztria, illetve Burgenland volt. A legszabadabb mozgás a francia zónában volt (Tirol).

³¹⁵ SÓOS Katalin: *1956 és Ausztria*, Szeged, 1999, 111. p.

78. táblázat: A mai Burgenland nemzetiségi összetétele (fő) (1880–2001)

Év	Összesen	Német	Magyar	Horvát	Egyéb
1880	270 941	204 941	10 978	41 081	13 261
1890	282 343	220 684	15 167	43 398	3 094
1900	292 524	224 115	20 447	44 540	3 422
1910	292 041	217 308	26 225	43 633	4 875
1920	294 849	221 185	24 867	44 753	4 044
1923	286 179	226 995	15 254	42 011	1 919
1934	299 447	241 326	10 442	40 500	7 180
1951	276 136	239 687	5 251	30 599	599
1961	271 001	237 967	5 033	26 259	1 742
1971	272 119	261 176	1 491	8 786	666
1981	269 771	245 369	4 147	18 762	1 493
1991	270 880	239 097	6 763	19 460	5 560
2001	277 569	242 458	6 641	16 238	12 232

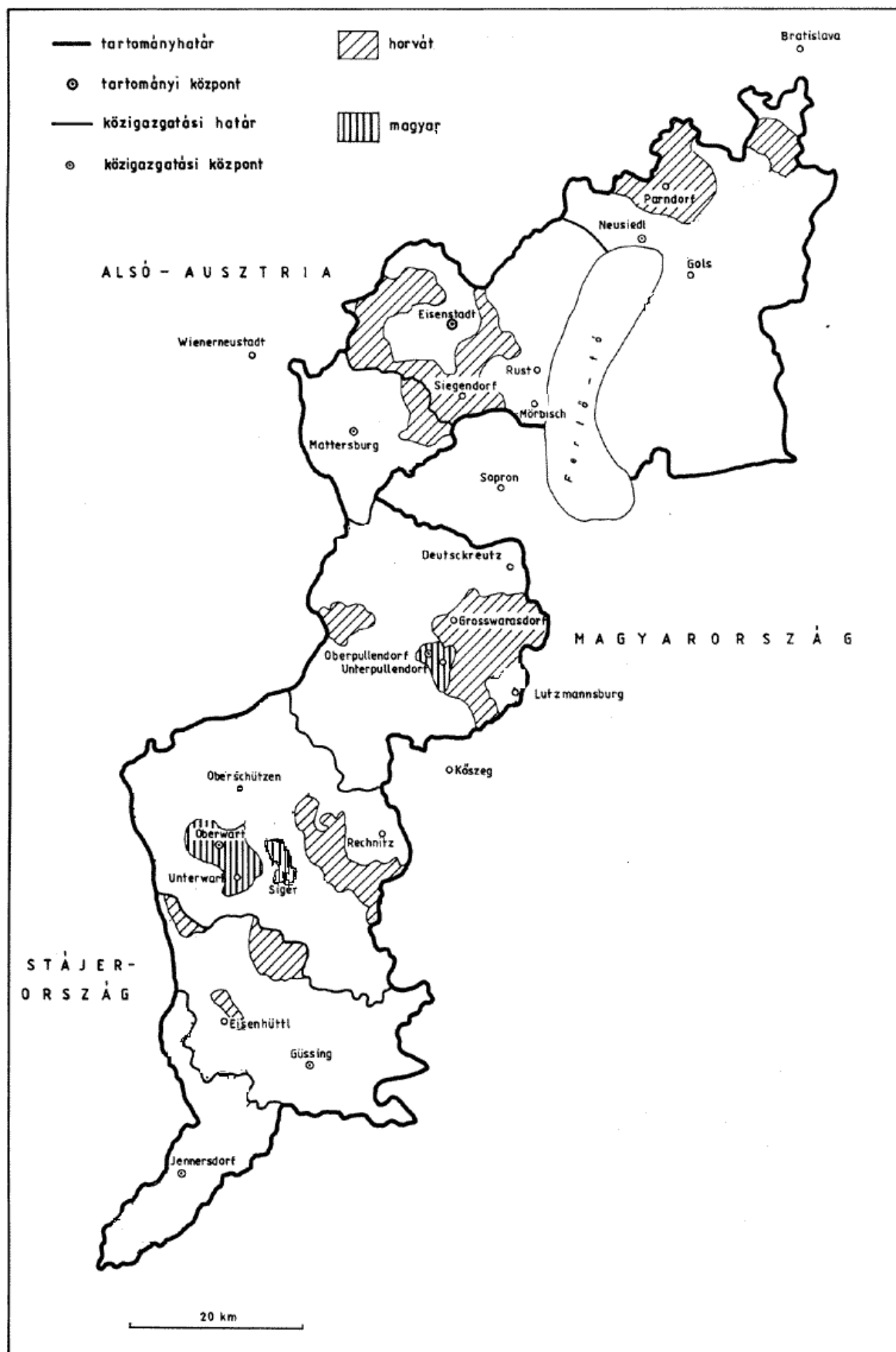
Forrás: PÁLHÁZY László (szerk.): *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1991)*, KSH, Budapest, 2000, 180–181.p, MTA, Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis (KMKA): www.adatbazis.mtaki.hungary.com. (Letöltés ideje: 2007. június 24.).

A 2001. évi népszámlálás eredményei az asszimiláció és az elvándorlás gyorsulásáról tettek tanúbizonyságot. Az asszimiláció teljes egészében spontán jellege azonban vitatható.

A 2001. évi osztrák népszámlálás két tekintetben is fontos információkat hordoz a kis határon túli magyarság közösségre nézve. Egyszer a 2001. évi népszámlálás eredményei szerint Ausztriában a legnagyobb hivatalosan elismert népcsoport a magyar lett.³¹⁶ Ez nem azt jelenti, hogy a magyar nyelvcsoporthoz a legnagyobb nem-német nyelvcsoporthoz lenne Ausztria területén, illetve azt sem jelenti, hogy a hivatalos osztrák szervek szerint ennyi lelket számlálna a hivatalosan elismert magyar nyelvcsoporthoz. A 2001. évi osztrák népszámlálás szerint Ausztriában 8 032 926 fő élt, ebből 7 115 780 fő jelölte meg a németet a társas érintkezésben használt nyelvként, valamint 917 146 fő egyéb nyelvet jelölt meg a kérdőíveken a magánérintkezésben használt nyelvként. A számbeliséget tekintve az ausztriai magyarságot – többek között – a török, a szerb, valamint a horvát nemzetiség is megelőzi.

³¹⁶ BAUMGARTNER, Gerhard: *Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében*, 158–159. p. in.: GYURGYÍK László – SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

44. ábra: A burgenlandi magyarok és horvátok elhelyezkedése (2001)

Forrás: A Köztes-Európa Térképtár honlapja: www.terkeptar.transindex.ro (Letöltés ideje: 2007. január 7.) után saját készítés.

79. táblázat: Ausztria magyar lakossága a környezetében beszélt nyelv alapján (fő) (1971–2001)

	1971	1981	1991	2001	1991-2001	%
Burgenland	5673	4147	6763	6641	–122	–1,80
Belföldi	5447	4025	4973	4704		
Külföldi	226	122	1790	1937		
Bécs	8413	8073	13519	15436	+1916	+14,17
Belföldi	6099	5683	8930	10686		
Külföldi	2314	2390	4589	4790		
Alsó-Ausztria	2088	1159	5440	8083	+2643	+48,51
Belföldi	1381	749	2389	4790		
Külföldi	707	410	3051	3293		
Felső-Ausztria	915	953	3218	3849	+631	+19,61
Belföldi	585	540	1182	2344		
Külföldi	330	413	2036	1505		
Karintia	234	197	490	738	+248	+50,61
Belföldi	141	121	247	313		
Külföldi	93	76	243	425		
Salzburg	215	301	793	1095	+302	+38,08
Belföldi	87	204	432	551		
Külföldi	128	97	361	544		
Stájerország	1028	543	1863	3115	+1252	+57,20
Belföldi	802	440	836	1652		
Külföldi	226	103	1027	1463		
Tirol	223	165	671	956	+285	+42,47
Belföldi	101	121	347	469		
Külföldi	122	44	342	487		
Vorarlberg	328	337	702	671	–31	–4,42
Belföldi	172	160	302	375		
Külföldi	156	177	400	296		
Ausztria	19117	15875	33459	40583	+7124	+21,29
Belföldi	14815	12043	19638	25884		
Külföldi	4302	3832	13821	14699		

Forrás: BAUMGARTNER, Gerhard: *Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében*, in.: Gyurgyík László – Sebők László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 162. p., *Statistik Austria: Volkszählung 2001. Hauptergebnisse 1 – Österreich*, Wien, 2002.

A „*legnagyobb hivatalosan elismert népcsoport*” titulus megszerzésének okai a jogi szabályozásban keresendők.

Az Ausztriában élő népcsoportok jogainak védelmében az 1976. évi un. „*Népcsoporttörvény*” (Volksgruppengesetz) kivételes jelentőséggel rendelkezik. Különös jelentőségű egyfelől, mert hivatalosan is elismeri – a karintiai és stájerországi szlovénok, valamint burgenlandi horvátok mellett – a burgenlandi magyarságot, valamint a bécsi cseh népcsoportot. A jogszabály hatálya bécsi magyarságra és a bécsi szlovákokra csak 1992-ben, a romákat pedig 1993-ban terjedt ki. Másfelől, mert valamennyi népcsoport jogainak biztosítását írja elő.

A burgenlandi magyarság mellett szintén jelentős számú – főként 1948-as illetve, 1956-os emigránsokból álló – bécsi magyarság esedett a kedvezményektől. A változás szele 1992-ben a bécsi magyarságot is megérintette. Ők is elismerést nyertek, mint hivatalos

ausztriai kisebbség. A 2001. évi osztrák népszámlálás kimutatta, hogy a „*legnagyobb hivatalosan elismert kisebbség*” a (osztrák állampolgársággal rendelkező burgenlandi és bécsi) magyarság lett (15 390 fő), megelőzve a karintiai és stájerországi szlovéneket, a burgenlandi horvátokat, a bécsi cseheket és szlovákokat, illetve a romákat. A népcsoport-törvény szerint négy kritérium szükséges ahhoz, hogy hivatalosan elismerjenek egy kisebbséget. Ezek a kritériumok: osztrák állampolgárság, nem-német anyanyelv, saját népi kultúra (eigenes Volkstum), illetve őshonosság (Beheimatung).³¹⁷

80. táblázat: Ausztria nemzetiségi összetétele 2001-ben (fő)

	Összlakosság	Német	Magyar	Horvát ³¹⁸	Roma	Egyéb
Ausztria	8 032 926	7 115 780	40 583	150 719	6 273	719 571
Alsó-Ausztria	1 545 804	1 430 026	8 083	13 686	1 322	92 687
Burgenland	277 569	242 458	6 641	19 778	303	8 389
Felső-Ausztria	1 376 797	1 264 529	3 849	24 548	1 252	82 619
Karintia	559 404	516 810	738	10 576	174	31 106
Salzburg	515 327	456 480	1 095	11 909	193	45 650
Stájerország	1 183 303	1 123 903	3 115	14 556	954	40 775
Tirol	673 504	614 267	956	9 780	177	48 324
Vorarlberg	351 095	300 541	671	5 776	92	44 015
Bécs	1 550 123	1 166 766	15 435	40 110	1 806	326 006

Forrás: BAUMGARTNER, Gerhard: *Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében*, 223. p. In.: GYURGYÍK László – SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 223. p., *Statistik Austria: Volkszählung 2001. Hauptergebnisse 1 – Österreich, Wien, 2002.*

A 2001. évi osztrák népszámlálás másik lényeges magyar vonatkozása, az „*aprózódás*”. Az 1991. évi osztrák népszámlálás szerint 6 763 magyar élt Burgenlandban, 2001-ben a burgenlandi magyarság már csak 6641 főt tett ki. A csökkenés 10 év alatt mindössze 122 fő (1,8%) volt. Ez látszólag nem jelentős csökkenés, a lényegi változás nem itt jelenik meg, hanem az egyes burgenlandi járások magyarságánál. A felsőöri járás 1991-ben 3 207 fő magyar számlált, 2001-ben már csak 2 551 magyar élt ugyanezen a területen. A négy burgenlandi magyar településből három a felsőöri járásban található. A statisztikák szerint a három magyar település (Alsóőr, Felsőőr és Őrisziget) jelentős veszteségeket szenvedett el a magyarság számát illetően.

A burgenlandi magyarság aprózódik. A várvidéki magyarság valamivel több, mint harmada (38,02% – 2 525 fő) négy – Alsóőr, Felsőőr, Felsőpulya és Őrisziget – településen élt 2001-ben. A burgenlandi magyarság fennmaradó része pedig további 166 településen élt

³¹⁷ VEITER, Theodor: *Das Recht der Volksgruppen Sprachminderheiten in Österreich*, Wien, 1970, Volksgruppengesetz, BGBl. 396/1976.

³¹⁸ A horvát (131 307 fő) és a burgenlandi horvát (19 412 fő) népcsoportok együttes lakosság száma került feltüntetésre.

szétszóródva, ezzel is elősegítve az asszimilációt. Az előzőekben említett négy település mellett 14 településen élt még 50 főnél több magyar nemzetiségű. A többi településen csak néhány magyar élt 1991-ben, illetve 2001-ben, az osztrák népszámlálások szerint.

Sajnos, a négy „magyar” települést leszámítva a többi település – jelentéktelen számú – magyarsága képtelen összefogni a burgenlandi magyarságot.

A felsőőri járás magyarsága 10 év alatt 20,45%-kal csökkent. A szintén jelentős magyarsággal rendelkező negyedik magyar település Felsőpulya is veszteségeket szenvedett. A járási székhely magyar lakossága 631 főről 603 főre csökkent. Az 1991 és 2001 között terjedő időszakban a magyarság mindössze 122 főt veszített Burgenlandban, viszont jelentősen megváltozott az egyes burgenlandi járások magyarságának száma. A magyarságnak otthont adó felsőőri és felsőpulyai járások veszítettek magyarságukból, viszont a többi öt járás (gyanafalvi, kismartoni, nagymartoni, nezsideri és németújvári járások), amelyek eddig kisszámú magyarsággal rendelkeztek, megnövelték magyarságszámukat. Még a két burgenlandi város (Kismarton és Ruszt) is megnövelte magyarságszámát.³¹⁹

81. táblázat: Az burgenlandi felsőőri járás településeinek magyarsága (fő) (1991–2001)

<i>Település</i>	1991	2001
Alsóőr	670	521
Felsőőr	1 598	1 169
Órisziget	217	183
Egyéb települések	722	678
Járas összesen	3 207	2 551

Forrás: BAUMGARTNER, Gerhard: *Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében*, 158–169. p. in.: GYURGYÍK László - SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003., *Statistik Austria: Volkszählung 2001. Hauptergebnisse 1 – Österreich*, Wien, 2002.

82. táblázat: A burgenlandi járások nemzetiségi képe (fő) (1991–2001)

	Összlakosság		Német		Magyar		Egyéb	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001
Felsőőri járás	53 738	53 365	47 601	47 277	3 207	2 551	2 930	3 537
Felsőpulyai járás	38 462	38 096	31 941	31 531	1 061	1 039	5 460	5 526
Gyanafalvi Járás	18 045	17 933	17 710	17 492	74	132	261	309
Kismartoni járás	36 096	38 752	27 982	30 218	477	531	7 637	8 003
Nagymartoni járás	35 075	37 446	32 429	33 245	425	530	2 221	3 671
Nezsideri járás	49 397	51 730	45 711	47 291	1 641	1 150	2 045	3 289
Németújvári járás	27 977	27 199	24 594	23 821	204	302	3 179	3 076
Kismarton város	10 349	11 334	9 482	9 960	314	373	553	1 001
Ruszt város	1 696	1 714	1 647	1 623	14	33	35	58

Forrás: BAUMGARTNER, Gerhard: *Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében*, 158–159. p. in.: GYURGYÍK László – SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003., *Statistik Austria: Volkszählung 2001. Hauptergebnisse 1 – Österreich*, Wien, 2002.

³¹⁹ GYÉMÁNT Richárd: *A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005., 202. p.

A burgenlandi magyarság *politikai érdekérvényesítése* másképp alakult a többi határon túli, egykori magyar területekhez képest. Ausztriában önálló magyar párt, vagy politikai szervezet nem működik.³²⁰

83. táblázat: A magyar nyelvű osztrák állampolgárok járások szerint Burgenlandban (fő) (1981–2001)

	2001	%	1991	%	1981	%
Felsőöri járás	2 154	4,2	2 742	5,2	2 340	4,4
Felsőpulyai járás	828	2,2	817	2,2	819	2,1
Gyanafalvi Járás	63	0,4	42	0,2	45	0,2
Kismartoni járás	542	1,1	483	1,0	326	0,7
Nagymartoni járás	245	0,7	170	0,5	79	0,2
Nezsideri járás	759	1,5	599	1,3	360	0,7
Németújvári járás	130	0,5	111	0,4	56	0,2

Forrás: BAUMGARTNER, Gerhard: Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében, in.: GYURGYÍK László – SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 168. p., Statistik Austria: Volkszählung 2001. Hauptegebnisse 1 – Österreich, Wien, 2002.

A 2001. évi népszámlálás eredményei az *asszimiláció* és az *elvándorlás* gyorsulásáról tettek tanúbizonyságot. Az asszimiláció teljes egészében spontán jellege vitatható. Az asszimilációt segítette az 1948 és 1990 közötti párbeszédhiány az anyaország és a burgenlandi magyarok között, ráadásul az osztrákok a folyamatot, ha közvetett módon is, de elősegítették. Az már teljesen egyértelmű tény, hogy „vegyes házasságok” esetén a gyermek szinte kivétel nélkül német „identitású” lesz.

Jelentős probléma a *vegyes házasságok* magas száma. A vegyes házasságokkal kapcsolatban szokás megemlíteni a már korábban említett „*örsegi családmódel*”, illetve annak három stádiumát.

Az első stádiumban – az 1950-es évekig – az örvidéki, várvidéki magyarok egymás között házasodtak. Ez a szigetjellegből következik. Az „izoláció” miatt nem volt szokás német, illetve horvát nemzetiségűvel oltár elé lépni.

A második szakaszban – az 1950-es és az 1970-es évek között – ez a tendencia megváltozott, megszorodtak a vegyes házasságok, azonban ezen házasságokból a gyermekek többsége még magyar identitású maradt.

A harmadik fázisban – az 1970-es évektől napjainkig – azonban további változás állt be. A vegyes házasságok száma továbbra is magas, ráadásul az ilyen házasságokban született

³²⁰ Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/>. (Letöltés ideje: 2007. június 4.), (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

gyermekek identitása már német (osztrák) lett. Ez a tendencia a jövőben minden bizonnyal fokozódni fog.³²¹

A vegyes házasságokhoz kapcsolódik, hogy egyre több családban már a német a társalgás nyelve, a fiatalok egyre kevésbé beszélnek jól magyarul.

A burgenlandi magyarság jövőképének kialakításában jelentős tényező az asszimiláció, amely jelenségnek a vegyes házasságok a leggyakoribb előidézői.

További probléma *a német környezet nyelvi, kulturális és az osztrák nagyvárosok – elsősorban Bécs és Graz – gazdasági elszívó hatása.*

A burgenlandi magyarság további jellemzője, hogy *rendkívül elöregedett*. A burgenlandi magyarság közel 40 százaléka nyugdíjas, a horvátoknál ez a szám 10-20 százalék, az osztrákoknál pedig 10 százalék körül mozog.³²² A burgenlandi magyarság jelentős hányada 60 év feletti, ennek a jelenségnek a káros hatásai a 2011. évi osztrák népszámlálás eredményeinél már kézzel foghatóak lesznek.

84. táblázat: A burgenlandi magyar nyelvű osztrák állampolgárok korcsoport szerinti megoszlása (fő) (1991-2001)

	Korév	Burgenland	Horvát	Magyar
1991				
	–15	17,2 %	9,6 %	8,8 %
	15–60	60,2 %	57,6 %	50,0 %
	60+	22,6 %	32,8 %	41,2 %
2001				
	–15	14,0 %	8,9 %	12,5 %
	15–60	57,2 %	52,6 %	49,5 %
	60+	28,8 %	38,5 %	38,0 %

Forrás: BAUMGARTNER, Gerhard: *Ausztia magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében*, 168. p. In.: GYURGYÍK László - SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989-2002*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 168.p., *Statistik Austria: Volkszählung 2001. Hauptergebnisse 1 – Österreich*, Wien, 2002.

A burgenlandi magyarság sajátos problémája az „*identitáshiány*”. A már előzőekben említett négy település magyarsága elsősorban örvidékinek, várvidékinek vallja magát, s nem pedig magyarnak. A magyar, illetve az osztrák mivolt csak másodlagos kategória. Ez a sajátos „felfogás” a több évszázados szigetjelleghez kapcsolódik. A magyarságot elsősorban az idősebb generáció vállalja magára, a fiatalabbak már nem. Ennek okát a gazdasági helyzet stabilitásának, illetve az „anyagi jólétnek” szokták tulajdonítani.

³²¹ GYÉMÁNT Richárd: A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005., 202. p.

³²² FÜR Lajos: *Magyar sors a Kárpát-medencében, Népesedésiünk évszázadai 896–2000*, Kairosz Kiadó, Bp., 2001, 421. p.

85. táblázat: Bécs város lakossága a környezetben beszélt nyelv szerint (fő) (2001)

	Összlakosság	Belföldi	Külföldi
Bécs összesen	1 550 123	1 301 859	248 264
Német nyelvű	1 166 766	1 139 196	27 570
Népcsoportok nyelvei			
burgenlandi horvát	2 456	2 456	
roma-nyelv	1 806	1 268	538
szlovák	4 741	1 775	2 966
szlovén	2 396	1 412	984
cseh	7 769	5 778	1 991
magyar	15 435	10 686	4 749
Más idegen nyelvek			
szerb	97 824	29 547	68 277
török	70 976	32 603	38 373
horvát	37 654	12 562	25 092
angol	26 622	14 512	12 110
lengyel	20 949	9 529	11 420
arab	11 081	6 397	4 684

Forrás: BAUMGARTNER, Gerhard: *Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében*, in.: Gyurgyík László – Sebők László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 164. p., *Statistik Austria: Volkszählung 2001. Hauptergebnisse 1 – Österreich*, Wien, 2002.

Sajátos probléma a *hagyományok, illetve a régi életforma háttérbe szorulása*. Az ősi mesterségek lassan kihalnak, a hagyományok feledésbe mennek. A fiatal generáció a régihez képest merőben eltérő felfogásban nevelkedik. Nincs már meg a régi hagyományok természetes háttére. Régebben az egyszerű emberek a földből meg tudtak élni, ez ma már nincs így. A mezőgazdaság falvanként mindössze 2–3 családot tud eltartani. A burgenlandi – főként az őrségi – magyaroknak is nyitniuk kellett. A munkavállalók jelentős része már csak a nagyobb városokban, illetve Bécsben talál munkát, így az *elvándorlás* is emésztí a kis közösséget.

A nyelvhasználatot figyelembe véve elmondható, hogy az idősebb generáció még tájszólásban beszél, a fiatalság már inkább a magyar irodalmi nyelvet használja. Sok esetben már a tájszólás, illetve az irodalmi nyelv is német „elemekkel” keveredik.

Az *osztrák hatóságoknak* a burgenlandi magyarsághoz történő *hozzáállása* sem mindenben kedvező. Ausztriában az egyes népcsoportoknak nincs beleszólási joguk a kisebbségpolitika alakításába. A jogszabályok előzetes konzultáció nélkül születnek, s ebből következően információhiányban és egyoldalúságban szenvednek. Az egyes népcsoportoknak szánt éves támogatások keretösszege többnyire ismert, de mindig az „utolsó pillanatban” születik döntés arról, mire is fordítják azt.

A burgenlandi magyarság lélekszámát a *sajátos osztrák népszámlálási rendszer* is csökkentí. Ugyanis nem az anyanyelvre, hanem a használt nyelvre kérdez rá, az pedig egyre

több kisebbségi személy esetében a német. Ebből következik, hogy nem derül ki, a megkérdezett személy nemzetisége.

Ugyan nem napjainkhoz tartozik, inkább *történeti demográfiai érdekesség*, hogy a náciizmus ideje alatt a *magyar zsidó és cigány lakosság elhurcolásával* a burgenlandi magyarság jelentős (tizenkétszeres) veszteséget szenvedett.³²³

Feltehetően jelentősen befolyásolja majd a burgenlandi, illetve az ausztriai magyarságot az európai regionalizmus. Magyarország uniós csatlakozásától a helyi magyarság is a fellendülést várja. Fejlődhet a határon túli együttműködés az oktatás, a kultúra, a tudomány, a bűnüldözés stb. területén. A migráció és a munkavállalás is könnyebbé válhat a határ menti sávban.

³²³ BAUMGARTNER, Gerhard: *6xÖsterreich, Gesichte und aktuelle Situation der Volksgruppen (Ungarn)*, Klagenfurt, 1995, 99. p.

6. 8. A burgenlandi magyarság társadalomstatisztikai sajátosságai

Ausztria legfiatalabb tartománya, Burgenland területén az *oktatás* nyelve egészen az I. világháborút követő Párizs körüli békeszerződések aláírásáig a magyar volt. Az 1921 és 1937 közötti időszakban a magyar iskolai törvények voltak érvényben, az iskolák jogi helyzete keveset módosult. Annyiban állt be változás, hogy egy 1922-ben kiadott tartományi rendelet értelmében az egyházi népiskolákban (6–10 életév) kötelezővé tették a német nyelvet. A célkitűzés az volt, hogy a diákok az iskola befejezésével németül is megtanuljanak.

Az állami és az egyházi iskolák – 1934-re – azonos jogi státuszba kerültek. Két évvel később az állami népiskolákban, illetve az alsó középiskolákban (10–14 életév) is bevezették a német nyelv oktatását. Továbbra is megfigyelhető volt, hogy működtek a magyar nyelvű tanintézetek, illetve az egyházi iskolák. Ugyanakkor Gerhard Baumgartner szerint az osztrák vezetés az állami iskolákat használta fel, hogy a magyar kisebbséget az osztrák társadalomba „beemeljék”, s ezáltal asszimilációját elősegítsék.³²⁴

Az 1937-es esztendőben változás történt; bevezették az új tartományi iskolatörvényt. Az új törvény értelmében az iskolaszék volt jogosult az egyházi népiskolák nyelvének meghatározására. Az oktatás nyelve azonban magyar maradt, ha az iskolakörzet lakosságának legkevesebb – az utolsó népszámlálás szerinti – 70%-a magyarnak vallotta magát. Kétnyelvű volt az oktatás, ha ez a részarány 30 és 70 százalék közé esett. A 30%-os küszöb alatti érték esetén az oktatás nyelve kizárólagosan a német lett. A tartományi iskolatörvény mindössze egy évig volt érvényben, mivel 1938-ban, az „*Anschluß*” után Burgenland megszűnt létezni. Területét felosztották Alsó-Ausztria és Stájerország között. Az iskolatörvény a kisebbségi oktatással együtt teljesen megszűnt Burgenland területén. A II. világháború után visszaállították az 1937-es iskolai törvény hatályát, amely egészen 1994-ig érvényben maradt. Az egyházi iskolákat azonban államosították, amely nemcsak a magyar, hanem a horvát kisebbség esetében is konfliktusokkal járt. Maga a törvény az oktatási rendszerben a kisebbségi nyelvhasználatot meglehetősen méltányosan szabályozta.

Amennyiben az adott településen – a legutóbbi népszámlálási adatai alapján – a magyar (vagy horvát) kisebbség aránya 70% fölötti, a tanítási nyelv a kisebbség (vagyis a helyi többség) nyelve, azaz egynyelvű nemzetiségi iskolák jöhetnek létre, a német nyelv kötelező oktatásával. 30 és 70% közötti részarány esetén az államnyelv és a kisebbség nyelve egyaránt oktatási nyelv, azaz kétnyelvű iskolákat kell kialakítani, ahol az oktatásnak minden

³²⁴ BAUMGARTNER, Gerhard – MUNZ, Rainer – MÜLLNER, Eva: *Identität und Lebenswelt : Ethnische, religiöse und kulturelle Vielfalt im Burgenland*, Prugg Verlag, Eisenstadt, 1989, 71. p.

tantárgy esetében kétnyelvű kell lennie. Amennyiben az arány 30%-nál kevesebb, a német az oktatás nyelve, és az iskola maga dönt róla, hogy a kisebbségi diákokat szabadon választható tantárgyként anyanyelve oktatásában részesíti-e.³²⁵

Az 1955. évi „*Oszták Államszerződéssel*” (*Staatsvertrag*) csak a burgenlandi horvátok, illetve a karintiai és stájerországi szlovének jogait ismerte el az oszták állam. A burgenlandi magyar, illetve a bécsi cseh népcsoportok elismerése egészen 1976-ig, az un. „*Népcsoport-törvény*” (*Volksgruppengesetz*) megjelenéséig váratott magára. A bécsi magyarok és szlovákok elismerése 1992-ben, a romáké pedig 1993-ban történt meg. A jogszabály értelmében négy településen (Alsóőr, Felsőőr, Felsőpulya és Őrsziget) kerülhetett sor a magyar nyelvű oktatás bevezetésre.

A kisebbségi nyelvvoktatást napjainkban az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

Az óvodákkal kapcsolatos rendeletek megalkotása a tartományok feladata. A legújabb – 2002-ben kiadott – burgenlandi óvodatörvény, heti 6 óra helyett már 9 órában határozza meg azt a minimális óraszámot, amelyet a kisebbség nyelvén tartott foglalkozásokra kell fordítani.³²⁶ A törvény lehetővé teszi, hogy a bölcsődékben és a napközi otthonokban is tanítsák a kisebbségi nyelvet.

1994-es kisebbségi iskolatörvény egész Burgenlandban biztosítja a kétnyelvű oktatást, ha a szülők legalább 25%-a ezt kívánja. A kisebbségi nyelv alternatív tantárgyi oktatásához a diákok minimális létszámát 25-ről nyolcra csökkentették, de egy már működő csoport akár öt bejelentett iskolással is folytathatja a munkát.

Általános iskolai szinten az 1998/99-es tanévtől van arra lehetőség, hogy az 1–4. osztályban a gyerekek idegen nyelvként tanulják a magyar nyelvet heti 2–3 órában. Beiratkozáskor jelezni kell ezt a szándékot, s ha a gyerekek vállalták a magyar nyelv tanulását, akkor azt négy évig kötelezően tanulni kell. Hasonló a helyzet a felső tagozatban is; az osztály fele horvátot, másik fele magyart tanulhat heti 4 órában.³²⁷ Ennek alapján jelenleg az alsóőri (Unterwart) és az őrszigeti (Siget in der Wart) népiskolában kétnyelvű tanítás folyik, 21 további iskolában pedig a magyar szabadon választható nyelvgyakorlat. Az óvodákban többnyire német vagy vegyes nyelven történik a foglalkoztatás. Magyar nyelvű óvodai foglalkoztatás Felsőpulyán (Oberpullendorf), Őrszigeten, Felsőőrrön (Oberwart) és Alsóőrrön folyik.

³²⁵ GYÖRI SZABÓ Róbert: *A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Ausztriában*, Magyar Kisebbség.

³²⁶ A törvénynek azt a pontját sérelmezik a kisebbségek, amely kimondja, hogy a kétnyelvű óvónőnek két éven belül le kell tennie mindkét nyelvből a nyelvvizsgát.

³²⁷ 1989-ben az általános iskolákban 525-en tanultak horvátul és 79-en magyarul. Burgenlandban 2001/2002-ben már kb. 660 diák tanult magyarul.

Önálló, magyar tanítási nyelvű gimnázium a tartományban 1920 óta nem működik. E téren előrelépésnek számított, hogy az 1981/82-es tanévtől a felsőlövői (Oberschützen) gimnáziumban magyar nyelvű tagozatot, az 1987/88-as tanévtől pedig a felsőpulyai gimnáziumban ún. „pannon” osztályt létesítettek, ahol a magyar és a horvát nyelvet kötelező tárgyként oktatták. Felsőőrött 1992-ben kétnyelvű gimnázium indult magyar és horvát tagozattal. A magyar nyelvi oktatás lehetőségét biztosító jogszabályok elvei és gyakorlati alkalmazásuk között azonban még eltérések tapasztalhatók, ami nem teszi lehetővé, hogy a tanulók megfelelő szinten elsajátítsák a magyar nyelvet. (Felsőőrött a lakosság 25,29%-a, Felsőpulyán 23,9%-a részesült élete során magyar nyelvű oktatásban.)³²⁸

Az oktatás tekintetében az osztrák felsőoktatási intézményeknek nincs magyar tagozata. A Bécsi tudományegyetem Finnugor Tanszékén tanulmányokat folytató diákok külön tanári képesítő vizsgát tehetnek, továbbá a felsőőri Óvodapedagógiai Központban magyar- és kétnyelvű kurzusokon óvónői képesítést szerezhetnek a hallgatók. Az oktatási intézmények tananyag- és tansegédlet ellátására, módszertani konzultációkra a magyar Oktatási Minisztérium támogatásával, valamint a soproni és az Eisenstadti-Kismartoni Oktatási Központ közötti megállapodás alapján nyílik lehetőség.³²⁹

Az 1918 után a kisebbségi sorba került magyarság életében az *egyháznak is* döntő szerep jutott a magyar nyelv megtartásában. A burgenlandi magyarság vallási életében legnehezebb időszak 1938-ban kezdődött, amikor a náci diktatúra nem vett tudomást a kisebbségekről. Megszűntek a felekezeti iskolák és az „idegen szó” használatáért is börtön járt. A magyar népcsoport három felekezethez tartozik: Felsőpulya és Alsóőr lakói elsősorban római katolikusok, a felsőőriek többnyire reformátusok, illetve – kisebb részben – római katolikusok, az őrszigetiek pedig szinte kizárólag az evangélikus vallást követik. Ma mind a négy településnek van magyar ajkú lelkésze.

A vallási élettel kapcsolatban a legnagyobb gond a felsőpulyaiak magyar nyelvű miséjének megtartásával kapcsolatban merült fel. A településen 1934-től a redemptoristák³³⁰

³²⁸ A Határon Túli Magyarok Hivatal: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. január 2.), (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

³²⁹ Burgenlandi Magyar Kultúregyesület honlapja: <http://www.bukv.at/bmke.htm> (Letöltés ideje: 2007. június 5.).

³³⁰ A Redemptoristák azon rend tagjai, melyet Liguori Szt. Alfonz alapított, ezért liguoriánusoknak is nevezik őket. A társulat (Congregatio SS. Redemptoris) 1732. jött létre XII. Kelemen pápa beleegyezésével, ugyanazon szabályok szerint, melyeket Paulai Szt. Vince társulatában követnek. Feladata a társulatnak, hogy tagjai szigorú életmód által jó példát nyújtsanak, a tudatlanokat a hit elemeiben oktassák, a rendes lelki pásztorok segítségére legyenek. A rend elterjedt Olaszországban, Franciaországban, Ausztriában és Németországban is. Németországból 1872-ben a jezsuitákkal együtt őket is kiutasították, de 1894–1896-ban visszabocsátották őket, Franciaországból 1903-ban utasították ki őket. A rend tagjai a rendes hármast (engedelmesség, szegénység, szüzesség) fogadalmon kívül arra is kötelezik magukat, hogy a rendből soha ki nem lépnek. Eszközei közé tartoznak még: a népmisziók, a lelkigyakorlatok, a Jézus és Mária szent. szíve tiszteltének a terjesztése. A rendnek van női ága is. *Révay Lexikon*, XVI. kötet, Révay Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Bp., 108. p.

látták el az egyházi feladatokat, tevékenységet, de a helyiek elmondása szerint a magyar nyelv ápolásáért, fennmaradásért nem sokat tettek, és a gyerekeket sem tudták megnyerni a hittanórákon. Hosszas utánajárással a püspöknél sikerült elérni, hogy a településen lelkészváltás következzen be 2002-ben.

Az 1976-os Népcsoporttörvény szabályozza az egyházak támogatását, illetve a tanácsba delegáltak összetételét. Az egyházak támogatottsága az egyéb szervezeti juttatásokhoz képest igen alacsony. A népcsoporttanácsba ma is egy-egy képviselőt küldhet a katolikus, ill. a protestáns (evangélikus és református) egyház.

Őriszigetre 1992-ben egy fiatal lelkészpár érkezett, akik nemcsak hitükben, de magyarságukban is igyekeznek erősíteni a kb. 300 lelkes falut. Burgenlandban általában hetente egyszer tartanak misét a kisebbség nyelvén, vasárnap. A horvátok esetében előfordulnak egynyelvű, ill. kétnyelvű misék is. A horvátok és a szlovének katolikusok. A paphiány a horvát kisebbségre is jellemző.

A felekezeti hovatartozás tekintetében elmondható, hogy a burgenlandi magyarság közel kétharmada római katolikus vallású. Különösen Alsóőr és Felsőpulya magyarsága vallja magáénak a római katolikus vallást. A magyar római katolikus lelkészek többsége Magyarországon végezte tanulmányait. Felsőőr magyarjai elsősorban reformátusok, de jelentősebb számban képviseltetik magukat a római katolikus vallás követői is. Az őriszigeti magyarok viszont evangélikusok. A két protestáns gyülekezet asszimilációja meglehetősen előrehaladott, már az istentiszteletek nyelve is többnyire a német, magyar nyelvű istentisztelet elsősorban vásár- és ünnepnapokon hallható a templomokban.

A média szerepe egy kisebbség életében meghatározó jelentőségű lehet. Az Osztrák Köztársaságban élő kisebbségek helyzete a tömegtájékoztatás területén viszonylag elfogadhatónak mondható, de ez korántsem jelenti azt, hogy ne lehetne a jelenlegi állapotokon javítani. Az osztrák ORF-nél (Der Österreichische Rundfunk – Osztrák Rádió és Televízió) a horvát és szlovén kisebbség önálló szerkesztőséggel rendelkezik, és az adó a kisebbségek számára is elfogadható percidejű adásokat sugároz.

A magyar kisebbség helyzete kedvezőtlenebb, ők a horvát szerkesztőségben belül kaptak csak helyet. A Burgenlandi Magyar Kultúregyesület 2000-ben Felsőpulyán közzétett sajtónyilatkozatában sérelmezi a burgenlandi magyarsággal szemben tanúsított példátlan bánásmódot. Követelték a heti 30 perces magyar nyelvű rádióadás bővítését 255 percre, valamint azt, hogy az ORF horvát nyelvű hírei után naponta három alkalommal hangozzon el öt perces magyar nyelvű híradás, valamint legyen naponta egy önálló 20 perces magyar nyelvű rádióadás. Szorgalmazták továbbá, hogy havi rendszerességgel, minden hónap első

vasárnapján sugározzanak magyar nyelvű tévéadásokat (az eddigi évi négy alkalom helyett), valamint egy magyar nyelvű szerkesztőség létrehozása is esedékesnek tartják. A követelések nagy része továbbra sem valósult meg.

A tömegkommunikáció tekintetében a jelenlegi helyzetet az alábbiak szerint foglalhatjuk össze. A média tekintetében a burgenlandi ORF televízió 1990 óta „Adj Isten, magyarok!” címmel negyedévente félóra időtartalmú műsort sugároz a magyar kisebbség számára. A kábeltévé-társaság a csekély nézettségszámra hivatkozva radikálisan csökkentette a magyar nyelvű műsorok időtartalmát, ráadásul a fő műsoridőből is kivették ezeket.

Az Osztrák Rádió 2002. január elsejétől napi 5 perces műsort sugároz magyar nyelven, vasárnap pedig egy 25 perces magyar adást közvetít élőben. A *Radio Mora – Multilingual Open Radio* magyarul, horvátul és roma nyelven sugároz esténként egy-egy órás adást, amely főként a kisebbségekkel foglalkozik. A bécsi ORF „*Heimat, fremde Heimat*” című magazinja állandó jelleggel beszámol az ausztriai magyar szervezetek rendezvényeiről.

A nyomtatott sajtó termékeit tekintve kevés újságot mondhat magának a kis burgenlandi magyar közösség. A legjelentősebbek a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület kiadványai:

„*Örvidéki Hírek*” – programajánlókkal, regionális hírekkel, tudósításokkal 450 példányban jelenik meg havonta.

„*Őrség*” – magazin jellegű, tájékoztató kiadvány, német nyelvű összefoglalóval. Évente egy-két alkalommal jelenik meg, 900 példányban.

„*Hirhozó*” – gyermek- és ifjúsági lap, a tanév során tíz alkalommal jelenik meg, 700 példányban.

„*Őrségi Füzetek*” – alkalmanként (pl. a Magyar Intézet tanácskozásainak anyagával), 900 példányban jelenik meg.

A kiadványok kereskedelmi forgalomba nem kerülnek, postai úton jutnak el a bejegyzett tagokhoz.³³¹

Az alsóöri (Unterwart) Magyar Média és Információs Központ a burgenlandi magyar kisebbség magyar identitásának megőrzését igyekszik elősegíteni 30.000 kötetes könyvtárával, kulturális programjaival. Az intézmény honlapján több helyi vonatkozású adattár is elérhető, így például a hírek, a burgenlandi magyar kulturális rendezvényekről készült digitális videofelvételek stb. archívuma. Az NDA-keresőn keresztül a burgenlandi

³³¹ A Határon Túli Magyarok Hivatal: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. június 2.), (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

magyar kisebbség településeiről, intézményeiről készült fotótár, illetve a kisebbségi szervezetek dokumentumai érhetők el.³³²

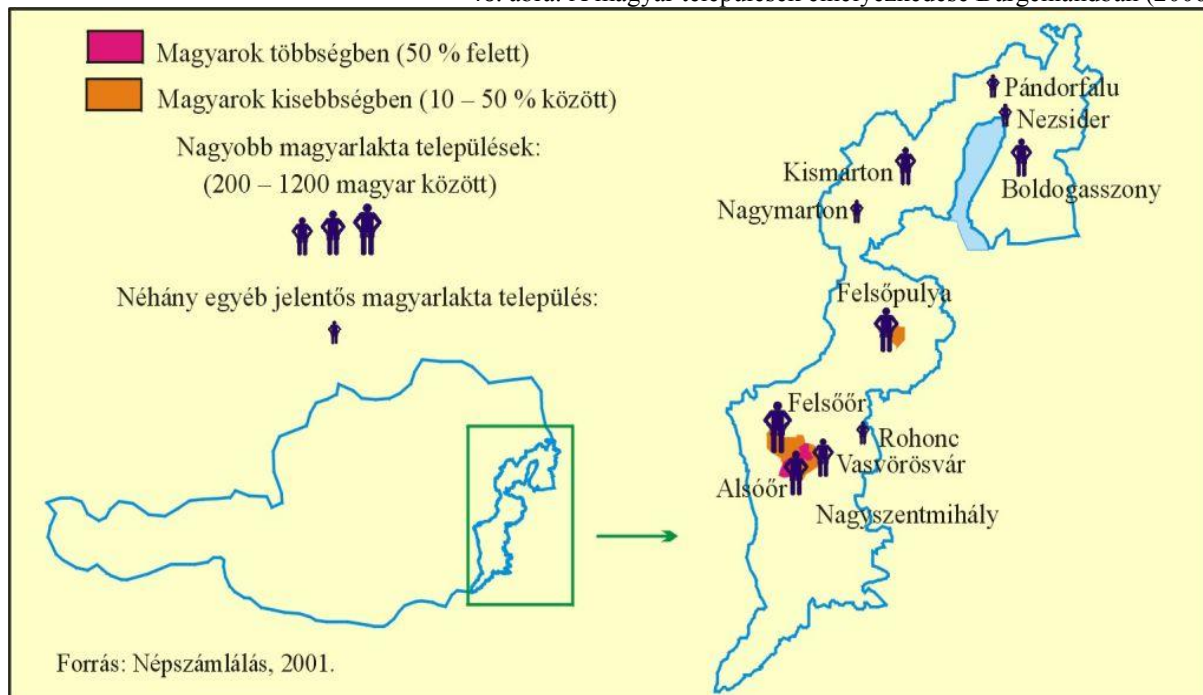
A magyar kisebbség 1968 óta képviseli hathatósan az érdekeit, ekkor jött létre a *Burgenlandi Magyar Kulturális Egyesület*. A szervezet célja, hogy magyar kisebbséget a „felszínen” tartsa, ennek érdekében rendezvényeket szervez, valamint kiadványokat ad ki.

Az ausztriai magyar kisebbség nem rendelkezik területi autonómiával, garantált parlamenti képviselettel, kétnyelvű dokumentumokkal (pl.: személyi igazolvány), önálló gazdasági szerkezettel és aktivitással. A magyar nyelv hivatalos használatára négy, bírósági használatára két település jogosult Burgenlandban.

³³² Magyar Média és Információs Központ, Alsóőr honlapja: www.umiz.at/index_hu.html. (Letöltés időpontja: 2007. január 7.)

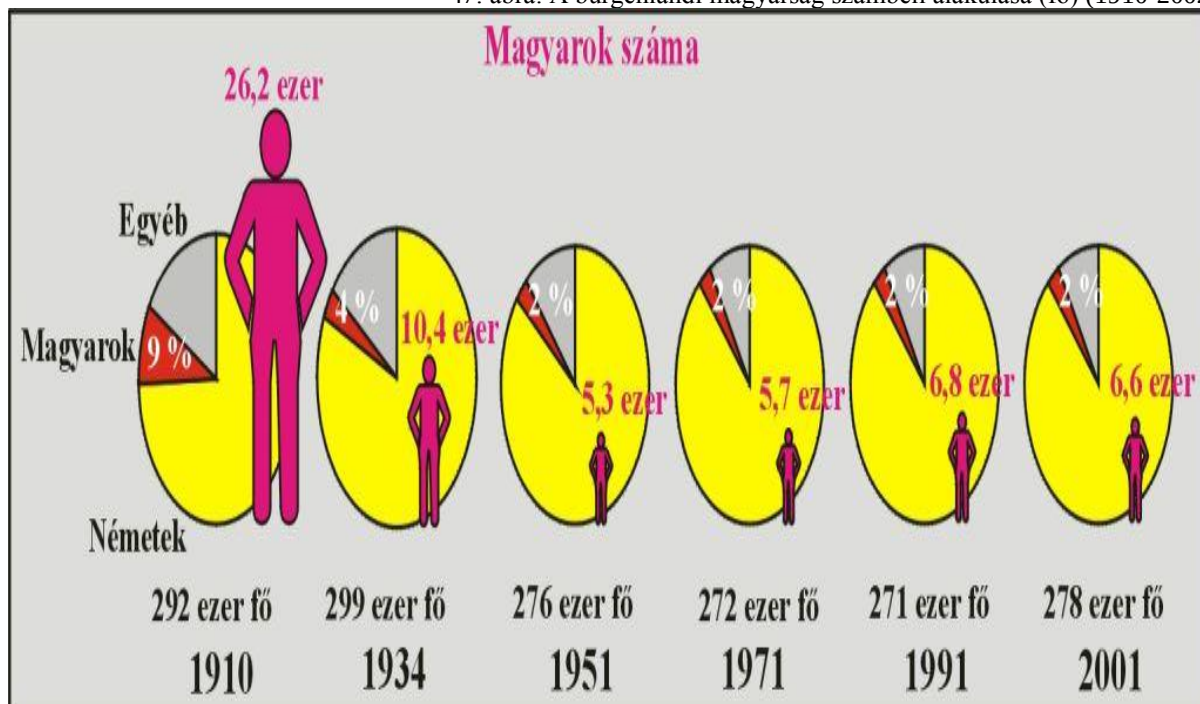
6. 9. Melléklet

46. ábra: A magyar települések elhelyezkedése Burgenlandban (2006)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/sznmag.jpg>.
 (Letöltés: 2007. július 30.)

47. ábra: A burgenlandi magyarság számbeli alakulása (fő) (1910-2002)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/sznmag.jpg>.
 (Letöltés: 2007. július 30.)

6. 10. Felhasznált irodalom

Ausztriai Magyar Evangélikus Gyülekezet honlapja:

www.lutheran.hu/z/honlapok/evangungarisch.

Burgenlandi Magyar Kultúregyesület honlapja:

http://www.hhrf.org/xantusz/mv_burgenland.html.

Gráci Magyar Újság honlapja: www.gmuonline.net/meok.

Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/>.

Köztes-Európa Térképtár: www.terkepek.adatbank.transindex.ro.

Magyar Egyházszociológiai Intézet honlapja: www.jezsuita.hu/rend/uki.htm.

Magyar Katolikus Lexikon: www.lexikon.katolikus.hu.

Magyar Média és Információs Központ, Alsóőr honlapja: www.umiz.at/index_hu.html.

Mosonmagyaróvár város honlapja: www.mosonmagyarovar.hu.

Magyarország települései + Budapest anno, www.alfanet.hu/helyseg/nemet.gcw.

Magyarország térképeken: www.akm.exnet.hu.

MTA, Kárpát-medencei Magyar Kutatási Adatbázis (KMKA):

www.adatbazis.mtaki.hungary.com.

Pallas Nagylexikon, Pallas Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, VIII. kötet., Bp., 1902.

Pallas Nagylexikon, Pallas Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság X. kötet., Bp., 1902.

Pallas Nagylexikon, Pallas Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság XV. kötet., Bp., 1902.

Révay Lexikon, XVI. kötet, Révay Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Bp., 1924.

Sopron megyei jogú város honlapja: www.Sopron.hu.

Szentpéterfa település honlapja: www.szentpeterfa.hu.

Történelmi világatlasz, Cartographia, Budapest, 1992.

BALOGH Sándor – GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos – FÖGLEIN Gizella: *Magyarország története 1918-1975*, Tankönyvkiadó, Bp., 1988.

BAUMGARTNER, Gerhard – MUNZ, Rainer Munz – MÜLLNER, Eva: *Identitat und Lebenswelt : Ethnische, religiose und kulturelle Vielfalt im Burgenland*, Prugg Verlag, Eisenstadt, 1989.

BAUMGARTNER, Gerhard: *6xÖsterreich, Gesichte und aktuelle Situation der Volksgruppen (Ungarn)*, Klagenfurt, 1995.

BAUMGARTNER, Gerhard: *Ausztria magyar nyelvű lakossága a 2001-es osztrák népszámlálás tükrében*, in.: GYURGYÍK László – SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

- BELITZKY János: *Sopron vármegye története*, Bp., 1938.
- BEZÉNYI Pál: *Sopron megye*, Bp., 1895.
- BOROVSKY Samu – SZIKLAY János (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Vas vármegye*, Bp., 1898.
- BOTLIK József: *Az örök ivadéakai*, Kincses Kalendárium 2005, Két zsiráf kft., Bp., 2005.
- DEÁK Ernő: *Die Ungarn in Wien: eine unsichtbare Volksgruppe?* in: *Etnische Gruppen in der Bundeshauptstadt Wien*. Integratio XV. Wien, 1982.
- FÜR Lajos: *Magyar sors a Kárpát-medencében, Népesedésünk évszázadai 896–2000*, Kairosz Kiadó, Bp., 2001.
- GALÁNTAI József: *Trianon és a kisebbségvédelem*, Maecenas Kiadó, Bp. 1989.
- GYÉMÁNT Richárd – SZONDI Ildikó: *Demográfiai vizsgálódások a burgenlandi magyarság körében*, Demográfia, 47. évf. 1–2. sz., Bp., 2004.
- GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Első kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2004.
- GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Második, átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005.
- GYÉMÁNT Richárd: *A burgenlandi magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai*, KSH, Területi Statisztika, Bp., 2005/1.
- GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Harmadik, átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006.
- GYÉMÁNT Richárd – KATONA Tamás – SZONDI Ildikó: *Demográfia*, Negyedik, átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2006.
- GYÉMÁNT Richárd: *A burgenlandi magyarság a statisztikai adatok tükrében*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007.
- GYŐRI SZABÓ Róbert: *A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Ausztriában*, Magyar Kisebbség.
- JUHÁSZ László: *Burgenland, Várvidék*, Antológia Kiadó, Lakitelek, 1999.
- KOLLÁR, Daniel (szerk.): *A szlovák–osztrák–magyar Duna mente, A határok nélküli régiók*, Svornost' Könyvnyomda, a.s. Bratislava, 2005.
- KOLONOVITS, Dieter: *Die rechtliche Situation der kroatischen und der slowenischen Volksgruppe in Österreich*, Europa Ethnica 1996.
- LEGEZA László: *Burgenland, Várvidék és az Őrség*, Mikes Kiadó és Tanácsadó Kft., Bp., 2003.
- LELKES György: *A történelmi Magyarország atlasza és helységnévtára*, Talma Kiadó, Pécs.

- LŐKKÖS János: *Trianon számokban*, Püski Kiadó, Bp., 2000.
- MAJOR Pál: *Moson megye monographiája*, 1886.
- MAKK Ferenc: *A tizenkettedik század története*, Magyar Századok, Pannonica Kiadó, Bp., 2000.
- ORMOS Mária: *Civitas Fidelissima*, Gordiusz Kiadó, Győr, 1990.
- ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, II. kötet, Akadémia Kiadó, Bp., 1981.
- ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, IV. kötet, Akadémia Kiadó, Bp., 1981.
- PALOTÁS Zoltán: *A trianoni határok*, Interedition, Bp., 1990.
- PÁLHÁZY László (szerk.): *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1991)*, KSH, Budapest, 2000.
- PECZ Vilmos: *Ókori lexikon*, II. kötet, Budapest, Franklin Társulat, 1904.
- ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Osiris Kiadó, Bp., 2005.
- SOÓS Katalin: *Burgenland az európai politikában 1918-1921*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.
- SOÓS Katalin: *1956 és Ausztria*, Szeged, 1999.
- Szent István Egylet honalapja: www.net.hu/szentistvan/index.html
- SZÉPFALUSI István: *Lássátok, halljátok egymást!*, Wien, 1980.
- VEITER, Theodor: *Das Recht der Volksgruppen Sprachminderheiten in Österreich. Wien*, 1970, Volksgruppengesetz, BGBl. 396/1976.
- VARJÚ Elemér: *Magyar várak*, Bp., 1930.
- VOGEL Sándor: *A kisebbségi jogok Ausztriában*, Régió, 12. évf., 3. sz., Bp., 2001.

7. A szlovéniai (muravidéki) magyarság demográfiai és társadalomstatistikai sajátosságai

7. 1. A szlovéniai kisebbségekről általában

A *szlovéniai magyarságról* jóformán csak 1991. június 25. óta, a független Szlovén Köztársaság (Republika Slovenija) önállósodása óta beszélhetünk. A szlovéniai magyarok nemcsak a volt jugoszláv tagállamok számbelileg legkisebb magyar csoportját, hanem a legkisebb határon túli magyar közösséget alkották, illetve alkotják.

A legfejlettebb volt jugoszláv tagállam, a Szlovén Köztársaság területe – 20 254 km² – közel egyötöde hazánk, Magyarország területének.³³³ A 2002. évi szlovén népszámlálás adatsorai szerint az ország lakossága 1 964 036 fő volt, ebből 1 631 363 fő (83,06%) vallotta magát szlovén nemzetiségűnek.³³⁴

Szlovénia területén számos népcsoport él,³³⁵ ezek a nem szlovén etnikai közösségek alapvetően két csoportra oszthatók:

- *klasszikus (területi) kisebbségek*, valamint
- *az újkori nemzeti közösségekre*.³³⁶

Az utóbbi kategória a modern kori migrációs folyamatok eredményeként jött létre; elsődlegesen a volt közös jugoszláv állam nemzeteinek – bosnyák, horvát, macedón, montenegrói és szerb – tagjai alkotják.³³⁷

A klasszikus (területi) kisebbségek alatt az őshonos muravidéki magyarságot, valamint a szintén őshonos tenger melléki olaszokat értik. *Szlovénia* 1998. március 25-én külön deklarációt terjesztett elő, amelyben az akkori szlovén kormány – a szlovén Alkotmánnyal és a belső törvényhozással összhangban – kijelentette, hogy *a magyart és az olaszt* az ország *saját nemzeti kisebbségének ismeri el*.³³⁸ Az eddigi utolsó – 2002-es – szlovén népszámlálás szerint 6 243 fő vallotta magát magyar, 2 258 fő pedig olasz nemzetiségűnek.

³³³ *A világ országai, Térképek - zászlok - adatok*, Top-o-gráf, Bp., 1995, 203. p.

³³⁴ Szlovén Statisztikai Hivatal: www.stat.si. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

³³⁵ A 2002. évi szlovén népszámlálás kérdőívein 25 népcsoportot tüntettek fel a kérdőívek megszerkesztői. Szlovén Statisztikai Hivatal: www.stat.si. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

³³⁶ KOLLÁTH Anna: *A szlovéniai kisebbségek nyelvi jogai a törvények és a rendeletek tükrében*, Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota: www.ms.sik.si. (Letöltés ideje: 2007. július 27.)

³³⁷ A 2002. évi szlovén census adatsorai szerint 29 604 fő bosnyák, 35 642 fő horvát, 3 972 fő macedón, 2 667 fő montenegrói és 38 964 fő szerb nemzetiségű személy élt a Szlovén Köztársaság területén. Szlovén Statisztikai Hivatal: www.stat.si. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

³³⁸ A fent említett jogi szabályozással a roma közösség helyzetét – amelynek élet- és egyéb körülményei más kisebbségekéhez képest jelentős eltéréseket mutat – is rendezték. A 2002. évi szlovén census szerint 3 246 fő (0,17%) vallotta magát roma nemzetiségűnek. KOLLÁTH Anna: *A szlovéniai kisebbségek nyelvi jogai a törvények és a rendeletek tükrében*, Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota: www.ms.sik.si. (Letöltés ideje: 2007. július 27.), Szlovén Statisztikai Hivatal: www.stat.si. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

Az olasz nemzeti kisebbség az ország nyugati, jórészt a tengerparti részen él szórványos, városias településrendszerben.³³⁹ A magyar nemzeti kisebbség a történelmi Magyarországhoz tartozó Muravidéket mondhatja otthonának. A szlovénok az olaszok és a magyarok által lakott településeket „*nemzetiségileg vegyesen lakott területnek*” nyilvánították.

A 2002. évi népszámlálási adatok szerint a 6 243 főt számláló magyar nemzetiségű személy közül a többség, 5 430 fő – a szlovéniai magyarság 87%-a – lakott a 31 kétnyelvű muravidéki településen. A „maradék” 813 magyar nemzetiségű személy a „*szórványban*” élt, főként a szlovén főváros, Ljubljana és környékén, de előfordultak más városokban is (pl.: Maribor, Celje, Nova Gorica stb.).³⁴⁰ A Muravidéken kívül, Szlovénia más területein élő magyarság elsősorban a megélhetéssel kapcsolatos belső migráció következtében került mostani lakóhelyére. A belső migráció napjainkban is tart, a népességmegtartó-erővel nem rendelkező Muravidéket elsősorban a magyar fiatalok hagyják el. A jobb gazdasági helyzetben lévő szlovén városok elszívják a jobb megélhetésben reménykedő muravidéki magyar fiatalságot, s ezáltal a muravidéki „magyar” települések sorvadása is egyre erősödik.

86. táblázat: A nemzeti kisebbségekhez tartozás Szlovénia statisztikai régióiban (fő) (2002)

<i>Statisztikai régió</i>	<i>Nemzetiség (fő)</i>		
	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Roma</i>
Pomurska	5 445 ³⁴¹	8	989
Podravska	117	35	712
Koroska	8	7	3
Savinjska	77	18	40
Zasavska	15	5	14
Spodnjeposavska	24	10	79
Jugovzhodna Slovenija	74	15	1 074
Osrednjeslovenska	273	139	262
Gorenjska	75	36	49
Notranjsko–kraska	23	19	4
Goriska	35	100	14
Obalno–kraska	77	1 866	6
Szlovénia	6 243	2 258	3 246

Forrás: Szlovén Statisztikai Hivatal: www.stat.si. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

³³⁹ Az „olasz” települések a tengerparton: Ankaran (Ankarano), Bertoki (Bertocchi), Škocjan (San Canziano), Koper (Capodistria), Izola (Isola), Strunjan (Strignano), Piran (Pirano), Portorož (Portorose), Lucija (Lucia), Seča (Sezza), Sečovelje (Sicciole), Dragonja (Dragogna) valamint Kobarid (Caporetto) és Tolmin (Tolmino) a Soča (Isonzo) völgyében. A nagyobb településeken – Koper, Izola és Piran – több területen (pl.: vallási élet) megkövetelik az olasz nyelv aktív ismeretét. KOMAC, Miran: *Vastvo Narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1999, 14. p.

³⁴⁰ GYÉMÁNT Richárd: *A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005, 11. p., 214. p.

³⁴¹ A Pomurska statisztikai régió a jórészt a Muravidéket jelöli, azonban nem esik egybe a történelmi Muravidék határaival. A Pomurska régió területe magába foglalja a történelmi Muravidéket is, ugyanakkor hozzá tartoznak még bizonyos történelmi dél-stájer területek is. A történelmi Muravidék, illetve a Pomurska statisztikai régió határainak eltérése miatt eltér a két terület magyar nemzetiségű lakosainak száma is.

A mai Szlovén Köztársaság területe etnikai-nemzetiségi szempontból sohasem volt egységes. A kisebbségek létszáma, reális gazdasági és politikai ereje a különböző történelmi korokban eltérő volt, a politikai határokkal együtt változott.

A kisebbségek hagyományos jelenléte miatt a kisebbségvédelem³⁴² Európában kiemelkedő jelentőségű. Ez a megállapítás mind történelmileg, mind jogi, mind pedig, kulturális szempontból is megalapozott. Az előbbi szempontok nyilvánulnak meg az Európa Tanács, az ENSZ és más politikai szervezetek dokumentumaiban is. A kisebbségvédelemmel foglalkozó szakirodalom szinte egybehangzóan állítja, hogy a szövegezés viszonylag általános, s a különböző társadalmak bonyolult viszonyainak megoldásában „joghézagokat” eredményez(het). Ezért nem lehet elégszer felhívni a figyelmet arra, hogy egy adott országban a kisebbségek védelmi szintje az illető ország demokráciájának jellegét és fejlettségét is tükrözi, a nemzetiségek iránti tolerancia pedig, a lakosság (a többség) demokratikus felvilágosultságának bizonyítéka.³⁴³

47. ábra: Szlovénia és statisztikai régiói (2007)³⁴⁴

Forrás: <http://www.limba.com/en/slovenia/map/region>. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

³⁴² Magyarország és Szlovénia között 1992 óta kétoldalú kisebbségvédelmi egyezmény szabályozza a szlovéniai magyarság, illetve a magyarországi szlovénség helyzetét. NAGY Károly: *Nemzetközi Jog*, Püski Kiadó, Bp., 1999., 304–305. p.

³⁴³ KLOPČIČ, Vera: *Pravice manjšin v evropskih dokumentih*, 105. p. in: VENCELJ, Peter – KLEMENČIČ, Vladimir – NOVAK LUKANOVIČ, Sonja uradili: *Manjšine v prosoru Alpe – Jadran*, Ljubljana, 1994.

³⁴⁴ Szlovénia statisztikai régiói (székhely): Gorenjska (Kranj), Jugovzhodna Slovenija (Novo Mesto), Goriška (Nova Gorica), Koroška (Slovenj Gradec), Notranjsko-kraška (Postojna), Obalno-kraška (Koper), Osrednjeslovenska (Ljubljana), Podravska (Maribor), Pomurska (Murska Sobota), Savinjska (Celje), Spodnjeposavska (Krško), Zasavska (Trbovlje).

87. táblázat: Anyanyelvhez tartozás Szlovénia statisztikai régióiban (fő) (2002)

<i>Statisztikai régió</i>	<i>Anyanyelv (fő)</i>		
	<i>Magyar</i>	<i>Olasz</i>	<i>Roma</i>
Pomurska	6 640	28	1 227
Podravska	190	85	567
Koroska	15	13	-----
Savinjska	104	53	42
Zasavska	23	6	17
Spodnjeposavska	31	20	100
Jugovzhodna Slovenija	86	29	1 485
Osrednjeslovenska	362	280	340
Gorenjska	85	68	35
Notranjsko–kraska	24	57	3
Goriska	48	210	13
Obalno–kraska	105	2 913	5
<i>Szlovénia</i>	7 713	3 762	3 834

Forrás: Szlovén Statisztikai Hivatal: www.stat.si. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

Az előbbiek fényében talán megkockáztatható az a kijelentés, hogy a „*demokratikus felvilágosultság*” a Magyarországgal szomszédos hét ország közül a leginkább a Szlovén Köztársaságra jellemző. Ez többek között azzal is magyarázható, hogy Szlovénia 1991-ig, mint önálló állam sohasem létezett, így a hazánkkal szomszédos hét ország közül talán leginkább a szlovének képesek átérezni a kisebbségi lét súlyát.

Napjainkban a – „*pozitív diszkrimináción*” alapuló³⁴⁵ – szlovén kisebbségvédelem, kisebbségi politika világviszonylatban is példaértékű és ezáltal követendő példa lehet(ne) más országok számára.

³⁴⁵ KOLLÁTH Anna: *Kontaktusjelenség vagy nyelvhelyességi hiba*, Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota: www.ms.sik.si. (Letöltés ideje: 2007. július 27.)

7. 2. A Muravidék körülhatárolása

A szlovéniai magyar tömb, illetve a szlovéniai magyarság többsége az ország északkeleti részében – a Muravidéken (szlovénül *Prekmurje*) – él, egy megközelítőleg 50 km hosszú és 3-15 km széles sávban a szlovén-magyar határ mentén, a szlovén oldalon Őrihodostól (Hodoš) Pincéig (Pince). Az itt élő magyarokat főként 1945 után a „*muravidéki magyarság*” névvel jelölik.³⁴⁶

A Muravidékről Göncz László, a *Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet* igazgatója az alábbiak szerint nyilatkozott:

„Ez a vidék néprajzi tagolódás szempontjából rendkívül érdekes, ha viszonylag kis területről is van szó. Legészakibb települései a történelmi Őrséghez³⁴⁷ tartoznak, a közepe táján a göcseji sajátosságok jellemzőek a vidékre, az úgynevezett Lendva-vidéken³⁴⁸ pedig a települések egy része a történelmi Hetéshez tartozik. Lendva vidék azonban ezen belül is sajátos: Hetéshez, de Göcsejhez sem sorolható a szó szoros értelmében, inkább valami köztes terület, számos olyan érték hordozója, ami indokoltá teszi, hogy külön egységként kezeljük. A Trianon előtti időszakban a vidék fölvirágoztatása és jelentősebb megjelenése az összmagyar vérkeringésbe a XIV–XV. századra tehető, a történelmi Zala vármegye legfontosabb főúri családja, a Bánffy nemzetség kibontakozásával függ össze. Rendkívül fontos ez az időszak, mert a XVI. században ebben a térségben Nagykanizsa mellett Alsólendva volt a

³⁴⁶ Magyarok a világban – Kárpát-medence, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium, Bp., 2000, 739. p., GÖNCZ László: *Magyarok a Muravidéken és a közösség nemzeti tudatának alakulása 1920 után*, 239–240. p. in: *Ljudje ob Muri – Népek a Mura mentén* (Tanulmánykötet), Murska Sobota – Zalaegerszeg, 1996.

³⁴⁷ Az ún. „*Alsó-Őrséghez*” – napjainkban Magyarországon a köznyelv ezt hívja „*Őrségnek*” – 18 település tartozik: a tájegység központja: Őriszentpéter városa, valamint ide tartoznak Ispánk, Kerkáskápolna, Kisrákos, Nagyrákos, Pankasz, Szaknyér, Szalafo, Szatta, továbbá Bajánháza-Senyeháza-Dávidháza-Kotormány-Órbajánháza (ma ez az öt falu alkotja együttesen Bajánsenye települést), Kerca és Szomoróc (ma Kercaszomor), valamint Őrihodos (Hodoš), Kapornak (Krpilivnik) és Bükalja (ma Domonkosfa (Domanjševci) települések. Őrihodos, Kapornak, illetve napjainkban a Domonkosfa részét képező Bükkalja Szlovénia része. A terület népessége az Árpád-kortól magyarnak tekinthető. A korai határőrszervezet felbomlása után az itt lakók megőrizték szabad jogállásukat, illetve kiváltságaikat. Ezekről – jobbágyi sorba kényszerítve – csak a Batthyány család tudta megfosztani őket a XVII. században. Az „*Alsó-Őrség*” elnevezést azért is fontos hangsúlyozni, ugyanis az Ausztriához tartozó Burgenlandban található „*Felső-Őrség*”-től mindenképp meg kell különböztetni. ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, IV. kötet, Akadémia Kiadó, Bp., 1981, 135–137. p.

³⁴⁸ A XIX. század végén már használt „*Lendva-vidék*” megnevezés alatt a Magyarország délnyugati határvonala melletti, ma Szlovénia területén található, zömében magyarok lakta településeket értjük. Lendva-vidék falvai és városai a történelmi Zala vármegyében feküdtek a trianoni határmódosításig. Néprajzilag Hetés kulturális egységében, illetve annak közvetlen közelében foglalnak helyet. Ma 23 települést tekinthetünk Lendva-vidék részének. Két várost: Alsólendvát és Lendvavásárhelyet (Dobronakot), valamint 21 kis falut, melyek Lendva közelében illetve Lendva és Lendvavásárhely között helyezkednek el. A kistájat északkeleten „*Göcsej*”, északon az „*Őrség*”, nyugaton a „*Vendvidék*”, dél-délnyugaton pedig, a „*Muraköz*” határolja. A XIX. század végén megjelenő ismertetések már használják a Lendva-vidék, az Alsó-Lendva és vidéke megnevezéseket. MÓD László – SIMON András: *A hajtástól az újborig, A szőlő és a bor ünnepei Lendva-vidéken*, Alsólendva, 2002, 14–15. p., SZENTMIHÁLYI Imre: *Hetés és Lendva-vidék néprajzi sajátosságai*, Zalai gyűjtemény, 7. sz. 1977, 123. p., MOHOS Mária: *Hetés, Őrség, Vendvidék*, – Kettévágott kistájak, Rubicon, 8-9. sz., 61–62. p.

legjelentősebb település. A következő fontos időszak a század fordulója (XIX–XX.), amikor a város és környéke ismét felértékelődött, főleg azért, mert a Stájer-vidékek és a magyar Alföld közötti árucseré forgalomban említésre méltó közvetítő szerepet töltött be a szarvasmarha-kereskedelem, valamint a stájer és a karintiai vidékek könnyűipari cikkek kereskedelmét illetően.³⁴⁹

Amint az a fenti sorokból is kiolvasható, a „Muravidék” elnevezés gyűjtőkategória. Magában foglalja az „Őrség”³⁵⁰ „magyar” településeit, a „Hetés”³⁵¹ Magyarországtól elszakadt településeit, továbbá a „Lendva-vidéket”,³⁵² valamint a szlovénok, „vendek”³⁵³ által lakott részeket is.

³⁴⁹ Elhangzott 1999. július 3-án, Zalaegerszegen a XXVII. Honismereti Akadémián, GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság megmaradásáért.* in: Honismeret, a Honismereti Szövetség folyóirata, XXVIII. évfolyam, 2000/1. szám.

³⁵⁰ A Muravidéken az „Őrség” („Goricskó”) megjelölés nemcsak a napjainkban Szlovéniához tartozó „Alsó-őrségi” falvakat (Őrihodos, Kapornak és a ma Domonkosfa részét képző Bükkalját) jelöli, hanem Csekefa, Domonkosfa, Kisfalu, Kisszerdahely, Pártosfalva és Szécsiszentlászló településeket is ide sorolják.

³⁵¹ A – földrajzi meghatározásban korántsem egységes – „Hetés” – a néprajzkutatók többsége szerint – a történelmi Zala vármegye délnyugati részén, Göcsejjel szomszédosan, a Kebele és a Lendva patakok között elterülő 11 falu (a magyar oldalon maradt Bödeháza, Gáborjánháza, Szentistvánlak (ma Bödeháza része), Szijártóháza és Zalaszombatfa, valamint a mai szlovén oldalon található Bánuta, Göntérháza, Kámaháza, Lendvahídvég, Radamos és Zsitkóc) vidéke. Amíg hetési települések gazdasági tekintetben inkább Alsólendvához gravitáltak, addig egyházkerületi vonatkozásban – római katolikusokról lévén szó – a lendvavásárhelyi (vagy ahogy a helyi magyarok is hívják: dobronaki) plébániához tartoztak. Bár Lendvavásárhely (Dobronak) – a néprajzkutatók többsége szerint – nem tartozik a Hetéshez, a hetési falvak közös temetője, az un. „hetisi temető” – a 19. század végéig azonban a településen volt. A tájegység neve valószínűleg összefügg a „hetes” számnévvel és feltehetően ma már elhomályosult egyházi, irodalmi vagy közigazgatási egység emlékét őrzi. Kultúrája a szomszédos Délnyugat-dunántúli tágabb környezetével azonos. GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2001, 75. p., GÖNCZ László: *Sajátos események a Mura mentén 1919-ben*, 48. p. in: Lendvai füzetek 17. – *Lendavski zvezki* 17, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2000., GÖNCZI Ferenc: *Göcsej kapcsolatosan Hetés vidékének és népeinek összevontabb ismertetése*, Kaposvár, 1914, 45. p., GÖNTÉR János: *Dobronak*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 1999. 17. p. LENDVAI KEPE Zoltán: *Hetés a népszámlálás és a gazdasági adatok tükrében*, 100. p. in: *Naptár 2002*, A muravidéki magyarok évkönyve, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet – Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet, Alsólendva, 2001., SZENTMIHÁLYI Imre: *A történelmi Hetés*, 412–414. p. in: *Etnographia*, LXXXVIII. Bp., 1977.

³⁵² Mohos Mária írásában a „Lendva-vidék” egyes településeire a „Tenke-vidék” megjelölést használja. A „Tenke-vidékhez” öt – többek között szőlőtermesztéssel foglalkozó – falut sorol: Alsólendvát, Csentevölgyet, Lendvahosszúfalut, Völgyifalut, valamint a magyar oldalon található Lendvadedest. MOHOS Mária: *A szőlőtermesztés társadalmi hatása a Tenke-vidéken*, 199–205. p. in: BALOGH István – CSOMA Zsigmond (szerk.): *Millenniumi szőlős-boroskönyv*, Bp., 199–205. p.

³⁵³ A történelmi Magyarország területén élő szlovénokat a régebbi magyar nyelvhasználat – előítélet nélkül – vendeknek hívta. A szlovének (vendek) a honfoglalás óta állandó kapcsolatban álltak a magyarsággal. Fontos szerepük volt a középkor folyamán elsősorban az Észak-itáliai, részben pedig a déli német területek kulturális eredményeinek közvetítésében, s részben az ókori pannóniai termelési hagyományok átadásában. A Mura melléki és a szomszédos területeken élő szlovének életmódja, anyagi kultúrája közel áll Délnyugat-Magyarországon élő magyarságéhoz. A szlovén-magyar kulturális kapcsolatoknak köszönhető, hogy a szlovének körében számos magyar tárgyú népköltészeti alkotás is fennmaradt. ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, V. kötet, Akadémia Kiadó, Bp., 1981, 212. p.

A Muravidék területe 940 km², amelyből 610 km² tartozott a történelmi Vas, 330 km² pedig a történelmi Zala vármegyéhez.³⁵⁴ Vas és Zala vármegyék a történelmi Magyarország viszonylatában az „aprófalvak paradicsomának” számítottak. Az I. világháború előestéjén (1914) Vas vármegye rendelkezett a legtöbb településsel egy vármegyén belül (611 település), a második helyen Zala vármegye állt (559 település). A népsűrűséget tekintve mind Vas, mind Zala a legsűrűbben lakott vármegyék közé tartoztak.³⁵⁵

A Muravidék vasi része magába foglalja az egykori muraszombati járást, kivételt képez az a három falu, amely Magyarországnak maradt (Gödörháza, Magyarszombatfa, Velemér). A „néhai” muraszombati járás 111 települése Trianont követően először a délszláv államalakulaté, majd pedig – 1991-től – az önálló Szlovéniáé lett. A vasi részhez tartozik még 11 település, amely egykoron a szentgotthárdi járás része volt. A Vas vármegyétől elcsatolt – ma Szlovéniához tartozó – 610 km²-en összesen 122 történelmi település helyezkedik el.

A Zala vármegyétől elcsatolt, ma Szlovéniához tartozó 330 km²-en összesen 48 történelmi település található. Ebből 47 település az alsólendvai járáshoz tartozott, és egy település (Pince) a letenyieihez.

A Muravidék központja Muraszombat (Murska Sobota),³⁵⁶ a 2002-es szlovén népszámlálás szerint 12 393 – jórészt szlovén – lakossal rendelkezik. A muravidéki magyarság központja Alsólendva (Lendava),³⁵⁷ a Muravidék második legnagyobb városa, amely település a 2002. évi szlovén népszámlálás szerint 3 387 lakosnak adott otthont.

A muravidéki magyarság két részre osztható, mivel a muravidéki magyarság gyűjtőnév. Az egyik az „őrségi” („goricskói”), a másik pedig, az „Lendva-vidéki” magyar tömb.

³⁵⁴ MOHOS Mária: *A magyar-szlovén nyelvhatár változásai, 1900–2000*, 89. p. in: KOZMA István – PAPP Richárd (szerk.): *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében, Kisebbségek Kelet-Közép-Európában IX.*, Gondolat – MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Bp., 2004.

³⁵⁵ BIHARI Mária – LENDVAI KEPE Zoltán: *A kóti „Pepik körösztyik”*, 116. p. in: *Naptár 2002*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2002., LELKES György: *A történelmi Magyarország atlasza*, Talma Kiadó, Pécs, 2001, 78. p., TÓTH János: *Göcsej népi építészete*, Bp., 1965, 7-8. p.

³⁵⁶ Muraszombat (Murska Sobota), a „Muravidék fővárosa” Ljubljana – a szlovén főváros – mellett a legjelentősebb magyar szórványnak tekinthető. A 2002. évi szlovén népszámlálás szerint a 20 080 fős összlakosságból 17 637 fő (87,8%) volt szlovén, 439 fő (2,2%) cigány etnikumhoz tartozó, 138 fő (0,7%) magyar nemzetiségű és 1 866 fő (9,3%) egyéb nemzetiségű. A 2002. évi népszámlálási adat a muraszombati „občina” településeire vonatkozik. Az „občina” szó a magyarban a már jogtörténeti fogalomnak, a járásnak felel meg. A muraszombati občina a névadó településen kívül az alábbi településeket foglalja magában: Barkóc (Bakovci), Battyánfalva (Rakičan), Falud (Veščica), Kisszombat (Černelavci), Korong (Krog), Lendvanemesd (Nemčavci), Márkusháza (Markišavci), Murahalmos (Kupšinci), Murszentes (Satahovci) és Vaspolony (Polana). Muraszombat város honlapja: www.murska-sobota.si. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

³⁵⁷ A település neve a szláv „ugar, parlag” szóból származik. Napjainkban a muravidékiek csak „egyszerűen” Lendva alakban használják, amely kifejezés azért sem szerencsés, ugyanis a Muravidék északi – egykori vasi – részén is van egy szlovénok lakta település, amely Felsőlendva (Grad) névre hallgat.

Csekefa (Čikečka Vas), Domonkosfa (Domanjševci), Őrihódos (Hodoš), Kapornak (Krplivnik), Kisfalu (Pordašinci), Kisszerdahely (Središče), Pártosfalva (Prosenjakovci) és Szécsiszentlászló (Motvarjevci) települések magyar lakosait az „*őrségi*” („*goricskói*”) magyarokhoz soroljuk. Az „*őrségi*” („*goricskói*”) települések az első világháború előtt Vas vármegyéhez tartoztak, kivételt csak Szécsiszentlászló jelentett, amely Zala vármegye része volt.

Az „*őrségi*” magyar falvakat a muravidéki nyelvhasználatban „*goricskói falvaknak*” is hívják. A magyar nyelv számára ez utóbbi kifejezés talán idegenül hangzik, de talán kevésbé félrevezető, mint az „*őrségi falvak*” kifejezés. Hiszen a nyolc településből ténylegesen csak kettő (Őrihódos és Kapornak) volt „*(Alsó-)őrségi*”, ugyanakkor a „*Goricskó*” kifejezés mind a nyolc települést felöleli.

A második csoportba a „*Lendva-vidéki*” 23 „magyar” település sorolható. Ezen települések: Alsólakos (Dolnji Lakoš), Alsólendva (Lendava), Bánuta (Banuta), Csentevölgy (Čentiba), Felsőlakos (Gornji Lakoš), Göntérháza (Genterovci), Hármasmalom (Trimlini), Hosszúfaluhegy (Dolgovaške Gorice), Kámaháza (Kamovci), Kapca (Kapca), Kót (Kot), Lendvahegy (Lendavske Gorice), Lendvahídvég (Mostje), Lendvahosszúfalu (Dolga Vas), Lendvavásárhely (Dobronak),³⁵⁸ Petesháza (Petišovci), Pince (Pince), Radamos (Radmožanci), Völgyifalu (Dolina pri Lendavi), Zalagyertyános (Gaberje) és Zsitkóc (Žitkovci). Továbbá két telepesfalu, Benica (Benica)³⁵⁹ és Pincemajor (Pince-Marof)³⁶⁰. Az előbbieken említett első 21 település egykoron Zala vármegye részei volt.

³⁵⁸ Dobronak 1908-ban, az országos helységnévrendezés során a Lendvavásárhely nevet kapta, majd a jugoszláv impériumváltást követően az eredeti, egyébként szláv Dobronak megnevezést szlávositották vissza tévesen a mai Dobrovnik alakra. FÉNYES Elek is a Dobronak megjelölést használja 1836-ból: „*Dobronak magyar m. v. 810 kath., 13 zsidó lak. Kat. Paroch. Templom. Földje hegyes és lapályos. Bora középszerű. Rétje kevés, de jó. F.U. h. Eszterházy.*” FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*, nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851.

³⁵⁹ Benica 1922-ben létesült. Első lakója a Nova Gorica környékéről érkezett 32 családvolt, amelyhez 1935-ben már 161 családtag tartozott. A telepesek összesen 297 hold földet kaptak. GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918-1941*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2001, 262. p.

³⁶⁰ A pincei kolónia 1925-ben létesült. A falut jórészt Nova Gorica környékéről, valamint az Isztriáról érkezett telepesek (50 család, 236 családtag) alapították. 1936-ban 359 hold földdel rendelkeztek. GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918-1941*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2001, 262. p.

7. 3. A „goricskói falvak”³⁶¹ magyarsága

Az egykori Vas vármegye 5 035,31 km²-es³⁶² területéből megközelítőleg 610 km² – az egykori vármegye területének 12,1 százaléka – került a délszláv államhoz, majd 1991-től Szlovéniához. A Borovszky Samu által – az 1800-as évek végén – szerkesztett „Magyarország vármegyéi és városai” című sorozatába tartozó, Vas vármegyéről írt könyvében megemlíti, hogy a napjainkban Szlovéniához tartozó néhai vasi vidéket „Tótságnak” hívták. Lakói többnyire „vendek” (szlovénok) voltak, akiket a magyarok „bömhéczeknek” is neveztek.

A „Tótság” kiterjedése közel azonos volt a történelmi muraszombati járás határával, bár valamelyest „benyúlt” Zalába, illetve a Szentgotthárd alatti vasi vidékre is. A „Tótság” ismertebb elnevezése a „Vendvidék” volt.

Az elcsatolt vasi terület 122 történelmi településéből, 111 tartozott a muraszombati járáshoz. A szentgotthárdi járás része volt további 11 település, melyek közül három „magyar” falvacska a történelmi tájegységhez, az „Alsó-Őrséghez” tartozott. Ezek Őrihodos (Hodoš) és Kapornak (Krplivnik), továbbá a szintén Szlovéniához tartozó Bükkalja is őrségi falvacska volt.³⁶³

88. táblázat: A „goricskói kétnyelvű falvak” összlakossága (fő) (1880-1941)

Település	1880	1910	1921	1941
Csekefa	212	252	239	Pártosfalva adataiban
Domonkosfa	594	712	686	536
Kapornak	205	232	253	Őrihodos adataiban
Kisfalu	97	103	110	Pártosfalva adataiban
Kisszerdahely	178	225	208	168
Őrihodos	417	496	473	646
Pártosfalva	349	438	442	654
Szécsiszentlászló	40	501	464	357

Forrás: CZIBULKA Zoltán (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai*, KSH, Bp., 2001, 47., 49., 50., 54., 58., 59., 65. p.

³⁶¹ A tájegységek szerinti felosztás esetén – a Szécsiszentlászlóval kiegészült – nyolc „őrségi” települést összefoglaló néven – a muravidéki nyelvhasználatban – az „Őrség” kifejezés mellett a „Goricskó” elnevezéssel is illetni szokták. A „Goricskó” elnevezés az „Alsó-Őrség” kifejezéshez kapcsolódik, gyakorlatilag annak a „meghosszabbítását” jelenti. BOKOR József: *A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén*, Magyar nyelv, A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata, XCVII. Évfolyam, 2001. március, 1. szám, 37. p.

³⁶² BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Vas vármegye*, Országos Monográfiai Társaság, Bp., 1913, 33. p.

³⁶³ Bükkalja 1889-ben egyesült a szintén „magyar” településsel, a szlovéniai Domonkosfával. KERCSMÁR Rózsa: *Hodostól Pincéig, A szlovén-magyar határ mentén lévő Murán túli falvak*, 154. p. in: *Naptár 1996*, Alsólendva, 1996.

A vizsgált terület 122 településén 1910-ben az összlakosság 53 441 fő volt, ebből 45 969 fő volt vend (86,02%). A magyarság száma mindössze 5 468 főt (10,24%) tett ki. Az 5 468 magyarból 1 418 fő élt a szentgotthárdi járás 11 falujában. A német nemzetiségűek száma 1 980 főre (3,7%) rúgott. Az egyéb kategóriába 24 fő tartozott (0,04%). A terület központjában, Murszombaton 2 748 fő élt, ebből 1 305 fő volt magyar (47,5%).³⁶⁴

A trianoni békeszerződés révén bekövetkezett impériumváltást követően az 1921-es – immár délszláv – népszámlálás kimutatta a magyarság 1918 és 1921 közötti időszakra vonatkozó „reakcióját”. Általános volt a letargia, a reményvesztettség, és magyarok százai hagyták el szülőföldjüket.

Az 1921-es délszláv népszámlálás szerint a terület összlakossága 54 100 főre nőtt, ebből már 48 361 fő volt vend (89,4%). A magyarság száma rohamosan csökkent, 5 468 főről 2 929 főre apadt, azaz a csökkenés a magyarságon belül 46,4% volt. A magyarság aránya 1921-ben, az összlakosságon belül mindössze 5,4 százalék volt. A német nemzetiség 11 év alatt 1 980 főről 2 298 főre gyarapodott. A német nemzetiségűek számaránya 1921-ben 4,2 százalék volt. Az egyéb kategóriához, 1921-ben 512 fő tartozott (0,1%). 1921-ben Murszombat összlakossága 2 950 fő volt, ebből már csak 441 fő volt magyar (14,9%), 170 fő a német (5,8%), 2 289 fő pedig szlovén volt (77,6%). Az egyéb kategória 50 főt tett ki (1,7%).³⁶⁵

89. táblázat: A „goricskói kétnyelvű falvak” összlakossága (fő) (1961-2002)

Település	1961	1971	1981	1991	2002	Változás százalékban 1991 és 2002 között
Csekefa	190	165	131	112	93	-16,96
Domonkosfa	558	474	440	350	299	-14,57
Kapornak	208	183	156	133	98	-26,32
Kisfalu	86	79	77	68	50	-26,47
Kisszerdahely	150	124	118	87	65	-25,29
Órihodos	465	418	339	326	271	-16,87
Pártosfalva	353	263	257	222	186	-16,22
Szécsiszentlászló	356	320	274	230	187	-18,70
Összesen	2 360	2 026	1 792	1 528	1 249	-20,18

Forrás: Szlovén Statisztikai Hivatal: www.gov.si/zrs/eng/index.html. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

³⁶⁴ Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint a 122 településből 27 falunak nem volt magyar anyanyelvű lakosa, ebből egy település esett a szentgotthárdi járásba. CZIBULKA Zoltán (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai*, KSH, Bp., 2001, 60. p.

³⁶⁵ A terület 122 történelmi települése közül már 61 faluban nem élt magyar anyanyelvű személy, ebből egy falu a néhai szentgotthárdi járás 11 települése közé tartozott. Sok olyan falu is volt, ahol csak egy-két magyar család élt. Az 1920-as években, már meg lehetett figyelni az elaprózódást, amely az asszimilációt is elősegítette. CZIBULKA Zoltán (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai*, KSH, Bp., 2001., KOKOLJ, Miroslav: *Prekmurski Slovenci 1919–1941*, Pomurska Založba Murska Sobota, 1984, 111–116. p.

90. táblázat: A magyarság száma a „goricskói kétnyelvű településeken” (fő) (1880–1991)

Település	1880	1910	1921	1941	1981	1991
Csekefa	194	251	235	Pártosfalva adataiban	97	60
Domonkosfa	526	601	592	535	295	224
Kapornak	187	225	235	Őrihodos adataiban	118	95
Kisfalu	18	102	101	Pártosfalva adataiban	42	29
Kisszerdahely	170	224	193	168	85	72
Őrihodos	348	469	394	604	242	218
Pártosfalva	299	380	302	644	170	118
Szécsiszentlászló	417	495	440	356	244	193

Forrás: CZIBULKA Zoltán (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai*, KSH, Bp., 2001, 47–65. p., KERCSMÁR Rózsa: *Hodostól Pincéig, A szlovén–magyar határ mentén lévő Murán túli falvak*, 154. p. in: *Naptár 1996*, Alsólendva, 1996, 154. p.

A két világháború között tovább csökkent a magyarság száma. A magyar hadsereg a Muravidékre (Prekmurje, Pomurje³⁶⁶) történő bevonulásával megváltozott a helyzet. Az 1941-es – ismét magyar – népszámlálás szerint, az összlakosság csökkent, mindössze 46 585 fő volt. A szlovénok száma mindössze 39 737 fő volt (85,3%). A magyarok száma nőtt, mivel sokan visszaköltöztek a szülőföldjükre, vagy ismét felvállalták magyarságukat. 1941-ben, a vizsgált területen 5 589 fő magyar élt (12%). A németek száma is csökkent, mindössze 468 fő vallotta magát németnek (1%). Az egyéb nemzetiségűek száma 791 főt tett ki (1,7%).³⁶⁷

A II. világháború után, ismét nagy törés következett be a muravidéki – illetve az „goricskói” – magyarság életében, sok magyar elmenekült, elhagyta lakóhelyét.³⁶⁸

Az 1960-as évekre az egész Délvidéken, a Drávaszögben, és a Muravidéken³⁶⁹ is megjelent a „*fehér pestis*”, azaz a népességfogyás. Ez a Muravidéken, a magyarlakta

³⁶⁶ „Újságcikkekre hivatkozva a szlovén történészek egy Božidar Raič nevű szlovén (nem muravidéki) publicistának tulajdonítják a név eredetét, aki a 19. században éppen a „Pomurje” (= Muravidék) név használatával tartotta indokoltnak elősegíteni a szlovénység nemzeti-kulturális együvé tartozásának tudatát a Mura mindkét oldalán.” GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2001, 7. p., FUJS, Metka: *Oblikovanje narodne identitete pri prekmurskih Slovencih (A nemzeti tudat alakulása a murántúli szlovénoknál)*, 214. p. in: *Ljudje ob Muri – Népek a Mura mentén* (Tanulmánykötet), Murska Sobota – Zalaegerszeg 1996.

³⁶⁷ A szlovénok lakosságcsökkenése azzal magyarázható, hogy sokan a magyar hadsereg bejövetelekor elmenekültek, vagy kitelepítették őket, de az is előfordult, hogy nemzetiséget „cseréltek”.

³⁶⁸ Az 1942-ben deportált szlovénok a 34–41 oldalakon, az 1945-ben deportált magyarok a 41–48. oldalakon vannak név szerint felsorolva. *Zakaj? Miért?*, Lendvai füzetek 16. – Lendavski zvezki 16., Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 1996.

³⁶⁹ „A következetesség és a könnyebb érthetőség érdekében fontos hangsúlyozni, hogy ma a Muravidék földrajzilag nem csak a Mura folyó bal partján elterülő vidéket jelenti, hanem a jobb parton található térségben is magába foglalja Ljutomer és Gornja Radgona környékét (amit Prlekijának neveznek). A Mura bal partján elterülő, egykor a történelmi Magyarországhoz tartozó részt a szlovének Prekmurjénak (= Murántúl) nevezik, azonban a magyar közösség berkeiben (és Magyarországon) ez a fogalom nem honosodott meg.” GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2001, 7. p.

településeket érintette elsősorban. A vizsgált terület 122 települése közül mind elvesztette magyarságát, csak a „goricskói” települések, és Muraszombat³⁷⁰ jelentett kivételt.

Az 1981-es jugoszláv népszámlálás szerint 1 059 magyar élt a 122 település közül 11-en, melyből 10 falu volt, egy pedig város.³⁷¹ Az 1991. évi – utolsó jugoszláv – népszámlálás szerint a vizsgált területen már csak a nyolc „goricskói” faluban, illetve Muraszombat városában élt magyar nemzetiségű személy. A falvak összlakossága 1 528 fő volt, ebből 1 009 fő volt magyar (66%). A 13 ezres Muraszombatban közel 200 magyar élt.

A hét falura nemcsak a fokozatos előregedés³⁷² jellemző, hanem ezen településeknek a nem szerinti összetétele is sajátos. A hét településből – Kisszerdahelyet kivéve – hatban a nők vannak többségben.³⁷³

A hét magyarlakta faluban semmilyen munkalehetőség sincs. A lakosok közül sokan ingáznak Muraszombat és a lakóhelyük között. A lakosság megélhetését Muraszombat mellett Gornji Petrovci (Péterhegy) is biztosítja, mivel itt található a Mura vállalat gyárrészlege. A vizsgált terület, de maga a Muravidék egészére is igaz, hogy Szlovénia legelmaradottabb régiója.³⁷⁴

³⁷⁰ Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint a város – amely Vas vármegye muraszombati járásának székhelye volt – 2748 lakosából 1305 fő (47,5%) magyar és 122 fő (4,4%) német volt. CZIBULKA Zoltán (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai*, KSH, Bp., 2001, 53. p.

³⁷¹ A falvak a következők voltak: Őrihodos, Kapornak, Domonkosfa, Csekefa, Kisfalu, Kissszerdahely, Pártosfalva, amelyek még 2002-ben is „magyar” kétnyelvű falvak, továbbá két magyar élt Berkeházán (Berkovci), további három magyar lakott Jánosfán (Ivanjševci), valamint öt magyar jelölte meg Gerőházát (Lončarovci) lakhelyét. Muraszombat városában a magyar lakossága közel 2–3 százalék körül mozgott.

³⁷² A nyolc faluban a hagyományokat (pl.: fazekasság), a nyelvet szinte csak az idősek ápolják. A fiatalok már elsősorban a többségi nemzethez tartozónak nyilvánítják magukat és nem érdeklődnek az ősi mesterségek, hagyományok iránt. Az idősebb nemzedékek kihalásával, a teljes „felszívódás” fenyegeti a magyarságot. *Magyarok a világban – Kárpát-medence*, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium, Bp., 2000, 743. p.

³⁷³ Szlovén Statisztikai Hivatal: www.stat.si. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

³⁷⁴ Régebben – az 1900-as évek elején – a fafeldolgozás, erdőgazdálkodás és a gyümölcsstermesztés volt meghatározó a térségben. Az állattenyésztés elsősorban a Szapáry család muraszombati uradalmán, és annak tartozékain folyt, igaz ott a szarvasmarha-tenyésztés országosan is híres volt. Mivel a Muravidék területe sok helyen kavicsos, agyagos, a háziipar is elterjedt (pl.: fazekasság). Az ősi mesterségek fortélyait már csak az idősek őrzik, a mesterségek lassan kiveszőben vannak. A lakosság Trianon után is elsősorban a mezőgazdaságból élt, de mivel a gazdaságilag eleve kedvezetlen helyzetben lévő terület a „perifériára” került, megindult a migráció is, mind külföldre, mind más, országon belüli területre. *„Gazdaságpolitikai szempontként - a Muravidék egykori vas vármegyei, azaz goricskói részére vonatkozólag – fontos ismertetni egy vas megyei értékelést, amely ugyan elsősorban a burgenlandi dombos vidékre vonatkozik, azonban a Muravidék északi területét illetően is legalább annyira megállja a helyét. A történelmi Vas vármegye dombos, nyugati vidékeinek (ahová az egykori muraszombati járás goricskói része is tartozott) mezőgazdasági hozadéka békeidőben a megyei átlagtól kb. 30%-kal alacsonyabb volt, ami azt jelenti, hogy magát az említett terület csupán 7-8 hónapig tudta eltartani. Ebből kifolyólag a dombos vidékek Vas megye egyéb területeinek állandó segítségére voltak utalva (mindenekelőtt kenyérgabonában, takarmányfélékben, árpában, kukoricában és zabban). A dombos területek talajviszonyai, földrajzi fekvése sohasem kedvezett a mezőgazdasági termelésnek, ezért azokra elsősorban az állattenyésztés és az állatkereskedelem volt a jellemző. A történelmi Vas megye azonban már a fenti sajátosságoknak megfelelő belső követelmények (egységes megyei gazdaságpolitika) szerint működött. Arról nincs tudomásunk, hogy az említett információ bármilyen formában befolyásolta volna a Határmegállapító Bizottság munkáját, állásfoglalását.”* GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2001, 66. p.

A Muravidéken a „goricskói” falvakban legrosszabb a magyarság demográfiai helyzete. Még az 1960-as, illetve 1970-es években is a „goricskói falvakban” élők abszolút többsége magyarnak vallotta magát, ez az arány azonban az 1990-es évekre mintegy 15%-kal csökkent. A jelenség azért is egyedülálló, mert a két világháború között ez a néhány falu ragaszkodott legjobban magyarságához, a magyar értékekhez. A helyzet a II. világháború után változott meg, amikor eltűnt a – kisebbségi magyar értékekért fellépő – magyar papság, valamint a közigazgatási és önkormányzati átszervezések sem a kedvező irányba haladtak. A „beteljesedésben” feltehetően a mai napig létező „kétnyelvű oktatási modell” negatív hatásai is felelősek lehetnek. A fent említett jelenségeknek következtében minden faluban megindult a sorvadás, a magyar lakosság 15-30 százalékos csökkenése. A perifériára szorult, gazdaságilag kilátástalan helyzetben lévő falvakból nemcsak a magyar, hanem a szlovén fiatalság is az ország belsőbb, fejlettebb területeire vagy külföldre vándorolt. Az 1980-as évekre a „goricskói kétnyelvű falvak” korszerkezete teljesen elöregedett, a maradék fiatalság jó része pedig, már a többségi – szlovén – nemzethez tartozónak kezdte nyilvánítani magát.

Csekefa, Kisfalu és Pártosfalva, egyre jobban „elszlovénesezik”, a „világtól elvágott” Kisszerdahely és Szécsiszentlászló ápolja a legjobban a magyarságát. Az öt „magyar” település, a Moravske toplice-i občinába³⁷⁵ tartozik, ahol összesen 28 település található, ebből 23 település szlovének lakta.

A legjobb helyzet Őrihodoson és Kapornakon van, itt érvényesül a legjobban a kisebbségi magyarság szava, mivel a hodoši občinát csak ez a két „magyar” település alkotja. Az újonnan létrejött hodoši občina kapcsán mindenképp reménykedhetünk, hogy az önálló önkormányzati lét elősegíti majd a magyar nemzettudat megmaradását.

Domonkosfa település már „szerencsétlenebb” helyzetben van, mert egyedüli falu egy szlovén többségű önkormányzatban. A kisebbségi jogok ugyan gyakorolhatóak, de itt tapasztalható a legnagyobb mértékű fogyás.

³⁷⁵ A „goricskói falvak” magyarságának demográfiai helyzetét súlyosbítja az a tény, hogy a hét település három önkormányzatba (občina) van besorolva. Ezek közül csak a hodoši občina területén élő magyarok helyzete kielégítő, mert az önkormányzatot két település, Őrihodos és Kaporna alkotja. Ezzel szemben a Salovci občina területén élő domonkosfai magyarok másik öt szlovén településsel vannak „összezárva”. A Moravske Toplice občina területén található Csekefa, Kisfalu, Kisszerdahely, Pártosfalva és az egykori zalai Szécsiszentlászló további 23 szlovén településsel kell, hogy egyeztessen céljai elérése érdekében. MOHOS Mária: *A magyar-szlovén nyelvhatár változásai, 1900–2000*, 91–92. p. in: KOZMA István – PAPP Richárd (szerk.): *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében, Kisebbségek Kelet-Közép-Európában IX.*, Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Bp., 2004.

Sajnálatos tény, hogy a 1990-es évek közepén, a szlovéniai magyar közösség legfelsőbb szervei formálisan is lemondtak a muraszombati magyar közösségről,³⁷⁶ így a közel 150 fős magyarság képviselő nélkül maradt Muraszombaton, a Szapáryak városában.

A nyolc „goricskói” falu magyar lakosságát a beolvadás egyik melegágya, a vegyes házasságok is „tizedelik”. Őrihodoson például a vegyes házasságban született gyermekek kivétel nélkül szlovén nemzetiségűként vannak nyilvántartva. Közülük a magyar nyelvet elsődleges nyelvként a kétnyelvű oktatási modell keretében a gyermekek kb. 30%-a tanulja. Ebből kifolyólag nem csodálkozhatunk azon, hogy a „goricskói” települések fiataljai körében egyre kevesebben szólnak meg – spontán módon – magyar nyelven.³⁷⁷

Ahhoz, hogy a magyarság a nyolc faluban, és Muraszombaton is megmaradjon, gyökeres változásokra lenne szükség. A muraszombati – kisszámú – magyarság képviselőtét vissza kell állítani. Valamint a térség fejlesztését is gyorsítani kellene, mind gazdaságilag, mind infrastrukturálisan.³⁷⁸

³⁷⁶ GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság helyzete a rendszerváltás után*, 98. p. in: Narodne manjšine 4. Živeti z mejo, Ljubljana, 2000.

³⁷⁷ GÖNCZ László: *Gondolatok a muravidéki magyarság beolvadásának okairól*, 153–154. p., in: GYURGYÍK László – SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, Teleki László Alapítvány, Bp., 2003.

³⁷⁸ A Muravidék két világháború közötti infrastrukturális problémáit – amelyek a mai napig éreztetik kedvezőtlen hatásukat – Göncz László munkájában nagyon jól szemlélteti: „Közvetlenül a trianoni békeszerződés megkötése után a Muravidéken létfontosságú kérdésnek számított a vasúthálózat kiépítése, illetve a már meglévő vasútvonalak alkalmassá tétele, felhasználása. A kérdés csak nagyon nehezen mozdult el a holtpontról, ez jelentős mértékben kihatott az árpolitikára, hiszen a Muravidéken elő nem állítható iparcikkek és egyéb portékák ára azért volt jelentősen drágább, mint másutt Szlovéniában, mert költséges közúti szolgáltatásokkal kellett azokat a Muravidékre szállítani. Nehézséget jelentett, hogy a demarkációs vonalon át már 1919-ben megszűnt a vasúti közlekedés, így sem a Lendvát Rédiccsel összekötő vonal, sem a Hodoson átívelő vas megyei vonal nem funkcionált. Erre a helyzetre még 1922 végén is erősen figyelmeztettek az érintettek. Közben ugyan Muraszombat és Hodos között visszaállt a közlekedés, azonban sürgették a hatóságokat, hogy minél hamarabb rendezzék annak folytatását a határon túlra, hiszen miután Magyarországot felvették a Népszövetségbe, a nemzetközi vasúti közlekedésnek politikai akadálya nem volt. A kereskedelemben akkor még meghatározó volt az ún. magyar gazdasági vérkeringésbe való bekapcsolódás. Ugyancsak létfontosságú kérdésnek tartották, hogy az időközben már kimért Muraszombat-Ljutomer-Ormož közötti vasútvonal minél előbb elkészüljön, hiszen a Muravidék északi részének nem volt semmilyen összeköttetése az új országgal. A vasútvonalat a Mura folyón át is meg kellett építeni. Fontos követelésnek számított, hogy éppen az említett vasútvonal megépítése kapcsán fogalmazódott meg az a gondolat (és ígéretet is kaptak rá), hogy a munkálatoknál elsősorban a muravidéki munkásokat és kisiparosokat foglalkoztassák. Ez ugyanis jelentős mértékben segíthette volna a térségben egyébként igen súlyos szociális állapotot. Talán nem árt megemlíteni, hogy a tárgyalt időszakban felvetődött Lendva és Muraszombat vasúti összeköttetésének fontossága is.” Az infrastrukturában jelentős előrelépés volt az Őrihodos-Zalalövő vasútvonal – 2001. május 16-án történő ismételt megnyitása, amely összeköttetést biztosít Muraszombat és Zalaegerszeg, illetve Ljubljana és Budapest között is. GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2001, 103. p. SOLARIČ NAĐ Klára: *Újra elindult a Goricskói Mariska*, 89–90. p., in: *Naptár 2002*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet – Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet, Alsólendva, 2002.

7. 4. A Lendva-vidék településeinek magyarsága

Zala vármegye területe 5 995 km² volt, ebből a trianoni békeszerződés szerint 330 km² került az újonnan létrejövő délszláv királysághoz. Ezen a „zsebkendőnyi” területen 48 történelmi település volt található, ebből 47 település tartozott a történelmi alsólendvai, és egy falu (Pince), pedig a letenyei járáshoz. A zalai részben lényegesen több magyar élt, mint az északi, vasi részben. A vidék központja – akárcsak napjainkban – Alsólendva (Lendava) városa volt.

Az 1910. évi magyar népszámlálás adatai szerint az összlakosság 37 072 főt számlált, ebből 21 546 fő volt vend (58,2 %), 15 269 fő volt magyar (41,1 %) és 120 fő (0,3%) volt német nemzetiségű. Az egyéb kategóriába tartozók 137 főt tettek ki (0,4 %).³⁷⁹ A délszláv hatalomátvételt követően,³⁸⁰ 1921-ben a népszámlálás szerint, az összlakosság 38 341 főre növekedett, ebből a délszlávok – főként szlovénok – 26 730 főt (69,7%) számláltak. A magyarság száma 11 182 főre (29,2 %) csökkent, a németek 241 lakost (0,6%) tettek ki. Az egyéb kategória pedig, 188 fő volt (0,5 %).³⁸¹ Kétségtelen, hogy a reményvesztettség, az impériumváltás, a betelepítések és az atrocitások miatt sok magyar kényszerült a szülőföldjét elhagyni.³⁸² A magyarság 1910 és 1921 között 26,8 százalékkal fogyott.

³⁷⁹ A korabeli népszámlálási adatok szerint mind a 48 történelmi településen élt legalább egy magyar anyanyelvű személy. CZIBULKA Zoltán (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai*, KSH, Bp., 2001, 66. p., MAJDÁN János: *A vasút hatása a szlovén–magyar határ menti térségekre*, 205–223. p. in: *Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek, – identitás, kultúra, kisebbség*, Pécs, 2001.

³⁸⁰ ZSIGA Tibor: *Muravidéktől Trianonig*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 1996, 117–135.p., ZSIGA Tibor: *A Mura–mente lakossága és a trianoni békeszerződés*, Lendvai füzetek 17. szám, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2000, 179. p.

³⁸¹ 1921-ben a 48 történelmi településből már 11 településen nem élt magyar anyanyelvű személy. CZIBULKA Zoltán (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai*, KSH, Bp., 2001, 66. p.

³⁸² A délszláv hatalom kolonisták, telepesek betelepítésével próbálta lazítani az Alsólendva környéki magyar nemzetiségi tömböt. „A betelepítések okát részben gazdasági, részben nemzetiségi tényezőkben kereshetjük. Az utóbbival kapcsolatosan szükséges ismételt hangsúlyozni, hogy a kolonizáció a muravidéki magyarság, a magyar nemzeti és kulturális értékek ellen irányult. A hatalom eltökélte, hogy szlovén lakosság betelepítésével „hígítja fel” és fokozatosan elnemzetteleníti a határ menti magyar lakosságot. E tekintetben a legnagyobb nyomásnak a számos esetben „veszélyes magyar fészkeknek” minősített Lendva-vidék volt kitéve. Alsólendva környékén így jött létre 1921-ben, illetve 1923-ban a Petesházi major (1935-ben ahhoz 42 család tartozott 240 lakossal, akik összesen mintegy 239 hold területben részesültek; a családok közül 8 muravidéki, 3 muraközi, 22 Gorica környéki és 9 isztriai volt), 1922-ben önálló településként Benice (32 család Gorica környékéről, amelyhez 1935-ben 161 családtag tartozott, akik összesen mintegy 297 hold földet kaptak), 1925-ben ugyancsak önálló településrészként a Hídvégi kolónia (1935-ben 73 családot tartottak számon, akik - egy híján - mind muravidéki szlovénok voltak és összesen 485 hold földet kaptak), szintén 1925-ben a Pincei kolónia (50 család 236 családtaggal, akik túlnyomórészt Gorica környékéről és Isztriából érkeztek, és akik 1936-ban 359 hold földterülettel rendelkeztek), ugyancsak 1925-ben a Gyertyánosi kolónia (38 muravidéki szlovén család 243 családtaggal, akik összesen 300 hold földben részesültek), 1931-ben az ún. kámaházi–zsitkóci kolónia (21 család 101 családtaggal, akik közül 5 család horvát és egy szerb volt; összesen 178 hold földet kaptak) és 1932-ben, illetve 1934-ben Hosszúfalu-Dušanovec kolónia (12 család 55 családtaggal, akik közül 5 Gorica környékéről, 2 Isztriából és 5 a Muravidékről származott; összesen 90 hold földet kaptak). A felsorolt telepesek, illetve településrészek csak a földreform során betelepítettek számát és egykori lakhelyét mutatja be. Emellett a földreform szervezése során – elsősorban Lendvára és természetesen Murszombatba – nagy számú hivatalnokréteg és egyéb tisztviselő, állami alkalmazott és más személy is érkezett. A betelepítettek élete távolról sem volt könnyű, hiszen az „ígéret földjén” ők sem azt kapták, amit ígértek nekik, sőt a helybeli magyarsággal kialakult konfliktusok még inkább nehezítették helyzetüket.” GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2001, 179–180. p., VARGA Sándor: *A szlovéniai magyarok helyzete 1919–1941 között*, 80. p., in: Muratáj, 1994/1, Alsólendva.

Az 1941-es magyar impériumváltással az etnikai viszonyok ismét megváltoztak. Erről az 1941-es – ismét magyar – népszámlálás hiteles képet festett. Az összlakosság 35 815 fő volt, ebből 24 436 fő vallotta magát délszlávnak (elsősorban szlovénnek), a magyarok száma 11 263 fő (31,4%) volt, a németek csak 47 lakossal (0,1%) képviseltették magukat. Az egyéb kategória 69 főt (0,2%) tett ki.³⁸³

Az 1942-es magyar, illetve az 1945-ös délszláv deportálások nemzetiségi szempontból ismét felborították a zalai települések népcsoportok szerinti összetételét. Mind a két deportálás jóformán csak a zalai vidékre koncentrálódott. Az 1942-es – magyarok által elkövetett – sárvári deportálás célja, a „*magyar nemzetiségi tömb*” visszaállítása volt, illetve az 1921 után jött telepesek eltávolítása. Az 1945-ös – délszláv – deportálás célja, jóformán a bosszúállást, illetve a „*Lendva-vidéken*” egy tömbben élő magyarság fellazítását szolgálta. 1942-ben 589 szlovént, 1945-ben 496 magyart érintettek a deportálások.³⁸⁴ A számok „kevésnek” tűnhetnek, de ne felejtjük el, hogy a vizsgált terület számos települése kis lélekszámú falvacska volt.

91. táblázat: A „*Lendva-vidéki*” kétnyelvű települések összlakossága (fő) (1880–1941)

Település	1880	1910	1921	1941
Alsólakos	721	375	472	1644
Alsólendva	1 879	2 729	3 027	3 429
Bánuta	76	118	131	Lendvahídvég adataiban
Csentevölgy	419	860	947	771
Dobronak	1 129	1 478	1 503	1 293
Felsőlakos	Alsólakos adataiban	619	655	Alsólakos adataiban
Göntérháza	322	417	422	572
Hármasmalom	Nincs adat			
Hosszúfaluhegy	Nincs adat			
Kapca	525	725	754	616
Kámaháza	114	150	160	Göntérháza adataiban
Kót	154	234	237	214
Lendvahegy	Nincs adat			
Lendvahídvég	179	219	249	681
Lendvahosszúfalu	888	1 495	1 541	Alsólendva adataiban
Petesháza	631	900	939	1 096
Pince	285	404	456	581
Radamos	523	658	605	498
Völgyifalu	355	608	622	544
Zalagyertyános	449	569	608	Alsólakos adataiban
Zsitkóc	313	286	298	272

Forrás: CZIBULKA Zoltán: *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai*, KSH, Bp., 2001, 61-66. p.

³⁸³ Ismét mind a 48 településen élt magyar anyanyelvű személy. CZIBULKA Zoltán (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai*, KSH, Bp., 2001, 66. p.

³⁸⁴ Az 1942-ben deportált szlovénok a 34–41 oldalakon, az 1945-ben deportált magyarok a 41–48. oldalakon vannak név szerint felsorolva. *Zakaj? Miért?*, Lendvai füzetek 16. – Lendavski zvezki 16., Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 1996.

A II. világháború után tovább sorvadtak a magyarok által lakott települések, mivel a 48 történelmi település visszakerült Jugoszláviához. A „*fehér pestis*”, a népességfogyás itt is 1961 után kezdte „szedni” az áldozatait. 1961 és 2002 között a migráció, és az asszimiláció miatt a magyarság fogyása egyre gyorsuló ütemet vett fel. Az említett négy évtized alatt a magyarság korszerkezete teljesen előregedett, ráadásul jelentős a nőtöbbség is. A szlovén nemzetiség száma is fogy, de nem olyan rohamos mértékben, mint a magyar nemzetiség.

A 24 zalai kétnyelvű település közül Lendvavásárhely (Dobronak) a legészakabbra fekvő. A városban a magyar értékek stagnálása tapasztalható. A közelmúltban alakult meg a dobronaki občina, amelyben három település – a még magyar többségű Dobronak és Zsitkóc, valamint a szlovén Strehovci (Őrszentvid) – alkot egy önkormányzatot. Elméletileg – akárcsak az északabbra fekvő hodoši občina esetében – lehetőség van a magyar nemzettudat megőrzésére, azonban bizonyos területeken (turizmus, egyesületi élet, stb.) erőteljes asszimilációs hajlandóság mutatkozik. A másik magyar település, a hetési Zsitkóc erősen ragaszkodik magyar nyelvi és kulturális értékeihez.

92. táblázat: A „Lendva-vidék” településeinek összlakossága (fő) (1961–2002)

Település	1961	1971	1981	1991	2002	Változás százalékban 1991 és 2002 között
Alsólakos	345	362	353	299	241	–16,61
Alsólendva	2 561	3 044	3 669	3 807	3 387	–11,03
Bánuta	117	114	103	92	75	–18,48
Benica	Nincs adat			86	71	–17,44
Csentevölgy	811	732	724	795	774	–1,40
Dobronak	1 276	1 207	1 185	1 124	948	–15,66
Felsőlakos	571	560	516	479	439	–9,48
Göntérháza	339	305	273	244	205	–15,98
Hármasmalom	267	237	271	329	333	+7,77
Hosszúfaluhegy	607	463	335	297	278	–3,14
Kapca	566	540	540	495	445	–9,90
Kámaháza	193	167	160	125	113	–9,60
Kót	177	145	148	135	136	+0,74
Lendvahegy	475	432	461	507	590	+16,37
Lendvahídvég	506	517	478	419	355	–15,27
Lendvahosszúfalu	780	780	826	764	621	–18,72
Petesháza	861	884	886	991	840	–5,72
Pincer	369	300	280	232	204	–16,05
Pincemajor	201	182	145	127	116	–8,66
Radamos	491	467	398	356	248	–30,34
Völgyifalu	537	473	450	385	350	–9,09
Zalagyertyános	765	665	649	635	534	–15,91
Zsitkóc	274	242	205	175	145	–17,14
Összesen	13 089	12 818	13 055	12 456	11 115	–10,77

Forrás: Szlovén Statisztikai Hivatal: www.gov.si/zrs/eng/index.html. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

Az összes „*Lendva-vidéki*” „kétnyelvű” falu közül talán a hetésiekben legjobb a magyarság helyzete. Bánuta, Göntérháza és Radamos a Muravidék „legmagyarabb” részei. Ugyanakkor van ellenpélda is. A szintén hetési Lendvahídvégen és Kámaházán – a korábbi betelepítések miatt – jelentősen felhígult a magyarság, illetve a települések nemzetiségi struktúrája. Mindkét településen 50% alá zuhant a magyarság részaránya. Hasonlóan aggasztó helyzet állt elő az Alsólendva környéki falvakban is. Az Alsólendva városa felett, a hegyen elterülő Lendvahegyen és a kissé távolabb fekvő Hosszúfaluhegyen már az I. világháború előtt is jelentős hányadban szlovén vincellérek éltek. A szintén közeli Petesháza környékén 1943-ban kőolajat találtak, ezért magyar lakosságának jórészét – biztonsági okokra hivatkozva – kitelepítették.³⁸⁵ Helyükre főként horvát munkaerő érkezett a szomszédos Muraközből. Csentevölgy, Hármasmalom és Lendvahosszúfalu települések magyarsága az 1970-es években „gyengült meg” a délszláv betelepülések következtében. Pince és Völgyifalu a határ mellé, a perifériára „szorulva” erősen őrzi magyarságát. A muravidéki magyarság központjában, Alsólendván a lakosság közel 25% vallja már csak magát magyar nemzetiségűnek. A foglalkoztatottság szempontjából tragikus helyzetben lévő „*Lendva-vidék*” települései közül öt (Alsólendva, Csentevölgy, Dobronak, Pince és Völgyifalu) problémáin valamelyest enyhít, hogy a szőlő-, és borkultúra valamiféle bevételt biztosít a helyi lakosságnak.³⁸⁶ A – többek között – borászattal foglalkozó települések közé tartozik Alsólendva (Lendava) és Dobronak (Lendvavásárhely) városa, valamint Csentevölgy (Čentiba), Völgyifalu (Dolina) és Pince (Pince). Hasonló a helyzet Alsólakoson, Felsőlakoson, Kapcán, Kóton és Zalagyertyánoson³⁸⁷ is. Az említett településeken is erős a magyar kulturális és nyelvi értékekhez való ragaszkodás, azonban a szlovén lakosság számarányának emelkedése is egyre erőteljesebben mutatkozik. A két telepésfalú Benica és Pincemajor magyarsága elenyésző.

³⁸⁵ Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 30.). (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

³⁸⁶ Alsólendva és környéke híres a boráról, számos magyar családnak van a lendvai lankákon szőlője. A szőlőtermelésre alkalmas vidék, Pincétől Lendvahosszúfaluig terjed, továbbá Lendvavásárhelyen és Zsitkócon is foglalkoznak szőlészettel. A rigányoci területet, Zsitkóc mellett nagyon elhanyagolták az utóbbi időkben, ezért Zsitkóc kevésbé jelentős bortermelő vidék. Szlovéniában három borvidék található, Alsólendva és vidéke a Drávamenti borvidékbe (Podravje) van besorolva. A szőlő- és bortermelés leginkább Pince, Völgyifalu, Csentevölgy, Alsólendva és Lendvavásárhely lakóinak ad munkát. A 20 szlovéniai borútból kettő megy végig a kétnyelvű településeken, a 15. számú Lendvavásárhely mellett a szőlőhegyen, amíg a 20. számú a Lendvahegyen vezet. A szőlő- és bortermelés sok magyarnak is munkát ad. MÓD László – SIMON András: *A hajtástól az újborig*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2002, 14–32. p.

³⁸⁷ Zalagyertyánoson az I. világháború után jelentős számú kolonista telepedett le, ennek ellenére a település napjainkban közel 50 százalékos magyarsággal rendelkezik. GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2001, 179–180. p.

94. táblázat: A magyar nemzetiségű lakosok száma a „Lendva-vidéki kétnyelvű” településeken (fő) (1880–1991)

Település	1880	1910	1921	1941	1981	1991
Alsólakos	628	367	332	1 362	237	167
Alsólendva	1 315	2 375	1 526	2 568	1 018	1 062
Bánuta	73	118	131	Lendva-hídvég adataiban	92	78
Csentevölgy	397	694	704	727	517	498
Dobronak	1 032	1 467	1 335	1 248	838	774
Felsőlakos	Alsólakos adataiban	612	610	Alsólakos adataiban	404	332
Göntérháza	308	408	412	474	248	204
Hármasmalom	Nincs adat				190	169
Hosszúfalu	708	1 062	970	Alsólendva adataiban	519	454
Hosszúfaluhegy	Nincs adat				72	63
Kapca	424	600	614	583	405	328
Kámaháza	107	150	151	Göntérháza adataiban	79	52
Kót	121	204	176	211	111	94
Lendvahegy	Nincs adat				61	71
Lendvahídvég	172	218	248	289	132	110
Petesháza	569	848	859	796	513	404
Pince	270	398	439	367	262	207
Radamos	499	644	587	490	375	321
Völgyifalu	337	597	599	535	389	314
Zalagyertyános	409	569	562	Alsólakos adataiban	354	325
Zsitkóc	286	276	253	259	177	154

Forrás: Szlovén Statisztikai Hivatal: www.gov.si/zrs/eng/index.html. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

A „Lendva-vidéki” területeken – akárcsak a „goricskói falvakban” – a mezőgazdaság mindig is meghatározó jelentőségű volt, és hasonló fontosságú napjainkban is. A II. világháborút követően, miután a Muravidék visszatért Jugoszláviához, csaknem egy évtizedig tartottak a beszolgáltatások. A rosszul megszervezett szövetkezetesítés kilátástalan gazdasági helyzetbe juttatta a muravidéki magyarságot. A muravidéki magyarság gazdasági életében az 1989/1990-es rendszerváltás sem hozott nagyobb változást.

A történelmi Jugoszlávia összeomlásával Szlovénia piacainak közel 70%-át veszítette el. Ezzel a szlovén – köztük muravidéki – vállalatok tömege ment csődbe, így a munkanélküliek száma is ugrásszerűen megnőtt. Az igazi problémát – főként a Muravidéken – a tőkehitelekbe vetett bizalmatlanság okozta, továbbá a vállalkozói kedv is minimális volt. A magyarság többnyire „önellátásra” rendezkedett be. Bár az egykori Jugoszlávia tagállamai közül Szlovénia – gazdaságilag – a legsikeresebbnek számított, mégis jelentős erőfeszítésekre volt szükség a hatékony piacgazdaság kiépítéséhez. Napjainkra az ország Közép-Európa egyik legfejlettebb állama, azonban a Muravidék hátrányos gazdasági helyzetét még nem sikerült teljesen orvosolni.

A „*Lendva-vidéken*” élő magyarság körében is jelentős az elvándorlás, amelyet a magas munkanélküliség gerjeszt. 1999 szeptemberében csak a lendvai občinában – amelynek gyakorlatilag a „*Lendva-vidéki*” magyar falvakat foglalja magában – 2 658 munkanélkülit tartottak nyilván, ami a munkaképes korú lakosság 22 százaléka volt. Ez az érték 2001 első negyedében 27-30 százalékra emelkedett. Ehhez képest Lendva občina lakossága 2001-ben 12 083 fő volt.³⁸⁸

A mezőgazdaság mellett, az ipar némileg háttérbe szorul. A legnagyobb ipari létesítmény, az alsólendvai székhelyű NAFTA vállalat, amely már évek óta finanszírozási gondokkal küzd. Ez több szempontból jelent potenciális veszélyt a magyarságra: Egyrészt, mert a vállalat sok magyarnak ad munkát, másrészt, a lendvai község jövedelmének 40 százalékát a kőolaj-finomító adja. Megközelítőleg 300-350 magyar dolgozik a vállalatnál.

A kereskedelem szintén nehéz körülményekkel küzd, mivel nincs meg a kellő infrastruktúra. Alsólendvát Magyarországról sem busszal, sem vonattal nem lehet megközelíteni. Régebben, 1920 előtt Lenti és Alsólendva között volt vasúti összeköttetés, de Trianon után megszüntették.³⁸⁹ Vasúti összeköttetés jelenleg csak Horvátország felé, Csáktornya (Čakovec) irányában van. Továbbá probléma a tőke-, illetve az autópálya hiánya, ez utóbbit 2002-re ígérték, de napjainkig (2007) sem épült meg.

³⁸⁸ Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 30.). (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

³⁸⁹ GYÉMÁNT Richárd – PETRES Tibor – SZONDI Ildikó: *Magyar települések a Muravidéken*, Területi Statisztika, KSH, Bp., 2002, 164. p.

7. 5. A muravidéki magyarság demográfiai sajátosságai és jövőképe

A Muravidék egy 940 km²-es terület, amely közel 170 történelmi települést foglal magában. A muravidéki magyarság két városban (Alsólendva és Dobronak), valamint 29 faluban él, ezeket hivatalosan „*kétnyelvű településeknek*” hívjuk. Továbbá magyar „*szórványként*” tartják számon a „*Muravidék fővárosát*”, Murszombatot.

A jobb napokat is megélt muravidéki magyarság egyes településeiről már Fényes Elek is írt: a 29 településből – mivel Benica és Pincemajor akkoriban még nem létezett – 28 magyar nyelvű volt, egyedüli kivétel Kapca falu volt, ahol a szlovén nyelvet beszélték többen. Murszombat magyar-vend városkának számított.³⁹⁰

Az 1910. évi magyar népszámlálás kimutatásai szerint a 29 településen a magyarság százalékos aránya meghaladta a 80 százalékot, kivéve Lendvahosszúfalut.

Az 1921-es – az első délszláv – census már kisebbségi sorban találta a muravidéki magyarságot. Összesen 15 779 főt írtak össze, ebből a „*Lendva-vidéken*” 12 919 főt számláltak. A „*Lendva-vidék*” akkoriban még 82 százalékos (10 587 fő) magyar többséggel rendelkezett. A „*goricskói*” településeken 2 860 fő, azaz a lakosság 86,7%-a vallotta magát magyarnak.

Az 1941-es magyar impériumváltás³⁹¹ évében végrehajtott magyar népszámlálás eredménye számarányban egyezik az 1921-es délszláv népszámlálással. Azonban a konkrét

³⁹⁰ FÉNYES Elek: *Magyarország goeographiai szótára*, nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851.

³⁹¹ „A német repülőgépek 1941. április 6-án már korán átrepültek a Mura menti tájak felett, ami jelezte, hogy a németek megkezdtek a délszláv állam megszállását. Az ún. 2. német hadsereg keretéhez tartozó 101. és 125. ezred alakulatai – toborzási helyük Radgona (Radkersburg) körzetében volt – Vashidegkút (Cankova) környékén érkeztek a Muravidékre. A németek a ténylegesnél sokkal nagyobb ellenállásra számítottak a jugoszláv katonaság részéről, hiszen – egyebek mellett – 1941. március 28-án egy tartalékos zászlóalj toborzására is sor került, amelynek feladata lett volna a német alakulatokkal való harc felvétele. Kisebb zendülésektől eltekintve az erőteljesebb ellenállás teljességében elmaradt, csupán a Mura folyó hídjainak a felrobbantása jelentette a jugoszláv hadsereg említésre méltó ténykedését. A németeket elsősorban néhány német többségű lakossággal bíró muravidéki település polgárai fogadták rokonszenvvel. Az említett települések ügyében a későbbiek során a német diplomácia is intézkedett, így Kismária-havas (Fikšinci), Határfalva (Kramarovci), Gedőudvar (Ocinje) és Rottenberg, azaz Seregháza (Serdica) bizonyos része a II. világháború idején a német birodalomhoz tartozott.” A németek a bevonuláskor a vidék lakosságának nem okoztak kárt, csupán Klekl Jože nyugalmazott cserencsói plébánost tartóztatták le és a murszombati járásbíróság börtönébe zárták. Godina Ferdo, aki a vidéket megszálló németekről ellentétesen nyilatkozott (szerinte a Muravidéken is raboltak), a 20. század hetvenes éveiben írott könyvében megjegyezte, hogy annak volt köszönhető a német hadsereg gyors előrenyomulása, hogy a térségben akkor nem tartózkodtak a kommunista párt keretében tevékenykedő aktivisták (partizánok). Godina arra is utalt könyvében, hogy Murszombatban a német Kulturbund egyesület erős volt, ezért ott erőteljesebb volt a németek iránti szimpátia, holott Alsólendván – ahol a megérkezésükkor, délután 15 órakor Schafhauser András tűzoltóparancsnok köszöntötte őket – a lakosság rideg fogadtatásban részesítette őket, valamint nemzeti hovatartozásának kinyilvánításaként a magyar nemzeti zászlókat tüzték ki. A városban – Godina szerint – több elmagyarosodott szlovén származású tehetősebb polgár is a magyarok mellett állt ki, és a városi zsidóság úgyszintén magyar érzelmű volt.” „A magyar hatalomátvételig, amire a Muramelléken, azaz a Muravidéken 1941. április 16-án került sor...” „A visszaemlékezők szerint a német katonai megszállás tíz napja alatt néhány határmenti magyar faluból, valamint Alsólendváról is többen átkeltek a trianoni határon, hogy a vidékre vonatkozóan kiegészüljön a magyar katonai hatóságoktól a hatalomátvételt.” „Közismert, hogy 1941. április 16-án a már korábban felsorakozott és indulásra készen álló Magyar Kir. Honvédség szombat helyi székhelyű III. hadtestének 9. gyalogdandárja reggel 7 órakor átlépte a trianoni határt az Alsólendvai járásban, és megkezdte a bevonulást az első világháború után Magyarországtól elcsatolt Mura menti területekre. Az említett napon a magyar honvédek mindenütt megkezdtek a területek átvételét, így az egykori Zala megyei részen Alsólendvára, valamint a muraközi Csáktornyára és Légradra is bevonultak. Murszombatba, illetve a Murszombati járásba az úgyszintén szombat helyi székhelyű 5. gyalogezred Körmenten állomásozó zászlóalja vonult be Radványi József ezredes vezetésével.” GÖNCZ László: *Felszabadulás vagy megszállás, a Mura mente 1941–1945*, „Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota: www.ms.sik.si. (Letöltés ideje: 2007. július 27.).

számokban eltért. Az összlakosság közel 1 200 fővel csökkent, 1921-hez képest már 800 magyarral kevesebbet írtak össze.

Az 1953-as jugoszláv népszámlálás alapján 16 415 főt számláltak össze a kétnyelvű településeken, ebből 63 százalék (10 388 fő) volt magyar és 37 százalék (6 027 fő) szlovén, illetve más nemzetiségű (főként horvát).

Az 1961-es években már a „*pozitív diszkrimináció*”³⁹² elvén alapult a térségben a nemzetiségpolitika. Viszont arról is beszámolnak a statisztikai adatok, hogy a magyarság – drasztikus – fogyása is ettől az időponttól indult. Nincs ezzel a tendenciával egyedül a Muravidék, hiszen ugyanez a tendencia megfigyelhető más délvidéki területek magyarságának a körében is (pl.: Délvidék, Drávaszög).

1971-ben a jugoszláv census 14 956 főt számlált össze a kétnyelvű településeken. Az összlakosság 1 459 fővel csökkent az 1953. évi jugoszláv népszámláláshoz képest. A magyarság száma is 1 548 fővel volt kevesebb az 1953-as adatokhoz viszonyítva. A magyarság pontos száma 8 840 fő volt,³⁹³ viszont egész Szlovénia területén 9 785 magyar élt. A Muravidéken kívül, Szlovénia más vidékein 945 magyar élt szétszórva (pl.: Ljubljana). A magyarság ekkor, Szlovénia összlakosságának a 0,54 százalékát tette ki.

1971 és 1991 között a muravidéki magyarság aránya a felére (51%) esett vissza. A legaggasztóbb helyzet a „*goricskói*” részben alakult ki, ahol húsz év alatt harmadával

³⁹² A szlovén kisebbségpolitikában radikális változásokra csak az 1960-as évektől került sor. Ekkor kezdték kiépíteni az ún. pozitív diszkrimináció (kisebbségi többletjogrendszer) elvére épülő nemzetiségi politika alapelemeit, amelyet – politikai és jogi szempontból egyaránt – az 1974-es szlovén köztársasági alkotmány szentesített. A Szlovéniában alkalmazott kisebbségvédelmi modell a következő évtizedekben tovább kiegészült. A pozitív diszkrimináció elve és a két őshonos kisebbségnek juttatott állami támogatás nélkül Szlovéniában ma gyakorlatilag nem beszélhetnénk sem olasz, sem magyar nemzetiségről. A kisebbségi többletjog-rendszerre épülő nemzetiségi politika lényege abban rejlik, hogy az oktatás, a kultúra, a tájékoztatás terén, valamint az anyaországgal kialakított kapcsolatokban az adott nemzetiség speciális lehetőségekkel rendelkezik, amelyet az állam – közvetlenül az állami költségvetésből – anyagilag is támogat. Az őshonos nemzeti kisebbségek létrehozhatták saját érdekvédelmi szervezetüket, amelyek bekapcsolódtak az önkormányzati intézményrendszerbe. A pozitív diszkrimináció teszi lehetővé a kétnyelvűséget is, amelynek egyébként számos jele van: a kétnyelvű táblák, feliratok eléggé következetes használatától a kétnyelvű okmányok, dokumentumok (személyi igazolványok, útlevelek, jogosítványok, hivatalos úrlapok, nyomtatványok stb.) meglétén és a kétnyelvű oktatáson át a területen lépten-nyomon megfigyelhető kétnyelvű kommunikációig (pl. az ünnepségek, műsorok is mindig következetesen kétnyelvűek). Az elméleti szinten ideálisnak és precedens jellegűnek minősíthető rendszer a gyakorlatban persze csak részben valósulhat meg, amit egyrészt a magyarokkal közvetlenül együtt élő többségi nemzet tagjainak „nemtetszései”, toleranciájának korlátjai, másrészt a kis magyar közösségekben belül bekövetkező „öntudatzavarok”, valamint az ezzel összefüggő, még az egypártrendszer időszakából származó beidegződések hátráltatnak a leginkább. BOKOR József: *A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén*, Magyar nyelv, A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata, XCVII. Évfolyam, 2001. március, 1. szám, 35. p., GÖNCZ László: *Nemzetiségi és anyanyelv-használati jogok Szlovéniában*, 3–5. p. in: Zempléni Múzea, Társadalomtudományi és kulturális folyóirat, Zempléni Múzea Alapítvány, VI. Évfolyam, 2. (22.) szám, 2006., VRATUŠA, Anton: *A nemzeti kisebbségek, mint a nemzetek közötti együttműködés tényezői*, 95–96. p. in: VUGRINEC, Jože, TAKÁCS Miklós (szerk.): *Együttműködés a határ mentén – Sodelovanje ob meji*, Szombathely, 1996.

³⁹³ KOCSIS Károly: *A délvidéki magyarság etnikai földrajza*, 32. p., in: Néprajzi Látóhatár, VIII. évfolyam, Bp., 1999.

csökkent a magyarság aránya. 1991-ben 8 503 magyart számláltak össze egész Szlovénia területén, ez akkor Szlovénia összlakosságának a 0,43 százalékát jelentette.

Az 1700-as évekre kialakult magyar-szlovén konkrét nyelvi határ megszűnése az 1960-as években kezdődött. Napjainkra (2007) ez a folyamat jelentősen felgyorsult. A legjobb szó a „*nemzetiségileg vegyes*” kifejezés, amikor a muravidéki magyar településekről beszélünk. Az 1960-as évektől bekövetkező változásokban jelentős szerepet játszott, hogy ekkor indult meg erőteljesebben az iparosodás. Többek között ez is vonzotta a magyarok tömegeit a nagyvárosokba. Az asszimilációt emellett a vegyes házasságok is elősegítették, vagyis azok a házastársi kapcsolatok, ahol mindkét fél más nemzetiségű. A vegyes házasságokból származó gyermekek elsősorban már inkább „szlovén szellemben” nevelődnek. Ez a folyamat pedig, évről évre gyorsul. A muravidéki magyarság asszimilációs hajlandósága rokonságot mutat, a szomszédos burgenlandi magyarság asszimilációs hajlandóságával. 1910 és 1991 között a magyarság megfeleződött.

A muravidéki magyarság rohamos fogyása az alábbi okokra vezethető vissza:

Kedvezőtlen népszaporulat: A muravidéki magyarság korfája „*hagyma alakú*”. Az öregedési index mutatói, a lakosság drasztikus előregeredéséről beszélnek. Különösen igaz ez a „*goricskói*” falvakra. Továbbá a természetes reprodukció sem megfelelő.³⁹⁴

Migráció:

Belső migráció: Az országon belüli elvándorlásról, vagyis Jugoszlávián, illetve Szlovénián belüli vándorlásról van szó. Rögtön a II. világháború után elsősorban Szlovénia fő ipari centrumai felé – mint Ljubljana, Maribor, tengermellék, Kočevje stb. – indult el az elvándorlás. Az 1960-as évektől azonban a Muravidéken belül is megfigyelhető egy mozgás, amikor Muraszombat irányába indult el egy nagyobb betelepülés, amely elsősorban a „*goricskói*” magyar falvak lakosságát érintette. Ez összefüggésben van azzal, hogy ekkor szűnik meg a vasúti összeköttetés (1968), az úthálózat még nincsen kiépítve, vagyis a peremre szorult magyarság elindul a munkaadó szerepet betöltő központ felé, Muraszombatba.

Külső migráció: A külső migráció esetében három fő kivándorlási hullámot különböztetünk meg:

1) Az első világháború kirobbanását megelőzően – a rossz gazdasági helyzet miatt, a jobb megélhetés reményében – jobbra az Egyesült Államokba (USA) területére vándoroltak ki a Muravidék – magyar, szlovén, német stb. lakói.

³⁹⁴ GÖNCZ László: *Fogy a lakosság, fogy a magyar a Muravidéken*, Népújság, 2007. november 7., 5. p., KOVÁCS Attila: *Népfogyatkozás*, Népújság, 2002. október 17, 3. p.

2) A két világháború között eleinte Dél-Amerikába, majd később Nyugat-Európába történő kivándorlást lehet észlelni a lakosság körében.³⁹⁵

3) A második világháború után az 1960-as évek első feléig illegálisan vándoroltak külföldre, ezeket a személyeket a Muravidék örökre elveszítette. Majd a 60-as évektől elsősorban Nyugat-Európában (Németország, Ausztria stb.) vállalnak munkát, ezek közül az első generáció még hazajön a nyugdíjas éveire, viszont a gyermekeik már „idegenben” maradnak és ott alapítanak családot.

*Asszimiláció:*³⁹⁶ nincsen vallási különbség a szlovén többségi nemzet és a magyarság között, mint pl. Erdélyben, ami valamilyen módon gátolná a beolvadás melegágyát, a „vegyes házasságokat”. A statisztikák szerint a muravidéki magyarok által kötött házasságok 50-55%-a vegyes házasság. A vegyes házasságokból származó gyermekek 80-85%-a a többségi nemzethez tartozónak, azaz szlovénnek vallja magát.

A muravidéki kedvezőtlen gazdasági helyzet, országos – szlovén – viszonylatban jelentős munkanélküliség.

Területi elhelyezkedés: peremvidék, két tömb, a határ mentén hosszan elnyúló településhálózat szintén csökkenti a megmaradás esélyeit.

Kétnyelvű oktatási rendszer: A Muravidék kétnyelvűsége szociolingvisztikai szempontból stabil bilingvizmus. Őshonossága ellenére a magyar nyelv alárendelt szerepű a többségi – szlovén – nyelvvel szemben. Az „aszimmetrikus kétnyelvűség” kedvez a nyelvi

³⁹⁵ ZÁGOREC-CSUKA Judit: *A muravidéki magyarság nyelve az Európai Unióban*, 192–193. p. in: *Az Európai Unió és a nyelvek*. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. Bp., MNÖK, 2004.

³⁹⁶ A Muravidéken található 31 településre jellemző „kétnyelvűség” csak látszólag kielégítő megoldás. „Alighanem kevés azonban az olyan muravidéki magyar, aki teljesen harmonikus kétnyelvűséget mondhat magáénak. A legtöbbjüknek mind magyar nyelvismerete, mind kétnyelvűsége jól jellemezhető az életkorral és az iskolázottsággal. A kevésbé iskolázott idősebb korosztály erősen nyelvjárásiasan, de jól beszél magyarul. A fiatalság zöme — az iskolázottságtól függetlenül — szlovénül beszél már jobban, főként a közéleti kommunikációban. A középső korosztály kétnyelvűségében talán még a magyar a domináns nyelv, de itt már akadnak markáns kivételek is. Az iskolázott, de még mindig kis létszámú értelmiség ugyanakkor jól kettétagolódik kétnyelvűségében: kisebb részük magyar domináns, nagyobb részük szlovén domináns kétnyelvű, s elsősorban a szakmai kommunikációban vannak magyarból gondjaik. Az a maribori végzős joghallgató, akit a lendvai bíróságra hívtak, tudja, hogy magyar nyelvismerete nem felel meg a szakszerűség kívánalmainak.” A kétnyelvűséggel két másik probléma is van. „Az egyik az, hogy a folyamat csak addig pozitív, amíg a két nyelv teljes egyenrangúságához, egyenértékűségéhez vezet, s attól kezdve negatív, amikortól valamelyiknek a presztízsvesztésével jár. Nem lehet kétséges, hogy a vesztes itt is csak a kisebbségi magyar nyelv lehet. A szlovének magyarnyelvűsödése ma ritkább, de bizonyos fokig és csökkenő mértékben elkerülhetetlen. Részint az iskola, részint az együttélés miatt. A másik, hogy nem alakult ki igazán a kétnyelvű szemlélet, nem hordoz társadalmi rangot a két nyelv ismerete, mert a két nyelv választását és használatát kemény hierarchia rangsorolja. Ennek következtében a szlovéniai kétnyelvűség — nehéz kimondani — sajnos nem annyira a kívánt integrációt, hanem sokkal inkább a nem kívánatos asszimilációt szolgálja.” BOKOR József: *A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén*, Magyar nyelv, A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata, XCVII. Évfolyam, 2001. március, 1. szám, 35. p.

asszimilációnak. A kezdeti „dicsőítéssel” szemben napjainkra felerősödött a „szlovén kétnyelvű modellel” szembeni kritika.³⁹⁷

Az okokat tovább vizsgálva, a magyarság számának csökkenését elősegítette még:

- *a nagy sorsfordulók* (Trianon, 1945-ös visszacsatolás Jugoszláviához),
- *az I. és II. világháború, illetve az ehhez kapcsolódó atrocitások*,³⁹⁸
- *a magukat magyarnak valló szlovénok és zsidók „elfordulása”, illetve „eltűnése”,*
- *„csonka társadalom”*: a Muravidékről – 1918, illetve 1945 óta – hiányzik az értelmiség, a tisztviselői réteg,
- betelepítések, kolonizáció, igazságtalan földreform,
- *erőszakos politikai nyomás* a két világháború között, valamint a II. világháborút követően az 1960-as évekig.
- *a régi hagyományok, népszokások, ősi mesterségek a történelem homályába veszése*.³⁹⁹

A 31 muravidéki „nemzetiségileg vegyes” településen – 1991-ben – összesen 13 984 fő élt, viszont 2002-ben már csak 12 698 fő.

Habár, a 2002-es népszámlálás nemzetiségi vonatkozásairól még nem állnak rendelkezésre „településsoros” nemzetiségi adatok, ennek ellenére bizonyos, hogy a magyarság száma az egyes településeken tovább csökkent. A három lakosságtöbbséget elérő településnél (Hármasmalom, Kót és Lendvahegy) sem a magyarok, hanem a szlovénok betelepülési kedve okozta a változást.

A muravidéki magyar kutatók (demográfusok, történészek, néprajzkutatók) szerint – az elmúlt évek kutatásai és részfelmérések eredményei alapján – az is elképzelhető, hogy a muravidéki magyarság a következő – feltehetően 2012-es – népszámlálás időpontjára közel megfelelőzhet.

³⁹⁷ GÖNCZ László: *Régióink és a muravidéki magyarság az Európai Közösség küszöbén*, 83. p., in: *Naptár 2002*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet – Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet, Alsólendva, 2002., KOLLÁTH Anna: *Ami a kétnyelvűségben Szlovéniában benne van...*, 46–47. p. in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor-Alsólendva, 1999., KONTRA Miklós: *„Kétnyelvű oktatás” – tücsök és bogár*, 32. p. in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor-Alsólendva, 1999., VARGA József: *Kétnyelvű oktatásunk csödjé?! I-III.*, in: *Népújság* 1996. február 15., 11. p., február 22. 11. p., február 29. 11. p., VÖRÖS Ottó: *A szlovéniai kétnyelvű oktatás és tankönyvei*, 79–84. p. in: CSERNICSKÓ István – VÁRADI Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Bp., 1996., ZÁGOREC-CSUKA Judit: *A kétnyelvűség helyzete Szlovéniában a rendszerváltás után*, 16–22. p., in: *Kétnyelvűség* III. évfolyam, 1. szám. 1995.

³⁹⁸ FÜR Lajos: *Magyar sors a Kárpát-medencében*, Kairosz Kiadó, 2001, 214–217. p.

³⁹⁹ KERECSENYI Edit: *Adatok az Alsólendva vidéki fazekasság XVIII–XIX. századi történelméből*. in: Zalai Gyűjtemény 35., Zalai Történeti Tanulmányok, Zalaegerszeg, 1994.

7. 6. A muravidéki magyarság társadalomstatisztikai sajátosságai

A *kisebbségi oktatás szempontjából* a muravidéki magyarság viszonylag kedvező helyzetben van. A *magyar nyelvű tanítás feltételei* Szlovénia nemzetiségileg vegyes lakosságának minősített területein – mind az olasz, mind a magyar településeken – a *kétnyelvű oktatás–nevelés formájában biztosítottak* az óvodától az egyetemig.

A kétnyelvű oktatásra az 1959/60-as tanévtől tértek át az általános iskolákban, mivel egyrészt szinte teljesen elnéptelenedtek a tisztán – magyar – anyanyelvű oktatási intézmények, másrészt a magyar tagozatokról kikerülőeknek nem volt lehetőségük továbbtanulásra, ugyanis a vajdasági (délnyugati) magyar középiskolák távol voltak, Magyarországot pedig „*vasfüggöny*” választotta el Szlovéniától. Az óvodákban két évvel később, a középiskolákban pedig, az 1980. évi törvény értelmében, az 1981/82-es tanévtől vezették be a kétnyelvű oktatást. Ezzel vált teljessé a kétnyelvű oktatás rendszere.

A Muravidéken *négy kétnyelvű általános iskola* (Alsólendván,⁴⁰⁰ Göntérházán, Dobronakon és Pártosfalván) működik. A kétnyelvű alapiskolákban a magyar és szlovén nyelv egyenrangú tantárgyak, egyben mindkettő a tanítás nyelve is. Mindkettőt két szinten tanítják: anyanyelvként és második nyelvként. A magyar nyelv két szinten történő oktatása egészen a VIII. osztályig megmarad, a szlovén nyelv tanítása az V. osztálytól csak egy szinten történik. Ami a két nyelv tanítási nyelvként történő használatát illeti, az alsó tagozaton minden tanítási órán az 50–50%-os arány megtartására törekszenek a pedagógusok. A felső tagozaton ez az arány 70–30% a szlovén nyelv javára.

A kétnyelvű⁴⁰¹ általános iskolát végzett tanulók zöme a *Lendvai Kétnyelvű Középiskola* gimnáziumi, gépészmérnöki, közgazdasági–kereskedelmi technikumi és

⁴⁰⁰ Az alsólendvai 1. számú Kétnyelvű Általános Iskola kihelyezett tagozatot működtet Zalagyertyánoson. A Lendvai általános iskola vonzáskörzete az alábbi településekre terjed ki: Alsólakos, Alsólendva, Benica, Csente, Felsőlakos, Hármasmalom, Hosszúfaluhegy, Kapca, Kót, Lendvahegy, Lendvahosszúfalu, Petesháza, Pince, Pincemajor, Völgyifalu és Zalagyertyános. Lendvahosszúfalu és Hosszúfaluhegy települések a *Göntérházi Kétnyelvű Általános Iskola* vonzáskörzetébe is beletartoznak. Az 1. számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola honlapja: www.dos1-lendava.com. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

⁴⁰¹ Az elmúlt évek során számtalan bírálat érte a kétnyelvű oktatási modellt, különös tekintettel a magyar nyelvű oktatás színvonalára. Magyarországon a kétnyelvű oktatást általában nem illeti sok jó szó. A határon túli magyarság körében, különösen az erdélyi és a felföldi magyarok gondolják úgy, hogy az anyanyelvi oktatásnak nincs alternatívája. Az anyanyelvi oktatás színvonalának emelése szempontjából mégis lényeges előrelépésnek tekinthető a Muravidéken, hogy 2000 szeptemberétől magyar nyelvi szaktanácsadó segíti a kétnyelvű iskolákban dolgozó pedagógusok munkáját. Kiemelt figyelmet kell fordítani a kilenc osztályos alapfokú oktatásra való áttérés segítésére is. Azt, hogy az utóbbi időben a kétnyelvű oktatás közel négy évtizedes eredménytelenségét hangoztató nézetek kapnak erősebb hangot, a nagyfokú lépten-nyomon előbukkanó, a közéletben és az iskolában egyaránt tapasztalható folyamatos nyelv- és identitásvesztés magyarázza. BENCZE Lajos: *Kétnyelvűség és identitásvesztés*, 55. p. in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor–Alsólendva, 1999., BOKOR József: *Az anyanyelv dominanciájáért a kétnyelvűségben*, 26. p. in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor–Alsólendva, 1999., DANCSE Anna: *A magyar nyelv használata a kétnyelvű Muravidék közéletében*, 62. p. in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor–Alsólendva, 1999., LANSTYÁK István: *Kinek (nem) jó a kétnyelvű oktatás?*, 89. p., in: Irodalmi Szemle 5, Irodalom, kritika, társadalomtudomány, Bp., 1996., VARGA József: *Az anyanyelv munkahelyi és közéleti használata*, 60. p. in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor–Alsólendva, 1999., VÖRÖS Ottó: *Kétnyelvűség és anyanyelvűség a kis nyelvek régiójában*, 15. p., in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor–Alsólendva, 1999.

kereskedelmi szakközépiskolai programjára iratkozhat be. Egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik a magyarországi középiskolák iránt is.

A Maribori Egyetemen 1966 óta lektorátus, 1980-tól pedig Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszék működik, ahol a kétnyelvű óvodák és általános iskolák pedagógusait képezik.⁴⁰² 2002-ben a Tanszék vezetői részéről megfogalmazódott az igény egy fordítói-tolmacsképzői program beindítására. A Tanszék szoros együttműködést alakított ki a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolával.⁴⁰³ A Ljubljana-i Egyetemen magyar lektorátus működik.

Felekezeti hovatartozás tekintetében a muravidéki magyarság a többi Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségnél egységesebb, a szlovén nemzetiségű lakossághoz viszonyítva azonban sokszínűbb képet tükröz. 1920 után a római katolikusok – akik a magyar lakosság mintegy 80–85 %-át jelentették – két püspöki helynök fennhatósága alá tartoztak, mivel a szombathelyi egyházkerület püspöke közvetlenül nem gyakorolhatta hatáskörét. Az említett időszakban rendkívül körülményes volt az újonnan megállapított határ mentén élők helyzete, hiszen a trianoni határral plébániákat szakítottak ketté (pl. a Hetésben). A helyzet valamennyire stabilizálódott, amikor 1923-ban a területet a Maribori Püspökséghez csatolták. A magyar nyelvű vallásgyakorlásnak ez persze nem kedvezett. A két világháború között e téren is számos konfliktus történt. A második világháború alatt a terület ismét a szombathelyi püspök fennhatósága alá került, ami újlag kellemetlenségekkel járt.

A római katolikusok számára a magyar nyelvű vallásgyakorlás ugyan egészen máig biztosítva volt, illetve jelenleg is az a magyarlakta vidéken, a magyar papok második világháború után jelentkező hiánya miatt azonban az egyház mégsem játszik meghatározó szerepet a nemzeti tudat és az anyanyelv alakulásában. A Muravidéken a legtöbb esetben a magyar nyelvet elsajátító szlovén nemzetiségű papok tevékenykednek, akik becsülettel végzik ugyan munkájukat, de a magyar nemzettudat alakulása szempontjából mégsem játszanak pozitív szerepet.⁴⁰⁴ Az elvilágiasodásra, a kedvezőtlen korösszetételre és az asszimiláció gyorsulására egyaránt jellemző, hogy az elmúlt években a felére csökkent a magyar nyelvű hitoktatást igénylők aránya. Mivel a római katolikus egyház kimondottan a vallási célokra és feladatokra összpontosítja figyelmét, az utóbbi évtizedekben nem

⁴⁰² KOLLÁTH Anna: *A maribori Magyar Tanszék a nyelvi irodák és kutatóhelyek virtuális hálózatában*, Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota: www.ms.sik.si. (Letöltés ideje: 2007. július 27.)

⁴⁰³ A magyar és szlovén oktatási intézmények és könyvtárak szoros kapcsolata nem a rendszerváltás idejére, hanem még az 1990 előtti időkre nyúlik vissza. GADÁNYI Károly: *Maribor–Szombathely. Együttműködés az anyanyelv szolgálatában*, 89–90. p., in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor–Alsólendva, 1999., KOZÁR Mária: *A magyarországi szlovének*, Változó Világ 56., Press Publica, Bp., 2003, 41–42. p.

⁴⁰⁴ *Magyarok a világban - Kárpát-medence*, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium, Bp., 2000, 753–755. p.

tapasztalhatók nemzeti jellegű ellentétek. A muravidéki magyarság döntő többsége ma is római katolikus felekezetű, mint egyházközség a Maribori Püspökséghez tartozik. A szertartások kétnyelvűek. Az egyházi teendőket 4–5 – közülük 1–2 magyar nemzetiségű – plébános látja el. Az alsólendvai Szent István-szobor 2000. augusztus 20-ai felavatása óta minden évben – nagy látogatottság mellett – megtartják a Szent István-napi misét.

Megközelítőleg 500 *református hívőt is számon tartanak*. A Szlovéniai Református Egyházközség székhelye Szécsiszentlászló. Magyar ajkú lelkészük nincs, az egyházi szertartásokat magyarországi vendéglelkészek végzik.

A muravidéki szlovének mintegy negyede és néhány „goricskói” falu (Őrihodos, Kapornak, Domonkosfa stb.) lakossága evangélikus; ők a muraszombati esperességhez tartoznak. A „kétnyelvű települések” magyar nemzetiségű lelkésszel nem rendelkeznek, így több magyar településen nincs is magyar nyelvű istentisztelet.

A *médiumok tekintetében* külön kell szólnunk a nyomtatott, valamint az elektronikus sajtóról. A nyomtatott sajtó termékei közül a legjelentősebb a szlovéniai magyarok hetilapja, a „*Népújság*” 1956-tól a „*Pomurski vestnik*” című szlovén nyelvű lap mellékleteként kéthetente, illetve az időszaki nemzetközi politikai eseményekhez igazodva jelent meg. A szerkesztőség teljes átszervezését követő bővítés eredményeként 1995-től a „*Népújság*” heti 1 800 példányban, 24 oldal terjedelemben, színes borítóval, havi egy alkalommal „*IFI*” című ifjúsági melléklettel igyekszik biztosítani a muravidéki magyarság anyanyelvű tájékoztatását.

Évi két alkalommal, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet gondozásában jelenik meg a *Muratáj* című irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat, valamint a szlovéniai magyarok évkönyve, a *Naptár*.

A könyvkiadás tekintetében a következőket mondhatjuk: „*1994 és 2000 között kétszáz könyv jelent meg az intézet gondozásában, ami a helyi viszonyok ismeretében szép eredménynek tekinthető. A könyveket Lendván a Bánffy könyvesboltban árulják, de Magyarországon és Szlovéniában is értékesítik.*”⁴⁰⁵

Az elektronikus sajtó tekintetében a rádiózás valamint a televíziós adásokra szükséges felhívni a figyelmet. „*Muravidéki Magyar Rádió*” (MMR) 1958. november 28-án kezdte meg adását a Muraszombati Rádió keretében. A MMR jelenleg két hullámhosszon sugározza műsorát: URH-n (87,6 MHz) és középhullámon (648 kHz). Ez utóbbi azonban csak délután

⁴⁰⁵ ZÁGOREC-CSUKA Judit: *A magyar könyvkiadás helyzete Szlovéniában*, Könyvtári Figyelő, Új folyam, Könyvtár- és Információtudományi szakfolyóirat, 49. évfolyam, 2. szám, 2003, 384. p.

13.30 órától áll az MMR⁴⁰⁶ rendelkezésére. A középhullámnak köszönhetően Magyarország nyugati részén is hallható a rádió műsora, és szerencsére igen nagy népszerűségnek örvend. Naponta ötször rövid hírek (ebből két alkalommal a BBC Világszolgálatának magyar nyelvű hírei) és egyszer 15 percben a nap eseményeinek részletes ismertetése hangzik el. A legnagyobb hangsúlyt a muravidéki magyarságot közvetlenül érintő (gazdasági, mezőgazdasági, kulturális, oktatási, sport- stb.) témákra helyezik. A hallgatók több kontaktműsorban kapnak lehetőséget vélemény-nyilvánításra. A rádió tervei közé tartozik a műsor további bővítése és színvonalának emelése.

A Szlovén TV az első magyar nyelvű nemzetiségi televíziós műsorát 1978 októberében sugározta „*Mostovi–Hidak*” címmel. A ljubljana-i szerkesztőség 15 perces adása kéthetente jelentkezett, majd 1980-tól két évig a muraszombati TV-stúdió készítette a műsort. 1982-től ismét Ljubljánából, havonta két alkalommal, 35 perces háromnyelvű (szlovén, olasz és magyar) TV műsort sugároztak „*Mostovi–Hidak–Ponti*” címmel. Ez utóbbi azonban a két nyelven történő feliratozás miatt nem elégítette ki a magyar közösség igényeit. Az olasz kisebbség pedig – amely már abban az időben is saját frekvenciával és műsorral rendelkezett – szinte feleslegesnek tartotta ezt a formát.

A Szlovén TV és a Magyar TV között megkötött egyezmény (1992) értelmében – ugyan szerény technikai felszereltséggel és a személyi feltételek biztosítása nélkül, de – megnyílt a *alsólendvai TV-stúdió*. Kezdetben kéthetente jelentkezett félórás műsorával, majd 1994-től a műsoridő heti fél órára, 1998. január 1-jétől pedig, hetente kétszer fél órára bővült. A *maribori Regionális RTV* Központtal közösen benyújtott frekvenciaigénylési kérelem pozitív elbírálása esetében műsoridejük tovább bővíthető, hiszen a szlovén RTV-törvény értelmében a nemzetiségnek napi fél órás adásidőt kell(ene) biztosítani a szükséges tárgyi és személyi feltételekkel együtt. 2002 szeptemberétől heti négyszer 30 percre bővült a magyar adás.⁴⁰⁷

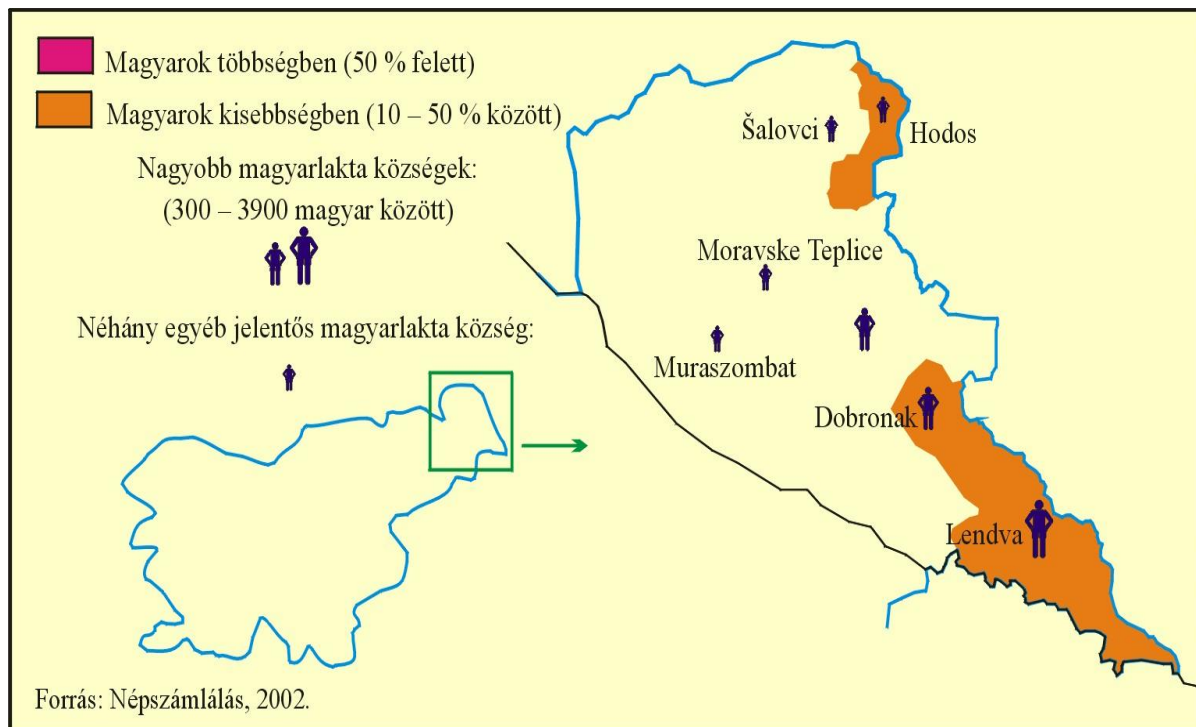
Műsoraiban elsősorban a muravidéki magyar nemzetiség anyanyelven történő tájékoztatását, a magyar értékek és hagyományok megőrzését tartja szem előtt, de a kisebbségi lét hétköznapijait is bemutatja. Kiemelt figyelmet szentel a szlovén–magyar kapcsolatok, valamint a kisebbség anyanemzettel való viszonyának alakulásának. Tervei között szerepel dokumentumfilmek és TV-játékok készítése és bemutatása, valamint magyarországi TV-műsorok átvétele.

⁴⁰⁶ Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 30.). (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

⁴⁰⁷ Határon Túli Magyarok Hivatala: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 30.). (A Kormány 364/2006. (XII. 28.) Korm. Rendelete alapján, a Határon Túli Magyarok Hivatala 2006. december 31. napjával megszűnt.)

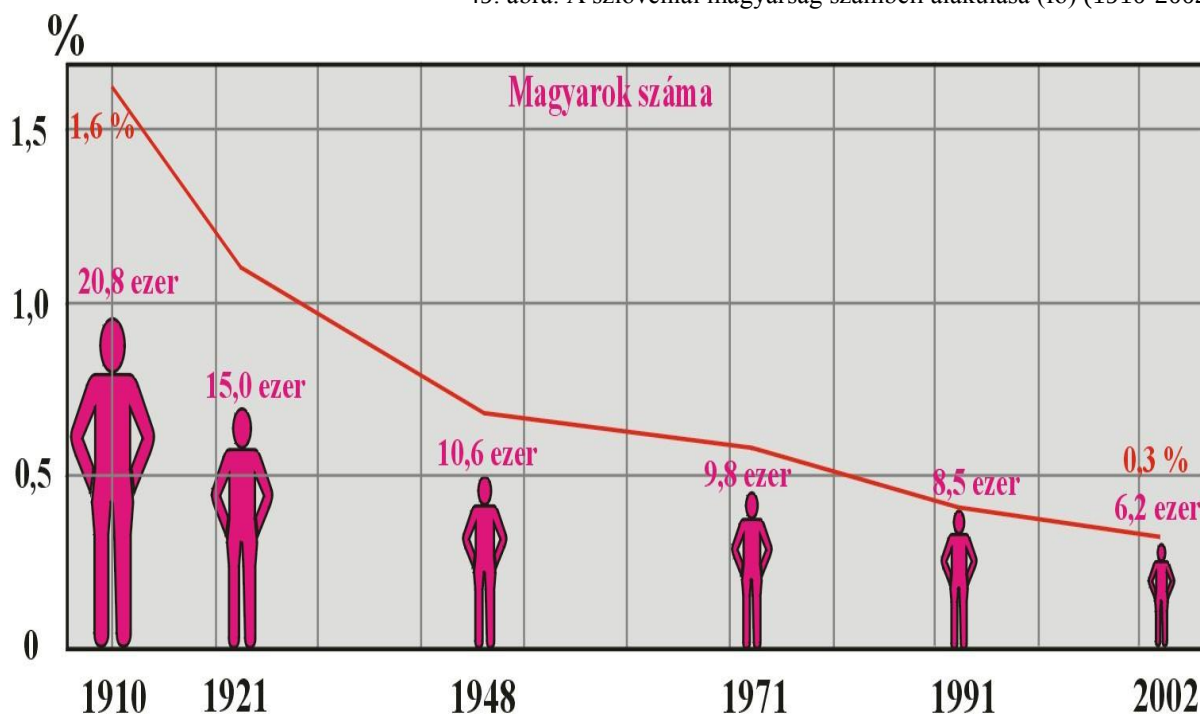
7. 7. Melléklet

48. ábra: A magyar települések elhelyezkedése a Muravidéken (2002)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/sznmag.jpg>.
(Letöltés: 2007. július 30.)

49. ábra: A szlovéniai magyarság számbeli alakulása (fő) (1910-2002)

Forrás: Az egykori Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: <http://www.htmh.hu/terkep2003/sznmag.jpg>.
(Letöltés: 2007. július 30.)

50. térkép: Szlovénia térképe (2007)

Map No. 4134 Rev. 3 UNITED NATIONS
June 1994

Department of Peacekeeping Operations
Cartographic Section

Forrás: Az ENSZ honlapja, <http://www.un.org/>. (Letöltés: 2007. július 30.)

7. 8. Felhasznált irodalom

1. számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola honlapja: www.dos1-lendava.com. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

A világ országai, Térképek - zászlók - adatok, Top-o-gráf, Bp., 1995.

Határon Túli Magyarok Hivatalának honlapja: www.htmh.hu. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

Zakaj? Miért?, *Lendvai füzetek 16. – Lendavski zvezki 16.*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 1996.

Magyarok a világban - Kárpát-medence, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium, Bp., 2000.

Muraszombat város honlapja: www.murska-sobota.si. (Letöltés ideje: 2007. július 31.)

Szlovén Statisztikai Hivatal: www.stat.si. (Letöltés ideje: 2007. július 30.)

BENCZE Lajos: *Kétnyelvűség és identitásvesztés*. In: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor-Alsólendva, 1999.

BIHARI Mária – LENDVAI KEPE Zoltán: *A kóti „Pepik körösztyik”*, in: Naptár 2002, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2002.

BOKOR József: *Az anyanyelv dominanciájáért a kétnyelvűségben*. in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor–Alsólendva, 1999.

BOKOR József: *A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén*, Magyar nyelv, A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata, XCVII. Évfolyam, 2001. március, 1. szám.

BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Vas vármegye*, Országos Monográfiai Társaság, Bp., 1913.

CZIBULKA Zoltán (szerk.): *A Délvidék településeinek nemzetiségi adatai*, KSH, Bp., 2001.

DANCS Anna: *A magyar nyelv használata a kétnyelvű Muravidék közéletében*, in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor–Alsólendva, 1999.

FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*, nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851.

FUJS, Metka: *Oblikovanje narodne identitete pri prekmurskih Slovencih (A nemzeti tudat alakulása a murántúli szlovénoknál)*. in.: *Ljudje ob Muri – Népek a Mura mentén* (Tanulmánykötet), Murska Sobota – Zalaegerszeg 1996.

FÜR Lajos: *Magyar sors a Kárpát-medencében*, Kairosz Kiadó, 2001.

GADÁNYI Károly: *Maribor-Szombathely. Együttműködés az anyanyelv szolgálatában.* in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben,* A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor-Alsólendva, 1999.

GÖNCZ László: *Felszabadulás vagy megszállás, A Mura mente 1941–1945,* Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota: www.ms.sik.si. (Letöltés ideje: 2007. július 27.).

GÖNCZ László: *Magyarok a Muravidéken és a közösség nemzeti tudatának alakulása 1920 után,* in: *Ljudje ob Muri – Népek a Mura mentén* (Tanulmánykötet), Murska Sobota – Zalaegerszeg, 1996.

GÖNCZ László: *Sajátos események a Mura mentén 1919-ben.* in: Lendvai füzetek 17. – *Lendavski zvezki 17,* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2000.

GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság helyzete a rendszerváltás után,* in: *Narodne manjšine 4. Živeti z mejo,* Ljubljana, 2000.

GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság megmaradásáért,* in: *Honismeret,* a Honismereti Szövetség folyóirata, XXVIII. évfolyam, 2000/1. szám.

GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918–1941,* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2001.

GÖNCZ László: *Régióink és a muravidéki magyarság az Európai Közösség küszöbén.* in: *Naptár 2002,* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet – Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet, Alsólendva, 2002.

GÖNCZ László: *Gondolatok a muravidéki magyarság beolvadásának okairól.* in: GYURGYÍK László – SEBŐK László: *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002,* Teleki László Alapítvány, Bp., 2003.

GÖNCZ László: *Nemzetiségi és anyanyelv-használati jogok Szlovéniában.* in: *Zempléni Múza,* Társadalomtudományi és kulturális folyóirat, Zempléni Múza Alapítvány, VI. Évfolyam, 2. (22.) szám, 2006.

GÖNCZ László: *Fogy a lakosság, fogy a magyar a Muravidéken,* Népújság, 2007. november 7.

GÖNCZI Ferenc: *Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népeinek összevontabb ismertetése,* Kaposvár, 1914.

GÖNTÉR János: *Dobronak,* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 1999.

GYÉMÁNT Richárd – PETRES Tibor – SZONDI Ildikó: *Magyar települések a Muravidéken,* Területi Statisztika, KSH, Bp., 2002.

GYÉMÁNT Richárd: *A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai,* Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005.

- KERECSENYI Edit: *Adatok az Alsólendva vidéki fazekasság XVIII-XIX. századi történelméből.* in: Zalai Gyűjtemény 35., Zalai Történeti Tanulmányok, Zalaegerszeg, 1994.
- KERCSMÁR Rózsa: *Hodostól Pincéig, A szlovén-magyar határ mentén lévő Murán túli falvak, Naptár 1996, Alsólendva, 1996.*
- KLOPČIČ, Vera: *Pravice manjšin v evropskih dokumentih.* in: VENCELJ, Peter – KLEMENČIČ, Vladimir – NOVAK LUKANOVIČ, Sonja uredili: *Manjšine v prosoru Alpe – Jadran*, Ljubljana, 1994.
- KOCSIS Károly: *A délvidéki magyarság etnikai földrajza.* in: Néprajzi Látóhatár, VIII. évfolyam, Bp., 1999.
- KOKOLJ, Miroslav: *Prekmurski Slovenci 1919–1941*, Pomurska Založba Murska Sobota, 1984.
- KOLLÁTH Anna: *Ami a kétnyelvűségben Szlovéniában benne van....* in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor-Alsólendva, 1999.
- KOLLÁTH Anna: *A maribori Magyar Tanszék a nyelvi irodák és kutatóhelyek virtuális hálózatában*, Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota: www.ms.sik.si. (Letöltés ideje: 2007. július 27.)
- KOLLÁTH Anna: *A szlovéniai kisebbségek nyelvi jogai a törvények és a rendeletek tükrében*, Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota: www.ms.sik.si. (Letöltés ideje: 2007. július 27.)
- KOLLÁTH Anna: *Kontaktusjelenség vagy nyelvhelyességi hiba*, Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota: www.ms.sik.si. (Letöltés ideje: 2007. július 27.)
- KOMAC, Miran: *Vastvo Narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1999.
- KONTRA Miklós: *„Kétnyelvű oktatás” – tücsök és bogár.* in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor-Alsólendva, 1999.
- KOVÁCS Attila: *Népfogyatkozás, Népűjság*, 2002. október 17.
- KOZÁR Mária: *A magyarországi szlovének*, Változó Világ 56., Press Publica, Bp., 2003.
- LANSTYÁK István: *Kinek (nem) jó a kétnyelvű oktatás?* In: Irodalmi Szemle 5, Irodalom, kritika, társadalomtudomány, Bp., 1996.
- LELKES György: *A történelmi Magyarország atlasza*, Talma Kiadó, Pécs, 2001.
- LENDVAI KEPE Zoltán: *Hetés a népszámlálás és a gazdasági adatok tükrében.* in: *Naptár 2002*, A muravidéki magyarok évkönyve, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet – Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet, Alsólendva, 2001.

- MAJDÁN János: *A vasút hatása a szlovén-magyar határ menti térségekre*. in: *Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek, – identitás, kultúra, kisebbség*, Pécs, 2001.
- MÓD László – SIMON András: *A hajtástól az újborig, A szőlő és a bor ünnepei Lendva-vidéken*, Alsólendva, 2002.
- MOHOS Mária: A szőlőtermesztés társadalmi hatása a Tenke-vidéken. in: BALOGH István – CSOMA Zsigmond (szerk.): *Millenniumi szőlős-boroskönyv*, Bp., 2000.
- MOHOS Mária: *Hetés, Őrség, Vendvidék*, – Kettévágott kistájak, Rubicon, 8–9. sz.
- MOHOS Mária: A magyar-szlovén nyelvhatár változásai, 1900–2000. in: KOZMA István – PAPP Richárd (szerk.): *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében, Kisebbségek Kelet-Közép-Európában IX.*, Gondolat – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Bp., 2004.
- NAGY Károly: *Nemzetközi Jog*, Püski Kiadó, Bp., 1999.
- ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, IV. kötet, Akadémia Kiadó, Bp., 1981.
- ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, V. kötet, Akadémia Kiadó, Bp., 1981.
- SOLARIČ NAĐ Klára: *Újra elindult a Goricskói Mariska*. in: *Naptár 2002*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet – Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézet, Alsólendva, 2002.
- SZENTMIHÁLYI Imre: *Hetés és Lendva-vidék néprajzi sajátosságai*, Zalai gyűjtemény, 7. sz. 1977.
- SZENTMIHÁLYI Imre: *A történeti Hetés*. in: *Etnographia*, LXXXVIII. Bp., 1977.
- TÓTH János: *Göcsej népi építésze*, Bp., 1965.
- VARGA József: *Kétnyelvű oktatásunk csődjé?! I-III.*, in: *Népújság* 1996. február 15., február 22., február 29.
- VARGA József: *Az anyanyelv munkahelyi és közéleti használata*. in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor-Alsólendva, 1999.
- VARGA Sándor: *A szlovéniai magyarok helyzete 1919-1941 között*. in: *Muratáj*, 1994/1, Alsólendva.
- VÖRÖS Ottó: *A szlovéniai kétnyelvű oktatás és tankönyvei*, in: CSERNICSKÓ István – VÁRADI Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Bp., 1996.
- VÖRÖS Ottó: *Kétnyelvűség és anyanyelvűség a kis nyelvek régiójában*. in: BOKOR József (szerk.): *Az anyanyelv a kétnyelvűségben*, A Maribori Magyar Intézet kiadványai, Maribor-Alsólendva, 1999.

VRATUŠA, Anton: A nemzeti kisebbségek, mint a nemzetek közötti együttműködés tényezői. in: VUGRINEC, Jože, TAKÁCS Miklós (szerk.): Együttműködés a határ mentén – Sodelovanje ob meji, Szombathely, 1996.

ZÁGOREC-CSUKA Judit: *A magyar könyvkiadás helyzete Szlovéniában*, Könyvtári Figyelő, Új folyam, Könyvtár- és Információtudományi szakfolyóirat, 49. évfolyam, 2. szám, 2003.

ZÁGOREC-CSUKA Judit: *A muravidéki magyarság nyelve az Európai Unióban*. in: *Az Európai Unió és a nyelvek*. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. Bp., MNÖK, 2004.

ZSIGA Tibor: *Muravidéktől Trianonig*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 1996.

ZSIGA Tibor: *A Mura-mente lakossága és a trianoni békeszerződés*, *Lendvai füzetek 17.* – *Lendavski zvezki 17.*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Alsólendva, 2000.

8. Összegzés

A disszertációmban elsődlegesen a „*határon túli magyarok*” demográfiai és társadalomstatistikai – nemzetiségi – viszonyainak, illetve – érintőlegesen – jogi helyzetük, népesedéstörténetük alapos bemutatásra törekedtem.

A magyar Alkotmány 6. § 3-ik bekezdése kimondja, hogy „*A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.*”

A „*határon túli magyarok*” megjelölés a magyarországi köznyelvben, illetve a politikai életben használt terminológia, amely kifejezést a Magyar Köztársaság határain kívül, de a Kárpát-medencén belül élő magyar anyanyelvű emberekre használják. „*Határon túli magyarok*” alatt a trianoni békeszerződés (1920. június 4.) után elcsatolt területeken (ma Románia, Szlovákia, Szerbia, Ukrajna, Horvátország, Ausztria és Szlovénia területén) élő magyarokat értik.

Disszertációm elkészítésénél újítként arra törekedtem, hogy megszülethessen egy kompakt, elsősorban a statisztikai adatokat szem előtt tartó, tömören a lényeges mozzanatokra törekvő adatközlés. Eddigi ismereteim szerint, ilyen vonatkozásban még nem született átfogó munka. Ez előbbi kijelentés annyiban azonban mégis korrigálásra szorul, hogy 2005-ben sikerült a témakörben egy egyetemi jegyzetet, könyvet megjelentetnem a Szegedi Tudományegyetem Statisztikai és Demográfiai Tanszékén, a Pólay Elemér Alapítvány gondozásában.

Tudományos értekezésemben, a korábban említett hét ország magyarjainak sajátosságait külön fejezetekre bontva, gazdag térkép és ábra melléklettel, illetve publikációs hivatkozással próbáltam bemutatni. Ahhoz azonban, hogy egy-egy terület magyarságának sajátosságait megismerhessük sok esetben nem mellőzhettem a térség történelmének, illetve történeti demográfiájának ismertetését.

A „körbejárt” témakör és egyben a disszertáció a magyar nemzetpolitika céljával összhangban született. Ezek között elsőleges a határon túli magyarság nemzeti identitásának fenntartása és erősítése, továbbá e közösségek szülőföldjükön történő gyarapodásának elsegítése. Ezt a célt alapvetően nemzeti konszenzus övezi, amely magában foglalja mind a magyarországi parlamenti pártokat, mind a határon túli magyarság legitim szervezeteit, valamint a közvélemény nagy többségének támogatását is élvezi. A rendszerváltást követően az anyaországi politikai elit mindent megtett, egyrészt a magyar–magyar viszony

erősítésében, másrészt a kisebbségpolitikai kérdéseknek a szomszédos országokkal való kétoldalú kapcsolatokban és a problémák nemzetközi szintén való higgadt megjelenítésében.

A fentiekben elmondottakra tekintettel disszertációban mindent elkövettem, hogy „novumként” a szomszédos államokkal való hatályos, vonatkozó jogi szabályozást ismertessem. Itt elsősorban a kisebbségvédelmi egyezményekre kell gondolni.

Nemzetpolitikánkban Magyarország euroatlanti integrációja és a térség stabilitásának erősítése egységben jelenik meg a határon túli nemzetrészek érdekvédelmével. A mindenkori magyar kormány törekvése is arra irányul, hogy megoldást nyerjenek az integrációt nehezítő és a stabilitást potenciálisan gyengítő nemzeti problémák. Ennek során támaszkodhatott hazánk az elért integrációs eredményeire, illetve a térségben zajló stabilizációs és demokratizálódási folyamatokra. Ily módon megvalósult a külpolitikai prioritások összhangja. Ugyanakkor nem lehet elfelejteni, hogy a statisztika mást „mutat”. Az 1990-es évek elején, illetve a 2000 környékén a hazánkkal szomszédos országokban megtartott népszámlálások szerint a határon túli magyarság lélekszáma 2,7 millió főről 2,4 millió főre, mintegy 300 ezer fővel csökkent. Ebben a csökkenésben meghatározó szerepet játszó tényezők súlya területenként különböző.

A legjelentősebb határon túli magyar közösség, az erdélyi magyarság kapcsán sokáig tartotta magát az a téves hiedelem, hogy a kétmillió közösség valós számát valójában a kommunista román hatalom hivatalos statisztikái manipulálják. A rendszerváltást követő 1992. évi román népszámlálás azonban egyértelműen jelezte, illetve a 2001. évi népszámlálás pedig nyilvánvalóvá tette, hogy le kell számolni ezzel az illúzióval. A 2001. évi census már a „vészharangot” is megkongatta, kétségbevonhatatlanná téve, hogy az érdekvédelemben szép sikereket felmutató erdélyi magyarság legnagyobb és legégetőbb problémája a népességfogyás lett. Dolgozatomban a három legjelentősebb népességcsökkentő ok elemzésére próbáltam kísérletet tenni. Nézetem szerint a 200 ezres fogyás ellenére az erdélyi magyar közösségben, főként a székelységben – ahogyan azt közel évszázados történelme, illetve jelene is bizonyítja – feltehetően van még elegendő erő a túléléshez, a jövőhöz.

A rendszerváltozást követően a csehszlovákiai – 1993. január 1-től szlovákiai magyarság – is hozzáfoghatott önszerveződéséhez, több mint fél évszázados kényszerű szünet után létrehozhatta politikai szervezeteit is. Négy politikai pártot alapított, amelyek 1998-as egyesülésével létrejött a Magyar Koalíció Pártja (MKP). Az MKP a 2002. évi választásokat követően a többpárti kormánykoalíció tagja lett. A politikai összefogás mindenképp egyedülálló és ezért követendő a többi határon túli, illetve az anyaországi magyar közösségek

felé. Ennek ellenére itt is jelentős problémát okoz a népességfogyás. Dolgozatomban pontos számadatokkal rámutattam, hogy a 47 ezres fogyás döntő többségét a magyar-szlovák reláció, illetve a többségi (szlovák) népcsoport kisebbségpolitikájának változása okozta. Emellett fontos hangsúlyoznom, hogy Szlovákiában gyakorlatilag megszűnt a belső migráció, a városok lakossága nem gyarapszik, minthogy nem épülnek nagyszámban bérházak, azaz a fiatalok is megmaradnak saját közösségeikben, így nem érvényesül az asszimilációs hatás, ellenkezőleg, a magyar közösség megtartó erőként hat a bizonytalankodó egyénekre is.

A harmadik legjelentősebb határon túli magyar közösség, az 1991 és 2002 között 50 ezres fogyást elkönyvelő délvidéki magyarság a megmaradását illetően erős kihívásokkal küzd. Dolgozatomban összegyűjtöttem népességsökkenés okait, amelyek a következők: a rendkívül alacsony születésszám, a folyamatos és erőszakos asszimiláció, a tömeges kivándorlás, a katasztrofális elöregedés, a példátlan öngyilkossági hullám, az alkoholizmus, az epidemiológiai válság a válások és abortuszok magas száma, a vegyes házasságok mellett az ún. jugoszláv népszámlálási kategória. A Trianon óta szakadatlan betelepítések, a népszámlálási manipulációk, s velük párhuzamosan a mesterségesen elsorvasztott magyar intézményrendszer következtében a magyarság részaránya jelentősen visszaesett a szerb népességhez viszonyítva. A délvidéki magyar kutatók becsléseik szerint már csak valamivel több, mint 200 ezer főre teszik a vajdasági magyar közösség lélekszámát.

Az Ukrajnában élő kárpátaljai magyarság legfontosabb szerepe gazdasági felzárkózás, a szülőföldön való boldogulás elősegítése. A kis, mindössze 150 ezer főt számláló közösség számbelileg valamelyest apadt a két utóbbi népszámlálás (1989, 2001) között, de lélekszámapadásával mégsem veszélyezteteti létét.

A 2001. évi népszámlálási adatok szerint a Horvát Köztársaság területén 16 595 magyar nemzetiségű állampolgár élt, több mint 25%-kal kevesebb, mint 1991-ben. Ennek a népességnek mintegy négyötöde a horvát Dunamente vidékén, pontosabban a Drávaszögben és Kelet-Szlavóniában összpontosult, abszolút vagy relatív többségben. Disszertáciomban feltártam az 1990-es évek délszláv háború és annak kedvezőtlen gazdasági és demográfiai hatását a magyar közösségre nézve. A délszláv háború során a horvát Dunamente lakosságának összetételében olyan mélyreható változások következtek be, amelyek hatására a magyarság az 1991-ben még abszolút vagy relatív többségű körzetekben helyi kisebbséggé vált vagy válhat a közeljövőben.

Az elvándorlás és az asszimiláció gyorsulni látszik a burgenlandi (ausztriai) magyarság körében, de határozottabb támogatással a folyamat jelentősen lassítható lehetne. Azonban vitatható az a vélemény, miszerint a burgenlandi magyarság asszimilációja teljes

egészeben spontán jellegű. Ebben hosszú ideig közrejátszott ebben a Magyarországgal való közvetlen érintkezés nehézkessége, valamint az említett folyamat osztrák részről történő árnyalt gyorsítása is. Novumnak tekintem, hogy disszertációm burgenlandi fejezetében több olyan népességcsökkentő kérdésre (osztrák kisebbségpolitika, „örségi családmódel”, stb.) is rávilágítok, amelyek – a szakértői köröket leszámítva – teljesen ismeretlenek az anyaországi magyarság körében.

A muravidéki (szlovéniai) magyarság számában és asszimilációs hajlandóságában hasonló a burgenlandihoz. Az 1980-as évek közepén végzett közös magyar-szlovén kutatás hátrányos gazdasági-infrastrukturális helyzetet, erősödő elvándorlást és vegyes házasságokban megnyilvánuló asszimilációt mutatott ki a határ mindkét oldalán. A 10 évenként tartott népszámlálások között átlagban 13%-kal csökkent a szlovéniai magyar nemzetiségűek száma. A vegyes házasságok aránya meghaladja az 50%-ot, és az abból származók 80 %-a a többségi nemzethez tartozónak vallja magát. 1991 nyarán a magyarok egy emberként álltak ki a független Szlovénia mellett, s azóta igyekeznek betölteni – államközi egyezményekkel is elősegített – híd-szerepüket, amelyet a történelem mért rájuk.

A muravidéki (szlovéniai) magyarság helyzetét illetően – akárcsak a horvátországi és ausztriai magyarság vonatkozásában – igazi „csemegére” bukkanhat a kérdés iránt érdeklődő. Mindenképp újításként tüntetném fel a három legkisebb magyar közösségről írt fejezeteket. A vonatkozó anyaországi írásokban, tanulmányokban néhány sorban, esetleg oldalban „merítik ki” az említett közösségek – többek között – demográfiai sajátosságait. Ezzel szemben kutatásaim során többször is – többek között a Központi Statisztikai Hivatal folyóiratának, a Területi Statisztika hasábjain – hosszabb eszmefuttatásokat, „mélyfúrásokat” szenteltem a kissé „elfelejtett nemzetrészeink” helyzetének bemutatására.

„*A határon túli magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai*” című tudományos értekezésem legnagyobb értékének, a teljeskörűség kialakításánál azt tartottam szem előtt, hogy a téma iránt érdeklődő minden kérdésére választ kaphasson.

9. Tartalomjegyzék

Előszó.....	1
Bevezetés.....	3
1. A romániai (erdélyi) magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai.....	5
1.1. Fogalmi meghatározás.....	5
1.2. Az erdélyi magyarok.....	10
1.3. Az erdélyi székelyek.....	13
1.4. Az erdélyi szászok.....	15
1.5. Az erdélyi románok.....	20
1.6. Egy különleges népcsoport: a moldvai csángók.....	22
1.7. Etnikai változások Erdélyben a XVIII–XX. században.....	25
1.8. A romániai (erdélyi) magyarság demográfiai sajátosságai.....	29
1.8.1. A romániai (erdélyi) magyarság asszimilációs vesztesége.....	36
1.8.2. A romániai (erdélyi) magyarság migrációs vesztesége.....	37
1.8.3. A romániai (erdélyi) magyarság természetes fogyása.....	39
1.9. A romániai (erdélyi) magyarság társadalomstatisztikai sajátosságai.....	41
1.10. Melléklet.....	45
1.11. Felhasznált irodalom.....	52
2. A szlovákiai (felföldi) magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai.....	55
2.1. Fogalmi meghatározás.....	55
2.2. A szlovákiai (felföldi) magyarság területi elhelyezkedése.....	63
2.3. A szlovákiai (felföldi) magyarság demográfiai sajátosságai.....	69
2.3.1. Nemek szerinti megoszlás.....	69
2.3.2. Életkor szerinti megoszlás.....	69
2.3.3. Családi állapot szerinti megoszlás.....	71
2.3.4. Iskolai végzettség szerinti megoszlás.....	73
2.4. A szlovákiai (felföldi) magyarság lélekszáma változásának okai.....	75
2.4.1. Nemzetiségváltási folyamatok.....	76
2.4.2. A többségi társadalom kisebbségpolitikájának változása.....	77
2.4.3. A magyar nemzetiségűek aránya az ismeretlenekből.....	79
2.4.4. Az ún. „rejtett migráció” problematikája.....	80
2.4.5. A természetes fogyás.....	83
2.5. A szlovákiai (felföldi) magyarság társadalomstatisztikai sajátosságai.....	85

2.5.1. Oktatás.....	85
2.5.2. Felekezeti megoszlás.....	88
2.5.3. Médiumok.....	90
2.6. Melléklet.....	91
2.7. Felhasznált irodalom.....	96
3. A szerbiai (délvidéki) magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai.....	100
3.1. Fogalmi meghatározás.....	100
3.2.1. A bácskai magyarság.....	105
3.2.1.1. Az Észak-bácskai körzet (Severno-backi okrug).....	107
3.2.1.2. A Nyugat-bácskai körzet (Zapadno-backi okrug).....	112
3.2.1.3. A Dél-bácskai körzet (Juzno-backi okrug).....	114
3.2.2. A bánáti magyarság.....	119
3.2.2.1. Az Észak-bánáti körzet (Severno-banatski okrug).....	120
3.2.2.2. A Közép-bánáti körzet (Sredne-banatski okrug).....	127
3.2.2.3. A Dél-bánáti körzet (Juzno-banatski okrug).....	129
3.2.3. A szerémségi magyarság.....	135
3.2.3.1. A szerémségi körzet (Sremski okrug).....	136
3.3. A szerbiai (délvidéki) magyarság demográfiai sajátosságai.....	138
3.4. A szerbiai (délvidéki) magyarság társadalomstatisztikai sajátosságai.....	148
3.5. Melléklet.....	153
3.6. Felhasznált irodalom.....	157
4. Az ukrajnai (kárpátaljai) magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai.....	160
4.1. Fogalmi meghatározás.....	160
4.2. Történelmi népmozgalmak Kárpátalja területén.....	161
4.3. Az ukrajnai (kárpátaljai) magyarság jelenlegi településterülete.....	165
4.4. Az ukrajnai (kárpátaljai) magyarság.....	168
4.5. Az ukrajnai (kárpátaljai) magyarság társadalomstatisztikai sajátosságai.....	172
4.6. Melléklet.....	176
4.7. Felhasznált irodalom.....	182
5. A horvátországi magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai.....	184
5.1. A horvátországi magyar kisebbségről általában.....	184
5.2. A magyar kérdés „megoldódása” a Muraközben.....	186
5.3. Magyarok a Baranya-háromszögben.....	190

5.4. Magyar szórványok Horvátországban.....	202
5.5. A horvátországi magyarság demográfiai sajátosságai (1991-2002) és jövőképe.....	208
5.6. A horvátországi magyarság társadalomstatisztikai sajátosságai.....	214
5.7. Melléklet.....	217
5.8. Felhasznált irodalom.....	222
6. Az ausztriai (burgenlandi) magyarság demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai.....	226
6.1. Az ausztriai kisebbségekről általában.....	226
6.2. Burgenland körülhatárolása.....	232
6.3. Módszertani megjegyzések a Burgenland területét érintő magyar, illetve osztrák népszámlálásokhoz.....	239
6.4. Magyarok Moson vármegye Ausztriához csatolt részében.....	243
6.5. Magyarok Sopron vármegye Ausztriához csatolt részében.....	244
6.6. Magyarok Vas vármegye Ausztriához csatolt részében.....	246
6.7. A burgenlandi magyarság demográfiai sajátosságai.....	248
6.8. A burgenlandi magyarság társadalomstatisztikai sajátosságai.....	259
6.9. Melléklet.....	265
6.10. Felhasznált irodalom.....	266
7. A szlovéniai (muravidéki) magyarág demográfiai és társadalomstatisztikai sajátosságai.....	269
7.1. A szlovéniai kisebbségekről általában.....	269
7.2. A Muravidék körülhatárolása.....	273
7.3. A „goricskói falvak” magyarsága.....	277
7.4. A Lendva-vidék településeinek magyarsága.....	283
7.5. A muravidéki magyarság demográfiai sajátosságai és jövőképe.....	289
7.6. A muravidéki magyarság társadalomstatisztikai sajátosságai.....	294
7.7. Melléklet.....	298
7.8. Felhasznált irodalom.....	300
8. Összegzés.....	305
9. Tartalomjegyzék.....	309